

SANCTI EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI OPERUM

TOMUS SEXTUS PARS PRIMA

Post Monachorum Ord. S. Bened. e Congreg. S. Mauri Recensionem denuo ad Mss. Codices Romanos, Ambrosianos, Veronenses, aliosque, nec non ad priores Editiones castigatus: quibusdam ineditis Monumentis, aliisque S. Doctoris lucubrationibus, seorsum tantum antea vulgatis auctus, Notis, & observationibus continenter illustratus

STUDIO AC LABORE

DOMINICI VALLARSII

VERONENSIS PRESBYTERI

Opem ferentibus aliis in eadem Civitate Literatis viris, & præcipue

MARCH. SCIPIONE MAFFEIO.

EDITIO ALTERA

Ab ipso Veronensi Editore posterioribus curis aucta, & recognita.

VENETIIS, MDCCLXVIII.
Apud Guilelmum Zerletti.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

PRÆFATIO.

IN duodecim Minores Prophetas Commentariorum viginti Libros, quos nempe ſunt, quotque fuerunt abs Hieronymo elucubrati, Tomus iſte in ejus partitione Operum Sextus complectitur. Tantum ab hac illud excipias recenſione *Specimen Commentarii in Abdiam*, quod ſuæ facturus eruditionis periculum, *in adoleſcentia] provocatus ardore & ſtudio Scripturarum* adumbravit: poſtmodum ingenio per ætatem magis ſubacto, delevit ipſe, ex ejuſque animi ſententia jam diu olim intercidit. Nam quod ab his alios autumant docti viri, Tillemontius ex eoque Martianæus, exſtitiſſe *Breviores in duodecim Prophetas Commentarios*, quos vel ipſe S. Doctor poſtea reſpuerit, quum idem opus uberiori eſt calamo perſequutus, vel ſequior ætas ultro paſſa ſit interire: nos in Generalis Præfationis parte altera (ubi de hujuſmodi Hieronymi ſcriptis egimus, quæ doctorum hominum judicio intercidiſſe temporum injuria exiſtimantur, nobis econtrario numquam exſtitiſſe perſuaſum eſt) ab omni veritatis ſpecie abhorrere contendimus, boniſque opinor argumentis ita evicimus, ut nullus dubitationi locus videri reliquus poſſit. Errorem diximus ex eo natum, quod putarint eruditi viri, quando ſe ait S. Doctor, *in duodecim Prophetas* aliquid eſſe commentatum, ſingulos quoſque debere intelligi, quibus interpretandis operam ſuam collocarit: quum econtrario ἁπλῶς ille *duodecim Prophetas* nominans, eum proprie Librum, qui ſic inſcribitur, intellexerit. Allatis ibi in hanc rem ſive teſtimoniis, ſive exemplis, hoc demum ſane luculentum accedat corollarii loco ex Dialogo contra Luciferianos num. 5. ubi Oſee locum hunc ſingularem ex cap. 9. laudaturus S. Pater: *Sacrificia eorum tanquam panis luctus: Omnes qui manducant ea, contaminabuntur*, hoc ait, in DUODECIM *Prophetis* inveniri. (1) Cætera, ne actum agam, ex laudata Generali Præfatione num. 29. ſi tanti ſunt, malim ut repetas.

Nunc, ut de his dicam Commentariis, quos Tomus hic exhibet, atque unice S. Doctor elucubravit, mirari hoc primum ſubit, cum ſint omnes ab uno Auctore adornati, eademque ratione ſplendidiſſimis ex omni antiquitate ſententiis ad nativum

(1) Vide etiam Præfat. interpretationis ex Hebræo.

tivum Scripturæ sensum investigandum referti, alii tamen præstare aliis videantur, meliorique apud Lectores fortuna uti. Sunt qui eos velint cæteris antecellere, qui Aggæum interpretantur: aliis elegantior Naumi expositio dicitur, quam ipse Auctor in Abdiæ, & Abacuchi, & Sophoniæ Prologis laudat. Hac item de caussa alii Osee explanationem, utpote quam in Joele & Amoso commendet, reliquis præferunt. Ego si hanc iniero disputationem, deque unius præstantia contenderim facturusne operæ pretium sim, nec satis scio, nec si sciam, dicere ausim: quippe qui & summa omnes cum dignitate stare videam, & malim econtrario legentium animos ad ipsa acriter intendi, quæ divinarum in ipsis literarum veræque sapientiæ instituta continentur. Attamen silentio illud prætereundum non sit, quod Commentariis in Jonam Sanctus Augustinus tantum tribuendum putavit, ut nedum magna illos voluntate complecteretur, sed & nuper exortæ Pelagianorum hæresi quasi propugnacula murosque tutissimæ fidei tota confidentia opponeret. Peccati Originalis Catholicum dogma testimoniis exinde petitis *insigniter* constabiliri datis Epistolis, quas & nos inter Hieronymianas recensuimus, non semel professus est. Multo autem luculentius Lib. III. de Peccatorum meritis & remissione n. 12. *Illud*, inquit, *scio*, *quod etiam S. Hieronymus*, *qui hodieque in literis Ecclesiasticis cum excellentis doctrinæ fama ac labore versatur*, *ad quasdam solvendas in suis libris quæstiones*, *etiam hoc certissimum adhibet sine ulla disceptatione documentum: Nam in eo*, *quod in Jonam Prophetam scripsit Commentario*, *cum ad eum venisset locum*, *ubi commemorantur etiam parvuli jejunio castigati*: Major, *inquit*, ætas incipit, & usque ad minorem pervenit. Nullus enim absque peccato, nec si unius quidem diei fuerit vita ejus, & numerabiles anni vitæ illius. Si enim stellæ non sunt mundæ in conspectu Dei, quanto magis vermis & putredo, & hi qui peccato offendentis Adam tenentur obnoxii. *Hunc doctissimum virum si facile interrogare possimus*, *quam multos utriusque linguæ divinarum Scripturarum Tractatores & Christianarum disputationum Scriptores commemoraret*, *qui non aliud*, *ex quo Christi Ecclesia est constituta*, *senserunt*, *non aliud a majoribus acceperunt*, *non aliud posteris tradiderunt?* Quibus gemina hæc sunt Libro primo contra Julianum cap. 7. *Nec Sanctum Hieronymum*, *qui Presbyter fuit*, *contemnendum arbitreris*: *qui Græco & Latino insuper & Hebraico eruditus eloquio ex Occidentali ad Orientalem transiens Ecclesiam*, *in locis sanctis atque in literis sacris usque ad decrepitam vixit ætatem*, *omnesque vel pene omnes*, *qui ante illum aliquid ex utraque parte orbis de doctrina Ecclesiastica scripserant*, *legit*: *nec aliam de hac re tenuit promsitque sententiam: qui cum exponeret Jonam Prophetam*, *apertissime dixit*: *Quod etiam parvuli peccato offendentis Adam tenerentur obnoxii*. Placuit vero isthæc proposuisse tantæ auctoritatis testimonia, ut siquid alii Hieronymianæ gloriæ æmuli tum veteres, cum recentiores obganniant, in nullo ponas discrimine, & surda aure pertranseas. Certe Ruffinus, ut eum heic interim

de

de nomine adducam, qui tanta inimicitia magis inclaruit, seu verius incertus Auctor libri in Oseam, qui Ruffino subjungitur, quum ait in hisce Commentariis in minores Prophetas totum in eo fuisse Hieronymum, ut alienas, præcipueque Origenis interpretationes, traditionesque Hebræorum congereret, nihil *de perquirenda consequentia* sollicitum: seipsum magis invidentiæ crimine condemnavit, quam S. Doctorem obtrectando læserit. Quid enimvero est, quod magis Hieronymo cordi fuerit, quam ut ipsæ allegoriæ una invicem serie necterentur, atque ad historiæ veritatem sponte sua fluerent? Quin eum videas sexcentis locis non alia de caussa alienas expositiones, quam quod aut prioribus aut consequentibus non satis apte jungerentur, respuere. Hoc nimirum tam sæpe facit, ut ipsa illustriora loca strictim velle perstringere, hominis foret otio abutentis suo.

Melius autem id quam ratione ulla alia, legendis hiscemet scriptis intelligas: quorum ut fructum lectu debitum facilius percipias, primum historiam, ut ita dicam, ætatemque de more exponam: hocque ipsum laboris mei præmium petam, ut quod postea exposuero ab ipso prius discas Auctore, qui Præfatione libri tertii in Amos ad Pammachium rem totam per singulas partes ita edisseruit. *Præpostero ordine, atque confuso, duodecim Prophetarum opus & cepimus, & Christo adjuvante, complebimus. Non enim a primo usque ad novissimum juxta ordinem quo leguntur: sed ut potuimus, & ut rogati sumus, ita eos disseruimus. Naum, Michæam, Sophoniam, & Aggæum primo* φιλοπονωτάτοις *Paulæ ejusque filiæ Eustochio* προσεφώνησα*: Secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquilejensi Episcopo delegavi: Tertio post longi temporis silentium, Abdiam & Jonam tibi imperanti edisserui: Præsenti anno, qui sexti Consulatus Arcadii Augusti, & Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exuperio Tholosanæ Ecclesiæ Pontifici Zachariam, & ejusdem urbis Minervio & Alexandro monachis, Malachiam Prophetam interpretatus sum. Statimque recurrens ad principium voluminis, Osee & Joel & Amos tibi negare non potui.* Hoc jam ordine constituto, expeditum sit, suis unumquemque librum temporibus adsignare. Nempe quattuor, quos primo loco nominat, in Naum, Michæam, Sophoniam & Aggæum, quemadmodum & quintus in Abacuc anno nonagesimo secundo supra trecentesimum affigendi sunt: idque persuadet, quæ eorum sit postremo loco mentio in Catalogo, quem fuisse hoc ipso anno a S. Doctore adornatum, nihil est dubium. Pauso autem, quod & notatu dignum est, ab eo quem superius exposuit, diverso heic ordine recensentur. *Scripsi*, ait, *in Michæam Explanationum libros duos. In Sophoniam librum unum. In Naum librum unum. In Abacuc libros duos. In Aggæum librum unum: multaque alia de opere prophetali nunc habeo in manibus, & necdum expleta sunt.*

Tres equidem ferme ab hinc annos aliis distentus occupationibus incepto abstinuit; neque enim ante trecentesimum nonagesimum septimum, Jonæ, quos ter-

tio loco memorat, Commentariis admovit manum. Hujus quoque rei in Prologo testis accedit ipse longe locupletissimus: *Triennium*, inquiens, *circiter fluxit, postquam quinque Prophetas interpretatus sum, Michæam, Naum, Abacuc, Sophoniam, Aggæum; & alio opere detentus non potui implere quod ceperam*. Tum paulo inferius: *Igitur tanto post tempore, quasi quodam postliminio, a Jona interpretandi sumo principium*. Idem confirmat, cum ex his quæ intereadum scripsit, *Epitaphium* quoque *Nepotiani* memorat, sive Epistolam in nostra recensione LX. quam ad proxime superioris anni priorem partem certissime pertinere, suo loco ostendimus. Nec moramur adeo Tillemontium, qui testimonium illud sollicitat, & ut minus, *quadriennium* pro *triennio* rescribendum contendit, reclamantibus una omnibus mss. editisque libris, & quod pluris est, recta ipsa temporum ratione. Satis abunde hanc confutavimus conjecturam eruditissimi cæteroquin viri, & cui summa omnia tribuimus, ad Epistolarum in nostra recensione LVII. & LX. Chronologicas Notas. Quanquam aliud prætermittere non possum, quod illum ex præconcepta opinione in errorem induxisse video, cum ad Sophoniæ caput tertium laudari abs Hieronymo Commentarios in Jonam contendit. Cumque non dubitet, hosce illis posteriores esse, immo plus æquo etiam differat: ut ab hac se expediat difficultate, *Breviores alios Commentarios*, quos supra ostendimus nusquam exstitisse, ibi quasi digito notari ait, hocque sibi putat palmarium, invenisse quomodo opus adstrueret, Auctore, ut sibi videtur, fidejubente. At vero nihil eorum, quæ sibi fingit, eo loco, aut ullibi invenias. Quin econtrario cum passim ibi Jonæ testimonia pro re nata laudet S. Pater, nullam nec verbo tenus abs se adornati in eum Prophetam Commentarii mentionem ingerit: estque hoc ipsum silentium exsufflandæ illi opinioni utilissimum. Cæterum ut ad genuinam, qua de sermo erat, Explanationem Jonæ redeam, illam neque serius eo quem diximus, nonagesimo septimo supra trecentesimum anno differre patitur alterum ejusmet S. Patris testimonium in Commentariis in Matthæi caput duodecimum. *De hoc*, inquit (signo scilicet Jonæ) *plenius in Commentariis Jonæ Prophetæ disputavimus*. Scilicet nihil est dubium, & suo nos loco certissimis argumentis probabimus, Sanctum Doctorem ad medium insequentis anni 398. Matthæum per quam properante calamo exposuisse.

Explanationem Abdiæ huicmet anno, cui Commentarios in Jonam, pari consensu adscribunt eruditi, quin etiam his illam ordine ac temporis prærogativa præcessisse autumant. Ac rationem quidem, quæ prima fronte certissima videatur, ex ipso repetunt Hieronymi testimonio, quod modo laudavimus e Præfatione Commentariorum in Amos: *Tertio post longi temporis silentium Abdiam & Jonam tibi imperanti edisserui*. Nihilosecius multo mihi aliter persuasum est, ac pace dixerim receptæ vulgo sententiæ, tantum abest, ut συγχρόνως hasce putem lucubra-

brationes, quin potius alteram, ſive quæ Abdiam explanat, integro recentiorem eſſe velim quinquennio. Et vero dicam, cur non ſit illi teſtimonio acquieſcendum, aut certe qua ſit acceptione explicandum. Nam Hieronymus par iſtud Prophetarum ſub una jungens recenſione, non quo utrumque anno expoſuerit, ſed quem ipſi, habito ad reliquorum explanationem reſpectu, ordinem, ſive locum obtinerent, docuiſſe voluit. Sub tertia igitur ſerie ac veluti claſſe locat, idque ut veriſſimum, ita & propoſito ſuo ſatis abunde fuit: neque enim quot annorum periodo claſſis ipſa definiretur, dicere inſtituerat; & cum ait, *poſt longi temporis ſilentium* duobus hiſce Prophetis interpretandis admoviſſe manum, integrum Lectori reliquit, immo, ſi quid video, non obſcure innuit, longum illud tametſi incerti temporis ſpatium, necdum ab iis quos ſecunda claſſe recenſuit, ſed inter ipſorum invicem Prophetarum Jonæ Abdiæque Expoſitionem putare. Profecto nec ad Hieronymi quidem eſt mentem, quod triennio concluditur, longum tempus; bene vero, ſi quod poſuimus, illud, & quinquenni, quod inſuper interceſſit ab Jona, ſpatium una computavit. Proinde nec debuit S. Pater in duas utramque lucubrationem claſſes diſpertiri, in ſuam quamque pro temporis ratione tribuens; nam etſi multum inter ſe ætate diſtent, quin & major ab Jona ad Abdiam, quam a ſuperiori claſſe ad ipſum Jonam interſtitium ſit: conſulto tamen una comprehendit ſerie, cum non alios Prophetas tota illa periodo fuerit interpretatus, hoſque ipſos uni eidemque Pammachio inſcripſerit. Hoc prænotato, qui unus fuerat inſtitutæ diſputationis ſcopus, non alia de cauſſa Abdiam recenſendo præpoſuit, quam quod ſibi ſuccedentes Prophetas ad Scripturæ obvium magis ordinem memoravit. Alioquin huic primum exiſtimare impendiſſe operam, neque per adverſarias rationes licet. Quid his nempe clarius eſt verbis Prologo in ipſum Jonam: *Tanto poſt tempore a Jona interpretandi ſumo principium?* Nihil eſt igitur quo vulgaris innitebatur fundamento ſententia: jam qua de cauſſa nos quinquennio, ſive ad annum uſque quadringenteſimum tertium hoſce Commentarios protelemus, aperiendum eſt. Palmare argumentum ipſiuſmet Auctoris Præfatio in hunc librum ſuppeditat ex rerum quas narrat ſerie. Sed ait ab eo tempore quo ſpecimen hujus Commentarii *in adoleſcentia* tentaverat, *triginta jam annos in Dei opere ac labore ſudaſſe*: illudque ipſum tempus quale fuerit, inferius declarat, *quando egreſſi*, inquiens, *mi Pammachi*, *ſcholam Rhetorum*, *diverſo ſtudio ferebamur: quando ego & Heliodorus cariſſimus pariter habitare Chalcidis ſolitudinem nitebamur*. Eſt vero iſtæc perſpicua anni trecenteſimi ſeptuageſimi tertii nota, quam ex Hieronymianæ peregrinationis, ejuſque priorum ſcriptionum indiciis ſatis manifeſto conſtituimus, ut videre eſt ex Epiſtolarum a prima ad duodecimam uſque Chronologicis argumentis. His porro trecentis ſeptuaginta tribus annis ſi alios triginta addideris, qui ab eo, ut ipſe ait, *puerilis*

inge-

ingenii præludio, ad *hoc maturæ ſenectutis* opus interceſſerunt, ipſum jam teneas quadringenteſimum tertium, cui anno librum adſcripſimus. Atque huic quidem rationi tantum tribuimus, ut hac una ſalva res ſit; ſi alias inire velis, & Hieronymi Vitæ veſtigia, & plurium ex ejus ſcriptis ordinem atque ætatem ſuſdeque vertas.

De reliquis in Zachariam & Malachiam, tribuſque aliis in Oſeam, Joelem, & Amoſum Commentariis expedita res eſt ex toties laudato S. Patris teſtimonio, quod criticis obſervationibus nihil reliqui fecit, ſatiſque luculenter uno omnes illigavit *anno, qui ſexti Conſulatus Arcadii Auguſti, & Anitii Probi faſtis nomen impoſuit.* Hic eſt annus quadringenteſimus ſextus (non octavus, ut poſt Victorium falſo Martianæus colligit) conſentientibus in hanc Epocham monimentis Veterum univerſis.

ELENCHUS
COMMENTARIORUM S. HIERONYMI
IN
DUODECIM MINORES PROPHETAS

Qui hoc Sexto ejus Operum Tomo continentur.

IN PRIMA PARTE.

IN ALTERA PARTE.

INCIPIT

INCIPIT
[a] COMMENTARIORUM
SANCTI HIERONYMI
PRESBYTERI
IN OSEE PROPHETAM
AD PAMMACHIUM

PRÆFATIO.

SI in Explanationibus omnium Prophetarum Sancti Spiritus indigemus adventu, ut cujus instinctu scripti sunt, illius revelatione pandantur: & in Isaia atque Apocalypsi signatum legimus librum, quem Scribæ & Pharisæi, qui legis literas nosse se jactant, non possunt legere, quia signatus est, nullusque inveniri potuit, nisi leo de tribu Juda, quem signavit Deus Pater, qui ejus posset reserare mysteria: quanto magis in explanatione Osee Prophetæ orandus est Dominus, & cum Petro dicendum: *Edissere nobis parabolam istam*. Præsertim quum obscuritatem voluminis in fine testetur ipse, qui scripsit: *Quis sapiens & intelliget ista, intelligens & cognoscet ea?* Quod non

Isai. 29. Apoc. 5. Joan. 6.

Mtth. 15. 16.

Osee 14. 10.

[a] Universos in duodecim Prophetas, qui hoc continentur Tomo, Hieronymi Commentarios exegimus ad duos mss. codices Palatino-Vaticanos antiquissimos, alterum 173. alterum 174. numeris prænotatos. Sex quoque posteriores Prophetas ad Reginæ Svecorum codicem num. 93. sane perquam vetustum, atque emendatum. Ex parte autem nunc hos, nunc illos cum aliis consuluimus optimæ notæ mss. quos suo quosque loco laudabimus.

non pro impossibili, sed pro difficili debemus accipere, juxta illud
Matt. 24. 45. Evangelii: *Quis putas est servus fidelis & prudens quem constituit Dominus super familiam suam?* Quis enim non statim in fronte libri scandalizetur, & dicat: Osee primus omnium Prophetarum meretricem accipere jubetur uxorem, & non contradicit? Non saltem nolle se simulat, ut rem turpem facere videatur invitus; sed exsequitur lætus imperium, quasi optaverit, quasi multo tempore eum pudicitiæ vacasse pœniteat: quum honestiora & absque peccato sanctos viros renuisse, Domino [a] jubente, legerimus. Moyses mittitur ad
Exod. 4. 13. Pharaonem, & dux Israelitici populi constituitur: & tamen non imbecillitate, sed humilitate respondet: *Provide alium quem mittas*.
Jerem. 1. Jeremias puerum esse se dicit, ne peccantem arguat Jerusalem. Ezechiel de omni genere leguminis ac sementis unum subcinericium panem facere, & coquere illum in humano stercore jubetur, & ait:
Ezech. 4. 14. *Nequaquam, Domine, quia nunquam immundum introivit in os meum*. Et
Osee 1. 2. Osee audiens a Domino: *Accipe uxorem fornicariam*, non frontem rugat, non mœrorem pallore testatur, non * verecundiam, mutato genarum rubore, demonstrat; sed pergit ad lupanar, & scortum ducit ad lectulum. Et non [b] initiat illam pudicitiæ matronali; sed
1. Cor. 6. se luxuriosum ac nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur. Hæc igitur audientes quid possumus
Osee 14. 10. respondere nisi illud propheticum: *Quis sapiens & intelliget ista, intelligens & cognoscet ea?* Unde & nobis dicendum est cum David: *Re-*
Ps. 118. 18. *vela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua*; ut introducat nos
Cant. 1. rex in cubiculum suum, & velamen quod ante oculos Moysi posi-
Exod. 34. 2. Cor. 3. tum fuit in lectione veteris Testamenti, tollat a nobis. Statim e-
Luc. 23. 46. nim ut loquutus est Dominus: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, & hæc dicens exspiravit*, velum Templi scissum est, & omnia Judæorum secreta patuerunt. Et fons qui egrediebatur de domo *
4. Reg. 4. David, ingressus est mare solitudinis: & verus Elisæus aquas steriles atque mortiferas sapientiæ suæ condivit sale, & fecit esse vitales: [c] Maraque Legis, quæ interpretatur *amaritudo*, ligno patibu-
Exod. 15. li dulcorata est. Intelligimus enim quis sit Judas Patriarcha electus
Genes. 38. Judic. 16. in regem, nec miramur cur ad Thamar quasi ad meretricem vir sanctus introierit: Quare Samson, qui interpretatur *sol*, Dalilam amaverit, quæ transfertur in *pauperem*; & propter eam irrisus & mortuus adversariorum millia trucidarit. Cur Salmon virum justum
Ruth 1. 2. & 3. Booz de Raab meretrice generarit, qui Ruth Moabiten pinna pallii sui operiens, & jacentem ad pedes, ad caput Evangelii * tran-
3. Reg. 1. stulerit. Quid caussæ sit ut quum David tot habuerit uxores, nullum alium regni sui fecerit successorem nisi eum qui de Bethsabee procreatus est: ut non solum meretrices, sed etiam adulteræ Deo placere videantur. Unde & in hoc ipso Propheta legimus, quod junctus primum meretrici, secundo adulteræ copuletur, dicente ad
Osee 3. 1. eum Domino: *Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico*, sive diligen-

* al. verecundia mutata.
* al. Domini.
* al. transtulit.

[a] Vox, *jubente*, in Palatinis mss. & Victorii editione non habetur.
[b] Hoc quoque verbum *initiat* in altero Palatino ms. desideratur.
[c] Veteres vulgati, *Marah* (aut *Marath*) *aqua Legis* &c.

gentem * mala, *& adulteram*. Hæc eſt mulier meretrix & adulte- * al. malam.
ra, quæ in Evangelio pedes Domini lacrymis lavit, crine deterſit,
& confeſſionis ſuæ honoravit unguento, indignantibuſque diſcipu-
lis, & maxime proditore, quod non fuiſſet venditum, & pretium
illius in alimenta pauperum diſtributum, Dominus reſpondit: *Quid* Matth. 26. 10. 11.
moleſti eſtis mulieri, opus bonum operata eſt in me, pauperes enim ſemper * al. habetis.
* *habebitis vobiſcum: me autem non ſemper habebitis*. Et ne putaremus
leve eſſe quod fecerat, & nardum piſticum, id eſt, unguentum
fideliſſimum, ad aliud quid, & non ad Eccleſiam eſſe referen-
dum, dat nobis occaſionem intelligentiæ, & magnæ fidei, magna
præmia repromittit, dicens: *Amen amen dico vobis, ubiquumque præ-
dicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur quod hæc fecit in
memoriam * ejus*. Hæc eſt meretrix de qua loquitur Dominus ad * al. mei.
Judæos: *Amen dico vobis, meretrices, & publicani præcedent vos in re-* Matth. 21. 31.
gno Dei. Vos enim miſſum ad vos Filium patris familiæ & Do-
minum vineæ, qui plantavit eam, ſuſcipere noluiſtis. Iſta mere-
trix exploratores meos duos fortiſſimos juvenes, quorum alterum Joſ. 2.
in circumciſionem miſi, alterum ad gentes, humanitate ſuſcepit, abſcon-
dit ſtudio, levavit in tectum, operuit lini ſtipula. Quæ cæſa perſequu-
tionibus, & lota in baptiſmate, immutat colorem, & de tetro in album
vertitur. Nec mirum ſi in figura Domini Salvatoris, & Eccleſiæ de pec-
catoribus congregatæ, hæc facta memoremus, quum ipſe in hoc eodem
dicat Propheta: *Loquar ad Prophetas, ego Viſiones multiplicavi, & in ma-* Oſee 12. 10.
nibus Prophetarum aſſimilatus ſum; ut quidquid Prophetæ jubentur
operari, ad meam referatur ſimilitudinem. Cujus uxor Æthiopiſſa
eſt, contra quam Aaron & Maria, carnale Sacerdotium Judæo- Num. 12.
rum, & prophetia literæ ſerviens, muſſitant & offendunt Deum:
quæ dicit in Cantico Canticorum: *Fuſca ſum & formoſa, filiæ Jeru-* Cant. 1. 4.
ſalem. Alioquin ſi omnia quæ præcipiuntur ob cauſſas, ut in ſimi-
litudinem fiant, vere facta contendimus: ergo & Jeremias accin- Jerem. 13.
ctus lumbari, veſtimento muliebri, inter innumerabiles nationes
& Aſſyrios atque Chaldæos, gentes inimiciſſimas Judæorum, ivit
ad Euphratem, ut ibi abſconderet lumbare ſuum, & poſt multa
tempora reverſus, invenit illud computruiſſe quod nulli eſſet uſui.
Quomodo exire poterat, & ire tam longe obſeſſa Jeruſalem, ex-
ſtructis per circuitum munitionibus, foſſa, vallo, atque caſtellis?
Qui quum ſemel ad Anatoth viculum ſuum in tertio milliario ab
urbe ſitum voluiſſet exire, in porta * capitur, & reductus ad prin- * al. captus
cipes, quaſi proditor verberatus in carcerem mittitur. Si illud in
typo, quia fieri non potuit: ergo & hoc in typo, quia ſi fiat,
turpiſſimum eſt. Sed reſpondebis, Deo jubente, nihil turpe eſt: &
nos dicimus, nihil Deus præcipit niſi quod honeſtum eſt, nec ju-
bendo turpia, facit honeſta quæ turpia ſunt. Sed quia ſcimus ni-
hil Deum velle niſi quod honeſtum eſt, hoc præcepit quod hone-
ſtum eſt. Hæc in principio prolixius ſum loquutus, ut difficillimam
primum ſolverem quæſtionem, & [a] obſitum in ipſo exitu ſco- a
pulum Dei auxilio prætergrediens, ad tuta decurrerem. Cæterum
non

[a] Noſtri mſſ. *obpoſitum*, vel *oppoſitum*, legunt, quemadmodum & nonnulli penes Martianæum.

Auctores Græci, qui Osee exposuerunt.

non ignoro, Pammachi cariſſime, a multis Eccleſiaſticis prætermiſſam: & qui exponere ſunt conati, apud Græcos reperi Apollinarem Laodicenum, qui quum in adoleſcentia ſua breves & in hunc, & in alios Prophetas commentariolos reliquiſſet, tangens magis ſenſus, quam explicans, rogatus eſt poſtea, ut in Oſee plenius ſcriberet: qui liber venit in noſtras manus; ſed & ipſe nimia brevitate ad perſectam intelligentiam Lectorem ducere non poteſt. Origenes parvum de hoc Propheta ſcripſit libellum, cui hunc titulum impoſuit, περὶ τῦ πῶς ὠνομάϑη ἐν τῷ Ὡσηὲ Ἐφραίμ, hoc eſt, *quare appellatur in Oſee Ephraim*, volens oſtendere quæquumque contra eum dicuntur, ad hæreticorum referenda perſonam. Et aliud volumen ἀκέφαλον καὶ ἀτέλεςον, quod & capite careat & fine. Pierii quoque legi tractatum longiſſimum, quem in exordio hujus Prophetæ die vigiliarum Dominicæ paſſionis extemporali & diſerto ſermone profudit. Et Euſebius Cæſarienſis in octavo decimo libro Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως quædam de Oſee Propheta diſputat. Unde ante annos circiter viginti duos, quum rogatu ſanctæ & venerabilis ſocrus, immo matris tuæ Paulæ (illud enim nomen carnis, hoc ſpiritus eſt: quæ monaſteriorum & Scripturarum ſemper amore flagravit) eſſem Alexandriæ, vidi [a] Didymum, & eum frequenter audivi, virum ſui temporis eruditiſſimum, rogavique eum, ut quod Origenes non fecerat, ipſe compleret, & ſcriberet in Oſee Commentarios: qui tres libros, [b] me petente, dictavit, quinque quoque alios in Zachariam. Nam & in ipſum duo tantum Origenes ſcripſit volumina, vix tertiam partem a principio libri uſque ad Viſionem quadrigarum diſſerens. Hæc dico, ut noveris quos in Prophetæ hujus campo habuerim præcurſores: quos tamen ut ſimpliciter & non ſuperbe (ſicut * quidam meorum amicorum ſemper inſibilet) tuæ prudentiæ fatear, non in omnibus ſum ſequutus; ut judex potius operis eorum quam interpres exiſterem, diceremque quid mihi videretur in ſingulis, & quid ab Hebræorum magiſtris vix uno & altero acceperim. Quorum & apud ipſos jam rara avis eſt, dum omnes deliciis ſtudent & pecuniis, & magis ventris quam pectoris curam gerunt, & in hoc ſe doctos arbitrantur, ſi in tabernis medicorum de cunctorum operibus detrahant. Sed jam tempus eſt ut Prophetæ verba ponentes, ea quæ ſcripta ſunt, diſſeramus.

* Ruffinus.

Rari Doctores apud Hebræos tempore Hieronymi.

[a] Sic autem intelligito, ut plenos in Oſee Commentarios ſcripſiſſe Origenem neget, non vero parvos & in aliquot ejus Prophetæ partes libellos. Vide hac de re Huetium Origenian. p. 251. n. XI.

[b] Quin ſibi etiam inſcripſit, ut in Catalogo, & Apologia ultima contra Ruffinum ipſe Hieron. tradit. Hoc ipſum teſtatur Palatini codicis ſcriptor, qui legit, *tres libros ad me, me potente* &c. Ex Didymi opere fragmenta quædam recitat Damaſcenus in Parallelis.

Explicit Præfatio.

INCIPIT

INCIPIT EXPOSITIO.

Cap. I. VERBUM *Domini quod factum est* A *ad Osee filium Beeri*. LXX. similiter. Verbum Domini, quod in principio erat apud Deum Patrem, & Deus erat Verbum, factum est ad Osee filium Beeri, ut Prophetam quoque Deum faceret, Salvatore dicente *(Joan. 10. 35. & 36.)*: *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura: Quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis, blasphemas: quia dixi, filius Dei sum*. Ut quomodo Deus deos facit, B (Psal. 81.) & stat in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat; & quum ipse sit verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1.), ad Apostolos loquitur (Matth. 5. 14.): *Vos estis lux mundi*, sic & ipse Salvator Prophetam suum faciat salvatorem. *Osee* enim in lingua nostra, *salvatorem*, sonat: quod nomen habuit etiam Josue filius Nun (Num. 14.), antequam ei a Deo vocabulum mutaretur. Non enim (ut male in Græcis codicibus legitur & Latinis) *Ause* dictus est, quod nihil omnino intelligitur; sed *Osee*, id est, *salvator*; & additum est ejus nomini Dominus, ut *salvator Domini* diceretur. Iste ergo salvator filius est *Beeri*, id est, *putei mei*, quos puteos fodit Abraam, Isaac, & Jacob (Gen. 16. 21. 26. & 46.); & Allophyli eos semper conabantur obruere. Inter puteum & lacum (Puteus & Lacus.), id est, cisternam, hoc interest, quod puteus perpetuas aquas habet, & de vivo fonte manantes. Cisterna, quæ refrigerat, aquas suas externas & adventitias possidet. Unde per Jeremiam

A Prophetam loquitur Deus (Jerem. 2. 13.): *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi cisternas, quæ aquas non valent continere*. De hoc fonte ad Deum Psalmista proclamat (Psal. 35. 10.): *Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*. Unde quidam putant *Beeri* interpretari, *lumen meum*; sed superior vera translatio est.

In diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechiæ regum Juda; & in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. LXX. similiter. B Azarias, qui vocatur & Ozias, de stirpe David regnavit in Jerusalem super duas tribus, quæ appellabantur Juda, annis quinquaginta duobus, cui successit in regnum filius ejus Joatham, qui & ipse regnavit annis sedecim: post quem filius ejus Achaz regnavit annis similiter [a] sedecim. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti novem, cujus anno sexto decem tribus, quæ appellabantur Israel, captæ C sunt a Salmanasar rege Chaldæorum, & in Medorum montibus collocatæ. Ex quo perspicuum est, prophetante Osee, Isaia, & Joel, & Amos, & Abdia, & Jona & Michæa, qui σύγχρονοι ejus fuerunt, regnum decem tribuum esse finitum (Regnum Israel permansit annis 250.), quod a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osee, permansit annis ducentis quinquaginta. Eo autem tempore, quo Ozias regnare cepit super Judam, [b] super Israel regnabat Je- D roboam pronepos Jehu, cui Dominus repromiserat usque ad quartam generationem sobolem illius regnaturam: eo quod percussisset duos reges impios,

[a] Pro *sedecim*, hoc & superiori versu, *quindecim* præferunt Palatini mss. qui & pari consensu impressam olim lectionem ita continuant: *cujus anno undecimo decem tribus, quæ appellabantur Israel, capta sunt a Salmanasar rege Chaldæorum, & in Medorum montibus collocata. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti & octo*. Ad hunc vero, quo nunc est, modum, restituta prius a Victorio fuit, cujus de antiqua lectione hoc erat judicium. Falsam, inquit, & erroneam esse, dubio vertetur nemini. Errores in ea conspicui duo. Primus, quod tempore Achaz decem tribus asserat captas, idque factum anno ejus undecimo: cum tamen illæ in captivitatem venerint sub Ezechia anno illius sexto, ut clare constat 4. Reg. 18. his verbis: *Anno quarto regis Ezechiæ, qui erat annus septimus Osee filii Ela regis Israel, ascendit Salmanasar rex Assyriorum in Samariam, & oppugnavit eam, & cepit*. Nam post annos tres, anno sexto Ezechiæ, id est nono anno Osee regis Israel, capta est Samaria, & transtulit rex Assyriorum Israel in Assyrios, collocavitque eos in Hala, & in Habor fluviis Gozam, in civitatibus Medorum. Secundus error, quod dicat Ezechiam regnasse annis viginti octo, cum tamen ille regnaverit viginti novem 4. Reg. 18. & 2. Paralip. 29. Menda sacrorum codicum ope sublata sunt in hunc modum. *Post quem filius ejus Achaz regnavit annis similiter sedecim. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti novem, cujus anno sexto, decem tribus, quæ appellabantur Israel, captæ sunt a Salmanasar rege Chaldæorum* &c. Erratum primum facile sublatum est suo loco versiculo, qui inferius jacebat, reposito. Porro & Martianæus ex ms. S. Albini Andegavensis asseruit. Vide Chronicon ad n. MCCLXXII.

[b] Iterum Palatini mss. cum olim impressis libris interserunt, *duodecimum annum*, quæ duo verba Martian. ad Cluniacensis ms. fidem expunxit. Victorius satis habuit animadvertisse in Notis: Hæc quoque, inquiens, vetus lectio falsa: Pro *duodecimum* enim legendum est, *vicesimum septimum*. 4. Reg. 15. *Anno vicesimo septimo Jeroboam regis Israel regnavit Azarias filius Amasiæ regis Judæ*. Eundem autem esse Oziam & Azariam nemo ambiget, si legerit 4. Reg. 15. & 2. Paral. 26.

Juda & Israel. Hoc dicimus ut tibi breviter ostendamus, Osee Prophetam, & ante captivitatem Israel, & post captivitatem ejus vaticinatum, & tam vicinam, quam præsentem, & præteritam [a] vidisse, & denuntiasse venturam, & luxisse ingruentem, & in emendationem Judæ retexuisse præterita: quod in ipso Propheta juxta historiam conabimur approbare. Ozias interpretatur, *fortitudo Domini:* Joatham, *Domini consummatio*, atque *perfectio*: Achaz, *virtus:* Ezechias, *imperium Domini*. Hi regnabant in populo *Juda*, cujus nomen, *confessio*, est. Porro in Israel qui sibi idola fecerat, & a Dei populo fuerat separatus, regnabat Jeroboam [b], qui interpretatur, χρονισμὸς, id est, *temporalitas*, sive *mora:* quod mundum amaverit, & in ipso morari diu, vitam putaverit sempiternam, nequaquam futuris, sed præsentibus delectatus.

Diu in mundo morari, vitam putant sempiternam reprobi.

V. 2. *Principium loquendi * Domini in Osee.* LXX. *Principium verbi Domini ad Osee.* Quia ut supra diximus, & aliis Prophetis præferuntur in titulo, Ozias, Joatham, Achaz, & Ezechias, quibus regnantibus prophetaverunt: idcirco nunc dicit quod inter omnes hos primum in Osee Dominus sit loquutus, & postea ad cæteros. Aliud est autem loqui Dominum in Osee, aliud ad Osee. In Osee, non ipsi loquitur Osee, sed per Osee ad alios; ad Osee vero loquens, ad ipsum significatur conferre sermonem. Alii autem non primum omnium Prophetarum volunt fuisse Osee, ex eo quod dicitur: *Principium loquendi Domini in Osee*: sed ostendi quod hæc quæ sequuntur, primum ad Osee Dominus sit loquutus.

* al. *Dominum* & Vulg. *Domino*.

Osee primus Propheta.

Et dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum. LXX. *Et dixit Dominus ad Osee: Vade, tolle tibi uxorem fornicationis.* Verbum Hebraicum [c] ZANUNIM, non *fornicariam* & *fornicationem*, ut plerique æstimant, sed *multas fornicationes* sonat. Ex quo ostenditur mulier ista, quam Propheta sumit in conjugem, non semel, sed frequentius fornicatam, ut quanto illa sordidior est, tanto sit Propheta patientior, qui talem uxorem duxerit. Quodque additur:

[c] זנונים

* *Ac filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra a Domino.* LXX. *Et filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra post Dominum.* Ἀπὸ κοινοῦ subauditur: Sume tibi uxorem fornicationum, & sume tibi filios fornicationum. Utrumque potest intelligi, quod & fornicariæ * priores de fornicatione susceptos recipiat filios, & ipse ex meretrice generet filios, qui idcirco fornicationis appellandi sunt filii, quod sint de meretrice generati. Nec culpandus Propheta, interim ut sequamur historiam, si meretricem converterit ad pudicitiam, sed potius laudandus quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet, ipse polluitur, si societur malo; sed qui malus est, in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus non Prophetam perdidisse pudicitiam fornicariæ copulatum; sed fornicariam assumsisse pudicitiam quam antea non habebat: præsertim cum beatus Osee, non ob caussam luxuriæ, non libidinis, non propria fecerit voluntate, sed Dei paruerit imperio, ut quod in isto carnaliter legimus, in Deo factum spiritualiter probaremus. Qui suscepit Synagogam, hoc est, populum Judæorum fornicationi & libidini servientem. Ad quam Dominus loquitur per Ezechielem: *Et tu, meretrix, audi verbum Domini: Fractæ enim sunt in Ægypto mammæ ejus;* & volutabatur in sanguine, & fuerat polluta usque ad verticem, ut nulla pars corporis atque membrorum ejus esset, quæ turpitudinis maculam non haberet. Operuit talem Dominus pallio, & suis junxit amplexibus, dedit ei mel & oleum & similam manducare, & induit eam vestibus pretiosissimis, posuit in collo ornamenta gemmarum, aures ornavit auro & lapide pretiosissimo, armillas quoque brachiis præbuit ut bonis uteretur operibus. Et nihilominus hæc contemta largitate & bonitate viri, prioris immemor turpitudinis,

* Vulg. *Et fac tibi.*

* al. *priores*.

Ezech. 16. 35.

[a] Verbum *vidisse*, neque habent mss. nostri, neque Victorius novit.

[b] Perquam erudite, utque opinor, verissime notatum est Drusio, nomen Joas hoic librariorum vitio ex Hieronymi textu excidisse, supplerique locum ita oportere: *regnabat* Jeroboam, *filius* Joas, *qui interpretatur* χρονισμός. Equidem χρονισμὸν, sive *temporalitatem*, aut *moram* sonare Jeroboam nequit, aut hanc apud Veteres sui nominis etymologiam unquam obtinuit: quæ Joas propria continuo fuit; ut econtrario ille δικασμὸς λαοῦ, *judicatio populi*, vulgo interpretatur. Hieron. ipse in Amos c. 1. v. 1. *Jeroboam*, δικασμὸς λαοῦ, *idest*, *judicatio*, *vel caussa populi*: Joas, κυρίου χρονισμὸς, *idest*, *Domini mora*, *sive temporalitas*. Suppleri duas voculas facer ipse textus Osee jubet: *In diebus Jeroboam filii Joas, regis Israel* &c.

[c] In uno Palat. ZANNIN.

tudinis, amatores Chaldæos & Assyrios & Ægyptios, qui magnarum sunt carnium, sequuta est. De Salvatoris & Ecclesiæ typo in Præfatiuncula diximus, quod sumserit sibi uxorem fornicariam, quæ prius idolis serviebat. Si quis autem contentiosus, & maxime gentilium, noluerit figuraliter dictum recipere, & irriserit Prophetam fornicariæ copulatum, opponamus ei illud, quod solet laudare Græcia, & Philosophorum scholæ concinunt. Qua ratione prædicent virum eruditissimum Xenocratem, qui Polemonem luxuriosissimum juvenem inter psaltrias atque tibicines & impudicas mulieres ebrium & [a] hedera coronatum fecit obedire sapientiæ, & adolescentem turpissimum mutavit in sapientissimum Philosophorum. Cur Socratem ad cælum levent, qui Phædonem, ex cujus nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem & avaritiam domini, multorum libidini servientem, in Academiam transtulerit? Et quidquid illi de Philosophiæ magistris responderint, nos ad Prophetæ defensionem referimus. Hæc adversum Ethnicos & eos, qui Ethnicorum sunt similes, diximus. Cæterum nostris, qui tamen volunt suscipere veritatem, illud breviter ostendamus, ex eo quod dicitur: *Quia fornicans fornicabitur terra a Domino*, non tam Prophetam junctum esse meretrici, quam omne hominum genus a societate Domini recessisse. Potest quoque ex eo quod non est additum, *omnis terra*, nunc Judæa accipi, vel proprie Samaria & Israel, id est, decem tribus, quæ eo tempore quo hæc dicebantur, a Domino recesserant.

V. 3 & 4. *Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim: & concepit & peperit* * *filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quoniam adhuc modicum & visitabo sanguinem Jezrael super domum Jehu: & quiescere faciam regnum domus Israel.* LXX. *Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim: & concepit & peperit filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quia adhuc modicum & ulciscar sanguinem Jezrael super domum Juda: & quiescere faciam regnum domus Israel.* Prophetæ sic multa post sæcula de adventu Christi & vocatione gentium pollicentur, ut præsens tempus

* Vulg. addit *ei*.

Prophetæ præsens tempus non negligunt.

A non negligant, ne concionem ob aliud convocatam non docere de his quæ * instant, sed de incertis ac futuris ludere videantur. Itaque & hæc Gomer filia Debelaim, quæ ab Osee uxor accipitur, & concipit ex eo, & parit ei filium nomine *Jezrael*, qui interpretatur *semen Dei*, in cujus sanguinis ultionem, regnum subvertit *Jehu*, sive, ut male error obtinuit, *Juda*, sic ad vocationem referenda est nationum,
B ut illi tempori congruat, sub quo filium generasse memoratur. Et ne longo tractatu lectoris aviditatem differam, duæ istæ mulieres quarum una vocatur Homer, & est meretrix, paritque tres liberos, primum Jezrael, secundam puellam, quæ vocatur absque misericordia, & tertium masculum, qui & ipse appellatur, *non populus meus*: & altera mulier, quæ conducitur argenteis quindecim, & coro, & dimidio
C coro hordei, & vocatur adultera, referuntur ad Israel & ad Judam, id est, ad decem tribus quæ erant in Samaria sub rege Jeroboam, qui fuit de Ephraim, & ad Judam, qui regnabat in Jerusalem de stirpe David. Hæ sunt duæ mulieres, quæ in Zacharia upupæ, sive milvi, sive herodii pennas habere dicuntur, & ire in terram Sennaar, ubi Babylon condita est. Has mulieres sub nomine
D duarum sororum Oola significat & Ooliba: hæ in duabus virgis, quas Ezechiel in unam virgam sociat, demonstrantur. Et quia commentarios, non lata volumina scribimus, singulis capitulis explanationes proprias in suis locis reservantes, nunc tantum de præsenti capitulo disputemus. *Gomer* interpretatur τετελεσμένη, id est, *consummata*, atque *perfecta*: alii θώρακας, id est, *loricas*, significari putant. Sunt qui
E *mensuram*, sive *amaritudinem* suspicentur, * qui recte dicerent, si GIMEL literam non haberet. *Debelaim* παλάθας sonat, quarum in Palæstina permagna copia est, & quas Isaias Propheta ulceri Ezechiæ regis jubet apponi. Est autem massa pinguium caricarum, quas in morem laterum figurantes, ut diu illæsæ permaneant, calcant atque compingunt. Igitur & Israel consummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ fruentibus suavis videtur & dulcis, in typo Domini Salvato-

* al. *stant*.

* al. *quod*.

4. *Reg.* 2. & *Isa* 38. Palatæ quid?

A 2

a Palatini mss. vocem, *hedera*, ignorant.

vatoris ab Osee uxor accipitur: & primus ex ea Dei filius generatur, id est, *Jezrael*; est autem civitas metropolis decem tribuum, in qua interfectus est * Naboth, ob cujus sanguinem suscitatur Jehu, qui delevit domum Achab & Jezabel. Verum quia & ipse Jehu, ultor sanguinis justi, ingressus est per vias Jeroboam filii Nabath, qui fornicari fecit Israel, & constituit vitulos aureos in Dan & in Bethel, regnum quoque ejus dicitur subvertendum: sub cujus pronepote Jeroboam prophetare cœpit Osee: quo mortuo, filius ejus Zacharias successit in regnum; quem sexto mense imperii sui occidit Sellum de alia stirpe generatum. Quam ob caussam nunc dicitur: *Adhuc modicum, & visitabo sanguinem Jezrael*, id est, occisionem populi mei, super domum Jehu regiam, quæ eo tempore præerat Israel. Nec mirum si domus Jehu subvertatur, quum etiam regnum domus Israel, hoc est, decem tribuum post non multos annos omnino sit delendum. A Zacharia enim filio Jeroboam, cujus atavus fuit Jehu, usque ad nonum annum Osee, sub quo decem tribus ductæ sunt in captivitatem, supputantur anni quadraginta & novem. Occisoque Zacharia, qui fuit ultimus de stirpe Jehu, statim reges Assyrii ceperunt Ruben & Gad & dimidiam tribum Manasse, quæ erant trans Jordanem; & deinde multas civitates Samariæ, & deinde totam Nephtali, ad extremum omnes reliquas tribus. Pro *Jehu* in Editione Vulgata legitur *Juda*: sed hoc mihi videtur non vitio Septuaginta Interpretum, sed scriptorum inolevisse imperitia, qui ignorantes *Jehu*: quod magis tritum erat, scripserunt *Juda*. Typus autem seminis Dei, & ultio sanguinis ejus refertur ad Domini passionem, propter quam & domus Juda & regnum universi Israel dicitur subvertendum.

* al. *Nabutha*

3. *Reg.* 12.

4. *Reg.* 15.

Error scriptorum, non LXX.

V: 5. *Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrael*. LXX. similiter. Quando ultus fuero sanguinem Jezrael super domum [a] Jehu, & regnum Israel, Assyrio vincente, delevero, tunc illa die, & in illo tempore conteram omne robur exercitus Israel in valle Jezrael. Supra diximus Jezraelem, quæ nunc juxta Maximianopolim est, fuisse metropolim regni Samariæ [b] prope quam sunt campi latissimi, & vallis nimiæ vastitatis, quæ plus quam decem millium tenditur passibus. In hoc commisso certamine, ab Assyriis cæsus est Israel, id est, decem tribus, quæ ob Jeroboam de tribu Ephraim, qui primus schisma fecit in populo, appellatæ sunt Ephraim. Interdum propter Joseph, qui fuit pater Ephraim, vocatur Joseph: nonnunquam Samaria, quæ & ipsa altera urbs fuit metropolis decem tribuum, quæ postea ab Augusto Cæsare appellata est Augusta, id est, σεβαστὴ, in qua ossa Joannis Baptistæ condita sunt. Post divisionem ergo duarum & decem tribuum, ob maximam partem multitudinis quæ Jeroboam sequuta est, nomen pristinum Israel remansit in decem tribubus. Et propter tribum Juda, quæ regnavit in Jerusalem, aliæ duæ tribus appellatæ sunt Judas: simulque typi veritas explicatur. Quomodo enim propter sanguinem * Naboth, qui effusus est in Jezrael, deleta est domus Achab, ut Eliæ vaticinium compleretur: sic propter sanguinem veri Jezrael, hoc est, seminis Dei, regnum destructum est Judæorum. In omnibus quidem Prophetis, sed præcipue in Osee, decem tribus referuntur ad hæreticos, quorum multitudo maxima est: duæ autem tribus quæ appellantur Juda, Ecclesiæ personam possident, quæ sub stirpe David * regnabant. Arcus igitur hæreticorum, de quibus scriptum est: *Filii Ephraim intendentes, & mittentes arcum, conversi sunt in die belli*, confringetur in valle seminis Dei, de quo humilia & terrena senserunt.

Israel vocatur Ephraim, & Joseph, & Samaria.

Ossa B. Joannis [illegible]

* al. *Nabutha*.

Decem Tribus hæreticos, duæ tribus appellatæ Juda, Ecclesiam significant.

* al. *regnant*.

Psal. 77. 9.

V. 6 & 7 *Et concepit adhuc, & peperit filiam, & dixit ei: Voca nomen ejus, absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel; sed oblivione obliviscar eorum. Et domui Juda miserebor: & salvabo eos in Domino Deo suo: & non salvabo eos in [c] gladio, & in arcu, & in bello, & in equis, & in equitibus*. LXX. *Et concepit adhuc, & peperit filiam, & dixit ei: Voca nomen ejus, absque misericordia; quia nequaquam addam ultra misereri domui Israel: sed adversans adversabor eis: filiorum autem Juda miserebor, & salvabo eos in Domino Deo suo: & non salvabo eos in arcu, neque in gladio, neque in bello, ne-*

[a] Duo Palatini *domum Juda*, pro *Jehu*.
[b] Iidem, *propter quam*, pro *prope*.

[c] Trasponi Victorius mavult, *in arcu & gladio*, ad Hebræum, Græc. Latinumque contextum.

lo, neque in equis, neque in equitibus. Postquam contritus est atque confractus arcus Israel, in valle Jezrael, & regnum decem tribuum destitutum, ita ut ducerentur in captivitatem, nequaquam jam Jezrael, id est, semen Dei, nec masculini sexus filius nascitur: sed filia, id est, femina fragilis sexus, & quæ victorum pateat contumeliæ, & vocatur absque misericordia. Idcirco enim captiva ducta est, quia misercordiam Dei non habuit. Et consideranda Domini indignatio. quod nequaquam domui Israel se dicat misereri ultra, sed eos de memoria sua æterna oblivione delere; quia usque hodie Persarum regibus serviunt, & nunquam est eorum soluta captivitas. Domui autem Juda misericordiam pollicetur, & dicit, quia eos salvet in Domino Deo suo, vel in seipso qui loquitur: vel Pater salvet in Filio, juxta illud quod scriptum est: *Pluit Dominus a Domino*. Salvavit eos * enim quando Israel Assyriis traditus est, de manu Sennacherib, non in arcu & gladio & bello & in equitum multitudine, sed in suo robore, quando misit Angelum, & percussit de exercitu Sennacherib regis Assyriorum una nocte centum octoginta quinque millia. Juxta typum dicimus, eos qui propter sanguinem seminis Dei vocantur absque misericordia, & dicere ausi sunt: *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros*, hucusque servire Romanis. Domum autem Juda, eos videlicet ex Judæis, qui Dominum sunt confessi, non in exercitus fortitudine, sed in Evangelii prædicatione salvatos. Quod in Israel & Juda tam juxta historiam, quam juxta typum interpretati sumus, referamus ad hæreticorum conciliabula, & ad Ecclesiam Domini Salvatoris, quod, illis absque misericordia derelictis, regnumque perdentibus, Eccclesia Dei sui virtute superarit.

Decem Tribuum nunquam soluta captivitas.

Genes. 19. 24.

* al. etiam

4. Reg. 19.

Matth. 27. 25.

V. 8. & 9. *Et ablactavit eam quæ erat absque misericordia: & concepit, & peperit filium, & dixit: Voca nomen ejus, Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero vester*. LXX. similiter. Qui vocabatur semen Dei versus in * feminam & propter imbecillitatem virium, offensamque Dei, ductus in captivitatem, quia Domini misericordiam non habebat, nequaquam ablactatus dici- A tur, sed ablactata: viri enim jam robur amiserat. Qui ablactatur, recedit a matre, parentis lacte non vescitur, alimentis sustentatur externis. Ita & Israel projectus a Domino, & captivitatis circumdatus angustiis, atque in Babylone cibis sustentatus immundis, vocatur non populus Dei, & æterna gentis alienæ feritur sententia, ut dicatur non populus meus, & * abjiciatur in perpetuum. Quod recte intellige- B re possumus, & in omni populo Judæorum, qui propter offensam seminis Dei captivitati traditus, regnum perdidit & provinciam, appellaturque non populus Dei: & in persona hæreticorum. Si quis autem contentiosus interpres noluerit recipere ista, quæ diximus, sed meretricem nomine Gomer filiam Deblaim, primum, & tertium masculos, secundam, quæ media est, feminam intellexerit procreasse, C hoc volens Scriptura sonare quod legitur, respondeat quomodo in Ezechiel illud exponat, ubi jubetur a Domino portare iniquitates domus Israel, id est, decem tribuum, & trecentis nonaginta diebus in uno latere sinistro dormire perpetuo, licet in LXX. centum & nonaginta scripti sunt, & dormire ita ut nunquam evigilet, nec mutet latus, nisi forte sopore satiatus paululum aperuerit oculos ad sumendum sordidissimum cibum subcinericii pa- D nis, qui de frumento & hordeo & faba & lente & milio coctus sit in humano stercore. Hoc enim rerum natura non patitur, ut quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in uno semper latere dormiat. Et rursus inquit: *Suscipies iniquitates domus Juda, & diebus quadraginta dormies in latere dextro*. Hi autem dies pro annis * supputantur, quibus Israel & Judas obsidione & captivitate longissima [a] deti- E nentur, ita ut vincti & immobiles, de altero in alterum latus se versare non possint. Si illa & cætera his similia, quæ in Scripturis sanctis legimus, facta non potuerit approbare, sed aliud quid significare contenderit: ergo & meretrix ista mulier, & alia adultera mulier, quæ aut Prophetæ jungebantur, aut servabantur a Propheta, non turpem stupri conjunctionem, sed sacramenta indicant futurorum.

* al. feminam.

* al. abdicetur.

Natura humana non patitur per 390. dies in uno latere dormire.

* al. supputabantur.

Et erit numerus filiorum Israel quasi arena V. 10.

[a] Rursum duo Palatin. mss. *deprimentur*, pro *detinentur*.

arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur. Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis, filii Dei viventis. Et congregabuntur filii Juda, & filii Israel pariter: & ponent sibimet caput unum, & ascendent de terra: quia magnus est dies Jezrael. LXX. *Et erit numerus filiorum Israel sicut arena maris, quæ non mensurabitur, nec numerari potest. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non populus meus vos: vocabuntur filii Dei viventis. Et congregabuntur filii Juda & filii Israel simul: & ponent sibi principatum unum, & ascendent de terra, quoniam magnus est dies Jezrael.* Legimus abjectionem decem tribuum, & non [a] mensurabilem Israel, nec ultra populum Dei, indignatione perpetua condemnatum. Nunc discimus quomodo filii Juda & filii Israel pariter congregentur, & ponant sibi caput unum sive * principatum, & ascendant de terra, & in loco ubi prius dicebatur, non populus meus, appellentur filii Dei viventis, & hoc fieri, quia magnus sit dies Jezrael. Ambigenti & in varias sententias fluctuanti illud occurrit Pauli Apostoli ad Romanos scribentis: *Quod si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam, quos & vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus: sicut in Osee dicit: Vocavi non plebem meam, plebem meam, & non misericordiam consequutam, misericordiam consequutam. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi. Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum enim consummans & brevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Et: sicut prædixit Isaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Quid ergo dicemus: quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam? justitiam autem quæ ex fide est: Israel vero sectans legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit.* Igitur beatus Apostolus Osee Prophetæ assumens testimonium, & exponens illud super vocatione gentium, & eorum fide qui ex Judæis credere voluerunt, omnem nobis difficultatem interpretationis abscidit, asserens Christi temporibus esse completum, ut scilicet in Israel eligantur duodecim tribus, hoc est, omnis populus Judæorum, & in Juda hi qui ex gentibus [b] Jesum Dominum confitentur. Si quis autem alienus a fide Christi, & non recipiens auctoritatem novi Testamenti, sed de numero Circumcisionis, responderit filios Juda & filios Israel duas tribus sonare & decem, de quibus crebro diximus, & in hoc dantes manus, nihil fidei nostræ nocere monstrabimus. Sed postquam fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris in toto orbe dispersus, & omnem supputationem vicerit populi multitudo, tunc habebit licentiam Israel, qui hodie quoque captivus est, & qui prius dicebatur, absque misericordia, & non populus meus, cum duabus tribubus, id est, Juda & Benjamin, quarum magna pars in Christum credidit, inire concordiam, ut corporibus separatos jungat fides, & unum sibi caput ponant & principem, de quo scripsit Ezechiel: *Et princeps unus in medio eorum, David servus meus, & resuscitabuntur quasi ab inferis mortui,* Juda scilicet & Israel qui in infidelitate mortui erant. Et hæc omnia fient, quia magnus est dies seminis Dei, qui interpretatur, *Christus*. Ex quo perspicuum est, ideo in typo * Naboth Jezraelitis sanguinem præcessisse, ut veritas compleretur in Christo. In hoc enim & non in illo magnus est dies Jezrael, de quo dicitur: *Hæc est dies quam fecit dominus: exultemus & lætemur in ea.* Interpretationis tertiæ quam suscepimus, Israel in hæreticis, Juda in Ecclesiæ hominibus exponendis, hic sensus est: Ut postquam Dominus in claritate sua venerit regnaturus, hi qui ante vocabantur, non populus ejus, vocentur filii Dei viventis: quum Judæ, id est, Ecclesiæ Dei fuerint copulati, & unum caput Christum habuerint, & ascenderint de terra, id est, de terrenis sensibus & humilitate literæ, & susceperint magnum diem seminis Dei. Pro οὐκ ἠλεημένη, id est, *absque misericordia*, in quibusdam fertur exemplaribus, οὐκ ἠγαπημένη.

Marginal notes: * al. principium. — Rom. 9. 22. & seqq. — Isai. 11. 9. — Magna pars duarum Tribuum in Christum credidit. — Ezech. 34. 24. — * al. Nabutha. — Psal. 117. 24.

[a] Rescripsimus, *mensurabilem*, ex iisdem codicibus mss. cogente ipso sacro Textu, qui Israelem *sine mensura* futurum denuntiat. Antea erat, *miserabilem*.
[b] Pro, *Jesum Dominum*, Palatin. mss. *imperium Domini*, præferunt.

πημένη, id est, *non dilecta*. [a] Sed veriora sunt exemplaria, quæ habent, *absque misericordia;* maxime quia ad distinctionem Israelis, cui non miseretur, infert Deus: *Domui autem Juda miserebor*.

Cap. II.

DIcite fratribus vestris, populus meus, & sorori vestræ, misericordiam * consequuta. LXX. *Dicite fratri vestro, populus meus, & sorori vestræ, misericordiam consequuta*. Quia magnus est dies Jezrael, in quo Judas & Israel unum habebunt principem, & nequaquam dicetur Israeli, non populus meus: sed econtrario vocabuntur filii Dei viventis: idcirco, o homines tribus Juda, nolite desperare decem tribuum salutem, sed eas quotidie & sermone & voto & literis ad pœnitentiam provocate, quia frater vester appellantur & soror: frater, ex eo quod dicitur, *populus meus*: soror, ex eo quod appellantur, *misericordiam consequuta*. Aliter: Qui in Christum creditis, & estis tam ex Judæis quam ex gentibus, dicite fractis ramis, & priori populo, qui projectus est: populus meus, quia frater tuus est, & misericordiam consequuta, quia soror tua est. Quum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet. Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus desperemus, sed provocemus ad pœnitentiam: & illorum salutem germanitatis optemus affectu.

* al. consequuta.

Rom. 11. 25.

Optanda salus hæreticorum.

V. 2 & 3. *Judicate matrem vestram, judicate, quoniam ipsa non uxor mea, & ego non vir ejus: auferat fornicationes suas a facie sua, & adulteria sua de medio uberum suorum: ne forte exspoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem nativitatis suæ*, LXX. *Judicamini cum matre vestra, judicamini, quia hæc non uxor mea, & ego non vir ejus, & auferam fornicationem ejus a facie mea, & adulteria ejus de medio uberum illius: ut exspoliem eam nudam, & restituam eam juxta diem nativitatis suæ*. Hucusque ad Israel populum, hoc est, decem tribus sermo directus est. Nunc alterum caput incipit, & præcipitur filiis, id est, populo, ut ineant judicium adversum matrem suam, quæ eos genuit, quæ de meretrice uxor effecta, mores pristinos non reliquit, & rursum fornicata est cum amatoribus suis. Et vide clementiam viri. Jam repudiata est, jam abjecta est, jam ei loquutus est: *Hæc non uxor mea, & ego non vir ejus*: tamen præcipit filiis, ut nequaquam ad uxorem patris [b] quam ille dimisit, sed ad matrem suam loquantur quæ eos genuit. Loquantur autem ad pœnitentiam provocantes, ut auferat fornicationes a facie sua, & adulteria sua de medio uberum suorum. Fornicaria est, quæ cum pluribus copulatur. Adultera, quæ unum virum deserens, alteri jungitur. Quorum utrumque est Synagoga, quæ si permanserit in fornicatione & adulterio, auferet ab ea Deus vestem & ornamenta quæ dederat. De quibus scribit Ezechiel: *In die quando nata es, non ligaverunt mamillas tuas, & sale non es salita: & transivi per te, & inveni te nudam & deturpatam & conspersam in sanguine*. Et post paululum: *Indui te byssino & subtilibus, & ornamenta circumposui tibi, & dedi armillas circa manus tuas, & monile circa collum tuum*. Hæc tunc ei dedit maritus largissimus, quando invenit illam in Ægypto idololatriæ libidine constupratam & divaricantem omnibus pedes suos. Et nunc comminatur, si ad virum suum noluerit reverti, ita eam futuram absque Deo [c] & viro, sicut prius in Ægypto fuerat. Ne semper triplici explanatione tendamus volumina, hoc raro admonuisse sufficiat, quæ dicta sunt convenire & Judæis negantibus Christum, & hæreticis fidem Domini relinquentibus: quorum fornicatio proprie inter ubera est, & in artificio idolorum & variorum dogmatum corde versatur, qui revertentur ad diem nativitatis suæ, ut si non egerint pœnitentiam, Ethnicis comparentur.

Ezech. 16. 4. 5.

*Et ponam eam quasi solitudinem, & statuam eam velut terram inviam, & interficiam eam * siti*. LXX. *Et ponam eam ut desertum, & statuam eam sicut terram sine aqua, & occidam illam in siti*. Si noluerit ad meliora converti, faciam illi quod feci in solitudine, ut ducti in captivitatem cadant in terra aliena, patientes sitim omnium bonorum, & ad patriam suam redire non valeant. Vel certe audiant in Evangelio: *Relinquetur vobis domus vestra deserta*. Et mittet ei Dominus non famem panis, nec sitim aquæ; sed famem audiendi ver-

* Vulg. in siti.

Matth. 23.

Amos 8.

a Alteram lectionem, sive, *& non dilectam dilectam*, præfert S. Doctor Epist. CXX. ad Hedibiam quest. 10. Vulgata simul utramque retinet.

b Sic Palatini habent mss. Antea erat, *quem illa dimisit*.

c Vitiose quidam libri, *absque Deo vero & æterno*.

verbum Domini. De quo & Iſaias
Iſai. 1. 30. loquitur: *Erunt ſicut paradiſus aquam non habens.* Hæretici qui abjecti ſunt a Domino, ſi non redierint ad priſtinam domum, ſic omnium rerum patientur penuriam, ut etiam quod falſum habere videntur, redigatur ad nihilum.

V. 4 & 5 *Et filiorum illius non miſerebor, quoniam filii fornicationum ſunt, quia fornicata eſt mater eorum: confuſa eſt quæ concepit eos, quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, & oleum meum, & potum meum.* LXX. *Et filiorum ejus non miſerebor: quoniam filii fornicationis ſunt, quia fornicata eſt mater eorum: confuſa eſt quæ peperit eos, dixit enim: Vadam poſt amatores meos, qui dant mihi panes meos & aquam meam, & veſtimenta mea, & linteamina mea, & oleum meum, & omnia quæ mihi neceſſaria ſunt.* Hoc plus faciam ei cui dixi, non uxor mea, & ego non vir tuus], & ponam eam quaſi ſolitudinem, & faciam eam velut terram inviam. Quando enim de Ægypto eduxi [eam, interfectis parentibus, filii eorum terram repromiſſionis ingreſſi ſunt. Nunc autem fornicariæ matris liberi peribunt cum matre meretrice, quoniam filii fornicationis ſunt, & mali ex malis geniti. Quibus in Evangelio dicitur:
Matth. 3. 7. & 12. & 23. *Generatio viperarum:* quæ in tantam venit impudentiam, ut audiret per Je-
Jerem. 3. 3. remiam: *Facies meretricis facta eſt tibi: impudorata es tu.* An non eſt hoc duræ frontis & meretriciæ impudentiæ, ut in ſuo ſcelere glorietur, & dicat: *Sequar amatores meos;* vadam ad idola quæ mihi & ad victum & ad veſtitum neceſſaria præbuerunt. Omnia quæ propheticus ſermo deſcribit, ſpiritualiter a Domino accepere Judæi. Et quia Dei filium negaverunt, eligentes
Joan. 18. ſibi Barabbam latrocinii & ſeditionis auctorem, & crucifigentes Filium Dei. Propterea uſque hodie ſequuntur dæmones, & Dei beneficia ad illos referunt, qui cultorum ſuorum animas perdiderunt. Panes & aquas habent & hæretici, quorum panis luctus eſt, & aquæ eorum cœnoſæ, quæ ſuffocant & interficiunt baptizatos. Habent & lanam de ſcabidis ovibus, & linum
Pſal. 140. 5 in nigredine perſeverans, oleumque, de quo Propheta dicit: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum,* & potum aquarum Ægypti, de quibus clamat Jeremia: *Quid tibi & viæ Ægypti,* Jerem. 2. 18
ut bibas aquam Geon? Et: *Quid tibi & viæ Aſſyriorum ut bibas aquas fluminum?* Breviter cuncta percurrimus, ut ad reliqua tranſeamus.

Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuam V. 6 & 7
ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inveniet. Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos, & quæret eos & non inveniet, & dicet: Vadam & revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc, magis quam nunc. LXX. *Propterea ecce ego ſepiam viam ejus in ſudibus, & obſtruam vias illius: & ſemitam ſuam non inveniet. Et perſequetur amatores ſuos, & non apprehendet illos, & quæret eos, & non inveniet; & dicet: Vadam & revertar ad virum meum priorem, quia melius mihi erat tunc, quam nunc eſt.* Dixerat meretrix: Vadam poſt amatores meos, qui omnium rerum mihi abundantiam præbuerunt. Reſpondit Dominus: Ego ſepiam viam tuam ſpinis, ſive ſudibus, ne poſſis ire quo deſideras, & interponam maceriam, ſive murum, & ſemitas tuas quas crebro triveras pede, non invenies, ne apprehendas eos quos tanto ſtudio ſequebaris, ut rerum neceſſitate compulſa revertaris ad virum tuum, & dicas illud de Evangelio: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo. Surgam & ibo ad patrem meum & dicam illi: Pater, peccavi in cælum & coram te, & jam non ſum dignus vocari filius tuus, fac me ſicut unum de mercenariis tuis.* Ex quo intelligimus quod providentia Dei ſæpe nobis accidant mala, ne habeamus ea quæ cupimus, & variis oppreſſi calamitatibus hujus ſæculi ac miſeriis, ad Dei ſervitutem redire cogamur. Amatores autem Jeruſalem & gentis Judææ, ſecundum hiſtoriam illius temporis, Aſſyrios atque Chaldæos & Ægyptios nationeſque cæteras intelligamus, cum quorum idolis fornicata eſt, a quibus bellorum tempore, & prementibus malis fruſtra ſperavit auxilium. Hos amatores juxta intelligentiam ſpiritualem ſequuntur hæretici, a quibus ſæpe deſerti, malorum pondere ad ſinum matris Eccleſiæ revertuntur. Per omnia enim flagella atque tormenta eruditur Iſrael.

Providentia Dei ſæpe nobis accidunt mala.

Et hæc neſcivit, quia ego dedi ei fru- V. 8.
mentum & vinum, & oleum, & argentum multiplicavi ei & aurum, quæ fecerunt

runt Baal. LXX. *Et ipsa nescivit quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicavi ei: hæc autem argentea & aurea fecit ipsi Baal*. Ad superiora respondit, dixerat enim: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam, & linum, & oleum, & potum meum, quæ universa susceperat, ut in Dei

Psal. 103. cultum verteret. Illa vero panem & vinum, qui confirmat, & quod lætificat cor hominis, & oleum quod il-

Joan. 1. luminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & argentum de

Psal. 11. 7. quo sæpe diximus: *Eloquia Domini, eloquia casta argentum igne examinatum, pro-*

Ps. 67. 1. 4. *tum terræ, purgatum septuplum*. Et aurum de quo legimus: *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ejus in virore auri*, vertit in idola, & fecit *Baal*, quod interpretatur *superior & devoratio*: dum aut majora se putat habere dogmata quam Ecclesia, aut in ipsa falsæ opinionis scientia devoratur. Quod autem juxta literam, auro & argento & cunctis opibus abundaverit Jerusalem, & fecerit idola Baal dæmoni Sidoniorum, sive, ut quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo & *Bel* dicitur, Ezechiel plenius in suo ponit volumine, & omnis Prophetarum narrat chorus.

V. 9. *Idcirco* * *revertar & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus*. LXX. *Propterea revertar & tollam triticum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & auferam vestimenta mea, & linteamina mea, ne operiant ignominiam ejus*. Gravior pœna est, quando in tempore messis & vindemiæ speratæ fruges auferuntur & vinum, & quodammodo tentæ tolluntur e manibus. Sin autem in tempore areæ & præli & torcularis, quando sterilitatem præteritam novis frugibus terra fœcundat, omnium rerum penuria est, quid de reliquo anni tempore, quando vetera conservantur, æstimare debemus? Liberatur autem lana & linum, sive vestes & linteamina, ne ultra ignominiam operiant meretricis: ut scilicet Dei nudetur auxilio: & omnium ab eo Angelorum tutela

** Vulg. convertar.*

Gravior pœna quando res tenta aufertur e manibus.

Angelorum tutela.

A discedat. Unde & Apostolus [a] liberari dicit creaturam a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Multi accepere aurum & argentum sapientiæ & eloquentiæ, de quibus facerent candelabrum septem lucernarum ex auro purissimo, & mensam propositionis auream, & propitiatorium, & Cherubim auri splendore radiantia, & bases columnarum argenteas, & triticum sermonis Dei, & vi-

B num gaudium Spiritus Sancti: vestimenta quoque & linteamina quibus credentes vestirentur in Christo: quæ universa verterunt in idololatriæ cultum, varia errorum dogmata componentes, & decepti alios deceperunt. Quæ omnia auferet Deus, ut qui ex copia datorem non senserant, sentiant ex penuria.

a Rom. 8.

Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus: * *& vir non eruet* *V. 10. 11 & 12.*

C *eam de manu mea, & cessare faciam omne gaudium ejus, solennitatem ejus, neomeniam ejus, sabbathum ejus, & omnia festa tempora ejus: & corrumpam vineam ejus, & ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in saltum, & comedet eam bestia agri*. LXX. *Et nunc revelabo immunditiam ejus in conspectu amatorum illius; & nullus eruet eam de manu mea: & avertam omnes lætitias*

D *ejus, solennitates illius, & neomenias, & sabbatha, & cunctas festivitates illius, & disperdam vineam ejus, & ficus illius, quæ dixit: Mercedes meæ istæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in testimonium, & comedent eam bestiæ agri*: [b] Quod sequitur: *Volatilia cæli & reptilia terræ*, ÷ obelo prænotandum est. Pro saltu quoque, quod Hebraice dicitur [c] JAR, unde CARIATH JARIM, interpretatur *villa silvarum*, LXX

E transtulerunt *testimonium*. RES & DALETH literarum falsi similitudine. Si enim pro RES DALETH legatur, *testimonium* dicitur: ita duntaxat, ut JOD litera non præcedat. Liberatis ergo veste & linteamine, ne operirent ultra ignominiam fornicariæ, omnis turpitudo Jerusalem, sive stultitia, per quam operata est turpitudinem, revelabitur in conspectu amatorum ejus, ut quam velatam desiderabant, apertam contemnant. Quumque tradita fuerit ama-

** al. & nullus.*

b

c יער קרית יערים

[a] Olim, erat *liberatam*, pro quo maluisset Victor, *liberandam*, ad Græc. ἐλευθερωθήσεται.

[b] Expunximus ad mss. fidem verba, *volatilia cæli, & reptilia terræ*, quæ heic in antecessum ponebantur, cum statim suo loco recurrant.

[c] Pglatini mss. JAIR legunt.

amatoribus suis Assyriis, sive dæmonibus, quibus & ipsa & Assyrii serviunt, nullus, inquit, eam de manu mea poterit eripere, probata imbecillitate dæmoniaca, quod quos rebus omnibus abundantes receperant, oppressos malis liberare non possunt. Tradita autem Babyloniæ servituti, nequaquam tres solennitates Paschæ & Pentecostes & Tabernaculorum celebrare poterit. Non Neomeniæ, id est Kalendarum, non sabbathi exercere lætitiam, nec omnes festivitates quas uno nomine comprehendit. Vinea quoque & ficus & rerum omnium abundantia corrumpetur: in vinea lætitiam, in ficu suavitatem & dulcedinem intellige, quæ auferuntur gravissimæ servitutis malis: & auferentur idcirco, quia non a Deo sibi donata quasi conjugi; sed ab amatoribus suis quasi meretrici pro libidinis mercedibus arbitrata est. Tunc nequaquam habebit arbores pomiferas, sed omnia vertentur in saltum. Et quia semel metaphoram a silvis ceperat, finit in reliquo, ut hostes a quibus devoranda sunt omnia, bestias nuncupet. Hæc & juxta historiam, & juxta tropologiam infelix Judæa perpessa est, cujus omnis turpitudo in oculis gentium revelata est, & nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Cessaverunt universæ cæremoniæ, in luctum est versa festivitas: omnia quæ sibi putabat dari a dæmonibus, nunc ob offensam Dei ablata cognoscit. Devoraverunt eam primum Assyrii atque Chaldæi, Medi & Persæ atque Macedones, ad extremum sævissima laceravit bestia, Romanorum imperium, cujus in Daniele nomen tacetur, ut major formido his qui devorandi sunt, augeatur. Quæ de Judæa diximus, refer ad hæreticos, qui prima fronte doctrinam & scientiam promittentes, egressi de Ecclesia deferuntur a Deo, & omnis eorum ignominia in conspectu amatorum ponitur, quos prius deceperant, & traditi bestiis quas Propheta declinat, dicens: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi*, earum morsibus derelinquentur.

Solennitates Judæorum.

Psal. 73. 19.

℣. 13. *Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, & ornabatur inaure sua, & monili suo: & ibat post amatores suos: & mei obliviscebatur, dicit* A *Dominus*. LXX. *Et ulciscar super eam dies Baalim, in quibus immolabat eis: & circumdabat sibi inaures suas, & monilia: & ibat post amatores suos: mei autem oblita est, dicit Dominus*. Servat personam meretricis, quæ auro ornatur & gemmis, ut placeat amatoribus suis, & quidquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirit. Has inaures, quibus aures ejus doctrina Dei fuerant adornatæ, & has B margaritas quæ ex collo pretiosæ pendebant, ita ut sponsus ad eam diceret & maritus: *Collum tuum sicut monilia*, misit ante porcorum pedes, & dedit sanctum canibus. Et impletum est quod in Proverbiis legimus: *Sicut inauris aurea in naribus suis: ita mulieri pessimæ pulchritudo*. Hæc autem universa faciebat, ut sequeretur amatores suos, & relinqueret virum. Tantumque fuit desiderium voluptatis ac C libidinis, ut omnem memoriam amiserit maritalem, & oblita sit fuisse se conjugem. Quamobrem in ipsis solennitatibus quibus incendebat thura dæmonibus, visitabitur in plagis, & corripietur in pœnis. Baal, numero singulari, Baalim pluraliter, eadem idola nominantur genere masculino. Ubiquumque enim in fine Hebraici sermonis IM syllabam legimus, numero plurali est, genere masculino: ubi D autem OTH, numero plurali, genere feminino. Ergo Seraphim & Cherubim plurali intelligimus numero, genere masculino. Sabaoth autem quod interpretatur *militiarum*, vel *exercituum*, vel *virtutum*, numero plurali, genere feminino. Itaque & Baalim masculino genere, numero sunt plurali: licet quidam male τῇ Βαὰλ & ταῖς Βααλεὶμ legant genere feminino. Quomodo autem decipiant hæretici amatores suos, & componantur eloquii venustate, structuraE que verborum, ut [a] mendacia simulent veritatem, & conjugalem pudicitiam derelinquant, & incendant Baalim, id est, idolis, quæ de suo corde finxerunt, quotidie cernimus. Non enim habent curam rusticæ simplicitatis, quæ meretricia ornamenta non quærit; sed artificis elegantisque mendacii, ut amatoribus suis diabolis & dæmoniis placeant.

Cant. 1. 9. Matth. 7. Prov. 11. 12.

* al. Βααλὶμ

a Contra hæreticos.

Propter hoc ecce ego lactabo eam: & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor

[a] Nostri mss. *mendacio*, æque bene: & mox. *simplicis rusticitatis*, pro *rusticæ simplicitatis*.

a *cor ejus.* [a] *Et dabo ei vinitores ejus, ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem.* LXX. *Ideo ecce ego seducam eam, & ponam illam quasi desertum, & loquar ad cor ejus, & dabo ei possessiones suas inde, & vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus.* Pro eo quod nos diximus, *ad aperiendam spem*, & LXX. verterunt, *ad aperiendam intelligentiam ejus*, interpretatus est Symmachus εἰς θύραν ἐλπίδος, id est, *in ostium spei*,
b Theodotion [b] ἀνεῷξαθαι τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς, id est, *aperire patientiam*, vel, *exspectationem ejus*. Postquam revelata fuerit ignominia Jerusalem, sive Judææ meretricis in oculis amatorum ejus, & cessaverit universa solennitas, vineam & ficum vel siccitas vel grando corruperit, & redacta in silvas atque infructuosas arbores, a bestiis fuerit devorata, & reddiderit ei Dominus cruciatus atque tormenta; quia dæmonibus Baalim thura succenderat, & nequaquam se ultra de cineribus ac favillis putaverit posse consurgere, tunc, hoc est, in adventu Christi Filii sui, aperiet spem salutis, & dabit locum pœnitentiæ, & blandietur ei: hoc enim significat, *lactabo eam;* ut post pœnarum magnitudinem, dolores pristinos repromissione mitiget prosperorum. *Et ducam eam*, inquit, *in solitudinem*, id est, educam ex malis, sicut & prius
Loqui ad cor, quid? de Ægyptiaca eduxeram servitute: *& loquar ad cor ejus* verba mollia, verba consolatoria, ut tristitiam gaudio temperem, juxta idioma Scripturarum:
Genes. 34. quibus verbis & Sichem loquutus est ad cor Dinæ, & Joseph in Ægypto fratri-
Genes. 40. bus suis tristibus atque metuentibus, ut mœror gaudio mutaretur. Quod sequitur:

℣. 15. *Et dabo ei vinitores ejus, ex eodem lo-*
c *co.* [c] Quia blanditias & solitudinem in præteritæ historiæ exeuntium de Ægypto similitudine præmiserat, in qua Moyses & Aaron de eadem gente Judæorum principes exstiterunt, etiam nunc pollicetur, quod vinitores ejus de eodem loco daturus sit. Vineam intelligi Israel, omnis & veteris Instrumenti & novi Scriptura testatur:

A *Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est:* Isa. 57.
Et: *Vineam ex Ægypto transtulisti.* Et Psal. 79. 6.
in Evangelio. Pater familias locavit Matth. 21.
vineam suam, fructusque non recepit. Et interfecto filio suo, novissime locavit eam aliis vinitoribus. Hoc igitur prophetalis sermo promittit, quod principes hujus vineæ exeuntes de gentibus & de captivitate hostium, sive vitiorum, de ipso sint genere Judæorum, id est, Apostoli: & locus
B tumultus, vallisque turbarum, hoc enim inrerpretatur *Achor*, mutetur in ostium spei, sive ad aperiendam spem atque patientiam, quod idcirco supplicia & tormenta perpessa sit, ut per hæc ad prospera perveniret. Quod autem vallis *Achor*, in qua interfectus
est [d] Achan ob furtum eorum, quæ Deo fuerant consecrata, *conturbatio & tumultus* interpretetur: non ut quidam putant διαστροφή, id est, *perversitas*, ip- d
C se Jesus interpretatur loquens ad A-
chan: *quia turbasti nos, conturbet te* Josue 7.
Dominus in die hac. Unde appellatus 25. עמק
est locus ille [e] EMEC ACHOR, id est, עכור
vallis conturbationis. Simulque & in hoc e
intelligimus, quæ in principio terræ sanctæ, juxta Jericho, quando de solitudine egressus est populus, propter fluenta Joardanis, in prima Israelis victoria, mœror in gaudium commutatus sit. Ibique aperta est spes, ubi fue-
D rat desperatio: ut, punitis his qui peccavere in Christo, & commisere sacrilegium, salventur ex eis qui blasphemantes Judæos fuerint detestati, & quantum in se est interfecerint. Hæc
[f] Circumcisio & nostri Judaizantes ad f
mille annorum regnum referunt, quæ Millenarios carpit.
& in principio per Apostolos vinitores & credentium multa millia ex Israel videmus esse completa, & compleri quotidie in his qui credere voluerint. Quodque nos diximus: *Lacta-*
E *bo eam*, & LXX. interpretati sunt: *Seducam eam*, ad Antichristi tempus referunt: ut qui Christi non receperint veritatem, illius recipiant mendacium, & postea, Christo adveniente, salventur.

Et canet ibi juxta dies juventutis suæ, & jux-

a Subdidimus ex iisdem mss. hoc loco reliquum versum: *& dabo ei vinitores ejus ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem.* Et ad LXX. cohærenter, *& dabo ei possessiones suas inde, & vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus.* Quæ contra subnexæ expositionis seriem, & S. Doctoris mentem altero capitulo distinguebantur in hactenus vulgatis libris.

b Pro ἀνεῷξαθαι, nostri mss. ΔΙΑΝΟΙΞΑΙ, quod est, διανοῖξαι præferunt, quo verbo & LXX. usi sunt.

c Heic quoque contextum ad mss. Palatinos, cogente recta orationis serie, restituimus.

d Vide quæ ad librum Locorum ad nomen Achor adnotavimus Tom. III. col. 144.

e Duo palatini mss. ANEC, lege AMEC. Erat paulo post *prope fluenta*, pro *propter*, codicum mss.

f Victorio legenti. *concisio*, quasi textus περικοπήν, unus e nostris mss. secunda manu adsentitur. Liquet vero Circumcisionem heic Judæorum gentem appellari.

& juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti. LXX. *Et humiliabitur juxta dies infantiæ suæ, & juxta dies ascensionis de terra Ægypti*. In eo loco ubi nos posuimus, *canet*, & LXX. transtulerunt, *humiliabitur*; in Hebraico scriptum est ANATHA, quod Symmachus interpretatus est *affligetur*, Theodotion *respondebit*, Aquila *obediet*, id est, ὑπακούσει: nos ab Hebræo κατὰ λέξιν magis accipimus, id est, *præcinet*: ut quia semel jactationem & eductionem in solitudinem, & vinitores ex eodem loco, & vallem Achor posuerat, & totam historiam exeuntium de Ægypto & pergentium ad terram sanctam brevi sermone perstringens, etiam nunc historiæ similitudinem conservaret. Ut quomodo eo in tempore, quando egrediebantur de terra Ægypti, submerso Pharaone in mari rubro, arripuit Maria tympanum, & præcinens cæteris, exultavit & dixit: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum & ascensorem dejecit in mare:* sic nunc quoque secundum dies juventutis suæ, sive adolescentiæ suæ, quando egressa est de terra Ægypti, canat atque lætetur, & regnum Christi ac suam salutem inter Ecclesiæ choros concinat. Et animadverte quia quando eximus de Ægypto, & ad meliora transimus, dicamur ascendere: quia Jerusalem in montibus sita est, de qua qui in Jericho descendere voluerat, vulneratus est. Ad eos autem qui Ægypti, id est, sæculi hujus quærunt auxilia, dicitur: *Væ qui descendunt in Ægyptum propter auxilium*. Interpretatio Aquilæ & Theodotionis, e quibus alter ὑπακούσει posuit, id est, *audiet*, alter ἀποκριθήσεται, id est *respondebit*, nobiscum facit, [a] quod præcinentibus aliis, alii respondeant concinentes. *Humiliabitur* autem & *affligetur*, quod LXX. & Symmachus transtulerunt, non convenit tempori lætitiæ, nisi forte imitabitur Paulum, qui postquam vocatus est Apostolus, plangit antiqua peccata, & se dicit indignum vocatione Apostoli, quia persequutus sit Ecclesiam Dei: ut humiliatio & afflictio in conscientia præteriti vulneris, non in dolore malorum præsentium accipiatur.

[Margin: ענתה — Exod. 15. 1. — Jerusalem in montibus sita. — Luc. 10. — Isa. 31. 1. — a — 1. Cor. 15.]

Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus, & non vocabit me ultra Baalim: & auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum. LXX similiter. Primum omni Asiæ regnasse Ninum, Beli filium, omnes & Græcæ & Barbaræ narrant historiæ: qui apud Assyrios Ninum sui nominis condidit civitatem, quam Hebræi vocant Niniven. Hujus uxor Semiramis, de qua multa & miranda referuntur, muros Babylonis exstruxit: de qua insignis Poeta testatur: dicens:

Quam dicitur olim
Coctilibus maris cinxisse Semiramis urbem.

Hic adversus Zoroastrem magnum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit: & in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur BEL, & in multis Prophetis, maximeque in Daniele juxta Theodotionem, sub idolo Babylonis, hoc appellatur nomine. Hunc Sidonii & Phœnices appellant [b] BAAL: eadem enim inter BETH & LAMED literas consonantes, AIN vocalis litera ponitur, quæ juxta linguæ illius proprietatem nunc *Beel*, nunc *Baal* legitur. Unde & Dido Sidonia regii generis, quum Æneam suscepisset hospitio, hac patera Jovi vina delibat, [c] qua *Belus & omnes a Belo soliti*. Didicimus exordium dæmonis, immo hominis in dæmonem consecrati: omnia enim idola ex mortuorum errore creverunt. Audiamus cætera: Lingua Hebræa & Syra BAAL interpretatur ἔχων, id est, *habens*. Si voluerimus dicere, *habens me*, dicamus BAALI: & apud utramque gentem uxores viros suos vocant *Baali*, id est, *vir meus*. quod intelligitur, *habens me:* & est sensus, qui me habet in conjugio. Eadem Hebræorum lingua vocatur vir IS: unde & uxor quæ de viro sumpta est, in Genesi appellatur ISSA, quasi a viro: virago.

Quod ergo dicit Dominus, hoc est: quum utroque [d] sermone, ISSI & BAALI appelletur *vir meus*, sive *maritus meus*, tantum odi idolorum nomina, ut etiam quod bene dici potest, propter ambiguitatem & verbi similitudinem, nequaquam velim dici, sed appellari me ISSI, magis quam

[Margin: V. 10. & 17. — Primus in Asia regnavit Ninus. — Ovid. Metam. 4. v. 58. — בעל — b בעל — Ain vocalis litera. — Prima consecratio hominis in Deum, & origo idolorum. — c — בעלי — איש — Genes. 2. 1. — אשה — d]

a Vitiose erat, *qui præcinentibus* &c.
b Nostri mss. constanter aspirant, *Babal*.
c Virgilius sub libri prioris Æneidos finem:
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram, quam Belus & omnes A Belo soliti &c.
d Iidem mss. *utroque sermone, hoc est, Is, & Bahali*.

quam BAALI: ne dum aliud loquitur, alterius recordetur, & virum nominans, idolum cogitet. Ignosce

Obscuritas unde nascatur.

obscuritati, quæ tribus nascitur modis: aut rerum difficultate, aut magistri imperitia, aut discentis nimia tarditate. Neque enim Hebræum Prophetam edisserens, oratoriis debeo declamatiunculis ludere, & in narrationibus atque epilogis Asiatico more cantare, sed auxilio orationum tuarum, & incredibili discendi studio, aperire quæ clausa sunt. Denique Aquila diligens & curiosus interpres: *Vocabit*, inquit, *me vir meus, & non vocabit me ultra habens me*, id est, BAAL.

Aquila curiosus interpres.

V. 8. *Et percutiam eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.* LXX. *Et disponam eis testamentum in die illa cum bestiis agri, & cum volatilibus cæli, & cum reptilibus terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & habitare eos faciam in spe.* Quando omnia religionis adversæ vocabula fuerint ablata de populo Domino confitente, & vocaverit me, inquit, *vir meus*, & nequaquam *Baali*, id est, *idolum meum*, tunc percutiam eis fœdus atque concordiam cum bestiis agri, & volucribus cæli, & reptilibus terræ. De hoc tempore & Isaias loquitur: *Habitabit lupus cum agno; & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus & leo & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur, & simul requiescent catuli eorum: & leo quasi bos comedet paleas*; nequaquam carnem sanguinemque desiderans, sed mundis atque simplicibus vescens cibis. Quando Petro, ut Cornelium susciperet ex nationibus, revelatum, jussumque est ut comederet omnes bestias, & nihil immundum esse cognosceret, quod cum gratiarum actione perciperetur: super quibus audit postea: *Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris*. Ergo in adventu Domini Salvatoris, post resurrectionis ejus triumphos, & ascensum ad Patrem, duo parietes angulari lapide copulati sunt ab eo, qui fecit * utrumque unum. Et vocavit eam quæ dicebatur, absque misericordia, misericordiam consequutam: & eum qui dicebatur non populus meus, populum suum: pacatisque omnibus, arcus & gladius conteretur ac bellum. Non enim erunt

Isa. 11. 6. 7.

Act. 10.

Ephes. 2. 1.

* al. utraque.

A necessaria instrumenta pugnantium, quum qui pugnent, defuerint. Iungetur Israel gentibus, & implebitur illud Deuteronomii: *Lætamini gentes cum populo ejus*. *Notus* enim *in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*. Et: *Factus est in pace locus ejus, & habitatio ejus in Sion*, hoc est, in Ecclesia, in qua confregit potentias arcuum, scutum, gladium & bellum: quibus fractis atque contritis, dormient B credentes fiducialiter, & sub uno pastore requiescent, sive sperabunt, in his quæ oculus non vidit, & auris non audivit, & in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se.

Deut. 32. 34. Psal. 75. ibidem.

1. Cor. 2.

V. 19. *Et sponsabo te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi in justitia, & judicio, & in misericordia, & * in miserationibus: & sponsabo te mihi in fide: & scies quia ego Dominus.* LXX. similiter. O quanta C clementia Dei! meretrix quæ cum multis amatoribus fornicata est, & ob crimen bestiis tradita, postquam revertitur ad virum, nequaquam reconciliari ei dicitur, sed despondi. Et vide quid sit inter Dei conjunctionem & hominum: homo cum uxorem acceperit, de virgine mulierem facit, id est, non virginem; Deus etiam meretricibus copulatus, eas mutat in virgines, juxta illud quod adulteræ dicitur D per Jeremiam: *Non ut dominum me invocasti, aut patrem, aut principem virginitatis tuæ*. Unde & Apostolus post fornicationem & idolorum cultum credentibus Corinthiis loquitur: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Quærimus cur tertio desponsionis nomen repetierit. Primo enim ait: *Sponsabo te mihi in sempiternum*. Secundo: *Sponsabo te mihi in justitia & judicio, & in misericordia & E miserationibus*. Nec hoc fine contentus jungit & tertium: *Sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus*. Primo despondit eam in Abraam, sive in Ægypto, ut uxorem habeat sempiternam. Secundo in monte Sinai, dans ei pro sponsalibus Legis justitiam atque judicium, & junctam Legi misericordiam, ut quando peccaverit, tradatur captivitati, quum egerit pœnitentiam, revocetur in patriam, & misericordiam consequatur. De his sponsalibus in diversis locis Psalmista decantat: *Misericordiam & judicium cantabo tibi, Domine*. Et: *Misericordia & veritas*

* Vulg. absque in

Deus de meretricibus facit virgines.

Jer. 3. 4.

2. Cor. 11. 1.

Ps. 102. 2. Ps. 84. 11.

ritas obviaverunt sibi , & justitia & pax deosculatæ sunt se . Quos duos calices in septuagesimo quarto Psalmo legimus : *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto , & inclinavit ex hoc in illum* : de justitiæ calice in calicem misericordiæ , & rursum de calice misericordiæ in calicem justitiæ . Psal. 129. 3. 4. *Si iniquitates* , inquit , *observaveris* , *Domine* , *Domine* , *quis sustinebit ? Quia apud te propitiatio est* . Ista igitur meretrix , quæ primum voto sponsi in [a] æternos fuerat juncta complexus , ut numquam a vinculo recederet maritali , quia recessit & in Ægypto fornicata est, rursum per Legem assumitur : quam quia præteriit, Prophetis quasi sponsi sodalibus , qui ad se missi fuerant, interfectis, novissime venit Dei Filius , Dominus Jesus : quo crucifixo , & a mortuis resurgente , desponsatur nequaquam in Legis justitia , sed in fide & gratia Evangelii , ut quum cognoverit Unigenitum , cognoscat & Patrem . Dicit enim Joan. 14. 20. 11. ipse ad Philippum : *Tanto tempore vobiscum sum , & non cognovistis me ? Philippe , qui videt me , videt & Patrem meum : quomodo tu dicis , ostende nobis Patrem ? non credis quia ego in Patre , & Pater in me est ?* Qui in fide fuerit desponsatus & crediderit Evangelio , statim sciet , quia ipse sit Deus , credens in eum quem prius negaverat .

℣. 20. 21. & seqq. *Et erit in die illa : Exaudiam , dicit Dominus : exaudiam cælos , & illi exaudient terram , & terra exaudiet triticum & vinum & oleum , & hæc exaudient Jezrael , & seminabo eam mihi in terra , & miserebor ejus quæ fuit absque misericordia , & dicam non populo meo , populus meus es tu : & ipse dicet , Deus meus es tu :* LXX. *Et erit in die illa , dicit Dominus : Exaudiam cælum , & cælum exaudiet terram , & terra exaudiet frumentum , vinum , & oleum , & hæc exaudient Jezrael , & seminabo eam mihi super terram ,* [b] *& miserebor ejus quæ fuit absque misericordia , & dicam non populo meo , populus meus es tu : & ipse dicet , Dominus Deus meus es tu .* In die illa & in illo tempore, quando te mihi in fide despondero , & cognoveris quod ego Psal. 18. sim Dominus , exaudiam cælos , qui enarrant gloriam Dei , & cæli exaudient terram , ut eam cælesti pluvia A irrigent , & terra , de qua orta est veritas , Psal. 84. & in cujus agrum paterfamilias egreditur , ut seminet semen suum , Matt. 13. 2. exaudiet triticum & vinum & oleum , de quibus supra diximus , & hæc omnia exaudient Jezrael , id est , semen Dei , ut intelligatur omnium rerum abundantia atque fertilitas ob Dei semen , * qui Christus est , condonari , * al. quod. quod Dei semen seminatur in terra , ut multiplices fructus afferat , centenarium , Matth. 13. B sexagenarium , & tricenarium . Et illa meretrix , quæ Deo fuerat copulata , & tres ediderat liberos , duos masculos , & unam feminam ; primum Jezrael ; secundam , absque misericordia ; tertium , non populus meus , videat propter semen Dei mutata esse rerum vocabula , & in Christi fide consequutam misericordiam , quæ absque misericordia erat , & vocatum populum Dei , qui prius , non populus vocabatur . C Ex quo prospicimus posse universa quæ dicta sunt referri & ad decem tribus quæ Israel vocantur , & sub nomine meretricis tres liberos ediderunt , & ad omnem gentem Judaici nominis . De exauditione cæli & terræ , & frumenti , vini , & olei , & Jezrael , hoc quidam sentiunt , quia postquam Christus advenerit , omnia suo currant ordine , & utilitati hominum cuncta deserviat creatura , ut ab initio condita est . D Quæ omnia Judæi & nostri Judaizantes Judaizantes arguit. post Antichristum in fine mundi corporaliter præstolantur .

Cap. III. ET *dixit Dominus ad me : Adhuc vade , dilige mulierem dilectam amico & adulteram , sicut diligit Dominus filios Israel , & ipsi * respectant ad deos alienos , & diligunt vinacia uvarum* . * Vulg. respiciunt. LXX. *Et dixit Dominus ad me : Adhuc vade & dilige mulierem diligentem mala &* E *adulteram , sicut diligit Dominus filios Israel : & ipsi respiciunt ad deos alienos , & amant coctiones cum vinaciis* . Priori mulieri in typum decem tribuum , vel totius Judaici populi fornicantis , Propheta conjungitur , & abjectos filios atque cruciatos tandem recepit in salutem : hic jubetur ut adhuc diligat adulteram mulierem . Quando dicitur , *adhuc* , ostendit quia prius amaverit fornicariam : quæ adultera , vel diligat ista ma-

[a] Mss. Palatini , *in exteros fuerat* &c. & paulo post *per legitima assumitur* .

[b] Pro hisce , & *miserebor ejus , qua fuit absque misericordia* , quæ Alexandrini , atque Aldini codicis lectio est , substituunt mss nostri , *& diligam non dilectam* , quæ Græcorum ferme omnium est codicum , κ) ἀγάπησον τὴν οὐκ ἠγαπημένην .

la mala, vel diligatur ab amico & proximo: RE enim verbum Hebraicum, vel *malum* legitur, vel *amicus*. Et ne putemus dilectionem Prophetæ in adulteram, aliud quid significare quam Dei dilectionem in filios Israel, intulit: *sicut diligit Dominus filios Israel.* Ergo quia Propheta diligit adulteram, & tamen non ei matrimonio copulatur, nec fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem, typus Dei est, qui filios Israel pessimos diligit, qui quum diligantur a Domino, ad deos alienos idolaque respiciunt, & diligunt vinacia uvarum, quæ vina non habent, & pristinam gratiam perdiderunt, sicut dæmones qui lapsi de propria dignitate, & nihil antiquæ gratiæ possidentes, aridi sunt, & veteri siccitate marcentes. Unde pro *vinaciis*, quod Hebraice dicitur, ASISE, Aquila interpretatus est παλαιὰ, id est, *vetera*. Symmachus ἀκάρπους, id est, *steriles*: & non solum vinacia sunt, sed & vetera vinacia, ut antiqua delicta testentur. Et notandum quia hæc adultera præsens tempus significet Judæorum, qui absque Deo & notitia Scripturarum & gratia Spiritus Sancti diligantur a Domino, qui omnium exspectat salutem, & aperit januam pœnitentibus, & nihilominus illi res inutiles amant, traditiones hominum & δευτερωσέων somnia diligentes, & nequaquam uvas habeant & vinum & plena musto torcularia, sed vetera vinacia quæ projecta sunt. Pro *pemmatibus* quæ LXX. transtulerunt, & comeduntur cum uvis passis, sive vinaciis, *placentas* Latine possumus dicere, vel *crustula*, quæ idolis offeruntur, & Græce appellantur πόπανα. Filii autem Israel in præsenti loco duodecim vocantur tribus; supra vero decem quæ erant in Samaria, & possidebant metropolim, Jezrael.

[Margin: רע — Dæmones aridi & marcentes. — אשישי — Deus diligit nunc Judæos, quomodo?]

V. 2. *Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei, & dixi ad eam.* LXX. *Et conduxi eam mihi quindecim argenteis, & gomor hordei, & nebel vini, & dixi ad eam.* Pro Gomor in Hebraico scriptum est OMER, quod omnes Interpretes absque LXX. *corum* interpretati sunt, sermone Græco & maxime Palæstino, qui habet triginta modios. Et pro nebel vini, in Hebraico legitur LETHECH [a] SEORIM quod cæteri interpretes ἡμίκορον hordei transtulerunt, id est, *mediam partem cori*, quæ facit quindecim modios. Quodque jungitur in editione Vulgata: *Neque eris alteri viro: alteri* in Hebraico non habetur, sed simpliciter, *non eris viro*. Si enim ponatur *alteri*, subauditur quod a suo habeatur viro. Quando autem absolute dicitur, *non eris viro*, intelligimus quod nulli jungatur omnino, & absque coitu maritali sit. Mensuram autem cori in Ezechiel legimus, & in Evangelio. Fodit itaque eam sibi, id est, adulteram, sive conduxit quindecim argenteis. Quando dicit, *fodi*, ostendit vineam, quæ a Domino plantata est, & in multis locis ponitur Scripturarum, significans populum Judæorum. Sin autem legerimus, *conduxi*, adulteræ pretium est, non ut cum Propheta dormiat; sed ut contenta mercede sua, adultera re desistat, nec passim cæteris copuletur. Foditur etiam, sive conducitur coro hordei, & dimidio coro hordei, id est, quadraginta & quinque modiis, & hac mercede suscepta, audivit a Domino:

[Margin: עמר — [a] לתך שעורים — Ezech. 45. — Luc. 16.]

V. 3. *Dies multos exspectabis me: non fornicaberis, & non eris viro; sed & ego exspectabo te.* LXX. *Dies multos sedebis mihi: & non fornicaberis, nec eris alteri viro, & ego tibi.* Hoc est, nec aliis amatoribus turpiter te prostitues, nec mihi, viro a quo conducta es, legitime conjungeris. Ac ne putes factam tibi injuriam, quia dixi *exspectabis me*, par pari referam, *& ego exspectabo te*. Quinta decima die illucescente mensis Nisan percussa sunt Ægyptiorum primogenita, & Israelis de Ægypto eductus est populus, ac in servitutem Dei mercede conductus. Denique pro primogenitis Israel quæ plagam non sensere communem, quinos argenti accipe siclos, qui in templi donaria conferuntur. Plerique nostrorum *quindecim*, ad hebdomadam Legis, & ogdoadem referunt Evangelii, id est, sabbathum, & diem resurrectionis, quo exercetur circumcisio spiritualis. Sed quomodo adultera mulier quæ hordeo pascitur, & a viro aliena est, utrumque in mercedem accipiat Testamentum, explanare non possunt. Quadragesimo quinto die ad montem Sina pervenit populus, statimque altero die ut sanctificentur

[Margin: Exod. 12. — Num. 3. — Exod. 19.]

[a] In Hebræo tamen archetypo est, שערים, absque Vau.

centur a coitu feminarum per triduum, & se præparent ad accipiendam Legem Dei, edicitur. Transactis tribus diebus, quinquagesimo die Moyses ascendit in montem, & decalogum suscepit. Sedet itaque populus Judæorum, qui quondam quindecim argenteis, & quadraginta quinque hordei modiis est conductus, post adventum Domini Salvatoris, & viri sui exspectat adventum. Quodque dicit: *Non fornicaberis, & non eris viro*, hoc ostendit quod interim modo idolis non serviat, nec tamen habeat Deum; sed & amatoribus & viro spoliata sit. Et quia virum non habet, non vescitur cibo hominum, frumento & legumine, sed hordeo irrationabilium jumentorum, ruminans vilitatem literæ, quæ interficit, & non habens spiritum vivificantem. Unde & in lege mulier, quæ a marito accusatur adulterii, in potione ἐλεγμοῦ, id est, *convictionis*,
Num. 5. quando arguitur in peccato, farinam accipit hordei, quæ enim imitata est
Psal. 31. equos & mulos, quibus non est intelligentia, equorum atque mulorum sustentatur alimentis. Pro dimidio coro hordei, *nebel vini* Septuaginta transtulerunt, quod penitus in Hebraico non habetur. Et possumus dicere, in nebel vini, hoc est, mensura plena atque perfecta inebriatam adulteram, & plenis afflictam esse suppliciis. Unde &
Jer. 25. Jeremias calicem meri propinat gentibus & Jerusalem. Vir quoque sedet immo exspectat adulteræ pœnitentiam, ut postquam plenitudo gentium subin-
Rom. 11. traverit, & novissimus crediderit Is-
Deut. 28. rael, ita ut qui fuerat caput, vertatur in caudam, & cauda vertatur in caput, tunc fiat unus grex & unus pastor.

V. 4 & 5 *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine teraphim. Et post hæc revertentur filii Israel & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum: & pavebunt ad Dominum & ad bonum ejus in novissimo dierum.* LXX. *Quia diebus multis sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus* (quæ Græce dicuntur δῆλοι) *Et post hæc revertentur filii Israel, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum:*

A *& stupebunt ad Dominum, & super bonis ejus in novissimo die.* Pro *Ephod & Theraphim* Septuaginta ἱερατείαν, id est, *sacerdotium*, & δήλους, id est, *manifestationes* interpretati sunt. Sciendum autem, ut crebro diximus, Ephod significare indumentum Sacerdotale, quod in Exodo & Levitico a LXX. ἐπωμὶς dicitur, id est, *superhumerale*, ab Aquila ἐπένδυμα, id est *superindumentum*. Theraphim autem proprie ap- (תרפים Theraphim quid sint.)
B pellant μορφώματα, id est, *figuræ & simulacra*, quæ nos possumus in præsenti dumtaxat loco *Cherubim & Seraphim* sive alia quæ in templi ornamenta fieri jussa sunt, dicere. Verum quia Septuaginta δήλους interpretati sunt, pro quibus Aquila φωτισμοὺς transtulit; & hæc ipsa sunt in λογείῳ, id est, in *Rationali*, hoc intelligimus, quia in pectore & corde Pontificis ἀλήθεια & φωτισμοί, id est, *veritas* esse debeat atque (In cord[illegible] & [illegible] P[illegible] oc[illegible] veritas & doctrin[illegible].)
C *doctrina*: ut non solum sciat rectam fidem; sed & quod noverit, possit ore proferre. Quod & Apostolus Paulus scribit ad Titum, docens qualis Episcopus ordinandus sit: *Oportet enim Episcopum sine crimine esse tamquam Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum, qui secun-* (*ad Tit.* 1. 7. [illegible])
D *dum* [a] *sanam doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.* Ephod ac Theraphim & in Judicum libro legimus, quæ sibi fecerat Levites, qui postea cum sexcentis de tribu Dan armatis profectus est. Post (*Judic.* 17. & 18.) passionem Domini Salvatoris usque in præsentem diem, paulominus quadringentesimus annus expletur, & quantum temporis resideat usque ad diem
E judicii, nec Angeli noverunt, nec Filius. Qui ideo ignorare se dicit, quia nobis non expedit * discere. Hi sunt ergo multi dies, quibus infelix Synagoga, & mulier adultera hordeo pascitur, & sedet contracta, quia cum Christo stare non potest. Sine rege, de quo loquutus est Pater: *Suscitavi regem cum justitia.* Et ipse dicit in Psalmo: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus.* Sine principe, vel ipso Domino Salvatore, vel certe Pontifice, de quo scriptum est: (* al. *scire.*) (*Isa.* 45. 13.) (*Psal.* 2. 6.)

a Nostri mss. non interserunt *sanam*, quam vocem Græcus quoque textus hoc loco ign[illegible]at.

Exod. 22. est: *Principi populi tui non maledices.* A Et sine sacrificio, & sine altari. Subverso enim Templo, & incensa Jerusalem, nec sacrificium, nec sacerdotium Judaica gens exercere potest. Et sine Ephod & sine Theraphim, id est, instrumentis sacerdotalis habitus. De hoc rege & Jacob in benedictione Judæ Patriarchæ loquitur: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est: & ipse erit exspectatio gentium.* (*Gen. 49. 10.*) Ergo postquam B defecit princeps ex Juda, & dux de femoribus ejus, & Herodes alienigena & proselytus suscepit imperium, intelligimus venisse cui regnum repositum est, & ipse erat exspectatio gentium. Hæc est cæcitas quæ ex parte accidit Israeli, ut subintraret plenitudo gentium, & tunc omnis Israel salvus fieret: (*Rom. 11.*) & multo post tempore revertentur, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum, qui de David C stirpe generatus est, & interpretatur *fortis manu*. (David fortis manu interpretatur.) Ipse enim solvit captivitatem populi sui, & dedit vinctis remissionem. Quumque eum viderint filii Israel, qui a suis fratribus denegatus est, in Patris & sua majestate regnantem, pavebunt, & stupebunt ad Dominum & ad bonum ejus. Qui bonus filius, de bono natus est patre, sive ad bona Domini, de quibus sanctus loquitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium*: (*Ps. 26. 13.*) D hæc enim quam incolimus peccatores, terra est mortuorum. Præsens capitulum, alii Judæorum super Babylonica captivitate interpretantur, (Aliorum Judæorum interpretatio.) quando septuaginta annis desolatum est Templum, & altare & victimæ ac sacerdotium non fuerunt, & postea sub Zorobabel in sedes pristinas sunt reversi. Alii, ut nos, in futurum tempus * differunt, (* al. *deferunt.*) & quæ sit caussa tam grandis offensæ, ut tanto tempore relicti sint, maxime quum E idola non colant, præter interfectionem Salvatoris, aliam non valent invenire. (Interfectio Salvatoris sola caussa Judæorum derelictionis.)

Cap. IV.

AUdite verbum Domini, filii Israel; quia judicium Domino cum habitatoribus terræ: non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & A adulterium inundaverunt: & sanguis sanguinem tetigit. LXX. *Audite verbum Domini, filii Israel; quia judicium Domino ad habitatores terræ, quia non est veritas, neque misericordia, neque scientia Dei super terram. Maledictio, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium effusum est super terram, & sanguinem sanguini miscuerunt.* A principio Prophetæ usque ad hunc locum sub meretricis descriptione & adulteræ, B quarum post gravissimas pœnas & relictionem longissimam, postea fit in pristinum, vel in meliorem statum restitutio, decem tribuum, vel duarum, & in commune omnium peccata numerantur. Nunc rursum ad Israel, id est, decem tribus sermo convertitur, exponens non frustra iratum Deum tam gravia comminari & inferre supplicia: ne forsitan non ex judicii veritate, sed ex potentia Dei injuste videatur in eos qui non peccaverunt, C lata sententia [a]. Audite, inquit Propheta, verbum Domini, o filii Israel: quia vult Dominus cum suo populo judicari & exponere caussas indignationis suæ. Non est veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra. Nec veritas enim absque misericordia sustineri potest, & misericordia absque veritate efficit negligentes: (Virtutum connexio.) unde alterum miscetur alteri, quæ qui D non habuerit, conseqnenter & Dei notitiam non habebit. Sed econtrario pro veritate mendacium, & pro misericordia maledictum, homicidium, furtum, adulterium. Non dixit, *est*; sed ut delictorum abundantiam demonstraret, intulit, * *inundaverunt*: (* al. *redundaverunt.*) & pro scientia Dei, quæ non est in terra, sanguis sanguinem tetigit, sive sanguinem sanguini miscuerunt, ut augerent peccata peccatis, & novis vetera cumularent. E Recte autem qui habitatores terræ sunt & non incolæ, ad judicium provocantur: quia a facie Aquilonis exardescunt mala super habitatores terræ. (*Jerem. 1.*) Et in Apocalypsi Joannis: Væ, væ, væ dicitur super habitatores terræ. (*Apoc. 8.*) Qui autem potest cum Propheta dicere: *Advena sum apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei*, (*Psal. 38. 1.*) & pertransit mundum istum quasi incola & peregrinus, veritatem sequitur & misericordiam, &

[a] Delevimus, quæ heic addebatur, *prophetia* vocem, utpote superfluam, & quam nostri mss. & quos Victor. consuluit, qui sunt numero tredecim, non agnoscunt.

& scientiam Dei, ne inundatione maledicti atque mendacii, homicidii, & furti, & adulterii & sanguinis opprimatur.

V. 3. *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea: in bestia agri, & in volucre cæli, sed & pisces maris congregabuntur.* LXX. *Ideo lugebit terra, & minuetur cum omnibus qui habitant eam, cum bestiis agri, [a] cum serpentibus terræ, & cum volatilibus cæli, & pisces maris deficient.* Quia non est veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei super terram, sed e regione maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundaverunt, & sanguis sanguinem tetigit: idcirco lugebit terra cum habitatoribus suis, & infirmabitur, ut non habeat bestias agri, & volucres cæli, & pisces maris deficient. Quum enim captivitas decem tribuum venerit, habitatore sublato, bestiæ quoque & volucres cæli & pisces maris deficient; iramque Domini etiam muta elementa sentient. Hoc qui non credit accidisse populo Israel, cernat Illyricum, cernat Thracias, Macedoniam atque Pannonias, omnemque terram, quæ a Propontide & Bosphoro usque ad Alpes Julias tenditur, & probabit cum hominibus & animantia cuncta deficere, quæ in usus hominum a Creatore prius alebantur. Sin autem voluerimus, ut quidam putant, feros homines bestias interpretari, & volucres cæli eos, qui elevantur in superbiam, & omnia humana contemnunt, & pisces maris, qui irrationabiles sunt, & ita bruti, ut nihil omnino sapiant, & aerem liberum cælumque non videant: hoc non tam irati quam clementis est Domini, ut quæ mala sunt, auferantur de terra.

Judæorum [illegible] omni loco.

V. 4. & 5. *Veruntamen unusquisque non judicet, & non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi qui contradicunt Sacerdoti, & corrues hodie, & corruet etiam Propheta tecum.* LXX. *Ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam: populus autem meus quasi Sacerdos, cui contradicetur, & infirmabitur per diem, & infirmabitur etiam Propheta tecum.* Secundum Septuaginta Interpretes, hoc quod posuimus, *ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam*, superiori capitulo coaptandum est: sed nos Hebræos sequimur. Provocati ad judicium Dei, filii Israel, qui habitabant in terra ut caussas dominicæ indignationis audirent, & præterita peccata cognoscerent, propter quæ hostibus traderentur, nunc quia in sceleribus perseverant, & impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non necesse est ut veniatis ad judicium, ut in vestris flagitiis arguamini; quia tantæ estis impudentiæ, ut nec convicti quidem pudorem habeatis & verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro, Sacerdoti plebecula contradicat, quæ non habet Sacerdotii dignitatem. Et quia tales estis, ideo hodie * corruetis, id est, ducemini in captivitatem, & perdetis regnum Israel. Quod dicit, *hodie*, aut præsens tempus significat, aut non fraude & insidiis, sed clara in captivitatem luce ducemini, tantaque erit vestri infirmitas, ut etiam Prophetæ, qui vobis solebant prophetare mendacium, vobiscum corruant, & sentiant captivitatem. Hic Prophetas, aut pseudoprophetas debemus accipere, aut certe omnem gratiam prophetalem. Quamdiu enim non sunt captæ decem tribus, habuerunt & Eliam Prophetam & Elisæum, & cæteros filios Prophetarum, qui prophetaverunt in Samaria. Unde & Amos Propheta qui de tribu Juda erat, & de viculo Thecue, cogitur redire ad patriam suam, ne in alieno regno & Samaria prophetaret.

Hebræos sequitur.

** al. corruetis: & ducemini, & perditis.*

V. 6. *Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te * & ego, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum & ego.* LXX. *Nocti assimilavi matrem tuam, & assimilatus est populus meus quasi non habens scientiam: quia tu scientiam repulisti, & ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: oblita es legis Dei tui, & ego obliviscar filiorum tuorum.* Non quod alia mater sit, & alii filii, matrem vocat & filios; sed quomodo Dominus loquens ad populum Judæorum dicebat: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregabat pullos suos sub alas suas, & noluisti?* Non quod alia Jeru-

** Vulg. tacet & ego.*

Mat. 23. 37.

[a] Isthæc, *cum serpentibus terræ*, in altero Palat. non sunt, quæ in Græco Complut. desunt.

Jerusalem, & alius populus ejus: neque enim absque populo ad cæmenta urbis & ligna & lapides loquebatur. Sic mater vocatur populi frequentia, & omnis turba nationis Hebrææ, ad quam loquitur: filii autem, vel singuli ex populo, vel per oppida villasque dispersi. In nocte ergo ac tenebris captivitatis & mœroris & prementis angustiæ traditur Israel, & populus ejus æterno silentio conticescit; quia non habuit legis scientiam, nec Dei præcepta servavit, recepitque quod fecerat. Ipsa enim Dei repulit legem, & ideo sacerdotium perdidit in æternum, colens vitulos aureos in Dan & Bethel: & quia oblita est legis Dei, & penitus Ægyptiis se idolis mancipavit, idcirco & Dominus oblivisscetur filiorum ejus, tradens eos

1. Cor. 14. æternæ captivitati: *Qui* enim *ignorat*, *ignorabitur*, & in Psalmis legimus:

Ps. 81. 5. *Nescierunt*, *neque intellexerunt*, *in tenebris ambulant*. Omnia quæ dicuntur ad decem tribus, referre possumus ad hæreticos, qui reliquerunt regnum David & Jerusalem, id est, Christum & Ecclesiam: & ideo æterna nocte cooperti sunt, nec habent scientiam Dei, & repelluntur a Domino ne sacerdotio fungantur ei, & filiorum quos genuerint, nunquam meminit, quia filii alieni facti sunt ei.

V. 7. 8. & 9. *Secundum multitudinem eorum*, *sic peccaverunt mihi*: *gloriam eorum in ignominiam commutabo*, *peccata populi mei comedent*, *& ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum*, *& erit sicut populus*, *sic Sacerdos*, *& visitabo super eum vias ejus*, *& cogitationes illius reddam ei*. LXX. *Secundum multitudinem eorum*, *sic peccaverunt mihi*, *gloriam eorum in ignominiam* * *ponam*: *peccata populi mei comedent*, *& in iniquitatibus*

* al. pandam *eorum accipient* [a] *alii animas eorum*, *& erit sicut populus*, *sic & Sacerdos*, *& ulciscar super eum vias ejus*, *& cogitationes illius reddam ei*. Quot homines habuit Israel, tot aras extruxit dæmonibus, in quorum victimis peccavit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur sibi, & Deo idola præferebant, in ignominiam commutabo, ut & Sacerdotes capiantur & populi. Si-

A quidem Sacerdotes peccata populi mei comedunt, de quibus scriptum est: *Qui devorant plebem meam*, *sicut escam panis*. Ps. 13. 8. Et idcirco peccata populi mei comedunt, consentientes sceleribus delinquentium: quia quum eos peccare perspexerint, non solum non arguunt, sed laudant atque sustollunt, & beatos prædicant. De quibus & Isaias loquitur: *Populus meus*, *qui beatos vos dicunt*, *seducunt vos*, *& semitas pedum* Isai. 3. 12.

B *vestrorum supplantant*. De his & per Psalmistam clamat: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ*, *& iniquus benedicitur*. Ps. 9. 24. Unde æqualiter populus & Sacerdos indignantis Dei sententiam sustinebunt; quia non solum opera eorum visitabit, quæ appellantur viæ, in quibus ingrediuntur; sed & cogitationes, quibus ut talia facerent, tractaverunt. Non solum enim opus, sed & cogitatio mali operis pœnas luet. Cogitationes malæ pœnam luent.

C De hæreticis facilis intelligentia est, quod quanto plures fuerint, tanto magis delinquunt Deo, & glorientur in populis: & idcirco decipiant infelices, ut peccata populi comedant, & per dulces sermones devorent domus viduarum. Luc. 20. Quum enim viderint aliquos delinquentes, [b] ajunt: Nihil aliud quærit Deus nisi fidei veritatem, quam si custodieritis, non curat quid agatis. [b] Notat fidem hæreticorum hujus temporis. Hæc enim dicentes, in iniquitatibus eorum subleD vant animas eorum, ut non solum non agant pœnitentiam, nec humilientur; sed gaudeant in sceleribus suis, & erecta cervice gradiantur. Unde & populus & Sacerdos, & hi qui docti sunt, & hi qui docuerunt, pari judicio constringentur.

Et comedent, *& non saturabuntur*: *& fornicati sunt*, *& non cessaverunt*: *quoniam Dominum reliquerunt in non custodiendo*: *fornicatio*, *& vinum*, *& ebrietas aufert cor*. V. 10. & seqq.

E *Populus meus in ligno suo interrogavit*: *& baculus ejus annuntiavit ei*. *Spiritus enim fornicationum decepit eos*, *& fornicati sunt a Deo suo*. LXX. *Et comedent*, *& non implebuntur*: *fornicati sunt*, *& non dirigentur*: *quia Dominum reliquerunt*, *ut non custodirent*: *fornicationem & vinum*, *& ebrietatem suscepit cor populi mei*: *in auguriis interroga-*

[a] Vocem, *alii*, non habent Palatini mss. sed neque Græcus, excepto cod Aldino, textus. In uno Barberinio, pro ἄλλοι, est λαοί.

[b] Quam apposite inquit Victorius, Novatores nostri depingit temporis, qui fidem tantum necessariam esse, opera autem nequaquam, tam perfricta asseverant fronte. Explosit a principio hanc hæresim D. Jacobus, & veluti male intellectum Paulum declaravit, dum fidem absque operibus inanem prorsus esse, ac mortuam tam eruditis verbis asseveravit; sed mala herba, quantumvis sæpius evellatur, semper repullulat; dum quilibet maxime probat opinionem, qua dicitur, hominem ex otio & deliciis in cælum transferri, militemque sine certamine aliquo coronari.

gabant: & in virgis suis annuntiabant A *ei: quoniam spiritu fornicationis seducti sunt* [a] *& fornicati sunt a Deo suo.* Voluptas insatiabilis est, & quanto magis capitur, tanto plus utentibus se famem creat. Econtrario beati esurientes & sitientes justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sicut justitia saturat, sic iniquitas substantiam non habens, [b] vana comedentes fraude deludit, & uteros devorantium vacuos derelinquit. Fornicati sunt, & non cessaverunt. Vires in B fornicatione deficiunt, & fornicandi desiderium non quiescit. Fornicatæ sunt & decem tribus cum idolis Jeroboam filii Nabaoth: & reliquerunt Dominum Deum suum, non custodiendo quæ jusserat, dicens: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies*, ἐμφατικῶς autem legendum: Fornicatio & vinum & ebrietas aufert cor. Sicut enim vinum & ebrietas eum qui biberit, mentis suæ impotem facit: ita & C fornicatio ac voluptas pervertit sensum, animumque debilitat: & de rationali homine, brutum efficit animal, ut ganeas & lupanaria & libidinum lustra sectetur. Quumque ita cor loco suo motum fuerit, ligna & lapides Deos putat, & adorat opera manuum suarum. Unde & Propheta quasi stupens & mirabundus eloquitur: Populus meus qui quondam meo vocabatur nomine, lignum interrogavit & D virgas: quod genus divinationis Græci ῥαβδομαντείαν vocant. Unde in Ezechiel legimus, quod virgas suas miscuerit Nabuchodonosor contra Ammon & Jerusalem, & exierit virga contra Jerusalem: caussaque hujus amentiæ fornicationis est spiritus, qui decepit eos, ut fornicarentur a Deo suo. Fornicationem [c] autem idololatriam nominat, juxta illud quod in Jeremia legimus: *Et mœchabantur* E *in ligno & lapide, & dixi: postquam fornicati sunt cum his omnibus, revertere ad me, & non est reversa in toto corde, sed in mendacio.* Et rursum: *Me dereliquisti & dixisti: Vadam super omnem collem excelsum, & diffundar in fornicatione mea subter omni ligno frondoso.* Et in Psalmo dicitur: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.* Principium enim fornicationis, idolorum inventio. Nunquam hæretici suo errore satiantur, nec cessant a fornicationis turpitudine, & quotidie non custodiendo Legem & Scripturas sanctas, Dominum derelinquunt, insaniunt & inebriantur, &, perdito mentis judicio, adorant idola, quæ de suo corde finxerunt, fornicationisque spiritu possidentur.

[Margin: a Voluptas insatiabilis. Mat. 5. — b — Deut. 6. 13. — Pervertit sensum. — Rhabdomantia. — Ezech. 25. — c — Jer. 3. 5. 6. — Ps. 72. 27.]

V. 13. *Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiama: subtus quercum & populum & terebinthum, quia bona erat umbra ejus.* LXX. *Super verticem montium sacrificabant, & super colles immolabant: subter quercum & populum & nemorosas arbores, quia bonum erat umbraculum.* In Lege præceptum est ut non sacrificetur Domino, nisi in loco quem elegerit Dominus Deus: & juxta altare lucus & arbores non plantentur, ne scilicet passiva & voluptuosa religio austeritatem unius & veræ religionis evertat. Econtrario Israel sacrificabat in montibus, & in collibus adolebat incensum, excelsa terræ diligens loca, quia excelsum reliquerat Deum, & umbram quærens perdiderat veritatem. Hoc est quod legimus de singulis regibus: *Veruntamen excelsa non abstulit: adhuc populus immolabat & sacrificabat in excelsis*, quod Hebraice appellatur BAMA (במה). Hæretici sublimitatem sibi dogmatum repromittunt, & sacrificant subter quercum & populum & terebinthum, infructuosas arbores, ficum & vineam non habentes, sub quibus Sanctus requiescere dicitur. Assumunt autem sibi interdum terebinthum, [d] quæ juxta Isaiam folia non habet, ut Abrahæ imitari videantur exemplum.

[Margin: 3. R. 22. 44. — d Isai. 6.]

V. 14. *Ideo fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt. Non visitabo super filias vestras, quum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras quum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus* * *conversabantur, & cum effeminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.* LXX. *Propterea fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ mœchabuntur, & non visita-*

[Margin: * Vulg. versabantur.]

---

[a] Verba, *& fornicati sunt*, deerant, quæ ex nostris mss. suffecimus, adstipulante subnexa expositione, & Græco quoque textu, ἐπλανήθησαν καὶ ἐξεπόρνευσαν. Vocula *sunt* bis repetita oscitantes fefellit librarios, qui ex prima ad alteram transierunt.

[b] In uno Palatin. *bona comedentes fraude* &c.

[c] Mss. nostri, *fornicatio autem idololatriam sonat. Juxta.* &c.

[d] Notatum Victorio, adludi caput Genesis 18. ubi enim legitur apparuisse Dominum Abrahæ in convalle Mambre, pro convalle, באלני est in Hebræo, quam vocem Septuaginta *quercum* transtulerunt, alii *terebinthum*, eo quod terebinthus אלה dicatur, ut constat Genesis 35. item 1. Reg. 17. & 3. Reg. 13. Quamvis 1. Par. 10. pro quercu accipiatur. Ab אלה autem ducitur אלני.

sitabo super filias vestras quum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras quum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus miscebantur: & cum initiatis immolabant, & populus [a] non intelligens adhærebat meretrici. Verbum CADESOTH, quod Aquila ἐνηλλαγμένων, Symmachus ἑταιρίδων, Septuaginta τετελεσμένων, Theodotion κεχωρισμένων interpretati sunt, nos *effeminatos* vertimus, ut sensum verbi nostrorum auribus panderemus. Hi sunt quos hodie Romæ, matri, non deorum, sed dæmoniorum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine, in honorem Atys (quem eunuchum dea meretrix fecerat) sacerdotes illius manciparint. Propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut [b] qui urbem Romanam ceperant, hac feriantur ignominia. Istiusmodi idololatria erat in Israel, colentibus maxime feminis Beelphegor ob obscœni magnitudinem, * quem nos Priapum possumus appellare. Unde & Asa rex tulit excelsa de populo, & hujuscemodi sacerdotes, & matrem de augusto deposuit imperio, sicut Scriptura testatur, dicens: *Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus, & abstulit effeminatos de terra, purgavitque omnes sordes idolorum, quæ fecerant patres ejus. Insuper & Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, & in luco ejus quem consecraverat: subvertitque specum ejus, & confregit simulacrum turpissimum, & combussit in torrente Cedron. Excelsa autem non abstulit: veruntamen cor Asa perfectum erat coram Deo cunctis diebus suis.* Sciendum autem quod in præsenti CADESOTH, *meretrices*, [c] ἱερείας, id est, *sacerdotes*, Priapo mancipatas vocet. In aliis autem locis viros exsectos libidine, CADESIM legimus, Isaia dicente, *Et [d] illusores dominabuntur eorum*, pro quo in Hebræo scriptum est: *Et* CADESIM *dominabuntur eorum*, quod nos in *effeminatos* vertimus. Aquila autem [e] ἐνηλλαγμένους interpretans, id est, *mutatos*, hoc ostendere voluit, quod suam naturam mutaverint, & de viris facti sint feminæ. Symmachus ἑταιρίδας proprie *meretrices* appellavit. Septuaginta τετελεσμένους, id est, *consecratos, & initiatos*, ut cultores idolorum ostenderent: Theodotion, κεχωρισμένους, id est, *a populo separatos*, qui sibi videbantur a vulgo aliquid plus habere. De verbo breviter disseruimus, nunc ad sensum capituli revertamur. Grandis offensa est postquam peccaveris, iram Domini non mereri. Fornicatus fuerat Israel a Domino Deo suo, & spiritu fornicationis seductus: ideo fornicantur & filiæ ejus & sponsæ, & absque ulla vindicta in suo scelere relinquuntur, ut quod filii & uxor vero parenti fecerant & marito, hoc in liberis suis & uxoribus sentiant, & ex proprio dolore intelligant dolorem Dei, qui intantum iratus est, ut nequaquam percutiat delinquentes. Quod & Apostolus ad Romanos scribens, mystico sermone testatur: *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum.* Et quia cum idolis fuerant fornicati, tali feriuntur sententia: *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & servierunt creaturæ, potius quam creatori, qui est benedictus in sæcula, Amen.* Ut autem sciamus, visitationem quasi vulneratorum & languentium ideo inferri a Deo, ut veluti cauterio & amarissimis potionibus recipiant sanitatem, & morbis careant, per Prophetam loquentem audiamus Dominum: *Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo.* Qui igitur amatur, corripitur: qui negligitur, suis peccatis dimittitur. Tantusque fuit numerus [f] fornicatorum Israel, ut cesset ultio, desperans emendationem.

Margin: [a] קדשות — Galli Cybeles sacerdotes, a Romanis truncati ad ignominiam. — * Vid. contra Jovinian. lib. 1. c. 12. — 3. Reg. 15. 11. & seqq. — קדשים — Deus vices rependit peccantibus. — Rom. 1. 22. & seqq. — Ps. 88. 33. 34. — Qui amatur a Deo corripitur.

[a] Abest a Palatinis mss. negandi particula, Græco ipso textu renuente, tum Symmachi quoque nomen, & Græca interpretatio desideratur. Porro pro Aquilæ verbo ἐνηλλαγμένων, iidem mss. cum heic tum infra, ubi vox eadem recurrit, præferre videntur ἐνδιηλλαγμένων, quod & magis placet.

[b] Gallorum gentem, a quibus capta Roma olim fuit, male, ut videtur, Hieron. cum cognominibus Gallis Cybeles sacerdotibus, a *Galles* in Phrygia flumine ita nuncupatis, confundit. Errorem ex ὁμονυμία sic perbelle canit Ovidius lib. 4. Fastorum v. 316.

Cur igitur Gallos, qui se excidere vocamus?
Cum tanto Phrygia Gallica distet humus.
Inter, ait, viridem Cybelen, altasque Celenas
Amnis it insana nomine Gallus aqua.

Hujus fluminis in Phrygia, a quo Galli sacerdotes nomen accepere, meminit etiam Plin. l. 5. c. ultimo.

[c] Rescribimus ἱερείας, cum ex nostris, tum ex aliorum mss. Antea erat ἱερεὶς, vel ἱερεῖς, minus bene.

[d] Haud scio, cur Græcum heic textum præponant mss. nostri, καὶ ἐμπαῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν.

[e] Nostri, ut supra monuimus, mss. præferunt ἐνδιηλλαγμένους.

[f] Duo Palatini, *numerus fornicantium in Israel, ut ultio desperet emendationem.*

nem. Quid enim turpius quam viros meretricum cultui copulari, & cum effeminatis immolare hostias libidinis suæ? Quod autem jungit: *populus non intelligens vapulabit*, pro quo Septuaginta transtulerunt: *Et populus* [a] *non intelligens adhærebat meretrici*, hoc significat quod vapulet in captivitate, & diversis afficiatur plagis, ut per dolorem recipiat disciplinam. De hæreticis facilis intelligentia est, quod filii eorum fornicentur, & sponsæ, id est, animæ quas in errore genuerunt, & suis dogmatibus desponsarunt. Istiusmodi indigni sunt correptione Dei: quoniam omnis eorum cultus fornicatio est, & turpes turpibus commiscentur, & propterea vapulabunt, ut aliquando per plagas intelligant quem requirant Deum.

Divitum damnatio. Quando videris peccatorem divitiis affluere, jactare se potentia, sanitate gaudere, delectari conjuge, corona circumdari liberorum, & impleri * illud quod scriptum est: *In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur*, dicito in illo comminationem Prophetæ esse completam: *Non visitabo super filias vestras quum fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras quum adulteraverint*.

Ps. 72. 5. * al. aliud

V. 15. & 16. *Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda, & nolite ingredi in Galgala, & ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis, vivit Dominus, quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel. Nunc * pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.* LXX. *Tu autem, Israel, ne ignores, & Juda, nolite ingredi in Galgala, ne ascendatis in domum ὢν, & ne juretis, vivit Dominus: quoniam sicut vacca asilo percussa insanivit Israel. Nunc pascet eos Dominus sicut agnum in spatioso.* Pro domo ὢν in quibusdam exemplaribus, & maxime in Theodotione legitur *domus iniquitatis*, quod Aquila & Symmachus interpretati sunt domum ἀνωφελοῦς, id est, *inutilem*, quæ nihil prosit, & alio verbo *idolum* nuncupetur. Est autem *Bethel*: & quæ prius vocabatur *domus Dei*, postquam vituli in ea positi sunt, appellata est *Bethaven*, id est, *domus inutilis*, & *domus idoli*, quod nos ut in Hebræo legitur expressimus. Videtur autem mihi idcirco & populus Israel in solitudine fecisse sibi caput vituli, quod coleret, & Jeroboam filius Nabath vitulos aureos fabricatus, ut quod in Ægypto didicerant ἆπιν & μνεῦιν, qui sub figura boum coluntur, esse deos, hoc in sua superstitione servarent. Dicamus sensum capituli: Si semel, o Israel, errore deceptus es, & te cum meretricibus miscuisti, ita ut quiquumque * impleret manum vel suam vel regis, * offerendo & dando ei munera, sacerdos fieret excelsorum: saltem tu, Juda, qui possides Jerusalem, & habes ex Lege Levitas, & exerces Templi cæremonias, non debes sororis quondam tuæ Oollæ in fornicatione exempla sectari, & cum [b] ea idola colere. Non ingrediaris Galgala, de qua in hoc eodem Propheta legimus: *Omnis malitia eorum in Galgalis*; in qua Saul unctus est in regem: in qua exiens populus de deserto, primum castrametatus, secunda circumcisione purgatus est. Ex quo tempore religionis adversæ, in loco celebri error inolevit. Et ne ascendas in Bethaven, id est, quæ quondam vocabatur Bethel; quia postquam aurei ibi vituli positi sunt ab Jeroboam filio Nabath, non Domus Dei appellatur, sed domus idoli. Pro qua miror cur Septuaginta domum ὢν interpretati sunt: [c] nisi forte errore consueto pro JOD litera media, quæ ALEPH & NUN literis ex utraque parte vallatur, VAU, quæ sola differt magnitudine, putaverunt. *Neque juraveritis, vivit Dominus.* Nolo enim per os vestrum nominis mei fieri mentionem, quod idolorum recordatione pollutum est. Sicut enim vacca lasciviens & abjiciens jugum: ita Israel, id est, decem tribus, declinavit a Domini servitute. Pro lasciviente vacca, Septuaginta transtulerunt παροιστρῶσαν, quæ œstro, asiloque percussa sit, quem vulgo *tabanum* vocant. De quo & Vir-

3. Reg. 12.
Dii Ægyptiorum.
* al. impleverit.
* al. afferendo.
Osee 9. 15.

[a] Heic iterum nostri mss. negandi particulam respuunt. Tum legunt, *quod vapulet Israel captivitate* &c.

[b] In Palatin. mss. *& cum Deo idola colere*.

[c] Labi heic Hieronymum manifesto, Editores & Critici omnes clamant, qui falsos in eo dicat LXX. quod recte Vau legere voci און intermedium: cui ut suppetias ferat Victorius, in contrarium sensum S. Doctoris textum mutat, *nisi pro Vau litera media, quæ Aleph & Nun literis ex utraque parte vallatur, Jod, quæ sola differt magnitudine, putaverunt*. Quamquam nec bonis se testibus hæc tuetur lectio, nec levior in ea superat difficultas, qui potuerint LXX. si Jod intermedium putaverunt, אין, non *in*, aut *en*, sed *on* pronuntiare. Manifestum porro est in Hebræo, non ut heic Hieron. opinatur, per *Jod*, sed per *Vau* scribi אין, quæ vox & *Aven* & *Aun* & *On* legi potest, sicque est pro lubito ab antiquis Interpretibus reddita. Quin ipse S. Doctor hoc ipso in loco per *Vau* legit, *Bethaven*: idque eo certius est, quod *domum idoli*, seu *vanitatis* interpretatur. Quamobrem mirum est magis, dici ab eo potuisse, LXX. ut Ων verterent, *Vau* pro *Jod* accepisse. Alioqui enim scio & *Bethaim* a Græcis lectum, quod Bonfrerius ad librum Locorum Eusebii, sive Hieronymi notat.

Virgilius in tertio Georgicorum libro refert:

> *Cui nomen asilo,*
> *Romanum est: œstrum Graii vertere vocantes,*
> *Asper acerba sonans: quo tota exterrita silvis*
> *Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther*
> *Concussus, silvæque & sicci ripa Tanagri.*

Quia ergo insanivit Israel, & percussus fornicationis spiritu, incredibili furore bacchatus est, ideo non multo post tempore, sed dum propheto, dum spiritus hos regit artus, *pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.* Quia metaphoram a vacca lasciviente, sive æstro ceperat, servat in reliquis, ut captivitatem in Assyrios, & in latissimam Medorum terram dispersionem populi Israel quasi in campo latissimo & in spatiosa terra gregis & agnorum pasturam vocet. Super hæreticis prona intelligentia est, ad quos, vel de quibus dicitur: Si semel fornicaris, hæretice, saltem
* al. ne tu, Ecclesiastice, ne delinquas, * nec ingrediaris in Galgalam, hæreticorum
* al. relevantur. conciliabula, ubi peccata omnium * revelantur, & instar porcorum volutantur in cœno. Ne te ascendere putes ad superbas & arrogantes falsorum dogmatum fictiones. Non est enim ibi domus Dei, sed domus idoli. Nec juraveris per nomen Christi, cujus majestatem miscendo idolis polluisti. Sicut enim vacca percussa asilo, percussi sunt hæretici ardentibus diaboli sagittis, & Legis notitiam reliquerunt: ideo pascentur in lata & in spatiosa via, quæ ducit ad mortem, & patientia Domini bonique pastoris eos nutriet ad interitum.

V. 17. & seqq. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum, separatum est convivium eorum: fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus, ligavit spiritus*
* Vulg. eam. ** eum in alis suis: & confundentur a sacrificiis suis.* LXX. *Particeps idolorum Ephraim posuit sibi scandala, provocavit Chananæos, fornicantes fornicati sunt, dilexerunt ignominiam ex fremitu ejus: turbo*
a *spiritus* [a] *sibilabit in alis ejus, & confundentur ex altaribus suis.* Ephraim, de qua tribu Jeroboam filius Nabath, qui primus aureos vitulos in Bethel Danque constituit, rex est decem tribuum. O igitur Juda, cui supra dixi, si fornicatur Israel, non delinquat saltem Juda, audi consilium meum, Prophetæ verba non spernas; quia Ephraim semel idolorum amicus & particeps est, dimitte eum, ne sequaris impietatem ejus, cujus cultus & religio & cibus a tuo convivio separatus est. Illi enim semel idolis serviunt, & dæmonibus immolant, & quotidie fornicantur, & diligunt fornicationem suam: immo principes & protectores ejus, id est, reges dilexerunt ignominiam afferre populo, id est, vitio principum, infelix populus suscepit cultum idolorum, quorum immundus spiritus ligavit Israelem in alis suis, & eum libere volitare non patitur. Confundentur igitur in sacrificiis suis, & ignominiam principum in sua confusione suscipient. Symmachus pro eo quod nos interpretati sumus, *ligavit spiritus eum in alis suis*, hoc modo vertit in Græcum, velut si quis liget ventum in alis venti, ut scilicet & principes & populum, immo & dæmones & Israelem, vanos vanis, inanibus inanes afferat copulatos. Ventus enim & spiritus apud Hebræos uno verbo appellantur רוח
RUA. Id quod Septuaginta * transtulerunt, *provocavit Chananæos*, in Hebraico non habetur: tamen sic interpretari * al. posuerunt
potest, ut dicamus tantum studium habuisse Israelem in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananæos, id est, Ethnicos; sed ad imitationem sui eos provocarit erroris. Hoc ipsum & ad hæreticos referri potest, & dicitur ad Judam, id est, ad virum Ecclesiasticum, quia Ephraim qui interpretatur καρποφόρος, falsam sibi doctrinæ ubertatem, & frugifera dogmata promittit, & semel amicus est dæmonum, dimitte eum atque contemne: præsertim cum sacrificia eorum a tuis sint sacrificiis separata. Hoc est enim quod dicit: separatum est convivium eorum, semel Contra hæreticos.
fornicati sunt, & principes eorum infelicem populum deceperunt: & pro Dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorum, & ligavit eos diaboli spiritus in alis suis, qui circumferun- Ephes. 4.
tur omni vento doctrinæ; & stabili in Ecclesia pede permanere non possunt. Qui vere in suis sacrificiis confundentur, quia panis eorum panis luctus est.

[a] Pro *sibilabit* verbo, mss. Palatini *ta es*, præferunt, quemadmodum & in Græco codice plerique σὺ εἶ, pro συζεῖ.

est. Quodque dicitur, *provocavit Chananæos*, eodem sensu referri potest ad hæreticos, quod tam spurca plerique hæreticorum & nefanda confinxerint, habeantque immunda sacrificia, ut idololatria inferior sit. Vel certe quia *Chananæus* interpretatur, *negotiator*, sive μετάβολος, id est, *translator*, omnes qui domum Patris faciunt domum negotiationis, & lucra quærunt de populis, & Ecclesiæ veritatem transferunt in mendacium, Chananæi appellandi sunt. (Joan. 2.)

(Caput V. * Vulg. hæc * Vulg. tacet auribus.) *Audite * hæc, Sacerdotes, & attendite, domus Israel, & domus regis, * auribus auscultate, quia vobis judicium est: quoniam laqueus facti estis speculationi, & rete expansum super Thabor, & victimas declinastis in profundum.* LXX. *Audite hæc, Sacerdotes, & attendite, domus Israel, & domus regis, auribus percipite, ad vos enim est judicium, quia laqueus facti estis speculationi, & sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui capiunt, venationem confixerunt.* Sacerdotes decem tribuum ad judicium vocantur, & reges, non quod Sacerdotes sint de tribu Levi, sed quod Sacerdotes vocentur a populo. Unde & Sacerdotes Baal, & Prophetæ quadringenti quinquaginta quos interfecit Elias, & postea Jehu filius Namsi, præsente Jonadab filio Rechab, appellati sunt Sacerdotes: sed & Israel, id est, populus, vocatur ad judicium, & nullus excipitur, ut & Sacerdotes & populus & reges, qui induxerant populum, & constituerant Sacerdotes, simul audiant quid fecerint, & cur tradantur inimicis. Speculatores, inquit, vos posui, & principes in populo, & in excelso dignitatis culmine constitui, ut populum regeretis errantem. Vos autem facti estis laqueus, & non tam speculatores & principes, quam venatores appellandi. Expanditis enim rete super montem Thabor, quem Septuaginta Ἰταβύριον transtulerunt, hanc habentes consuetudinem, ut Hebræa nomina Græco sermone declinent, sicut Edom, hoc est, Esau, & Seir, semper Idumæam interpretantur. Est autem Thabor mons in Galilæa, situs in campestribus, rotundus atque sublimis, & ex omni parte finitur æqualiter. De hoc monte & in Psalmo legimus: *Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt*. Hunc montem & in Jeremia Septuaginta *Itabyrium* transtulerunt, in quo aves laqueis capi solent. *Et victimas*, inquit *declinastis in profundum*, ut nullus ageret pœnitentiam, nec occisus elevaret caput. Prohibuerunt & reges, & Sacerdotes ire populum ad templum Jerusalem: idcirco in profundum victimas declinasse dicuntur. Juxta tropologiam, accusatur populus ne se alienum arbitretur a crimine, si inductus sit a regibus & a Sacerdotibus, quos hæreticorum principes intelligimus. Ipsi quoque principes accusantur, quod quasi laqueus, ceperint populum, & positi speculatores in Ecclesia, eos duxerint in errorem. Et in monte *Thabor* excelso atque pulcherrimo, qui interpretatur *veniens lumen*, insidias posuerunt, ut deceptos quosque pertraherent in profundum, & immolarent dæmonibus, & in barathrum victimas declinarent, ne aliquando resipiscerent, ne domum Dei Ecclesiam suspirarent. Quidam Thabor interpretari putant lacum, id est, cisternam, & præsenti sensui convenire, quod hæretici foderint lacum, & inciderint in foveam quam fecerunt. (3. Reg. 18. 4. Reg. 9. 10. Mss. Itabyrium. Consuetudo LXX. Interpret. Thabor. Ps. 88. 13. Jerem. 46. Ps. 56.)

V. 3. & 4. *Et ego eruditor omnium eorum, & ego scio Ephraim, & Israel non est absconditus a me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel: non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt.* LXX. *Ego enim magister vester: ego cognovi Ephraim, & Israel non recessit a me, quia nunc fornicatus est Ephraim, commaculatus est Israel: non dederunt cogitationes suas ut reverterentur ad dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis est in eis: Dominum autem non cognoverunt.* O Sacerdotes & reges, qui meum populum decepistis; & tu, popule, qui deceptus es, tam graviter deliquistis, ut non solum occideritis victimas, sed & in profundum eas miseritis inferni: nolite arbitrari magnitudine sceleris vos a me penitus recessisse. Ego sum magister vester, immo eruditor, qui emendare cupiam, non punire: & salvare, non perdere. Ego, inquit, scio Ephraim, id est, Jeroboam, a quo seductus est populus, & omnes reges qui eum & dignitate & scelere sunt sequuti, & Israel non est absconditus a me, id est, decem tribuum populus, quia fornicante rege, contaminatus est Israel. Rex primo cepit (3. Reg. 12.)

cepit a Dei cultu fornicari, vitulos
aureos cupiens adorare, & volens ſe-
quutus eſt populus, paremque impie-
tatem pari ſtudio compleverunt. De-
nique non revertentur ad Dominum,
quia quod voluerant, invenerunt, &
hes. 2. ſpiritus fornicationis, qui juxta Apo-
ſtolum operatur in filiis diffidentiæ,
poſſidet eorum corda captiva, & id-
circo illo regnante, Dominum neſcie-
runt, immo obliti ſunt Creatoris ſui.
Unde & principes dogmatum perver-
* al. Domini. ſorum & populum * Dominus non igno-
rat: non quod ejus notitiâ digni ſint,
ſed quia nihil eum lateat eorum quæ
occulte faciunt, quorum alii decepe-
runt, alii ſunt decepti. Nec dabunt
cogitationes ſuas ut agant pœniten-
tiam, qui ſemper in perditione profi-
ciunt. Spiritus enim fornicationis quo
fornicati ſunt in Eccleſia, & a vero
matrimonio receſſerunt, verſatur in
medio eorum: ideo Dominum non co-
gnoverunt.

ℽ. 5. *Et reſpondebit arrogantia Iſrael in fa-
cie ejus, & Iſrael & Ephraim ruent in
iniquitate ſua, ruet etiam Juda cum eis.*
LXX. *Et humiliabitur injuria Iſrael in
faciem ejus: & Iſrael & Ephraim infir-
mabuntur in iniquitatibus ſuis, infirma-
bitur etiam Judas cum eis.* Verbum
גאון GAON Septuaginta & Symmachus in-
terpretantur *injuriam*, Aquila & Theo-
dotion *ſuperbiam*. Quidquid igitur fecit
Iſrael, vel ſuperbe agens contra Do-
minum, vel in injuriam Creatoris ido-
la venerans, reſpondebit in facie ejus
ut non abeat impunitus, ſed humilie-
tur ejus contumelia, & populus & re-
ges in iniquitate ſua pariter corruant,
ſive infirmentur, ut qui fortes erant in
ſcelere, infirmi ad Dominum redire
cogantur. Et hoc non ſolum eveniet
Iſraeli & Ephraim, id eſt, decem tri-
bubus & regibus earum, ut ducantur
in captivitatem; ſed etiam Judas, id
eſt, duæ tribus quæ regnabant in Je-
ruſalem, ſequentur veſtigia captivo-
rum, ut quorum imitantur ſcelera,
Superbia hæreticorum mater. imitentur & pœnam. Hæretici ma-
trem habent iniquitatis ſuæ ſuperbiam,
dum ſemper altiora ſcire ſe jactitant,
& in Eccleſiæ contumeliam debacchan-
tur. Sed infirmabitur arrogantia eo-
rum, & populus ac magiſtri pariter
corruent: Judas quoque qui videtur
eſſe in domo Dei, & in Eccleſia, non

A mente, ſed corpore commoratur: &
eandem habet cum hæreticis in errore
ſententiam; fruſtra nomen Eccleſiaſti-
cum repromittit, quia & ipſe cum
hæreticis puniendus eſt. Manifeſta tran-
ſcurrimus, ut in obſcurioribus immore-
mur.

In gregibus ſuis & in armentis ſuis ℽ.6.&7.
*vadent ad quærendum Dominum, & non
invenient: ablatus eſt ab eis: in * Domi-* * Vulg. Dominum.
no prævaricati ſunt, quia filios alienos
B *genuerunt, nunc devorabit eos menſis cum
partibus ſuis.* LXX. *Cum ovibus & vi-
tulis ibunt & [a] quærent Dominum, &
non invenient eum, declinavit ab illis,
quia Dominum reliquerunt: quia filios
alienos genuerunt ſibi, nunc devorabit eos
rubigo, & cleros eorum.* Non ſolum Iſ-
rael & Ephraim ibunt cum gregibus
& armentis ad Dominum requiren-
dum, ſed etiam Judas, de quo ſupra
ſcriptum eſt: *Ruet etiam Judas cum*
C *eis*, hoc habentes omnes certamen, ut
quem prævaricationibus offenderant,
hoſtiis placare nitantur; & non inve-
nient quem requirunt, quia a receden-
tibus & ipſe diſceſſit. Præſertim cum
& alibi loquatur: *Nunquid manducabo* Pſ. 49. 13. & 9.
*carnes taurorum aut ſanguinem hircorum
bibam?* Et iterum: *Non accipiam de
domo tua vitulos, neque de gregibus tuis
hircos.* Et in Iſaia: *Holocauſta arietum,* Iſai. 1. 11.
*& adipem agnorum, & ſanguinem hirco-
rum atque taurorum nolo.* Prævaricati
D ſunt enim in Domino; quia fornican-
tes cum idolis, non Deo filios genue-
runt, ſed dæmonibus. Alii putant hoc
ſignificari quod in Eſdra multo poſt 1. Eſdræ 10.
tempore dicitur, quando uxores alieni-
genas aſſumſerunt, creantes ex eis li-
beros, & poſtea repudiare compulſi
ſunt. Sed hic melius eſt alienos filios
accipere, qui in idolorum errore gene-
rati ſunt, ſive quos ducentes per ignem,
idolis conſecrarunt. Quia igitur hoc
E fecerunt, non multo poſt tempore,
non annorum ſpatiis infinitis, & ut ſo-
litus eram prius, longe poſt futura
prædicere; ſed nunc & in præſentia-
rum adveniet Aſſyrius, atque Chal-
dæus, & devorabunt eos cum parti-
bus, ſive cleris ſuis, id eſt, cum poſ-
ſeſſionibus, quas in diviſione terræ ad
menſuram funiculi ſuſceperunt. Pro
eo quod nos diximus, *devorabit eos men-
ſis*, Septuaginta *rubiginem* tranſtule-
runt: cum utique rubigo, id eſt, ἐρυ-
σίβη,

a MSS. Palatini, *ut quærant*; perinde atque in Græco τῷ ἐκζητῆσαι.

חסיל σίβη, HASIL appelletur, ut ipſi quoque dixerunt in Propheta Joel: *Reliquias bruchi comedet rubigo*, id eſt, HASIL. Menſis autem HODES dicitur: denique Aquila *neomenias*, id eſt, *Kalendas* interpretatus eſt: Symmachus & Theodotion *menſem*; & eſt ſenſus, per ſingulos menſes hoſtis adveniet, & cuncta vaſtabit. Legamus Regum & Paralipomenon libros, & inveniemus ſub rege Phacee, qui regnabat decem tribubus, veniſſe Teglathphalaſar regem Aſſyriorum, & magnam partem populi Samariæ in Aſſyrios tranſtuliſſe, quo tempore apud Græcos ſecundus annus primæ Olympiadis fuit; & apud Latinos (nec dum Roma condita) Albæ viceſimo anno Amulius imperabat, quem poſtea Romulus regno pepulit. Hæretici ſuſpicantur quod in ſacrificiorum multitudine placent Deum; & Eccleſiaſtici, quod [a] faciendo eleemoſynas, redimant peccata, in quibus permanent: quum omne ſacrificium præterita ſcelera deleat, non præſentia; ideo non inveniunt Dominum, qui aufertur a talibus, & procul recedit. Iſti * vere prævaricati ſunt in Deum, & alienos filios non Chriſto, ſed diabolo procrearunt: ideo omni tempore maledicta ſunt opera eorum, & cuncta quæ faciunt, cruenti coloris rubigo populatur, quia ſanguini & interfectioni proxima ſunt. Rubigo autem proprie deſcendere dicitur in rore nocturno, ac lactantia in ſpicis frumenta maculare colore minii, vel ſinopidis, & congrue juxta ἀναγωγὴν vaſtat cleros hæreticorum, de quibus dicitur: *Cleri eorum non proderunt eis*.

Joel. 1. 4. — חדש — Secundus annus primæ Olympiadis, Amulii regis &c. — Sacrificium delet præterita peccata non præſentia. — * al. vere. — Jerem. 12. 13. ſecundum LXX.

Explicit Liber primus.

INCIPIT

LIBER SECUNDUS.

QUI ſæpe navigat, aliquando patitur tempeſtatem: qui viam frequenter ingreditur, aut ſuſtinet latronum impetus, aut certe metuit, omnique in arte, tam gloria quam obtrectatio, ſecundis adverſiſque ventis oritur, dum aut amici plus merito laudant, aut inimici plus juſto detrahunt: rarumque invenias qui in utramque partem non favore, aut odio, ſed rerum æquitate ducatur. Quod mihi in Scripturarum explanatione ſudanti * accidere video. Alii enim quaſi parva contemnunt, & quidquid dixerimus, [b] contracta nare deſpiciunt: alii odio nominis noſtri, non res, ſed perſonas conſiderant: magiſque aliorum ſilentium, quam noſtrum ſtudium probant. Sunt qui audacter nos facere aſſerant, quod arripuimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare auſus eſt. Quidam in eo ſe diſertos arbitrantur & doctos, ſi alieno operi detrahant, & non quid ipſi poſſint, ſed quid nos non poſſimus, dijudicent. Tu autem, Pammachi, qui nos facere præcepiſti hoc, neceſſe eſt ut fautor ſis * imperii

Rarus qui rerum æquitate ducatur. — * al. accidiſſe. — * al. imperio tuo.

[a] Iidem mſſ. *quod eleemoſynis redimant* &c.

[b] Pro duobus verbis, *contracta nare*, quæ ex noſtris mſs. recto id exigente ſenſu, ſubſtituimus, hactenus obtinuit in vulgatis libris *contrectare*, quod verbum heic nihil erat; ſatiſque manifeſto apparebat pro duobus, *contracta nare*, Scripturæ compendio poſitum.

a Ruffinum carpit his nominibus; quia Græcos Auctores in Latinum vertit.

perii tui, & *a* Amafinios ac Rabirios noftri temporis, qui de Græcis bonis, Latina faciunt non bona; & homines eloquentiſſimos, ipſi elingues transferunt, Evangelico calces pede: * hydramque & ſcorpium juxta fabulas Poetarum, aduras cauterio, ſolea conteras: & Scylleos canes ac mortifera carmina Sirenarum ſurda aure pertranſeas: ut pariter audire & noſſe valeamus quid vaticinetur Oſee Propheta, in cujus explanationem ſecundum * dictabimus librum. Quumque tuo læter adminiculo; & in prima urbe terrarum, primum & nobilitate & religione habere me gaudeam defenſorem: tamen magis optarem illud mihi contingere, quod Titus Livius ſcribit de Catone, cujus gloriæ neque profuit quiſquam laudando, nec vituperando *b* nocuit: quum utrumque ſummis præditi fecerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem & C. Cæſarem: quorum alter laudes, alter vituperationes ſupradicti ſcripſit viri. Dum enim vivimus, & in vaſe fragili continemur, videntur amicorum prodeſſe ſtudia, & nocere æmulorum opprobria. Poſtquam autem reverſa fuerit terra in terram ſuam, & tam nos qui ſcribimus, quam eos qui de nobis judicant, pallida mors ſubtraxerit, & alia venerit generatio, primiſque cadentibus foliis virens ſylva ſuccreverit, tunc ſine nominum dignitate, ſola judicantur ingenia: nec conſiderat qui lecturus eſt, cujus; ſed quale ſit quod lecturus eſt: ſive ille Epiſcopus, ſive ſit laicus, Imperator & dominus, miles & ſervus; aut purpura & ſerico, aut viliſſimo panno jaceat: non * honorum diverſitate, ſed operum merito judicabitur.

* al. viperamque

* al. dictavimus

Catonis laus.

Vera judicia quo tempore fiant.

* al. bonorum.

V. 8. & 9. CLangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven poſt tergum tuum Benjamin: Ephraim in deſolatione erit in die correptionis, in tribubus Iſrael oſtendi fidem. LXX. *Clangite tuba ſuper colles, ſonate ſuper excelſa, prædicate in domo ὢν: mente excidit Benjamin, Ephraim in deſolatione factus eſt in diebus correptionis in tribubus Iſrael oſtendi fidelia*. Ephraim & Iſrael & Juda menſes ſinguli, ſive rubigo cum ſuis partibus devorabunt. Quamobrem præcipio vobis qui auditis, ut non voce ſublimi, ſed clara buccina concrepetis: claro enim auditu opus eſt, ut omnes audiant qui in circuitu ſunt. *Clangite buccina in Gabaa*, cujus etymologiam in *colles* Septuaginta tranſtulerunt: & *tuba in Rama*, quæ interpretatur *excelſa*: iſtæ autem duæ ſunt in tribu Benjamin, vicinæ ſibi mutuo civitates, id eſt, Gabaa, in qua natus eſt Saül; & A Rama, quæ eſt juxta Gabaa, in ſeptimo lapide a Jeroſolymis ſita; & quam rex Iſrael occupare conatus eſt, ut exitum & introitum clauderet tribui Judæ. In Gabaa itaque & in Rama clara buccina & tuba perſonate; quorum buccina paſtoralis eſt, & cornu recurvo efficitur: unde & proprie Hebraice SOPHAR, Græce κερατίνη appellatur. Tuba autem de ære efficitur: vel argento, * qua in bellis & ſolennitatibus concre-B pabant. Super Bethaven, quæ quondam * vocabatur Bethel, & eſt in tribu Ephraim, in qua vitulus aureus erat, non clangore & ſonitu, ſed ululatu opus eſt: quia vicina captivitas eſt. Et pulchre dixit quod Bethaven poſt tergum ſit Benjamin: ubi enim tribus finitur Benjamin, haud procul in tribu Ephraim hæc urbs condita eſt. Idcirco autem dico atque præcipio: Clangite buccina in Gabaa, & tuba in Rama, & ululate in Betha-

שופר

* quæ

* al. concrepat.

a Sic *Amafinios* reſtituimus ad hiſtoriæ veritatem, noſtrorumque mſs. fidem. Vitioſe antea obtinebat *Amaſinios*, pro quo *Amaſios* minus recte ſubſtituendum Victorius conjecerat, quod Amaſis maximus quidam prædo apud Herodotum lib. 1. fuerit. At de Amafinio, ac Rabirio non ſemel Cicero, cujus teſtimonia Hieronymus adludit. Vide Academicar. Quæſt. lib. 1. n. 2. & Tuſculanar. lib. 4. n. 3. in eumque Notas Lambini, Gruteri, aliorumque. Notum præterea ex Terentii Prologo in Andr. ſumtum illud:

De Græcis bonis, Latina faciunt non bona.

b Addunt denuo impreſſi libri, *quiſquam*, quod mſs. ignorant.

Bethaven; quia domus regia Ephraim, A ſive ipſe Ephraim, hoc eſt imperium Iſrael, jam in deſolatione erit; & inſtat vicina captivitas. In die correptionis atque ſupplicii decem tribuum Iſrael, oſtendi mea fidelia verba, quæ per Prophetas comminatus ſum: ut quod ſermone prædixeram, opere comprobarem. Quidam Bethaven juxta Septuaginta qui dixerunt domus ὤν, *civitatem ſolis*, interpretati ſunt: & ſolem juſtitiæ Chriſtum dicentes, urbem illius B Eccleſiam eſſe voluerunt. Quod mihi diſplicet: Neque enim domus idoli, quam Aquila interpretatus eſt, *domum inutilem*, juxta tropologiam ad Eccleſiam referri poteſt. Sed hoc dicamus, quod Hæretici qui in Gabaa & Rama, excelſam ſibi ſcientiam pollicentur, jubeantur * ululare in domo idoli; & non ſint ante faciem Benjamin, qui interpretatur, *filius dexteræ:* ſed poſt tergum ejus, ubi oculos non habet. Omnis C enim Ephraim jactantia, quæ interpretatur *ubertas*, brevi in deſolatione erit, & quum judicii, inquit, dies & tempus correptionis advenerit, verba mea non eſſe inania rebus oſtendam. Pro eo quod nos tranſtulimus *poſt tergum tuum Benjamin*, Septuaginta verterunt, *mente motus eſt Benjamin*: ſemper ἔκςασιν, id eſt, *mentis exceſſum*, Benjamin, viro Eccleſiaſtico coaptantes. Unde & in ſexageſimo ſeptimo Pſalmo dicitur: *Ibi Benjamin adoleſcentulus in* D *mentis exceſſu*. Et in benedictionibus Jacob, ſub perſona Benjamin, de qua tribu Paulus Apoſtolus fuit, ſcriptum legimus: *Benjamin lupus rapax: mane comedet prædam & ad veſperam dabit eſcam*. Qui enim in principio perſequebatur Eccleſiam, poſtea in toto orbe Evangelii credentibus alimenta largitus eſt. Unde & Saul qui de tribu Benjamin fuit, in mentis exceſſu, tota die uſque ad veſperum vaticinatus eſt inter E Prophetarum chorum.

* al. *jubilare*. — v. 28. — Gen. 49. 27. — S. Paulus lupus rapax. — 1. Reg. 10.

℣. 10. *Facti ſunt principes Juda quaſi aſſumentes terminum; ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam*. LXX. *Facti ſunt principes Juda quaſi transferentes terminos: ſuper eos effundam ſicut aquam impetum meum*. Ductis Ephraim & Iſrael in captivitatem, & redacta terra eorum in ſolitudinem, principes Juda qui flere debuerant, & ſuum populum cohortari ut recederent ab idololatria, ne & ipſi ſimilia ſuſtinerent, cœperunt gaudere atque lætari, quod pateret ſibi terra eorum ad poſſidendum latius: & facti ſunt quaſi aſſumentes terminos Iſrael, tranſeuntes fines ſuos; & in locis quondam eorum regnum ſuum & poſſeſſionem dilatare cupientes. Quamobrem dicit Dominus: Et ſuper ipſos principes Juda venient Babylonii; & ita eos quaſi aquæ impetus occupabunt: non ſuis viribus, ſed indignatione mea. Dicit quoque & ad principes Juda, hoc eſt, Eccleſiæ, quod non debeant exultare; & Hæreticorum perditionem ſuam ſalutem æſtimare: ſed potius plangere, quod illi perierint. Unde & Apoſtolus Paulus docet Eccleſiaſticos viros, ne glorientur ſuper fractione Judaicorum ramorum, ſed potius timeant ne & ipſi frangantur. Et in alio loco: *Quis*, ait, *ſcandalizatur, & ego non uror?* Alioquin ſuper tales principes qui in aliorum miſeriis gloriantur, & idcirco ſe ſtare putant, ſi alii corruant, effundet Dominus quaſi aquam iram ſuam. Pro ira Septuaginta ὅρμημα id eſt, *impetum* tranſtulerunt; & putant quidam pro benedictione accipiendum, juxta illud quod alibi legimus: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei*. Sed rectius (ut omnes præter Septuaginta tranſtulerunt) ira accipienda eſt: præſertim quum * nomen effuſionis & iræ conveniat, dicente Propheta ad Dominum: *Effunde ſuper eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos*. Transferunt principes Juda terminos quos poſuerunt patres eorum, quando immutant mendacio veritatem; & aliud prædicant quam ab Apoſtolis acceperunt.

Pl... Hæretic... — Rom. 11 — 2. Cor. 11 — Pſ. 45. 4. — * nom... — Pſ. 68.

℣. 11. *Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus judicio, quoniam cæpit abire poſt ſordem*. LXX. *Oppreſſit Ephraim adverſarium ſuum, conculcavit judicium, quia cœpit abire poſt vana*. Si impius eſt Ephraim, & propter impietatem ſuam erit in deſolationem, quomodo nunc dicitur: *calumniam patiens Ephraim fractus judicio?* qui enim calumniam patitur, & frangitur, judicium ejus inique opprimitur, maxime cum cauſſa juſta ponatur, quare ſit traditus captivitati. Sequitur enim: *quoniam cæpit abire poſt ſordem*, hoc eſt, poſt idola quæ ſordibus comparantur. Quod ergo dicit, hoc eſt: opprimitur Ephraim ab Aſſyriis, primum a Phul, deinde a Teglatphalaſar, poſtea a Salmanaſar: non quod illi juſti fuerint, qui eum oppreſſerunt, & idcirco traditus eis ſit; ſed quod qui quondam fuerunt populus meus, me eos deſerente traduntur ad pœnas, & in hoc videtur eſſe calumnia,

4. Reg. 15

* al. a Deo nia, non * Deo, qui justam infert sententiam: sed his qui tormenta sustinent, dum pejoribus se adversariis conceduntur. Redditque caussam Dominus, idcirco eos in hac parte calumniam sustinere, & tradi pejoribus, & erga illos judicium non servari: quia cæpit Ephraim, id est, Jeroboam abire post idola, & Deum derelinquere: ipse enim aureos fabricatus est vitulos. Secundum Septuaginta interpretationem, oppressit Ephraim, id est, Jeroboam adversarium suum Roboam, id est, tribum Juda, & in eo oppressit: quia deserta Jerusalem & Templo, Ægyptiarum sordium simulacra sectatus sit. De Hæreticis manifestus est sensus: quod falsis sophismatibus suis & arte dialectica sæpe opprimant Ecclesiasticos: sed quum hoc fecerint, non mundiciam veræ fidei; sed sordes sequantur mendacii, qui traditi diabolo & angelis ejus, videntur sibi calumniam pati, & in se fractam esse judicii veritatem. [a] Taliter vastatur Israel; & omnes labores ejus Assyrio vincente populantur: Deumque * perdidit præsulem, & idcirco fractus judicio est; quia sequutus est idola.

Hæretici opprimunt sæpe catholicos falsis sophismatibus.

* al. perdit

V. 12. *Et ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Juda.* LXX. *Et ego quasi conturbatio Ephraim, & quasi stimulus domui Juda.* AS lingua Hebraica *tinea* dicitur: RECOB, *putredo & caries*; quorum alterum vestes, alterum ligna consumit: pro quibus LXX. ταραχὴν, id est, *tumultum*, vel *conturbationem*, & *stimulum* transtulerunt. Et notandum quod tinea referatur ad Ephraim, & putredo ad domum Juda. Quomodo igitur tinea vestimenta consumit, & putredo vel caries ligna: quod utrumque longo fit tempore: ita Deus & decem tribubus, & postea tribubus duabus longo tempore dans locum pœnitentiæ, & eos provocans ad salutem, thesaurizantes sibi iram in die iræ, quasi tinea efficitur & putredo, non quod Deus tinea sit vel putredo, aut conturbatio vel stimulus, sed quod sustinentibus pœnas hæc universa videatur. Primus igitur consumtus est Ephraim & Israel, deinde sequuta est & domus Juda: non ipse Juda, sed domus ejus; alioquin reservabatur de genere Juda cui repositum fuit: Et ipse erat exspectatio gentium. Punitis autem Hæreticis, qui intelliguntur Ephraim, etiam Judas, scilicet hi qui cum Ecclesia permanent, & Hæreticorum vel erroribus vel vitiis continentur, simili sententiæ subjacebunt.

עש רקב

Et vidit Ephraim languorem suum, & Judas vinculum suum, & abiit Ephraim ad Assur: & misit ad regem ultorem, & ipse non poterit sanare vos: nec solvere poterit a vobis vinculum. LXX. *Et vidit Ephraim infirmitatem suam, & Judas dolorem suum, & abiit Ephraim ad Assyrios, & misit ÷ legatos: ad regem Jarib, & ipse non * potuit liberare vos, nec cessare faciet a vobis dolorem.* Legatos non habetur in Hebræo. Et ubi Septuaginta posuerunt *Jarib*, nos juxta Symmachum, *ultorem* vertimus: nam Aquila & Theodotion, *judicem* interpretati sunt. Quod autem JARIB *ultorem* significet & *judicem*, nomen Gedeonis ostendit, quem quum cultores Baal expeterent ad supplicium, eo quod lucum Baal arasque evertisset, respondit pater, *ulciscatur* se Baal, aut *judicet* eum *Baal*, & appellatus est, inquit, *Jerobaal*, id est, *ulciscatur se Baal*. Intelligens itaque Ephraim infirmitatem suam, & Judas vinculum suum, quo cum decem tribubus peccato fuerat colligatus, non a Deo qui solvere poterat, sed a rege Assyriorum quæsivit auxilium. Legimus, quod sub rege Manahen, qui decem tribubus præfuit, Israel Assyriis dona transmiserit; & Judas sub rege Achaz, præsidium flagitarit Teglathphalasar regis Assyriorum, qui eos adversante Deo liberare non potuerunt, nec captivitatis vinculum solvere. Possumus vinculum, pro quo in Hebræo scriptum est [b] MEZUR, & Aquila interpretatus est ἐπίδεσιν sive συνδεσμὸν, id est, *colligationem* sive *conjurationem*, & ad illud tempus referre, quando Rasin & Phacee filius Romeliæ multa de tribu Juda hominum millia vastaverunt, quod frustra Judas adversus reges duos non Dei, sed Assyriorum auxilium flagitarit. Quidam juxta Tropologiam Ephraim & Judam, ad Hæreticos, & ad viros Ecclesiasticos referunt, eo quod & illi & Judas peccatorum vinculis colligati, juxta illud quod scriptum est: *Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur*, miserint ad Assur & ad regem ultorem, id est, diabolum, de quo legimus: *Ut destruas inimi-*

V. 13.

* al. poteris

ירב Judic. 6.

4. Reg. 15.

[b] מזור

Ibid. 16.

Prov. 5. 22.

Ps. 8. 3.

[a] Nostri mss. *Aliter* pro *Taliter*, rectius ut videtur habent.

[b] Iidem Mss. MEZOR legunt.

inimicum & ultorem. Et quia non verum vel auxiliatorem vel judicem deprecati sunt; idcirco permanere eos fecit in dolore languoris & vinculis delictorum. Legi in cujusdam commentariis regem *Jarib*, Christum interpretari. Et quia sequitur: *Ipse non poterit sanare vos*, hoc argumento usus est, quod Hæreticos vel Ecclesiasticos peccatores Christus sanare non possit in tempore judicii, ubi nulla est misericordia, juxta illud quod scriptum est: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* (Ps. 6.) Et quod sanare vel liberare non possit, nequaquam sua imbecillitate, sed eorum merito, qui sero auxilium postularint. Quomodo & Dominus dicitur signa in patria sua facere non potuisse: & caussa cur non potuerit, exponit: *quia*, inquit, *non credebant in eum*. Hæc ille dixerit: nos in malam partem regem interpretemur ultorem. Pro eo quod nos exposuimus *Jarib*, id est, *ultorem*: alii male legunt JARIM per MEM litteram, quod transfertur in *sylvas*: unde & CARIATH JARIM, interpretatur *villa sylvarum*.

(Christus quomodo non potuit in sua patria signa facere.)

V. 14. *Quoniam ego quasi* * *læana Ephraim, & quasi catulus leonis domui Juda*. LXX. *Quia ego sum quasi panther Ephraim, & quasi leo in domo Juda*. Illis euntibus ad Assur, & mittentibus ad regem vindicem, vel ultorem, qui eos sanare non poterit; nec solvere vinculum colligatum, ostendam quod me adversante omne hominum auxilium vanum sit: Ero enim quasi leæna Ephraim, & quasi catulus leonis domui Juda. Pro leæna, quod Hebraice dicitur [a] SOHEL, Septuaginta interpretati sint *pantherem*, quæ Græce similiter dicitur & Latine, & tam nomen bestiæ quam omnis bestia accipi potest: ut quidquid sævum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius: in panthere velox per Assyrios [b] regni Samariæ significatur interitus; & in leone fortissimum contra Jerusalem & Judam aliquanto post tempore regnum ostenditur Chaldæorum. Et quia leænam sive pantherem, & leonem se esse dixerat, metaphoram servat, & dicit:

(* V. leæna) ([a] שחל) (Omne sævum in Dei indignatione.)

V. 15. *Ego ego capiam & vadam, & tollam, & non est qui eruat: vadens revertar ad locum meum donec deficiatis, & quæratis faciem meam*. LXX. *Et ego rapiam, &* A *vadam & tollam, & non erit qui eruat: ibo & revertar in locum meum donec dispereant & quærant faciem meam*. Quæritur si capiente, & tollente, & tenente Deo, nullus de manibus ejus potest eripere, juxta illud quod scriptum est: *Nemo potest rapere de manu patris mei*, (Joann. 10. 29.) quomodo Judas de manu Dei proditione sit raptus? Ad quod breviter respondebimus, nullum posse rapere de manu Dei: posse autem eum, qui tenetur, B propria voluntate de manu Dei excidere. Quodque sequitur: *Vadens revertar ad locum meum*, locum Dei, magnificentiam & majestatem ejus debemus accipere: ut nequaquam pro dispensatione descendat ad homines, irascatur, misereatur, obliviscatur, fiat quasi panther, vertatur in leonem, mutetur in bestias: sed res spernat humanas, & permittat eos quos antea protegebat hostibus subjacere, ut tabescant, & deficiant, & C intereant, & postea quærant faciem Domini, & dicant: *Illumina faciem tuam, & salvi erimus*. (Ps. 79. 4.) Et: *Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis*. (Ps. 84. 8.) Hæreticis quoque & Ecclesiæ negligenti, Deus in pantherem vertitur & leonem; & tollet ab his prædam quam Ecclesiæ ante rapuerunt: ut capti salventur qui liberi perierant; & nequaquam habitabit in conciliabulis perversorum, sed revertetur ad locum suum, de quo dicit: D *Ego in Patre, & Pater in me*, (Joan. 14. 11.) & eos spernet atque despiciet, donec deficiant in impietate, & quærant eum per pœnitentiam a quo fuerant derelicti. Alii locum Dei cælum putant; quo offensus Deus ab his qui in terra habitant revertatur, & eos faciet disperire, qui clementissimum Dominum magnitudine peccatorum in ferarum sibi rabiem converterunt.

(Propria voluntate de manu Dei excidere possumus.)

E IN *tribulatione sua mane consurgent ad me: venite & revertamur ad Dominum, quia ipse cepit, & sanabit nos: percutiet & curabit nos; vivificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit nos: & vivemus in conspectu ejus: sciemus sequemurque, ut cognoscamus Dominum*. LXX. *In tribulatione sua mane vigilabunt ad me, dicentes: eamus & revertamur ad Dominum Deum nostrum: quia ipse verberabit, & sanabit nos: percutiet, & curabit nos: sanos nos faciet post dies duos: in tertio resurgemus & vive-* (Cap. VI.)

[a] Nostri mss. codices SOHOL.

[b] Quod restituimus *Samariæ* nomen ex mss. editisque libris, Martianæus expunxerat.

vivemus coram eo, & sciemus, & persequemur, ut cognoscamus Dominum. Ideo Deus tradidit Ephraim & Judam captivitati, & nullus est qui de manu ejus possit eripere, & revertetur ad locum suum donec deficiant, & quærant faciem ejus, ut quem propitium præsentemque non senserant, iratum & absentem requirant, & in tribulatione sua, orto eis lumine pœnitentiæ, mane consurgant ad eum, juxta illud quod (*Isa. 26. sec. LXX.*) in Isaia legimus: *In tribulatione, Domini recordatus sum*. Et in primo graduum Psalmo (*Ps. 119. 1.*): *Ad Dominum quum tribularer clamavi, & exaudivit me*. Quumque ad Dominum mane surrexerint, quid loquentur? *Venite & revertamur ad Dominum*. Non sunt propria salute contenti, sed se mutuo provocant, ut revertantur ad Dominum quem reliquerant, quem propter peccata deseruerant, a quo fuerant derelicti. *Quia ipse cepit, & sanabit nos:* qui supra dixerat: *Ego ego capiam* [a] *& vadam*, percutiet, & curabit nos. Pro eo quod diximus, *curabit*, omnes similiter transtulerunt, μοτώσει: proprie autem μότα appellantur *linteola* quæ * (*al. inseruntur.*) inferuntur vulneribus, ut putridas carnes comedant, & extrahant purulentias: (*Ars medicinæ.*) artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, [b] & per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo Dominus, & curat nos: quia quem (*Hebr. 12.*) diligit Dominus corripit, & castigat omnem filium quem recipit; & non solum curat, sed vivificat post dies duos, & die tertio resurgens ab inferis, omne hominum secum suscitat genus. Quumque percussos curaverit, & curatos vivificaverit, & vivificatos suscitaverit, tunc vivemus in conspectu ejus, qui, illo absente, mortui jacebamus. * (*al. Viventes.*) Vivemus autem in conspectu ejus: sciemus eum, & omni studio sectabimur, ut cognoscamus Dominum, quo tertia die resurgente, resurreximus. His sermonibus explicatur illud quod sæpe jam admonuimus, & Israelem & Judam, id est, decem & duas tribus, tunc unum habituras esse pastorem, & regem David, quum crediderint in Dominum resurgentem: (*Salus universorum die tertia repromissa est.*) frustraque Judæi mille annorum sibi somnia pollicentur, quum salus universorum die tertio repromissa sit, qua Dominus ab inferis resurrexit. Hebræi diem secundum in adventu Christi sui interpretantur, & diem tertium in judicio, quando salvandi sunt. Quod ut concedamus, respondeant nobis, quæ sit dies prima, hoc est, primus Salvatoris adventus. Et quum respondere non potuerint, inferamus primum diem esse juxta quod ipsi volunt, in humilitate Salvatoris adventum, secundum in gloria, tertium in habitu judicantis. Qui autem secundum tertiumque suscipiunt, primum se perdidisse testantur: quia secundus & tertius sine primo non potest appellari.

Quasi diluculum præparatus est egressus ejus, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ. LXX. *Quasi mane paratum inveniemus eum, & veniet nobis quasi pluvia temporanea & serotina terræ*. Venite, inquit, & revertamur ad Dominum, quia ipse qui cepit, & sanabit nos, percutiet & curabit nos, & vivificabit nos, post dies duos, & die tertio suscitabit nos, ipse & non alius, quasi mane & aurora paratus est nobis. De quo & vicesimi primi Psalmi titulus est: *Pro assumtione matutina*: licet in Hebræo (*Titulus Ps. 21.*) scriptum sit: *Pro cervo matutino;* eo quod interfecta morte, & tortuoso antiquoque serpente, cupiat ad montana conscendere, & ipse, tenebris dissipatis, oritur nobis sol justitiæ, ut nostram illuminet cæcitatem. Et pulchre, *præparatus est*, inquit, *egressus ejus*. De quo juxta tropologiam in octavo decimo Psalmo legimus: *Et ipse tanquam sponsus egreditur de thalamo suo*. (*Ps. 18. 5.*) Qui non solum mane vocatur, & aurora, & diluculum: sed veniet nobis quasi imber temporaneus & serotinus terræ. Nos * (*al. Christi*) Christum recipimus temporaneum, quando fidei in nobis jacta sunt fundamenta, & suscipiemus eum imbrem serotinum, quando, maturis segetibus, fruges capiemus æternas, & in dominica horrea recondemur. Ergo Judæi, qui temporaneas pluvias non receperunt, & absque pluviis jecere sementem, segetum fructus in ultimo tempore non recipient. Hæc est pluvia de qua Dominus pollicetur dicens (*Deut. 11. 14.*): *Dabo vobis pluviam temporaneam, & serotinam*. Juxta allegoriam, datur plu-

a Voces, *& vadam*, reticent mss. nostri: tum *sanabit*, pro *curabit*, unus & alter præferunt.

b Martian. post Erasm. *& pro dolore*, renuentibus nostris mss. & Victorio.

pluvia temporanea, quando ex parte cognoscimus: datur pluvia serotina, quando venit quod perfectum est. Semperque Dominus mane surgentibus paratus est, qui possunt dicere, *Consurgam diluculo*. Et: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo, Sitivit in te anima mea*. (Ps. 56. 1. Ps. 62.)

V. 4. & 5. *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra, quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens: propter hoc dolavi in Phrophetis, & occidi eos in verbis oris mei, & judicia tua quasi lux egredientur*. LXX. *Quid faciam tibi, Ephraim, quid faciam tibi, Juda? misericordia autem vestra quasi nubes matutina, & quasi ros mane pertransiens: propterea succidi Prophetas vestros, occidi eos in * verbis oris mei, & judicium [a] tuum quasi lux egredietur*. (* al. verbo) Quando dicit: *Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Juda?* parentis in perditos filios monstrat affectum, juxta illud quod in Isaia legimus: *Quid est quod ultra debui facere vineæ meæ & non feci ei?* (Isa. 5. 4.) Et in Michæa: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi; quia eduxi te de terra Ægypti, de domo servientium liberavi te, & misi ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam*. (Mich. 6. 3. 4.) Quid igitur faciam tibi, Ephraim, quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra, qua vobis semper misertus sum, quasi nubes matutina pertransiit, & quasi ros mane consurgens, qui, orto sole, siccatur. Jam enim captivitas prope est, jam vos cerno duci in Assyrios, & in Babylonios catenatos: dolavi vos in Prophetis, & verbis terribilibus comminatus sum, scalpellum, ignes & cauteria protuli, ut qui clementem contemnebatis, timeatis offensum, & occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccatores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret. Et hæc universa feci, ut judicii, quo te judicaturus sum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos juste quæ patimini fuisse perpessos. Pro eo quod est, *dolavi in Prophetis*, Septuaginta transtulerunt, *succidi Prophetas vestros*, ipsos pseudoprophetas occisos a Domino intelligentes: ut qui caussa erroris fuerant, prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem salutis. Et est sensus: Ne diceretis, Prophetis credidimus, etiam ipsos interfeci: ut omnis vobis peccandi tolleretur occasio. Legimus in Regum volumine [b] quadringentos quinquaginta Prophetas Baalim interfectos sub Elia, & aliam innumerabilem multitudinem sub Jehu, qui subvertit domum Achab. (3. Reg. 18. 4. Reg. 10.) Hæc eadem & ad hæreticos, & ad * verum Judam, qui similia perpessurus est, dicta sentimus, quod provocet eos Dominus ad misericordiam, & reverti cupiat ad salutem. (* al. virum) Sed illi delicias hujus sæculi & refrigeria quasi nubem & rorem, qui cito transeat consectentur, quibus in Evangelio dicitur: *Stulte, hac nocte repetunt animam tuam a te: quæ autem parasti cujus erunt?* (Luc. 12.) Et dives ille purpuratus, qui ante januas suas jacentem Lazarum contemnebat, omne quod fruitus est, instar nubis ac roris transisse cognovit. (Luc. 16.) Semper autem Prophetas hæreticorum interficit Deus: dum æterna eis supplicia comminatur, & aufert de vera vita, & morti scelerum derelinquit. Nos autem nubem diligamus illam, quæ perpetua est, & quæ a mundi hujus ardore nos protegit, cui sedens Dominus venit in Ægyptum, & omnia Ægyptiorum simulacra confregit. Amemus illum rorem, de quo Moyses loquitur: *Descendant sicut ros verba mea*. (Deut. 32. 2.) Et de quo Isaias dicit: *Resurgent mortui, & resuscitabuntur qui in sepulcris sunt: ros enim qui a te est, sanitas eorum est*. (Isai. 26. 19. sec. LXX.) Sunt qui Prophetas interfectos * vere sanctos æstiment, eo quod caussa populi peccatoris etiam Prophetæ occisi sint, & hostibus traditi. (* al. viros)

V. 6. *Quia misericordiam volui, & non sacrificium: & scientiam Dei plus quam holocausta; ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum: ibi prævaricati sunt in me*. LXX. *Quia misericordiam volo, & non sacrificium, scientiam Dei magis quam holocausta: ipsi vero sunt sicut homo præteriens testamentum*. [c] Quod sequitur in Septuaginta: *Ibi contemsit me Galaad civitas, quæ operatur vana*, & reliqua, sequenti capitulo * coaptanda sunt: (* al. aptandum est.) nos quod proposuimus, differamus: Dolavi eos in Prophetis, occidi in verbis oris mei, gravia comminatus sum, ut misererer pœnitentium, ut lapsis atque surgentibus porrigerem manum. Neque

[a] Non est in Palatin. mss. *tuum*: Græci autem plerique codd. μȣ habent, idest, *meum*.
[b] Iidem mss. *trecentos Prophetas*, dumtaxat.

[c] Amovimus hinc verba, *Ibi enim contemsit me*, quæ frustra, & contra mss. fidem bis ponebantur, quum statim post suo loco Hieronymus semel subdiderit.

Victimæ Dei, salus credentium.

Neque enim sacrificiis delector & victimis, & holocaustorum multitudine. Victimæ meæ & holocausta, salus credentium, & conversio peccatorum est. Ipsi autem imitati sunt Adam, ut quod ille in Paradiso fecerat, pactum meum legemque præteriens, isti in terra facerent. Et ibi, hoc est, in Paradiso, omnes prævaricati sunt in me, in similitudinem prævaricationis Adam. Non enim mirum si quod in parente præcessit, etiam in filiis condemnetur. Quotidie Deus & eos qui extra Ecclesiam sunt, & qui peccant in Ecclesia commorantes, provocat ad pœnitentiam, & dicit eis: *Misericordiam volo, & non sacrificium, & scientiam Dei plus quam holocausta.* Illi vero offerunt panem sacrilegum, & dant eleemosynas, & sectari videntur humilitatem: quæ ego, si vere fiant, holocausta interpretor. Quum autem scientiam Dei reliquerint, frustra, truncato capite fidei, cætera membra habere se jactant, prævaricati sunt enim pactum Dei in Ecclesia, sicut Adam prævaricatus est in Paradiso; & imitatores se antiqui parentis ostendunt, ut quomodo ille de Paradiso, sic & isti ejiciantur de Ecclesia,

In Adam omnes prævaricatores.

℣. 8. *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, & quasi fauces virorum latronum* (sive *viri latronis*) [a] utrumque enim legi potest. LXX. *Ibi comtempsit me Galaad, civitas quæ operatur vana, & conturbat aquam, & fortitudo tua viri piratæ.* Legimus in Ramoth Galaad unctum esse in regem Jehu, qui sanguinem sanguini miscuit, & Achab subvertit domum, & ante solis ortum acervos capitum filiorum ejus jussit statui; in hac urbe trans Jordanem in possessione tribus Gad, idolum consecratum est: quæ habitabatur a Sacerdotibus, nam & ipsa fugitivorum civitas fuit. Quanto igitur celebrior & majoris auctoritatis, quia in partem Sacerdotum fuerat delegata, tanto trans Iordanem habitanti Israel principium idololatriæ, & malorum omnium fuit, ut qui primi peccaverant, primi ab Assyriis caperentur. Et quoniam ipsa provincia plena est latrociniorum, comparat eos latronibus, ut quomodo illi viatoribus, sic Sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt. Porro secundum Tropologiam, *Galaad* interpretatur *transmigratio testimonii*; & contemnit Deum, dum testimonia Scripturarum ad perversa depravat dogmata, & omnia opera illius vana sunt, conturbatque Ecclesiæ aquas, & de purissimis fontibus cœnosos & sordidos rivos facit, qui maculent potius quam mundent baptizatos. Omnisque fortitudo hujus urbis, quasi viri piratæ est, dum imitatur diabolum, qui in hujus sæculi mari, in quo naves pertranseunt, insidiatur his qui ad portum pervenire contendunt. Denique Symmachus manifestius interpretatus est, dicens: *Et fauces tuæ quasi viri insidiatoris*. De istiusmodi piratis in Job legimus: [b] *Non est dilatio piratis.* Quamvis enim in præsenti sæculo se jactare videantur, & conturbare aquas, & operari vana, & exercere piraticam, tamen non est mora pœnarum, quæ eos velociter comprehendent.

4. Reg. 9.

Job. 25. 3. sec. LXX. b

℣. 9. *Particeps Sacerdotum in via interficentium pergentes de Sichem: quia scelus operati sunt.* LXX. *Absconderunt Sacerdotes* [c] *viam Domini, interfecerunt Sicima: quia iniquitatem operati sunt.* Symmachus hunc locum ita interpretatus est: *Societas Sacerdotum in via interficiebant Sichem:* Theodotion hoc modo, *Absconderunt Sacerdotes viam, interficiebant in dorso*: Aquila, *Participatio Sacerdotum in via occidebant humeros:* quorum quum intelligentiam juxta historiam quæreremus ab Hebræo, ita nobis expositum est: Sacerdotes Bethel, immo fanatici Bethaven, temporibus Paschæ & Pentecostes, & Scenopegiæ, quando per Sichem, quæ hodie Neapolis appellatur, eundum erat Jerosolymam, ubi solum licebat victimas immolare, ponebant in itinere latrones, qui insidiarentur pergentibus, ut magis vitulos aureos in Dan & in Bethaven, quam in Jerosolymis & in Templo adorarent Deum. Quod autem dicit: *Participatio & societas Sacerdotum*, conjura

Expositio Hebræi.

[a] Contextum hunc ex mss. refiximus ad Hieronymi proponentis mentem. Antea verba, *Utrumque enim legi potest*, postponebantur ipsi τῶν LXX. interpretationi, cui & deerant verba, *Ibi contemsit me Galaad*, quæ huic copulanda capitulo superius S. ipse Pater docuerat.

[b] Notatum Victorio, testimonium istud inveniri apud LXX. in Job. cap. 25. in hæc verba, μὴ γὰρ τὶς ὑπολάβῃ ὅτι παρέλκυσις πειράταις. Quo in loco Editio nostra legit: *Numquid est numerus militum ejus?* παρέλκυσις autem dilationem significat, ab ἕλκειν trahere; Suidæ quoque ὑπέρθεσις exponitur.

[c] Nostri mss. *in via*, tantum absque addito *Domini*, quod nomen in Alexandrino dumtaxat, atque Aldino exemplaribus legitur, Hebræo archetypo dissentiente. Ad Symmachi quoque interpretationem, quæ subsequitur, reticent nomen *Sichem*.

jurationem eorum significat, & in malam partem consensum. Sin autem legerimus, ut nos interpretati sumus: *particeps Sacerdotum*, ad Galaad, inquit, referendum est, quæ operatur idolum: & supplantata est sanguine, quod Sacerdotum impietatem sequuta sit, & latrociniis vacet ac sanguini. Hoc illi dixerint: Nos autem dicamus intercludere hæreticos viam, ne de Sichem, id est, de bonis operibus pergamus in Jerusalem, id est, in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces virorum latronum, & interficiunt eos, pui per hujus sæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur [a] ὦμοι, id est, *humeri*: in humeris opus intelligimus, & omnes falsi sacerdotes abscondunt viam, & occidunt homines malis operibus, ne perveniant Jerusalem. Quod autem humerus opus significet, illud ostendit: *Da cor tuum in humerum tuum*, hoc est, quæ intelligis, verte in opera. Et de Issachar legimus, quod supposuerit humerum suum ad laborandum, & vir agricola sit.

Humerus opus significat. Genes. 4.9 15.

V. 10. & 11. *In domo Israel vidi horrendum, ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel; sed &, Juda, pone messem tibi, quum convertero captivitatem populi mei.* LXX. *In domo Israel vidi horribilia, ibi fornicationem Ephraim, contaminatus est Israel & Juda: incipe vindemiam tuam quum convertero captivitatem populi mei.* De hoc scelere & horrore terribili * est Jeremias * loquutus: *Obstupuit cælum super hoc, & exhorruit terra vehementer.* Quid enim horribilius, quam decem tribus ad idolorum cultum repente transgressas? Unde ad metropolim earum dicitur: Aufer vitulum tuum, Samaria, in qua primus fornicatus est Ephraim, id est, Jeroboam de tribu Ephraim, & illo fornicante, contaminatus Israel est, populus videlicet Samariæ, qui magna ex parte commune Israelis nomen obtinuit. Unde & ad Judam sermo convertitur: Tu quoque Juda, pone messem tibi, & est sensus: Non te putes esse securum, quod Israel captivus abducitur: tu quoque præpara tibi segetes, ut metantur; non multo enim post tempore duceris captivus in Babylonem, & messionis tuæ tempus adveniet. Quumque te Chaldæi messuerint, convertam rursum captivitatem populi mei, & sub Cyro rege Persarum, & Artaxerxe reducam populum meum. Et nota quam significanter Judæ captivitas, & regressio pariter prophetetur; de Israel autem, hoc est, de decem tribubus, & nunc tacitum est, & si quando prosperum quid dicitur, in Christi differtur adventum. In domo autem hæreticorum quotidie videmus horrenda: fornicantibus primum magistris, & populo qui ab eis inducitur sordidato. Judæ quoque, hoc est, Ecclesiæ præcipitur, ut & ipse propter peccata paret sibi messem, sive vindemiam, quum judicii tempus advenerit. Sed huic ignoscitur, & veniam Dominus pollicetur, quia quem diligit corripit, & castigat omnem filium quem recipit, ut probatum & purgatum condat in thesauros suos. Quidam hoc quod dicitur, *Juda, incipe vindemiam tuam*, sive, *pone messem tibi*, ad bonam partem referunt, ut punito Israel, iste operum suorum fructus recipiat juxta illud quod scriptum est: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent.* Nobis superior sensus magis placet.

* al. & * al. loquitur. Jerem. 2. Hebr. 12. Psal. 125.

Cap. VII. QUum sanare vellem Israel, [b] *revelata est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ: quia operati sunt mendacium, & fur ingressus est, spolians latrunculus foris.* [c] LXX. similiter. Multa sæpe Israel idololatriæ accepit vulnera, & maxime illud, quando in eremo vituli conflaverunt caput, atque dixerunt: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti.* Unde ego qui malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem, & postea loquor in Evangelio: *Non indigent sani medico, sed hi qui male habent*, vulnera populi mei sanare conatus sum. Et quum hæc omni arte tractarem, ut miserabilis populus curaretur, subito exstitit Jeroboam de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, & malitia Samariæ revelata est, sequentis regem impium: operati sunt enim & rex & populus mendacium, hoc est, idolum. Sicut enim contrarium est simulacrum Deo, ita mendacium veritati. Ipse autem rex instar furis ingressus est ad populum Israel, & quasi latrunculus infelicem plebem

Exod. 32. Ezech. 18. & 33. Luc. 5.

[a] Iidem mss. ΩΜΗΑCΙC hoc literarum ductu preferunt. Porro Ωμίας, qui repandis est humeris, appellatur.

[b] Post Victorium expunximus copulam supervaceaneam &, editionum omnium testimonio.

[c] Verba, *LXX. similiter*, quæ in antea vulgatis deerant, suffecimus ex nostris mss.

plebem Dei exspoliavit auxilio. Et est sensus: Quum vellem vetera populi mei peccata delere, propter antiquam idololatriam, Ephraim & Samaria nova idola repererunt. Sed & hoc dici potest, quod Domino Salvatore post effusionem sanguinis sui, & Ecclesiam suam tam de Judæis quam de gentibus congregatam, volente populi peccata sanare, & eos ad pœnitentiam reducere; subito Ephraim, qui ubertatem falsorum dogmatum repromittunt, & populus Samariæ qui se dicit Dei præcepta servare, surrexerunt & operati sunt idolum falsorum dogmatum, & per illos ingressus est fur & latro diabolus in Ecclesiam: sive ipsa doctrina hæreticorum ingressa est, quasi fur & latrunculus, de quibus Salvator dicit in Evangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt & latrones*. Fures insidiantur, & occulta fraude decipiunt: latrones audacter aliena diripiunt. Qui enim furantur, nocte furantur & in tenebris. Unde significanter ait, quod fur ingressus clam sit, & latrunculus expoliet foris. Non enim possunt exspoliare veste Christi quos docuerunt, nisi eos de Ecclesia foras eduxerint, & in perversa doctrinarum suarum via fecerint ambulare. Fures & latrones qui venerunt ante Dominum, non Moysen & Prophetas qui semper Salvatoris ore laudantur, sed pseudoprophetas debemus accipere, & postea hæreticos, qui non missi sunt a Domino, sed sua voluntate venerunt.

Joan. 10. 8.

Fur & latro quid differant.

Fures & latrones ante Christum fuerunt pseudoprophetæ.

V. 2. *Et ne [a] forte dicant in cordibus suis, * omnis malitiæ eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinventiones suæ: coram facie mea factæ sunt*. LXX. *Ut concinant quasi canentes in cordibus suis, omnes malitias eorum recordatus sum: nunc circumdederunt eos cogitationes suæ, contra faciem meam factæ sunt*. Ne forsitan, inquit, dicant in cordibus suis: vetera nobis Deus peccata restituit, & patrum delicta persolvimus: illi comederunt uvam acerbam, & dentes [b] filiorum obstupuerunt; idcirco quæ nunc & in præsentiarum, me vidente, fecerunt, & quotidie faciunt, sequenti sermone narrabo, & ostendam illis adinventiones suas, sive cogitationes quibus mala studiosissime consectati sunt, & quæ me præsente gesserunt, non timentes faciem meam. Quod autem in Septuaginta legimus, *ut concinant quasi canentes in cordibus suis*, ad illud referendum est, quod ideo fur ingressus, sive latrunculus exspoliaverit foris, ne in pristinis divitiis & vestibus permanentes, repellerent furis latronisque consensum; sed quum spoliati fuerint, concinant cum eis, & uno corde efficiantur: idcirco recipient quæ fecerunt, & omnes cogitationes eorum vel opera meum non merebuntur aspectum. Hæretici quoque non possunt vetera contra Deum peccata caussari; quum quotidie antiquis operibus novam addant impietatem, & cum perditis pereant, suisque ligentur erroribus, & quum Deum se cælare putent, oculos ejus vitare non valeant.

a * Vulg. omnium malitiam.

b Jerem. 31.

Dist. 4. de pœnit. ca. Cum ita.

V. 3. *In malitia sua lætificaverunt regem, & in mendaciis suis principes*. LXX. *In malitiis suis lætificaverunt reges, & in mendaciis suis principes*. Exponit quæ coram facie ejus fecerunt: In malitiis suis lætificaverunt regem Jeroboam, & in mendaciis suis principes qui sub Jeroboam populo præfuerant. Hæretici quoque in malitia operum suorum lætificaverunt regem diabolum, & in mendaciis dogmatum perversorum principes, haud dubium quin mundi hujus, quorum falsam sapientiam destruit Deus. Possumus regem apud hæreticos dicere, qui primus hæresim reperit, & principes eos, qui præpositi hæreticorum populis, falsum sibi vendicant sacerdotium. Et simul notandum, quod in peccatis nostris gaudeant contrariæ fortitudines & rectores ac principes tenebrarum istarum.

Gaudent dæmones in peccatis nostris.

V. 4. *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum*. LXX. *Omnes adulterantes quasi clibanus ardens ad coquendum in deustionem flammæ a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum*. Qui in malitia sua lætificaverunt regem, & in mendaciis suis principes, omnes adulteri sunt, & instar clibani ab Jeroboam idololatriæ igne succensi, ut panem coquerent impietatis, qui quum erroris in animas eorum misisset incendium, quasi caminus & clibanus primo igne succensus, paululum conquievit, ut non vim faceret

a Interseruimus verbum, *forte*, ad mss. nostrorum & Vulgatæ Editionis fidem.

b Duo Palatini, *& dentes nostri obstupuerunt*.

ceret populo, sed suæ eum dimitteret voluntati, donec fermentaretur omne mendacium: quidquid enim necessitate fit, cito solvitur: quod voluntate arripitur, perseverat. Ideo & hic quia translationem a clibano sumserat, qui ad coquendos panes succenditur, servat in reliquis, ut in commixtione fermenti totius populi monstret assensum: quo scilicet & rex & populus pari in idololatria ardore corruerint. Hæreticorum corda diaboli igne succensa, ut in eis panes coquantur Antichristi, nemo ambigit: qui idcirco primum quiescunt in Ecclesia, & loquuntur occulte, & omnia pacifica [a] repromittunt, ut cancer paulatim serpat in populos, & fermentum doctrinæ eorum (quod & Dominus intelligens loquitur: *Cavete a fermento Pharisæorum*) quum intumuerit in cordibus deceptorum, tunc in apertam prorumpunt insaniam, & impletur in eis quod a Joanne Apostolo dicitur: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum.*

Voluntatium perseverat.

Matth. 16. 6.

1. Joan. 3. 19.

V. 5. 6. & seqq.

Dies regis nostri: ceperunt principes furere a vino: extendit manum suam cum illusoribus: [b] *qui applicuerunt quasi clibanum cor suum quum insidiaretur eis. Tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammæ: omnes calefacti sunt quasi clibanus, & devoraverunt judices suos: omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet ad me* * *ex eis.* LXX. *Dies regum vestrorum. Ceperunt principes furere a vino: extendit manum suam cum pestilentibus quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum, quum præcipitarentur tota nocte.* * *Ephraim somno repletus est: mane factum est: incensus est quasi ignis* * *flammæ. Omnes calefacti sunt quasi clibanus* [c] *ignis ardens, & ignis devoravit judices suos. Omnes reges eorum ceciderunt: non est in eis qui invocet me.* Obscurus locus & attento lectoris sensu indigens, ut primum historiam cognoscamus. Paululum Israel & Samariæ civitas conquievit, recepto in se erroris ardore, donec tota massa fermento similis fieret, & cresceret atque erumperet, ac populus intumescens clamaret ad fores Jeroboam regis, & diceret: Hic est dies Jeroboam regis nostri, hic est festus dies quem nobis constituit imperator noster: hunc celebramus, hunc canimus, in hoc exultamus & ludimus, in hoc vitulos aureos adoramus. Clamante populo, principes non irati sunt, ut quidam putant; sed & ipsi ceperunt furere a vino, & intelligentiam suæ mentis amittere, oblivisci Dei, & in idolorum ligna impingere. Quod quum rex cerneret, clamare scilicet populum & dicere: dies iste regis nostri est, & principes quasi temulentos, & fanaticos nescire quid dicerent, extendit manum suam illusoribus, copulavit assensum his qui ei vanis laudibus illudebant. Qui illusores, quum insidiaretur eis rex suus, & eos a Deo suo abduceret, præbuerunt ei quasi clibanum cor suum, ut eos succenderet & idololatriæ flammis ardere faceret. Idcirco enim assensus est populo, quia intellexit omni eos ad errorem mente conversos. Quodque sequitur: *tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus est quasi ignis flammæ*, hoc significat: postquam misit ignem in clibanum cordis eorum, & vidit eos furere, & nullum esse qui suæ resisteret voluntati, tota nocte dormivit, id est, securus fuit: versatus in tenebris est, dum illi coquerentur & impietatis panem efficerent. Unde postea surrexit mane, & scelerum suorum flammam aperta ostendit insania, ut nequaquam per insidias, sed impudenter a Dei cultu ad idolorum cæremonias transilirent. Quid plura? omnes quasi clibanus, idololatriæ igne calefacti sunt, & devoraverunt judices suos, ut etiam qui bonus esse potuerat per naturam, & religionis Domini recordari, videns & principes & populum vitulis subditos, & illos putare deos, etiam ipse a scelere devoraretur. Denique omnes reges ceciderunt Israel, & ambulaverunt in viis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel, & nullus inventus est qui, desertis idolis, reverteretur ad Deum. Hæc

* Vulg. in

* al. Israel.

* al. flamma.

a Martian. post Erasm. *pacificare promittunt*. Peccatum est, inquit Victorius, in distinctione. Florentini quattuor codices veram retinuerunt lectionem: *Et omnia pacifica repromittunt*. Loquitur autem de hæreticis, qui semper prospera & felicia pollicentur, & sine laboribus, operibusque cælorum regnum sibi vendicant: quæ lues nostro tempore mirifice per Ecclesiam serpit.

b Maluit Victorius, *quia*, pro *qui*, ex Hebræa, Græca, Latinaque editionibus. Mss. autem libri nulli suffragantur.

c Palatini duo mss. pressius sic ad Græcum: *Omnes calefacti sunt quasi clibanus, & comederunt principes suos, omnes reges coram ceciderunt; non est* &. Græce. Πάντες ἐθερμάνθησαν ὡς κλίβανος, καὶ κατέφαγον τοὺς κριτὰς αὐτῶν. πάντες οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἔπεσαν. Impressa lectio Alexandrino, aut Aldino codicibus magis hæret.

Hebræorum traditionibus non multum tribuit.

Hæc juxta Hebræorum traditionem audacter magis quam scienter loquuti sumus, fidem dictorum auctoribus relinquentes. Nunc ad spiritualem intelligentiam transeamus: Infelices populi, qui a rege diabolo, & ab ejus principibus seducuntur: sive qui ab hæreseos principe, & ejus ducibus solennitates alias susceperunt, relinquentes Ecclesiam, & veritatem conculcantes fidei solent clamare & dicere: Hæc est dies regis nostri: verbi gratia, Valentini, Marcionis, Arii, atque Eunomii. Quod audientes qui eis præpositi sunt, non inebriantur vino, ne leve putetur esse peccatum; sed insaniunt ex vino, de quo Moyses scripsit in Cantico Deuteronomii: *Furor draconum vinum eorum, & furor aspidum insanabilis*: hi enim comedunt cibos impietatis, & vino iniquitatis inebriantur. De quo dicit & Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria*. Et in Proverbiis legimus: *Principes vinum non bibant: ne obliviscantur sapientiæ, & recta judicare non possint*. Unde deceptis & populis & ducibus, princeps extendit manum suam vel illusoribus & pestilentibus, quales erant filii Heli, & de quibus in primo Psalmo legimus: *In cathedra pestilentium non sedit*; de quo dicitur: *Ejice pestilentem de consilio, & egredietur cum eo contentio*: quorum succensa sunt corda, ut allidant quos deceperint. Hoc enim juxta Septuaginta significant *cataractæ*, quæ non sursum levant, sed allidunt deorsum. Quodque dicit: *Tota nocte Ephraim in somno repletus est*, ostendit hæreticos dormientes lucem solis justitiæ non videre. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: quia oppressus est sensus eorum. Et de his in Psalmis legimus: *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt*. Horum corda calefiunt variis perturbationibus; ira, amore, avaritia: et devorant judices suos, vel si quid possunt in animo habere virtutum, vel sensus quibus mala discernunt a bonis. Sive hoc dicendum quod duces hæreticorum a suis populis devorentur, ut quorum domos devorant turpis lucri gratia, ipsi eorum devorentur assensu. Omnes hæreticorum principes ceciderunt: quamvis clamet ad Dominum, nullus est qui invocet nomen ejus: *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Moyses & Aaron in sacerdotibus ejus, & Samuel inter eos qui invocant nomen ejus: invocabant Dominum, & ipse exaudiebat illos*, qui hæreticorum reges & principes non exaudit, quia non est inter eos qui clamet ad Dominum.

Hæretici. — Deut. 32. 33. — Ephes. 5.18. — Prov. 31. 5. — Psal. 1. 1. — Prov. 22. 10. — Psal. 75. 6. — Rom. 10. — Psal. 98.

Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcinericius [a] *panis, qui non reversatur: comederunt alieni robur ejus, & ipse nescivit: sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignoravit; & humiliabitur superbia Israel in facie ejus: nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his*. LXX. *Ephraim populis suis commiscebatur: Ephraim factus est subcinericius, qui non reversatur: comederunt alieni fortitudinem ejus, ipse vero nescivit, & cani effloruerunt ei, & ipse ignovit: & humiliabitur contumelia Israel in facie ejus, & non sunt reversi ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his*. Factum est regnum decem tribuum, sicut omnium nationum, quia recesserunt a Domino: & sicut subcinericius panis, qui non reversatur, hoc est, non agit pœnitentiam, comederunt Assyrii atque Chaldæi fortitudinem ejus, & quidquid virium habere poterat, devoraverunt. Tantæque vecordiæ fuit, ut devoratum esse se nesciret: aut certe ignoraret caussam propter quam fuisset devorantibus traditus: denique usque ad senectutem, id est, usque ad ultimam captivitatem, in cepto errore permansit. Unde humiliabitur superbia Israel non multo post tempore, sed nunc & in præsenti: hoc est enim quod dicit, *in facie ejus*: humiliabitur autem, quia se erexerat, & non in Deo, sed in multitudine confidebat exercitus. Et quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam; pro superbia, id est, GAON, more suo Septuaginta ὕβριν, id est, *injuriam*, transtulerunt. Et quia supra dixerat: *Ephraim factus est subcinericius panis qui non reversatur*, & videbatur ambiguum, nec satis sonare quid diceret; nunc ponit manifestius: *Non sunt reversi ad Dominum Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his*. Quod si fuissent reversi ad Dominum Deum suum, audissent utique per Jeremiam loquentem Deum. *Revertimini ad me, & ego rever-*

℣. 8. 9. & 10. [a] — Jacob 4. — גאון

[a] Hebræus textus tantum habet עגה, nec addit לחם panis. Vetus quoque Auctor Commentarii in Osee, qui Ruffinus olim audit, Hieronymianam editionem sequi professus, legit tantummodo *subcinericius qui &c.* panis nomine prætermisso.

vertar ad vos. Et quum tanta fecerint, non quæsierunt eum, quem suo vitio perdiderunt. Quum autem debeat [a] Ephraim, ut ad sensum alium transeamus, docere populos, & ad similitudinem sui trahere, ipse populis commiscetur, & similis eorum efficitur, juxta quod supra dictum est: *Erit sicut populus, sic Sacerdos*. Sive Ephraim populis & gentibus commiscetur, ut omnes hæretici nihil differant ab errore gentilium. Et qui quondam fuit princeps in Ecclesia, factus est subcinericius panis, ex omni parte immundo cinere & ignium ardore circumdatus, ut non reverteretur ad Dominum, sed in cepto permaneret errore. Comederunt dæmones robur ejus: isti sunt enim alieni & hostes omnium Christianorum; & ipse nescivit, adversarios amicos putans, & devoratores suos arbitrans esse convivas; sed & cani effusi sunt in eo, immo effloruerunt, id est, multo erravit tempore; & nihilominus ignoravit senectutem & vetustatem suam, de qua scriptum est: *Quod veteratur & senescit, prope exterminium est*. Et si ad justum virum, & ad Ecclesiasticum dicitur: *Cani hominis sapientia ejus*: quare non dicatur ad iniquum, & ad hæreticum: *Cani hominis stultitia ejus?* De hac senectute Daniel dicebat ad presbyterum: *Inveterate dierum malorum*. Unde & in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermæ primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adolescentula, [b] & sponsa crinibus adornata. Quumque humilietur superbia hæreticorum, sive contumelia, quam quotidie faciunt Ecclesiasticis viris, non revertuntur ad Dominum; sed in omnibus his nequaquam requirunt eum: quia calefacti sunt quasi clibanus, & non quæsierunt eum: devoraverunt judices eorum, & reges pariter conciderunt, nec est qui clamet ad Dominum. Quæ universa perpessi sunt, ut Dominum quærerent, quem quærere noluerunt.

Dæmones hostes Christianorum.

Hebr. 8. 13.

Sap. 4. 8.

Dan. 3. 52.

Liber Pastoris.

℣. 11. & 12. *Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt: & quum profecti fuerint, * extendam super eos rete meum, quasi * volucrem cæli detraham eos, cædam illos secundum [c] auditionem cœtus eorum.* LXX. *Et erat Ephraim quasi columba insipiens non habens cor. Ægyptum * invocavit, & in Assyrios abierunt sicut ibunt. Mittam super eos rete meum, ut * volatilia cæli detraham illos, corripiam eos in * auditu tribulationis eorum.*

* Vulg. expandam.
* al. volucres.
* al. invocabit.
* al. volatile.
* al. adventu.

Præcepit Dominus in Evangelio, ut simus simplices quasi columbæ, & astuti quasi serpentes, ut imitantes simplicitatem columbarum, & serpentis astutiam, nec aliis nocere possimus, nec ab aliis patiamur insidias, sed simplicitate & prudentia, exhibeamus hominem temperatum: quia prudentia absque bonitate, malitia est: & simplicitas absque ratione, stultitia nominatur. Factus est ergo Ephraim quasi columba seducta, quod Hebraice PHOTHA: ab Aquila & Symmacho, θελγομένη, vel ἀπατωμένη dicitur, id est, *lactata*, sive *decepta*: & a Septuaginta *insipiens*, sive *insensata*: ἄνους enim utrumque exprimere potest. Et pulchre columba seducta, sive insipiens appellatur, quia est columba & sapiens, quæ dicit in Psalmis: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam?* Cujus pennæ deargentatæ sunt, & posteriora dorsi ejus in virore auri. Ephraim autem columba insipiens, & non habens cor, intantum brutæ mentis ostenditur, ut Ægyptum invocans, ad Assyrios perrexerit. Qui enim deprecatus Ægyptiorum auxilium est, ab Assyriis captivus abducitur. Baculus arundineus Ægyptus, cui qui innixus fuerit, statim conteret eum, & fractus atque contritus manum transforat incumbentis. Et ut ostenderet Deus, quod commutantes loca, oculos ejus vitare non possumus, & semper Dei regimur potestate: Quum, inquit, profecti fuerint in Assyrios, etiam ibi extendam rete meum, & [d] si exaltati fuerint ut volucres, inde detraham illos. Detraham illos autem non in perditionem, sed ut cædam quasi filios: & cædam non in pœnarum magnitudine, sed in timore, ut audientes * ventura supplicia, solis terroribus emendentur. Quæritur cur Ephraim non aliis avibus, sed columbæ comparatus sit. Aves cæteræ pullos suos etiam cum periculo vitæ suæ protegere festinant, &

Matth. 10.

Jubemur esse temperati simplicitate & prudentia.

פותה

Psal. 54.

Dei semper regimur potestate.

* al. ventura.

[a] Pro *debeat*, mss. Palatini *videatur* legunt, aut *videat*. Porro pro *transeamus*, & quod subsequitur, *trahere*, Martian. cum Erasmo retinuit *transferamus*, & *subtrahere*, quæ Victorius verba ex quattuor Florentin. codicibus, tribusque Brixianis jam emendaverat.

[b] Cotelerius maluit, *ut sponsa*. Innuit vero S. Doctor ejus libri Hermæ Visionem 1. cap. 2. & Vis. 4. cap. item 2.

[c] Palatini mss. *secundum adinventionem cœtus*, &c.

Sola columba pullos suos non protegit,

& quum ad nidum suum accipitrem, colubrum, corvum, sive cornicem accedere viderint, huc illucque volitant, & immittunt se morsu, & unguibus lacerant, & dolorem parentis querula voce testantur; sola columba ablatos pullos non dolet, non requirit: & ideo huic recte comparatur Ephraim, quod vastatum per partes populum non sentiat, sed negligens sit salutis suæ. Quodque dicit, *cædam eos secundum auditionem cœtus eorum*, hoc significare potest: sicut juncto consilio omnes idola fabricati sunt: ita me irato, omnes pariter vastabuntur. Magistros contrariorum dogmatum, qui Christum reliquere sapientiam, & de Ecclesia sunt egressi, recte insipientem & excordem columbam possumus dicere, qui terrena desiderantes, Assyriis traditi sunt. Et quum profecti fuerint de Ecclesia, expandit Dominus super eos rete suum, testimoniis Scripturarum, & artifici sapientiæ sermone contextum, ut elevantes se contra sapientiam Dei, & instar avis ad excelsa volitantes, ad humilia detrahat, & corripiat eos comminatione, & auditione pœnarum, ut correcti non pereant in æternum.

V. 13. *Væ eis, quoniam recesserunt a me: vastabuntur, quia prævaricati sunt in me.* * *Ego redemi eos, & ipsi loquuti sunt contra me mendacia, & non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis.* LXX. *Væ eis, quoniam recesserunt a me: manifesti sunt, quoniam impie egerunt in me: ego vero redemi eos: ipsi vero loquuti sunt contra me mendacium, & non clamaverunt ad me corda* * *eorum, sed ululabant in cubilibus suis.* Me extendente rete meum, ut eos comprehenderem, & quasi volucrem cæli de superbia deponerem, & cæderem in auditu angustiæ, illi recesserunt & resilierunt a me, hoc enim significat *ἀπεπήδησαν*, quod Septuaginta transtulerunt: & propterea *vastabuntur, quia prævaricati sunt in me.* Pro eo quod nos diximus, *vastabuntur*, & in Hebræo scriptum est SOD LAEM, id est, *vastatio eis:* Symmachus, *interitum:* Theodotio, *miseriam* interpretati sunt. Porro in Editione Vulgata dupliciter legimus, quidam enim codices habent, *δῆλοι εἰσὶν*, hoc est, *manifesti sunt:* alii *δειλαῖοι εἰσίν*, hoc est, *meticulosi*, sive *miseri sunt*. Vastabuntur igitur & miseri erunt, & semper timentes ac formidantes, quia prævaricati sunt in Deum, adorantes vitulos aureos, & relinquentes eum qui redemit eos de Ægyptia servitute, & eduxit in excelso brachio. Ipsi vero loquuti sunt contra Dominum mendacia, dicentes de idolis: *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, & non clamaverunt ad Dominum in corde suo, sed in idololatriæ fornicationibus volutabantur. Sive quia dæmonum cultum sequitur libido & luxuria, qui colebant dæmones, consequenter instar porcorum in cœno libidinum versabantur. Et pulchre cantica idolis servientium, non carmina in Deum, sed ululatum appellat. Super hæreticis facilis interpretatio est, quod væ habeant sempiternum, quia recesserunt a Deo, & miseri sunt, quia reliquerunt Creatorem suum qui redemit eos sanguine suo: & ipsi loquuntur contra eum mendacia, impia falsitatis dogmata componentes, & non clamant in cordibus suis, sed ululant semper in conciliabulis, quæ pulchre cubilia appellat, & ferarum lustra. Istiusmodi non possunt dicere: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo:* sed volutantur in sordibus libidinum, vacant stupris, & quidquid loquuntur & putaverint se in laudem Dei dicere, ululatus luporum & [a] baccharum insanientium sonitus est. Raro hæreticus diligit castitatem, & quiquumque amare pudicitiam se simulant, ut Manichæus, & Marcion, & [b] Arius, & Tatianus, & instauratores veteris hæreseos, venenato ore mella promittunt. Cæterum juxta Apostolum, quæ secrete agunt, turpe est dicere.

Super triticum & vinum ruminabant: recesserunt a me, & ego erudivi [c] *& confortavi brachia eorum: & in me cogitaverunt* V. 14. & seqq.

Margin notes: * Vulg. Et ego. — שד להם — * al. suo. — Exod. 32. — Cultores dæmonum in cœno libidinum. — Psal. 6. 7. — a Raro hæreticus diligit castitatem. — b — Ephes. 5.

[a] In Palatin. mss. *vaccarum*, quod non passim obvia b & v literarum in pronuntiando similitudine, sed consulto factum ad superioris contextus normam videatur.

[b] Nihil simile ad Arii mores & hæresim referas. Optime vero ad *Aerium*, qui Encratitarum sectæ, cujus & Tatianus, aut alumnus, aut ἐξάρχων fuit. Omnino igitur rescribi heic velim *Aerius*: quod præterea ex Philastrii probaverim testimonio, ubi, *Aerii*, inquit, *ab Aerio quodam sic appellati sunt, qui abstinentiis vacant, & in Provincia Pamphylia quamplurimi commorantur, qui & Encratitæ dicuntur, idest, abstinentes. Hi non possident aliquid, escas abominantur, quas Deus cum benedictione humano generi tribuit.*

[c] Victorius voculam *eos* addit, ex Vulgata editione, & Hebraico. Hieronymiana autem editio illa, quam Auctor Commentarii in Oseam sub nomine Rufini laudat, minime agnoscit.

verunt malitiam: reversi sunt, ut essent absque jugo: facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principes eorum, a furore linguæ suæ: ista subsannatio eorum in terra Ægypti. LXX. *Super tritico & vino* [a] *dissecabantur: eruditi sunt in me, & ego confortavi brachia eorum, & contra me cogitaverunt mala: conversi sunt in nihilum, facti sunt quasi arcus intentus, cadent in gladio principes eorum propter imperitiam linguæ eorum: sic est subsannatio eorum in terra Ægypti.* Propter abundantiam, inquit, rerum omnium corruerunt. Quod etiam Ezechiel in Sodomis & Gomorris factum esse commemorat, ut nihil aliud nisi cibos & luxuriam ruminarent: pro quo Septuaginta transtulerunt, *super frumento & vino dissecabantur*, in exemplum prophetarum Baal, qui præsente Elia, concisione membrorum pluvias precabantur. Simulque ut ostenderet eos jumentorum similes, non dixit, comedebant, sed ruminabant: & ideo recesserunt a Domino qui dicit: ego eos erudivi, ego fortitudinem præbui, & contra me suas erexere cervices: non quod aliquid possint facere & nocere Creatori suo: sed quod solum facere potuerunt, cogitaverunt mala contra me. Et quomodo a principio fuerunt, priusquam vocarem eos per Abraam, & postea per Moysen & Aaron, & erant absque jugo legisque notitia, & cunctis nationibus miscebantur: ita etiam nunc reversi sunt in pristinum statum: ut absque jugo & frenis deferrentur per præcipitia, & mutarentur in arcum dolosum, ut [b] quem Deus contra adversarios intenderat, ipsi contra suum Dominum verterent, & mitterent adversus eum blasphemiarum sagittas. Unde principes eorum, qui infelicem populum deceperunt, cadent gladio propter furorem linguæ suæ, quod vitulos aureos deos appellare sunt ausi, ut hoc facerent in terra repromissionis, quod in Ægypto didicerant: colentes Apim Ægyptium, & omnia eorum portenta venerantes: ita enim & in solitudine, quando egressi sunt de Ægypto Dominum subsannaverunt, dicentes: *Isti sunt dii tui Israel: Utinam essemus in terra Ægypti, ubi sedebamus super ollas carnium*, & cætera. Super tritico & vino, [c] & falsis mysteriis Corporis & Sanguinis Christi, qui dicit in Evangelio: *Nisi ceciderit granum tritici in terram, & mortuum fuerit, ipsum solum manet:* Et in alio loco: *Ego sum vitis vera:* Et: *Nisi biberitis sanguinem meum.* Super hoc ergo tritico & vino hæretici conciduntur, & diversa sibi construunt tabernacula: sive præciduntur ab Ecclesiæ corpore, & legem Dei meditari, & ruminare se simulant. Sed hoc facientes recedunt a Domino qui docuit eos in Ecclesia, & dedit eis fortitudinem, qua contra adversarios dimicarent. Illi vero cogitaverunt malitiam contra Dominum, impiissimas hæreses exstruentes, & reversi sunt in statum gentilium, ut essent absque Dei notitia & jugo: sive reversi sunt in nihilum, non quod desierint esse, sed quod ad comparationem ejus, qui loquitur ad Moysen: *Vade, dic populo Israel: Qui est misit me*, omnes qui contra Dominum sapiunt, non esse * dicantur. Juxta illud quod in Esther legimus in Septuaginta [d] dumtaxat: *Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt*, haud dubium quin idola significet. Si enim Deus est veritas, quidquid contrarium veritati est, mendacium est, & nihil nominatur. Hoc hæreticis convenit, qui instructi de Scripturis sanctis, adversum Dominum Legis & Prophetarum, & Evangelii verba vertunt: & sunt quasi arcus dolosus sive perversus. Dolosus arcus atque perversus est, qui percutit dirigentem, & vulnerat dominum suum. Sive facti sunt quasi arcus intentus, parati semper ad pugnam & contentiones, in subversionem audientium. Unde principes eorum, id est hæresiarchæ, Domini mucrone feriuntur, propter insaniam linguæ suæ, qua Dominum blasphemaverunt: hoc idem facientes in falsi nominis Ecclesia, quod faciebant eo tempore quo in Ægypto sæculi morabantur, hoc est, quando gentiles erant. Omnes enim hereticorum & gentilium quæstiones eædem sunt, quia non Scripturarum aucto-

Marginalia: Ezech. 19. — 3. Reg. 18. — Exod. 16, 3. & 32, 4. — Falsa mysteria hæreticorum. — Joan. 12. — Joan. 15. — Ibid. 6. — Exod. 3. 14. — * al. sunt. — Esther 11. LXX. — Arcus dolosus. — Quæstiones hereticorum & gentilium sunt eædem.

[a] Mss. Palatini, *concidebantur*: & paulo post, *ista est subsannatio*, pro *sic est* &c.
[b] Sic ad fidem quattuor Florentiæ codicum correxit Victorius, *quem Deus*, ut subintelligas arcum. Martian. post Erasmum retinuit, *quos*.
[c] In uno Palatino, *falsi mysterii*, in altero, ipsa vox, *falsi*, expungitur.
[d] Hoc quoque notatum Victorio est, ideo dici, *secundum LXX. dumtaxat*, quia in Hebraico non invenitur capitulum quartum decimum, ubi id proditur, sicut nec tria alia superiora. A dimidio enim decimi capitis, ea quæ postea leguntur in Esther, ex Vulgata LXX. editione accepta sunt: desunt enim penes Hebræos.

auctoritatem, sed humanæ rationis sensum sequuntur.

Cap. VIII.

IN gutture tuo sit tuba, quasi aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt fœdus meum, & legem meam prævaricati sunt. Me * invocabunt, Deus meus, cognovimus te Israel. Projecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnaverunt, & non ex me: principes exstiterunt, & non cognovi. Argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent. LXX. In sinu eorum quasi terra sicut aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt testamentum meum, & contra legem meam impie egerunt. Me * invocaverunt: Deus, cognovimus te: quia Israel [a] aversatus est bona: inimicum persequuti sunt, ex semetipsis regnaverunt, & non per me: principes exstiterunt, & non indicaverunt mihi: argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, ut dispereant. Hoc quod interpretati sumus, in gutture tuo sit tuba, pro quo in Hebræo scriptum est, ALECHCHA SOPHAR (אל חכך שפר), Aquila & Symmachus & Theodotio similiter transtulerunt. Soli Septuaginta dixerunt: in sinu eorum quasi terra: quod quid significet, incertum est. Quidam enim æstimant sinum dupliciter accipi, & inferiorem partem vestimenti a genitalibus usque ad pedes: & colpum maris, id est, sinum, verbi gratia, Hadriatici, & Ionii, & Propontidis, falsosque magistros, qui blasphemiam Ægypti sunt sequuti, omnia in sinu suo libidini servientia & terrena retinere: vel certe in portu & refugio navigationis suæ, nihil pretiosarum mercium, sed terrena conquirere. Nos autem sequentes veritatem Hebraicam ceptæ explanationis, texamus ordinem. Præcipitur Prophetæ, & dicitur ad eum: In gutture tuo sit tuba, hoc est, sic exalta vocem tuam, ut tubæ similis sit: ut plurimi audiant, quia plurimi peccaverunt. Quumque exaltaveris vocem tuam, hoc dicito cum clamore, quasi aquila super domum Domini, & est sensus: Veniet Nabuchodonosor cum omni exercitu suo tam raptim tam velociter, ut aquilæ imitetur volatum festinantis ad prædam: & veniet non ad alium locum, sed ad Jerusalem, in qua Templum Dei situm est,

* al. invocabant.

Sinus, & Colpus.

A ut eam destruat atque subvertat. De hac aquila & Ezechiel plenius loquitur: magnarum alarum plumarumque & unguium, quæ habet ductum intrandi in Libanum, hoc est, in Templum Dei. Juxta Zachariam Prophetam, in quo scriptum est: Aperi, Libane, portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Hoc autem, o Propheta, quod tibi dico atque præcipio: In gutture tuo sit tuba, ut vocifereris, & dicas, quasi aquila super domum Domini, Regem venire Chaldæorum, non aliam ob caussam jubeo, nisi quod transgressi sunt fœdus meum, & meas cæremonias reliquerunt. Unde tempore necessitatis & angustiæ, quando captivitas venerit, me invocabunt & dicent: Deus meus, cognovimus te Israel; nos qui appellamur Israel, scimus te atque cognoscimus, & nomen Jacob, qui tibi placuit, servamus antiquum, ut dicamur Israel. Quibus respondit Dominus: Quomodo vocamini Israel, quum Israel projecerit bonum, id est, Dominum Deum suum, a quo appellatus est Israel? Idcirco quia Israel projecit bonum, inimicus, hoc est, Assyrius persequetur eum, atque comprehendet: qui, me rege deserto, petierunt sibi regem, sicut & gentes reliquæ, & fecerunt contra voluntatem * Dei. Denique Samuel ideo eis dura regis exponit imperia, & filios eorum ac filias dicit regibus servituras, ut ad Dominum regem clementissimum convertantur; sed illi absque voluntate Dei principes exstiterunt. Et non eis suffecit hoc scelus, nisi majori impietate facinus duplicarent, ut argentum suum & aurum quod acceperant ad divitias & ornatum, in idola verterent. Ergo Saul non ex voluntate Dei; sed ex populi errore rex factus est. Et quia radicem pietatis non habuit, statim ut regnare cepit, impietate succensus est. Potest hoc quod dicit: Ipsi regnaverunt, & non ex me: principes exstiterunt, & non cognovi, etiam de Jeroboam accipi filio Nabath, & de cæteris principibus, qui ei in imperio successerunt. Nec statim, quia Deus Salomoni iratus, regnum ejus dividi voluit, idcirco Israel bene suscepit regem. Debuerat enim juxta legis præcepta interrogare Dominum, an vellet hoc fieri. Nam de Sal-

Ezech. 17.

Zach. 11. 1.

* al. meam. 1. Reg. 18.

Dura Regis imperia.

Saul ex populi errore Rex factus.

F va-

[a] Ita & nostri cum Victorio mss. aversatus: Martian. cum Erasmo, adversata. Redolet vero scioli glossatoris manum, quod statim in iisdem mss. subditur, iniquum sequuti sunt, pro inimicum persequuti sunt: Græc. ἐχθρὸν, κατεδίωξαν.

vatore dicitur : quod oporteat quidem tradi filium hominis, sed væ illi, per quem tradendus sit. (Mat. 26.) Diabolum qui ponere cupit supra astra cæli nidum suum, aquilam sæpissime legimus: (Abdiæ 1. 4.) *Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus*. (Prov. 30.) Oculus quoque qui irridet patrem, & despicit senectutem matris, effodietur a corvis, & devorabunt eum pulli aquilarum : (Levit. 11.) per diabolum ac dæmones, clarum visionis suæ lumen amittens. Unde in Lege præcipitur, ut non comedamus aquilam. Hæc igitur aquila venit super hæreticorum conciliabula, quæ quondam fuerant domus Domini : & idcirco venit, quia prævaricati sunt fœdus ejus, & legem Dei dereliquerunt : & sine caussa invocant eum, & dicunt : Deus meus es, & cognovimus te, nos qui vocamur Israel, cernentes Deum, & vocamur nomine Christiano. Frustra, inquit, hæc faciunt, quum ipsi sibi reges constituerint, & contra meam fecerint voluntatem, & principes habeant adversarios meos, quos ego nescio, quia mei notitiam non merentur. Argentum quoque suum, & aurum, & quidquid habere poterant naturaliter, sermones ac sensus verterunt in idola, quæ de suo corde finxerunt : & verterunt, non ut interirent ; sed quia verterunt, ideo interierunt. Neque enim hac ratione fecerunt, ut perirent ; sed quia fecerunt, idcirco perierunt.

℣. 5. & 6. *Projectus est vitulus tuus, Samaria. Iratus est furor meus in* [a] *eis : usquequo non poterunt emundari? quia ex Israel & ipse est : artifex fecit illud, & non est Deus ; quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ*. LXX. *Projice vitulum tuum, Samaria : concitatus est furor meus super eos : usquequo non poterunt emundari in Israel? & hoc artifex fecit, & non est Deus : quia seducens erat vitulus tuus, Samaria*. In eo loco, in quo nos posuimus *aranearum telas*, in Hebraico scriptum est SABABIM, (שבבים) per IOD literam penultimam : non ut quidam falso putant, SABABUM, (שבבום) id est, per VAU, quod Septuaginta & Theodotion, πλανῶν interpretati sunt, id est, *seducens*, atque *decipiens* : Aquila *errantibus*, sive *conversis* : Symmachus, *inconstans*, vel *instabile*, id est, ἀκατάστατον : Quinta Editio, ῥεμβάζων, *vagus & fluctuans*. Nos ab Hebræo didicimus SABABIM proprie nominari *aranearum fila* per aerem volantia, quæ dum videntur intereunt, & in atomos atque in nihilum dissolvuntur. (Hebræum laudat.) Et recte his Samariæ vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretii magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Hoc quod supra dixerat : *Argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent*, nunc exponit manifestius : *Projectus est vitulus tuus, Samaria, iratus est furor meus in eos :* vel in vitulos, quia duos fecerant : vel in Samariæ habitatores, qui eos adorabant. Porro quod in Septuaginta legimus : *Projice vitulum tuum, Samaria*, cohortatur habitatores ejus, non unius urbis ; sed omnium decem tribuum, quæ appellantur Samaria (alioquin in urbe Samaria vituli non erant, sed in Dan & in Bethel) ut projiciat vitulos super quos iratus est Deus : sive ἀποτρίψεται, id est, *defricet :* ut quos multo tempore coluerat, paulatim [b] a se defricet & emundet. Illisque non audientibus, convertitur ad alios, & quasi ad tertiam personam loquitur : *Usquequo non poterunt emundari?* Quæ ista, inquit, insania est, * me dante locum pœnitentiæ, illos ad sanitatem nolle converti? (* al. mediante.) Et quia dixerat : *Projice vitulum tuum, Samaria*, exponit quis iste sit vitulus : quia ex Israel & ipse est : non ab aliis ait, vitulum gentibus accepistis, ut Baal & Astaroth a Sidoniis, ut Chamos a Moabitis, ut Moloch ab Ammonitis ; sed vos ipsi, & rex vester Jeroboam, quod in Ægypto didiceratis, fecistis in Israel. (4. Reg. 12.) Aut qualis ille est Deus, qui manu formatur artificis? Denique ut aranearum fila dissolvuntur in ventum : ita vitulus Samariæ redigetur in nihilum. Projicit Dominus hæreticorum vitulos & Samariæ, qui se dicunt Legis præcepta servare : qui vituli hærent humo, & operantur in terra, non spiritu, nec oculos ad cælum levant ; & idcirco iratus est furor Domini super eos, & miratur quæ sit tanta perversitas, ut nolint relinquere idola, quæ sibi fabricati sunt, & * ament sordes hæreticas pro Ecclesiæ mundiciis. (* al. amant.) Quos vitulos non accepit Israel, qui Dominum videre se fingit a cæ-

[a] Victorius ex Vulg. Edit. juncto Hebraico, *in eos*. Item, *artifex facit illum*, id est, vitulum, de quo in præcedenti sermone. Nulli vero mss. suffragantur.
[b] Voculas, *a se*, nesciunt mss. nostri.

a cæteris gentibus: sed de Scripturis A sanctis sibi ipse conflavit intelligentiæ pravitatem, & artifex est Dei sui, qui cito peribit & aranearum telas imitabitur, quæ levi rumpuntur attactu.

V. 7. *Quia ventum seminabunt, & turbinem metent: culmus stans, non est in eo germen, non faciet farinam: quod & si fecerit, alieni comedent eam.* LXX. *Quia corrupta vento seminaverunt, & subversio eorum suscipiet ea: manipulus non ha-* B *bens vires ut faciat farinam: quod & si fecerit, alieni comedent eam.* Aranearum telis, Samariæ vitulum comparat: idcirco metaphoram servat in reliquis, ut quos aranearum telas dixerat, comparet vento, & turbini, culmisque non stantibus: & si steterint, farinam non habentibus, & si farinam, inquit, fecerint, ab aliis devorabitur. Et quia tam de hæreticis quam de his, qui in Samaria fabricati sunt idola, commu- C nis est sensus, communiter disputandum est. Isti ventum seminant, sive [a] quæ a vento corrupta sunt semina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐντεριώνην vocant, & idcirco vacua seminantes, inania vacuaque recipiunt: immo seminantes in carne, de carne metunt corruptionem, & circumferuntur omni vento doctrinæ. Quumque ventum seminaverint, metent turbines & tempestates, & primum quidem culmus, hoc D est, stipula non erit ex his seminibus, nec aliquam poterunt speciem segetis habere fœcundæ. Quod si raro acciderit, ut Ecclesiastici quid dogmatis simile habere videantur: ipsum germen & spica farinam non faciet. In cujus Matth. 13. farinæ satis tribus mittit fermentum Evangelica mulier: ut & spiritus quo sentimus, & anima qua vivimus, & corpus quo incedimus, in unum Sanctum Spiritum redigantur, juxta A- E Act. 17. 28. postolum: *In ipso vivimus, movemur & sumus.* Quod si raro acciderit hæreticis, ut farinam quoque sementis eorum faciat, de hac farina fiet subcinericius panis, qui non reversatur, & quem alieni comedent. Unde & nunc ait: *Quod & si fecerit farinam, alieni comedent eam.* Alienos autem illos debemus accipere, de quibus scriptum est: *Fili alieni mentiti sunt mihi.* Et in octavo Ps. 17. 46. decimo Psalmo: *Ab occultis meis munda me, Domine, & ab alienis parce servo tuo.* Quia si justo viro non fuerint dominati, tunc immaculatus erit, & mundabitur a delicto maximo.

Devoratus est Israel, nunc factus est V. 8. *in nationibus quasi vas immundum.* Septuaginta pro immundo, *inutile* transtulerunt, [b] cætera similiter. Immundum vas, sive inutile Hebræi matulam vocant, qua suscipienda, & projicienda stercora uti solemus. Huic immunditiæ idololatras & hæreticos comparat, qui miscentur gentibus, dum Dei non custodiunt veritatem, & facti vas in honorem, conversi sunt in * vasa contume- *al. vas. liæ. Quid enim immundius dæmonico spiritu, & hæreticorum dogmatibus, quæ eos ethnicis miscuerunt? Talis erat Jechonias idolis mancipatus, de quo per Jeremiam loquitur Deus: *Inhonoratus* Jer. 22. 28. *est Jechonias, sicut vas cujus nulla est utilitas.* Econtrario Paulus qui dicere poterat: *An experimentum quæritis ejus* 2. Cor. 13. *qui in me loquitur Christus?* appellatur vas electionis aureum, & argenteum: Quare vas electionis Paulus dictus. quia habebat sapientiam, & eloquium, quo Christi Evangelium prædicabat. Quod autem dicit, *devoratus est*, vel *absorptus*, hoc significat, quod mixtus idolis & nationibus, proprium Israelis & Christiani nomen amiserit.

Quia ipsi ascenderunt ad Assur, ona- V. 9. & 10. *ger solitarius sibi: Ephraim munera dederunt amatoribus, sed & cum mercede * conduxerunt nationes: nunc congregabo eos,* *Vulg. conduxerunt. *& quiescent paulisper ab onere regis & principum.* LXX. *Quia ipsi ascenderunt ad Assyrios, germinavit apud semetipsum Ephraim: munera dilexerunt: idcirco tradentur in gentibus, nunc suscipiam eos, & quiescent parvum, ut ungant reges & principes.* Devoratus est, inquit, Israel, & factus est tanquam vas inutile, sive immundum, de quo non supersit testa, in qua hauriri possit aqua, aut modicum quid igniculi. Et quia factus est vas immundum, ideo ascenderunt ad Assyrios imitantes onagrum solitarium:

[a] Interserit Victorius Græcum vocabulum ἀνεμόφθορα, quod mss. ignorant. De ἐντεριώνη alibi Hieron. ubi Origenis sententiam impugnat lib. contra Joan. Jerosolymit num. 26. *Neque enim in grano tritici radices, calmus, folia, arista, palea sunt dissoluta: sic & in ratione humanorum corporum manent quædam surgendi antiqua principia, & quasi ἐντεριώνη, id est, seminarium mortuorum sinu terra confovetur.* Et inferius ex suomet sensu: *Quid potentiam Dei calumniaris? Qui potest de medulla illa, & de seminario vestro ἐντεριώνη non carnes tantum de carnibus, sed corpus educere, & aliud ex alio facere &c.*

[b] Ex nostris mss. suffecimus verba, *cætera similiter*, quæ in hactenus vulgatis libris desiderabantur.

rium: nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate sua, & educti in captivitatem, quos Propheta plangit & dicit: *Ephraim munera dederunt Assyriis, & conduxerunt mercede amatores suos*, de quibus scribit E-
Ezec. 16. 33. zechiel: *Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes amatoribus tuis*, & econtrario factum est in te. Quumque dederit dona gentibus, & mercede ad auxiliandum sibi conduxerint nationes, congregabuntur ad pugnam, & vincti pariter abducentur. Et quia amant offerre adversariis munera, ideo paulisper beneficium consequentur, ut non solvant stipendia regi & principibus, donec perveniant in Assyrios, ubi nequaquam tributa, & stipendia dabunt ut liberi; sed redigentur in ultimam servitutem. De hæreticis non ambigimus, quin juxta errorem mentis suæ euntes ad Assyrios, ascendere se putent, & non descendere. Unde dicitur ad eos
Isa. 22. 1. per Isaiam: *Quid factum est tibi nunc, quia ascendistis omnes in tecta vana?* quorum Assyriorum princeps est sensus magnus. Unde in semetipso germinavit Ephraim, præsumptione sui æstimans se crevisse. Sive onager factus est solitarius, ut non Ecclesiæ consita, sed diaboli deserta penetraret. Amavit munera pro errore suo, ipse sibi præmia repromittens, sive turpis lucri gratia omnia faciens. Vel certe dedit amatoribus suis dæmonibus munera atque mercedes, & quum hoc fecerit, tradetur gentibus. Sicut enim nationes corporalia simulacra venerantur: sic isti idola deos putant, quæ de suo corde finxerunt, & ideo reputabuntur in numero nationum. Sin autem, inquit, nunc, & in præsenti sæculo egerint pœnitentiam, & susceperim eos, cessabunt parvum super se regem constitue-
Marc. 3. re & principes ejus. Ut intelligamus parvum regem diabolum, ad distinctionem magni regis, qui societatem cum Belial habere non potest; sed statim ut receptus fuerit, de corde credentium fugat parvum regem & principes ejus. Juxta Hebraicum autem, congregabuntur in Ecclesia Dei qui fuerant antea dispersi, & mercede sibi conduxerant nationes, & quiescent ab onere regis,

A super quo Apostolus scissos ab Ecclesia increpat, dicens: *Sine nobis regnatis: atque utinam regnetis*, & a princi- 1. Cor. 4. 8
pibus quos habent in synagogis diaboli constitutos.

Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, factæ sunt ei aræ in delictum. LXX. *Quia multiplicavit Ephraim* ℣. 11.
altaria: in peccatum [a] *sunt ei altaria dilecta*. Ducti, ait, in captivitatem cessabunt paulisper ab onere regis & prin-
B cipis. Et hoc patientur quia Ephraim princeps eorum multiplicavit altaria, non in quibus immolaret Domino, sed in quibus peccatis peccata conjungeret: quæ altaria, id est, aræ vertentur ei in delictum, ut quanto plura fuerint, tanto illius scelera multiplicentur. Deinde ut supra dixerat: *Quid faciam tibi, Ephraim: quid faciam tibi, Juda?* velut ambigens & requirens, quo medicamine sanaret infirmum, & quibus
C consiliis peccantem retraheret ad salutem.

Scribam ei multiplices leges meas, quæ ℣. 12.
velut alienæ * *reputatæ sunt: hostias* * *offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non suscipiet eas*. LXX. *Scribam eis multitudinem: legitima ejus in aliena reputata sunt altaria:* [b] *quia si immolaverint hostias, & comederint carnes, Dominus non suscipiet eas*: quas prius dederam per Moysen. Sed quid prodest
D ultra alias scribere, quum contemserit eas quas ante susceperit? An non contemtus Dei est, quando, me jubente, ut unum in Jerusalem esset altare, per omnes montes & colles idola fabricati sunt, quibus irritarent Dominum? Altaria quoque idcirco fecerunt, non ut mihi placerent; sed ut, multis hostiis immolatis, carnes earum comederent, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio: *Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa; sed quia*
E *manducastis de panibus, & saturati estis*. Omne enim studium victimarum in eo habent, ut devorent hostias, non ut per eas placeant Deo: nec suscipiet eas Dominus quas non illi: sed suo ventri immolaverunt & gutturi. Unum autem esse altare in Ecclesia, & unam fidem, & unum baptisma Apostolus docet, quod hæretici deserentes, multa sibi altaria fa-

* Vulg. computata
* Vulg. afferent
Joan. 6. 26.
Qui immolant hostias suo ventri & non Deo.
Ephes. 4.
Hæreticorum altaria

[a] Est hoc alterum inepti glossatoris commentum in Palatinis mss. *facta sunt ei altaria delicta*, pro *dilecta*, contra Græci textus fidem, εἰς ἁμαρτίας ἐγένοντο αὐτῷ θυσιαστήρια ἠγαπημένα.

[b] Interserunt hoc quoque loco Palatini mss. *altaria delicta*, pro quibus reponendum ex Græco sit, *altaria dilecta*, θυσιαστήρια τὰ ἠγαπημένα. Hunc præterea versiculum cum ex Hebræo, tum ex LXX. superiori proposito jungunt, sicque post verba, *retraheret ad salutem*, Hieronymianam expositionem continuant: *Scribam, inquit, eis rursus leges, quas primum dederam per Moysen. Sed* &c.

fabricati sunt, non ad placandum Deum; A sed in delictorum multitudinem. Propterea leges Dei accipere non merentur, quum eas quas acceperant, ante contemserint. Et si quid dixerint de Scripturis, nequaquam divinis verbis, sed [a] Ethnicorum sensibus comparandum est. Isti multas immolant hostias & comedunt carnes earum, unam Christi hostiam deserentes: nec comedentes ejus carnem, cujus caro cibus credentium est. Quidquid fecerint, sacrificiorum B ordinem ritumque simulantes, sive dederint eleemosynam, sive pudicitiam repromittant, sive humilitatem simulent, fictisque blanditiis simplices quosque decipiant, nihil de hujuscemodi sacrificiis Dominus suscipiet.

V. 13. & 14. *Nunc recordabitur * iniquitates eorum, & visitabit peccata eorum: ipsi * in Ægyptum convertentur, & oblitus est Israel factoris sui, & ædificavit delubra, & Judas multiplicavit urbes munitas, & mittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius.* (* Vulg. iniquitatis. * Vulg. ad) LXX. *Nunc recordabitur iniquitates eorum, & ulciscetur injustitias eorum: ipsi in Ægyptum conversi sunt, & oblitus est Israel eum qui fecit illum, & ædificaverunt delubra, & Judas multiplicavit urbes * munitas, & emittam ignem in civitates ejus, & devorabit fundamenta ejus.* (* al. murat...) Inter ἀνομίαν, id est, *iniquitatem*, & *peccatum*, hoc interest, quod iniquitas ante legem, peccatum post legem est, & qui permanent in delictis, D iniquitates eorum Dominus recordabitur, quas ante legem commiserant: peccatorum autem non recordabitur, sed faciet ultionem. (Iniquitas ante legem peccatum post legem.) Ideo autem & veterum iniquitatem recordabitur, & peccata pristina visitabit: quia in Ægyptum sunt reversi, vel auxilia postulantes, vel eosdem colentes deos, in quibus prius erraverant, ἄπιν & μνεῦιν. Oblitus est enim Israel factoris sui, & ædificavit delubra in excelsis, totos colles & montes, & E umbrosas arbores, Baal & Astaroth, & aliis idolis consecrans. Judas quoque intelligens Israelem de Dei amore recessisse, & visitata eorum peccata esse, non est conversus ad Dominum, sed in urbium munitione confisus est, quas Dominus destructurum esse se dicit, [b] & usque ad fundamentum illius voraturum. *Illius*, haud dubium, quin * Judam significet: licet quidam fundamenta *earum*, id est, urbium pro *illius* legant. (* al. Juda) Secundum autem Anagogen iniquitates, id est, ἀνομίαι & ἀδικίαι vocantur, quas ante Baptismum commisimus, & quæ nobis in Baptismate sunt dimissæ: peccata autem quæ post Baptismum egimus, de quibus & in Psalmo scriptum est: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata*. (Iniquitates ante Baptism. peccata post.) (* Ps. 31.) Quæ omnia imputabuntur hæreticis ut & veteres iniquitates, & nova eis peccata reddantur. Qui enim de Ægypto exierant per confessionem Christi, perfidia in Ægyptum sunt reversi. Oblitus est Israel factoris sui, & Creatore contemto, alium sibi finxit dominum. Judas quoque, id est, vir Ecclesiasticus, in malis operibus, vel in sanctarum Scripturarum interpretatione perversa, ædificavit sibi urbes munitas, non auxilio Dei, sed * artifici mendacio: quas Dominus igne sui spiritus succensurum esse se dicit, & devoraturum [c] βάρεις ejus, id est, magnas & in modum turrium ædificatas domos: & fundamenta male posita subversurum, ne possint sacrilega contra Deum delubra construere. (* al. artificis) Quidam urbes a Juda munitas in bonam partem accipiunt, & illud quod huic sensui contrarium videbatur: *immittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius*, ita temperare nituntur, ut postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte est, destruatur. Quod juxta LXX. Interpretes legimus, ÷ *& in Assyriis immunda comederunt* : in Hebraico non habetur, & idcirco obelo prænotandum est. (In vetustissimis exemplaribus LXX. non habetur.) Possumus

[a] Vitiose erat, *sed & ethnicorum*. Porro Victorius, Placuit, inquit, hæc verba ante lectorum oculos ponere, ut ex his quilibet discere possit, quam apposite novatores nostri temporis in priscis illis hæreticis Hieron. describat. Nostri tamen tanto illis pejores sunt, quanto sacrificium, quo terrarum orbis numquam caruit, ab Ecclesia tollunt: Christique incruentam victimam, mente tantum agitandam, non etiam re ipsa offerendam contendunt: contra illud quod Christus ipse in Apostolis nobis præcepit, cum dixit: *Hæc quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis*. Audis etiam veram Christi Carnem in Eucharistiæ Sacramento nos sumere, non umbram illius, aut figuram, ut iidem blasphemant.

[b] In uno Palat. *destructurum esse se dicit usque ad fundamentum illius voraturum ædes. Illius haud dubium* &c. In altero, *& usque ad fundamenta voraturum* &c.

[c] Corrupte hactenus editi scribunt βαρεῖς: & jam non *magnas domos*, sed *grave* quid notant, non enim a βαρύς, sed a βάρις vocabulum istud deducitur. Errorem hunc nos alibi cavimus, docente ipso Hieronymo Epist. LXV. ad Principiam num. 14. de Ps. 44. ubi, *Pro eo*, inquit, *quod nos transtulimus*, a domibus eburneis, *quia in Græco scriptum est*, ἀπὸ βάρεων ἐλεφαντίνων, *quidam Latinorum ob verbi ambiguitatem*, a gravibus, *interpretati sunt; quum* βάρις *verbum sit* ἐπιχώριον *Palestinæ; & usque hodie domus ex omni parte conclusæ, & in modum ædificatæ turrium ac mœnium publicorum*, βάρεις *appellentur*. Vide quæ in hunc locum fusius adnotavimus.

mus autem dicere, quod desiderantes Ægyptum Israelitæ, capti ab Assyriis, ibi immunda comederint, juxta Ezech. 4. Ezechielem, qui eos in Chaldæa idolothyta comedisse describit: & in tantum idolorum polluta sordibus, ut humano stercori comparentur. Hæretici quoque, quorum principes sunt Assyrii (de quibus crebro diximus) comedunt apud eos immunda, dum illorum sordibus inquinantur.

Cap. IX. *Noli lætari, Israel: noli exultare sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici. Area & torcular non pascet eos, & vinum mentietur eis.* LXX. *Noli gaudere, Israel, & noli lætari sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti munera super omnem aream tritici. Area & torcular non cognovit eos, & vinum mentitum est illis.* Qui a Deo recesserunt, quum in profundum venerint peccatorum, & desperaverint salutem suam, universa contemnent. Denique & Israel Prov. 18. recedens a lege Dei, & colens idola, ex multis gentibus unam gentem esse se dicit: gaudens & gratulans quod a Dei notitia recesserit, & sit gens mixta cum cæteris, & propterea nunc corripit eos, & dicit: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te talem esse, ut sunt cæteræ nationes. Aliter enim nesciens Deum, Luc. 12. aliter punitur recedens a Deo, quia servus qui scit voluntatem domini sui, & non facit eam, vapulabit [a] multum. Mercedem fornicationis tuæ areas multas & torcularia reputasti, ut rerum omnium abundantia fruereris: ideo area & torcular, triticum vinumque non facient, & mentietur eis torcular, sive negabit vinum suum, quo se inebriandos putabant. 3. Reg. 6. Legimus sub Acab rege Israel, & Elia Propheta famem gravissimam fuisse in Samaria: ita ut matres filiorum suorum cadaveribus vescerentur. Eo tempore, juxta literam, area & torcular non pavit eos, & vinum mentitum est eis, & in egestate tabuerunt. Dicitur & ad hæreticos, ne exultent atque lætentur, & putent se cæterarum similes nationum. Illæ enim non crediderunt in Deum, isti vero sub nomine Dei idola colunt, & fornicantur a Deo suo: & plures sibi areas, & torcularia infinita multiplicant, & comedunt triticum, de quo efficitur panis luctus, & bibunt vinum Sodomorum, quod cum aspidum felle calcatur. Et quia sibi plura torcularia, & multas areas præpararunt: idcirco de vera & de una area, & de torculari quod calcavit Dominus Jesus, non vescentur, & non bibent; sed quodquumque se habere putaverint, mendacio depravabitur.

*Non habitabunt in terra Domini: reversus est Ephraim in Ægyptum, & in Assyriis pollutum comedit: Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium, omnes qui * comedunt illum, contaminabuntur, quia panis eorum, animæ ipsorum, non [b] intrabunt in domum Domini.* V. 3. & 4. * Vulg. comedent. LXX. *Non habitaverunt in terra Domini, habitavit Ephraim in Ægypto, & in Assyriis immundum comedit: non libaverunt Domino vinum, nec placuerunt ei sacrificia eorum: [c] quasi panis luctus ejus: omnes qui manducaverint ea, contaminabuntur; quia panes animarum eorum non intrabunt in domum Domini.* Non solum area, & torcular non pavit eos, & vinum mentitum est in terra Israel, quando per triennium, & menses sex cuncta [d] perierunt, sed & ipsi habitatores recedent de terra Domini, & ducentur in terram alienam, ne habitent in terra sancta quam suis fornicationibus polluerunt. *Reversus est*, inquit, *Ephraim in Ægyptum, & in Assyriis pollutum comedit*. De hoc loco quidam supra addiderunt: *& in Assyriis pollutum comedit*, quod in Hebraico non habetur, de quo jam diximus. Quum autem fuerint in Chaldæa absque templo & absque altari, non libabunt Domino vinum, sed dæmonibus, & non placebunt ei, qui libant diis alienis, & qui in captivitate retinentur atque in Assyriis idolothyta comedunt, & quasi panes lugentium sunt. Non est enim licitum de sacrificiis comedere lugentium, & si comederit, immundum fiet quod licite oblatum est. Lugentium cœ-

[a] Victor. ex quattuor Florentiæ codicibus, & Vulgata Editione, *vapulabit multis*.

[b] Idem subst tuit minori numero, *intrabit*, ex Vulgata Editione, & Hebraico לְאִיבֹא: intellige autem, inquit, de pane. Unde Hieronymus: Panis eorum, hoc est cibus, quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ destructa est. Apud LXX. enim legitur, *non intrabunt*, & hoc, quia transtulerunt, *panes*.

[c] Palatini mss. *quia panis luctus eis*. Et vero *eis*, pro *ejus*, ad Græcum αὐτοῖς, placet magis.

[d] Ita Victor. ex quattuor Florentiæ mss. Antea quod & Martian. retinuit, *perierint*.

cœnas Græci [a] νεκρόδειπνα vocant, nos *parentalia* possumus dicere, ab eo quod parentibus mortuis immolentur. Et non solum qui obtulerit, sed etiam qui comederit de hujuscemodi cibis immundus erit: panis enim eorum, hoc est cibus quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ destructa est, quæ Babylonio igne succensa est; sed erit animæ eorum. Et est sensus, suæ gulæ, & suæ provident voluptati; cæterum mihi non placent polluta. Non habitabunt in terra Domini, qui ab Ecclesia recesserunt, & reversi sunt mente in Ægyptum, & Assyriorum, id est, dæmonum * comedunt sacrificia: nec libant Domino vinum quo inebriati sunt in luxuriam, & non placent ei nec illa quæ offerunt, nec ipsi qui offerunt. Sacrificia hæreticorum panis luctus est & lacrymarum: omnia enim quæ faciunt vertentur in fletum. Nec audire poterunt: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur;* sed econtrario audient: *Væ ridentibus, quia ipsi lugebunt.* Quidquid offerunt non Deo, sed mortuis offerunt: his videlicet qui sceleratas hæreses confinxerunt & quiquumque de eorum comederit victimis, contaminabitur. Cæci in foveam ducentur a cæcis. Quidquid fecerint, deliciarum caussa faciunt, ut populum decipiant, ut domos devorent viduarum. Panem luctus possumus dicere, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum: qui panis non ingreditur in domum Dei: hæreticorum enim conciliabula, non domus Dei appellantur, sed speluncæ latronum.

Quæ extra Ecclesiam offeruntur, non placent Domino.

*al. comederunt.

Matt. 5. 5.

Luc. 6. 25.

V. 5. & 6. *Quid facietis in die solenni, in die festivitatis Domini? Ecce enim profecti sunt a vastitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.* LXX. *Quid facietis in die conventus, & in die solennitatis Domini? Ideo ecce ibunt de miseria Ægypti, & suscipiet eos Memphis, & sepeliet eos Machmas, argentum eorum interitus possidebit, spinæ in tabernaculis eorum.* Quum venerit, inquit, dies captivitatis & sævissimus hostis ingruerit, quæ mea solennitas est? quam ego placabilem habeo hostiam? quia me de meis hostibus vindicat, & injuriæ ponit modum, & flagellat impios filios. Quid igitur facietis in die festivitatis Domini? Respondete. Illisque tacentibus, sibi ipse respondet, immo quæ facturi sint, divinis oculis intuetur: Ecce, inquit, miseria & vastitate prementibus, & Assyrio atque Chaldæo captos ligare cupientibus, ad Ægyptum confugerunt. Ibi Memphis sepeliet eos, quæ eo tempore erat metropolis Ægypti, antequam Alexandria, quæ prius appellabatur NO, ab Alexandro Macedone & magnitudinem urbis & nomen acciperet. Quod autem in Septuaginta dicit, *sepeliet eos Machmas*, in Hebræo non habetur; sed [b] MAMAD, quod appellatur *desiderabile*. Ex quo perspicuum est, falsos eos esse similitudine literarum DALETH & CHAPH; & pro *Mamad*, quod [c] omnes *desiderabile* transtulerunt, putasse *Machmas* Ægypti civitatem esse. Possumus hoc quod dicitur: *Ecce enim profecti sunt a vastitate, Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos*, & de tribu Juda accipere: quando, interfecto Godolia ab Ismaele, quem Nabuchodonosor terræ præposuerat, reliquiæ populi cum Jeremia Propheta ad Ægyptum transfugerunt, & ibi persequentibus postea Chaldæis, vel captæ sunt, vel sepultæ. Desiderabile autem argentum eorum, quod urtica possedit, villas & omnia ornamenta villarum intelligemus, quæ pretio emuntur argenti. Quodque sequitur, *lappa in tabernaculis eorum*, longam significat vastitatem, ut ubi quondam domus eorum erant, ibi lappæ & urticæ nascan-

Memphis olim metropolis Ægypti. נא

מחמד b ד ך c

4. Reg. 25.

a Non immuto, quod vulgati omnes libri præferunt: verius tamen id puto esse, quod nostri habent mss. περίδειπνα, quo nomine *silicernia*, seu *cœnas funebres*, Græci appellant, Latini, *parentalia*. Econtrario νεκρόδειπνα an hoc intellectu a bono aliquo Scriptore unquam usurpatum sit, atque omnino an Græcum sit verbum, dubito. Certe alibi Hier. περιδείπνου vocabulo continuo utitur. In Commentariis in Jer. cap. XVI. *Moris est*, inquit, *lugentibus ferre cibos, & præparare convivium, quæ Græci περίδειπνα vocant, & a nostris vulgo appellantur Parentalia, eo quod parentibus justa celebrentur.*

b Martianæus nullo quidem suffragante ms. libro, heic & superius continenter, *Mamachas* supposuit, pro *Machmas*, aut *Magmas*. Una hæc illi mutandi nominis caussa fuit, quam pluribus in Notis exaggerat: quod nisi hoc modo legerimus, inepta erit, atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit LXX. deceptos fuisse similitudine literarum, *Daleth*, & *Caph*, ד, ך: unde pro מחמד, *Mamad*, legerint מחמך. *Mamach*. Scripsisset igitur ipse etiam *Mamach*, non *Mamachas*. Profecto si semel ex præconcepta opinione liceat Scriptoris sui textum immutare, nihil non pro hominum captu refigendis Auctoribus liceat. Nos veterem lectionem, quæ omnium quoque mss. est, restituimus, maxime cum in ipso archetypo Græco constanter sit Μαχμάς: neque porro dixerit Hieronymus, si quam pro *Daleth* Septuaginta accepere, in prima posuerint, an altera syllaba.

c Vocem, *omnes*, quam temere Martian. expunxit, mss. nostri post Victorium restituunt. In iisdem paulo post, *desiderabile autem argenti*.

ſcantur ac ſpinæ. Dicitur & ad hæreticos: Quum dies ſolennis advenerit, quid facturi eſtis? Pro *die ſolenni*, Aquila interpretatus eſt, *tempus*. Ex quo manifeſtum eſt, non feſtum diem ſonare, ſed tempus retributionis: ſtatim enim ſequitur: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuæ*. Ecce vaſtati eſtis a multis hoſtibus: Aſſyrii vos Chaldæique jugularunt, fugiſtis ad ſæculum, & cæteris eſtis nationibus comparati: ibi vos *Memphis* ſepeliet, quod interpretatur *ex ore;* & eſt ſenſus: juxta veſtras blaſphemias recipietis, & quod loquuti eſtis, in ſuppliciis ſentietis: deſiderabilia, hoc eſt, dogmata quæ vobis artifici compoſueratis eloquio, quod interpretatur argentum, poſſidebit urtica, quæ vos æterno ardore conſumet: & erit lappa vel ſpina in tabernaculis veſtris, ſpinæ quippe orientur in manibus eorum, qui inebriati ſunt calice Babylonio. (Jer. 51. Matt. 15.) Et in Evangelio legimus, turpes cogitationes & curas hujus mundi, & inhærentia vitia, ſpinas appellari, quæ [a] ſurgentia in herbis frumenta ſuffocent.

V. 7.
Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis: [b] *ſcitote Iſrael ſtultum Prophetam, inſanum virum ſpiritualem propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.* LXX. *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuæ, & affligetur Iſrael ſicut Propheta inſaniens, homo qui habebat ſpiritum, propter multitudinem iniquitatum tuarum, multiplicata eſt amentia tua.* Et in hoc loco error eſt ſolitus: ubi enim nos interpretati ſumus, *ſcitote Iſrael*, hoc eſt, Iſraelitæ, & in Hebræo legitur JADAU (ידעו), Septuaginta tranſtulerunt *& affligetur:* JOD literam VAU putantes, & pro DALETH legentes RES: quorum alterum ſcientiam, alterum afflictionem, vel malitiam ſonat. Venerunt igitur dies viſitationis, de quibus ſupra dixerat: (Supra v. 5.) *Quid facietis in die ſolenni, & in die feſtivitatis Domini? Venerunt dies retributionis.* O Iſrael, nunc tua verba cognoſce, qui Prophetam tibi vera dicentem & prophetantem Spiritu Sancto, ſtultum & inſanum vocabas, juxta illud quod in Ramoth Galaad principes loquuti ſunt ad Jehu: (4. Reg. 9. 11.) *Quid venit ad te iſte veſanus?* Igitur propter multitudinem iniquitatum tuarum, quibus in ſcelere diu debacchatus es, non Prophetam meum, ſed te inſanum eſſe cognoſce, qui ad hoc laboraſti, ut mea verba calcares. Pro *amentia*, Aquila vertit ἐγκότησιν, quam nos vel *iracundiam*, vel *memoriam doloris*, in Latino poſſumus dicere. Diem ultionis & retributionis, quidam interpretantur diem judicii, quando affligetur Iſrael, qui nunc Deum ſe videre jactat, & non Sancto Spiritu regitur, ſed dæmoniaco in partes varias circumfertur, neſciens quid loquatur: dicens Dei Filium creaturam, Sanctum Spiritum Deum negans. Et rurſum alium Deum bonum, alium mundi aſſerens Creatorem: quorum veſania multiplex eſt, quia & iniquitates fuere quamplurimæ. Quem nos ſtultum Prophetam diximus, Septuaginta pſeudoprophetam interpretati ſunt. Et ne eadem ſæpe repetentes, videamur lectoris prudentiæ diffidere, breviter admonemus, quidquid de Iſrael & de Ephraim in hoc Propheta dicitur, ad hæreticos eſſe referendum, qui vere inſanientes, contra Deum loquuntur mendacia.

V. 8.
Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ [c] *ſuper omnes vias ejus: inſania in domo Dei ejus, profunde peccaverunt: ſicut in diebus Gabaa, recordabitur iniquitates eorum, & viſitabit peccata eorum.* LXX. *Speculator Ephraim cum Deo Propheta: laqueus tortuoſus ſuper omnes vias ejus, inſaniam in domo Dei confinxerunt: corrupti ſunt ſecundum dies collis: recordabitur iniquitates eorum, ulciſcetur ſuper peccata eorum.* Idcirco Deus principes dedit, ut populum corriperent delinquentem, & ad rectum iter retraherent: unde & ad Ezechiel loquitur: *Speculatorem te dedi domui Iſrael.* (Ezech. 3.) Ergo Jeroboam quaſi ſpeculator datus in populo eſt, & quaſi Propheta cum Deo meo, hoc eſt, cum Deo, qui hæc Oſee loquitur. At ille juxta id quod ſupra ſcriptum eſt: *Laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor, & victimas declinaſtis in profundum*, etiam nunc populi Iſrael laqueus appellatur, eo quod omnes in laqueo ejus corruant, maxime quum inſaniam in domo Dei poſuerit, ſive confinxerit, id eſt, in *Bethel* vitulum aureum fece-

[a] Palatini mſſ. *quæ turgentia & in herbis* &c.

[b] Iidem mſſ. *Scito, Iſrael, te ſtultum:* & paulo poſt, *multitudo amentiæ*.

[c] Interſerunt, juxta Vulgatam, Palat. mſs. *factus eſt*. Porro pro *iniquitates*, Victorius reſcribit, *iniquitatis*, in gignendi caſu ex eadem Vulgata, atque Hebraico. Leviora quædam nos infra emendamus.

fecerit, hoc enim interpretatur domus Dei: & tam profunde in ſcelere peccaverit, ſicque in impietatis barathrum ſit demerſus, ut vincat ſcelus, quod quondam geſtum eſt in Gabaa, (*Judic. 19.*) quando uxorem levitæ revertentis de Bethleem illicito necavere concubitu. Poſſumus dies Gabaa & illud tempus accipere, quando pro Deo elegerunt ſibi regem de urbe Gabaa, id eſt, Saul. Et multo nunc eos dicit majora peccaſſe, eligendo Jeroboam & adorando idola, quam eo tempore, quo elegerunt Saul: hic enim ſchiſmati etiam idololatria copulata eſt: ibi vero Dei cultus permanſit in populo. Ideo recordabitur iniquitates eorum, qui nunc per patientiam putatur oblitus, & * viſitabit peccata eorum, & vulnera, quæ longo tempore computruerunt. (* al. *viſitat.*) Veteres ſcrutans hiſtorias, invenire non poſſum ſcidiſſe Eccleſiam, & de domo Domini populos ſeduxiſſe, præter eos qui Sacerdotes a Deo poſiti fuerant & Prophetæ, id eſt, ſpeculatores. (Nota hunc locum.) Iſti ergo vertuntur in laqueum tortuoſum, in omnibus locis ponentes ſcandalum, ut quiquumque per vias illorum ingreſſus fuerit, corruat, & in Chriſto ſtare non poſſit, variiſque abducatur erroribus, & ſemitis tortuoſis ad præcipitia deferatur. Hi ſunt ſpeculatores Ephraim, qui inſaniam in domo Domini confinxerunt, hoc eſt, in Eccleſia, ſive in Scripturis ſanctis, perverſe eas interpretantes, vel certe in unoquoque credentium, qui domus Dei rectiſſime nominatur. Propterea corrupti ſunt, & interierunt juxta dies collis, quando iniquitatem in excelſo loquuti ſunt, & aſcenderunt in tecta vana. Recordabitur Deus iniquitatis eorum, per quam inique geſſerunt in proximum, educentes eum de Eccleſia, & viſitabit peccata eorum, quibus in ſuas animas peccaverunt. Hoc eſt quod in Pſalmo legimus: (*Pſ. 139. 6.*) *Juxta ſemitam ſcandalum poſuerunt mihi*. Niſi enim quis Dei viderit ſemitam, id eſt, Chriſti nomen audierit, non ingredietur per eam. Idcirco & hæretici ſub nomine Chriſti juxta ſemitam ponunt laqueos, ut qui in Chriſto calcare ſe credit, de quo legimus, quod ipſe ſit via, calcet & in eorum laqueis, qui inſaniam in domo Dei confinxerunt.

V. 10. & 11. *Quaſi uvas in deſerto inveni Iſrael, quaſi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum, ipſi autem intraverunt ad Beelphegor, & alienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt.* LXX. *Sicut uvam in deſerto inveni Iſrael, & ſicut ficum in arbore ficus temporanea vidi patres eorum, ipſi autem ingreſſi ſunt Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles ſicut dilecti.* Pro quo in aliis exemplaribus legimus: *& facti ſunt dilecti, quaſi abominabiles*, quod magis congruit veritati. Quum omnis orbis eſſet deſertus, & Dei notitiam non haberet, inveni, ait, populum Iſrael quaſi uvam in ſolitudine, & quomodo eum invenerit, dicit: Sicut prima poma ficulneæ, in cacumine ejus vidi patres eorum. Ergo in Abraam, in Iſaac, & Jacob inventus eſt populus. Et nota proprietatem, parentes videntur, populus invenitur, & in utroque vinea eſt, & ficulnea, ſub quibus requieſcere dicitur qui confidit in Domino. Ipſi autem educti de Ægypto, fornicati ſunt cum Madianitis, (*Num. 25.*) & * ingreſſi ſunt ad Beelphegor idolum Moabitarum, (* al. *egreſſi*) quem nos Priapum poſſumus appellare. Denique interpretatur *Beelphegor*, [a] idolum tentiginis, *habens in ore*, id eſt, in ſummitate, *pellem*; ut turpitudinem membri virilis oſtenderet. Et quia intraverunt ad Beelphegor, idcirco abalienati ſunt a Deo, confuſioni ſuæ, id eſt, idolo mancipati, ut propter quod receſſerant a Deo, illud colerent, ſecundum quod ſcriptum eſt: *A quo enim quis ſuperatur, hujus & ſervus eſt*, (*2 Pet. 2. 19. Philip. 3.*) & ſicut gulæ ſervientes, habent ventrem Deum: ita qui libidini deſerviunt, habent Deum Beelphegor. *Et facti ſunt*, inquit, *abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt*, juxta illud quod ſcriptum eſt in Pſalmis: *Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis*, (*Pſ. 134. 18.*) ut non ſolum idololatræ, ſed idola nuncupentur. Dicente autem Domino in paſſione ſua: *Torcular calcavi ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum.* (*Iſa. 63. 3.*) Et in Pſalmo: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit ſanctus.* (*Pſ. 11. 1.*) Quum omnis mundus teneretur in peccato, & gentes ignorarent Deum, & Iſrael repuliſſet quem ante cognoverat, primum in Apoſtolis, & in Apoſtolicis viris, invenit Dominus Iſrael popu-

S. Hier. T. VI. G

[a] Concianius noſtri mſs. *ideſt idolum tentiginis*.

populum Christianum, & sensu videntem Deum: & dulcissimis eorum satiatus est fructibus, uva & ficu, quæ si in deserto inveniantur, & necdum maturo tempore, ob raritatem majoris sunt gratiæ. Ipsi autem, hoc est, Israel, qui sibi Christianum nomen assumunt (neque enim de patribus intelligendum est) intraverunt ad idolum Beelphegor, quod habet in ore pellem. Quidquid enim loquitur hæreticus, mortiferum est, & a vivente Dei sermone sejunctum. Sive intraverunt ad libidinem: difficile est enim hæreticum reperire, qui diligat castitatem, non quod eam præferre desistat in labiis, sed quod non servet in conscientia, aliud loquens, & aliud faciens; unde & abalienati sunt a Deo, & habent gloriam in confusionem suam, & facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. Si autem voluerimus legere, *facti sunt abominabiles, sicut dilecti*, quod tamen in Hebraico non habetur: dicemus ita factos esse gentiles, qui sunt abominabiles, quomodo & hæreticos qui prius diligebantur in patribus, hoc est, ut & hi, & illi pariter abominabiles sint & culpæ rei.

Hæretici non diligunt castitatem.

V. 12. *Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum a partu, & ab utero, & a conceptu: quod & si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus. Sed & væ eis quum recessero ab eis. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios suos.* LXX. *Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum in partu, & in parturitionibus & conceptu: quia etiam si enutrierint filios suos, sine filiis erunt in hominibus: quia & væ eis est: caro mea ex eis. Ephraim, sicut vidi, in captionem præbuit filios suos: & Ephraim, ut educeret ad interfectionem filios suos.* Multum in hoc loco inter se discordant Interpretes. In eo enim loco, in quo nos diximus, *væ eis quum recessero ab eis*, Septuaginta & Theodotion transtulerunt, *væ eis, caro mea ex eis*: quærensque caussam cur sit tanta varietas, hanc mihi videor reperisse: *Caro mea*, lingua Hebræa dicitur BASARI: rursum si dicamus, *recessio mea*, sive, *declinatio mea*, dicitur BASORI. Septuaginta igitur & Theodotion pro eo, quod est *recessio mea*, & *declinatio mea*, verterunt, *caro mea*. Rursum ubi nos posuimus: *Ephraim, ut vidi, Tyrus e-*

בשרי

בשורי

A *rat*, Septuaginta interpretati sunt, θήραν, id est, *venationem*, sive *capturam*: Aquila & Symmachus & Theodotion, *petram durissimam*, id est, silicem, quæ lingua Hebraica appellatur SUR, quod si legamus SOR, *Tyrus* dicitur. Putantes autem Septuaginta Interpretes ob literarum similitudinem RES & DALETH, non esse RES, sed DALETH, legerunt SUD, id est, *venationem*, sive *capturam*, unde & BETHSAIDA, *do-*
B *mus* dicitur *venatorum*. Diversitatem Interpretum diximus: revertamur ad sensum. Ephraim, id est, decem tribus, quasi avis avolavit in captivitatem, & de suo recessit loco. Avem autem appellavit, ut velocem in Babylonem transitum demonstraret. Sin autem legerimus, *quasi avis avolavit gloria eorum*, hoc dicimus, quod Dei ab eis recesserit & avolaverit auxilium. Quodque sequitur, *a partu, &*
C *ab utero, & a conceptu*, dupliciter intelligi potest, ut gloria quæ avolavit ab Ephraim, etiam a partu, & ab utero, & a conceptu eorum recedat, hoc est, deserat filios eorum, & posteros derelinquat. Aut certe dicimus, omnem gloriam Israel habuit in multitudine, & in eo se majorem arbitratus est Juda fratre suo, quia ipse decem tribubus, ille duabus præfuit. Unde Dominus loquitur, quod etiam
D si enutrierint filios, & liberorum multitudinem congregaverint, tradentur neci: & tunc eis vērum incumbat væ, quum ab eis recesserit Deus. Et consequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui nunc desertus est: tam pulcher, inquit, erat, & sic Dei vallabatur auxilio, ut Tyrus quæ mari cingitur, vel certe, ut scopulus durissimus, qui fixus in terra, omnes contemnit procellas, & de turbinibus ventisque non curat. Ipse autem, id
E est, Ephraim, sive Tyrus, quæ erat fundata in maris * pulchritudine, educet ad captivitatem filios suos. Multi hoc capitulum ad Azaelis tempora referunt, qui obsedit Samariam, & longo tempore afflixit fame, ut levius arbitrarentur obsessi gladio perire, quam inedia. Nos autem dicamus juxta Tropologiam, Ephraim, id est, hæreticos quasi avem de Ecclesia recessisse, & omnem habere gloriam in partu, & in utero, & in conceptu, si multos genuerint filios, quos Dominus comminatur, etiam si enutriti fuerint, & pu-

צור

בית צידה

* al. fortitudine.

4. Reg. 6. & 8.

puniendos, non ab alio quolibet, sed ab ipso Domino, quoniam filios fornicationis generarint, & verum illis sit væ, quum Deus recesserit ab eis. Simulque replicat qualis fuerit Ephraim: quando, inquit, in Ecclesia erat, (* al. inter.) * ita sæculi hujus tentationibus, quasi Tyrus maris fluctibus tundebatur, & tamen nihil adversi poterat sustinere, quia habebat fundamentum Christi, super quo ædificata domus, everti non (Matth. 7.) potest. Nunc autem filios suos educit ad interfectorem: hoc est, ad diabolum. Et pulchre dixit, educit, id est, de Ecclesia facit exire foras. Possumus filios Ephraim, cogitationes pessimas dicere, & contraria dogmata veritati, quæ interficit Dominus spiritu oris sui, & eos tales liberos habere non patitur, & æterno interitui derelinquit. Quod autem in Septuaginta legimus *Caro mea ex eis: Ephraim, quomodo vidi, in venationem præbuit filios suos*, ita intelligimus: Si Christus caput est corporis, id est, Ecclesiæ, omnes nos Christi & Ecclesiæ membra sumus. Qui ergo de Ecclesia recesserit, Christi corpus lacerat: igitur & Ephraim caro fuit & membrum Domini Salvatoris. Sed in venationem præbuit filios suos, in venationem autem eorum, de quibus scriptum est: (Psal. 123. 7) *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium*. Et eduxit de Ecclesia liberos suos, ad occisionem, sive ad vulnerandum: ut vulnerentur ab his qui mittunt ardentes sagittas, ut percutiant pariter & exurant.

℣. 14. *Da eis, Domine: quid dabis eis? da eis vulvam sine* * *filiis, & ubera arentia.* [a] LXX. similiter. (* al. filios.) Si his quæ Deus pro benedictione donavit, male abutamur, & in contrarium quam ab eo data sunt convertantur, expedit ut auferantur a nobis. Denique lingua data est ad laudandum Dominum Deum, & quæ bona sunt eloquenda: si quis ea abutatur in blasphemiam, contra hunc Psalmista Dominum deprecatur: (Psal. 30. 19.) *Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus justum iniquitatem in superbia & in abusione*. Et in alio loco: (Psal. 11. 4.) *Disperdat Dominus universa labia dolosa, & linguam magniloquam*. Quia igitur Ephraim gloriabatur in utero, & in conceptu, & in partu, & in populorum multitudine,

A Propheta Dominum deprecatur & dicit: *Da eis, Domine*. Sibique ipse respondit: *Quid dabis eis?* & statim infert: *Da eis vulvam sterilem, & ubera arentia*, ne habeant caussas superbiæ, ut in quo sibi gloriari solent, in eo confundantur. Quod & de magistris contrariorum dogmatum intelligi posse, perspicuum est, qui in populorum multitudine gloriantur, & in iis liberis quos nutrierint in interitum, ut B educerent eos de Ecclesia & inducerent ad interfectorem. Tot enim diabolus jugulat, quot hæretici in errore genuerint filios. De istiusmodi anima dicitur: *Beata sterilis immaculata, quæ non cognovit cubile in peccato*. (Sap. 3. 12.) Beatus est enim vir Ecclesiasticus, qui comparatione hæretici in errore filios non procrearit. Et in alio loco legimus. *Melius est filios non habere cum virtute. Ex iniquo enim concubitu semen peribit*: (Sap. 4. & 3. sec. LXX.) & C quum longi fuerint temporis, reputabuntur in nihilum & ignobilis in novissimis erit senectus eorum: fœcunda enim impiorum multitudo ad nihilum est utilis; neque enim æstimare debemus, quod vulvam sterilem, & ubera arentia corporaliter deprecatus sit,

℣. 15. *Omnes nequitiæ eorum in Galgal: quia ibi exosos habui eos.* [b] LXX. similiter. (1. Reg. 10.) In Galgal Saul unctus in regem est, Samuele iram Dei populo nuntiante. D *Ibi*, inquit, *exosos habui eos*, & sibi regem hominem postulantes, a meo imperio recesserunt. Sive quia Galgala idololatriæ locus est, ubi omnia scelera commiserunt. Verum quia Galgala interpretatur *revelatio*, aut κυλισμοὶ, id est, *volutabra*, omnes malitias hæreticorum dicit eo tempore revelandas, quum eis dederit Deus vulvam sterilem & ubera arentia, & viderint ignominiam suam. Et qui se jactabant E per superbiam, quod ad excelsa conscenderint, devolventur in terram, sive ad inferos pertrahentur. Vere hæretici odio Dei digni sunt, qui loquuntur contra Dominum mendacium, de quibus dicit in consequentibus:

Propter malitiam adinventionum eorum de domo mea ejiciam eos. Non addam ut diligam eos: omnes principes eorum recedentes, sive *inobedientes*. [c] Quod & Septuaginta similiter. Et de hæreticis quidem non est dubium, quin de domo

G 2 mo

[a] Verba, *LXX. similiter*, quæ deerant, ex nostris mss. suffecimus.

[b] Eadem rursum Verba, *LXX. similiter*, supplent iidem mss.

[c] Iterum & tertio addidimus e nostris mss. quæ deerant verba, *Quod & LXX. similiter*.

mo Dei ejecti sint,' & non addat ut diligat eos, quamdiu in errore permanserint, omnesque principes eorum recedentes a Deo sunt, sive inobedientes, ut Valentinus, Marcion, & cæteri. Possumus principes hæreticorum dæmones dicere, qui vere a Deo recesserunt, & appellantur principes, juxta quod Dominus loquitur in Evangelio: [a] *Veniet princeps hujus mundi, & inveniet in me nihil*. Et Apostolus adversus potestates, principatus & rectores tenebrarum istarum pugnare nos dicit. Quæritur autem juxta historiam, quomodo de domo sua ejecerit eos, id est, decem tribus, quum in domo Dei non fuerint? Sed domum Dei, vel terram sanctam appellabimus, in quam introducti sunt, vel falsum nomen Israelis, vel quod ad eos quasi ad populum Dei mittebantur Prophetæ. Quod autem non addat, ut diligat eos, & omnes reges Israel a Deo fuerint recedentes, perspicuum est: usque hodie enim permanent in captivitate. Alii hoc quod scriptum est, *de domo mea ejiciam eos*, ad regnum Juda referri arbitrantur, quod & ipsi ducendi sint in captivitatem. Sed quomodo eis poterit adaptari, *non addam ut diligam eos*, quum postea Jerosolymam sint reducti: & *omnes principes eorum sint recedentes*, quum legerimus David, Asa, Josaphat, Ezechiam, & Josiam reges fuisse justos? Unde ad Christi tempora transeundum est, quod in adventu ejus ejecti sint de domo Dei, & nequaquam salventur ut Israel, sed ut populus Christianus. Unde & Dominus fecit sibi flagellum de funiculis, & ejecit eos de Templo: quia domum Patris ejus fecerant domum negotiationis,

Joan. 14. 30. Ephes. 6. Joan. 2.

V. 16. & 17. *Percussus est Ephraim: radix eorum exsiccata est: fructum nequaquam facient: quod & si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. Abjiciet eos Deus [b] meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus*. LXX. *Doluit Ephraim radices suas: arefactus est, fructum nequaquam affert: quia & si genuerint, interficiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos Deus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus*. Metaphoram sumit ab arbore, cujus si radices aruerint, fructum afferre non poterit, & si paululum fecerit, statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de Ephraim, cujus radix aruit, quia Deum, in quo fundatus erat, perdidit, sive patres suos Abraam, Isaac, & Jacob, in quibus radicem miserat, habere non meruit: & propterea fructum justitiæ non facit; quod & si fecerit, *Interficiam*, inquit *amantissima uteri ejus*, juxta id quod supra dixerat: *Si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus*: unde & abjecit eos Deus, & fecit ire captivos. Et *erunt vagi in nationibus*. Possumus hoc ipsum & de omnibus Judæis dicere, quorum quia principes a Deo recesserunt, commoventes populum, ut eum ad mortem expeterent: propterea ejecit eos de domo sua, & non addet, ut ultra diligat eos. Percussit radicem eorum & exsiccavit, & fructum ultra non facient: quod & si fecerint, & visi fuerint Scripturam sanctam, Legemque meditari, & quasi [c] amantissimos filios aliquid scientiæ atque doctrinæ de suo corde protulerint, adversante Domino, succidetur. Abjecit enim eos Deus omnium Prophetarum, quia non audierunt eum: & vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non civitatem propriam. Unde & David loquitur in Psalmo: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei: disperge illos in virtute tua*. Et in alio loco: *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine*. De hac arbore etiam in Evangelio legimus: *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur*. Hæreticos fructus facere non posse virtutum, quia Dominum perdiderunt, * super quo juxta Apostolum radicati esse debuerant & fundati, nemo dubitet: quod & si fecerint, & aliquos uteri sui fœcunditate generarint, Domino adversante, morientur. Sive quia fructus eorum sunt universa quæ fingunt, & de suo corde generant, arefient & peribunt: & erit cunctis

Psal. 58. 12. Psal. 5. Matth. 3. Hæretici non possunt facere fructus virtutum. * al. quo. Ephes. 3.

a Victorius, *venit* & mox *invenit*, ex Vulgata Editione & Græco codice, cui lectioni,' inquit, non solum impressa omnia sacrorum Codicum exemplaria, sed etiam quæ sunt apud me collata mss. omnia assentiuntur. Sunt autem illa numero quadraginta sex, quorum quindecim Longobardicis characteribus exarata, e Monasterio Montis Cassini accepta, annorum sunt non minus noningentorum. Locus est Joan. 14. *Venit enim princeps mundi hujus, & in me non habet quidquam*.

b Palatini mss. reticent, *meus*.

c Martian. post Erasmum, *amantissimi filii*, in recto, contradicentibus mss. Pro *succidetur*, paulo post, mss. Florentinæ codd. apud Victor. *succidentur*, quod commode referas ad eos, qui protulerint.

cunctis perspicuum, siccam radicem fruges afferre non posse. Isti abjicientur, immo abjecti sunt a Deo: quia non audierunt eum dicentem: *Ne transferas terminos quos posuerunt patres tui.* (Deut. 19. 14.) Et idcirco vagi erunt in nationibus, nunc ad has, non ad illas sententias transeuntes: dum non eis placet, quod semel repererint, sed semper vetera mutant novis, & ethnicorum imitantur errores. (Hæreticorum sententiæ variantes.)

(Cap. X.)

Vitis frondosa Israel: fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria: juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris. LXX. *Vitis frondosa Israel: fructus abundans in ea: secundum multitudinem fructuum suorum multiplicavit altaria: juxta bona terræ eorum ædificabunt titulos.* Pro *vite frondosa*, Aquila interpretatus est, ἔνυδρον, quam nos *aquosam*, vel [a] ἔξοινον, possumus dicere, eo quod vini perdat saporem: Symmachus [b] ὑλομανοῦσαν, quæ tota in frondibus creverit. Vites quæ putatæ a vinitore non fuerint, in flagella frondesque luxuriant, & humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium & foliorum ambitione disperdunt: istiusmodi vitis damnosa est agricolis. (Vitis non putata in flagella frondesque luxuriat.) Talis fuit Israel, crescens in multitudine populorum, & non reddens fructus agricolæ Deo debitos. Dicamus & aliter: Vitis frondosa sive juxta Septuaginta εὐκληματοῦσα, id est, bonas habens propagines, & flagella fructifera, multos botros attulit, & uvarum fœcunditas, ramorum magnitudinem coæquavit: sed hæc quæ prius talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensæ multitudinem: ut quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria, & abundantiam terræ numero vinceret idolorum. Pro simulacris, Septuaginta verterunt στήλας, quas nos *statuas*, vel *titulos* appellamus, qui proprie dæmonum sunt, aut hominum mortuorum. (Statuæ & tituli.) Ita & hæretici dum essent in Ecclesia plantati, & crescerent in domo Dei, vocabantur vinea Sorec, & afferebant uberrimos fructus: postea vero quanto plures facti sunt, tanto sibi multiplicaverunt altaria, ut pro uno altari quod verum est, plures erroris sui aras exstruerent, & juxta ubertatem terræ suæ exuberaverunt simulacris. Hæreticorum terra fœcunda est, qui a Deo acumen sensus & ingenii percipientes, ut bona naturæ in Dei cultum verterent, fecerunt sibi ex his idola. (Hæretici habent acumen ingenii &c.) Nullus enim potest hæresim struere, nisi qui ardentis ingenii est, & habet dona naturæ, quæ a Deo artifice sunt creata. Talis fuit Valentinus, talis Marcion, quos doctissimos legimus. (Doctissimi hæretici.) Talis Bardesanes, cujus etiam Philosophi admirantur ingenium. Isti ergo terræ suæ bona verterunt in titulos mortuorum, quia omnis doctrina eorum non ad viventes refertur, sed ad mortuos, tam eos quos colunt, quam illos quos decipiunt.

(V. 2.) *Divisum est cor eorum: nunc interibunt: ipse confringet simulacra eorum: depopulabitur aras eorum.* LXX. *Diviserunt corda sua: nunc peribunt: ipse suffodiet altaria eorum: affligentur tituli eorum.* Tradunt Hebræi hujuscemodi fabulam, suspicionem suam Scripturarum auctoritate confirmantes: (Fabula Hebræorum.) Quamdiu & reges & populi pariter vitulos aureos adorabant, & habebant in impietate consensum, non venit captivitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee, (4. Reg. 17.) de quo scriptum est, quod fecerit quidem malum Osee in conspectu Domini, sed non sicut reges Israel, qui fuerunt ante eum, cujus nono anno Salmanasar rex Assyriorum cepit populum Israel, & eduxit eos in Assyrios, & habitare fecit juxta flumen Gozan in civitatibus Medorum. Quæritur ergo quare sub pessimis regibus [c] capti non fuerint, sed sub eo qui ceperat ex parte aliqua ad meliora converti? Ad quod hæc inferunt: excusabat se primum populus, & dicebat, Regum paremus imperiis, nec possumus eorum resistere tyrannidi: colimus vitulos quos adorare compellimur. In diebus autem Osee ab eodem rege præceptum est, ne tanto studio vituli colerentur, sed qui vellet iret in Jerusalem, & in Templo sacrificaret Deo; huic, ajunt, sententiæ populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicit: *divisum est cor eorum*, hoc est, regis & populi, & nul-

[a] Pro ἔξοινον, quæ vox proprie *temulentum*, *vinoque madidum* sonat, nostri mss. ἐξίτηλον legunt, quod omnino verius puto, ac velim, veteri lectione expuncta, substitui. Significat enim *evanescentem*, *elutum*, sive perdentem alicujus rei saporem. Hocque ipsum est, quod Hieron. notat, dictam ab Aquila vineam aquosam, quæ exolesceret, seu perderet saporem vini.

[b] Vitiose legebatur antea ὑλομένουσαν, quod nostri mss emendant. Thema est ὑλομανέω, quod *silvescere*, aut *luxuriare* arborum proprie sonat.

[c] In nostris mss. *captivi non fuerint*.

& nulla excusatione remanente, nunc interibunt, & tradentur æternæ captivitati, statim enim ut populus dissensit a rege, venit interitus. Quodque sequitur: *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit: *arasque depopulabitur*, non quia Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit. Hæreticorum inter se corda divisa, & contrariis repugnare sententiis, etiam ipsi non negant, dum diversa sentiunt. Unde disperdentur, & confringet, sive suffodiet Dominus simulacra, vel altaria eorum, quæ de suo corde finxerunt, & vastabit titulos, quibus singuli suis appellantur nominibus, & vocaverunt nomina sua super terras suas, ut nequaquam Christi Ecclesiæ, sed illius vel illius esse dicantur.

℣. 3. & 4. *Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum, & rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, & ferietis fœdus, & germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri.* LXX. *Propterea nunc dicent, non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces: disponet testamentum, orietur sicut gramen judicium super desertum agri.* Postquam confregerit Deus simulacra Israel, & depopulatus fuerit aras, vel statuas eorum, & extrema captivitas venerit, dicent: *Non est rex nobis.* Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addidit: *Nunc dicent*, quando vastabuntur, quando sentient Osee regem ultimum a se esse sublatum: ideo rex ablatus a nobis est, quia non timuimus Dominum verum regem: homo enim rex prodesse quid poterat? Dicite quid vultis, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quæ vertentur in contraria, fœdus ferietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post *fœdus*, quod Septuaginta interpretati sunt, *testamentum*, germinabit vobis, non seges fœcunda frumenti, non saltem jumentorum cibus, hordeum, non legumina varia, non vites quæ fructus

A suos in musta desudant, non poma arbores germinabunt, quæ humorem terræ in varios mutant sapores; sed orietur vobis amaritudo, immo amaritudinis judicium, sive ἄγρωστις, quam Latine in *gramen* vertimus. Est enim genus herbæ calamo simile, quæ per singula genicula, fruticem sursum & radicem mittit deorsum, rursusque ipsi frutices & virgulta alterius herbæ seminaria sunt, atque ita in brevi tempore si B non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Hæc diximus juxta LXX. Interpretes, cæterum in Hebraico ROS scriptum habet, quod in amaritudinem vertitur, hoc est, amaritudinis judicium, de quo & Dominus loquitur in Evangelio: *In judicium ego in mundum istum veni*: & C de aliis scriptum est, quod *recipiant amplius judicium*. Discipuli quoque contrariorum dogmatum, quum eorum fuerint contrita mendacia, & aræ lucique subversi, sero dicent: Non habemus reges qui nobis prius imperaverant, quibus decipientibus, Dominum non timuimus, quid enim nobis profuit illos sequi, quorum in necessitate non sentimus auxilium? Hæc loquentur D quærentes aliquam excusationem, ut non per se, sed per doctores pessimos errasse videantur. Unde & LXX. verba eorum, excusationes falsas transtulerunt, quas Propheta devitat, dicens: *Ne declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis.* Libenter vitiis nostris applaudimus, & superati voluptatibus, obtendimus carnis infirmitatem, aut dura majorum imperia: unde verba & visiones hæreticorum inutiles erunt. Et ferient fœdus, nequaquam cum Deo, sed cum E amaritudine, quæ quum dies judicii advenerit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverunt in gaudio, metant in lacrymis: qui riserunt, fleant: qui habuerunt consolationem, lugeant.

[Margin notes: Agrostis, quid. — ראש — Joan. 9. — Matt. 12. — Ps. 140, 4. — Libenter vitiis nostris applaudimus.]

Explicit Liber secundus.

INCI-

INCIPIT LIBER TERTIUS.

* al. opusculum. a

NOn ignoro, Pammachi, difficillimum me duodecim Prophetarum * opus cudere, certe *a* interpretatum Latinis, & quod magis temeritatem noſtram poſſit arguere, quam ſcientiam prodere. Sed quia tibi hortanti, immo imperanti, negare nihil poſſumus, & pro offerentium viribus in gazophylacium Dei, multorum divitias duo mulieris pauperis æra ſuperarunt: quidquid poſſumus, primum Deo, deinde tibi, qui Dei es, *b* ſolvimus: illiuſque ſemper verſiculi recordamur: *Pollio & ipſe facit nova carmina*. Quumque apertum fautorem pro jure amicitiæ eſſe te gaudeam, tacitum eruditionis tuæ judicium pertimeſco: magiſque te laudantem, quam adverſarios detrahentes metuo. Illis enim æmulatio detrahit fidem, & non tam judices quam accuſatores vocandi ſunt. Tu autem * qui diligis, nequaquam perſonarum, ſed rerum promis ſententiam: quamquam & amor recipiat errorem, pulchrumque ſit illud *c* Θεοφραστον, quod Tullius magis ad ſenſum, quam ad verbum interpretatus eſt, τυφλὸν τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον, id eſt, *amantium cæca judicia ſunt*. Attamen in iſtam partem *d* peto magis ut labaris, non odio, ſed amore. Tertium in Oſee Prophetam dictamus librum, & ad vaccas Bethaven uſque pervenimus: nobiſque interpretationis vela pandentibus, tu debes Prophetæ cum illud dicere: *A quattuor ventis cæli veni, ſpiritus*, ut celeri curſu *e* varios inſidiantium ſcopulos tranſeuntes, merces dominicas, ex omni parte ſæviente naufragio, ad portus tutiſſimos perferamus.

Luc. 21. b — * al. quod — c — d — e — Amantium cæca judicia.

V. 5. & 6. VAccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ, quia luxit ſuper eum populus ejus: & æditui ejus ſuper eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi ultori, confuſio Ephraim capiet: confundetur Iſrael * in voluntate ſua. LXX. *Apud vitulum domus ὤν morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus ſuper eum. Et ſicut irritaverunt illum, gaudebunt ſuper gloria ejus: quia translata eſt ab eo, & ipſum in Aſſyrios ligantes, tulerunt munera regi Jarib in domo. Ephraim ſuſcipiet confuſionem: confundetur Iſrael in conſilio ſuo*. Quæ ſit Bethaven, pro qua A LXX. tranſtulerunt, *domum ὤν*, & qui ſit rex Jarib, qui interpretatur *ultor*, ſupra plenius diſputavimus. In Bethaven igitur, id eſt, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariæ, quas cum irriſione non vitulos ſexus maſculini, ſed vaccas, id eſt, feminas appellavit: ut videlicet Iſrael non ſolum deos vitulos, ſed deas vaccas coleret. Et ut oſtenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum ſentiendum, non intulit, luxit ſuper eis B populus, ſed, *ſuper eo*, id eſt, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare æditui ejus ſuper eo exultaverunt? Tradunt Hebræi vitulos aureos a ſacerdo-

* al. a.

a Malim utique *ininterpretatum* uno verbo reſcribi. Quanquam Victorius, *certe interpretatum*, inquit, idem eſt, quod Græce dicitur, ἀκριβῶς ἡρμηνευμένον, *diligenter interpretatum*, At vero luculenter Hieronymus ſuperioris Præfatione libri ad Pammachium: *Sunt*, inquit, *qui audacter nos facere aſſerant, quod arripuimus opus, quod NULLUS ante nos Latinorum tentare auſus eſt*.

b Duo mſſ. *tibi, qui Dei es Pontifex, ſolvimus*.

c Iidem mſſ. illud Θεοφραστον, æque bene.

d Brixiana, inquit Victorius, exemplaria legunt: *Attamen in iſtam partem peccato magis, ut labaris non odio, ſed amore*: quæ lectio non diſplicet. Eſtque ſenſus: Cum in aliorum ſcriptis judicandis odio, vel amore peccare quis magis ſoleat: tu in iſtam partem, mea dijudicando, magis peccato, ut labaris non odio, ſed amore.

e Rectius ferme noſtri mſs. *avaros*, pro *varios* legunt.

(1) cerdotibus (1) furto esse sublatos, & pro his æneos & deauratos repositos. Quum igitur lugeret populus tempore conecessitatis & angustiæ, etiam vitulos aureos inter munera cætera Assyriis regibus & maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exultabant æditui, quod fraus eorum nequaquam posset argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *æditui ejus*, id est, vituli, super eo exultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria; quia migrasset ab eo, id est, a populo, & translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquiunt, hoc esse quod dicitur, perspicue sequens versus ostendit: *Siquidem ipse in Assur delatus est, munus regi ultori*. Statimque sequitur: *Confusio Ephraim capiet, & confundetur Israel in voluntate sua*, sive, *in consilio suo*. Deprehensa enim fraus deauratorum vitulorum regi Israel literis indicatur, & unde se placere æstimaverant, inde vel maxime confunduntur, & offendunt eos quibus munera miserant, * æstimantes non furto Sacerdotum; sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Manahen regi Assyriorum Phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse [a] directos. Pro Jarib in præsenti loco Symmachus interpretatus est [b] ὑπερμάχοντι, id est, *præsuli & defensori*. Juxta spiritalem intelligentiam laborandum est, quomodo omnia hæreticis coaptemus. Vaccas Bethaven, sive, domus ὢν, quod interpretatur *labor*, coluerunt hæretici, qui se in custodia mandatorum Dei, hoc est, Samaria habitare jactabant, dieque judicii quando germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri, lugebit populus super eum, hoc est super vitulum, & super dogma perversum, quod putabat Deum. Sed & æditui, non dixit, exultabunt, sed exultaverunt, ad præteritum tempus referens super gloria sua, qua quondam gloriosa confixerant, eo quod migrasset populus a Deo, sive quod ipsa gloria Dei migrasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quidquid autem loquuntur hæretici, & pulchro sermone compo-

* al. *æstimantium*.

A niunt, mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes, unde confusio eos capiet in æternum, & confundentur in voluntatibus suis. Quidam & supra & in præsenti loco in Commentariis suis scriptum reliquit, regem Jarib, id est, ultorem, Christum intelligendum. Quod nobis omnino displicet. Impium enim est quod juxta historiam intelligitur de rege Assyrio, juxta Tropologiam ad Christum
B referri.

Imp[illegible] est ad C[illegible] stum r[illegible] re qui juxta hi[illegible] storia[illegible] de [illegible] syrio.

V. 7. *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ, & dispergentur excelsa idoli, peccatum Israel*. LXX. *Projecit Samaria regem suum sicut cremium super faciem aquæ, & auferentur aræ ὢν, peccata Israel*. Pro *spuma*, quam LXX. & Theodotion φρύγανον, id est, *cremium*, transtulerunt *aridas*, [c] scilicet herbas siccaque virgulta, quæ camino & incendio præparantur, Sym-
C machus posuit ἐπίζεμα, volens ostendere ferventis ollæ superiores aquas, & in spumam bullasque assurgentes, quas Græci πομφόλυγας vocant. Sicut igitur spuma, quæ super aquam est, cito dissolvitur: sic regnum decem tribuum velociter finietur, & peribunt excelsa, id est, BAMOTH, de quibus scriptum est: במות 3. Reg. [illegible] *Verumtamen adhuc populus immolabat & adolebat in excelsis*. Ipsa autem excelsa ὢν sunt, sive AVEN, id est, idoli, quod און
D interpretatur *inutile*, quod idolum & inutile peccatum est Israel. Dissipato autem idolo & excelsis ejus,

V. 9. *Lappa & tribulus ascendet super aras eorum, & dicent montibus, operite nos, & collibus, cadite super nos*. LXX. *Spinæ & tribuli ascendent super altaria eorum, & dicent montibus, operite nos, & collibus, cadite super nos*. Signum ultimæ solitudinis, ut ne parietes quidem & extrema ædificiorum vestigia relinquantur. Eo tempore, *dicent mon-*
E *tibus, operite nos, & collibus, cadite super nos*. Quod Dominus in ultimo tempore captivitatis Judaicæ dicit esse complendum. Quidquid ergo nunc contra decem tribus, sive contra omnem dicitur Israel, sciamus τυπικῶς etiam ad totum populum posse transferri, ut quando Romani ceperint Jerusalem, & subverterint Templum, sive quum judicii dies venerit, ut alii suspicantur, dicant

(1) Fabulam hanc narrat Seder-Olam a quo Hieronymus hoc uno abludit, quod Sennacheribo regi fraudem factam tradit: quod Judæi libro illo dicunt Salmanassaro.

a Alii mss. *delatos*, alii *derelictos* præferunt.

b Quamquam idem est sensus, magis tamen placet Palatinor. codd. lectio ὑπερμαχητῇ.

c Ita mss. & Victor. Antea *scilicet* deerat. Leviora infra castigantur.

dicant magno horrore metuentes, montibus, *operite nos*, & collibus, *cadite super nos*, mori magis optantes quam cernere quæ afferunt mortem. Sed & spiritalis nequitiæ Samaria, quæ se a populo Dei diviserat, fecit regem suum transire velociter, sermonem videlicet hæreticorum, atque doctrinam quasi spumam, sive cremium super faciem aquæ, quorum aliud dum videtur, repente dissolvitur, aliud facile est tollere de aquarum summitati- B bus, & in ignem mittere. Tales sunt hæretici spumantibus verbis tumentes, & arsura præcepta Christi Baptismati ac sermonibus illius commiscentes. Quæ omnia pertransibunt, & verba magnifica in quibus laboraverunt, quod interpretatur ὢν, illico dispergentur, in quibus peccavit Israel: tantaque erit solitudo doctrinæ pessimæ, ut spinæ & tribuli ascendant super aras eorum. Spinas & tribulos ibi nasci, C ubi agrorum nulla cultura est, omnibus patet. Istæ spinæ sunt, quæ suffocant sementem, & crescere non sinunt quæ nascuntur in manu temulenti, quas pro uva fecit Israel. Dominus enim exspectavit ut faceret uvas, & fecit spinas, sive labruscam habentem uvæ similitudinem, & amaro gustu vescentium ora torquentem. Ideo quum judicii tempus advenerit, & fuerint cuncta subversa, dicent D montibus, quos prius excelsos putabant, & magistris quondam suis, *operite nos*: collibusque, *cadite super nos*. Sed quia in montibus posuit, *operite nos*, & in collibus, *cadite*, sacratius aliquid explanandum est. Montibus, id est, sanctis qui veram habent & non fictam altitudinem, dicent: *operite nos*. *Beati enim quorum opertæ sunt iniquitates*. Et collibus qui non habent altitudinem naturalem, quos dudum putabant habere aliquid summitatis, E loquentur: *cadite super nos*: montes enim operient, & colles cadent: hæc autem fient præ pavore & incredibili formidine, per quam &, montes & colles humiliabuntur.

Hæreticorum doctrina.

Psal. 31.

V. 9. & 10. *Ex diebus Gabaa peccavit Israel: ibi steterunt. Non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis: Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, quum corripientur* A *super [a] duas iniquitates suas*. LXX. *Ex quo colles sunt, peccavit Israel: ibi steterunt: non comprehendit eos in colle bellum super filios iniquitatis: venit ut * corriperet eos: & congregabuntur super illos populi, quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus suis*. Ex eo die quo uxorem Levitæ turpiter atque crudeliter interfecit Benjamin in urbe Gabaa, peccavit mihi omnis Israel: non quia ultus est injuriam, & scelus sanguine B vindicavit; sed quia dolore maritali prosilivit ad pugnam, & sacrilegium in Deum suum noluit vindicare: eo quod in domo Michæ Ephod & Theraphim quæ pro idolis adorabantur, [b] neglexerint. Hic igitur stetit Israel: ibi suum repressit gradum, ne ultra ambularet in viis Domini: idcirco non eos comprehendet propter Gabaa prælium, sive captivitas, sicut ipsi putant: ibi enim bene fecerunt ut per- C sequerentur filios iniquitatis, sed corripiam, inquit, eos atque erudiam tota animi mei voluntate, & congregabo adversus illos populorum multitudinem, quia duas fecerunt iniquitates, vindicando hominem, & Dei sui injuriam negligendo. Sive duas iniquitates: quia primum peccaverunt in idolis Michæ, secundo in vitulis Jeroboam; vel certe [c] duos vitulos Samariæ in Dan & Bethel, possumus duas D iniquitates appellare, de quibus & Jeremias loquitur: *Duo pessima fecit populus meus: dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non possunt aquas continere*. Hæ duæ iniquitates contra duo decalogi erupere præcepta, in quibus dicitur: *Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dii alii absque me*. Septuaginta *Gabaa*, *colles* interpretati sunt: A diebus ergo collium peccavit Israel: quando montes Eccle- E siæ dereliquit, & ad colles, sive clivos descendit hæreticos: doctiorem se putans quam Ecclesia est, & sublimius aliquid repperisse: *ibi steterunt*, hoc est, in errore perseveraverunt. Quodque sequitur: *Non comprehendet eos in colle prælium*, quidam sic interpretati sunt: quia genuerunt filios iniquitatis, & de Ecclesia recedentes, ceperunt esse in collibus, quum persequutio advenerit, non eos comprehendet prælium, diabolo suos impugnare

[a]

* al. corrumperet.

Judic. 19.

Quo animo injuriam uxoris Levitæ vindicarunt Israelitæ.

[b]

[c]

Jerem. 2. 13.

Exod. 10. 2. 3.

gnare

a Pro *super*, Victor. *propter*, ad Vulgatæ lectionem.
b Idem ad Brixianos codd. *neglexerit*, quod idem est.

c Unus Palatin. *vel certe duas iniquitates, duos vitulos* &c. expressius.

gnare nolente. Alii ita: Quoniam ex A diebus collium peccavit Israel, & ibi stetit & ultra ambulare non potuit: nonne oportet eum in collibus a prælio comprehendi? Nonne debent pugnare adversus eum viri Ecclesiastici, ut illos destruant super filios iniquitatis? qui si fuerint comprehensi & superati, ultra generare non poterunt. Simulque Dominus pollicetur, quod corripiat eos atque erudiat, ut quum superati fuerint magistri, congregen- B tur adversus eos discipuli sui, quos ante deceperant, & videant correptionem propter duas iniquitates, quia & Ecclesiam fontem Domini reliquerunt, & foderunt sibi lacus contritos, speluncas scilicet hæreticorum, qui non possunt aquas, id est, doctrinam Salvatoris & sacramentum Baptismi continere.

V. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram: & ego transivi super pulchritudinem colli* C *ejus, & ascendam super Ephraim: arabit Judas: confringet sibi sulcos Jacob.* LXX. *Ephraim vitula* (sive *vacca*: etenim

עגלת quod Hebraice dicitur EGLA, id est, μόσχος & δάμαλις, utrumque significat) *Ephraim* ergo *vitula edocta diligere contentionem: ego autem veniam super pulchritudinem colli ejus:* [a] *superponam Ephraim, & reticebo Judam: roborabitur sibi Jacob.* Locus iste, immo omnia quæ hoc capitulum sequuntur, magnis obscu- D ritatibus involuta sunt. Unde & nos qui explanare conamur, & prudens simul lector attendat, ut si non veritatem, quod difficillimum est, saltem suspicionem verisimilium investigare valeamus. Hanc habet consuetudinem sermo divinus, ut per tropologiam & metaphoram historiæ exprimat veritatem. *(Consuetudo sermonis divini.)* Igitur Ephraim similis est vaccæ vel vitulæ, quæ a juventute sua didicit aream terere, & ferreos orbes E super acervos segetum trahere, ut paleæ a tritico separentur: & non solum didicit, verum nimia consuetudine cepit amare, quod docta est. Et ego, inquit, transivi super pulchritudinem colli ejus. Verbum Hebraicum [b] עברתי ABARTHI, id est, *transivi*, maxime quando a Deo dicitur, semper plagas & adversa significat. Denique & exterminator in Ægypto transisse memoratur. Quia ergo Ephraim vacca vel vitula diligit aream terere, *ego*, inquit, *transivi super pulchritudinem colli ejus*, & tumentes cervicum toros jugo imposito edomui. Quid memorem Legis jugum? ipse ascendi super eam, & me ita laborante, Judas, hoc est, duæ tribus ceperunt arva scindere vomere, & insulcos terram reclinare. Portante autem jugum Ephraim, & arante Juda, confregit sibi sulcos Jacob. Hic Jacob ad distinctionem Israel & Judæ, duodecim tribus intelligamus: quod ceperint * aratris glebas frangere, terramque comminuere: ut emollita recipiat sementem, & fœcunda post modicum seges pullulet. *(* al. ...)* Pro *tritura*, vel *area*, *contentionem* Septuaginta transtulerunt, & est sensus: Quia Ephraim non vult Legis recipere jugum, ego transibo & ascendam super pulchritudinem colli ejus: ut discat contentiosa vacca atque lasciviens laborare, quod non vult. Judas autem arabit sponte sua: quia habet Templum, & moratur in lege, ut tota certatim duodecim tribus arva præparent ad serendum. Quodque sequitur juxta eosdem Septuaginta: *Superponam Ephraim: & reticebo Judam, roborabitur sibi Jacob*, hic esse sensus potest: Ephraim qui contentiosus est, & non vult Legis onera portare, imponam captivitatem. Judam autem parumper relinquam, & nihil loquar de eo: quiquumque autem tam de Ephraim, quam de Juda mea præcepta servaverit, roborabitur sibi & vocabitur Jacob. Secundum ἀναγωγὴν hoc dici potest, quod Ephraim qui eruditus fuit in Lege Dei, ut tereret aream Scripturarum, & meditaretur in ea die ac nocte, cepit diligere contentionem, & jugum Legis abjicere, & contendere contra Ecclesiasticos in subversionem audientium. Unde Dominus elevatam cervicem & sibi sublimia promittentem, vel jugo premet, vel ipse transiens calcabit pedibus suis, & ascendet super eum, ut sciat se habere Dominum. Judas autem, hoc est, Ecclesiasticus arabit, in cepto opere perseverans. Sive: *Retinebo*, inquit, *Judam*. *Non enim sani indigent medico: sed qui male habent.* *(Luc. 5.)* Jacob vero qui interpretatur *supplantator*, & quotidie supplantat vitia atque peccata, & accipit primitiva fratris sui, & hæres paternæ

[a] Legimus ex nostris mss. *superponam*, juxta Græcum ἐπιβιβῶ, vel ἐπιθήσω, ipsumque Hieronymum inferius, ubi locum hunc replicat. Antea erat, *supponam*.
[b] Iidem mss. aspirant, *Habarthi*.

ternæ possessionis est, & dormit in Bethel, quod interpretatur *domus Dei*, sulcos glebasque confringet, ut molli sinu jactatam sementem terra suscipiat, & faciat centum modios hordei, sive ut habetur in Hebræo, centuplum. Neque enim credendum est quod Patriarcha Isaac hordeo studuerit, & non frumento. Usque hodie vir Ecclesiasticus Jacob glebas historiæ & literæ duritiam confringit in partes, & spiritaliter dividit, ut possint fruges reddere spiritales. Quod quidem & Dominum fecisse legimus, ut quinque Legis panes, quos integros populus comedere non poterat, in frusta concerperet: ut per Apostolorum manus vescendos credentibus daret. (Luc. 9.) Quod autem dicit juxta Septuaginta, *roborabitur sibi Jacob*, ostendit sibi omnem laborantem laborare, ut fructus capiat sempiternos.

Ꝟ. 12. *Seminate vobis in justitia, metite in ore misericordiæ. Innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, quum venerit qui docebit vos justitiam.* LXX. *Seminate vobis in justitia, vindemiate* [a] *fructum vitæ: illuminate vobis lumen scientiæ, quoniam est tempus: quærite Dominum, donec veniant fruges justitiæ vobis.* Servat ab agricolis semel ceptam translationem. Dixerat Ephraim vitulam edoctam trituram areæ amare ac diligere, & se ascendisse super collum ejus, & arasse Judam, & confregisse sulcos, sive glebas Jacob. Nunc præcipit ut seminent sibi per pœnitentiam, & seminent in justitia, id est, in Lege, metantque in misericordia, id est, in gratia Evangelii. Ibi enim: *Oculum pro oculo, dentem pro dente*: (Exod. 21.) hic legimus: *Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei & alteram.* (Matt. 5. 39.) Quumque seminaveritis in justitia, & messueritis in misericordia, innovate vobis læta novalia. Redditque caussas cur seminent, cur metant, cur innovent læta novalia. *Tempus*, inquit, *requirendi Dominum est, quum venerit*, Christus atque Salvator, *qui docebit vos justitiam*, quam nunc speratis in Lege: *Finis enim Legis Christus est ad justitiam omni operanti bonum.* (Rom. 10.) Pro eo quod nos diximus, *metite in ore misericordiæ*, Septuaginta transtulerunt, *vindemiate fructum vitæ*: magisque semini convenit messio, quam vindemia: fructus autem vitæ ipse est, qui & lignum vitæ. Et pro eo quod nos posuimus, *innovate vobis novale*, illi verterunt, *illuminate vobis lumen scientiæ*, ut ex operibus atque mandatis Legis notitiam habere mereamur, juxta illud quod in quodam libro legimus. *Desiderasti sapientiam: serva mandata, & Dominus dabit eam tibi.* (Eccli 1. 33.) Qui enim mandata in opera verterit, seminat in justitia, & metet ex ea fructus vitæ. Unde & alibi legimus: *Mandatum Domini lucidum illuminans oculos.* (Psal. 18. 9.) Et Isaias ad Dominum dicit: *Lux præcepta tua super terram.* Et in alio loco: *A mandatis tuis intellexi.* (Psal. 118.) His quoque, qui ab Ecclesia separati sunt, & falsum sibi Christianorum nomen assumunt, præcipitur ut agant pœnitentiam, & utrumque recipiant Testamentum: in Veteri justitiam seminent, in Novo metant misericordiam: & illuminent sibi lumen scientiæ, sive innovent sibi novalia, & requirant Dominum, qui docere eos potest veram justitiam, falsosque magistros destruant, a quibus non discunt justitiam, sed iniquitatem.

Ꝟ. 13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis: comedistis frugem mendacii.* LXX. *Quid reticetis impietates, & iniquitates ejus vindemiastis: comedistis fructum mendacem.* Cogor contra voluntatem meam sæpius de Hebrææ linguæ proprietatibus disputare: neque enim Rhetorum more sententias repetimus, (Mos Rhetorum.) verba construimus, & audientes vel legentes in laudes nostras declamationibus suscitamus; sed quæ obscura sunt, maxime alienæ linguæ hominibus, explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sumus, *arabit Judas*, in Hebraico legitur JEROS per JOD primam literam, (יהרוש) quam Septuaginta VAU putantes, (והורש) interpretati sunt, *& tacebo*. Nunc quoque in Hebræo scriptum est ARASTHEM, (הרשתם) quod nos vertimus, *arastis*: pro quo Septuaginta transtulerunt, *quid reticetis*: simili errore quo supra, *silentium* pro *aratione* interpretantes. Est autem sensus iste dictorum: Super collum vitulæ Ephraim contentiosæ amantisque trituram ego transivi, & ego ascendi, ut, arante Juda, & confringente sulcos, Jacob tereret aream, & solis ferret calorem. Monuique eos ut seminarent in justitia, & meterent in misericordia, & facerent sibi novalia: tempusque requirendi Dominum illud

 esse

[a] Interserunt Palatini mss. *vobis*, heic atque inferius, ubi iste recurrit locus: estque revera & in Græco Alexandrino codice ἑαυτοῖς.

esse cognoscerent, quo venturus est qui docebit nos justitiam. Me hæc jubente, & volente de lætis novalibus fructus justitiæ ac misericordiæ accipere, araverunt impietatem, qua egerunt impie contra Dominum, relinquentes Creatorem, & colentes idola, & messuerunt iniquitatem, de malo semine malas fruges recipientes, de quibus fecerunt non solum panem subcinericium, sed fraudulentum atque mendacem, qui vana spe deciperet comedentem. Istiusmodi sunt hæretici, qui arant sermone composito, & protegunt vel tacent impietatem: ne impietas esse videatur, sed credatur pietas. Unde quia dixerunt in corde suo, non est Deus, corrupti sunt & abominabiles facti sunt, & messuerunt, sive vindemiaverunt iniquitates. Quomodo enim radix omnium malorum est avaritia: sic peccatorum scelerumque cunctorum radix est impietas, quam qui araverit, sive seminaverit, metet iniquitates. Qui igitur araverunt impietatem, & messuerunt iniquitates, comederunt fructum mendacii; omnia quæ falsa sunt deceptis populis prædicantes, ut non quærant panem verum, qui de cælo descendit; sed panem mendacii, qui suffocat & interficit devorantes.

Psal. 13. 1. Tim. 6. Joan. 6.

V. 14. & 15. *Quia confisus es in viis tuis: in multitudine fortium tuorum consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ vastabuntur: sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui* * *vindicavit Baal in die prælii, matre super filios allisa, sic fecit vobis Bethel a facie malitiæ nequitiarum vestrarum.* LXX. *Quia sperasti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuæ, consurget perditio in populo tuo, & omnia murata tua abibunt sicut principes Salmana de domo Jerobaal in diebus belli, matrem super filios alliserunt, sic faciam vobis, domus Israel, a facie malitiarum vestrarum.* Ideo [a] comedistis frugem mendacii, & in cunctis quæ proposuistis, spes vos vana decepit; quia confisus es, o Ephraim, in viis idololatriæ tuæ: hæ sunt enim viæ tuæ, & in multitudine fortium tuorum, non in Deo habens spem, sed in exercitus robore. Itaque consurget tumultus in populo tuo, quod Hebraice dicitur, SAON, id est, *sonitus & fremitus* ululantis exercitus, quibus clamantibus, omnes munitiones tuæ vastabuntur, & ea quæ munita arbitrabaris & tuta, patebunt hostibus, & sic vastabuntur, quomodo vastatus est atque contritus Salmana princeps Madianitarum, qui interfectus est a domo Jerobaal. Haud dubium quin Gedeonem significet, qui ex eo quod destruxit phanum Baal, lucumque succidit, & ille se vindicare non potuit, cognomentum *Jerobaal* sortitus est, id est, *ulciscatur se Baal*; ut quomodo Salmana interfecit filios coram matribus suis, ipsis quoque matribus deinceps interfectis: sic & filii tui, o Ephraim, te præsente * interficiantur, qui & ipse trucidandus es. Quærimus, ubi scriptum sit, quod Salmana matrem super filiis occiderit: Legimus in Judicum libro loquente Gedeone ad principem Madian: [b] *Quomodo absque liberis fecit gladius tuus multas matres, ita sine filiis erit inter mulieres mater tua.* Sicut igitur vastatus est Salmana ab Jerobaal, quem male quidam arbitrantur Jeroboam filium Nabath, qui decem tribubus præfuit, & vastatus est, ut in Hebræo continetur, ab ARBEL, id ipsum significante, quod & *Jerobaal*, sed breviori dissertiorique sermone. sic fecit vobis, o Israel, a facie malitiarum vestrarum Bethel, in qua vitulum aureum posuistis, & estis venerati Ægyptios Deos. Pro *Bethel*, quod interpretatur *domus Dei*, LXX. transtulerunt *domus Israel*, quod

* Vulgat. judicavit.

שאון Judic. 8. * a' ferientur. Judic. 8. ארבאל

[a] Sic ferme elegantius mss. Antea erat *comedetis*.

[b] Victorius ait, Hæc non Gedeonis ad Salmana, sed Samuelis ad Agag verba sunt, ut constat 2. Reg. 15. Gedeonis autem & Salmana historia scribitur Judicum octavo capite: in quo hoc tantum proditur, quod a Salmana occisi fuerint in Thabor fratres Gedeonis uterini: propterea que Gedeonem ad eum dixisse: *Vivit dominus, quia si servassetis eos, non vos occiderem.* Veram tamen fuisse historiam, quam Hieronymus prodit, negari non potest, asseverante illam Osee Propheta hic, dum ait: *Sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit Baal in die prælii, matre super filios allisa.* Sicut enim in libro Judicum uterinos Gedeonis fratres occisos, ita hic una cum illis matrem quoque necatam a Salmana scribitur. Nec refert quod in libro Judicum hujusmodi verba non recenseantur, quando alioqui tunc dicta ex utroque loco, Samuelis exemplo Hieronymus conjicit. Jungit enim ipse sæpius testimonia, & ex diversis locis unam contexit historiam. Constat hoc Zachariæ capite undecimo, ubi ea Prophetæ verba: *Non pascam vos*, veluti ad Moysen dicta interpretatur, dum scribit: *Quamobrem indignatus dixi ad Moysen: Non pascam vos, dimitte me, & disperdam eos.* Et paulo interius scripta ab Isaia, veluti in eremo ad populum dicta sint, prodit in hæc verba: *Quibus & in eremo locutus sum: Si audieritis me, quæ bona sunt terræ comedetis.* Hæc enim verba non nisi Isaiæ primo capite reperiuntur. Sic Paulus Apostolus Rom. 9. ex Genesi & Malachia connectens testimonium, veluti unius loci illud sit, ponit, dum ait: *Quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sic Marcus cap. 1. Malachiæ & Isaiæ testimonia jungens, Isaiæ tantum, non etiam Malachiæ nomen apponit. Itaque toto aberrant cælo, qui hic memoria lapsum D. Hieronymum putant.

quod in Hebræo penitus non habetur. Evaſimus utcunque de confragoſis locis: nunc in altum vela tendentes, allegoriæ pelagus tranſeamus. *Quia confiſus es*, o Ephraim, *in viis*, ſive, *in curribus tuis*, de quibus ſcriptum eſt: *Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei noſtri magnificabimur*: & confiſus es in multitudine fortium tuorum, quos tibi falſa ſcientia roboraſti: ideo conſurget tumultus & ſonitus in populo tuo. Quidquid enim loquuntur hæretici, non habent vocem ſententias explicantem, ſed tumultum clamoremque & ſonitum. *Et omnes munitiones tuæ*, ſive quæ murata ſunt, *vaſtabuntur* (non enim teſtimoniis Scripturarum, ſed arte dialectica, & argumentis Philoſophorum munita ſunt atque conſtructa) *ſicut vaſtatus eſt quondam Salmana* a Gedeone, matre ſuper filiis interfecta. Cujus hiſtoriæ & octogeſimus ſecundus Pſalmus meminit: ubi inter cæteros duces Madian etiam Salmana fuiſſe commemorat, dicens: *Fac eis, Domine*, haud dubium quin eos ſignificet qui contra Dominum injerunt pactum ſive teſtamentum, *ſicut Madian & Siſaræ*. Et poſt reliqua: *Pone*, inquit, *principes eorum ſicut Oreb & Zeb, & Sebee, & Salmana, omnes principes eorum qui dixerant: hæreditate poſſideamus ſanctuarium Dei*. Et in hoc eodem Pſalmo duces hæreticorum deſcribuntur, qui altare Dei ſibi vendicare conati ſunt. Quodque ſequitur: *Sicut fecit vobis, Bethel, a facie malitiæ nequitiarum veſtrarum*, proprie hæreticorum principibus coaptatur, quod eis fecerit Bethel quam ipſi vocant *Bethel*, hoc eſt, *domum Dei*, & falſam Eccleſiam; ut ſit ſenſus: Sic vobis faciet Eccleſia veſtra quam vocatis domum Dei: cæterum ex quo a vobis tenetur, appellanda eſt Bethaven, id eſt, *domus idoli*, propter multitudinem malitiarum veſtrarum.

Pſal. 19. 8.

Pſ. 82. 12. 13.

Cap. XI. a

Sicut mane [a] *tranſiit, pertranſit rex Iſrael: quia puer Iſrael, & dilexi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum: vocaverunt eos: ſic abierunt a facie eorum: Baalim immolabant, & ſimulacris ſacrificabant*. LXX. *Mane projecti ſunt, projectus eſt rex Iſrael, quia parvulus Iſrael, & ego dilexi eum, & ex Ægypto vocavi filios ſuos. Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea ipſi: Baalim immolabant, & ſculptilibus adolebant* [b]. Diverſis figuris eumdem explicat ſenſum. Qui ſupra dixerat: *Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ*; eo quod ſpuma & bullæ in aquarum ſummitatibus natantes celeriter diſſolvantur: nunc eamdem rem ſub alia ponit ſimilitudine. Sicut enim ortus auroræ & diluculum & principium diei, quod appellatur mane, inter noctis ſoliſque viciniam tranſit celeriter; ita ut finiatur nox & clareſcat dies: ſic rex Iſrael, id eſt, decem tribuum velociter tranſiet. Exponitque beneficia quæ in ipſum contulerit Deus. Dum, inquit, eſſet puer & parvulus, & captus in Ægypto teneretur, intantum eum dilexi, ut mitterem ſervum meum Moyſen, & ex Ægypto vocarem filium meum, de quo dixi in alio loco: *Filius primogenitus meus Iſrael*. Et quia Iſrael ſingulariter quidem dicitur, ſed pluraliter intelligitur: quomodo & populus & Ephraim & Judas: ſiquidem in numero ſingulari multus eſt numerus, qui hoc numero continetur, veteris recordatur hiſtoriæ, quod vocaverit quidem eos per Moyſen & Aaron, qui vocaverunt eos, ut egrederentur de Ægypto: ipſi vero vocati ab eis receſſerunt a facie eorum, vertentes ei terga, & mentis duritiam geſtu corporis indicantes. Nec eis ſuffecit vocantes contemnere, niſi immolarent Baal & ſculptilibus ſuis, ſive ſimulacris adolerent incenſum. Adoraſſe eos Baal primum ſub Achab rege Iſrael legimus, qui Sidonii regis filiam Jezabel duxit uxorem, & Babylonium ac Phœnicis idolum tranſtulit in Samariam. Ergo diſtantia peccata temporibus, uno ſermone conjungit: quomodo primum vocati ſint de Ægypto & appellati filii, deinde in ſolitudine receſſerint a Deo, Beelphegor magis colentes, quam Deum, & poſtea in terra ſancta Baalim & Aſtaroth, & cæteris idolis ſervierint. Et tranſire hæreticos inſtar diluculi, & regem eorum diabolum, vel hæreſiarcham intelligimus, quos in infantia (quando crediderunt in Eccleſia, & erant parvuli, & Chriſti nomine cenſebantur) dilexit eos Deus, & vocavit illos

b

Exod. 4.

a Victor. *tranſit*, ex Vulgata & ſubnexa Hieronymi expoſitione. Sed & *pertranſiit* continuo legendum erat ex eadem Vulgata; ut & duo præferunt Palatini codd.
b Addunt mſſ. duo Palatini *incenſum*.

illos de tribulatione & tenebris Ægy- A pti. Vocavit autem per Apostolos & doctores Ecclesiæ. Quumque a meis, inquit, ducibus sint vocati, recesserunt a facie eorum, & adoraverunt Beelphegor, hoc est, suis vitiis & libidini servierunt, & postea immolabant Baalim & simulacris, quæ sibi confinxerant. Singuli enim hæreticorum habent Deos suos, & quodquumque simulaverint, quasi sculptile * colunt atque conflatile. Pro eo quod nos di- B ximus: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Septuaginta transtulerunt: *Ex Ægypto vocavi filios ejus*, quod in Hebraico non habetur; nullique dubium est, Matthæum de hoc loco sumsisse testimonium juxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt nostræ translationi, [a] dent Scripturam, de qua Evangelista hoc testimonium sumserit, & interpretatus sit in Domino Salvatore, quando de Ægypto reductus est in ter- C ram Israel. Et quum invenire non quiverint, desinant rugare frontem, adducere supercilium, crispare nares, digitis concrepare. Hunc locum in septimo volumine Julianus Augustus quod adversum nos, id est, Christianos evomuit, calumniatur, & dicit: quod de Israel scriptum est, Matthæus Evangelista ad Christum transtulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos breviter res- D pondebimus: Primum Matthæum Evangelium Hebræis [b] literis edidisse, quod non poterant legere nisi hi qui ex Hebræis erant. Ergo non propterea fecit, ut illuderet Ethnicis. Sin autem Hebræis illudere voluit, aut stultus, aut imperitus fuit: stultus si apertum finxit mendacium: imperitus, si non intellexit, de quo hæc dicerentur. Stultitiam ipsum volumen excusat, quod prudenter ordinateque composi- E tum est: imperitum non possumus dicere, quem ex aliis testimoniis Scripturarum scientiam Legis habuisse cognoscimus. Superest ut illud dicamus quod ea quæ τυπικῶς præcedunt in aliis, juxta veritatem & adimpletionem referantur ad Christum: quod Apostolum in duobus montibus Sina & Sion, & in Sara & Agar fecisse cognovimus,

al. ponunt

Matth. 2.

Calumnia Juliani Apostatæ confutata.

Matthæi Evangelium literis Hebraicis scriptum.

Quæ in typo in aliis præcesserunt, juxta veritatem ad Christum referuntur.

Neque enim non est Sina mons, & non est Sion: non fuit Sara, & non fuit Agar; quia hæc Apostolus Paulus ad duo retulit Testamenta. Sic igitur hoc quod scriptum est: *Parvulus Israel, & dilexi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum*, dicitur quidem de populo Israel, qui vocatur ex Ægypto, qui diligitur, qui eo tempore post errorem idololatriæ quasi infans & parvulus est vocatus: sed perfecte refertur ad Christum. Nam & Isaac in typo Christi fuit quod futuræ mortis ligna sibi ipse portaverit: & Jacob quia Liam dolentem oculos, & Rachel pulchram habuerit uxorem. In Lia quæ major erat, cæcitatem intelligimus Synagogæ, in Rachel pulchritudinem Ecclesiæ: & tamen qui ex parte typi fuerunt Domini Salvatoris, non omnia quæ fecisse narrantur, in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat: quod si totum præcedat in typo, jam non est typus, sed historiæ veritas appellanda est. Hæc breviter, ut in Commentariis diximus: nunc ad reliqua recurramus.

Et ego quasi nutricius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, & nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis. E ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, & declinavi ad eum ut vesceretur. V. 3. & 4.
LXX. *Et ego * colligavi Ephraim, suscepi eum super brachium meum, & non cognoverunt ut sanarem illos in corruptione hominum: extendi eos in vinculis caritatis meæ. Et ero illis, quasi dans alapas homo super maxillas ejus: & respiciam ad eum prævalens ei.* Multum inter se Hebraicum & Septuaginta Interpretum Editio dissonant. Tentemus igitur juxta Hebræos historiam; juxta LXX. ἀναγωγὴν texere. Qui supra dixerat: *puer Israel & dilexi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum*; & postea intulit quod perpetraverit nefas, *Baalim immolabant, & simulacris sacrificabant*, nunc narrat quo Israel amore dilexerit, secundum illud quod in Deuteronomio legitur: *Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum.* Et in

Gal. 4.

Genes. 22.

Gen. 29.

Typus & historia quomodo differant.

* al. *allicavi*.

Deut. 1. 31.

[a] Mendose hactenus obtinuit, *videant Scripturam*, neque enim aut ipse locum innuit Hieronymus, aut ut scrutentur de Scripturis, auctor est; sed æmulos provocat, si sciunt, ut digito locum notent. Frequens est S. Doctori istæc provocandi formula, *Dent Scripturam*: *indicent locum*. Nos ad mss. fidem correximus, e quibus alter Palatinus etiam pro verbis, *de qua Evangelista* repetit, *dentque unde Evangelista*. Mox quoque *sit* reposuimus pro *est*.

[b] Propius tamen ad fidem est, Græcis fuisse literis ab ipso Evangelista conscriptum. Vide quæ hac de re diximus ad Catalog. cap. III, not. c.

Ibid. 32.11. Et in alio loco: *Expandit alas suas & assumsit eum, atque portavit in humeris suis.* Ego, inquit, qui pater eram, nutricius factus sum, & parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne læderetur in solitudine, & ne vel æstu vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna: ut quos protexeram, meo illustrarem & sanarem lumine, quumque peccassent, & fecissent sibi vituli caput, dedi locum pœnitentiæ, & ignoraverunt quod curarem eos, & vulnus idololatriæ quadraginta annorum spatio obducerem, & pristinæ redderem sanitati. Curavi autem eos propter funiculos & vincula caritatis, quibus mihi Abraam, Isaac, & Jacob astrinxeram. Pro *Alam* enim Aquila & Symmachus & Septuaginta & Theodotio, [a] *homines* transtulerunt: ut dicerent, *in funiculis hominum traham eos, in vinculis caritatis.* Quodque sequitur: *Ero eis quasi exaltans jugum*, pro quo interpretatus est Symmachus: *& putaverunt quod imponerem jugum super maxillam eorum*, dupliciter accipitur: Aut, abstuli ab eis jugum cunctarum per circuitum nationum: aut Legem meam quasi gravissimum jugi pondus arbitrati sunt. Et dedi eis escam manna in deserto, quo vescerentur, hoc est enim, quod ait, *declinavi ad eum, ut vesceretur*: pro quo interpretatus est Symmachus, *& declinavi ad eum cibos.* Non quod Deus ad eum declinaverit, sed quod cibum mannæ ad eum fecerit declinare. Aliter: Intantum dilexi eos, & tam clemens pastor fui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem: ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem: & qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis caritatis, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum.* Et arbitrati sunt jugum meum leve, esse gravissimum: & declinavi ad eos deferens regna cælorum, ut cum eis [b] vescerer, assumta forma hominis, sive dedi eis esum Corporis mei: ipse & cibus & conviva. Transeamus ad intelligentiam spiritualem, juxta Septuaginta duntaxat Interpretes: ne si utrumque & secundum historiam, & secundum ἀναγωγὴν voluerimus exponere, tendamus libri magnitudinem. Illis immolantibus Baalim quæ de suo corde finxerunt, & me vocante, fugientibus a facie mea (ita enim in Septuaginta continetur) ego clementissimus Dominus ligabam pedes Ephraim, ne a me longius fugerent: hoc enim significat συνεπόδισα. Ligabam [c] autem testimoniis Scripturarum, & disputatione magistrorum Ecclesiæ, ut ligatos per patientiam suis brachiis contineret, non intelligentes quod patientia Dei salutis eorum esset occasio. Unde in corruptione hominum, videlicet magistrorum, qui eos deceperant contractos perfidiæ frigore, extendi calorem fidei, & quasi repugnantes vinculis meæ dilectionis adstrinxi. Et quia non sua sponte currebant, sed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum alapis verberavi, non puniens; sed corrigens & emendans. Judex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat. Qui autem pater est, lascivientem filium palma percutit * manus. Et pulchre non dixit, ero eos alapis verberans, sed quasi homo maxillas manu percutiens. Percutit autem Deus filios aberrantes comminatione pœnarum, Evangelica lectione, & testimoniis Prophetarum. Quumque sic percusserit in maxilla, ut hæreticorum panem atque doctrinam excutiat de ore polluto: tunc respicit ad eum, dicente sibi filio verberato: *Respice in me, & miserere mei.* Et iterum: *Respice & exaudi me, Domine Deus meus.* Quumque eo respexerit, prævalebit, sive proderit eis, id est, superabit adversarios, & de fugitivis servos faciet. Sive dabit eis verum & dulcem cibum, qui prius hæreticorum mendacia & cibos amarissimos devorabant.

Marginalia: Exod. 13. — a — Exod. 16. — Luc. 15. — Joan. 6. 44. — b Christus cibus & conviva. — 3. Reg. 18. — 4. Reg. 15. — * al. manu — Quomodo Deus percutit. — Psal. 85.16. — Psal. 12.4.

V. 5. 6. & 7. *Non revertetur in terram Ægypti, & Assur ipse * rex ejus, quoniam noluerunt converti. Cepit gladius in civitatibus ejus, & consumet electos ejus: & comedet capita eorum, & populus meus pendebit ad reditum meum. Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.* LXX. *Habitabit Ephraim in Ægypto, & Assur ipse rex ejus: quia noluit converti. Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, & requievit*

* Vulg. addit *est*.

[a] Duo Palatini mss. *universi homines.*
[b] Iidem mss. *cum eis versarer*: & corruptius paulo post, *dedi eis optime sensum corporis mei*, &c.
[c] Corrigit Victor. *Ligabat* ex quattuor Florentiæ codicibus, mutari sentiens personam. Nostri vero mss. non suffragantur. Tantum pro *patientiam*, quod bis paulo post nomen recurrit, legunt *potentiam*, & inferius *adtraxi* pro *adstrinxi*.

vit in manibus illius, & comedent de cogitationibus ſuis: & populus ejus ſuſpenſus eſt ex incolatu ſuo, & Deus ſuper pretioſa ejus iraſcetur, & non exaltabit eum. Quando dicit: *non revertetur in terram Ægypti*, oſtendit quod reverti cupiat, ſed ire non poſſit. Reverti autem cupiebat Iſrael ab Ægyptiis auxilium efflagitans; ſed poſſeſſus eſt ab Aſſyrio, qui cepit eum, & dominatus eſt illius jure victoris, & hoc paſſus eſt, quia converti noluit, nec agere pœnitentiam. Vel certe dicamus, quod reverſus ſit in treram Ægypti, quando Ægyptios in terra ſancta adoravit deos, vel illo ſenſu accipiendum, quo ſupra dictum eſt: *Ægyptum invocabant, ad Aſſyrios abierunt.* Cepit itaque gladius in civitatibus ejus, ſive *irruet*, ut interpretatus eſt Aquila, aut *vulnerabit*, ut Symmachus tranſtulit. Et vide quantum pondus ſit miſeriarum, ut non agri vel poſſeſſiones ac rura vaſtentur; ſed medias [civitates hoſtis introeat, & conſumat electos ejus], ſive *brachia* illius, ut interpretatus eſt Symmachus, quod Hebraice dicitur BADDAU. בדיו Quumque conſumſerit gladius electos, & principes, ſive robur exercitus, & devoraverit vel capita vel conſilia eorum, ut non poſſint aliquod invenire præſidium, tunc plebs miſerabilis quæ ad me reverti noluit, meum ad ſe reditum præſtolabitur. & ſero aget pœnitentiam, hoſtibus cuncta vaſtantibus. Itaque quia peccata grandia grandibus ſunt punienda ſuppliciis, imponent eis qui derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Aſſyrio mucrone truncatis) jugum graviſſimum ſervitutis, & imponent pariter quod non auferetur juxta literam, niſi ſpiritualiter tollatur in Chriſto. Juxta Septuaginta [a] habitabit Ephraim in Ægypto, terram ſanctam ſe habere dicens, & Eccleſiam Domini Salvatoris; ſed vitiis atque peccatis & perverſitate fidei ſemper in Ægypto commoratus eſt. Quia igitur habitavit in Ægypto, ſenſus magnus Aſſyrius erit rex ejus: noluit enim reverti ad Eccleſiam, & virtute perdita, id eſt, Chriſto, qui eſt, Dei virtus & Dei ſapientia, ſemper in languore verſatus eſt, & infirmus fuit, cunctis dæmonibus ac perturbationibus ſubjacens: idcirco gladius, hoc eſt, ſcientia ſpiritualis, vel ſermo Eccleſiaſtici viri, vaſtans atque debellans ſemper verſabitur in urbibus ejus, quas impie exſtruxit contra Dominum, & ipſe gladius requieſcet in manibus ejus, ut occiſus ab alio, alium non poſſit occidere, nec contra adverſarium levare manum. Denique recipient, & vorabunt ſecundum conſilia ſua. Jnfelix autem populus & vulgus indoctum ſuſpirabit antiquam patriam, & captum ſe eſſe ſentiet, ſive pendebit in incolatu ſuo, neſciens quid agat, & quo vertatur ignorans. Deus vero ſuper pretioſa eorum, aurum videlicet & argentum quæ acceperant ab eo, de quibus ſæpe diximus, iraſcetur, & nequaquam liberabit eum qui ſuo vitio corruit. Hoc juxta LXX. eumdem autem ſenſum & Hebraico coaptabimus.

Quomodo dabo te, Ephraim: protegam V. 8.
te, Iſrael? quomodo dabo te ſicut Adama: 9.
ponam te ut Seboim? Converſum eſt in me cor meum: pariter conturbata eſt pœnitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ: non convertar, ut diſperdam Ephraim: quoniam Deus ego * *ſum & non homo: in medio tui ſanctus, & non ingrediar civitatem.* LXX. *Quid faciam tibi, Ephraim: protegam te, Iſrael? Quid faciam tibi? ſicut Adama ponam te, & ſicut Seboim: converſum eſt cor meum* [b] *in ipſo: ſimul conturbata eſt pœnitudo mea. Non faciam juxta iram furoris mei. Non derelinquam ut deleatur Ephraim: quoniam Deus ego ſum, & non homo: in te ſanctus: & non ingrediar civitatem.* In eo loco ubi nos & LXX. interpretati ſumus: *protegam te Iſrael?* in Hebraico ſcriptum eſt AMAGGENACH אמגנך quod Aquila tranſtulit, ὀχλῶ κουκλώσω σε, id eſt, *ſcuto cicumdabo te.* Quod quum in bonam partem putaremus intelligi, & ſignificare protectionem, ex editione Symmachi contrarius nobis ſenſus ſubjicitur, dicentis, ἐκδώσω σε, id eſt, *tradam te.* Ex translatione quoque Theodotionis non proſpera, ſed adverſa demonſtrantur: ἀφοπλίσω σε, quod ſignificat, *nudabo te*, & auferam a te ὅπλον, hoc eſt, *ſcutum*, quo te ante protexeram: & hic ſenſus magis convenit Domino comminanti. Quod igitur dicit, hoc eſt: quoniam noluerunt converti, & Aſſur factus eſt rex eorum, devorabit gladius & urbes & princi-

* Vulg. tacet jam

Hieronymus hic mutat ſententiam.

[a] Rurſum Victorius ex Florentinis codd. emendat *habitavit* juxta Græcum κατῴκησεν: itemque inducit copulam *et* in hunc modum, *terram ſanctam habere ſe dicens Eccleſiam Domini Salvatoris.*

[b] Voces *in ipſo*, tum ad ſubſequentis finem verſiculi, *in te*, mſſ. Palatini ignorant.

principes & populum, & imponetur A eis jugum, quod non auferetur ab eis: & quia videbatur dura sententia, nequaquam eis locum pœnitentiæ derelinquens, nunc Deus parentis ad Israel loquitur affectu: *Quid tibi faciam, Ephraim?* quomodo te meo auxilio denudabo? quid tibi faciam? qua te arte corripiam? quo potero sanare medicamine? Sicut Adama & Seboim ponam te, quæ duæ sunt quinque urbium, sicut in Genesi legimus: *Sodoma* B *& Gomorra, Adama, & Seboim & Bale, quæ est Segor*, & Syro sermone *Zoara* dicitur. Ponam itaque & vertam te in solitudinem, & delebo usque ad cineres ac favillas, sicut delevi Adama & Seboim. Quumque duram immo crudelem sententiam protulisset, rursum parentis affectu misericordia vincitur, & austeritatem judicii pietate mitigat patris. Dicit enim: *Conversum est in me cor meum: pariter con-* C *turbata est pœnitudo mea*. Statim ut loquutus sum, me Ephraim & Israel sicut Adama Seboimque positurum, mea commota sunt viscera. Pœnituit me meum quondam populum delere in perpetuum: idcirco non faciam secundum furorem iracundiæ meæ, nec de mea clementia commutabor, ut disperdam Ephraim: non enim percutio ut perdam in perpetuum; sed ut emendem. Crudelitas mea pœnitentiæ & D pietatis occasio est: *Deus enim ego sum, & non homo*. Homo ad hoc punit ut perdat, Deus ad hoc corripit, ut emendet. *In medio tui sanctus, & non ingrediar civitatem*, hoc est, non sum unus de his, qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrantur justitiam: quibus jus summum summa malitia est, mea autem lex meaque justitia est salvare correctos. Possumus E & aliter dicere: quia primus Cain parricida exstruxit civitatem in nomine filii sui Enoch, in hujuscemodi urbem Dominus non ingreditur, quæ ex scelere & sanguine & parricidio fabricata est. Sin autem voluerimus legere, *quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel?* Sic intelligendum est: Quid tibi faciam? num protectione dignus es, qui tanta fecisti? Notandum quoque quod ubi contra Judam dicitur, id est, populum Dei, non Adama ponitur & Seboim, sed Sodoma & Gomorra. Legimus enim in Isaia: *Audite legem Dei*

Deus percutit ut emendet

Crudelitas hominum.

Primus Cain exstruxit civitatem.

Isai. 1, 10.

principes Sodomorum: attendite verbum Domini, populus Gomorræ. In Evangelio quoque civitas, quæ & Apostolos non receperit, excutientibus eis pulverem pedum suorum, dicitur de ea, quod in die judicii tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræ, quam civitati illi. Et ad Jerusalem prophetalis sermo dirigitur: *Justificata est Sodoma ex te*. Datur ergo nobis suspicio, quod Sodoma & Gomorra principes fuerint in peccato, & Adama & Seboim earum exempla sectatæ sint, quod potentes potenter tormenta patiantur: & servus qui scit voluntatem Domini sui, & non facit eam, vapulet multis. Unde & Ecclesiastici viri, si iisdem quibus hæretici sceleribus continentur, nequaquam Adamæ & Seboim, quæ inferiores sunt; sed Sodomæ & Gomorræ, quæ majorum criminum esse dicuntur, cruciatibus subjacebunt. Ad hæreticos quoque deceptumque ab eis populum loquitur Dominus, quod nisi egerit pœnitentiam, ponantur sicut Adama & Seboim, ut nullam spem habeant salutis. Rursum ut clementissimus pater dicit se suam mutare sententiam, & pœnitere quod talia sit loquutus, ut illos quoque ad conversionem & ad pœnitentiam provocet. Non faciam, inquit, in furore meo, non disperdam Ephraim. Quantum, inquit, in me est, quantum ego cupio, si errorem veritate correxerit, si me magis amaverit quam principes hæreseos *Deus* enim *ego sum, & non homo*, lapsis manum porrigam, errantes ad salutem vocabo. Et quia sanctus sum, propterea non ingrediar civitatem, id est, conciliabula & urbes hæreticorum. Foras exeuntes de urbibus suis, libenter recipio: in civitates eorum non ingrediar. Hoc quod dixit, *non ingrediar civitatem*, & juxta LXX. sequitur: *post Dominum ambulabo*, quidam sic interpretati sunt, ut dicerent Domino populum respondisse, & esse sensum: Quia conversum est cor tuum in te, & non secundum peccata nostra fecisti nobis; sed imitaris clementiam tuam, & nostra delicta non punis, & polliceris te sanctum & clementem in nostri medio versaturum; idcirco & ego malorum hominum non ingrediar civitatem: nec ero de numero peccatorum; sed ambulabo post Dominum Deum meum. Hebræi autem ex persona Dei ita edisserunt:

Mat. 10.

Ezec. 16. 32.

Sapien. 6. Luc. 12.

Catholici peccantes suppliciis majoribus subjacebunt.

Non

Non te derelinquam : non ibo ad A aliam gentem : nec ingrediar alteram civitatem.

V. 10. & 11. *Post Dominum ambulabunt : quasi leo rugiet : quia ipse rugiet, & formidabunt filii maris, & * volabunt quasi * avis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum : & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.* LXX. *Post Dominum ambulabo : sicut leo rugiet : quia ipse rugiet, & formidabunt filii aquarum, [a] & volabunt quasi avis ex Ægypto, & quasi* B *columba de terra Assyriorum : & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.* Domino prospera pollicente, populus convertetur ad eum : & ambulabit post Dominum; quia Dominus rugiet quasi leo. De quo & Amos Propheta commemorat : *Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam.* Rugiet [b] autem quando dicit : *sicut Adama, ponam te ut Seboim.* Quumque ille rugierit, tunc formidabunt filii maris, C sive aquarum, ut LXX. transtulerunt. Etenim verbum MAIM, quod per tres literas scribitur MEM, JOD, MEM: si legatur MAIM, *aquas* significat : si MEJAM, *de mari* intelligitur. Hæc Hebræi ad adventum Christi referunt, quem sperant esse venturum. Nos jam transacta convincimus; quia & de Ægypto, & de Assyriis, hoc est, ab Oriente & Occidente, & ab Aquilone & a Meridie venerunt, & quotidie veniunt D qui discumbant cum Abraam, Isaac & Jacob. Filios autem maris, sive aquarum, eos possumus appellare, qui sagena Domini comprehensi sunt, & abstracti de mari hujus sæculi. Quumque capti fuerint de morte ad vitam, collocabuntur in domibus suis : quæ horrea vocat Evangelium, in quibus electa & a paleis separata frumenta conduntur. Natura leonum esse dicitur : ut quum infremuerint & rugierint, omnia animantia contremiscant, & fixo gradu se E movere non possitn : tantus pavor est & tanta formido. Itaque & Dominus quum instar leonis rugierit, & intonuerit, ac dederit vocem suam, cunctæ aves & universa volatilia perhorrescent : & ibunt ad nidos, id est, ad domos suas, in quibus Dominus habitabit cum eis. Dicamus & aliter : Quum verus leo infremuerit, falsus leo qui

* Vulg. avolabunt.
* al. aves.
Amos 1. 2.
מים
Matt. 8.
Matt. 13.
Matt. 13.
Leonis natura.

est juxta Apostolum Petrum adversarius noster, illico conticescet, & omne dogma perversum os suum aperire non poterit : quique ante ab eo capti fuerant, rugitu leonis soluti & comminatione terribili, sequentur Dominum Deum suum. Tunc timebunt filii maris, sive aquarum, qui in amaritudine & [c] falsis hæreticorum aquis fuerant procreati, & assumtis pennis, volabunt quasi aves ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum, & dicent : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam?* ut qui apud hæreticos laboraverant, requiescant in Ecclesia, & habitent in domibus suis, de quibus fuerant errore seducti. Ægyptum, id est, MESRAIM *tribulationem* interpretari, & *angustiam* novimus : Assyrios quoque, *dirigentes*, sive ut melius arbitramus, *arguentes*. Ab his ergo liberabuntur hæretici, quum habitare ceperint in domibus suis, & malis parentibus dixerint : *Relinquetur vobis domus vestra deserta.*

*Circumdedit me in negatione * sua Ephraim : & in dolo domus Israel : Judas autem testis descendit cum Deo & cum sanctis fidelis.* LXX. *Circumdedit me in mendacio Ephraim : & in impietate domus Israel & Juda : nunc cognovit eos Deus : & populus sanctus vocabitur Dei.* Tradunt Hebræi hujuscemodi fabulam : In exitu Israel ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia Rubrum mare, & ex alia Pharaonis cingebat exercitus, & inclusus populus tenebatur, cæteris tribubus desperantibus salutem, & aut reverti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare, unde & regnum meruit accipere, & hoc esse quod nunc dicatur : Judas testis sermonum Dei, & astipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, & inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei. Hoc illi dicunt. Nos ceptæ explanationis sequamur ordinem, quod circumdederit Ephraim regia tribus & domus Israel, populus qui tribui regiæ serviebat, & circumdederit eum in negatione sive mendacio, dum Dominum negant, & idola confitentur. Judas autem, hoc est, duæ tribus, quæ habebant Templum, Legem, Prophetas, & servabant præcepta

1. Pet. 5
Ps. 54. 7.
מצרים
Matt. 23.
V. 12.
* ... abc ...
Judæorum fabula.
... unde ... ruit ... accipere.

[a] Pro reliquo versiculi contextu Palat. mss. habent *Cætera similiter* : eadem nempe utrobique sunt.
[b] Victor. ex Florentinis quattuor codd. *Rugit autem, quando dicit, sicut Adama ponam te, & ut Seboim.*
[c] Martian. retinuit *falsis* : tametsi erroris manifesti Victorius pridem admonuisset.

cepta legalia, erant testes, gradientesque cum Deo & cum sanctis fideles. Sanctos possumus dicere vel Angelos, vel Patriarchas ac Prophetas, & cæteros qui Dei imperio serviebant. Ad comparationem enim illius temporis quo hæc dicebantur, aberrante penitus Ephraim, & decepto in idolorum cultu Israel, solus Juda remanserat, qui in Dei cultu & testimoniis versaretur, & posset descendere cum eo, sive fortis esse cum forte: RAD enim & *descensionem* & *fortitudinem* significat: pro quo Aquila transtulit [a] ἐπικράτειαν. Juxta ἀναγωγὴν circumdant hæretici Dominum in mendacio, immo in negatione. Quidquid enim loquuntur, negatio, immo mendacium est: & circumdant eum in dolo, sive in impietate domus Israel; dum universa quæ simulant, artifici sermone componunt, & impietatem loquuntur contra Dominum. Judas autem, hoc est, vir Ecclesiasticus, non superbit, non inflatur tumore hæretico, sed humiliatur cum Deo, & cum sanctorum choro fidelis est & robustus: dum ædificat domum suam super petram, quæ nulla tempestate quatiatur. LXX. multo aliter transtulerunt: quod & Ephraim & domus Israel & Judas circumdederint Deum in mendacio & in impietate, & tantæ clementiæ sit Deus ut non ab eis abscindat spem salutis; sed cognoscat illos, & paratus sit vocare populum sanctum, & populum Dei, qui nunc impietate perversus est. Juxta tropologiam quoque, velle Deum & hæreticos salvari, & Ecclesiasticos peccatores, & omnes suo vocabulo nuncupari. Qui autem vere sanctus est, non circumdat Deum in mendacio, sed in veritate, Psalmista dicente: *Potens es, Domine: & veritas tua in circuitu tuo.*

Deus vult omnes salvari.

Ps. 8. 9.

Cap. XII.

EPhraim pascit ventum, & sequitur æstum: tota die mendacium & vastitatem multiplicat: & fœdus cum Assyriis iniit: & oleum in Ægyptum ferebat.* LXX. *Ephraim autem pessimus spiritus, prosequutus est æstum: tota die inania & vana multiplicavit, & testamentum cum Assyriis pepigit, & oleum in Ægypto mercabatur.* Sacra narrat historia, Manahen regem Israel, pace facta cum Assur, ab Ægyptiis auxilium postulasse,

4. Reg. 15.

A & hoc est quod nunc dicitur, Ephraim pascere ventos, id est, spe vana se decipere, sequique [b] καύσωνα, hoc est, *æstum*, & ire ad Meridiem, nihilque aliud agere tota die nisi sibi illudere. Et dum huc illucque discurrat, vastitatem & eversionem suis urbibus præparare. An non est vastitas atque mendacium, pepigisse fœdus cum Assyriis, & oleum tulisse in Ægyptum? συνεκδοχικῶς a parte totum, quod videlicet munera B Ægyptiis miserit. Licet quidam arbitrentur quod nequaquam in Ægypto oleum gignitur; sed pretiosissimum missum esse ab Ephraim, cujus terra Samaria olei fertilissima est. Porro secundum Tropologiam omnes hæretici pessimo dæmonum spiritu continentur, de quo & in Apostolo scriptum est: *Adversus spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Et immundus spiritus quum exierit ab homine, & requiem non invenerit, septem alios spiritus nequiores se sibi copulat, & ad pristinam revertitur domum. Spiritu igitur pessimo sequuntur καύσωνα, id est, *ariditatem*, sive *ventum urentem*, qui contrarius floribus est, & germinantia cuncta disperdit, tota die inania vacuaque sectatur, nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, immo comites suæ vanitatis errorisque multiplicat. Fœdus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est D sensus magnus, ut quæquumque finxerit, sapienter simulasse videatur, ea sapientia quæ destruitur a Deo, quam & Apostolus præcipit declinandam, dicens: *Videte, ne quis vos deprædetur per philosophiam & inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi.* Sed & oleum fert in Ægyptum, sive mercatur Ægypti sapientiam, Ecclesiasticis cupiens miscere dogmatibus oleum unctionis, quo E ungebantur Prophetæ ac Sacerdotes, quo ungebantur & reges. Hoc oleum habent & Sancti, de quibus dicitur: *Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ.* Et bona oliva in qua oleaster noster insertus est. Quamvis autem conentur hæretici veritati miscere mendacium, oleum aquis & cæteris humentibus atque liquentibus rebus non potest copulari. Semper veritas supra est, deorsumque mendacium.

Samaria olei fertilissima.

Ephes. 6. 10. Luc. 11.

Coloss. 2. 8.

Ps. 127. 4.

Veritas semper supra est.

I 2 Om-

[a] Sic habent rectissime cum Victorii editione Pal. mss. ἐπικράτειαν, tametsi nonnihil corrupte scribant ἐπικράτηαον; Martian. retinuit vitiosum ἐπικράτων.

[b] Unus Palatin. καῦμα, quod idem sonat. Et paulo post, *At non est*: al. *Aut non est vastitas* &c.

Omnes aliæ species, id est, hæreses, quæ non habent, ut diximus, oleum veritatis, possunt sibi misceri, & de pluribus unum effici corpus. Sed harum oleum quod defertur in Ægyptum, & de terra sancta ad Pharaonis regna descendit, detestatur Propheta, dicens: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum.*

Ps. 140. 5. V. 2. 3. & seqq. *Judicium ergo * Domini cum Juda: & visitatio super Jacob: juxta vias ejus, & juxta adinventiones ejus * reddet ei. In utero supplantavit fratrem suum: & in fortitudine sua directus est cum Angelo, & invaluit ad Angelum, & confortatus est: flevit, & rogavit eum, in Bethel invenit eum, & ibi loquutus est nobiscum, & Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus, & tu ad Deum tuum converteris: misericordiam & judicium custodi, & spera in Deo tuo semper.* LXX. *Et judicium * Domino cum Juda, ut ulciscatur Jacob, juxta vias ejus, & juxta adinventiones ejus reddet ei. In utero supplantavit fratrem suum & in labore suo prævaluit Deo, & confortatus est cum Angelo, & potuit: fleverunt & deprecati sunt me: in domo ὢν invenerunt me, & ibi dictum est ad eos: Dominus autem Deus omnipotens erit memoriale ejus, & tu in Deo tuo converteris, misericordiam & judicium custodi: & appropinqua Deo tuo semper.* Ephraim semel pascente ventos, & sequente mendacium, qui in tantam venit amentiam, ut inter duas gentes adversarias dubius fluctuaret, faciens pacem cum Assyriis, & oleum portans in Ægyptum, nunc mihi omne judicium est cum Juda, & visitatio super Jacob. Visitationem autem vocat flagella atque supplicia, ut qui Ephraim reddidit, quod merebatur, Judæ quoque, qui de Jacob ortus est semine, reddat juxta vias & juxta adinventiones suas, qui non tantum fortuito errore deceptus est, & humana concidit fragilitate; sed inquisivit & adinvenit in quibus peccaret & rueret. Exponit autem quanta bona Judas, hoc est, Jacob acceperit, & in patre filius nominatur, veterisque recordatur historiæ, ut & Dei misericordia erga Jacob, & illius contra Dominum duritia cognoscatur. Dum adhuc esset in utero Rebeccæ, supplantavit fratrem suum Esau, non utique fortitudine propria, qui sentire non poterat; sed misericordia Dei, qui cognoscit & diligit eos, quos prædestinavit.

* al. Dei
* al. reddere
* al. Domini
Gen. 25.

Et non solum in utero supplantavit fratrem suum; sed in fortitudine quoque directus est cum Angelo, quando ad torrentem Jacob adversum Angelum tota nocte pugnavit. Et quia directus est cum Angelo, propterea * ἀδυνάτης, quod Hebraice dicitur ISAR, hoc est, *dirigentis*, sive *directi*, nomen accepit. *Et invaluit*, inquit, *adversum Angelum*; & ejus benedictione quem vicerat, confortatus est. Flevit quoque, & rogavit eum, id est, Angelum, dicens: *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris*. Quumque patris matrisque consilio in Mesopotamiam fugeret, invenit eundem Angelum in Bethel, qui loquutus est ad eum, loquutus est nobiscum, id est, in patre loquutus & filiis est, & in Jacob dilexit & Judam: ex quo tempore usque ad præsens, nominis ejus quod illi ab Angelo & a Deo impositum est, memoria perseverat. Quum hæc se habeant ita, & tu, o Juda, imitare parentem tuum, plora & roga Dominum exercituum, & ad eum convertere. Custodi & misericordiam & judicium, & quum utrumque feceris, spera in Deo tuo semper, bonis operibus ad majora proficiens. Pro eo quod in Hebraico habet, *flevit & rogavit eum: in Bethel invenit eum, & ibi loquutus est nobiscum*, legimus in Editione Vulgata: *fleverunt & rogaverunt me, in domo ὢν invenerunt me, & ibi dictum est ad eos*. ὢν interpretatur *dolor*. Si quis igitur flet, & agit pœnitentiam, & Dominum deprecatur, inveniet eum in dolore cordis sui, & quum eum invocaverit, sibi audiet respondentem. Possumus Judam Ecclesiasticum virum intelligere, qui a Domino corripitur, quod non sit pristinorum in se beneficiorum ejus memor, sed quotidie peccatis peccata consociet, & exponit quæ sint ipsa beneficia: Quum, te, inquit, nascentem in fide Ecclesia parturiret, supplantasti Judæum sive gentilem fratrem tuum, & ejus accepisti primogenita, & in fortitudine tua directus es cum Angelo, vel vincens adversarias fortitudines, vel roboratus benedictionibus Angeli, qui ipse est Deus, & invaluisti per figuram contra Angelum, ut invalesceres contra homines, & confortatus es. Quumque esse victoriam consequutus, flevisti, & rogasti Angelum Domini, & peccatorum veterum recordatus, invenisti eum in Bethel, hoc est, in domo Dei, quæ est Ecclesia, sive

Gen. 32. * al. ἀδυνάτης. ישר Jacob unde nomen accepit.
Ibid. 26.
Poenitentia Dominum invenit.

five in domo ὤν, doloris & lacrymarum & pœnitentiæ. Et ut sciremus quis esset iste Judas, ibi, inquit, loquutus est nobiscum, hoc est, nobis Christianis, & ex eo tempore usque in præsentem diem, Christi censemur nomine, & ipso dirigente corrigimur. O itaque vir Ecclesiastice, qui appellaris Judas, & confitens, convertere quotidie per pœnitentiam ad Dominum tuum, & si forte peccaveris, simitare Prophetam dicentem: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*. Nec hoc dixisse sufficiat, sed Dei serva mandata, fac in alios misericordiam, ut & ipse misericordiam consequaris. Judicium verum judica, ut in quo judicaveris, judicetur de te. Et spera in Deo tuo semper, sive appropinqua Deo tuo jugiter, ut omni tempore in virtute proficiens, appropinques Deo tuo.

Ps. 6. 7.

V. 7. & 8. *Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit, & dixit Ephraim: Veruntamen dives effectus sum, inveni idolum mihi, omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi*. LXX. *Chanaan in manu ejus statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit: & dixit Ephraim: Veruntamen dives effectus sum: inveni requiem mihi, omnes labores ejus non invenientur ei, propter iniquitates in quibus peccavit*. Monuerat Judam ut converteretur ad Dominum Deum suum, & misericordiam servaret atque judicium, & speraret in Domino semper, sive appropinquaret ei jugiter. Nunc ad Ephraim, hoc est, ad decem tribus sermo convertitur, quem vocat Chanaan, juxta illud quod loquitur Daniel ad Presbyterum, qui utique erat de semine Juda: *Semen Chanaan, & non Juda, species decepit te*. Et in Ezechiel ad Jerusalem dictum legimus: *Pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa*. Et in Isaia dicitur ad tribum Juda: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Domini nostri, populus Gomorræ*. In Zachariæ quoque extremo versiculo legimus: *Et non erit Chananæus ultra in domo Domini*. * Dicit autem Chanaan, hoc est, Ephraim, habere in manu sua stateram dolosam, sive iniquam, jubente Scriptura, *Æqua sint tibi pondera*; & non solum habere stateram iniquam ac dolosam; sed diligere calumniam, & opprimere homines per potentiam. Et ne putaremus Chanaan alium quempiam sentiendum, ponit manifestius qui sit iste Chanaan. Dixit Ephraim: *Veruntamen dives effectus sum*; & est sensus: Non refert unde possideam, dummodo possideam. Hoc morbo laborant plurimi, de quibus scriptum est: *Divitiæ congregatæ inique evomentur: Redemtio enim animæ viri, propriæ divitiæ*. Unde præcipitur, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos possint recipere in æterna tabernacula. Ephraim autem qui gloriatur & dicit; *Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi*, sive ἀνωφελὲς, hoc est, AVEN, quod non prosit possidenti, casso labore sudavit. Sicut autem gulosi & luxuriosi venter deus est, ita & avarus adorat auri idolum, & dicit in corde suo: inveni quod quærebam: sed audiet: *Stulte, hac nocte rapietur anima tua a te: quæ autem præparasti, cujus erunt?* Quumque semel oculos ejus divitiarum, non dicam fulgor, sed cæcitas occuparit, loquitur: Omnes labores mei non invenient iniquitatem meam, in qua peccavi. Et est sensus: quidquid peccavero, si habuero divitias ab his, qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari, secundum illud quod scriptum est: *Et qui iniqua gerit, benedicitur*: Divitum enim amici multi. Unde & ad hæreticos hoc ipsum refertur. *Chanaan* quippe interpretari potest, *quasi moventes*. Et nota quod dixerit, * *quasi* * *moventes*, non *moventes*. Moventes sunt, eos quos deceperint, quasi moventes, illos quos tentaverint. Sed quia fundati sunt super petram, nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chanaan manu, hoc est, operibus, statera dolosa est & iniqua, quidquid enim hæreticus loquitur, Dei justitiam non habet, & plenum est doli & fraudium; unde & calumniam diligunt, dum deprimunt innocentes, sive opprimunt eos per potentiam. Opprimitur pauper Ecclesiasticus verbositate & argutiis hæreticorum, qui postquam aliquos deceperint, solent dicere: divites facti sumus, habemus plurimam multitudinem, discipulorum turba nos sequitur, invenimus idolum vel refrigerium nobis. Idcirco enim vel maxime hæreses componuntur, ut devorent domos viduarum, quæ semper discunt, & nunquam ad scientiam perveniunt veri-

Margin notes: Dan. 13. 56. — Ezech. 16. 3. — Isai. 1. 10. — * al. De civitate. Zach. 14. 21. — Levit. 19. — Sermo avaritiæ. — Job. 20. 15. Prov. 13. 8. — Luc. 16. — און — Deus avari & gulosi. — Luc. 12. 20. — Ps. 9. — * al. moventis. Matth. 7. — Hæretici opprimunt Catholicos verbositate. — 2. Tim. 3.

veritatis. Et pulchre, *Inveni*, ait, *idolum mihi*. Omnia enim hæreticorum figmenta idola sunt & simulacra gentilium: nec multum differunt in impietate, licet in nomine discrepare videantur. Solentque dicere, quidquid fecero, quidquid egero, mihi non poterit imputari: habeo enim divitias meas, argumenta Philosophorum, habeo populi multitudinem, quam qui aspexerit, me peccare non arbitrabitur.

V. 9. & 10. *Et ego Dominus Deus tuus.* [a] *qui eduxi te de terra Ægypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis, & loquutus sum super Prophetas, & ego visionem multiplicavi, & in manu Prophetarum assimilatus sum.* LXX. *Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti: adhuc habitare te faciam in tabernaculis, sicut in diebus solennitatis, & loquar ad Prophetas & ego visiones multiplicavi, & in manibus prophetarum assimilatus sum.* Tu quidem tanta peccasti, ut lætareris in scelere, & multitudinem peccatorum putares esse divitias, & diceres. Dives effectus sum, inveni idolum mihi: omnes labores mei peccata mea invenire non poterunt. Ego autem Dominus Deus tuus qui te eduxi de terra Ægypti, quando serviebas Pharaoni, & ædificabas de luto & paleis civitates, adhuc tribuo tibi locum pœnitentiæ, & magnitudine promissorum hortor, ut ad me redeas, adhuc enim sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis. Diem festivitatis, Scenopegiam vocat, septimo mense, quintadecima die mensis, quando de Ægypto egressi sunt filii Israel. Sicut, inquit, in eo tempore te de Ægypto liberavi, & habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, & ad locum Templi ire festinans: sic etiam nunc educam te de tribulatione & angustiis, & imminente captivitate, si tamen feceris quæ præcepi. Ego enim sum qui per omnes Prophetas & varia genera visionum assimilatus sum hominibus, & te ad pœnitentiam provocavi. An non est humanæ similitudinis, quando Moyses in altum extollens manus orat, ut Jesus vincat Amalec, & crucis in eo sacramenta monstrentur? Nonne in manibus Prophetarum assimilatur Deus, quando Jonas tribus diebus ac noctibus in profundo est, ut Dominum significet die tertia ab inferis resurgentem? Multiplicatas autem visiones in omnibus Prophetis legimus, quando [b] Ezechiel Dominum cernit in aurigæ modum sedentem super Cherubim. Et Isaias, *Vidi*, inquit, *Dominum sedentem super thronum excelsum & elevatum, & duo seraphim in circuitu ejus clamantia ad invicem, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Et Abacuc stabat in * specula sua, ut cornua videret in manibus Salvatoris, in quibus abscondita est fortitudo ejus. Unde & Psalmista conclamat: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Ut autem sciamus omnem prophetiam in Scripturis sanctis appellari visionem: *Et omnis*, inquit, *populus videbat vocem Domini*: unde & Prophetæ ante dicebantur videntes. Ad eos quoque qui ab hæreticis seducti sunt, dicitur ut revertantur ad Dominum, qui mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem: ipsum enim esse qui eos eduxerit de terra Ægypti, id est, de tenebris & errore gentilium. Et ne forsitan peccati memores tardius revertantur: Adhuc, inquit, sedere vos faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis: ut quod facit baptisma, hoc faciat pœnitentia, & habitent in tabernaculis Salvatoris, hoc est, in Ecclesiis, de quibus dicitur: *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.* Et ne putent hæresiarchas & principes erroris sui, Dei loquutos spiritu: Ego sum, inquit, qui loquutus sum ad Prophetas, & non ad magistros vestros: & ego visiones multiplicavi, & in manu Prophetarum meorum qui sunt in Ecclesia constituti, assimilatus sum.

V. 11. *Si Galaad idolum,* * *ergo frustra erant in Galgal bobus immolantes; nam & altaria eorum quasi acervi super sulcos agri.* LXX. *Si non Galaad est, ergo falsi erant in Galgala principes immolantes, & altaria eorum quasi testudines super desertum agri.* Pro eo quod nos transtulimus, *bobus*, qui Hebraice appellantur SURIM, LXX. interpretati sunt, *principes*, qui vocantur SARIM, verbi similitudine atque ambiguitate decepti. Rursum ubi nos posuimus, *acervos*, qui

Margin notes (left column): Exod. 5. — Scenopegia. — Crucis sacramentum. — Exod. 17.

Margin notes (right column): b Ezech. 1. — Isai. 6, 1, 2. — Abac. 3. * al. speculam. — Ps. 84. 9. — Omnem prophetiam visio dicitur. Exod. 20. — Ezech. 18. — Quod facit baptisma, hoc facit pœnitentia. — Ps. 91. — * al. samio — שורים — שרים

[a] Verba, *qui eduxi te*, Hebr. & Vulgata Editio penitus nesciunt. Legunt vero, *Ego Dominus Deus tuus in terra Ægypti &c.*

[b] Delevimus, *in*, præpositionem, quæ sensum in Benedictina Editione pervertebat.

גלים *a* qui Hebraice appellantur GALLIM, & proprie [a] θῖνας significant, hoc est, ex arena tumulos congregatos, qui maxime in deserto, & in littoribus flante vento, vel augentur, vel minuuntur, * χελῶναις *b* LXX. transtulerunt, *testudines*: * pro quibus [b] Symmachus, *acervos lapidum*, interpretatus est: Theodotio, *colles*. Et revera si θῖνας respicias, habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro, vel in ripis atque littoribus paululum humo eminentium. B Quod ergo dicit, hoc est, *si in Galaad*, de qua scriptum est: *Galaad civitas operantium idolum, supplantata a sanguine*, falsi sunt dii & perversa religio, & est trans Jordanem ubi duæ tribus habitant, Ruben & Gad & dimidia tribus Manasse, ergo & Galgal de qua in hoc eodem Propheta legimus: *Omnis malitia eorum in Galgala, quæ est post tergum Bethaven*; quiquumque idola colunt, non boves diis immolant, sed bobus offerunt sacrificia, imitantes errorem Samariæ. C Eo enim tempore quo hæc prophetabantur, Galaad in regno decem tribuum erat; & Galgal sub imperio duarum tribuum, quæ appellabantur Juda. Ergo & decem tribus & duæ pari idololatriæ errore deceptæ sunt, & altaria eorum sicut acervi & tumuli de lapidibus congregati, sive de arenis. Quumque & illi & hi in captivitatem fuerint abducti, aræ quondam eorum D absque cultoribus testudinum vel tumulorum habebunt similitudinem. Quia vero Galaad interpretatur, *translatio testimonii*, & *Galgal*, *volutabrum*, hoc dicere possumus, quod principes hæreticorum testimonia veritatis transferant in mendacium, & quidquid colunt, idolum fit, & sacrificia eorum habeant similitudinem, vel acervorum de lapidibus congregatorum, vel testudinum. * al. θῖνα. Falsa doctrina hæreticorum. Quomodo enim * θῖνες, & E acervi hinc atque illinc de lapidibus & sabulo congregantur: ita & hæretici de sapientia sæculari & argutiis hominum, fraude atque mendacio simulacra componunt. Et quum hoc fecerint, tardis gressibus in uno moventur loco, & totum orbem occupare

A non possunt. Testudo tardigrada & onerata, immo oppressa pondere suo, non tam ambulat quam movetur, hæreticorum gravissima peccata significans, qui suis in cœno & volutabro luti erroribus immolant, adorantes opera manuum suarum, & instar boum cuncta pro terrenis frugibus laborantes. Testudo non ambulat, sed movetur.

Fugit Jacob in regionem Syriæ, & servivit Israel in uxore, & in uxore servavit. V. 12. & 13.
B *In Propheta autem eduxit Dominus Israel de Ægypto, & in Propheta servatus est*. LXX. *Et recessit Jacob in * campum Syriæ, & servivit Israel in uxore, & in uxore custodivit, & in Propheta eduxit Dominus Israel de Ægypto, & in Propheta servatus est*. * al. campos Videtur absque ratione & ordine prophetali post idolum Galaad & Galgal & altaria acervis lapidum similia, subito historiam Geneseos de Jacob voluisse narrare: quod C statim solvit, qui supra de Jacob legisse se meminit: *In utero supplantavit fratrem suum, & in fortitudine sua directus est cum Angelo, & invaluit ad Angelum, & confortatus est: flevit & rogavit eum, in Bethel invenit eum, & ibi loquutus est nobiscum*. Iste igitur Jacob non frustra ab Angelo confortatus est; sed quia tota nocte pugnavit, & vicit adversarium, ut ex hoc fratrem disceret non timere, cujus metu in Syriam fugeret ad Laban avunculum suum, Gen. 27. D & servivit in uxore Rachel septem annis, & pro Lia oves soceri Laban, eodem annorum spatio custodivit. Et quia semel Jacob dixerat Israel, patrem filiosque conjungit, & sequentis recordatur historiæ, quando in Propheta Moyse eduxit Dominus Israel de Ægypto, & duodecim tribus, quæ generatæ sunt de Israel, Propheta educente, servatæ sunt. Non errabit qui supplantatorem Jacob, & Israel videntem Deum, E in typo Domini dixerit præcessisse, & Rachel primum sterilem atque formosam, quam plurimum dilexit Jacob, significare Ecclesiam: Liam autem lippientibus oculis atque fœtosam, Synagogæ sacramenta monstrare, & quod ipse credentium populum eduxerit de te- Typus Christi Jacob, & Rachel Ecclesiæ, &c.

[a] Aut si mavis θῖνας, quamquam mss. θεῖνας præferunt: male enim Martian. θινὰς. Consule Commen. Ezechiel. 47. 8. & infra in Joel. 3. 4.

[b] Ex uno Palat. ms. qui habet, *pro quibus Symmachus acervos interpretatus est, acervos lapidum, Theodotio &c.* facile conjicias nomen excidisse Aquilæ, quod ita fortasse supplendum est, *Symmachus, acervos, Aquila acervos lapidum &c.* Concinit fere & Palatin. alter, qui post Symmachi nomen inane restituendæ lectioni spatium reliquit. Quamquam secus multo habet codex Hexaplaris Barberinius a Montfauconio laudatur, ubi Theodotio *ranas*, Aquila *vulpes* dicuntur transtulisse. Sed Ezechielis 47. 8. versum ab Aquila θῖνας nihil est dubium.

tenebræ hujus sæculi, & ad dulcissima Jordanis, id est, Baptismi fluenta pervenerit.

V. 14. *Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis ejus super eum veniet, & opprobrium illius restituet ei Dominus suus.* [a] LXX. similiter. Quum ergo Ephraim tanta præstiterim, ut nudum & exulem & solum, divitem dominumque reducerem, & multorum filiorum parentem, deseruit me Ephraim, immo ad iracundiam provocavit: & amaritudine sua amarum fecit esse qui dulcis sum. Unde sanguis ejus super eum veniet, id est, ipse erit caussa mortis suæ, secundum id quod David loquitur ad eum, qui Saulis nuntiavit interitum, & a se regem Israel cæsus esse memorabat: (1. Reg. 1. 16.) *Sanguis tuus super caput tuum.* Non mea sententia, sed * Saulis sanguine tuus sanguis effundetur. (* al. pro Saulis.) Quodque sequitur: *Et opprobrium ejus restituet ei Dominus*, illi sensui congruit quem Nathan loquitur ad David: (1. Reg. 12.) *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter hanc rem*, hoc est, propter hoc peccatum, quo interfecisti Uriam, ipsa blasphemia atque opprobrium, quo per te Dominus blasphematus est, vertetur in caput tuum. Semper hæretici ad iracundiam provocant clementem Dominum, & eum qui mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem, duritia cordis sui punire compellunt, & sanguis eorum, quo & suum & multorum effuderunt sanguinem, veniet super caput eorum, & opprobria quibus Dominum blasphemaverunt, restituet eis Dominus suus, non quod eorum Dominus sit, sed quia quondam Dominus eorum fuit.

Cap. XIII. *Loquente Ephraim horror invasit Israel & deliquit in Baal, & mortuus est & nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolorum: factura artificum totum est, his ipsi dicunt: immolate homines, vitulos adorantes.* LXX. *Juxta verbum Ephraim justificationes accepit ipse in Israel, & posuit * ad Baal, & mortuus est, & nunc apposuit ut peccaret, & fecerunt sibi conflatile* [b] *ex auro & argento suo, secundum imaginem idolorum, opera artificum completa, his ipsi dicunt, immolate homines, vituli enim defecerunt.* (* al. absque ad.) Pro eo quod LXX. interpretati sunt, *immolate homines, vituli enim defecerunt*; & nos vertimus, *immolate homines, vitulos adorantes*, Symmachus interpretatus est, *immolate, homines vitulos adorent*; ut sit sensus: Immolate, hoc est, sacrificate idolis, & hucusque distinctio sequatur: rationale animal, homines, adorent vitulos, muta animantia. Loquente ergo Ephraim, id est, Jeroboam filio Nabath de tribu Ephraim, horror, invasit Israel, id est, decem tribus. Pro *horrore* qui Hebraice dicitur RATHATH, quem Symmachus & Theodotio *tremorem* interpretati sunt, nescio quid volentes δικαιώματα, id est, *justificationes*, LXX. transtulerunt. (רתת) Et tantus Israelem horror invasit, ut [c] delinqueret & offenderet Deum in Baal & moreretur perdens eum qui dicit: *Ego sum vita.* (Joan. 11.) Anima enim quæ peccaverit, ipsa morietur. Et Apostolus: *Vidua*, inquit, *quæ in deliciis est, vivens mortua est.* (1. Tim.) Et non solum mortuus est in Baal, sed addidit peccata peccatis, ut ex argento quod Dominus dederat, idola fabricaretur, opera manuum hominum. Quibus ipsi dicunt, id est, Sacerdotes & principes qui populum bona docere debuerant: *Immolate homines vitulos adorantes*: quod quidem & in Psalmis dicitur: (Psal.) *Immolaverunt filios suos, & filias suas dæmoniis.* Pro eo quod juxta Symmachum & Theodotionem vertimus, *adorantes*; Aquila interpretatus est, καταφιλοῦντες, id est, *deosculantes*. Qui enim adorant, solent deosculari manum suam: quod Job fecisse se negat, dicens: *Si osculatus sum manum meam apponens ori meo, & hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur.* (Job.) Sin autem ut quidam volunt, dæmones loquuntur ad populum: *Immolate homines, vituli enim defecerunt*, ostenditur ingluvies eorum, qui sanguine victimarum aluntur, & holocaustorum fumo: quod deficientibus hostiis, homines sibi cupiant immolari, quorum non solum interitu, sed & cruore lætantur. Loquentibus autem hæreticis, immo principibus hæreticorum, id est, Ephraim, horror & tremor * invasit infelicem populum: & * deliquit (* al. invasit. * al. deliquit.)

[a] Addidimus heic quoque ex mss. verba, *LXX. similiter*: quæ in Vulgatis libris desiderabantur.

[b] Voces, *ex auro*, quæ neque in Græco resonant, uno Aldino codice excepto, nostri mss. non agnoscunt. Moxque pro *completa* legunt *conflata*; estque revera in Complutensi Græco Exemplari, συγκεχωνευμένα.

[c] Mss. nostri & Victorius sic legunt. Martianæus cum Erasmo prætulit, *derelinqueret*.

quit in idolis, quæ de suo corde confinxit, & * mortuus est cum populo quem seduxit. Et non sufficit corruisse, nisi linguam quam ad canendum Deum acceperat, vertat in imagines idolorum, & artifici eloquio simile veritati dogma componat, quod nihil est aliud, nisi excogitatio pravitatis humanæ. Præcipiuntque discipulis suis, ut & ipsi immolent homines, hoc est, furentur de Ecclesia Dei, & introducant ad hæreticos, & occidant quos deceperint: Quodque sequitur: *Vituli enim defecerunt*, hunc habet sensum: Nolite quærere quos seducatis de gentibus, qui vocantur bruta animalia: sed eos rapite, eos immolate, qui in Ecclesia constituti, Christi censentur nomine, & homines appellantur [a].

℣. 3. *Idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus * pertransiens: sicut pulvis turbine raptus ex area: & sicut fumus de fumario.* (* Vulg. præteriens) LXX. similiter: hoc solum quod in ultimo est immutantes: *& sicut vapor de locustis*, sive *de lacrymis*, quia in plerisque codicibus ἀκρίδων, in aliis δακρύων positum reperimus. Quia, inquit, [b] homines pro vitulis immolaverunt, & adoraverunt vitulos: idcirco erunt quasi nubes matutina, & sicut ros mane pertransiens, sicut pulvis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario. Quæ omnia videntur ad tempus & subito dilabuntur, juxta illud quod dixerat: *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.* Et iterum: *Sicut mane * transit, pertransit rex Israel.* (* al. pertransiet rex) Et nubem quidem aut rorem transire velociter, & pulverem ex area, & fumum de fumario, nemo ambigit, juxta illud quod scriptum est: *Sicut deficit fumus, deficiant.* (Psal. 67. 2.) Quærimus autem quare LXX pro *fumario*, quod Theodotio transtulit καπνοδόχην, *locustas* interpretati sunt? (Editi legunt καπνοδόχον.) Apud Hebræos locusta & fumarium, iisdem scribitur literis ALEPH, RES, BETH, HE. (ארבה) Quod si legatur ARBE, *locusta* dicitur, si * OROEBA, *fumarium*: (* al. arobba) pro quo Aquila καταράκτην, Symmachus *foramen* interpretati sunt. (Cataracta quid.) Cataractam autem proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod fumus egreditur. Si quis autem contentiosus & nolens recipere Hebraicam veritatem, locustæ sensum quæsierit, audiat Ephraim [c] ἀτμῷ, id est, *vapori* sive *auræ* & *spiritui* comparari: qui ita tenuis de ore locustæ egreditur, ut non sentiatur: quod si e contrario objecerit, quare non aliis, quæ minora sunt, periturum Ephraim assimilaverit: verbi gratia pulici, qui omnia membra habet, caput, oculos, pedes, ventrem, & cætera: (Pulex omnia membra habet.) quæ licet oculis non videamus, tamen sensu intelligimus; intantum ut os pulicis ac dentes non videntes oculis, morsibus sentiamus. Respondendum est ei, quod ideo vapori locustæ, sive auræ tenuissimæ, periturorum gloria comparata sit: quia locusta noxia est, & sic inimica mortalibus, ut famem faciat, & segetum culta populetur: (Locusta inimica mortalibus.) intantum ut arbores quoque & vineas decorticet: quod plenius in Joel Propheta legimus. (Joel. 1. & 2.) Et huic locustæ & nubi matutinæ & rori & pulveri hæretici comparantur, de quibus & in Epistola Catholica dicitur: (Judæ. 12.) *Hi sunt nubes sine aquis.* Habent enim speciem Prophetarum, & nubium Apostolicarum, ad quas Dei veritas pervenit: sed non habent aquas, id est, gratiam Spiritus Sancti, dicente Domino in Evangelio: *Qui credit in me (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* (Joan. 7. 38. 39.) *Hoc autem*, inquit, *dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum.* De lacrymis autem, quæ sermone Græco habent aliquam similitudinem locustarum, δακρύων καὶ ἀκρίδων, manifestus error est, quibusdam pro *locustis*, *lacrymas* æstimantibus.

℣. 4. *Ego autem Dominus Deus tuus*, [d] *qui eduxi te de terra Ægypti.* Pro quo in LXX. legitur. *Ego autem Dominus Deus tuus ÷ firmans cælum, & creans terram: cujus manus creavit omnem militiam cæli, & non ostendi ea tibi, ut ambulares post ea *. Et ego eduxi te de terra Ægypti.* Quæ quoniam & in Hebraico non habentur, & a nullo vertuntur Interpretum, in antiqua quoque Editione LXX. non leguntur, obelo prænotanda sunt: presertim quum sensus eorum perspicuus sit. Unde ad reliqua transeamus, cum his quæ sequun-

[a] Subdunt continuo sensu mss. nostri, *juxta illud propheticum, esca autem electa.*

[b] Idem mss. *homines vitulos adorantes, pro vitulis, immo vitulis immolarunt, & adorarunt* &c.

[c] Verius fortasse mss. ATMIΔI; tametsi idem est intellectus.

[d] Verba, *qui eduxi te*, heic quoque, ut supra, & rursum, ubi idem versiculus infra recurrit, ignorant Hebraic. & Vulgata Editio, quin & Palatini ex Hieronymianis mss.

quuntur jungentes superius capitulum.

V. 5. & 6. a *Ego autem Dominus Deus tuus* [a] *qui eduxi te de terra Ægypti, & Deum absque me nescies: & salvator non est præter me: ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis: juxta pascua sua adimpleti sunt & saturati sunt: & elevaverunt cor suum & obliti sunt mei.* LXX. *Ego autem Dominus Deus tuus, & ego eduxi te de terra Ægypti: & Deum præter me non cognosces, & salvator non est absque me. Ego pascebam te in solitudine, in terra inhabitabili, secundum pascua sua: & repleti sunt in saturitate, & elevata sunt corda eorum: idcirco obliti sunt mei.* *al. Quia. * Qui supra dixerat: Fugit Jacob in regionem Syriæ: & servivit Israel in uxore, & in uxore servavit; in Propheta eduxit Dominus Deus Israel de Ægypto, & in Propheta servatus est: etiam nunc quid eis præstiterit, refert: Ego Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, qui tibi mandavi per Moysen: attende, ne forte comedas & satureris, & obliviscaris Dei tui, qui eduxi te de terra Ægypti: non est enim alius Deus præter me, & qui possit salvare, nullus est alius. Ego qui conditor omnium sum, cognovi, sive pavi te in deserto & in terra inhabitabili, ubi rerum omnium penuria, ubi nullæ aquæ: dedi tibi manna de cælo, & aquarum fontes produxi de petra durissima. Qui juxta illud, quod alibi Deut. 32. 15. scriptum est: *Incrassatus est, impinguatus, dilatatus, & recalcitravit dilectus*: nunc quoque comederunt & saturati sunt, & elevaverunt cor suum, & obliti sunt ejus, cujus beneficiorum memores esse debebant. Neque enim per tantam eremi vastitatem, ubi non solum fruges & arbores vineæque, sed nec herba quidem gignitur, & nullæ aquæ ardorem temperant solis, quadraginta annis poterat Israel ad terram pervenire Jordanis, nisi Dominus omnia præstitisset. (Quadraginta annis omnia præstitit Deus Hebræis in deserto.) Hæreticos quoque eduxit Dominus de terra Ægypti, de domo servitutis, & de camino ferreo: qui primo serviebant regi Pharaoni & ducibus ejus: præcepitque eis in Ecclesia, ut alium nescirent Deum, nisi eum qui creator est omnium, & novit salvare quos fecit. Ipse cognovit eos & pavit in terra solitudinis; ita

A ut possint dicere: *Dominus pascit me & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocavit: super aquam refectionis educavit me.* Ps. 22. 1. 2. Deditque eis Angelorum panem manna de cælo, quod in Ægypto nunquam comederant, & aquas de sequenti eos petra. Petra autem juxta Apostolum Christus est: 1. Cor. 10. qui comederunt & impleti sunt, & cibos Domini non tulerunt. Quibus idem Apostolus loquitur: 1. Cor. 4. 8. *Jam saturati estis, & jam di-* B *vites facti estis: sine nobis regnatis, atque utinam regnetis, ut & nos regnemus vobiscum.* Comederunt enim in sanctis Scripturis panem qui de cælo descendit, & cum David dixerunt: *Incerta* Ps. 50. 8. *& occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Impletique & saturati elevaverunt contra Creatorem cor suum: & alterum sibi finxerunt deum, quidquid biberant & comederant, suis meritis, non Dei misericordiæ deputantes. Idcirco C obliti sunt Dei, qui præceperat eis, ut Legis verba religarent inter oculos & in manibus, atque in fimbriis palliorum, ne unquam obliviscerentur Dei sui.

V. [illegible] b *Et* [b] *ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum: occurram eis quasi ursa raptis catulis: & disrumpam interiora jecoris eorum: & consumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos.* LXX. *Et ero eis quasi panther, & sicut pardus in via* D *Assyriorum, occurram eis sicut ursa indigens cibo, & disrumpam interiora cordis eorum, & devorabunt eos ibi catuli silvarum, bestiæ agri disrumpent eos.* Illi adimpleti sunt & saturati: elevaverunt corda sua, & obliti sunt mei. Ego autem, inquit, ero eis quasi leæna, sive panther, de quo supra plenius diximus: & sicut pardus in via Assyriorum, quando ducentur captivi ab Assyriis: & occurram illis quasi ursa E raptis catulis, sive indigens cibo: & disrumpam eorum universa vitalia. (Ursa [illegible]ra.) Ajunt qui de bestiarum scripsere naturis, inter omnes feras nihil esse ursa sævius quum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis, & non solum pantheræ, pardi, & ursæ ferociam comminatur, sed leonis quoque & omnium bestiarum, quæ gignuntur in saltibus: & in hæc omnia dicit se esse vertendum, quando ierint ad Assyrios: ne quum ibi dura fuerint perpessi, non poten-

[a] Vulgata, sive Hieronymian. ipsa versio tacet, *qui eduxi te*: secus in expositione subnexa. Vid. superior. adnotationem.

[b] Induximus heic vocem *ego*, quam præter Hebraic. & Vulgat. Editionem ipsi respuunt Palatini Hieronymiani mss.

potentiæ & indignationi Domini, sed hostium fortitudini assignent miserias suas. Simulque consideremus, quod qui in Evangelio credentibus loquitur: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: jugum enim meum suave est & onus meum leve*, nunc per Prophetam incredulis, & nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, ursa & leo efficitur: non solum Israelitis, * quia propter idololatriam in Medorum urbibus sive montibus collocati sunt: sed etiam hæreticis; * quia propter mentis superbiam, & falsorum dogmatum vanitatem obliti sunt Dei sui; [a] finxerunt idola, & sequuti sunt deos alienos.

[Matth. 11. 29.] [* al. qui] [* al. qui]

℣. 9. 10. & 11. *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Ubi est rex tuus? maxime nunc te * salvum faciat in omnibus urbibus tuis; & judices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem & principes: dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.* LXX. *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur? ubi est rex tuus iste? & salvum te faciat in cunctis urbibus tuis: judicet te de quo dixisti: Da mihi regem [b] & principem, & dedi tibi regem & principem, & dedi tibi regem in ira mea, & habui in furore meo.* Pro eo quod LXX. interpretati sunt, *habui*, omnes, *abstuli* transtulerunt. Infelix Israel & dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis descendit profundum, ut solius Dei salvetur misericordia. Potest autem in Hebræo & hoc sensu legi: Dispereas Israel, quia nihil tibi reliquum est nisi ut mea solum clementia conserveris. In LXX. autem alter est sensus: *Corruptioni tuæ Israel quis auxiliabitur?* id est, captivitati tuæ & ultimæ servituti quis ferre poterit auxilium eorum, quos tibi præsules æstimasti? Ubi est rex tuus, de quo dicebas ad Samuel: *Constitue super nos regem, ut judicet nos: sicut & gentes habent ceteræ?* Quumque ille contradiceret, respondebas: nequaquam, sed rex erit nobis, & erimus etiam nos sicut & gentes omnes, & judicabit nos rex noster, & egredietur ante nos, & pugnabit pro nobis. De quo ergo tibi promiseras, quod tua bella bellaret, nunc in necessitate subveniat, & universas urbes tuas liberet de servitute. Ubi sunt judices tui? ubi reges? Tu enim dixisti: *Da mihi regem & principes:* itaque dedi tibi Saulem regem in furore meo; intantum ut in diebus messis pluviam demonstrarem contra naturam Judææ provinciæ. Et abstuli, inquit, in indignatione mea regem, videlicet Sedeciam: ut quem cum furore dederam, tollerem cum indignatione. Alii arbitrantur datum in furore regem Jeroboam filium Nabath, & ablatum in indignatione Osee ultimum regem decem tribuum. Hoc quod exposuimus, dedi tibi regem & abstuli regem in indignatione mea, Hebræi ad futurum tempus referunt. Eo, inquit, tempore quo dicebas: da mihi regem & principes; ego tibi respondebam per Samuelem, quod daturus tibi essem in furore meo, & ablaturus in indignatione mea. Perditus est omnis hæreticus & corruptione traditus, qui enim corrupit templum Dei, corrumpet illum Dominus: & in nullo alio habet auxilium, nisi in sola misericordia Dei, quam pœnitudine consequitur. Hujus rex & judices diabolus est & dæmones, sive omnes principes dogmatum perversorum, qui eos tempore necessitatis & angustiæ liberare non poterunt, qui dati sunt in furore, & auferentur in indignatione: non quod Dominus tales eos voluerit habere reges: alioquin non auferret quos sponte dederat, sed quod dimiserit eos voluntatibus suis: ut comedentes & incrassatis carnibus, nausearent, & evomerent per nares suas, & odisse inciperent eos, quos tanto studio sequebantur.

[* Vulg. salvet.] [1. Reg. 8. 5.]

℣. 12. & 13. *Colligata est iniquitas Ephraim: absconditum peccatum ejus: dolores parturientis venient ei, ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.* LXX. *Congregatio iniquitatis Ephraim: absconditum est peccatum ejus: dolores quasi parturientis venient ei: iste est filius tuus sapiens: quia nunc non sustinebit in contritione filiorum.* Quomodo si ligetur quid in sæculo, conservatur, & non perit ei cui ligatum est: sic omnis iniquitas qua in Deum peccavit Ephraim, colligata est ei, & abscondita quasi in marsupio reservatur. Denique quum dies ultionis advenerit, & extrema captivitas, dolores quasi parturientis venient ei, sive apprehendet illum.

K 2 Mulier

a Duo mss. *& confinxerunt, & sequuti sunt* &c.
b Totam hanc pericopem, *& Principem, & dedi tibi Regem, & Principem, & dedi tibi regem*, quæ solenni errore ob ejusdem vocis *regem* occursum in Benedictina Editione fuerat prætermissa, nostrorum codicum ope supplevimus.

Mulier parturiens multo antequam pariat, ex eo tempore quo concepit, scit se esse parituram, & exspectat quotidie extrema tormenta cruciatusque venturos. Ita & Ephraim filius insipiens, de quo supra dixerat: *Ephraim columba insipiens, non habens cor in contritione filiorum & populi sui*, quum [a] dies parturitionis & captivitatis advenerit, aut stare, aut sufferre non poterit. Pro *Insipiente filio* in LXX. per ironiam legitur: *Iste filius sapiens*, hoc est, quem sapientem putabas, ut e-contrario intelligatur insipiens. Omnibus autem hæreticis iniquitas colligata est, quam in excelso loquuti sunt: & absconditum est peccatum eorum, dum se putant venena sui cordis abscondere, & habere secreta: quæ quum dies parturitionis advenerit, dolore ejulationibusque pandentur. Iste Ephraim, filius insipiens est, quia Dei sapientiam dereliquit, de quo in Jeremia scriptum est: *Novissimum ejus erit insipiens*, & in contritione filiorum suorum quos interfecit, quos jugulavit Dei iram sustinere non poterit.

Jer. 17.

V. 14. *De manu mortis liberabo eos: de morte redimam eos. Ero mors tua, o mors: ero morsus tuus, inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis: quia ipse inter fratres * dividet.* LXX. *De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos: ubi est caussa tua, mors? ubi est aculeus tuus, inferne? consolatio abscondita est ab oculis meis: quia ipse inter fratres * dividet.* Secundum utramque intelligentiam Ephraim, hoc est, & decem tribuum, & hæreticorum, qui sustinere non poterunt in contritione filiorum suorum, quum dolores quasi parturientis advenerint, Dominus pollicetur de manu mortis se eos liberaturum, & de morte redemturum. Manum autem mortis appellat opera quibus interficit, juxta illud quod scriptum est: *In manu linguæ mors & vita*. Liberavit autem omnes Dominus, & redemit in passione Crucis & effusione Sanguinis sui: quando anima ejus descendit in infernum, & caro ejus non vidit corruptionem, & ad ipsam mortem atque infernum loquutus est: *Ero mors tua, o mors*. Idcirco enim mortuus sum, ut tu mea morte moriaris. *Ero morsus tuus, inferne*, qui omnes tuis faucibus devorabas. Vidensque mortis duram necessitatem, & quod nullus sit hominum qui vivat & non videat mortem, clementissimus pater sententiæ recordatur antiquæ: * quia in Adam omnes morimur. Sive Propheta intelligens * fragilitatem suam, & conditionem carnis humanæ: *Consolatio*, ait *abscondita est ab oculis meis*, & est sensus: Non valeo consolari, quidquid mente concepero, dolorem meum non potest mitigare, * cernentis, carissima inter se nomina morte sejungi: ipse * enim infernus inter fratres dividit. Quidquid igitur separat fratres, infernus est appellandus: & maxime mulier meretrix, quæ vocans insipientem ad se, dicit in opibus prudentiæ, panes occultos libenter attingite, & aquæ furtivæ dulcedinem [b] bibite: & nescit insipiens, quoniam terrigenæ apud eam pereunt, & in profundum inferni incurrunt. Quidquid enim non licet, magis desideratur, & quod raritate dulce est, assiduitate in maritudinem vertitur. Et mel distillat de labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus impinguat fauces insipientis, novissime autem amarius felle invenitur, & acutius magis quam gladius utrinque acutus. Quiquumque terrigena est, & de cælo non nascitur, interficitur ejus amplexibus, & ligatur institis lectulorum, & insipientiæ pedes deducunt eos, qui utuntur ea, cum morte ad inferos. Inter mortem autem & inferos, hoc interest: Mors est, qua anima separatur a corpore: infernus, locus in quo animæ recluduntur, sive in refrigerio [c], sive in pœnis, pro qualitate meritorum. Hoc diximus, ut ostenderemus, id mortem facere, quod meretricem mulierem. Mors enim dividit fratres, hoc & mulier facit. In fratribus, omnem intellige caritatem, quod & mater dividatur a filia, & pater a filio, & frater a fratre. Quod autem aliud sit mors, & aliud infernus, & Psalmista demon-

* al. divi. dit.

* al. divi. dit.

Manus mortis quid.

Prov. 18, 21.

Christus redemtor descendit ad inferos.

Psal. 88.

1. Cor. 15.

* al. qua

[a] Particulam *in*, quam cum bonæ locutionis damno Benedictina obtrudebat Editio, post Victorium ad mss. fidem delevimus. Pleraque autem id genus alia taciti castigamus.

[b] Verbum, *bibite*, neque Victorius, neque nostri habent mss.

[c] De Purgatorii loco post hanc vitam, ex hoc Hieronymi testimonio Victorius prolixe disputat: quod ut apposite faceret, & luculentissime, otio tamen abutatur, qui in eam rem conferre huc velit, quæ vix proprio opere, ingentibus autem libris Theologi disseruere. Quid vero si nulla heic Purgatorii sit mentio? Equidem opinor quod ait Hieron. *in refrigerio*. Beatorum sedes intellexisse, quibus opponit damnatorum pœnas. Nemo est autem hominum qui nesciat, commune esse præmiis, ac suppliciis denotandis Inferni nomen: nec aliud primitus significare quam, quod ipse notat S. Doctor, separatarum animatum locum.

Ps. 6. 6. demonstrat, & dicens: *Non est in mor-* A
Ps. 54. 16. *te qui memor sit tui: in inferno autem*
quis confitebitur tibi? Et in alio loco: *Ve-*
niat mors super eos, & descendant in infer-
num viventes. Pro eo quod nos interpre-
tati sumus: *Ero mors tua, o mors: ero*
morsus tuus, inferne, LXX. transtulerunt
1. Cor. 15. 54. & seqq. *ubi est caussa tua, o mors, ubi est stimu-*
lus tuus, inferne? pro quo Apostolus po-
a suit: *Absorpta est mors in* [a] *contentione, ubi*
est, mors, contentio tua: ubi est, mors,
aculeus tuus? Et exponens virtutem testi- B
monii intulit: *Aculeus autem mortis pec-*
catum est, virtus vero peccati lex: Deo au-
tem gratias, qui dedit nobis victoriam, per
Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque
quod ille in resurrectionem interpreta-
tus est Domini, nos aliter interpreta-
ri nec possumus, nec audemus. Potest
mors, & infernus & diabolus accipi,
Isai. 25. 8. secundum LXX. qui Christi morte jugulatus est, de quo
& Isaias loquitur: *Devoravit mors*
invalescens. Et postea sequitur: *Abstu-* C
lit Dominus omnem lacrymam ab omni fa-
cie. Duos autem fratres inter se mor-
te divisos, juxta historiam illius tem-
poris, quidam Israel & Judam intelli-
gunt: ut quod tunc figurabatur in par-
te, nunc sentiatur in toto, & cum
omni humano genere Israel & Judas
liberandus sit & redimendus. In eo lo-
co, in quo LXX. transtulerunt, *ubi est*
caussa tua, & nos diximus, *ero mors*
tua. Symmachus interpretatus est, *ero* D
plaga tua: Quinta Editio & Aquila:
ubi sunt sermones tui, quod Hebraice
דברך scribitur DABARACH: legentes [b] DABAR,
b hoc est, *verbum,* pro DEBER, quod in-
Isai. 9. terpretatur *mors:* juxta illud quod in
Isaia legimus: *Mortem misit Dominus in*
Jacob, & venit in Israel, hoc est, *deber,*
pro quo nos interpretati sumus: *Ver-*
c *bum misit* [c] *Dominus in Jacob, & venit*
in Israel, id est, *dabar.* Pro aculeo quo-
que quem nos *morsum* transtulimus: E
Symmachus ἀπάντημα, id est, *occur-*
sum: Theodotion & Quinta Editio,
plagam, & *conclusionem* interpretati sunt.

Adducet urentem ventum Dominus de ℣. 15.
deserto ascendentem, & siccabit venas ejus,
& desolabit fontem ejus, & ipse diripiet
thesaurum omnis vasis desiderabilis. LXX.
Adducet urentem ventum Dominus de de-
serto super eos, & siccabit venas ejus, de-
solabit fontes illius: iste arefaciet terram
ejus, & omnia vasa desiderabilia. Legi
in cujusdam Commentariis, ventum u-
rentem quem adducet Dominus de de- Job. 1.
serto, illum esse qui percusserit domum
Job in quattuor angulis, & fecerit eam
super filios ruere convivantes, & u-
num esse de his ventis, quos in Evan- Matt. 7.
gelio legimus flare & venire cum tur-
bine, pluviis atque fluminibus, ut sub-
vertant domum, quæ super petram æ-
dificata est, sive super arenas. Quod
nequaquam mihi videtur: neque enim
in Job scriptum est, quod ventum de
deserto Dominus adduxerit; sed no-
men Domini tacitum est, ut ventus
de solitudine, qui contra sanctum vi-
rum sua venerat voluntate, contraria
possit accipi fortitudo, & venti qui do-
morum fundamenta subvertunt, uti-
que ad bonam partem non poterunt
referri. Superest ut ventum urentem
quem adducet Dominus de deserto as- Abac. 3. 3.
cendentem, illum intelligamus, de quo
& in Abacuc legimus: *Deus ab Austro*
veniet, & sanctus de monte Pharan:
qui utique in solitudine & in meridie
situs est. Et in Cantico legimus: *Ubi* Cant. 1. 6.
pascis, ubi cubas in meridie? Hunc ita-
que ventum urentem, qui siccet venas
mortis, & fontes ejus arefaciat, addu-
cet Dominus de deserto ascendentem:
de deserto autem humani generis, in
quo & diabolus quærens requiem, in-
venire non potuit. Sive desertum in-
telligimus Sanctæ Mariæ uterum vir- Exponit de S. Mariæ.
ginalem, quod absque semine humano
* nullo frutice pullulaverit: sed virga * al. nulla
simplex atque purissima & [d] unione d
fecunda ediderit eum florem qui dicit
in Cantico Canticorum: *Ego flos campi* Cant. 2. 2.
& lilium convallium. Et pulchre tam in
Isaia,

a Sic vetus ferebat Latina interpretatio. Porro Victorius, Cælium, nisi ex hoc loco apparet I. Cor. 15. Hieronymum legisse νεῖκος, contentio, non νῖκος victoria, ut est in Vulgata Editione, & eodem modo locum citat XIII. Isaiæ capite, secunda expositione, scribens his verbis: *Unde & Apostolus Paulus, interjecta morte, ad quam per Osee sermo propheticus loquebatur. Ero mors tua, o mors, ero morsus tuus, inferne: loquitur ad eam: Ubi est mors contentio tua? ubi est mors stimulus tuus?* Tertullianus quoque eodem modo locum citat. Et Cyprianus ad Quirinum ita scribit: *Tunc fiet verbum quod scriptum est. Absorpta est mors in contentionem: Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua?* Vetustissimus Vaticanæ Bibliothecæ Græcus codex hanc retinuit lectionem: εἰς νεῖκος enim habet, ubi nos habemus εἰς νῖκος; est autem νεῖκος pugna, contentio, λοιδορία, jurgium, ut penes Homerum in Odyssea.

b Fortasse *Dabarich* scripsit S. Doctor, nam & *Davari* nostri legunt mss. & דבריך hodiernus quoque textus Hebraicus præfert.

c Deerat heic *Dominus* quod supplent mss. Pro *venit* Hieronymiana versio ita *cecidit*.

d Scilicet sui singularitate, aut *unitate*, absque hominis commercio. Vide quæ adnotavimus in Epist. XXII. ad Eustoch. de Virginitate num. 19. ad ea verba: *Virga Mater est Domini, simplex, pura, sincera, nullo extrinsecus germine cohærente, & ad similitudinem Dei UNIONE fecunda.*

Flos & ventus ascendens Christus. Isaia, quam in præsenti loco, flos ascendens & ventus ascendens dicitur: quia de humilitate carnis ad excelsa conscendit, '& nos secum duxit ad Patrem', dicens in Evangelio: *Quum exaltatus fuero, omnia traham ad me.* (Joan. 12, 32.) Ipse quasi radix ascendet de terra inhabitabili, & nequaquam mors in eum; sed ipse morti superveniet, neque enim mors in eo ullam suæ potestatis viam reperit, & hoc est, quod in Proverbiis dicitur: *Impossibile est super petram serpentis invenire vestigia.* (Prov. 30.) Et ipse loquitur in Evangelio: *Ecce veniet princeps mundi hujus, & inveniet in me nihil.* (Joan. 14. 30.) Iste siccabit venas mortis, & desolabit fontes ejus. Venæ mortis & fontes & aculeus, peccata ab Apostolo nominantur: quibus arefactis, mors quoque ipsa siccabitur. Quodque sequitur: *Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis*, dupliciter accipitur, sive quod desiderabilia sunt his, qui in morte habitant, sive vasa desiderabilia quæ in thesauro retinebantur inferni, sanctos intelligimus, quos alligatos forte Dominus [a] eripuit & tulit de inferis, & quasi vasa pretiosissima secum perduxit in paradisum. (Christus sanctos alligatos in inferno eripuit, & perduxit in paradisum.) Pro *thesauro*, LXX. *terram* transtulerunt: terra haud dubium [b] quin mortem significet. Et in Psalmis legimus: *Credo videre bona Domini in terra viventium.* (Psal. 26. 13) Et juxta Evangelium: *Mites possidebunt terram.* (Matth. 5.) Econtrario debemus accipere terram inferni non esse terram viventium; sed mortuorum, quæ diripitur atque vastatur, quando morte Christi vinctæ apud inferos animæ liberantur. Secundum tropologiam in eisdem (de quibus supra diximus) Commentariis legimus ventum urentem, diabolum intelligi & singulos hæresiarchas. Quod nobis displicet: Neque enim diabolus venas mortis fontesque erroris siccare potest: quum ipse fons & initium mortuorum sit. (Diabolus fons mortuorum.) Itaque sermo Ecclesiasticus, urens intelligendus est ventus, qui omnia hæreticorum dogmata arefaciat & perducat ad nihilum, & diripiat eos atque dispergat, qui hæreticorum doctrina in morte fuerant congregati.

(Cap. XIV.) PEreat Samaria: quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum: in gladio pereant: parvuli eorum elidantur, & fœtæ ejus discindantur. LXX. *Disperdetur Samaria quoniam restitit Deo suo, in gladio corruent, & lactentes eorum elidentur ad [c] petram, & habentes in utero disrumpentur.* Sæpe diximus decem tribus appellari Samariam a metropoli Samaria, quæ ex nomine Augusti nunc vocatur Augusta, id est, Sebaste. Cur autem Samaria dicta sit civitas, in regum volumine legimus. Imperat igitur Propheta, & ut verius dicam, optativo modo loquitur, ut Samaria pereat. Cui quum Deus tanta præparavit bona, illa contra Deum faciat, & magis dæmonum simulacra sectetur. Symmachus autem non dixit, *pereat*, sed μεταμελήσει, id est, *aget pœnitentiam*, suique eam pœnitebit erroris, quod dulcissimum Deum in amaritudinem verterit, ita ut bellatores ejus in gladio pereant, parvuli & lactentes elidantur ad terram, & fœtæ ejus atque prægnantes disrumpantur in mortem. Quæ omnia ei accidisse credendum est tempore captivitatis & angustiæ, quando suam patriam perdiderunt, & qui evasere gladium, in servitutem perpetuam sunt abducti. De hæreticis facilis intelligentia est, quod vocentur Samaria, eo quod Dei præcepta servare se jactent, non quod custodes sint Legis ejus; sed quod hoc esse se dicant, in similitudinem schismatis Novatianorum, qui & ipsi καθαρούς, id est, *mundos* se vocant, quum sint omnium immundissimi, negantes pœnitentiam, per quam peccata mundantur, juxta illud quod scriptum est: *Lavabis me, & super nivem dealbabor.* (Novatiani.) (Ps. 50. 9.) Et in Isaia: *Lavamini, mundi estote.* (Isai. 1. 16.) Lavacrum autem non Baptismum vocat, sed omnem pœnitudinem, quæ sordes abluit peccatorum. (Pœnitentia abluit sordes peccatorum.) Pereat igitur hujuscemodi Samaria: quia quidquid loquitur, repugnat Deo suo, & clementiam ejus vertit in crudelitatem, usque adeo, ut qui viri sunt apud illam & ad * malitiæ ætatem venere perfectam, spirituali mucrone truncentur. (* al. militiæ)
Qui

[a] Sic mss. Antea erat *eripuit, & rapuit, & tulit*.

[b] Eadem est in Apologia Pamphili pro Origene, quam Ruffinus Latine vertit, tropologica hujus sententiæ expositio, ut terra ad mortem significandam accipiatur. Unde minime ferendus est Drusius, qui Hieronymi hanc interpretationem quasi novam, atque abnormem sannis ac risu excepit. In uno Palatin. ms. *haud dubium quin mortis significet.*

[c] Victorius corrigit *ad terram*, pro *petram* [ex ipsa Hieronymi expositione subnexa, & novem mss. exemplaribus. Brixiæ quinque, Florentiæ quattuor. Vox Græca est ἐδαφισθήσεται: significat autem ἐδαφίζω prosterno, terræque allido: quippe cum ἔδαφος solum, pavimentumque notet, non *petram*. Suidæ quoque ἔδαφος, hoc est, terra, exponitur, non petra.

Qui autem parvuli atque lactentes, elidantur ad petram. De quibus & in Psalmo legimus: *Beatus qui tenebit & allidet parvulos suos ad petram*. Fœtæ quoque ejus atque prægnantes quæ de malo semine conceperunt, ideo disrumpentur, ne pessimos liberos faciant. Tale quid & in Evangelio nobis subjicitur: *Væ prægnantibus & nutrientibus in diebus illis*: diebus videlicet tribulationis & angustiæ. Interficiuntur autem & bellatores Samariæ gladio, & lactentes eliduntur, & prægnantes disrumpuntur: ut pereunte malo semine, zizaniisque ejus exustis, solum remaneat triticum, quod in domini horea recondatur.

Ps. 136. 9.

Luc. 21. 23.

V. 2. 3. & 4. *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua, tollite vobiscum verba, & convertimini ad Dominum, dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra, dii nostri opera manuum nostrarum, quia ejus qui in te est misereberis * pupilli.* LXX. *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmatus es in iniquitatibus tuis: sumite vobiscum sermones, & revertimini ad Dominum, dicite ei ut non tollatis iniquitatem, sed assumatis bona, & reddemus fructum labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nequaquam ultra dicemus, dii nostri, operibus manuum nostrarum: qui in te est miserebitur pupilli*. Pereunte Samaria, & viris ejus, & parvulis & prægnantibus occisis, elisis atque discissis, totus Israel ad pœnitentiam provocatur: ut qui infirmatus est, sive corruit in iniquitatibus suis, revertatur ad medicum & recipiat sanitatem, vel stare incipiat qui corruerat: doceturque quomodo debeat agere pœnitentiam. *Tollite*, inquit, *vobiscum verba*, id est, preces, & delictorum confessionem, & convertimini ad Dominum tam verbis quam operibus; & dicite ei: *Omnem aufer iniquitatem*, nihil languoris in nobis & ruinæ pristinæ derelinquas, ne rursum mali seminis pullulent rediviva plantaria: *& accipe*, inquit, *bonum*: Nisi enim tuleris mala nostra, bonum tibi quod offeramus, habere non possumus, juxta illud quod alibi scriptum est: *Declina a malo, & fac bonum, & reddemus*, ait, *vitulos labiorum nostrorum*. Pro vitulis qui Hebraice appellantur

* al. populi.

Confessio delictorum in conversione.

Ps. 36. 27.

A PHARIM, *fructum* Septuaginta transtulerunt qui dicitur PHERI, falsi sermonis similitudine. Vituli autem labiorum, laudes in Deo sunt & gratiarum actio: *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus*. Igitur illo jam tempore carnalibus victimis reprobatis, placabilis Deo hostia, est pura confessio. Qui reddituros se esse dicunt labiorum vitulos, & Dei laudes perpeti voce canituros, etiam illud B repromittunt quod nequaquam in Assyriis spem habeant, nec super equos Ægyptios, quia fallax equus ad salutem, & ultra non adorent opera manuum suarum vitulos aureos, quos in Dan Bethelque conflaverunt, & idcirco, inquiunt: Nequaquam operi manuum nostrarum dicemus, dii nostri, quia tu ejus qui in te est * pupilli misereberis, hoc est, populi Israel, de quo dixeras: *Filius primogenitus meus Israel*. Et: C *Filios genui & exaltavi, ipsi autem me spreverunt*. Et in alio loco: *Filii alieni mentiti sunt mihi*. Pupillus autem vocatur, quia Deum perdidit patrem. Quidam autem pupillum exposuit eum qui a malo patre recesserit diabolo, & idcirco Dei misericordia sublevetur. Ad omne quoque dogma perversum quotidie Propheta loquitur, & sectatores ejus ad pœnitentiam provocat, dicens: Convertimini ad Dominum D Deum vestrum, qui corruistis, sive elanguistis, Domini perdita sanitate: tollite vobiscum verba, veram fidei confessionem, & dicite: Aufer iniquitatem quæ in nostro corde versatur, & accipe bonum fidei: * *Quia corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Vituli & victimæ, sive fructus labiorum, sunt in Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & in passionem & resurrectionem Domini credere: E quam qui obtulerit ei, nequaquam sperabit in rege Assyrio, de quo crebro diximus. Nec ascendet super equum quem præcipit Dominus nequaquam multiplicandum, quem habens Pharao, cum suo est demersus equitatu. Omnis enim hæreticus ascendit equos per superbiam, quos in errore suo ipse generavit. Et nequaquam ultra dicent operibus manuum suarum, quæ ipsi artifici eloquio confinxerunt, dii nostri. Gulosi venter deus est: avarus colit mammona: hæreticus dogma quod finxit; qui universa hæc deseruerit, id est, Assur & equum & opera

פרים
פרי

Ps. 50. 19.

Psal. 32.

* al. populi.

Exod. 4. 12.
Isai. 1. 2.

Ps. 17. 46.

* al. quæ.
Rom. 10.

Vituli & victimæ fidei.

Deut. 17.

Exod. 14.

Dii gulosi, avari & hæretici.

opera manuum suarum, revertetur ad Dominum, & placabit patrem suum a quo fuerat abjectus.

V. 5. 6. & seqq. *Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia aversus est furor meus ab* * Vulg. eis, *eo: ero quasi ros.* (1) *Israel germinabit quasi lilium, & erumpet radix ejus ut Libani: ibunt rami ejus, & erit quasi oliva gloria ejus, & odor ejus ut Libani. Convertentur sedentes in umbra ejus, vivent tritico, & germinabunt quasi vinea. Memoriale ejus sicut vinum Libani. Ephraim quid mihi ultra idola: ego exaudiam & dirigam eum: ego ut abietem virentem, ex me fructus tuus inventus est.* LXX. *Sanabo habitatores eorum: diligam eos manifeste, quia aversa est ira mea ab eis, ero quasi ros: Israel florebit ut lilium, & mittet radices suas quasi Libanus: ibunt rami ejus, & erit quasi oliva fructifera, & odor illius quasi Libani, convertentur & sedebunt sub umbra ejus: bibent & [a] inebriabuntur frumento, & efflorebit ut vinea memoriale ejus quasi vinum Libani Ephraim. Quid ei ultra & idolis? ego humiliavi eum, & ego confortabo illum, ego sicut juniperus condensa: ex me fructus tuus inventus est.* Conversis ad pœnitentiam, & instar pupilli patrem quem reliquerant cognoscentibus, respondit Deus: *Sanabo contritiones*, vel *habitacula eorum*, in quibus fuerant vulnerati, sive confracti, vel in quibus tam male habitaverant: *diligam eos spontanee*. quod LXX. transtulerunt [b] ὁμολογουμένως, *perspicue* atque *aperte*, vel *absque ulla dubitatione*. Diligit autem Dominus diligentes se, de quibus & in alio loco Prov. 8. 17. ait: *Ego diligentes me diligo*. Qui enim prius irascebar eis propter peccata quæ fecerant: nunc miserebor propter clementiam meam. Et *ero eis quasi ros*; ut fornacem Babylonicam, & caminum æstuantis incendii meo rore restinguam, qui & per Isaac Patriarcham ad Jacob servum meum loquutus sum: Dominus nobis omnia factus. *De rore cæli erit habitaculum tuum*. Quomodo enim Dominus fit credentibus lumen, via, veritas, panis, vinea, ignis, pastor, agnus, janua, vermis &c. sic qui indigemus illius misericordia, & peccatorum febribus æstuamus, in rorem nobis vertitur, ad quem Isai. 26. 19. sec. LXX. dicit Isaias: *Ros eum qui a te est, sa-*

A *nitas eorum est*. Et in Deuteronomii Cantico Moyses loquitur: *Descendant* Deut. 32. 2.
sicut ros verba mea. Quum autem nos Dominus suo rore resperserit, & siccitatem pectoris nostri suis pluviis irrigarit, germinabimus, immo florebimus ut lilium, imitantes Dominum Salvatorem, qui dicit in Cantico Canticorum: *Ego flos campi & lilium con-* Cant. 2. 1.
vallium, & loquitur ad sponsam suam, quæ non habet rugam neque macu-
B lam: *Sicut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum*. Quumque creverimus in Domino, mittemus radices nostras sicut arbores Libani, quæ quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant. Arborum radices quantum in ima demerguntur.
Harum arborum rami huc illucque tenduntur, ut veniant volatilia cæli & habitent in eis. Et ne forsitan puta-
C remus, quia dixerat, erumpet radix ejus, sive emittet radices suas quasi Libanus, de cedris eum loqui & infructuosis arboribus, sanctum virum & conversum ad Dominum, olivæ frugiferæ comparat, qui dicit in alio loco: *Ego autem sicut oliva fructifera in* Psal. [illegible]
domo Dei. Cujus fructum quinque sibi sapientes virgines paraverunt, ex Matt. [illegible]
quo vulnerum mitigatur tumor, languentis membra requiescunt, in te- Olivæ fructus ad quid uti.
D nebris lumen accenditur; unguntur in agone certantes. Hæc oliva habebit odorem quasi Libani, vel thuris, quod genus est thymiamatis: ὁμωνύμως apud Græcos & [c] Hebræos & mons appellatur, & thus, vel certe montis Libani, qui fertilissimus & virens, densissimis arborum comis protegitur, ita ut possit oliva dicere: *Christi bonus odor sumus*. Qui autem 2. Cor. 2. [illegible]
conversi fuerint ad Dominum, acci-
E pient conversionis suæ præmium, ut sedeant in umbra ejus & dicant: *Sub umbra ejus requievi & sedi, & fructus ejus dulcis est in ore meo*. Quumque Cant. 2. 3.
sederint in umbra illius, vivent qui prius mortui fuerant, sive juxta Septuaginta, bibent & inebriabuntur tritico, hoc est, rerum omnium abundantia. Quod autem hic ebrietas non eversionem mentis, sed copiam rerum

(1) Legendum nectendumque isocolon ita: Ero *quasi ros Israeli: germinabit* &c. Consule quæ in pseud Rufinum observamus.

a Martian. *inebriantur*, contra mss. & Græc, textum: μεθυσθήσονται.

b Palatini mss. ὁμολογως, quod idem est.

c Verius sane in Commentariis in Abacuc cap. 2. juxta Græcum duntaxat sermonem ὁμώνυμον esse thuri Libanum dixit: quanquam enim haud constat, utrum ita appellatus a thure sit Libanus, immo propius ad fidem videatur, nomen sumsisse ab albedine, nivium scilicet, quibus tegitur, uti alpes dictæ sunt ab *alpo*, sive *albo*: certum tamen est, Græce *Libanon* thus dici. In Hebræo autem quædam est vocis similitudo, nam incensum לבונה dicitur, mons ille לבנון.

rum omnium ſignificet, verſiculus ille declarat, dicens: *Viſitaſti terram & inebriaſti eam*. (Pſ. 64. 10.) Et Joſeph convivium, in quo inebriaſſe dicitur fratres ſuos. (Gen. 43.) Et Dominus loquens ad Apoſtolos: *Comedite, amici mei, & bibite, & inebriamini, fratres*. (Cant. 5. 1.) Sive quia Dominus noſter ipſe eſt frumentum & vinea, quiquumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique ſequitur: *Et florebit quaſi vinea memoriale ejus ſicut vinum Libani*. Vinum autem Libani poſſumus appellare mixtum & conditum thymiamate, ut odorem ſuaviſſimum habeat, vel vinum Libani quod Domino libatur in Templo, de quo in Zacharia ſub Libani vocabulo legimus: *Aperi* [a], *Libane, portas tuas*. (Zach. 11. 1. a) Quum ergo tanta rerum abundantia ſit futura, o Ephraim omnis, qui agis pœnitentiam, & qui meus eſſe cepiſti, dimitte idola, ſimulacra contemne: ego enim ſum qui humiliavi te, & ego exaltabo te, ſive ego exaudiam & dirigam, & faciam eum quaſi abietem virentem, ut in illo juxta Hebræos dicatur in Pſalmo: [b] *Abies domus ejus*. (b Pſ. 103. 18) Aut certe ego ero quaſi juniperus condenſa, ut ſub mea umbra requieſcat. De ἀρκεύθοις, id eſt, *juniperis*, juxta Septuaginta Interpretes, Salomon januas Templi feciſſe memoratur, quia Chriſtus, per quem ad Patrem accedimus, hanc habet naturam, ut ſemper floreat, ſemper novos afferat fructus, & numquam deponat virorem ſuum. (Chriſtus ſemper floret.) Hæc juniperus ſub umbra ſua quieſcentibus, ne mundi hujus ardore feriantur, & percutiat æſtus caput eorum, ſicut quondam percuſſit & Jonæ, dat fruges, & non ſolum dormientibus requiem & ſedentibus; ſed & ſaturitatem veſcentibus præbet. (Jonæ 4.) Quidquid ſecundum ἀναγωγὴν interpretati ſumus, in adventu Domini Salvatoris, & in converſione veri Iſrael, hoc tam ad hæreticos & Judæos, quam ad gentes & ad omne dogma perverſum referri poteſt: ut quum egerint pœnitentiam, veniam conſequantur. Si ergo plenitudo repromiſſionis adimpleta eſt in adventu Salvatoris, & quotidie impletur in Eccleſia, credendum eſt quod plenius impleatur, quando perfectione veniente, quod nunc ex parte eſt, deſtruetur. Notandum quod ſæpe jam diximus, ſalutem Iſraelis & reverſionis ad Dominum, & de captivitate redemtionem, non carnaliter accipere, ut Judæi putant, ſed ſpiritualiter, ut veriſſime comprobatur.

V. 10. *Quis ſapiens & intelliget iſta: intelligens & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & juſti ambulabunt in eis, prævaricatores vero corruent in eis*. LXX. *Quis ſapiens & intelliget hæc, aut intelligens & cognoſcet ea? quia rectæ viæ Domini, & juſti* * *ambulabunt in eis: qui autem impii ſunt, infirmabuntur in illis*. (* al. ambulant.) Quando dicit: *Quis ſapiens & intelliget hæc: intelligens & cognoſcet ea?* obſcuritatem voluminis & difficultatem explanationis oſtendit. Si autem ipſe qui ſcripſit, vel difficile, vel impoſſibile confitetur: quid nos facere poſſumus, qui lippientibus oculis & peccatorum ſordibus obſcuratis, clariſſimum jubar ſolis non poſſumus intueri, niſi dicere illud quod ſcriptum eſt: *O profundum divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quam inſcrutabilia ſunt judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus?* (Rom. 11. 33.) Quis enim poteſt abſque Chriſto docente cognoſcere quid ſignificet Jezrael: quid ſoror ejus, non miſericordiam conſequuta: quid tertius frater, non populus meus: quæ ſit adultera, quæ ſine lege Dei multo ſeſſura ſit tempore: quod ſit pactum cum beſtiis terræ, & cum volatilibus cæli: qui ſit David ad quem populus reverſurus ſit, cujus ſit die tertia reſurrectio, & egreſſus ejus diluculo comparetur: quæ ſit pluvia prima & noviſſima: qui ſit quem Propheta dicit eſſe venturum, qui nobis monſtret juſtitiam, aut in cujus typo Iſrael educatur ex Ægypto, & portetur in brachiis, & ducatur in funiculis caritatis: qui ſit qui in-

(Obſcuritas Prophetiæ, & difficultas explanationis.)

a Victorius ait, De vino, quod inter Miſſarum myſteria, Chriſti ſanguis conſectum, Domino libatur, offerturque, intelligit: de qua re diſerte Malachiæ primo capite his verbis prodit: Non in una orbis provincia Judæa, nec in una Judææ urbe Jeruſalem, ſed in omni loco offerri oblationem, nequaquam immundam, ut a populo Iſrael, ſed mundam, ut in cæremoniis Chriſtianorum. Item Ezechielis 46. Sacrificium Deo, legitimum, juge, atque perpetuum: quod nulla intermittitur die: ſed omni tempore orto ſole ſemper offertur: ut impleatur quod in fine capituli hujus ponitur: *Faciet agnum in ſacrificium: & oleum mane, mane holocauſtum ſempiternum*. Quæ verba quantum noſtri temporis Novatores, qui ſacrificium, quo nunquam caruit terrarum orbis, ab Eccleſia tollunt, convincant, nemo non videt.

b Idem, Pſalmo, inquit, 103. ubi nos juxta LXX. legimus: *Herodii domus dux eſt eorum*: in Hebraico ſcriptum eſt בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ: vox autem בְּרוֹשׁ Abietem ſignificat, ut 3. Reg. 5. & 2. Par. 3. Item Iſai. 41. & 60. licet non ignorem LXX. 2. Par. 2. vertiſſe ἀρκεύθος, id eſt Juniperus.

interficiat mortem, & siccet venas ejus & fontes arefaciat, & diripiat vasa quæ in thesauro condita tenebantur, & cætera quæ longum est retexere? Unde quiquumque sanctus & justus est, rectas vias Domini esse cognoscet. Vias autem Domini esse cognoscimus lectionem veteris & novi Testamenti, sanctarum intelligentiam Scripturarum. In his viis qui ambulat, nisi convertatur ad Dominum & ablatum ab eo fuerit velamen, quod erat ante oculos A Moysi, rectum iter invenire non poterit. Sin autem dixerit cum David: *Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua*, ambulabit in eis, & Christum inveniet: & Judæos atque hæreticos, quos vel prævaricatores vel impios Scriptura nunc nominat, offendere in eis, & infirmari atque corruere sentiet, juxta illud quod scriptum est: *Ecce iste positus est in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel.*

Lectio veterii & novi Testamenti viæ Domini.

Ps. 118, 18.

Luc. 2, 34.

Explicit Liber tertius in Osee Prophetam.

INCIPIT

INCIPIT COMMENTARIORUM SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN JOELEM PROPHETAM AD PAMMACHIUM

PRÆFATIO.

NOn idem ordo eſt duodecim Prophetarum apud Septuaginta Interpretes, qui in Hebraïca veritate retinetur. Illi enim ponunt ſecundum Amos, tertium Michæam, quartum Joel, quintum Abdiam, ſextum Jonam, ſeptimum Naum, octavum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggæum, undecimum Zachariam, duodecimum Malachiam: Hebræi autem poſt Oſee, qui apud utroſque primus eſt, ſecundum legunt Joel, tertium Amos, quartum Abdiam, quintum Jonam, ſextum Michæam, ſeptimum Naum, octavum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggæum, undecimum Zachariam, duodecimum, qui & ultimus eſt, Malachiam. Et quia ſemel omnes unius voluminis Prophetas enumeravimus, utile nobis videtur ἐτυμολογίας ſingulorum & Græce & Latine breviter adnotare. Oſee interpretatur σώζων, quem nos *ſalvatorem* poſſumus dicere. Joel ἀρχόμενος, id eſt, *incipiens*. Amos, βαστάζων, qui apud Latinos *portans* dicitur. Abdias δοῦλος κυρίου· id eſt, *ſervus Domini*. Jonas, περιστερά, hoc eſt, *columba*. Michæas, * τίς ὡς, ex duabus orationis partibus nomen compoſitum, quod apud nos ſonat, *quis quaſi*, aut *quis velut?* Naum, παράκλησις, id eſt, *conſolatio*. Abacuc, περιλαμβάνων, id eſt, * *amplexus* * ſive *luctans*. Sophonia, κεκρυμμένος κυρίου, hoc eſt, *arcanus Domini*. Aggæus ἑορτάζων, quem nos *feſtivum*, ſive *ſolennem* poſſumus dicere. Zacharias, μνήμη κυρίου, id eſt, *memoria Domini*. Malachias, ἄγγελός μου, id eſt, *nuntius meus*. Quæ omnia quo ſenſu accipienda ſint, in ſuis voluminibus diſſeretur. Quattuor autem reliqui Prophetæ, ut ſedecim compleamus, Iſaias, Ezechiel, Jeremias, Daniel, hanc habent intelligentiam: Iſaias σωτηρία κυρίου dicitur, id eſt, *ſalus Domini*: Ezechiel κράτος κυρίου, quod nos *robur*, vel *imperium Domini*

Sedecim Prophetarum etymologiæ.

* al. ὁσιοῦν

* al. *amplexans*.

possumus appellare: Jeremias ὑψηλὸς κυρίου, id est, *excelsus Domini*: Daniel, ἔκρινέ με κύριος, id est, *judicavit me Dominus*. Quæ quum ita se habeant, obsecro, mi Pammachi, qui omni arte [a] pugnandi adversum diabolum dimicas, ut nobis contra Amalec pugnantibus leves cum Moyse ad Dominum manus, & adversarios Israel orationibus superes. Nuper de Ægypto egressi sumus, & in Osee Pharaone submerso, Rubrum transivimus mare: nunc post latam eremi vastitatem, multo nobis labore sudandum est, ut ad Septuaginta palmas & fontes Apostolicos pervenire valeamus. Insurgat licet scorpio, & arcuato vulnere ferire conetur: tu comes itineris, & excantator venenatorum morsuum, spiritualem nobis [b] ψύλλα exhibe: quodque sanctæ ac venerabili Paulæ parenti tuæ polliciti sumus, pius hæres suscipe, & quidquid vel ingenio vel doctrina minus tua exspectatione possumus, amici favore sustenta, nec in nobis vires consideres, sed voluntatem.

Gen. 17. Exod. 14. Exod. 15.

Cap. I. פתואל

VErbum Domini quod factum est ad Joel filium [c] Phatuel. Septuaginta Interpretes pro PHATUEL verterunt *Bathuel*; quod apud Hebræos omnino nil resonat. *Phatuel* autem in linguam nostram vertitur *latitudo Dei*, vel *aperiens Deus*, ut in Marco legimus Salvatorem ad surdum mutumque dicentem: EPHPHETA, quod est, *adaperire*. Quia enim cum Apostolo dicere poterat: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est*: & audiebat a Domino: *Dilata os tuum, & implebo illud*: ipsa quoque oris adapertio, non in hominis, sed in Dei potestate est, Paulo dicente: *Ostium mihi apertum est magnum & evidens; sed adversarii multi*; idcirco *aperiens* dicitur *Deus*. Quumque sanctus semper proficiat, ex parte cognoscens & ex parte prophetans, donec veniat quod perfectum est, de latitudine & adapertione generatus, appellatur *Joel*, quod apud nos sonat *incipiens*, vel, *est Deus*, dicente Apostolo: *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse*; qua humilitate succrescens cum Moyse meretur audire: *Qui est, misit me*. Ad distinctionem enim eorum qui non sunt, de quibus & in Esther legimus: *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt*, Deus & Sancti ejus esse [d] monstrantur. Hæc de nomine Joel, & patris ejus perstricta sint breviter, ut recte Verbum Dei, quod erat in principio apud Deum, factum esse narretur, Baptista Joanne referente: *Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat*. Porro factum esse sermonem ad meritum ejus refertur, cui fit, non ad conditionem illius qui fieri dicitur, ut alibi legimus: *Dominus mihi factus est in salutem*. Quomodo autem in Osee Propheta, quem in principio duodecim Prophetarum ante hunc librum explanavimus, sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israel sæpe memoran-

Marc. 7. אפתח 2. Cor. 6. 11. Ps. 80. 11. 1. Cor. 16. 9. יואל Philipp. 3. Exod. 3. Esther. Joan. 1. Ps. 117.

[a] Verbum *pugnandi* duo mss. ignorant. Alludit Pammachii nomen.

[b] Alludit, quam Plutarchus narrat, de Catone historiam, qui Libyæ deserta pene aturus, itineris comites, & excantatores venenatorum morsuum Psyllos habuit. Psyllorum porro, hominum Cyrenaicam regionem olim incolentium, notissima ea est apud Veteres Scriptores ingenita virtus contra serpentes & feras, a quibus non modo ipsi non læderentur, sed & alios innocuos facerent. Vide [illegible] in hanc rem præ cæteris Strabo lib. 17. & Dio Cassius in Cæsar. Octaviano, ubi Cleopatræ corpori, ut vitæ restitueret, Psyllos tradit adhibuisse. Plinius quoque lib. 7. cap. 2. & quæ Lucanus cecinit lib. 9.

Gens unica terras
Incolit a sævo serpentum innoxia morsu,
Marmaridæ Psylli, par lingua potentibus herbis,
Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus
Vel cantu cessante, potest. Natura locorum
Jussit, ut immunes mistis serpentibus essent.

Heic porro Hieronymum pro ψύλλα aut ψύλλον Erasmus & Victor. [illegible] ψύλλα, [illegible] *paragatorem*: quos supra meritum acerbe castigat Martianæus, suam ipse adnotationem e Calepino decerpens.

[c] Mss. nostri *Fatuel* & *Batuel* constanter absque aspirationibus legunt. Quod vero ait S. Doctor, *Batuel* nihil apud Hebræos resonare, ita accipi [illegible] nihil heic velit esse, juxta Hebraicam etymologiam qua Bathuel *filia Dei* interpretatur: [illegible] inde ac dicere, *Joel filium filia Dei*, quod & Martian. [illegible].

[d] Magis Victorio placet *memorantur*, quæ Florentinorum est codicum lectio.

Prophetia Joelis ad tribum Juda pertinet, non ad decem tribus.

rantur : sic in Joel , qui juxta Hebræos secundus est , omne quod dicitur ad tribum Juda , & ad Jerusalem pertinere credendum est , & nullam omnino Israelis , id est , decem tribuum in hoc fieri mentionem . Tempora quoque , in quibus prophetavit , eadem debemus accipere , quæ & in Osee legimus : *In diebus Oziæ , Joathan & Achaz , & Ezechiæ regum Juda , & in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel .*

℣. 2. & 3. * vulg. [illegible]

*Audite hoc , senes , & auribus percipite , omnes habitatores terræ , si factum est * illud in diebus vestris , aut in diebus patrum vestrorum : super hoc filiis vestris narrate , & filii vestri filiis suis , & filii eorum generationi alteræ .* LXX. *Audite hæc , senes , & auribus percipite , omnes habitatores terræ , si facta sunt talia in diebus vestris , aut in diebus patrum vestrorum : pro his , filiis vestris narrate , & filii vestri filiis suis , & filii eorum in generationem alteram .* Senes jubentur audire , habitatores terræ auribus percipere . Senibus non dicitur , audite omnes , habitatoribus terræ additur , *auribus percipite omnes* . Auditus enim in Scripturis sanctis non est iste qui in aure resonat : sed qui corde percipitur , juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio : *Qui habet aures audiendi , audiat* . Quod autem nos interpretati sumus , *auribus percipite* , & apud Græcos & apud Hebræos unum verbum est , apud Græcos ἐνωτίσασθε ; apud Hebræos [a] EEZINU , quod proprie non corde , sed aure percipitur . Et ut sciamus sacratiorem esse auditum , quam id quod in auribus resonat , Isaia loquente , discimus : *Audi , cælum , & auribus percipe , terra* . Qui senes sunt & cælestes , audiunt spiritualiter , qui habitant in terra , appellanturque terreni , auribus percipiunt . Et hoc in omnibus Scripturis notandum , ubi hæc duo verba juncta ponuntur . Quod in Lamech quoque legimus peccatore , qui loquutus est ad uxores suas Ada & Sella : *Audite verba mea , uxores Lamech , auribus percipite verba mea , quia virum occidi in vulnus meum , & juvenem in livorem meum* : sciebat obscurum esse quæ loquebatur , & idcirco uxores suas non ad simplicem auditum verborum sonum , sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam provocabat . Si quis igitur senex est , & maturæ æ-

Mat. 13. 9.

a האזינו

Isai. 1. 2.

S[illegible] spiritualiter [illegible]

Gen. 4. 23.

A tatis in Domino * electus senex , ut in consequentibus juxta Septuaginta Interpretes legimus , ac parvulorum reliquit infantiam , audiat quæ dicuntur . Qui autem adhuc habitat in terra , & non potest dicere : *Advena sum & peregrinus sicut omnes patres mei* , auribus percipiat . *Si factum est* , inquit , *illud in diebus vestris , aut in diebus patrum vestrorum* . Arte rhetorica ex rerum magnitudine attentum auditorem facit : nulla hæc , B inquit , ætas meminit , quæ dicturus sum , nec vestro , nec patrum vestrorum atque majorum facta sunt tempore . Patres autem avos atavosque cognosce & filios filiorum , omnem deinceps sobolem , juxta illud Virgilianum :

* al. & lactus est.

Ps. 38. 14.

Ars Rhetorica in Prophetis.

Et nati natorum , & qui nascentur ab illis : Lib. 3. Æneid.

Et senes ergo & habitatores terræ , C filiis vestris posterisque narrate , qui senex est , liberos suos doceat sacramenta : qui habitator est terræ , simplicem narret historiam . Unde usque hodie nos qui in Christo credimus , quorum cum Moyse ablatum est velamen ab oculis , & de quibus dicitur : *Cani hominis sapientia ejus* , filiis nostris secreta & mira narramus . Judæi autem qui habitant in terra , loquuntur terrena , & humi cohærentia , de quibus D scriptum est : *Qui de terra est , de terra loquitur : qui de cælo venit , super omnes est* .

Sapien. 4. 8

Joan. 3. 31.

℣. 4.

Residuum erucæ comedit locusta , & residuum locustæ comedit bruchus , & residuum bruchi comedit rubigo . LXX. similiter . Exordium sequitur narratio : ibi ut attentum faceret auditorem , magna & incredibilia se dicturum esse promisit , quæ nec vetus ferret historia , nec præsens ætas fieri cognosceret . Hic eru- E cam , & locustam , & bruchum , & rubiginem posuit , ut quæ singula raro eveniunt , omnia simul facta memorentur , & ideo mirabilia sint . Erucam quæ Hebraice GEZEM , Græce dicitur κάμπη , Hebræi Assyrios interpretantur , Babylonios atque Chaldæos , qui de uno orbis climate procedentes , tam decem tribuum quam duarum , hoc est , Israelitici populi cuncta vastarunt . Locustam autem , Medos interpretantur & Persas , qui subverso imperio Chaldæorum , Judæos habuere captivos . Bruchum , Ma-

גזם

a Unus Palatin. Hiezinu , quod corde proprie , non aure percipitur .

Macedonas, & omnes Alexandri successores, maximeque regem Antiochum cognomento Epiphanem, qui instar bruchi sedit in Judæa, & omnes priorum regum reliquias devoravit, sub quo Machabæorum bella narrantur. Rubiginem referunt ad imperium Romanorum, qui quarti & ultimi intantum oppressere Judæos, ut de suis finibus eos pellerent. Scribit plenius Josephus septem voluminibus, Vespasiani & Titi narrans triumphos. Elii quoque Hadriani contra Judæos expeditionem legimus, qui ita Jerusalem murosque subvertit, ut de urbis reliquiis ac favillis, sui nominis Eliam conderet civitatem. Hæc quattuor regna quæ subvertere Judæam, in quattuor cornibus Zacharias vidisse se scribit, dicente ad eum Angelo: *Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam & Israel & Jerusalem*. Et rursum: *Levavi*, inquit, *oculos meos & vidi, & ecce quattuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, & montes, montes ænei, in quadriga prima, equi rufi: & in quadriga secunda, equi nigri, & in quadriga tertia, equi albi, & in quadriga quarta equi varii fortes*. Quumque Propheta dixisset ad Angelum qui loquebatur in eo: *Quid sunt hæc, Domine mi?* Respondit Angelus: *Isti sunt quattuor venti cæli, qui egrediuntur ut stent coram Dominatore omnis terræ*: & est sensus: isti sunt qui egrediuntur a facie Domini, ut ejus impleant voluntatem. Cum habitatoribus terræ percepimus auribus quid eruca, locusta, bruchus, rubigo significent: nunc cum senibus quod dictum est audiamus. Quattuor esse perturbationes, quibus animarum sanitas subvertatur, omnes Philosophorum scholæ conclamant. Duæ præsentes sibique contrariæ, duæ futuræ mutuo diffidentes. Præsentes, ægritudo & gaudium. Ægritudinem animi dicimus, alioquin corporis non ægritudo, sed ægrotatio nominatur. Aut igitur tristes sumus, & mœrore conficimur, statusque nostræ mentis evertitur: unde & Apostolus monet, ne abundantiori tristitia absorbeatur frater. Aut econtrario gaudemus, gestimusque lætitia, & bona nostra moderanter ferre non possumus, justique & fortis viri est, nec adversis frangi, nec prosperis sublevari; sed in utroque esse moderatum. Diximus de perturbatione præsentium, dicamus & de futurorum, in quibus metus, aut spes est. Adversa timemus, prospera præstolamur, & quod ægritudo & gaudium operantur in præsenti, metus & spes faciunt de futuro, dum aut adversa plus quam decet timemus esse ventura, aut prospera quæ speramus intantum nos faciunt exultare, ut non teneamus modum, maxime in his quæ [a] incerta sunt, quia futura sperantur potius quam tenentur. Has perturbationes uno, & nec pleno versiculo illustris Poeta comprehendit.

Josephus scripsit triumphos Vespasiani & Titi.

Elia urbs condita ab Hadriano.

Zach. 1. 19.

Ibidem 6. 1.

Quattuor perturbationes in homine.

1. Cor. 2.

Viri justi & fortis constantia & moderatio.

> *Hi metuunt, cupiuntque*, (hoc de futuro) *dolent, gaudentque*, (hoc de præsenti) *neque auras*, inquit,
> *Respiciunt, clausi tenebris & carcere cæco*.

Virg. Æn.

Qui enim perturbationum tenebris obvolvuntur, clarum sapientiæ lumen non valent intueri. Cavendum est igitur ne ægritudo, quasi eruca nos comedat, ne locusta vastet in gaudio, huc illucque volitans, & gestiente lætitia, per diversa se jactans, ne bruchus, id est, pavor & futurorum metus, radices sapientiæ devoret, ne rubigo & desiderium futurorum res inutiles concupiscat, & nos perferat ad ruinam: sed ut in omnibus, quattuor quadrigas & quattuor cornua, & quattuor equos rufos, & varios, & albos, & nigros, id est, vel adversa, vel prospera, vel ex utroque sociata frenis sapientiæ gubernemus. Ego reor erucam esse incipientem in animo passionem, quæ tarda est, & discurrere non potest, & mora ipsa ac pertinacia ebibit & exsugit omnem virorem: quam si non occiderimus, in nobis crescit & avolat, & nunc devorat quidquid attigerit, nunc semesa dimittens, pergit ad alia: revertensque ad pristinam sedem bruchus efficitur, ut non solum fruges, & folia & cortices, sed & ipsam medullam devoret tarditate. Sin autem evenerit, quod tamen rarum est, ut etiam post bruchum vitalis quippiam in nobis spiritus resideat, cuncta rubigo populatur, ita ut stipulam & vile fœnum vertat in nigredinem, ut non solum esui, sed & fimo inutilia sint. De his quattuor perturbationibus, in principio quoque Amos, si vita comes fuerit

Hortatio ad temperantiam & [illegible] tudinem.

[a] Iterum contrario sensu Palatin. ms. *in his quæ certa sunt*: fortasse verius.

rit, differemus: ubi scriptum est: *Super tribus sceleribus, & super quattuor Damasci, Gazæ, Tyri, Idumææ, filiorum Ammon, & Moab, & Juda, & Israel, non convertam eos dicit Dominus.* Quas nos *perturbationes* interpretati sumus, Græci πάθη appellant, quæ si κακοζήλως in *passiones* vertamus, verbum magis quam sensum verbi expresserimus.

Amos 1. 3. & seqq.

V. 5. *Expergiscimi, ebrii, & flete, & ululate omnes qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore vestro.* LXX. *Evigilate qui ebrii estis in vino vestro: & plorate & plangite omnes, qui bibitis vinum in ebrietate: quoniam ablatum est de ore vestro.* Quasi senes atque presbyteri audire debemus: nulla res ita inebriat ut animi perturbatio. Est tristitia quæ ducit ad mortem: hæc abominanda ebrietas est. Est ira quæ justitiam Dei non operatur, & furori proxima, mentis suæ impotem facit: intantum ut labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur. Recteque illud laudatur Archytæ Tarentini, qui quum villico suo esset iratus: *Jam te*, inquit, *occiderem, nisi iratus essem.* Quid referam de gaudio & voluptate, & maxime amore, qui excæcat cordis oculos: & nihil aliud amantem, nisi id quod amat, [a] cogitare permittit. An non est dicenda ebrietas, quum propter vile scortum, & ignominiosam corporis partem, animæ libertas in serviles blanditias inclinatur? quum laborem suum alterius facit esse delicias? quum furto, scelere, atque perjuriis, opes futuræ præparet voluptatis? & quum videatur ab omnibus, se existimat non videri: dummodo potiatur eo quod desiderat. Sed & avaritia excæcat animum ejus, cui nihil satis est: & muliebris timor, & dulcium cupido vitiorum. Unde dicitur ad eos: *Evigilate & expergiscimini qui ebrii estis*: nequaquam vino, ut in solis LXX. continetur, sed omni perturbatione vitiorum: *Flete*, & plangite, & agite pœnitentiam: & assumite tristitiam quæ ducit ad vitam, *& ululate omnes qui bibitis vinum in dulcedine*, sive, *in ebrietate*. Dulcia enim sunt vitia: quia mel distillat de labiis mulieris meretricis: & idcirco in Dei

Al. impotentia.

Ebrietas vitiorum.

Prov. 5.

A sacrificia non offertur: quoniam *periit*, sive *ablatum est de ore vestro* vinum, ebrietas atque dulcedo quæ vos deceperat. Sæpe quippe Dei fit providentia, ut qui non cognoverunt Deum in prosperis, cognoscant in adversis: & qui divitiis male abusi sunt, ad virtutes penuria corrigantur. Juxta hunc sensum audiant senes: habitatores autem terræ percipiant auribus, de illo vino nunc præcipi, in quo est luxuria, & quo qui inebriati fuerint, regnum Dei possidere non possunt. Qui vini ebrietate sopitus est, evigilet & ploret ebrium se fuisse, & ululet: ut postea ululatus ejus & fletus vertatur in risum, & gaudeat se ebrietatis materiam non habere, quæ eum per abundantiam ebrium fecerat & vesanum.

Mel non offertur in Dei sacrificiis.

Ephes. 5.

V. 6. & 7. *Gens enim* * *ascendet super terram meam fortis & innumerabilis: dentes* C *ejus, ut dentes leonis, & molares ejus, ut catuli leonis. Posuit vineam meam in desertum, & ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, & projecit: albi facti sunt rami ejus.* LXX. *Quia gens ascendit super terram fortis & innumerabilis: dentes ejus, leonis: & molares ejus, ut catuli leonis. Posuit vineam* [b] *meam in dissipationem, & ficos meas in confractionem: scrutans scrutatus est eam, & projecit: dealbavit ramos ejus.* Judæi putant in diebus Joel tam innume- D rabilem locustarum super Judæam venisse multitudinem, ut cuncta complerent: & non dicam fruges, sed vinearum quidem & arborum cortices ramosque dimitterent, ita ut omni virore consumto, [c] arentes arborum rami, & sicca vinearum flagella remanerent. Hoc utrum factum nec ne sit, liquido affirmare non possumus: neque enim Regum & Paralipomenon narrat historia. Quod utique si fuisset, quomodo famem sub E Elia trium annorum, & sex mensium legimus, nunquam Scriptura tacuisset. Tantum dicimus, quod sub metaphora locustarum, hostium describatur adventus, sive Assyriorum & Babyloniorum, qui tunc imminebant: sive Medorum atque Persarum, qui post futuri erant: sive Macedonum, quos multo tempore post fuisse cognovimus: sive ultimo Romanorum, de quibus supra diximus. Licet nunc nobis magis

* Vulg. ascendit

3. Reg. 17.

a Duo Palatini, *quod amat & cogitat. videre permittit.*

b Deerat vox *meam*, quæ & in Græco est textu, & in nostris mss.

c Unus Palatin. *albentes*: in quem sensum & Hier infra, *Omni*, inquit, *virore consumto, albos ramos & aridos derelinquat.*

gis de Babyloniis dici videatur atque Chaldæis, quorum crudelitas in populum Dei feritasque describitur: & ni fallor, videor mihi in hoc Propheta aliquid reperisse. Narratur impietas hostium sub figura locustarum: & rursum sic de ipsis locustis dicitur, quasi hostibus comparentur, ut quum locustas legeris, hostes cogites, quum hostes cogitaveris, redeas ad locustas. Ascendit ergo gens locustarum de solitudine, sive exercitus Chaldæorum super terram Dei, & fortis & innumerabilis. Quid enim locustis innumerabilius, & fortius, quibus humana industria resistere non potest? Dentes ejus, [a] gentis videlicet locustarum (omnia autem τυπικῶς intellige) quasi dentes leonis, & molares illius, ut catuli leonis, ut qui in fortitudine & multitudine locustis coæquantur, in ferocitate & crudelitate leonibus comparentur. Hæc, inquit, gens posuit vineam meam in desertum, quam de Ægypto transtuli, & plantavi, & ficum meam decorticavit, populum * Judæorum, ad quem venit Salvator, ut comederet fructus, & non invenit: maledixitque ei, & aruit in æternum. Omnia autem sub metaphora locustarum, dicta noscamus: quæ intantum cuncta populantur, ut derodant arborum cortices, exutasque projiciant, & omni virore consumto, albos ramos & aridos derelinquant. Diximus juxta historiam; transeamus ad intelligentiam spiritualem, ut cum senibus audire possimus: *Ascendit gens super terram Dei*, animam videlicet humanam. Omnes enim animæ Dei sunt: sicut anima patris, sic & anima filii. Et ascendit gens principum mundi istius, & tenebrarum, & spiritualia nequitiæ in cælestibus, adversum quos nobis est lucta atque certamen, de quibus dicitur: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*: cujus gentis dentes sunt, sicut dentes leonis, de quo Petrus Apostolus loquitur: *Adversarius noster diabolus, quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret*. Et molares illius quasi catuli leonis. Catulum leonis, vel eum intellige, qui elevatur contra omne quod dicitur, Deus & religio, vel certe omne dogma perversum. De cujus contritis molaribus, qui intrinsecus latent & non videntur, ne facile vitentur, etiam Psalmista lætatur dicens: *Molas leonum confringet Dominus*. Si ergo dederimus locum huic genti, ut ascendat in nobis, statim ponet vineam nostram in desertum, de qua vinum facere solebamus, quod lætificat cor hominis: & ficus nostras decorticat, sive confringit, ne habeamus in nobis Spiritus Sancti dona dulcissima, ne sub nostra vinea & ficu, vir sanctus requiescat; sub quibus quum fuerit, adversariorum impetus non timebit. Nec sufficit huic genti vineam disperdere, ficumque confringere, nisi scrutans scrutetur eas, & quidquid in illis vitale fuerit, interficiat: ut, omni virore consumto, albi atque emortui ramusculi remaneant, & compleatur in nobis: *Si in viridi ligno hæc faciunt, in sicco quid facient?*

*Plange quasi virgo accincta sacco, super virum pubertatis * tuæ*. LXX. *Plange ad me super sponsam accinctam cilicio, super virum suum virgineum*. Vir pubertatis, sive ut Septuaginta transtulerunt, παρθενικὸς, quem vulgo *virgineum* vocant, eo quod primus florem virginitatis abstulerit, non alius intelligitur nisi Deus, qui in Abraam Isaac & Jacob despondit sibi virginem sponsam nulla idololatriæ sorde maculatam. Ad quam & per Jeremiam loquitur: *Non ut dominum me vocasti, & patrem, & principem virginitatis tuæ*. Unde & Apostolus ad credentes loquitur: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Quandiu cum hac sponsa sponsus fuerit, non potest jejunare, nec plangere, nec absentis sponsi desiderium lacrymis indicare. Quum autem ablatus fuerit sponsus ab ea, plangit & plorat, & accingit se sacco & cilicio, & pro zona reste circumdatur. Intelleximus quis sponsus sit virginalis: verum quia iste sponsus, sive maritus, non solum virginem accepit sponsam, sed & meretricem in Osee ducit uxorem, propterea scriptum est in Deuteronomio: *Si egressus fueris contra inimicos tuos: & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captivosque duxeris, & videris in numero captivorum mulierem pulchram, & adamaveris eam, volueris que habere uxorem: introduces in domum tuam: quæ radet cæsariem, & circumcidet ungues suos, & deponet vestem*

Margin notes: a * al. *meum Judaicum*. — Matth. 21. — Eccl. 10. 4. — 1. Pet. 5. 8. — Ps. 57. 7. — Ps. 103. — Jerem. 3. — 2. Cor. 11. — Deut. 21.

a Pro *gentis*, Palat. mss. *dentes*: & pro τυπικῶς, fortasse rectius τροπικῶς præscribunt.

stem in qua capta est, sedensque in domo tua, flebit patrem & matrem suam uno mense, & postea intrabis ad eam, dormiesque cum illa, & erit uxor tua. Hujuscemodi [a] mulieris non est maritus, id est, dominus virginalis, sed meretricem de gentium sordibus ducit uxorem. Quod & de omni anima credentium possumus dicere. Si a parva ætate credidit Domino, habet sponsum Dominum virginalem. Sin autem ex Judæis, sive gentilibus, & hæreticorum spurcissimis fecibus, ad fidei venerit veritatem, & de tenebris ad lucem transierit, habebit quidem sponsum, sed non virgineum: & de hujuscemodi hominibus dicitur: *In Ægypto fractæ sunt mammæ tuæ, & ibi devirginata es.*

Sponsus virgineus.

Ezech. 23. 3.

V. 9. 10. & seqq.

Periit sacrificium & libatio de domo Domini: & luxerunt Sacerdotes ministri Domini: depopulata est regio, luxit humus, quoniam devastatum est triticum. Confusum est vinum, elanguit oleum, confusi sunt agricolæ. Ululaverunt vinitores super frumento & hordeo, quia periit messis agri: vinea confusa est, & ficus elanguit, malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium a filiis hominum. LXX. *Ablatum est sacrificium & libatio de domo Domini: lugete, Sacerdotes ministri Domini, quoniam desolati sunt campi: lugeat terra, quoniam * afflictum est triticum, aruit vinum, * imminutum est oleum: aruerunt * agricolæ: lugete, possessiones, pro frumento & hordeo, quia periit vindemia de agro, [b] vinea aruit, & ficus imminutæ sunt: malogranatum & palma & malum & omnia ligna agri arefacta sunt, quoniam confuderunt gaudium filii hominum.* Quantum ad historiam pertinet, ob locustarum, sive hostium multitudinem, qui sub earum specie describuntur, vastatis omnibus atque consumtis, periit sacrificium & libatio de domo Domini: quorum alterum de simila, alterum de vino offerre soliti erant. Idcirco luxerunt Sacerdotes, qui sunt ministri Domini, nec sacrificiis, nec libamentis rite celebratis: maxime quia & Decimæ, quas accipere consueverant, nequaquam oblatæ sunt. Regio enim u-

* al. confictum. * al. immutatum. * al. ligna.

Sacrificia in domo Domini.

S. Hier. To. VI.

A niversa populata est. Luxit humus, μετωνυμικῶς, pro eo quod est, hi qui [c] versantur in humo: triticum, vinum oleumque elanguit: ipsi quoque agricolæ & vinitores confusi sunt, & ululaverunt: quia non solum frumentum, sed hordeum quoque, quod vilius fertiliusque est, aruit. Et legumina quæ ego puto significari in eo quod ait, *periit messis agri*, id est, cuncta quæ solet humus gignere. Quid loquar de frumen-

B to, vino, oleoque & hordeo, quum etiam arborum poma siccata sint, ficus elanguerit, & malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna, vel infructuosa, vel frugifera, locusta vastante, consumta sint? quæ facta sunt omnia, ut auferretur, sive confunderetur gaudium a filiis hominum. Possumus hæc eadem & post adventum dicere Salvatoris accidisse populo Judæorum, quando pari furore clamantes dixerunt: *Cruci-*

C *fige, crucifige talem: non habemus regem nisi Cæsarem;* quando circumdata est Jerusalem ab exercitu, & in tantam necessitatem venerunt famis ac pestilentiæ, ut filiorum nec dum maturis corporibus vescerentur: [d] & sacrificia universa sublata sunt, & confusum est gaudium a filiis hominum, quia gaudium recipere noluerunt, de quo Angelus loquitur ad pastores: *Annuntio vobis gaudium magnum.* Juxta ἀναγωγὴν iste nobis sensus videtur: Postquam sponsa,

Joan. 19. 3. & 15.

Judæi corporibus filiorum vesci coacti sunt.

Luc. 2. 10.

D quæ receperat doctrinam Dei, per peccata a sponso fuerit separata, & pro byssinis lineisque vestibus, cilicio circumdata, id est, habitum lugentis assumserit, tunc peribit sacrificium, de quo scriptum est: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, & vini libatio, quod lætificat cor hominis, de domo Dei, quæ est Ecclesia, dicente Apostolo ad Timotheum: *Ut scias quomodo in domo Dei converseris, quæ est Ecclesia Dei viven-*

E *tis.* Auferetur autem sacrificium & libatio de domo Domini, quando multiplicata iniquitate, refrixerit caritas multorum: & principes populi ac ministri altaris viderint campos & plana credentium fructus non afferre virtutum; sed omnia vitiis inhorrescere: quando frumentum & hordeum, vineasque & oleum, eruca, locusta, bruchus,

Psal. 50. 19.

1. Tim. 3. 15.

Matt. 24.

M ru-

[a] Corrigendum contendit Victorius, *Hujuscemodi mulieri non est maritus, dominus virginalis* juxta codd. Florentinos.

[b] Mss. Palatin. *ficus aruit, & vinea immutata sunt.*

[c] Rursum Victor. ex Florentinis codd. reponit *versabantur*: nam & ea, inquit, quæ præcedunt, & quæ sequuntur, præteritum respiciunt tempus.

[d] Unus Palatin. *& in sacrificia inversa sublata sunt.*

rubigo consumserint, & nequaquam habuerimus calicem, de quo scriptum est: Psal. 22. 5. Eccl. 9. 8. *Calix tuus inebrians quam præclarus est*. Et perierit oleum, de quo in Ecclesiaste legimus: *Omni tempore sint candida vestimenta tua, & oleum de capite tuo non deficiat*: quo exhilaratur facies, & caput jejunantis ungitur. Tunc confundentur agricolæ, quum viderint in possessionibus suis non nasci triticum, quo aluntur homines, & hordeum quo jumenta irrationabilia sustentantur, & confusam esse vineam, de qua scriptum est: Isai. 5. 2. *Vinea frondosa Israel, fructus abundans in ea*: exspectante Domino, ut faceret uvas, & fecit spinas. Joan. 1. Ficus quoque elanguit sub qua fuit, antequam crederet, Nathanael, & malogranatum, cujus Cant. 6. cortici genæ sponsæ in Cantico comparantur, & palma quæ, perdito virore, siccata est, de qua olim dicebatur: Ps. 91. 13. *Justus autem ut palma florebit*: & malum de quo in eodem Cantico legimus: Cant. 2. 3. *Sicut malum in medio lignorum: ita fratruelis meus in medio filiorum*. Quid necesse est omnes arbores percurrere, quum universa aruerint, & pro gaudio atque lætitia, filios hominum mœror oppresserit & confusio.

V. 13. & 14. *Accingite vos & plangite, Sacerdotes, ululate, ministri altaris, ingredimini, cubate in sacco, ministri Dei mei, quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio, sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum* [a] *Dei vestri, & clamate ad Dominum*. LXX. *Accingite vos & plangite, Sacerdotes, lamentamini qui ministratis altari, ingredimini, dormite in saccis, ministri Dei, quoniam defecit de domo Dei vestri sacrificium & libatio, sanctificate jejunium,* * *prædicate curationem, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei* [b] *vestri, & clamate ad Dominum vehementer*. (* al. prædicationem curate.) Qui sanctus Sacerdos est, & comedit pascha Domini, accingatur baltheo castitatis, & audiat cum Apostolis: Luc. 12. 35. *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris*. Qui autem peccator est, & quem remordet propria conscientia, cilicio accingatur & plangat, vel propria delicta, vel populi, & ingrediatur A Ecclesiam, de qua propter peccata fuerat egressus, & cubet, vel dormiat in sacco, ut præteritas delicias, per quas offenderat Deum, vitæ austeritate compenset. Qui enim mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Matth. 11. Accingantur autem Sacerdotes & plangant & ululent, & dormiant in sacco, Propheta eos ad pœnitentiam cohortante, qui dicit, [c] Ministri Dei mei, quomodo interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio? Joel 2. B de quibus supra dictum est. Nec sufficit flere, vel plangere & habitum lugentis assumere, nisi sanctificent jejunium, & vocent cœtum. Si omne jejunium placeret Deo, [d] nunquam diceret: Matth. 6. *Sanctificate jejunium*. Et: *non tale jejunium elegi, dicit Dominus*. Isai. 58. Et in Evangelio comdemnantur qui exterminant facies suas, ut videantur hominibus jejunare; & in diebus, inquit, jejuniorum vestrorum percutitis pugnis, C & opprimitis pauperem. Idcirco nunc dicit, *sanctificate jejunium*. Jejunat Manichæus & multi hæretici, maximeque Encratitæ, quorum princeps Tatianus est, sed hoc jejunium saturitate, & ebrietate deterius est. (Jejunium ... jejunium ... deterius ebrietate.) *Et vocate cœtum*, sive curationem, ut per pœnitentiam nostra peccata curemus. Pro *cœtu* in Hebraico legitur, ASARA: quod Symmachus *synodum*, Aquila, *diem collectæ* interpretatus est. עצרה *Congregate senes*, quorum ætas vicina morti, maturæque sententiæ, D magis timorem & cultum suscipit Dei. (Ætas morti ... suscipit timorem & cultum Dei.) Omnes quoque habitatores terræ, de quibus supra dixerat: *Audite hoc, senes, & auribus percipite, omnes habitatores terræ*, ut & senes & habitatores terræ in domum Dei, quæ est Ecclesia, congregentur. Quumque fuerint in Ecclesia, & de dispari grege Sacerdotum & populi, senum & habitatorum terræ, unus grex fuerit effectus, clamate, inquit, ad Dominum in cordibus vestris, E & dicite:

V. 15. *Ah, ah, ah diei, quia prope est dies Domini, & quasi* * *vastitas a potente veniet*. (* al. tempestas.) LXX. *Heu mihi, heu mihi, heu mihi in die, quoniam juxta est dies Domini, & quasi miseria de miseria veniet*. Pro eo quod nos transtulimus, *a potente*, & Hebraice dicitur SADDAI: quod שדי unum

[a] Interserit Victor. *Domini*, quæ vox, inquit, in Hebraico invenitur, eamque habent tredecim antiquissima montis Cassini exemplaria, & aliquot Bononiensia: & quod ego multifacio, codex sancti Pauli in via Ostiensi a Carolo Magno illi Ecclesiæ donatus: ut impressos multos, & aliquot Florentiæ Mss. omittam.

[b] Antea erat *nostri*, cum & Palatini mss. *vestri*, & Græc. quoque textus ὑμῶν præferant.

[c] Unus Palatin. *qui dicit, cubate in sacco, ministri Dei: quomodo interiit sacrificium &c.*

[d] Martian. etiam absque interrogandi nota, *nunquid*. Mss. castigant.

unum esse de decem Dei nominibus, a-
liquoties diximus. LXX. interpretati
שוד sunt *miseriam*: SOD, pro SADDAI le-
gentes. Vox igitur Sacerdotum & popu-
li ad Dominum clamantis inducitur, ut
tertio dicant, *Heu mihi*: credo, quia
propter peccata quæ fecerunt, sanctam
offenderant Trinitatem. Dies autem re-
tributionis omnium delictorum illa est,
de qua universi scribunt Prophetæ, &
Isai. 13. 9. maxime Isaias clamitat: *Ecce dies Do-*
* al. veniet *mini insanabilis * venit, furoris & iræ,*
Dies judicii *ut ponat universum orbem desertum, &*
insanabilis *peccatores perdat ex eo*. Hic dies recte
dicitur. appellatur insanabilis; quia quum dies
judicii venerit, non erit locus pœni-
tentiæ, qui æternitati comparatus, pro-
* al. quia pe est, & non longe. Quodque sequi-
tur: *Et quasi miseria de miseria veniet*,
sive, *vastitas a potente veniet*, hic sen-
sus est, quod mala succedant malis,
Matt. 10. & omnis afflictio Deo judice dispense-
tur, qui potens est & corpus & ani-
mam perdere in gehennam. Quod gene-
raliter de die judicii diximus, specia-
liter referamus ad tempus Judaicæ capti-
vitatis, quando Jerusalem capta, Tem-
plumque destructum est: non multo
enim post tempore venit & decem &
duarum tribuum ab Assyriis Chaldæis-
que captivitas: prædiciturque ventura,
ut quum venerit, non casu accidisse
videatur, aut hostium fortitudine; sed
ira & comminatione Dei, vel cer-
te agente populo pœnitentiam non ve-
niat, quæ ventura est, si permanserit in
delictis.
V. 16. *Numquid non coram oculis nostris ali-*
menta perierunt de domo Dei nostri, læti-
tia & exultatio? LXX. *Ante oculos ve-*
stros alimenta perierunt: de domo Dei no-
stri lætitia & gaudium. Ante oculos pe-
reunt alimenta peccantium, quando jam
speratæ fruges e manibus auferuntur, &
* al. sæpe prævenit locusta messorem, ut quod *
spe in horreis conditum est, bruchus &
rubigo consumant. His quoque qui in
Ecclesia commorantur, pro qualitate me-
ritorum, frumentum spiritus, & hor-
deum literæ si peccaverint tollitur, ut
patiantur famem sermonis Dei. Quum-
que fuerint alimenta sublata, consequen-
ter gaudium & lætitia tollitur de do-
mo Dei, ut qui audiebant ante Aposto-
Philip. 4. 4. lum dicentem: *Gaudete in Domino sem-*
per, iterum dico gaudete; postea Domi-
num audiant ad pœnitentiam provocan-

A tem: *Beati qui lugent, quoniam ipsi con-* Mat. 5. 5.
solabuntur.
Computruerunt jumenta in stercore suo: V. 17.
demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apo- & 18.
thecæ, quoniam confusum est triticum,
quid ingemuit animal, mugierunt greges
armenti? quia non est pascua eis; sed &
greges pecorum disperierunt, LXX. *Sub-*
saltaverunt vituli in præsepibus suis: dis-
sipati sunt thesauri, suffossa sunt torcularia
quia arefactum est triticum: quid repone-
B *mus nobis? fleverunt armenta boum, quia*
non erant pascua eis, & greges ovium dis-
perierunt. Postquam alimenta perierunt,
& de domo Dei gaudium lætitiaque su-
blata sunt. Jumenta quoque computrue-
runt in stercore suo, sive juxta intelli-
gentiam spiritualem, lascivierunt in
præsepibus suis, & calcitraverunt contra
Creatorem suum, ut impleretur quod
scriptum est: *Si saturati non fuerint,*
murmurabunt: Computrescit in stercore Ps 58. 16.
C suo cujus Deus venter est, & qui dicit:
Manducemus & bibamus, cras enim mo- Isai. 22. 16.
riemur: huic demolita sunt horrea [a] fu-
turæ felicitatis, & apothecæ æternæ a-
bundantiæ dissipatæ sunt, vel subversa
sunt torcularia, quia si frumenta & vi-
na non fuerint, frustra horrea & torcu-
laria præparantur. Quumque omnia [arue-
rint, tunc voce flebili querentur, & dicent:
quid reponemus nobis? Quodque sequitur
juxta LXX. *Fleverunt armenta boum*
D *quoniam non sunt eis pascua*, compellit
nos non de bobus & armentis accipere
quæ dicta sunt; sed de his, qui propter
simplicitatem boves vocantur & oves.
De quorum pascuis Salvator loquitur:
Ingredietur & egredietur, & pascua inve- Joan. 10. 9.
niet. Hæc autem omnia intellige sub
metaphora, erucæ, locustæ, bruchi &
rubiginis, quod, sublatis frugibus, atque
vastatis, fames & pestilentia cuncta pos-
sederint.
Ad te, Domine, clamabo: quia ignis V. 19.
E *comedit speciosa deserti, & flamma succen-* & 20.
dit omnia ligna regionis; sed & bestiæ a-
gri, quasi area sitiens imbrem, suspexe-
runt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes
aquarum, & ignis devoravit speciosa de-
serti. LXX. *Ad te, Domine, clamabo,*
quoniam ignis consumsit speciosa deserti,
& flamma succendit omnia ligna agri, &
jumenta campi suspexerunt ad te, quo-
niam arefactæ sunt emissiones aquarum,
& ignis devoravit speciosa deserti. Pro-
pheta clamante ad Dominum, vel po-
pulo

a Verba, *futuræ felicitatis*, tum illa, *æternæ abundantiæ*, neque Victor. neque nostri mss. agnoscunt.

pulo per Prophetam: quia ignis comederit speciosa deserti, & flamma succenderit omnia ligna regionis, bestiæ & jumenta agri, sive campi suspexerunt ad Dominum quasi areola sitiens imbrem. Hoc enim uno verbo significat Aquila dicens, [a] ἐπρασιώθη: & suspexerunt ad eum, quoniam aruerunt fontes, vel emissiones aquarum, & ignis devoravit speciosa deserti, quod scilicet hoc eruca, & locusta, & bruchus fecerint & rubigo, quod ignis in stipula, flamma in vepribus. Speciosa autem deserti, (נאות) quæ Hebraice dicuntur NAOTH, intelligamus aut plana camporum, aut pratorum florentia, aut virentia herbis loca, quæ pascua præbuere jumentis. Clamare autem ad Dominum per Prophetam, jumenta ad eum suspicere fecit ignis, qui devorabit speciosa deserti, & flamma quæ succendit omnia ligna regionis, ut fruges & poma pariter interirent, & quia siccati sunt fontes aquarum, [b] & quidquid in deserto poterat inveniri, vorax flamma consumsit. Simulque consideremus, quod nisi propter angustiam, & ablationem deliciarum, nec Propheta, nec bestiæ clamassent ad Dominum, aut ad Dominum suspexissent, quod quidem & ad justum quondam virum referri potest, qui quum declinaverit & fecerit malum, nequaquam ei virtutes pristinæ proderunt; sed judicabit eum Dominus in quibus invenerit. (Virtutes pristinæ non prosunt facienti malum.) Speciosa deserti appellare possumus, de quibus scriptum est: *Plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum*. (Isa. 54. 1.) Flamma autem quæ succendit omnia ligna regionis, illa esse credenda est, quæ immittitur ardentibus diaboli sagittis, ut nihil in nobis bonarum frugum remaneat; sed cuncta incendio comsumantur. * Omnes enim adulterantes, quasi clibanus corda eorum, & non solum Propheta, vel populus per Prophetam, qui rationale animal est, sed jumenta quoque, de quibus dictum est: *Homines & jumenta salvos facies, Domine*. Et alibi: *Quasi jumentum factus sum apud te*. Et iterum: *Seminabo eos semine hominum & jumentorum*, suspexerunt ad Dominum, & rorem illius misericordiæ flagitarunt; quia exsiccati sunt fontes a-

(Osee 7. * al. omne semen adulterantis. Ps. 35. 7. & 72. 23. Jer. 31. 27.)

A quarum, quos cervus desiderat. Et de quibus Dominus loquitur per Jeremiam: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*. (Jer. 2. 13.) Siccatis autem fontibus aquarum, qui arentia quæque irrigant atque refrigerant, consequenter quidquid in nobis pulchrum fuit, ignis ardore consumtum est, de quo Dominus loquitur in Evangelio. *Videbam Satanam quasi fulgur cadentem de cælo*. (Luc. 10. 18.)

B *CAnite tuba in Sion: ululate in monte sancto meo: conturbentur omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis, quasi mane expansum super montes, populus multus ac fortis, similis ei non fuit a principio, & post eum non erit usque in annos generationis, & generationis. Ante faciem ejus ignis vorans, & post eum exurens flamma, quasi hortus voluptatis terra* (Cap. II.) C *coram eo, & post eum solitudo deserti. neque est qui effugiat eum: quasi aspectus equorum, aspectus eorum, & quasi equites sic current, sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient, sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium, a facie ejus cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam, sicut fortes current, quasi viri bellatores * ascenderunt murum: * viri in viis suis * gradientur,* (* al. ascendent. * Vulg. gradientur) D *& non declinabunt a semitis suis: unusquisque fratrem suum non coartabit, singuli in calle suo ambulabunt. Sed & per fenestras cadent, & non demolientur, urbem ingredientur, in muro current, domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur: a facie ejus contremuit terra, moti sunt cæli, sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, & Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia & facientia* E *verbum ejus. Magnus enim dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum?* LXX. *Canite tuba in Sion, prædicate in monte sancto meo:* [c] *conturbentur omnes habitatores terræ: quoniam adest dies Domini, quoniam juxta est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & pruinæ, sicut mane fundetur super montes populus multus*

[a] In uno Palatino, ἐπραχσώθη. Aquilæ, πρασιάω verbum sonat *imbrem sitire*: quo & Psal. 41. vers. 1. utitur, ubi nos habemus, *quemadmodum desiderat cervus ad fontem aquarum* &c.

[b] Inducit Victorius & copulam, Florentinorum codd. auctoritate. Erat quoque olim, *poterant invenire*, pro *poterat inveniri*.

[c] Victor. *confundantur*, pro *conturbentur*, vult legi, quod Græce sit συγχυθήτωσαν. At vero in aliis exemplaribus, & cum primis Alexandrino est συγχυθήτωσαν, in Complutensi autem συνταραχθήτωσαν, quod proprie sonat *confundantur*.

tus & fortis, similis ei [a] *non fuit a principio, & post eum non erit usque ad annos generationis generationum. Ante eum consumens ignis, & post eum flamma succensa. Sicut paradisus voluptatis terra ante faciem ejus, & posteriora illius, sicut campus solitudinis, & qui salvetur non erit ei, sicut aspectus equorum, aspectus eorum, & sicut equites sic persequentur. Sicut vox quadrigarum super vertices montium exilient, & sicut vox flammæ ignis devorantis stipulam, & sicut populus multus & fortis præparatus ad prælium, a facie ejus conterentur populi, omnis vultus sicut adustio ollæ, sicut pugnatores current, & sicut viri bellatores ascendent super muros, & unusquisque in via sua ambulabit, & non declinabunt a semitis suis, singuli a proximo suo non recedent, aggravati armis suis ibunt, & in jaculis suis cadent, & non consumentur, urbem apprehendent, & super muros discurrent: super domos ascendent, & per fenestras intrabunt sicut fures, a facie ejus confundetur terra, & commovebitur cælum, sol & luna contenebrabuntur, & stellæ auferent lumen suum, & Dominus dabit vocem suam a facie fortitudinis suæ, quoniam multa sunt nimis castra ejus, quoniam fortia opera sermonum illius, quia magna dies Domini, magna & illustris nimis, & quis erit sufficiens ad eam?* Rursum per metaphoram locustarum, describitur impetus Chaldæorum, & jubetur Propheta, immo per Prophetam omnibus qui possunt Dei audire sermonem, ut quasi tuba exaltent vocem suam, & in Sion prædicent, & clangant in monte sancto ejus, ut ad strepitum clamoris & buccinæ omnis Jerusalem populus contremiscat. Quumque, ait, cecineritis, hoc dicite: Nequaquam dies Domini ultra differetur, id est, dies ultionis atque vindictæ, adest vicina captivitas, jam de suo loco Babyloniorum est egressus exercitus, prope est dies tenebrarum, & angustiæ, dies caliginis & nubis & turbinis, in qua auferetur lumen omne * lætitiæ, & cuncta tenebris opprimentur. Sicut, inquit mane & diluculum subito tenebras fugat, & cunctos montes aurora collustrat: ita Babyloniorum super omnem terram vestram fundetur exercitus. Nec putetis turbam esse invalidam, populus

* al. justitiæ

A multus & fortis est, cujus similis nec in præterito, nec in futuro ulla gens alia poterit inveniri: quidquid attigerit, quasi vorax flamma consumet, nihilque post se integrum derelinquet, quasi hortus & paradisus voluptatis omnis terra est, quam non tetigerit: quasi solitudo & desertum, quidquid fuerit deprædatus, neque ullus poterit inveniri, qui illius effugiat manus. Aspectus eorum quasi ferocium equorum, B & quasi equites huc illucque discurrent. Non quo Babylonii equitibus comparentur; sed quo locustæ per translationem hostium quasi equites dicantur huc illucque discurrere: *Sicut sonitus*, inquit, *quadrigarum & curruum, sic erit sonitus locustarum*. Super capita montium exilient, ut omnia excelsa conscendant, & sicut stipulam cito flamma consumit: ita sonitus & terror vocis eorum cuncta populabitur. Quodque C infert: *Velut populus fortis præparatus ad prælium*, rursum ad locustas refert, ut non quasi de hostibus, sed quasi de locustis referre videatur, & tamen dum locustas legimus, Babylonios cogitemus. Tantus terror erit, ut omnes per circuitum nationes, & animo & corpore perhorrescant, immo crucientur: & pavoris magnitudine, vultus omnium in ollæ similitudinem convertantur, quæ igne combusta, nigredinem & fuligi- D nem fœdi monstret aspectus. *Discurrent*, inquit, *quasi viri fortes*, haud dubium quin locustæ: *& quasi viri bellatores ascendent murum*, ut murorum sublimitas impetum fortium prohibere non valeat, & nequaquam per portas, sed per muros ingrediantur: *Singulis in viis suis gradientur, & non declinabunt a semitis suis*. Hoc nuper in hac provincia [b] vidimus. Quum enim locustarum agmina venirent, & aerem qui inter cælum E & terram est occuparent, tanto ordine ex dispositione jubentis Dei volitant, ut instar tessetularum quæ in pavimentis artificis figuntur manu, suum locum teneant, & ne puncto quidem, & ut ita dicam, ungue transverso declinent ad alteram. Et ut apertam faceret metaphoram, *& per fenestras*, ait, *cadent, & non demolientur*. Nihil enim locustis invium est, quum & agros, & sata, & arbores, & urbes, & domos, & cubi-

Multitudo locustarum in Palæstina tempore S. Hieronymi.

[a] Unus Palatin. *similis ei non erit, nec fuit* &c. qui & infra perperam a Græco dissentit archetypo.
[b] Nostri mss. *audivimus*. Tum pro *venirent*, & *occuparent*, Victorius ex Florentiæ codd. *venerint*, & *occuparint*.

cubiculorum secreta penetrent. Hoc A autem de locustis dicitur, ut de hostibus intelligatur. Quodque nos interpretati sumus, *per fenestras cadent, & non demolientur*, LXX. transtulerunt, *aggravati in armis suis ibunt, & in jaculis suis cadent & non consumentur:* quod nequaqum mihi videtur expositionis ordini convenire, sed in eo errorem

שלה

esse generatum quia SALA verbum Hebraicum, illi *jacula*, nos *fenestras* intelleximus. Servatque ceptam nar- B rationem, ut eos dicat urbem ingredi, in muris discurrere, domosque conscendere, & per fenestras intrare quasi fures, non quod furum timorem habeant qui victores sunt; sed ut fures solent ingredi per fenestras, & occulte rapere, sic illi, clausis januis, ne ulla sit mora, per fenestras tota irrumpent audacia. *A facie istiusmodi locustarum terra contremuit, & cæli moti sunt*, quæ dicta hyperbolice sentiamus, C non quod locustarum aut hostium tanta vis sit, ut possit movere cælos, & terram concutere; sed quod adversa patientibus præ terroris magnitudine, & cælum ruere & terra fluctuare videatur. Denique præ multitudine locustarum obtexentium cælum, sol & luna convertentur in tenebras, & stellæ retrahent splendorem suum: dum lumen in medio nubes posita locustarum, ad terram non sinit perve- D nire.

Dei potentia in parvis animantibus demonstratur.

Dominus quoque dabit vocem suam ante faciem tam potentis exercitus, quia multa sunt castra ejus, & magnitudo virtutis illius in parvis quoque animantibus demonstratur. Hæc autem multa castra, & innumerabilia fortia sunt nimis, & facientia verbum illius. Quo dicto ostenditur Babylonios Dei voluntate venturos, & illius imperio parituros. *Magnus est*, inquit, *dies Domini, quo capienda est Jerusalem,* E *& valde terribilis, & nullus eum poterit sustinere*, & de necessitate captivitatis aut mortis evadere. Junctam & cohærentem sibi pericopen dividere nolui, ne quod sensu unum erat, diversis capitulis carperetur. Transeamus ad intelligentiam spiritualem, singula quæque repetentes. Tubarum buccinarumque clangorem non solum in Levitico & Numerorum libro le-

Num. 10.

gimus, in quibus jubetur, ut duas argenteas tubas faciat Moyses, quibus & in Kalendis & in septimo mense, prima die mensis, & in jubilæo, & in A cæteris festivitatibus, & quando ad bella procedunt, canant hi qui huic officio mancipati sunt; sed etiam muros Jericho ad tubarum clangorem (Josue. 6.) scriptum est corruisse. Et Dominus Angelum missurum se dicit esse cum clan- (Matth. 24.) gore tubæ, & Apostolus resurrectionem mortuorum, ad tubæ sonitum (1. Cor. 15. Apocal. 8.) fieri prædicat. Et in Apocalypsi quoque Joannis legimus, septem Angelos accepisse tubas singulas, quibus per ordinem canentibus, facta sunt quæ Scriptura describit. Præcipitur ergo nunc Sacerdotibus & magistris, ut exaltent quasi tuba vocem suam, & impleant illud quod scriptum est: *In* (Isai. 40. 9.) *montem excelsum ascende qui evangelizas Sion: exalta vocem tuam qui annuntias Jerusalem*, ut canat tuba in Sion, id est, in Ecclesia, quæ interpretatur specula atque sublimitas. Et in sancto Dei monte, qui Christus est, ut conturbentur sive confundantur omnes habitatores terræ, & confusio eos pertrahat ad salutem. Diem autem Domini, diem intellige judicii, sive diem exitus uniuscujusque de corpore. (Dies Domini [illegible]) Quod enim in die judicii futurum est omnibus, hoc in singulis die mortis impletur. Dies tenebrarum est & angustiæ, dies nubis & turbinis; quia cuncta pœnarum plena sunt atque cruciatuum. Veniet Angelorum populus multus & fortis, ut reddat unicuique secundum opera sua, & sicut mane & aurora consurgens primum occupat montes, sic judicium ab excelsis & potentibus incipiet, ut potentes potenter tormenta patiantur. Similis ei non (Sapien. 6.) fuit a principio, & post eum non erit usque ad annos generationis & generationis. Omnia enim mala, quæ veteribus historiis continentur, & aut inundatione maris, aut illuvione fluminum, aut pestilentia, morbis, fame, bestiis, hostium vastitate, hominibus acciderunt, his suppliciis, quæ in die sunt reddenda judicii, non poterunt comparari.

Supplicia diei judicii nullis aliis comparantur.

Ante faciem hujus populi qui fortis & multus est, erit ignis vorans, sive, consumens, ut omne in nobis fœnum, ligna, stipulamque consumat. Unde & de Deo dicitur: *Deus ignis consumens est, & post eum* (Deut. 4. 24.) *urens flamma;* ut nihil absque suppliciis derelinquat. Quemquumque hic populus non attigerit, nec invenerit in eo combustionis materiam, horto Dei & paradiso assimilabitur voluptatis, qui He-

עדן Hebraice dicitur EDEN. Si quem autem exusserit, quasi solitudinem in cinerem rediget ac favillas, nec est qui furorem ejus possit evadere, cujus crudelis aspectus frementium equorum habebit similitudinem, & sic discurrent ad cruciandos quos in potestatem acceperint, quasi equites huc illucque volitantes: terribilis erit sonitus eorum, quasi quadrigarum per prona currentium, & super capita montium exilient, excelsos quosque & in Ecclesiæ culmine constitutos cruciare cupientes. Et quia ante faciem eorum ignis est vorax, atque consumens, sic cuncta vastabunt, quomodo stipulam flamma consumit: ita venient ad puniendum: ita expediti erunt & parati, ut populus fortis ad prælium. Tantus erit timor omnium, tanta conscientia peccatorum, ut nullus luceat, nec splendorem habeat gaudii, sed instar adustæ ollæ facies ejus vertatur in tenebras. Ascendent murum & omnem munitionem, injunctumque sibi explentes opus, non declinabunt in partem alteram; sed [a] inhiabunt miserorum suppliciis, nec tormentis eorum satiabuntur; sed unusquisque credita sibi in peccatores supplicia prosequetur. Sed & per fenestras intrabunt, sive cadent, vel aggravati armis suis ambulabunt, & in jaculis * eorum cadent hi, quos acceperint consumendos. Hæ sunt fenestræ, de quibus & Jeremias dicit: *Mors intrabit per fenestras nostras*: omnes enim sensus nostros ingredi hostes desiderant, & capere urbem bonæ conscientiæ, & per nostra munimenta discurrere, domosque quas nobis bonis operibus ædificavimus, destruere. Omnia autem faciunt introeuntes per fenestras, quasi fur: libere enim non ingrediuntur, ut sagittent in obscuro rectos corde. A facie istius populi, qui est multus & fortis, terra contremuit, & cæli commoti sunt. *Cælum enim & terra transibunt, verbum autem Domini permanet in æternum*. Sed & sol & luna tanta miserorum supplicia videre non poterunt, & mœrebunt, [b] non habentia ufficii sui justitiam, & pro claro lumine, tenebris operientur horrendis, stellæ quoque retrahent fulgorem suum, dum etiam qui sancti sunt præsentiam Domini absque formidine non videbunt. In his omnibus dabit Dominus vocem suam, ante faciem exercitus sui. Quomodo enim Babylonii punientes Jerusalem, Dei vocantur exercitus: sic angeli pessimi (de quibus scriptum est: *Furorem & iram & angustiam, immissionem per angelos pessimos*) Dei exercitus dicuntur, & castra illius nominantur, dum Domini faciunt voluntatem. Magnus est dies Domini atque terribilis, de quo alibi scriptum est: *Ut quid desideratis diem Domini?* & hic est tenebræ, & non lux, & terribilis valde, rarusque aut nullus eum poterit sustinere, quin in se præbeat materiam sæviendi.

[Marginalia: Angelorum malorum in die judicii furor & potestas. — Jer. 6. 21. — Psal. 10. — Matth. 24. — Isai. 40. — Sancti in die judicii absque formidine non erunt. — Psal. 77. 49. — Amos 5. — * al. suis.]

*Nunc ergo dicit Dominus: convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, & fletu & planctu, & scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia benignus & misericors est, patiens & [c] multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia: quis scit si convertatur & ignoscat, & relinquat post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino Deo * nostro?* LXX. *Et nunc dicit Dominus Deus noster, convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, in [d] cilicio, in fletu, & in planctu, & scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & convertimini ad Dominum Deum vestrum: quia misericors & miserator est, patiens & multæ misericordiæ, & pœnitens super malitiis: quis novit si revertatur & pœniteat eum, & dimittat post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino Deo nostro?* Superius capitulum ab eo loco ubi scriptum est: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo: conturbentur omnes habitatores terræ*, usque ad eum locum, ubi legimus: *Magnus est dies Domini & terribilis valde, quis sustinebit eum?* per translationem locustarum, adventum nuntiat Chaldæorum, & quæ mala ventura sint populo. Nunc eos ad pœnitentiam provocat, & converti ad Dominum cohortatur, ut tota mente correcti, non patiantur quæ Dominus comminatur, & est sensus: Omnia quæ sermone præterito continentur, propterea sum loquutus, ut vos com-

[Marginalia: V. 12. & seqq. — * Vulg. vestro.]

a Unus Palatin. *sed barebunt supliciis*.
b Idem negandi particulam respuit.
c Rursum idem ms. *& multus misericordia, & deprecabilis*: quod quidem postremum verbum in Canone Hebraicæ veritatis, ut Martian. vocat, codex Sangerman. pro variante lectione ad marginem, Carcassonensis in ipso præfert textu.
d Verba, *in cilicio*, nesciunt mss. nostri: nec nisi Aldinus e Græcis τῶν LXX. codd. agnoscit.

comminatione mea terrerem. Unde convertimini ad me in toto corde vestro, & animi pœnitentiam jejunio & fletu, & planctibus indicate; ut nunc jejunantes postea saturemini, nunc flentes postea rideatis, nunc plangentes postea consolemini. Et quia consuetudinis est, ut in tristibus atque adversis scindatis vestes, quod & Pontifex ad Domini Salvatoris crimen augendum in Evangelio fecisse memoratur, & Paulum & Barnabam audientes verba blasphemiæ, legimus perpetrasse: idcirco ego præcipio vobis, ut nequaquam scindatis vestimenta, sed corda quæ plena sunt peccatis, quæ instar utrium nisi scissa fuerint, sponte rumpentur. Quumque hoc feceritis, redite ad Dominum Deum vestrum, quem vobis priora peccata alienum fecerant: nec desperetis veniam scelerum magnitudine; quia magna peccata, magna delebit misericordia. Est enim benignus & misericors, malens pœnitentiam peccatorum, quam mortem, patiens & multus in misericordia, qui non humanam imitatur impatientiam; sed longo tempore nostram præstolatur pœnitentiam: & præstabilis, sive pœnitens super malitiis, ut si nos egerimus super peccatis pœnitentiam, & ipsum pœniteat comminationis suæ, & mala quæ comminatus est nobis non inferat, nostræque mutatione sententiæ, & ipse mutetur. Malitiam autem in hoc loco non contrariam virtuti debemus accipere, sed afflictionem, juxta illud quod alibi legimus: *Sufficit diei malitia sua*. Et: *Si est in civitate malitia, quam Dominus non fecerit*. Similiterque quia supra dixerat, benignus & misericors, patiens & multus in misericordia, & præstabilis, sive pœnitens super malitiis, ne forsitan magnitudo clementiæ nos faceret negligentes, ex persona Prophetæ jungit & dicit: *Quis scit si convertatur & ignoscat, & relinquat post se benedictionem?* Ego inquit, hortor, quod meum est, ad pœnitentiam, & Deum ineffabiliter novi esse clementem, dicente David: *Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*. Sed quia profundum divitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei nosse non possumus, sententiam tempero, & opto potius quam præsumo, dicens: *quis scit si convertatur & ignoscat?* Quod ait *quis*, aut impossibile, aut difficile sentiendum est: *Sacrificium & libamen Domino Deo nostro;* ut postquam dederit benedictionem, & nostra nobis peccata donaverit, Deo hostias offerre valeamus.

Matth. 26. — Ad quid Pontifex sciderit vestimenta sua in Evangelio. — *Act. 14.* — *Ezech. 33.* — Pœnitentia nostra Deus mutat sententiam suam. — *Mat. 6. 34.* — *Amos. 3. 6.* — *Psal. 50. 1. 2.*

Canite tuba in Sion: sanctificate jeju- V. 15 16
*nium, vocate cœtum, congregate populum: & sanctificate Ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos & sugentes ubera. Egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo: inter vestibulum & altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce, Domine, * populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis, ubi est Deus eorum?* LXX. *Clangite tuba in Sion, sanctificate jejunium, prædicate curationem, congregate populum, sanctificate Ecclesiam, eligite senes. congregate parvulos & sugentes ubera, egrediatur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo. Inter crepidinem & altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce, Domine populo tuo, & ne dederis hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eorum gentes, ne dicant in nationibus, ubi est Deus eorum?* Adhuc eos ad pœnitentiam cohortatur, antequam veniat hostilis exercitus. Supra, inquit, dixeram: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo*, & reliqua, quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbidinis, annuntians vobis populum multum & fortem esse venturum, qui vestras possessiones urbesque subverteret. Nunc quia benignus sum & misericors, patiens, & multus misericordia, rursum præcipio & dico: *Clangite tuba in Sion*, & pœnitentiam in populis prædicate; *sanctificate jejunium, prædicate curationem*, sive *cœtum*, de quibus jam ante diximus: *congregate populum*, ut qui dispersus peccaverat, congregatus peccare desistat. *Sanctificate Ecclesiam*, ut nullus in Ecclesia non sanctus sit, ne forsitan impediantur orationes vestræ, & modicum fermentum totam massam corrumpat. *Coadunate*, sive *eligite senes*, ut non ætas in eis, sed sanctitas deligatur. *Congregate* quoque *parvulos & sugentes ubera*, ne ulla sit ætas quæ non convertatur ad Dominum. Parvulos atque lactentes, de quibus in Psalmis & in Evangelio legimus: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem*.

* Vulg. add. Sacerdotes. — *1. Cor. 5.* — *Psal. 8. 3. Matth. 21. 16.*

1. Petr. 2. dem. Quos Petrus rationali & absque dolo dicit lacte nutritos: * quibus
* al. de quibus.
1. Cor. 3. 2. Paulus loquitur: *Lac vobis potum dedi, non escam:* quorum & Salvator meminit:
Mat. 18. 10. *Ne contemseritis unum de minimis istis. Egrediatur* quoque *sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo:* ut in tempore jejunii, vocationis & cœtus, sanctificationis Ecclesiæ, electionis senum, congregationis parvulorum & sugentium ubera, non serviat sponsus & sponsa operi nuptiali, quibus & Lege permissum est, ut ad bella non procedant. Unde & Apostolus recedendum
1. Cor. 7. parumper a coitu præcipit, ut vacare possimus orationi. Ergo qui in castigatione victus, & jejunio atque eleemosynis dicit se agere pœnitentiam, frustra hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubili suo, & sanctum purumque jejunium pudica expleat pœnitentia. Quodque sequitur: *Inter vestibulum & altare plorabunt Sacerdotes*, pro *vestibulo* LXX. *crepidinem* interpretati sunt: Symmachus [a] προπύλαιον: Aquila πρόδομον: Theodotio
אולם ipsum verbum Hebraicum posuit ULAM: quam nos *ante fores* Templi *porticum*que possumus dicere. Et nota * quæ
* al. quod Sacerdotibus præcipiat qui sunt ministri Domini, ut plorent inter Templum & altare, & dicant cum Apo-
1. Cor. 11. 29. stolo: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror?* Et: *Flere cum flentibus*. Locusque aptus pœnitentiæ & confessioni, Templum est & altare: docetque quid dicere debeant Sacerdotes, immo quomodo Dominum deprecari: *Parce, Domine, populo tuo*; qui quando peccabat, vocabatur non populus tuus: nunc postquam recessit a vitiis, appellatur populus tuus. *Et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes*. Apertum est ænigma quod latebat. Populus enim ille multus & fortis, qui supra sub erucæ, & locustæ, & bruchi, & rubiginis descriptus est nomine, nunc manifestius qui sit ostenditur: *Ut dominentur*, inquit, *eis nationes*. Datur autem in opprobrium hæreditas Domini, quando servierint hostibus, & dixerint nationes:
Psal. *Ubi est Deus eorum*, quem sibi præsulem, quem defensorem esse jactabant? Possumus nationes interpretari & adversarias potestates, quæ quamdiu non agimus pœnitentiam, dominantur nostri, & exprobrant & dicunt: *Ubi est Deus eorum?* Judæi istum locum ad Gog & Magog referunt, sævissimas nationes, quas in ultimo tempore contra Israel dicunt esse venturas, de quibus plenius scribitur in Ezechiel.

Templum locus pœnitentiæ & confessionis.

Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo, & respondit Dominus V. 18. & seqq.
*& dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum & vinum & oleum, & replebimini eo, & non dabo vos ultra opprobrium in gentibus: & eum qui ab Aquilone est, procul faciam a vobis, & expellam eum in terram inviam & desertam: * facies ejus contra mare orientale, & extremum ejus ad mare novissimum: & ascendet fœtor ejus, & ascendet putredo illius, * qui superbe egit*. LXX. *Et zelatus est Dominus terram suam, & pepercit populo suo, & respondit Dominus, & dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum & vinum & oleum, & implebimini ex eis, & non dabo vos ultra opprobrium in gentibus, & eum qui ab Aquilone est repellam a vobis, & educam eum in terram quæ est sine aqua, & disperdam faciem ejus in mare primum, & posteriora ejus in mare novissimum: & ascendet fœtor ejus, & ascendet putredo illius, quoniam magnificata sunt opera ejus*. Postquam Sacerdotes pro populo deprecati sunt, & dixerunt: *Parce, Domine, populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium*, fecitque populus quod præceptum est, ut sanctificaret jejunium, prædicaret curationem, * congregaret multitudinem, sanctificaret Ecclesiam, eligeret senes, parvulos & sugentes ubera congregaret, & egrederetur sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo, & nequaquam carni & voluptati, sed animæ & fletibus inservirent. *Zelatus est Dominus terram suam*, quam prius quasi alienam contemserat, & passus fuerat locusta vastante populari, & intantum pepercit pœnitentibus, ut eos dignos sua responsione faceret, diceretque, quoniam omnes fruges vestras, locusta, bruchus, rubigoque vastavit: ideo dabo vobis frumentum, & cætera quæ Propheta describit, & ultra vos non tradam captivitati. Et Assyrium atque Chaldæum qui * ab Aquilone est, procul faciam a vobis, de quo supra scriptum est: *Populus multus & fortis*, ante

* Vulg. faciem
* Vulg. quia.
* al. cogeret.
* al. a Babylone

a Palatini mss. πρόπυλον, quod idem sonat.

ante faciem ejus ignis vorans, & post eum exurens flamma, quasi aspectus equorum aspectus eorum. Et expellam, inquit, *eum in terram solitudinis*, & primæ partes illius cadent in mare Orientale, & posteriores in mare novissimum, & ascendet fœtor ejus, id est, qui ab Aquilone est, & putredo, quia superbe egit. Sæpe commonui sub translatione locustarum describi impetum Chaldæorum, quo Judæa vastata est. Itaque servat metaphoram in reliquis, & juxta situm provinciæ sic loquitur, quasi non de hostibus, sed de locustis referre videatur. Etiam nostris temporibus vidimus agmina locustarum terram texisse Judæam, quæ postea misericordia Domini inter vestibulum & altare, hoc est, inter Crucis & Resurrectionis locum, Sacerdotibus & populis Dominum deprecantibus atque dicentibus: *Parce populo tuo*, vento surgente, in mare primum & novissimum præcipitatæ sunt. Mare primum quod juxta solitudinem est, & vergit ad Orientem, illud intellige, in quo fuit quondam Sodoma & Gomorrha, Adama & Seboim, [a] quod nunc Mortuum nominatur, eo quod nulla ibi vivant animantia. Mare autem novissimum, hoc quod ad Occidentem est, & quod ducit in Ægyptum, in cujus littore Gaza, & Ascalon, Azotusque & Joppe, & Cæsarea, & cæteræ urbes maritimæ sitæ sunt. Quumque littora utriusque maris acervis mortuarum locustarum, quas aquæ evomuerant, implerentur, putredo earum & fœtor intantum noxius fuit, ut aerem quoque corrumperet, & pestilentia tam jumentorum quam hominum gigneretur. Quærat eruditus lector ubi hoc juxta literam factum sit de Chaldæis? Non multo post tempore quam hæc prophetata sunt, siquidem in Isaia legimus, centum octogintaquinque millia Chaldæorum sub rege Ezechia in una nocte Angelo sæviente percussa. Hoc juxta historiam diximus. Cæterum juxta tropologiam, omnis anima terra est Domini, in qua seminat paterfamilias sementem suam, quæ cum pro tritico zizania fecerit, id est, avenas & lolium, & offenderit Dominum suum, & postea egerit pœnitentiam, plan-

Locustæ in Palæstina innumerabiles tempore Hieronymi.

Mare Mortuum quare sic dictum. a

Isai. 37.

A gensque dixerit: *Parce, Domine, populo tuo*, zelatur Dominus terram suam, & parcet ei quam dudum contemserat, suoque eam dignatur alloquio & dicit: Mittam tibi frumentum, de quo scriptum est: *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multos fructus facit:* & vinum quod lætificat cor hominis, & oleum quod exhilarat faciem, B ut vetus tristitia peccatorum, frumenti & vini & olei, id est, virtutum lætitia temperetur, tantamque habebunt bonorum omnium abundantiam, ut repleantur eis atque saturentur. Quumque hoc fuerint consequuti, nequaquam tradentur in opprobrium gentibus, de quibus Apostolus loquitur: *Non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus principes & potestates: adversus mundi rectores tenebrarum* C *harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus*. Eum quoque qui ab Aquilone est (de quo Jeremias loquitur: *Ab Aquilone exardescent mala super omnes habitatores terræ*: de quo & Salomon scribit: *Aquilo ventus durissimus*) procul, inquit, a vobis faciam, & expellam eum in terram inviam & desertam, quæ non habet notitiam Dei, in qua non habitat Spiritus Sanctus. Faciesque ejus erit in mari primo & in mari noD vissimo, in his qui aperuerint ei januam peccatorum, & apud quos usque ad extremum vitæ tempus permanserint, & fœtor illius & putredo ascendit etiam in eos qui sibi magna promittunt, & cadunt per superbiam: quia nunquam tuta est humana fragilitas, & quanto virtutibus crescimus, tanto magis timere debemus ne de sublimibus corruamus. Juxta literam, greges locustarum magis Auster quam Aquilo consuevit adducere, id est, non ex friE gore veniunt, sed ex calore: verum quoniam de Assyriis loquebatur, locustarum ponens similitudinem, ideo Aquilonem interposuit, ut non veram locustam, quæ ab Austro venire consuevit, sed sub locusta intelligamus Assyrios, atque Chaldæos.

Noli timere, terra: exulta & lætare: quoniam magnificavit Dominus ut faceret: nolite timere animalia regionis; quia germina-

Joan. 12.

E...

J...

Nunquam tuta ... fragilitas.

V. 21. & seq.

(1) Id exaggerat in Commentariis in Ezechiel. cap. 47. col. 593. *Hucusque nihil quod spiret, & possit incedere præ amaritudine nimia in hoc mari reperiri potest: ne cochleola quidem* [,] *parvique vermiculi & anguillæ, & cætera animantium, sive serpentium genera, quorum magis corpuscula possumus nosse, quam nomina*. Vide quæ in hunc locum observavimus.

minaverunt speciosa deserti, * *quoniam lignum attulit fructum suum, ficus & vinea dederunt virtutem suam: & filii Sion, exultate & lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ, & descendere faciet ad vos imbrem matutinum, & serotinum* (1) * *in principio, & implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo, & reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & eruca. Fortitudo mea magna quam misi in vos: & comedetis vescentes, & saturabimini, & laudabitis nomen* * *Dei vestri, qui fecit* * *nobiscum mirabilia, & non confundetur populus meus in sempiternum: & scietis quia in medio Israel ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius, & non confundetur populus meus in sempiternum.* LXX. *Confide, terra, gaude atque lætare, quia magnificavit Dominus ut faceret: confidite, jumenta campi, quoniam germinaverunt campi solitudinis, quia lignum attulit fructum suum, ficus & vinea dederunt fortitudinem suam: & filii Sion, gaudete atque lætamini in Domino Deo vestro, quoniam dedit vobis escas justitiæ, & pluit vobis imbrem temporaneum & serotinum, sicut a principio, & replebuntur areæ tritico, & redundabunt torcularia vino & oleo. Et reddam vobis pro annis in quibus comedit locusta, & bruchus & rubigo, & eruca. Fortitudo mea magna quam misi in vos, & vescemini comedentes, & saturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit vobiscum mirabilia & non confundetur populus meus in æternum, & scietis quia in medio Israel ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius præter me, & non confundetur populus meus in æternum.* Omnibus * quæ supra fuerat comminatus, nunc contraria pollicetur. Supra dixerat: ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis, & bestiæ agri quasi area sitiens imbrem suspexerunt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, & ignis devoravit speciosa deserti. Nunc lætis tristitiam mitigat, & lacrymas vertit in risum. *Nolite*, inquit, *timere*, *animalia regionis: quia germinaverunt speciosa deserti: quia lignum attulit fructum suum, ficus & vinea dederunt virtutem suam*: & tanta erit rerum omnium abundantia, ut nequaquam * desit vobis frumentum, vinum & oleum quo saturemini; sed adimpleantur areæ frumento, & redundent torcularia vino & oleo, ut non solum ipsi comedere; sed etiam aliis præbere valeatis. Ad filios quoque Sion specialiter loquitur, ut exultent & gaudeant, non in quaquumque re levi; sed in Domino Deo suo, qui dedit eis alimenta justitiæ: & ut Septuaginta transtulerunt, *& imbrem temporaneum & serotinum*, ut comedant atque lætentur, & laudent nomen Domini Dei sui, qui fecit cum eis mirabilia, & nequaquam confundantur: & sciant quia Dominus Deus Israel habitet in medio eorum, & præter illum nullus sit alius, quia Pater in Filio, & Filius in Patre: & non confundetur populus * illius in æternum. Hæc juxta literam, quia a Domino repromissa sunt, credimus accidisse, & sterilitatem præteritam novis frugibus compensatam: ut quidquid [a] locusta, bruchus, & rubigo, & eruca consumserat, annis sequentibus impleretur. Quærimus cur eruca fortitudo, vel virtus Domini appellata sit, & non solum virtus, sed virtus magna? Quomodo potentia Dei in Ægyptiis plagis ostensa est per parva animalia, & præcipue cyniphes, qui tam parvi sunt culices, ut vix cernantur oculis. Sic & nunc in parvo tardoque vermiculo, qui vix moveri potest, & levi tactu conteritur, Dei potentia & humana fragilitas demonstratur. Non quo Deus ad nutum suum & potentiæ majestatem nequeat terras subvertere, & operire cuncta diluvio, vel fulmine concremare; sed per parva, &, ut ita dicam, puncta corporum, ostendit humanam fragilitatem. Unde & illud solemus Marcioni & cæteris respondere hæreticis qui vetus laniant Testamentum, quod & pulices & culices & cimices, & hujuscemodi animantia idcirco fecerit Deus, ut fragilitatem & imbecillitatem nostræ carnis ostenderet, quæ intantum nihil est, ut ab his quæ parva sunt vulneretur. Si autem eruca tardus parvusque vermiculus fortior homine est, quid gloriatur terra & cinis; & elata per superbiam (quum ex humo sit, a quo homo appellatur) humana contemnit? Quidam locum istum sic interpretantur: A dextris & a sinistris virtutes & fortitudines Dei legi-

Marginal notes: * Vulg. *quia*. — (1) * Vulg. addit *sicut* — * Vulg. addit *Domini*. — * Vulg. *vobiscum*. — * al. *quæ* — * al. *deest* — * al. *meus* — Potentia Dei per parva animalia ostenditur. — Hæretici negantes vetus Testamentum. — Homo ab humo.

(1) Vide Rufini, sive ejus qui Rufinus audit, Commentarios in hunc locum.

[a] Interserit Palatin. τροπικῶς.

legimus, quas Græci δυνάμεις vocant. A dextris Seraphim & Cherubim, cunctasque Angelicas potestates, a sinistris contrarias fortitudines, de quibus scriptum est: *Misit in eos iram indignationis suæ, furorem & iram, & tribulationem, immissionem per Angelos malos*; de quibus & Michæas in * Regnorum volumine loquitur: *Vidi Dominum Deum Israel sedentem super thronum suum, & omnis exercitus cæli stabat juxta eum a dextris, & sinistris ejus*. Ego puto sinistrum fuisse spiritum, qui egressus est, & stetit coram Domino, & ait: *Ego decipiam Achab, & egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium Prophetarum ejus*. Ad quam sinistram & contrariam potestatem, quæ apta erat ad decipiendum, & exercitata ad ruinas, & multos ante deceperat, loquitur Deus: *Decipies & prævalebis: egredere & fac sic*. Spiritus quoque ille qui suffocabat Saul, de quo dixerunt ad eum pueri sui: *Ecce spiritus Dei malus obstupescere te facit*, de sinistris partibus erat, qui ministrant Domino ad puniendos eos qui cruciari propter peccata meruerunt. Non solum enim homines ministri sunt, & ultores iræ ejus, in his qui malum operantur, & non sine caussa portant gladium; sed etiam contrariæ fortitudines, quæ appellantur furor & ira Dei, quos Propheta declinans ait; *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*. Istiusmodi (ut ita dicam) quæstionariis atque tortoribus tradidit Apostolus peccatorem in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret, de quibus & satanas est, cui tradidit alios ut discerent non blasphemare. Hæc de eruca cur Dei appellata sit virtus. Transeamus ad ordinem intelligentiæ spiritualis: Ne timeas, terra, immo confide atque lætare, quæ prius sementem dominicam tua ariditate perdideras: quia magnificavit Dominus, ut faceret tecum misericordiam, intantum, ut etiam jumenta regionis & desertæ solitudinis lætis novalibus complerentur, & lignum Crucis afferret fructum suum, & Spiritus Sancti dona dulcissima suam cunctis tribuerent largitatem. Vos quoque quos juste post pœnitentiam voco filios Sion & Ecclesiæ, lætamini atque gaudete, quia dedit vobis Deus Pater doctorem justitiæ, sive tribuit vobis alimenta justitiæ, & descendere fecit ad vos pluvias temporaneas atque serotinas. Pluvia tempestiva est, quando primum doctrinam suscipimus, pluvia serotina, quando laboris nostri fructus recipimus, & ad perfectam sanctarum Scripturarum scientiam pervenimus. Potest pluvia temporanea & serotina, vetus & novum accipi Testamentum. Et non solum, inquit, hoc dedit; sed fecit vos novis virtutum frugibus abundare, & saturari atque inebriari frumento, vino & oleo, de quo sæpe diximus. Et annos quos perturbationibus ante regnantibus perdideratis in vobis, quando opera vestra locusta, bruchus, rubigo, erucaque consumserant, Deus vobis perire non passus est. Tunc comedetis fructus justitiæ, & saturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit vobiscum mirabilia. Si autem post pœnitentiam tantam ubertatem Deus rerum omnium pollicetur, quid respondebit Novatus negans pœnitentiam, & reformari posse peccatores in pristinum statum, si digna fecerint opera pœnitentiæ? Intantum enim Deus recipit pœnitentes, ut vocet eos populum suum, & nequaquam afferat confundendos; & habitaturum se in eorum medio repromittat, nec amplius eos alium habituros Deum; sed in eum toto animo confisuros, qui in illis maneat in æternum.

*Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt; sed & super servos meos & * ancillas meas in diebus illis effundam spiritum meum, & dabo prodigia in cælo & in terra, sanguinem, & ignem, & vapores fumi. Sol * convertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* LXX. *Et erit post hæc, effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, & senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt: & super servos meos & super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo, & dabo prodigia in cælo, & super terram sanguinem, ignem, & vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & illustris. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Hunc locum beatus Apostolus Petrus imple-

Margin notes: Ps. 77. 49. — * al. Regum — 3. Reg. 22. — Mali spiritus & contrariæ potestates. — 1. Reg. 16. 15 — Ps. 6. 1. — 1. Cor. 5. — 1. Tim. 1. — Isai. 30. — Pluvia tempestiva & serotina quæ? — N[illegible] — V[illegible] & [illegible] — * V[illegible] di[illegible] tacet [illegible] — * Vulg. verte[illegible]

impletum tempore Dominicæ passionis expofuit, quando defcendit die Pentecoftes Spiritus Sanctus fuper credentes, & omnes loquebantur ficut Spiritus Sanctus dabat eis: ita ut mirarentur qui aderant, & dicerent: *Nonne omnes ifti qui loquuntur Galilæi funt; & quomodo nos audivimus linguam noftram in qua nati fumus? Parthi, & Medi, & Elamitæ*, & reliqui; alii vero dicebant, *quid vult hoc effe?* Irridentibufque aliis atque dicentibus: *mufto pleni funt*, ftans Petrus cum undecim elevavit vocem fuam, & ait: *Viri Judæi, & qui habitatis Jerufalem univerfi, hoc notum fit vobis, & auribus percipite verba mea: Neque enim ut vos æftimatis, ifti ebrii funt, cum fit hora tertia diei; fed hoc eft quod dictum eft per Prophetam Joel. Et erit poft hæc, dicit Dominus: Effundam de fpiritu meo fuper omnem carnem, & prophetabunt*, & reliqua ufque ad eum locum, quem in capitulo propofuimus. (1) Quum igitur Petrus illo tempore quo paffus eft Dominus, prophetiam Joel impletam effe memoret, hoc tantum quærimus, quomodo & fuperiora & media, & quæ fequuntur ufque ad finem voluminis fibi valeant cohærere, ne fub uno textu confequentiaque fermonis, diverfa & diffonans inter fe explanatio fcatere videatur? A principio ergo ufque ad eum locum ubi fcriptum eft: *Magnus dies Domini & terribilis valde, & quis fuftinebit eum?* comminatio eft atque defcriptio, quæ peccatori populo Dominus illaturus fit. Ab eo autem loco ubi legimus: *Convertimini ad me in toto corde, & in jejunio, & in fletu, & in planctu*, ufque ad eum locum, ubi ait: *Quare dicunt in populis, ubi eft Deus eorum*, cohortatio Domini eft poft pœnas atque fupplicia ad pœnitentiam provocantis. Rurfum ab eo loco qui fequitur: *Zelatus eft Dominus terram fuam & pepercit populo fuo*, & refpondens Dominus dixit, ufque ad eum locum, ubi fcriptum eft: *Et non confundetur populus meus in æternum*, repromiffio futurorum eft, quæ bona poftquam egerint pœnitentiam, debeant præftolari. Et poft multa quæ nunc longum eft retexere, hæc quoque in promiffione dicuntur, quæ in præfentiarum conamur exponere: *Effundam de fpiritu meo fuper omnem carnem, & prophetabunt filii veftri, & filiæ veftræ*, & reliqua. Videor mihi a principio ufque ad hunc locum, textum fervaffe fermonis. Laboris eft maximi, quomodo quæ fequuntur, his quæ nunc differimus, coaptanda fint. Alius dicit quæ generaliter in ultimo tempore repromiffa funt, nunc ex parte completa. Et quia [a] præmium futurorum in primo adventu Domini Apoftoli fentiebant, libamenta quædam & primitias mirabilium expletas memorare, ut donec veniat quod perfectum eft, id quod ex parte præcefferat, fentiremus. Alius vero Apoftolicæ effe afferit confuetudinis, juxta illud quod de fancto viro fcriptum eft: *Difpenfabit fermones fuos in judicio*: ut quidquid utile audientibus effe cernebant, & non repugnare præfentibus, de alterius temporis teftimoniis roborarent, non quod abuterentur audientium fimplicitate & imperitia, ut impius calumniatur Porphyrius, fed juxta Apoftolum Paulum, prædicarent *opportune, importune*. Et fequentes regulam Prophetarum, quidquid Judæi in ultimo tempore fibi carnaliter repromittunt, fpiritualiter in primo adventu Domini Salvatoris dicerent effe completum: maxime quum & illi, & nos quæ promiffa funt, in Chrifto dicamus effe complenda: in hoc tantummodo difcrepantes, quod illi futura contendunt, nos jam facta convincimus: de quo in his quæ fequuntur plenius differendum eft. Omnis autem caro fuper quam effufurum fe de fpiritu fuo Dominus pollicetur, illa eft de qua Ifaias loquitur: *Et videbit omnis caro falutare Dei*. Ergo falutare Dei videri non poteft, nifi Spiritus Sanctus effundatur. Et quiquumque credere fe dicit in Chriftum, non credens in Spiritum Sanctum, perfectæ fidei oculos non habebit. Unde & in Actibus Apoftolorum, qui baptizati erant baptifmate Joannis in eum qui venturus erat, hoc eft, in nomine Domini Jefu: quia refponderunt Paulo interroganti: *Sed ne fi fit quidem Spiritus Sanctus, novimus*, iterum baptizantur: immo verum baptifma accipiunt, quia fine Spiritu Sancto & myfterio Trinitatis, quidquid in unam & alteram perfonam accipitur, imperfectum eft. Neque vero omnis qui acceperit Spiritum

Marginalia: *Act.* 2. — (1) — Varia expofitio. a — *Pf.* 111. 5. — 2. *Tim.* 4. — Judæorum & Chriftianorum fententiæ in quo diverfæ. — *Ifai.* 40. 5. — Fides in Spiritum Sanctum. — *Act.* 19. — Verum baptifma in Spiritu Sancto, & myfterio Trinitatis.

(1) Vide Commentarios veteris Scriptoris, qui Rufinus audit, & Hieronymum audaciæ temeritatis atque imperitiæ accufare audet.

a Unus Palatin. *& quia proœmium futurorum &c.* Ex eodem poft Victorium mox *&* copulam, quæ voci *libamenta* præponebatur, delevimus.

ritum sanctum, statim habebit & gratiam spiritualem; sed per effusionem Spiritus Sancti diversas gratias consequetur. 1. Cor. 12. Alii prophetiam, ut filii & filiæ qui majoris sunt meriti, alii somnia, ut senes jam provectioris ætatis: alii visiones, ut juvenes qui vicerunt malignum. Servi vero & ancillæ qui adhuc spiritum timoris habent, & non dilectionis, quia *perfecta dilectio foras mittit timorem*, non habebunt prophetiam, non somnia, non visiones; sed Spiritus Sancti effusione contenti, fidei tantum & salutis gratiam possidebunt. Tunc dabit prodigia Dominus in cælo & in terra: in cælo, quia sol est versus in tenebras, & luna in sanguinem: in terra, quia tam vehementi & insolito motu terra contremuit, ut monumenta aperta, & saxa disrupta sint. Quod autem dicit, *sanguinem & vapores*, sive *vaporem fumi*, sanguis ille est, de quo in Psalmis legimus: *Ut intingatur pes tuus in* Ps. 67. 24. Isa. 63. 2. *sanguine*. Et in Isaia: *Quam rubicunda sunt vestimenta tua?* Et quem, percusso latere Salvatoris, mixtis aquis Romanus miles effudit. Joan. 19. Et ignis Spiritus Sancti, qui descendit de cælo, ut in Actibus Apostolorum legimus: Act. 2. 3. & seq. *Apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis seditque supra singulos eorum, & repleti sunt omnes Spiritu Sancto, & ceperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis*. Luc. 12 Hic est ignis quem venit Dominus mittere super terram, & antequam pateretur, in discipulis suis optabat ardere. Natura ignis duplex. Ignis naturæ est duplicis, habet lumen credentibus, habet tenebras suppliciaque incredulis, qui appellantur vapores fumi. Iste fumus est amarissimus, qui excæcavit oculos Judæorum, de quo in Prov. 10. 26. Proverbiis legimus: *Sicut fumus noxius est oculis, & immatura uva dentibus, sic iniquitas utentibus ea*. De hoc fumo & Isaias in Visione magna loquitur, in Isa. 6. 9. 10. qua prædicebatur cæcitas Judæorum: *Et superliminare motum est, & domus impleta est fumo*. Unde postea sequitur: *Vade, & dic populo huic: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes aspicietis, & non videbitis: incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus suis graviter audierunt*. Sol quoque est versus in tenebras, quando pendentem Dominum suum videre non ausus est, & luna in sanguinem, quod aut juxta historiam factum esse credamus, & ab Evangelistis silentio prætermissum, neque enim omnia quæ fecit Jesus, scripta referuntur, quæ si scriberentur per Joan. 21. singula, *ne ipsum quidem arbitror mundum capere eos, qui scribendi sunt, libros*. Aut certe quomodo sol versus in tenebras est, non quod ipse sit mutatus in tenebras, sed quod tenebras mundo induxerit: sic & luna non est versa in sanguinem, sed Judæos blasphemiarum & negationis in Christum horrore coopertos, æterno testimonii sui sanguine condemnavit, dicentes: *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros*. Mat. 27. 25. Hæc omnia priusquam dies Domini veniat magnus & horribilis, futura describit. Dies autem Domini magnus & horribilis aut Resurrectionis esse credendus est, aut certe multa post tempora dies judicii, qui vere magnus est & horribilis. Sed quia sequitur: *Et erit omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*, & hoc Apostolus Paulus refert ad tempus Dominicæ passionis, magis de resurrectionis die intelligendum est. Ait enim scribens ad Romanos: *Non est distinctio* Rom. 10. 12. & 13. *Judæi & Græci. Idem enim ipse Dominus omnium: dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo autem prædicabunt nisi mittantur?* Quodque ait: *Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*, non leve esse credamus, licet enim idem Apostolus scribat: *Nemo dicit Dominum Jesum nisi in Spiritu Sancto;* 1. Cor. 12. 3 tamen hoc ipsum dicere, non sermone, sed affectu cordis est ponderandum. *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*. Unde & Paulus & Sostenes scribunt Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi: *Sanctificatis in Christo Jesu, vocatis* 1. Cor. 1 *sanctis cum universis qui invocant nomen Domini Jesu Christi:* secundum illud quod in Psalmis legimus: *Moyses & Aaron in sacerdotibus ejus, & Samuel* Ps. 98. 9. *inter eos qui invocant nomen ejus. Invocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos: in columna nubis loquebatur ad eos*. Invocatio Dei perfectorum est. Si igitur de credentibus Corinthiis, & de Moyse & Aaron ac Samuele scribitur, quod invocaverint nomen Domini, non incipientium, sed perfectorum hanc gratiam esse credamus. Verbum quoque effusionis, quod Hebraice

[אספוך] ce dicitur ESPHOCH, & omnes similiter transtulerunt, ostendit muneris largitatem, quod nequaquam in paucos Prophetas (ut olim fiebat in veteri Testamento) sed in omnes credentes in nomine Salvatoris, Spiritus Sancti dona * descenderint: [* al. descenderent.] nequaquam in hunc & illum, sed in omnem carnem. Neque enim est distinctio Judæi & Græci, [Rom. 10.] servi & liberi, viri & feminæ: quia omnes in Christo unum sumus. Unde & Agabus Cæsareæ prophetavit, & in Antiochia erant Prophetæ plurimi: [Act. 12.] & Apostolus præcipit, ut si, altero prophetante, alteri fuerit revelatum, prior taceat. [1. Cor. 41. Act. 21.] Et quattuor filias Philippi Evangelistæ legimus prophetasse. Senes quoque viderunt somnia, quando Paulus jam senex audivit virum Macedonem, dicentem sibi: *Transiens in Macedoniam adjuva nos*. [Ibid. 16. 9.] Et omnes juvenes qui in Christo exstitere fortissimi, & [a] Domini bella bellarunt, viderunt visiones, Domino sua promissa complente: *Ego visiones * multiplico, & in manibus Prophetarum assimilatus sum*. [Osee, 10. 12. * al. multiplicabo.]

V. 32. *Quia in monte Sion & in Jerusalem erit salvatio: sicut dixit Dominus. & in residuis quos Dominus vocaverit*. LXX. *Quia in monte Sion & in Jerusalem erit qui salvatus fuerit: sicut dixit Dominus: & annuntians quos Dominus vocavit*. In eo loco, in quo nos posuimus, *salvatio*, sive *salvatus*, & in Hebraico scriptum est PHALETA, [פליטה] Symmachus transtulit, *qui fugerit*. Et rursum ubi nos diximus, *in residuis*, & LXX. transtulerunt, *annuntians*, in Hebraico legitur * SARIDIM, [* al. Saradim] [שרדים] quod Judæi loci nomen existimant. Postquam igitur venit dies Domini magnus & horribilis: & salvus effectus est, quiquumque post Domini resurrectionem nomen illius invocavit, omnis qui fuit [b] in monte Sion, & in Jerusalem salvatus est: de Sion, enim egressa est lex: & verbum Domini, de Jerusalem, de qua scriptum est: *Non capit Prophetam perire extra Jerusalem*. [Isai. 2. Luc. 13. 33.] Principium ergo eorum qui salvati sunt fuit in Sion & Jerusalem, in specula, & in visione pacis, & in his qui residui fuerunt, quos vocavit Dominus. Residuos eos debemus intelligere, qui de Judæorum populo crediderunt, de quibus Isaias loquitur: *Nisi Dominus Sabaoth* [A] *reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus*. [Isai. 1. 9.] Hos residuos Dominus vocavit, sive *evangelizavit* eos, quos vocavit: sic enim LXX. interpretati sunt. Locus hic difficillimus est, [Locus difficilis.] & multiplicem recipiens explanationem: ut sub tropologia omnia quæ dicta sunt, ad illa tempora referamus, ad quæ Petrus, & Paulus Apostoli retulerunt, hoc est, quando passus est Dominus & re- [B] surrexit. Neque enim fieri potest, ut superiora in tempore passionis, & quæ sequuntur intelligamus in die judicii, maxime quum sequatur: *Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo*, & iste versiculus, præcedentibus inferiora connectens, uno dicat cuncta tempore perpetrata.

Quia, ecce in diebus illis, & in tempore illo quum convertero captivitatem Juda & Jerusalem, congregabo omnes [Cap. III.] [C] *gentes, & deducam eas in vallem Josaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus: & terram meam diviserunt, & super populum meum miserunt sortem: & posuerunt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, ut biberent*. LXX. *Quia ecce ego in diebus illis, & in tempore illo quando convertero captivitatem Juda & Jerusalem, congregabo omnes gentes, & deducam eas* [D] *in vallem Josaphat, & disceptabo cum eis ibi pro populo meo, & hæreditate mea Israel, qui dispersi sunt in gentibus: & terram meam diviserunt, & super populum meum miserunt sortes: & posuerunt puerum in prostibulo, & puellas vendebant pro vino, & bibebant*. Dicamus ut polliciti sumus, [c] primum juxta anagogen prioribus posteriora jungentes, eadem si poterimus, ad diem judicii referre tentabimus. Salvatis credentibus in mon- [E] te Sion, & Jerusalem, & vocatis residuis de populo Judæorum, qui cum Apostolis & per Apostolos crediderunt, in tempore illo postquam converterit Dominus captivitatem Juda & Jerusalem, qui venerat prædicare cæcis visum, & captivis remissionem, & liberavit eos qui Dominum confitentur, & qui versantur in Ecclesia, in qua visio pacis est, congregabit omnes gentes quæ credere noluerunt: & dedu-

a Retinuit Martian. *& in Domino bellarunt*, contra mss. fidem. Quam nos e Palatinis, Victorius pridem e Florentinis codd. lectionem restituit, *& Domini bella bellarunt*, docuitque hoc loquendi genere sæpe D. Hieronymum uti.

b Ignorant Palatini mss. verba, *in monte Sion &c.*

c Victorius restitui vult locum præposito heic puncto, inductaque mox & copula.

deducet eas in vallem Joſaphat, quod ſignificantius, juxta Hebraicam veritatem Græce dicitur κατάξω, id eſt, *deorſum ducam*, & de ſublimibus ad inferiora detraham. Simulque conſidera, quando incredulos quoſque, vel adverſarias poteſtates Dominus ad judicium provocat, & diſceptat cum eis pro populo ſuo: *deducam*, inquit, *eas in vallem Joſaphat*. Quando autem credentes ad prælium cohortatur, dicit: *Suſcitate robuſtos: accedant, aſcendant omnes viri bellatores: conſurgant & aſcendant gentes in vallem Joſaphat*, non deſcendere, ſed aſcendere cohortantur. Omnis enim qui judicatur [b] propter peccata ſua, in valle poſitus eſt, quæ appellatur *Joſaphat*, id eſt, *Domini judicium*. Qui enim credit in Domino, non judicabitur. Ibique diſputabit cum eis, non potentia majeſtatis, ſed rationis eos veritate convincens, qui partiti ſunt populum Dei, & hæreditatem illius diſperſerunt in nationibus, ut ſervos Dei ſibi ſervire compellerent: & terram illius diviſerunt, multis eam inter ſe erroribus ſeparantes, ut alii colerent Jovem, alii Junonem, & Minervam, & Febrem, & Rubiginem, & Anubim & crocodilum, & ibin, noctuas, accipitres, & ciconias. Sub his nominibus quondam diviſus eſt populus Dei: quæ adverſariæ nationes, id eſt, principes mundi iſtius, & rectores tenebrorum, non ſolum diviſerunt ſibi populum Dei, ſed poſuerunt pueros in proſtibulum, ut virilem cogerent mutare naturam, de quibus Apoſtolus loquitur. *Propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ: ſiquidem feminæ eorum mutaverunt* * *naturalem uſum, in eum uſum qui contra naturam eſt. Similiter & maſculi, relicto naturali uſu feminæ, accenſi ſunt in deſiderium ſui in invicem, maſculi in maſculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris ſui in ſemetipſos recipientes*. Nec hoc feciſſe contenti, vendiderunt puellam pro vino, ut biberent, & libidini præferrent gulam. Quæ univerſa Judæi, Veſpaſiani, Titique temporibus, & maxime Hadriani, juxta literam impleta eſſe commemorant. Si autem ad diem judicii, quæ ſcripta ſunt, voluerimus referre, dicimus omnem qui ſalvatur, ſalvari in Eccleſia, ſive in cæleſti Jeruſalem. Et poſtquam Judæ fuerit & Jeruſalem converſa captivitas, tunc congregandos & deducendos omnes in vallem Joſaphat: & ibi diſceptaturum Dominum cum eis qui ſuum populum perſequuti ſunt, & diviſerunt ſibi hæreditatem Domini, & diſperſerunt eos in nationibus, & ſuper terram illius miſerunt ſortem: quæ non ſolum ſuper hæreticis debemus accipere, qui ſibi Dei populum diviſerunt, & eos faciunt eſſe gentiles, ſed ad omnem rigidum ſuperbumque doctorem, qui ſub nomine doctrinæ & Sacerdotii dominantur cleris, & opprimunt eos qui ſubjecti ſunt. Quumque fuerint negligentes, & ſcandalizaverint unum de minimis, etiam pueros ponunt in proſtibulum, ſive tradunt meretricibus: & cauſſa voluptatis ſuæ (*quorum deus venter eſt, & gloria in confuſione eorum*) vendunt puellas, ut bibant vinum. Tradit autem adoleſcentes meretricibus, & puellas vendit luxuriæ, qui turpis lucri gratia non corripit delinquentes.

a — Idola gentium. — Rom. 1. 24. — * al. naturam ſuam. — Omnis qui ſalvatur, in Eccleſia ſalvatur.

Verum quid vobis & mihi, Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum? Nunquid ultionem vos * *reddetis mihi? & ſi ulciſcimini vos contra me, cito velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum. Argentum enim meum & aurum* * *meum tuliſtis: & deſiderabilia mea, & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra: & filios Juda, & filios Jeruſalem vendidiſtis filis Græcorum: ut longe faceretis eos de finibus ſuis*. LXX. *Quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis Galilæa alienigenarum? Nunquid retributionem vos redditis mihi: aut iram in corde retinetis adverſum me;* (hoc enim Græce ſignificat μνησικακεῖτε): *velociter & cito reddam retributionem veſtram in capitibus veſtris: pro eo quod argentum meum & aurum meum tuliſtis: & electa mea & optima intuliſtis in templa veſtra: & filios Juda, & filios Jeruſalem vendidiſtis filiis Græcorum: ut ejiceretis eos de finibus ſuis*. Et hæc Judæi adverſum Tyrum & Sidonem & Palæſtinorum terminos, ſive Galilæam alienigenarum dici arbitrantur: quod tempore captivitatis Judaicæ, quando victi ſunt a Romanis, Dei populum perſequuti ſunt: immo in populo Dei ipſum Deum qui præſuit populo, ſecundum illud quod ſcriptum eſt: *Qui vos recipit, me recipit*. Ergo econtrario, qui perſequitur populum Dei, ipſum Deum perſequitur, cujus eſt po-

a Verba iſtæc, *propter peccata ſua*, Victorii ignorat editio.

populus. Reddam, inquit, vobis quæ A feciſtis populo meo: quia argentum meum & aurum, id eſt, vaſa Templi, & quidquid in eo pretioſiſſimum & ſpecioſiſſimum fuit, candelabrum aureum & menſam propoſitionis auream, & duos Cherubim aureos, & propitiatorium, & phialas ac thuribula aurea tuliſtis, & conſecraſtis idolis veſtris. Hæc autem narrat hiſtoria Chaldæos magis feciſſe, qui vaſa Templi Domini poſuerunt in templo Bel: unde poſtea B Balthaſar potat in phialis, & ſtatim regnum ejus in Medos & Perſas transfertur. Sed quia poſt diem Domini magnum & horribilem, hæc futura dicuntur, quæ Apoſtoli in Reſurrectione Domini interpretantur, & Hebræi in futurum judicii tempus differunt, magis de Romanis eſt intelligendum: quod Veſpaſianus & Titus, Romæ templo Pacis ædificato, vaſa Templi & univerſa donaria in delubro illius conſecrarunt: quæ Græca & Romana narrat hiſtoria. Eo tempore filii Juda & Jeruſalem, (nequaquam Iſrael, & decem tribuum, quæ uſque hodie in Medorum urbibus & montibus habitant) venditi ſunt filiis Græcorum, ut exſterminarentur de finibus ſuis, & omnis orbis Judaica captivitate completus eſt. Hoc illi referunt, ut ultionem Sanguinis Chriſti & ſubverſionem Jeruſalem, quæ Dei judicio accidit, contra Tyrum & Sidonem per ſe accidiſſe confirment. Nos autem juxta ceptam tropologiam, Tyrum & Sidonem [a] & Palæſtinos eos interpretemur, qui Dei populum coanguſtant & tribulant & perſequuntur (hoc enim Tyrus in lingua noſtra reſonat) * & eum venantur in mortem, quod nomen Sidonis indicat, & bibentes ſanguinem corruunt, ſive volutantur in cœno, quod Philiſtiim Galilæaque ſignificat. Velociter & cito reſtituet eis Dominus quod merentur, quia perſequuti ſunt eum. Et argentum illius & aurum, eloquia videlicet Scripturarum, & *νοήματα*, id eſt, *ſententias*, & omne quod pulchrum in Eccleſia fuit, ſuis erroribus manciparunt. Hæreticus quoſquumque deceperit, & ſua fecerit adorare ſimulacra, filios Juda & filios Jeruſalem vendit Græcis, ſive gentilibus, & eos de Chriſtianis Ethnicos facit: ut exſterminet de finibus ſuis, in quibus in Chriſto fuerant procreati, &

4. Reg. 25. Daniel. 5.

Templum Pacis ædificatum Romæ.

*al. ut venentur.

Deceptores hæretici quid faciunt.

nequaquam in Judæa, & veritatis confeſſione, ſed in gentium errore verſentur. Quæ omnia & ad diem judicii referre poſſumus, non diſcrepante vindicta: licet in tempore a ſuperioribus diſcrepare videantur. Pro Galilæa in Hebræo ſcriptum eſt, GALILOTH, quod Aquila [b] *θῖνας*, Symmachus *terminos* tranſtulit: *θῖνας* autem id eſt, *tumulos arenarum*, referamus ad littora Palæſtinæ, non ad Galilæam Philiſtiim, quæ omnino nulla eſt.

גלילות [b]

Ecce ego ſuſcitabo eos de loco, in quo vendidiſtis eos, & convertam retributionem veſtram in caput veſtrum, & vendam filios veſtros, & filias veſtras, in manibus filiorum Juda, & venundabunt eos Sabæis, genti longinquæ: quia Dominus loquutus eſt. LXX. *Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in quo vendidiſtis eos, & reddam retributionem veſtram in capita veſtra, & vendam filios veſtros & filias* C *veſtras in manibus filiorum Juda, & venundabunt eos in captivitatem genti, quæ procul abeſt, quoniam Dominus loquutus eſt.* Verbum Hebraicum SABAIM, quod Aquila & Symmachus ita ut ſcriptum eſt tranſtulerunt, LXX. *captivitatem* interpretati ſunt, quod melius *captivos* ſignificat. Sabaim autem gens trans Indiam dicitur, de qua fuit & regina Saba, quæ venit ſapientiam audire Salomonis, de quibus & Iſaias loquitur: *Et* D *Sabaim viri excelſi ad te tranſibunt.* Unde & thus venire perhibetur, dicente Virgilio:

V. 7. & 8.

שבאים

Sabaim quæ gens.

3. Reg. 10.

Iſai. 45. 14.

Centumque Sabæo Thure calent aræ:

Virgil. 1. Æneid.

licet quidam Sabæos, Arabes ſuſpicentur. Promittunt ergo ſibi Judæi, immo ſomniant, quod in ultimo tempore congregentur a Domino, & reducantur in Jeruſalem. Nec hac felicitate contenti, ipſum Deum ſuis manibus Romanorum filios & filias aſ- E ſerunt traditurum, ut vendant eos Judæi, non Perſis & Æthiopibus & cæteris nationibus quæ vicinæ ſunt; ſed Sabæis, genti longiſſimæ: quia Dominus loquutus ſit, & populi ſui ulciſcatur injuriam. Hæc illi & noſtri Judaizantes, qui mille annorum regnum in Judææ ſibi finibus pollicentur, & auream Jeruſalem, & victimarum ſanguinem, & filios ac nepotes & delicias incredibiles, & portas gemmarum

Quæ ſibi promittunt Judæi.

Millenarii

a Vocales, per ſe, Victor, ignorat.

b Martian. θῖνας Recole Comment. in cap. Ezech. 47.

rum varietate distinctas. Nos autem dicamus, quod & suscitavit Dominus post adventum suum, & quotidie suscitat, & suscitaturus est eos, quos varius error eduxerat de finibus suis. Pulchreque *suscitabo*, ait, [a] quasi jacentes & corruentes, ut qui jacebant in hæresi, stent in Ecclesia, reddens hæreticis quod fecerant: Ut filios eorum & filias, quos & in mysticis & in carnalibus erudierant, tradat in manibus filiorum Juda, in manibus eorum, qui Ecclesiarum principes exstiterunt; & instructi sunt armatura Apostoli, & habent scutum & lanceam veteris & novi Instrumenti. Ut quum ceperint, filios eorum & filias, vendant Sabæis, & faciant esse captivos, ut procul sint a finibus suis: & ad meliora conversi, Ecclesiasticis dogmatibus incipiant esse subjecti.

V. 9. 10. & seqq. *Clamate * hæc in gentibus: sanctificate bellum: suscitate robustos. Accedant, ascendant omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, & ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat, quia fortis ego sum. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini, ibi occumbere faciet Dominus robustos * tuos.* LXX. *Prædicate * hæc in gentibus: sanctificate bellum, suscitate pugnatores, adducite & ascendite omnes viri bellatores. Concidite aratra vestra in gladios, & falces vestras in lanceas. Fortis dicat, quia prævaleo ego. Congregamini & introite omnes gentes per circuitum: & congregamini illuc, mansuetus sit pugnator.* Locus iste dupliciter intelligitur: quidam enim arbitrantur hæc sanctis gentibus prædicari, ut præparentur ad bellum, & pro populo Dei dimicent, ut omnia instrumenta agriculturæ in gladios lanceasque convertant, ut infirmus dicat se esse robustum, & veniant omnes de circuitu, & in certamen Domini congregentur, maxime quia juxta LXX. sequitur: *Mansuetus & mitis sit pugnator*, juxta illud quod in Paralipomenis scriptum est: *Et trans Jordanem de Ruben & Gad & dimidia tribu Manasse, in omnibus vasis bellicis centum viginti millia: omnes isti viri bellatores parati ad pugnam mente pacifica*: [b] hos esse volunt imitatores veri David, de quo legimus: *Memento, Domine, David, & omnis mansuetudinis ejus*. Et ipse loquitur in Evangelio: *Discite a me, quia humilis sum, & mitis*, sive *mansuetus*. Viros quoque eos intelligi volunt, qui destruentes initia parvulorum, ad perfectæ ætatis robur accesserint, & omne studium quo prius animarum suarum exercebant agros, ad necessitatem prælii contulerint. Nobis autem Hebræorum opinionem sequentibus videtur esse contrarium. Ideo enim gentes adversariæ Israeli parantur ad pugnam, & aratra sua ligonesque, vel falces in gladios lanceasque commutant, & infirmus robustum se esse dicit, erumpuntque & veniunt de circuitu, & contra Domini exercitum congregantur, * ut occumbere Dominus faciat robustos earum, * & intelligant, se Deo adversante, superatas. Hæc juxta literam sibi Israel miserabilis repromittit. Nos juxta ceptam tropologiam, & gentes dæmonum, & eos qui quotidie contra Ecclesiam dimicant, & in ultimo, qui sub Antichristo adversum sanctos Domini pugnaturi sunt, accipere possumus, qui idcirco congregantur, ut pereant.

V. 12. & seqq. *Consurgant, & ascendant gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu: mittite falces, quoniam * maturavit messis. Venite & descendite, quia plenum est torcular: exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum.* LXX. *Consurgant & ascendant omnes gentes in vallem Josaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu: emittite falces, quoniam adest vindemia. Introite & calcate, quia plenum est torcular, & redundant torcularia, quia repleta sunt mala eorum.* Et hæc juxta superiorem sensum interpretantur bifariam. Alii enim gentes ascendere in vallem Josaphat, quæ interpretatur *Domini judicium*, & sedere ibi Deum, ut dijudicet omnes gentes, quæ de circuitu veniunt, in bonam partem intelligunt; quo scilicet & sancti contra Dei adversarios congregentur, & mittant falces suas, ut maturam hostium messem demetant, & veniant atque descendant, calcentque torcularia, quia adsit vindemia, & intantum musta exuberent, ut torcularia capere non possint. Et ut sciremus quæ sit vindemia, plenumque torcular, intu-

Marginal notes: * al. hoc; * al. suos; * al. hoc; 2. Par. 5. 18.; Ps. 131. 1.; Mat. 11. 29.; Sequitur opinionem Hebræorum; Isa. 2.; * al. ut; * al. ut; * Vulg. maturavit

[a] Non incongrue addit unus Palatin. *quia suscitabis quasi &c.*

[b] Vitiose Martian. *hoc esse volunt.* Unus Palat. *nos esse volunt imitatores David*, absque *veri*.

* al. intuliſſe

* intulit: *multiplicata eſt malitia eorum*, A haud dubium quin eos ſignificet, qui contra Dominum congregati ſunt. Alii autem conſurgere gentes, & convenire in vallem Joſaphat, & ſedere Dominum, ut omnes judicet nationes, ideo aſſerunt, ut parent ſe & aſſumant univerſa arma pugnantium, & in valle Joſaphat Domini falcibus demetantur. Veniſſe enim contra eos tempus judicii, & intantum eorum creviſſe mala, ut Dei vincerent patientiam. Nam & Amorræi tunc expulſi ſunt, quando expleta ſunt peccata eorum. Judæi iſtum locum ad Gog & Magog gentes ſæviſſimas referunt, de quibus ſupra diximus arbitrantes ultimo tempore quando Jeruſalem fuerit inſtaurata, ſub mille annorum imperio contra Dei populum eſſe venturas, & in valle Joſaphat quæ ad Orientalem partem Templi ſita eſt, eſſe * ruituras: adveniſſe enim tempus occiſionis earum, & effundendi ſanguinis inſtare vindemiam.

Poſt expleta peccata Amorræi expulſi. Gog & Magog.

* al. ſæviturat.

V. 14. & 15.

Populi, populi in valle conciſionis, quia juxta eſt dies Domini in valle conciſionis. Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum. LXX. *Sonitus exauditi ſunt in valle judicii, quia juxta eſt dies Domini in valle judicii. Sol & luna obtenebrabuntur, & ſtellæ occidere facient ſplendorem ſuum.* In eo loco ubi nos poſuimus, *populi, populi*, & Septuaginta tranſtulerunt, *ſonitus exauditi ſunt*, in Hebraico ſcriptum eſt, AMONIM AMONIM, quod utique multitudinem, & turbas eorum qui judicandi ſunt, & ſtrepitum ſonitumque ſignificat. Rurſum ubi nos diximus *in valle conciſionis*, ſequentes translationem Aquilæ & Symmachi & Quintæ Editionis, Septuaginta & Theodotio τῆς δίκης καὶ τῆς κρίσεως, id eſt, *cauſſæ & judicii* tranſtulerunt: pro quo in Hebraico ſcriptum eſt HARUS, quod Hebræi non ſolum *conciſionem*; ſed & *aurum* interpretari putant, quo ſcilicet in valle judicii, quam ſuſpicantur gehennam, excoctis ſordibus peccatorum, purum aurum remaneat. Idcirco autem gentium, de quibus ſupra diximus in valle judicii, ſive conciſionis, populi congregantur, ut interficiantur & corruant, & a Domino judicentur. Cujus mœrorem diei & tormenta pereuntium, ne ſol quidem & luna aſtraque cætera poterunt intueri; ſed retrahent fulgorem ſuum, & ſeveritatem judicantis reddentiſque uniuſcujuſque opus in

המונים המונים

חרוץ

Severitas diei judicii.

caput ſuum, aſpicere non audebunt. Non quod clementiora ſint quam Dei judicia; ſed quod omnis creatura in tormentis aliorum de ſuo judicio pertimeſcat.

*Et Dominus de Sion rugiet, & de Jeruſalem dabit vocem ſuam, & movebuntur cæli & terra, & Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael, & ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion * monte ſancto meo, & erit* B *Jeruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eam amplius.* LXX. *Dominus autem de Sion clamabit, & de Jeruſalem dabit vocem ſuam, & movebitur cælum & terra, & Dominus parcet populo ſuo, & confortabit filios Iſrael, & ſcietis quia ego Dominus Deus veſter habitans in Sion monte ſancto meo, & erit Jeruſalem ſancta, & alienigena non tranſibit per eam amplius.* Quum ſolis & lunæ cunctarumque ſtellarum ſplendor tenebris fuerit C commutatus, Dominus de Sion inſtar leonis rugiet, ſive clamabit, & tam excelſa vox ejus erit atque terribilis, ut cælorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur. Quumque tam ſeverus in eos fuerit qui puniendi ſunt, erit clemens erga populum ſuum, & dabit eis fortitudinem qui appellantur filii Iſrael, mens ſcilicet cernens Deum; vel εὐθύτατος θεοῦ, quem nos *rectiſſimum Dei* dicere poſſumus: qui non ambulaverunt per pravas ſemitas, ſed gradientes in D via Chriſti, omnia recta fecerunt. Tunc ſcient & hi qui punientur, & illi qui aſſumentur in gloriam, quod Dominus habitet in ſpecula ſua Sion, & in Chriſto monte ſancto ſuo, ſive in eo qui ſe dignum Dei habitaculo præparavit. Tunc erit ſancta Jeruſalem viſio pacis, a qua & Salomon nomen accepit, & alieni non pertranſibunt per eam amplius. Alienos vel dæmones intellige, qui externi a Deo ſunt: vel o- E mnes peſſimas cogitationes atque peccata, de quibus Propheta loquitur: *Ab alienis parce ſervo tuo*: quæ nequaquam ultra in nobis viam reperirent, ſi habuerimus Dei pacem, & cor noſtrum adverſariis non patuerit. Hæc Judæi & noſtri, ut diximus, judaizantes, ad mille annorum fabulam referunt, quando putant Chriſtum habitaturum in Sion, & in Jeruſalem aurea atque gemmata ſanctorum populos congregandos, ut qui in iſto ſæculo oppreſſi ſunt ab univerſis gentibus, in hoc eodem cunctis imperent nationibus.

V. 16. & 16.

* Vulg. addit in.

Pſ. 18. 14.

Millenariorum & Judæorum opinio.

O 2 Et

℣. 18. *Et erit in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes rivos Judæ ibunt aquæ.* LXX. *Et erit in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & omnes emiſſiones Judæ fluent aquis.* Habitante Domino in Sion & in monte ſancto ſuo, quando nullus per Jeruſalem ſanctam pertranſire tentaverit, quicumque in ea mons fuerit, & ad virtutum excelſa pervenerit, dulcedine & melle ſudabit, & ſtillabunt ex eo gratiæ ſpirituales, de quibus Propheta loquitur: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, ſuper mel ori meo.* Qui autem inferior montibus eſt, & necdum ad perfectionis culmen aſcenderint, vocabitur collis, & fluent de eo rivi lactis, quibus rudis in Chriſto nutritur infantia, & aquarum flumina, quæ de ventre ſuo Dominus manare teſtatus eſt. Omnes enim rivi, ſive emiſſiones Juda, implebuntur aquis, & nihil in eis ſiccum erit, redundantibus cunctis gratia ſpirituali.

Pſ. 118. 103

Joann. 7.

*Et fons de Domo Domini egredietur, & irrigabit * torrentem ſpinarum.* Pro *torrente ſpinarum*, Septuaginta tranſtulerunt, *torrentem funiculorum*, id eſt, σχοίνων: [a] quod aut funiculos ſignificat, aut juxta Ægyptios menſuram certi itineris, Pſalmiſta dicente: *Semitam meam & funiculum meum tu inveſtigaſti.* In Nilo enim flumine, ſive in rivis ejus, ſolent naves funibus trahere, certa habentes ſpatia, quæ appellant *funiculos*, ut labori defeſſorum, recentia trahentium colla ſuccedant. Nec mirum ſi unaquæque gens certa viarum ſpatia ſuis appellet nominibus, quum & Latini mille paſſus vocent, & Galli leucas, & Perſæ paraſangas, & (1) raſtas univerſa Germania, atque in ſingulis nominibus diverſa menſura ſit. Hæc propterea, quia verbum Hebraicum SATTIM, Septuaginta *funiculos* tranſtulerunt. Cæterum nulli dubium eſt, omnia quæ in tabernaculo Dei legimus, de lignis *Settim* fuiſſe perfecta: quæ LXX. interpretati ſunt *ligna imputribilia*. Eſt autem genus arboris in eremo, ſpinæ albæ ſimile, colore & foliis, non magnitudine. Alioquin tam grandes [b] arbores ſunt, ut latiſſima ex illis tabulata cædantur, lignumque fortiſſimum eſt, & incredibilis levitatis ac pulchritudinis, ita ut ex his etiam vaſa torcularium, quæ ἄρσενας & θηλύας vocant, ditiſſimi quique & ſtudioſiſſimi faciant, quæ ligna in locis cultis, & in Romano ſolo, abſque Arabiæ ſolitudine non inveniuntur. Pro *torrente funiculorum*, ſive *ſpinarum*, Symmachus interpretatus eſt, *vallem ſpinarum*. Eſt autem locus juxta Liviadem trans mare mortuum, ſexto ab ea diſtans milliario, ubi quondam cum Madianitis fornicatus eſt Iſrael. Hujus loci ex perſona Dei Michæas Propheta meminit, dicens: *Populus meus, memento quæſo quid cogitaverit Balach, rex Moab, & quid reſponderit Balaam filius Beor de Settim uſque ad Galgalam.* Pro quo & ibi Septuaginta tranſtulerunt, ἀπὸ τῶν σχοίνων, hoc eſt, *a funiculis uſque ad Galgalam*. Ergo egredietur fons de domo Domini, quæ interpretatur Eccleſia. De quo & Ezechiel & Zacharias ponunt in fine voluminum ſuorum, ut ſpinas noſtras & vitia atque peccata, quæ nullam frugem habuere juſtitiæ, commutent in Domini novalia, & ariditatem noſtram rigent aquis largiſſimis, & pro ſpinis ac vepribus, flores virtutum multiplices germinemus. Et in eo loco, ubi quondam fornicatus eſt Iſrael, & initiatus eſt Beelphegor, lilia caſtitatis & roſæ pudoris ac virginitatis exuberent.

* al. fontem.

Pſal. 138. 2.

In Nilo naves funibus trahuntur.

Spacia viarum unaquæque gens ſuis nominibus appellat.

(1)

שטים

Settim quid.

Vaſa torcularium ex lignis Settim, cochleas mares, & fœminas.

Mich. 6.

Ezech. 47. Zach. 14.

*Ægyptus in * deſolatione erit, & Idumæa in deſertum perditionis, pro eo quod inique * egerunt in filios Juda, & effuderunt ſanguinem innocentem in terra ſua.* LXX. *Ægyptus in perditione erit, & Idumæa in campum deſolationis propter iniquitates filiorum Juda, pro eo quod effuderunt ſanguinem juſtum in terra ſua.* Et in hoc loco Judæi graviſſimo ſomno dormiunt: in ultimo tempore, quando non Chriſtum, ſed Antichriſtum ſuſcepturi ſunt, vindictam ſui, in Ægyptios qui vicini ſunt, & in Romanos quos interpretantur Idumæos, ſpe vaniſſima confingentes. Ut ſcilicet quomodo Pharao & omnis ejus exercitus, qui per quadringentos & triginta annos populum Dei captivum tenuit, in mari

℣. 19. * Vulg. deſolationem. * Vulg. egerunt & effuderunt.

Per 430. annos Iſraelitæ captivi in Egypto.

[a] Noſtri mſſ. χοινίων, quemadmodum & Græc. Complut. legit. Porro corrupte unus Palatin. *quod autem funiculus ſignificet, ut juxta Ægyptios, menſuram certi itineris, Pſalmiſta dicente, didicimus.*

(1) Gloſſarium Germanic. Georgii VVachteri Lipſiæ 1717. *Roſt requies.*
Raſt milliare
„ *Raſta* in Evangelio Gothico ponitur pro milliari
„ in Lexico Runico *Raſt* ponitur pro menſura viæ.
„ Vide noſtrum Hieron. in Præfat. ad lib. 2. Com-
„ ment. ad Galatas.

[b] Huc refer Plinium lib. 13. cap. 19. & lib. 24. c. 12. Theophraſtum quoque Hiſt. Plant. lib. 4. c. 3. ubi ἄκανθον arborem eſſe tradit, ex qua ὀυδὲ πάμπηχυς ὕλη ceditur &c.

mari rubro submersus est: sic etiam Romani qui eodem annorum spatio Judæos possessuri sunt, ultione Domini deleantur. Hoc illi spe sibi cassa promittant. (Spes cassa Judæorum.) Neque enim possunt exponere quare quum in orbe tantæ sint nationes, duæ solum gentes, Ægyptiorum & Idumæorum expetantur ad pœnam: aut cur pro Idumæis intelligantur Romani, quum eadem licentia mentiendi e diverso possimus asserere, sub Idumæorum vocabulo vel Persas, vel Elamitas, vel Francos, Alemannos, gentesque alias significari. Nos autem dicamus tempore Dominicæ Resurrectionis, vel die judicii (utrumque enim recipimus) & Ægyptum & Idumæam, in eo quod Ægyptus & Idumæa sunt, destruendas. (מצרים) Ægyptus dicitur MESRAIM, quod interpretatur ἐκθλίβουσα, id est, sanctos Dei *persequens & tribulans*: Idumæa, *terrena*, vel *cruenta*. Quiquumque igitur Dei populum persequutus est, & terrenis vacaverit operibus, ac multitudine delictorum quotidie fuderit sanguinem innocentem, eorum scilicet, quos * decipit, erit in perditionem, ut animas quoque Martyrum sub altari clamare cognovimus: (* al. deceperit.) (Apoc. 6. 10.) *Usquequo, Domine sanctus & verus, non judicas & vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra?*

V. 20. 21. & seqq. *Et Judæa in æternum habitabitur, & Jerusalem in generatione & generationem: & mundabo sanguinem eorum, [a] quos non mundaveram, & Dominus commorabitur in Sion.* LXX. *Judæa autem in æternum habitabitur, & Jerusalem in generatione & generationem, & requiram sanguinem eorum, inultumque esse non patiar, & Dominus habitabit in Sion.* Non utique hæc Judæa in æternum habitabitur, quam videmus esse desertam: non ista Jerusalem, cujus ruinas cernimus: sed illa Judæa, cujus filiæ exultaverunt & lætatæ sunt in omnibus judiciis Domini. Et de qua in fine quinquagesimi Psalmi legimus: *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, ut ædificentur muri Jerusalem.* In hac provincia confessionis & gloriæ, & in hac urbe in qua pax Domini cernitur, erit æterna habitatio, non in unam, vel in tres, aut plures generationes, sed in generatione & generationem, hoc est, in duabus generationibus eorum, qui de Judæis & de gentibus crediderunt. Et mundabit Dominus sanguinem omnium peccatorum, quem prius non mundaverat, ut mundet in Evangelio, quos in Lege peccantes immundos reliquerat. (Rom. 11.) Ideo enim conclusit omnia sub peccato, ut omnibus misereatur; sive ulciscetur servorum suorum sanguinem, quem in martyrio pro nominis ejus confessione fuderunt. Et Dominus commorabitur in Sion, de qua scriptum est: (Ps. 68. 3.) *Fundamenta ejus in montibus sanctis, diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob.*

[a] Ad Vulgatam Edition. Victorius, *quem*: probatque ex ipso Hieronymo inferius: *Et mundabit Dominus sanguinem omnium peccatorum, QUEM prius non mundaverat.* Mox quoque penes LXX. pro *in generatione & generationem*, reponit, *in generationes generationum*, juxta Græcum, εἰς γενεὰς γενεῶν.

Explicit Expositio in Joel.

INCIPIT

INCIPIT

COMMENTARIORUM[a] SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN AMOS PROPHETAM

PRÆFATIO[b].

AMOS Propheta, qui ſequitur Joelem, & eſt tertius duodecim Prophetarum, non eſt ipſe, quem patrem Iſaiæ Prophetæ legimus. Ille enim ſcribitur per primam & ultimam nominis ſui literam ALEPH & SADE, & interpretatur *fortis*, atque *robuſtus*. Hic vero per AIN & SAMECH, & interpretatur *populus avulſus*: mediæ literæ MEM & VAU utrique communes ſunt. Apud nos autem qui * tantam vocalium literarum, & * s literæ, quæ apud Hebræos triplex eſt, differentiam non habemus, hæc & alia nomina videntur eſſe communia, quæ apud Hebræos elementorum diverſitate, & ſuis proprietatibus diſtinguuntur. Hic igitur Propheta quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue, quod ſex millibus ad meridianam plagam abeſt a ſancta Bethlehem, quæ mundi genuit Salvatorem; & ultra nullus eſt viculus, [c] ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles, quas Afri appellant mapalia. Tanta eſt eremi

[Margin: אמוץ עמוס; * al. tantum; * al. ſi.]

a Præter laudatos Palatinos codices, uno deinceps utemur Nonantulano, nunc Bibliothecæ Sanctæ Crucis in Jeruſalem de urbe, qui num. 90. prænotatur, & cujus ætatem ex hac colligimus epigraphe, quæ in prima libri pagella legitur. *De acquiſito Domni Anſrit Abbat.* Etenim vetus Auctor Catalogi Nonantulanorum Abbatum, quem pridem Hughellus edidit, ita de illo ſcribit. *Anſrit annos XVII.* ſuppl. *ſedit. Ordinatus anno Domini DCCCXXI. Hic fuit religioſus, & Deo devotus vir, & ſanctiſſime vixit. Fecit autem capſam Evangelii totam auream, & pretioſis lapidibus ornatam; fecit Calicem grandem argenteum, & Patenam, quos mirifice veſtivit auro, & ornavit lapidibus. Obiit tertio Idus Martii*: anni ſcilicet 838. Ejus legationem memorat Eginhardus decennio ante. *Halidgarius Cameracenſis Epiſcopus, & Ansfridus Abbas Monaſterii Nonantula Conſtantinopolim miſſi, & a Michaele Imperatore honorifice ſuſcepti ſunt.* Neque porro hæc ultima laus ejus fuerit, quod colligendis tum aliorum Sanctorum Patrum, cum præcipue Hieronymi libris animum adjecit, ſiquidem eorum ope codicum, quos ſane vetuſtiſſimos atque emendatos Ciſtercienſium Romæ Bibliotheca ſervat, nobiſque ad utendum perhumaniter obtulit Reverendiſſimus ejuſdem Monaſterii Abbas Beſſotius, vix dictu eſt, quantum Hieronymianis pleriſque ſcriptionibus emendandis profecerimus.

b Pammachio iſthæc Expoſitio inſcribitur, quod ex tertii in hunc eundem Prophetam libri Præfatione conſtat.

c Fallor, aut *niſi agreſtes quædam caſæ*, pro *ne agreſtes quidem* legendum eſt. Quid enim ſi nullæ prorſus erant, ne agreſtes quidem, eas vocat *furno-*

eremi vastitas, quæ usque ad mare Rubrum, Persarumque & Æthiopum atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoso nihil omnino frugum gignitur, cuncta sunt plena pastoribus, ut sterilitatem terræ compensent pecorum multitudine. Ex hoc numero pastorum Amos Propheta fuit, imperitus sermone, sed non scientia. Idem enim, qui per omnes Prophetas, in eo Spiritus Sanctus loquebatur. Unde nos ex Hebræo vertimus.

Caput I. A VErba *Amos, qui fuit in pastoralibus de Thecue, quæ vidit super Israel*, Septuaginta autem, nescio quid volentes, interpretati sunt: *Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim de Thecue, quos vidit pro Jerusalem*. Sciendumque hunc Prophetam, non *pro Jerusalem*, quod in Hebræo penitus non habetur; sed *super Israel*, id est, decem tribus quæ appellantur Israel, & erant in Samaria, prophetasse. Quod quidem & Aquila & Symmachus & B Theodotio similiter transtulerunt. Primus ergo Osee Propheta ad decem tribus quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Joseph & Israel loquitur. Secundus Joel, ad Jerusalem & duas tribus quæ vocantur Juda & Jerusalem & Jacob, profert vaticinium, [a] nullam omnino Israelis faciens mentionem. Tertius Amos, nequaquam ad Jerusalem quæ regebatur a tribu Juda; sed ad Israel in Samaria prædicat. Quod C & de toto volumine ejus probari potest, & maxime ex eo quod scriptum est: Am. 7.10. *Misit Amasias Sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel*. Et post paululum dixit Amasias ad Amos: *Qui vides, gradere, fuge in terram Juda, & comede ibi panem, & ibi prophetabis, & in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis & domus regni est*. Cui respondit Amos: *Non eram Propheta, nec Prophetæ filius, sed opilio ruborum mora distringens: tulitque me Dominus quum sequerer gregem, & dixit ad me: Vade propheta ad populum meum Israel:* non utique ad Judam & Jerusalem, ut male apud Græcos & Latinos habetur, sed ad Israel, id est, decem tribus, quæ ob populi multitudinem, pristinum nomen obtinuerant. In eo autem loco ubi Septuaginta transtulerunt, *in Accarim*, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit: *in* NOCEDIM, quod Aquila vertit ἐν ποιμνιοτρόφοις, id est, *in pastoralibus*: Symmachus & quinta Editio ἐν τοῖς ποιμέσιν, id est, *in pastoribus*. Et puto propter DALETH & RES literarum similitudinem hic quoque deceptos, pro NOCEDIM, quasi NOCERIM: & exinde *Accarim* posuisse sermonem, quanquam in principio nominis NUN litera nullam excusationem relinquat erroris. Accarim autem usque in præsentiarum Hebræum esse non legi. Et qui sterilitatem, id est, στείρωσιν interpretatur, magis ACCARON urbem Philistiim, quam Accarim exprimunt, quæ omnino non legitur. Sermones itaque Amos, qui fuit de oppido Thecue ex numero pastorum, quia pastoralis & ipsa est regio, hoc volumine continentur, quos vidit super Israel, non carnis oculis, sed mentis intuitu; quia Prophetæ vocabantur videntes; alioquin secundum literam sermones non videntur, sed audiuntur. Unde & populus videbat vocem Dei, & Moyses tacens loquebatur

נקדים

ד ר

rum similes, & mapalibus Afrorum comparat? Ad hæc *si cuncta erant plena pastoribus*, & sterilitatem terræ compensabat pecorum multitudo: igitur erant & antra & caulæ & tuguria, in quibus noctu saltem pastores agerent. Ita equidem opinor, & siquid ingenio dandum est, opem denegantibus mss. libris, ita pro mendosa lectione impressa restitui velim: quando & levis est literarum immutatio, *nisi*, pro *ne*, & *quadam*, pro *quidem*. Jam vero & Cassiani testimonium adducam Collat. VI. cap. 1. nec ea tantum de caussa, quod huic Hieronymiano sit geminum, quam ut ab uno alterove mendo purgem: *In Palæstina*, inquit, *partibus, juxta Thecue vicum, qui Amos Prophetam meruit procreare, solitudo vastissima est usque Arabiam, ac mare Mortuum, quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis & cineres Sodomorum, amplissima extensione porrecta*. Primum, pro *mari Mortuo*, rescribendum arbitror, *mare Rubrum*, nam & Hieron. usque ad Rubrum mare protendi eremi vastitatem auctor est, atque econtrario mare Mortuum non ita multum, immo vix supra duodecim millia aberat Thecue. Deinde perperam illa videntur adjecta, *quo ingressa deficiunt fluenta Jordanis, & cineres Sodomorum*.

a Hæc, *nullam omnino Israelis faciens mentionem*, in nostris mss. non sunt. Duoque ex iisdem paulo post, *regnabatur tribui*, pro *regebatur a tribu*.

Exod. 14. 15. batur ad Dominum, quando dicebat ei: *Quid clamas ad me?* In novo quoque legimus Testamento: *Joan. 1. 1.* *Quod vidimus, & audivimus* [a] *oculis nostris, & manus nostræ palpaverunt de Verbo vitæ*. Verbum enim Dei quod per se invisibile est, vident Apostoli, & tractant manibus suis. *Joan. 1.* Quod Verbum caro factum est, & habitavit in nobis. Vidit autem hos sermones.

Prophetiæ Amos tempus.

In diebus Oziæ regis Juda, & in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel ante duos annos terræ motus. Quando apud Assyrios urbesque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo insignis Orator: *Turpior*, inquit, *vitiis, quam nomine*. Et apud Latinos Procas Silvius, cui Amulius, expulso Numitore germano, successit in regnum. Quo interfecto, congregata pastorum & latronum manu, Romulus sui nominis condidit civitatem. *2. Paral. 26.* Hic est autem Ozias rex Juda, cognomento Azarias, qui indebitum sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra percussus in fronte est, quando iram Domini non solum pœna ejus, qui sacrilegus fuit; sed & terræ motus ostendit, quem Hebræi tunc accidisse commemorant. *3. Reg. 12.* Jeroboam vero non est filius Nabath, qui peccare fecit Israel, sed filius Joas filii * Joathan, filii Jehu pronepos ejusdem Jehu, sub quo prophetaverunt Osee & Joel & Amos. Igitur interpretatur Ozias κράτος κυρίου, id est, *imperium*, vel *fortitudo Domini*. Jeroboam δικαιωμὸς λαοῦ, id est, *judicatio*, vel *caussa populi*, licet quidam per *Chi* Græcam literam legentes, *divisionem populi*, suspicentur. Joas κυρίου χρόνισμα, id est, *Domini mora*, sive *temporalitas*. Verba itaque Amos, quo tempore populus Israel avulsus erat a Domino, & aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David, clara voce cecinerunt instar clangentis tubæ, quæ interpretatur *Thecue*. Et cecinerunt super Israelem, qui quondam erat rectissimus Dei, id est, εὐθύτατος Θεοῦ. In diebus Oziæ regis Juda, in quo propter Templum & Sancta sanctorum, fortitudo Domini permanebat, suoque regebat imperio populum confitentem. Nomen autem Jeroboam, qui divisionis populi caussa extiterat, significat Israelem longo tempore in idololatriæ errore mansisse, prius quam captivitas universa concuteret, quæ in duobus annis duplicem ostendit angustiam decem tribuum, ac duarum: ut agentes, si vellent, pœnitentiam, motum terræ de cætero non sentirent.

* al. Joachin, & Joathan.

Pammachii nomen quid significet.

Hæc, Pammachi animo meo carissime, qui ex interpretatione nominis tui, quodam vaticinio futurorum omni arte pugnandi adversum diabolum & contrarias potestates te [b] bellare demonstras, quasi argumentum & ὑπόθεσιν Amos Prophetæ longo sermone complexus sum. Illud breviter admonens, explanationem & hujus & Osee, & Zachariæ Prophetarum, me & aliis quidem sanctis viris, sed præcipue sanctæ & venerabilis memoriæ parenti tuæ Paulæ, dum viveret, promisisse. Nec multum errare in sponsionis fide, si quod matri pollicitus sum, reddam filio. Verum jam tempus est, ut ipsius Prophetæ verba proponens, quid mihi videatur, in singulis edisseram.

Et dixit: Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam. Et luxerunt speciosa pastorum, & exsiccatus est vertex Carmeli. V. 1
LXX. *Et ait: Dominus de Sion effatus est, & de Jerusalem dedit vocem suam, & luxerunt pascua pastorum, & arefactus est vertex Carmeli.*

Omnes artifices sui artis loquuntur exemplis.

Naturale est, ut omnes artifices suæ artis loquantur exemplis, & unusquisque in quo studio trivit ætatem, illius similitudinem proferat: verbi gratia, qui nauta est & gubernator, tristitiam suam comparat tempestati, damnum, naufragium vocat: inimicos suos, ventos contrarios appellat. Rursum prosperitatem & lætitiam, auram placidissimam, & secundos nominat ventos, tranquilla maria & æquora, campi similia. E regione miles quidquid dixerit, scutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, sagittam, mortem, vulnus, & victoriam sonat. In ore philosophorum semper Socrates & Plato, Xenophon, & Theophrastus, Zeno, & Aristoteles, Stoici versantur & Peripatetici. Oratores Lysiam & Hyperidem, Periclem & Demosthenem, Gracchos, Catones, Tullios, & Hortensios in cælum laudibus ferunt. Poetæ, si Epici sunt, Homerum atque Virgilium: si Lyrici, Pindarum & Flac-

Philosophorum Oratorum, & Poetarum consuetudo.

[a] Tres mss. alterum interserunt, *vidimus*.
[b] Uno verbo Palatini mss. *debellare*. Sonat vero Παμμάχος Græce, quod Hieron. notat, omni pugnandi arte peritum virum.

& Flaccum crebro sermone concele- A brant. Cur hæc dicta sunt? ut scilicet ostendamus etiam Amos Prophetam, qui pastor de pastoribus fuit, & pastor non in locis cultis, & arboribus ac vineis consitis, aut certe inter silvas & prata virentia, sed in lata eremi vastitate, in qua versatur leonum feritas, & interfectio pecorum, artis suæ usum esse sermonibus, ut vocem Domini terribilem atque metuendam, rugitum leonum & fremitum nomina- B ret. Eversionem Israeliticarum urbium, pastorum * solitudini & ariditati montium comparans: *Dominus*, inquit, *de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam.* [a] *Rugiet* Hebraice dicitur JESAG: Pulchreque de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam, ubi erat Templum & Dei religio, ut doceret, Deum non in Israel urbibus, id est, in Bethel & Dan, ubi erant aurei vituli, nec in metropoli Samaria & Je- C zrael, sed in vera religione versari, quæ illo tempore colebatur in Sion & Jerusalem. Quo rugiente de Sion, & dante vocem suam de Jerusalem (de Sion enim egredietur lex, & Verbum Domini de Jerusalem) omnia pastorum & regum Israel speciosa luxerunt, & exsiccatus est vertex Carmeli, qui quondam lætis pascuis abundabat. Carmelus Græce dicitur & Latine, Hebraice autem appellatur CHERMEL: & sunt D duo montes, qui vocantur hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Australem plagam. Alter juxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Elias Propheta flexis genibus pluvias impetravit. Si ergo de Chermel dicit, in quo habitavit Nabal, magis pastorum gregibus convenit, quia est juxta solitudinem. Sin autem de illo, qui vicinus est littori, ad re- E ges & superbiam pertinet regum Israel, quos, imminente captivitate, instar montium desertorum dicit esse vastandos. Aliter: Quum Dominus de Sion & Jerusalem, de specula Ecclesiæ, quæ super montem sita latere non potest, & in qua visio pacis est, dederit per vetus & novum Instrumentum, & per doctores Ecclesiasticos vocem suam, & quasi clara buccina insonuerit, tunc

* al. sollicitudini.
a ישאג
Isai. 2.
Carmeli duo.
1. Reg. 25.
3. Reg. 18.

omnia speciosa pastorum, id est, doctrina hæreticorum, quæ pulchro videbatur sermone composita, & cognitio circumcisionis (hoc enim interpretatur CHERMEL) per quam sibi veræ circumcisionis scientiam pollicentur, lugebit atque siccabitur, & populorum millia, quæ propter simplicitatem vocantur greges, subita ariditate marcescent.

כרמל

Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Damasci, & super quattuor non convertam eum, eo quod trituraverint in plaustris ferreis Galaad. LXX. *Et dixit Dominus: Super tribus impietatibus Damasci, & super quattuor non aversabor * eos, pro eo quod secuerunt serris ferreis prægnantes in Galaad.* Pro *tribulis*, quæ Hebraice appellantur ARSOTH, & a Theodotione translatæ sunt *rotæ ferreæ*, quæ nos *plaustra ferrea* interpretati sumus, Septuaginta transtulerunt, *serris ferreis*. Est autem genus plaustri, quod rotis subter ferreis atque dentatis volvitur, ut, excussis frumentis, stipulam in areis conterat, & in cibos jumentorum propter fœni sterilitatem paleas comminuat. Rursum ubi in Hebraico habetur BENADAD, & unum nomen est, Septuaginta interpretati sunt, *filii Ader*, RES, & DALETH elementorum falsi similitudine. In eo quoque loco ubi nos diximus, *de domo voluptatis*, quod Hebraice dicitur MEBBETH EDEN, & omnes similiter transtulerunt, Septuaginta interpretati sunt, *ex viris Charran*, DALETH mediam nominis literam RES arbitrantes, & juxta consuetudinem suam AIN primæ Hebraicæ literæ, *Chi* Græcum præponentes. Cyrenem etiam quæ Hebraice dicitur CIRA, ἐπίκλητον, id est, *vocatum*, vel *nominatum* transtulerunt, propter verbi similitudinem, quia [b] CARAE, *vocatio* dici potest, & nomen proprium, appellativum intellexerunt. De caussis diversæ translationis breviter diximus: nunc ad sensum eorum quæ dicta sunt transeamus. Primum adversum Damascum, in qua regnabat Azael, sermo Dei dirigitur, qui eo tempore quo Amos prophetabat, graviter urgebat Israel, id est, decem tribus: intantum ut, superato Achab rege Israel in Ramoth Galaad, omnem regionem quæ appellabatur Ga-

Ѵ. 3.
* al. eum
חרצות
Plaustra ferrea ad trituram.
בן הדד
מבית עדן
Consuetudo LXX. Interpretum.
קירה
b קראה

[a] In Cisterc. ms. *Rugitus*.
[b] Idem ms. *care, & ciru etiam vocatio*: ex qua lectione boni quidpiam excudi posse video LXX. legere in Hebraico קרו.

Galaad, & in hæreditatem cesserat dimidiæ tribui Manasse, instar tribularum frumentum in areis triturantium jugularet atque contereret. Quod plenius Elisæus Propheta in Regum volumine loquitur, ubi scriptum legimus:
4. Reg. 8. 11. 12. 13. *Stetitque cum eo, & conturbatus est usque ad suffusionem vultus: flevitque vir Dei. Cui Azael ait: Quare Dominus meus*
* al. At
*flet? * Et ille respondit: Quia scio quæ facturus sis filiis Israel mala. Civitates eorum munitas igne succendes, & juvenes eorum interficies gladio, & parvulos elides, & prægnantes divides. Dixitque Azael: Quid sum enim servus tuus canis, ut faciam rem istam magnam? Et ait Elisæus: Ostendit mihi Dominus te regem Syriæ fore.* Quod autem sequitur in Propheta.

V. 4. *Et mittam ignem in domum Azael, & devorabit domos Benadad. Et conteram vectem Damasci, & disperdam habitatorem de campo idoli.* LXX. *Et emittam ignem in domum Azael, & devorabit fundamenta filii Ader, & conteram vectes Damasci, & disperdam habitatores de campo* ὤν. Dat intelligentiam, quod Azael, regnantibus Ozia & Jeroboam, jam in Syria mortuus erat, & ei in
Nomen Benadad omnes reges Syriæ possederunt,
regnum successerat filius suus Benadad, a quo omnes postea reges Aram, id est, Syriæ & Damasci, Benadad vocabulum possederunt. Unde pulchre non dixit, mittam ignem in Azael, sed, in domum Azael, id est, in domum ejus regiam, cui Benadad filius eo tempore præerat. *Et conteram*, inquit, *vectes Damasci, & disperdam habitatores de campo idoli.* Omnem videlicet Syrorum * fortitudinem, quæ
* al. multitudinem.
veluti quodam plaustro & vectibus adversariorum impetus submovebat. Campum autem idoli quod Hebraice dicitur
און
AVEN, & Septuaginta & Theodotio interpretati sunt ὤν: Symmachus & Quinta Editio transtulerunt, *iniquitatem*: Aquila ἀνωφελοῦς, id est, *inutilem*, ut ostenderet vana idolorum auxilia, quum populus Damasci, Assyrio veniente, * capietur. Legimus enim
* al. capiatur. Ibid. 16.
quod Theglatphalasar rex Assyrius, interfecto Rasin rege Damasci, de quo & Isaias loquitur, omnem Syriæ populum, qui appellabatur Aram, in Cyrenem transtulerit, & ob hanc caussam esse nunc dictum.

A *Tenentem sceptrum de domo voluptatis* [a], *& transferetur populus Syriæ Cyrenen*, V. 5.
dicit Dominus. LXX. *Et concidam tribum ex viris Charran, & captivus ducetur populus Syriæ nominatus, dicit Dominus*. Ut subaudiatur, *conteram & disperdam*, & populus Syriæ in fines Ægypti ultimos transferetur. Quodque in principio dicitur: *Super tribus sceleribus Damasci, & super quattuor*, * *non convertam eum*, & secundum Septuaginta,
* al. nonne
B * *non aversabor eum*, id est, Damasci
* al. [illegible]
populum, sive Aram, id est, Syrum, hunc sensum juxta historiam habere potest: Si semel meum esset populum persequutus, aut secundo, darem veniam: nunc vero quum tertio & quarto crudelis exstiterit, ut captivam multitudinem plaustris ferreis tereret: nonne debeo eum plagis corripere? nonne clementiæ meæ vultum avertere ab eo? Juxta tropologiam vero hæc
C possumus dicere. Primum peccatum est, cogitasse quæ mala sunt. Secundum, cogitationibus acquievisse perversis. Tertium, quod mente decreveris, opere complesse. Quartum, post peccatum non agere pœnitentiam, & in suo sibi complacere delicto. Hoc omnes faciunt hæretici, qui non solum cogitant, & faciunt mala, sed doctrina sua quosque simplices decipiunt, & in morem *Damascenorum*, qui interpretantur, *sanguinem bibentes*, eorum
D quos deceperint, sanguinem bibunt. Super hujuscemodi, inquit, peccatis Dominus: nonne dignum est, ut eos plagis corripiam, & avertam ab eis faciem meam? ut qui veritatem dogmatum meorum non vident, aversione vultus mei tenebris obruantur. Contriverunt enim, sive dissecuerunt in plaustris ferreis prægnantes Galaad. Istæ sunt prægnantes, de quibus Dominus in Evangelio loquitur: *Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus.* Luc. 2[illegible]
E Prægnantes sunt animæ credentium, quæ in principio fidei possunt dicere: *A timore tuo, Domine, concepimus & parturivimus*; & si non fuerint plaustris Isa. 26.
ac rotis ferreis ac dentatis (de quibus Psalmista dicit: *Filii hominum dentes eorum arma & sagittæ*) concisæ atque ferratæ, possunt etiam ea dicere Ps. 5[illegible]
quæ sequuntur: *Et peperimus, spiritum salutis tuæ* [b] *faciemus super terram*. Simul-

[a] Pari consensu tres mss. addunt, *atque luxuriæ*. Infra *ultimos*, pro *ultimus* restituimus, levioraque alia ex iisdem mss. castigamus.

[b] Victorius, *quem fecimus super terram*.

mulque considera quod perfectæ ætatis viros secare non possint; sed eos qui adhuc in utero sunt, vel qui solidum cibum capere nequeunt, & adhuc lacte nutriuntur infantiæ. Istæ autem prægnantes de *Galaad* sunt, quod interpretatur *translatio*, sive *transmigratio testimonii*. Migraverunt enim de Ecclesia in hæresim, & testimonia Dei, quæ prius acceperant, ad alienos terminos transtulerunt. Sed mittet Dominus ignem in domum Azael, quam

B

הזאל ipsi vocant AZAEL, id est, *visionem Dei*: ignem qui ligna in eis stipulamque consumat, & devoret fundamenta filii Ader. Debemus enim & juxta Septuaginta dicere, ne eos frustra proposuisse videamur. *Ader* interpretatur

Sermo hæreticorum compositus.

ἀπρέπεια, quem nos *decorem* possumus dicere: eo quod omnis sermo hæreticorum concinnus atque compositus, & habens pulchritudinem eloquentiæ sæcularis, facilius decipiat audientes. Ve-

C

ctes autem Damasci, quasi seræ robustissimæ atque * firmissimæ, hi intelliguntur, qui instructi sunt arte dialectica, & argumentis Philosophorum. Verbi gratia: Ostium vocatur, qui falsum dogma concepit & peperit, ut Arius in Alexandria: vectes ejus & firmissimæ seræ ejus, [a] Euticius & Eunomius, qui syllogismis & enthymematibus, immo sophismatibus & pseudomenis atque soritis, quæ ab aliis male inventa sunt, roborare conantur.

* al. *fortissima*.

Arius, Aetius & Eunomius Hæretici. [a]

D

Quumque contriti fuerint atque confracti vectes Damasci, disperdet etiam habitatores de campo ων, quod interpretatur *labor*, sive *dolor*. Omnes enim hæretici labore nimio ac dolore quærendi ordinem aliquem, & consequentiam hæreseos suæ reperire conati sunt. Et concidam tribum ex viris Charran, quod lingua nostra in *foramina* vertitur. Non enim habent fe-

E

nestras, per quas ad eos lumen veritatis introeat; sed foramina quædam & occultos meatus, per quos noxia & immunda ingrediantur animantia. Et captivus ducetur Aram, populus excelsus atque sublimis, qui erectus est in superbiam, & sibi cælestia repromittit, ut

A

capiatur in salutem suam: & juxta Hebraicum in Cyrenen, ubi vocatio Dei est, transferatur.

*Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Gazæ, & super quattuor non convertam * eum, eo quod * transtulerit captivitatem perfectam, ut * concluderet eam in Idumæa, & mittam ignem in murum Gazæ, & devorabit ædes ejus, & disperdam habitatorem de Azoto, & tenentem sceptrum de Ascalone, & convertam manum meam super Accaron, & peribunt* [b] *reliqui Philistinorum, dicit Dominus.*

V. 6. 7. & 8.

* al. *eos*.

* Vulg. *transtulerint* & *concluderent*.

LXX. *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Gazæ, & super quattuor non aversabor eos, eo quod captivam * duxerunt captivitatem Salomonis, ut concluderent eam in Idumæam, & emittam ignem super muros Gazæ, & devorabit fundamenta ejus, & disperdam habitatores Azoti, & auferetur tribus de Ascalone, & inferam manum meam * in Accaronem, & peribunt reliqui alienigenarum, dicit Dominus.*

* al. *duxerint*.

* al. *post Accaron*.

In tertia & quarta generatione peccata patrum se Dominus comminatur in Lege filiis redditurum: non in æqualitate judicii, ut alii peccent, & alii puniantur, sed magnitudine clementiæ, dum semper exspectat pœnitentiam: & quod in prima generatione delinquitur, non prius corripit & emendat, nisi tertia & quarta generatio venerit. Tale quid & Paulus Apostolus loquitur ad Romanos: *An divitias bonitatis ejus & sustentationis & patientiæ contemnis: ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera * sua.*

Rom. 2. 4. 5. 6.

* al. *ejus*.

Quod ergo dicit, hoc est: Exspectavi multo tempore ut agerent pœnitentiam, & ideo * nolui punire peccantes, ut aliquando conversi reciperent sanitatem. Verum quia tertio & quarto eadem faciunt, cogor mutare sententiam, & plagis corrigere delinquentes. Videamus autem quid Philistiim, & urbes ejus peccaverint, quos Septuaginta semper alienigenas transtulerunt; ubiquumque enim in veteri Te-

* al. *volui*.

[a] Vulgatam lectionem *Euticius*, quam nullo suffragante ms. Martianæus in *Aetius* mutaverat, nos restituimus. Neque vero illud est hominis eruditi, quod opinatur, si *Euticium* retineas, pro *Aetio*, nequaquam id reperiri consentaneum Ecclesiasticæ Historiæ. Notum econtrario, Aetium ab Arianis discessisse, quod illi Filium Patri per omnia similem natura dicerent: hic cum ipsam Dei naturam, sive essentiam in eo constitueret, quod ἀγέννητος, sive *ingenitus* sit, Filium, quia sit genitus, dissimilis a Patre naturæ esse intulit. Exinde Anomæorum nova hæresis exorta, cujus duæ quasi sectæ, eorum qui ab Eutichio, & qui ab Eunomio appellati sunt. Vide hac de re Socratem lib. 5. c. 24. & Sozomenum l. 6. c. 26.

[b] Maluit Victorius, *reliquiæ Philistinorum, dicit Dominus Deus*, quod postremum verbum Brixianorum quoque codicum auctoritate suppletur.

Testamento ἀλλοφύλους, id est, *alienigenas* legerimus, non commune nomen omnium externarum gentium, sed proprie Philistiim, qui nunc Palæstini vocantur, accipiendi sunt. Quid fecit Gaza, ut ad iracundiam atque vindictam Dominum provocaret? Transtulit captivitatem perfectam populi Judæorum, & conclusit eam in Idumæa, ut Idumæis venderet, quos ceperat ex Judæis. Pro *captivitate perfecta*, Septuaginta *captivitatem Salomonis* interpretati sunt: verbum Hebraicum [a] SALMA, quod significat *perfectam* atque *completam*, nomen *Salomonis* æstimantes. Denique Aquila ἀπηρτισμένην transtulit, & ἀναπεπληρωμένην: Symmachus & Theodotio τελείαν, quod non *Salomonem*, sed *perfectam* significat atque *completam*: ut nullus remanserit captivorum, qui non sit traditus Idumæis. Unde ignem se in Gazæ muros & ædes, sive fundamenta dicit esse missurum, qui universa devoret & absorbeat. Et quia Palæstinorum quinque legimus civitates, quæ propter arcæ injuriam percussæ sunt plagis, post Gazam transit ad Azotum, quæ appellatur ESDOD, & rursus ad Ascalonem, & voce terribili comminatur habitatores se Azoti perditurum, & tenentem sceptrum de Ascalone, regiam videlicet potestatem, sive tribum Ascalonis, ut nullus ibi remaneat, ne ultimæ quidem ætatis homines, qui trementes artus baculo regente sustentent. Rursumque transfert manum suam, ut percutiat Accaron. Et quattuor enumeratis urbibus, reliquas Philistiim civitates uno sermone comprehendit. *Et peribunt reliqui Philistiim:* quos aut Geth civitatem, aut omnes vicos qui supradictis urbibus subjacent, debemus accipere. Secundum Tropologiam sic nobis exponendum videtur. Gaza quæ Hebraice dicitur AZA, sonat *fortitudinem* vel *imperium*: Salomon, *pacificum*: Idumæus, *sanguinarium*, atque *terrenum*: Azotus, id est, Esdod, *ignem uberis*, sive *patrui*: licet quidam *dor*, pro *dod* male legentes, *ignem generationis* putent: Ascalon interpretatur *ignis homicida*, sive *appensa* & *ponderata*: Accaron, στείρωσις, id est, *sterilitas*, & * ἐκρείζωσις, quod interpretatur *eradicatio*.

[Margin: a שלמה — 1. Reg. 5. — אשדוד — עזה — * al. ἐκριζώσις.]

A Igitur Gaza quæ sibi fortitudinem scientiæ suæ & imperium repromittit, accusatur in eo quod captivos de familia Salomonis concluserit in Idumæa. Hos ego arbitror Judæorum magistros, & omnes qui occidentem sequuntur literam, noluntque recipere spiritum vivificantem; sed quæquumque interpretantur & sapiunt, volunt esse terrena, nec audiunt cum discipulis parabolas Dominum disserentem, & dicentem B eis: *Qui habet aures audiendi, audiat*: præsertim quum Apostolus manifestam historiam in duobus intelligat Testamentis. Unum [b] super montem Sina, quæ est Agar, & servit cum filiis suis: alterum super Jerusalem libera, quæ est mater nostra. Ignem igitur se in muros Gazæ, & omnia ejus dicit argumenta missurum, quibus sua mendacia circumdare nititur & tueri. Quumque ignem in muros miserit, de C vorabuntur ædes, sive fundamenta illius, quidquid firmum habere * poterit, & dialectica arte constructum. De Azoto quoque, quæ & ipsa alienigenarum est, auferet habitatorem: cujus, quia literam sequitur, ubera non lacte, sed igne sunt plena: & quæ mentitur ignem habere se patrui, [c] ejus universa generatio ignibus deputanda est. Et tollet sceptrum, sive tribum de Ascalone, ubi ignis homicida est. Sicut enim D ignis Domini salvos faciet eos, quorum corda penetraverit: sic ignis iste qui de cælo decidit, quasi fulgur, qui succendit diaboli sagittas, quosquumque afflaverit, interficiet. Transferet quoque manum suam super Accaron, ubi sterilitas & eradicatio est. Quiquumque enim spiritualem non receperit intelligentiam, audiet per Osee. *Da eis, Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sterilem, & ubera arentia.* Et ut omnia E semel uno sermone comprehenderet, perditurum se esse dicit omnes reliquias Philistiim, vel Geth civitatem, in qua torcular diaboli est, vel omnes reliquos Philistiim, qui interpretantur *cadentes poculo*. Quum enim inebriati fuerint, corruent, & in suo vomitu volutabuntur.

Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Tyri, & super quattuor non convertam eum, eo quod concluserint captivitatem perfectam in Idumæa, & non sint re- V. 9. & 10.

[Margin: Mat. 11. — Gal. 4. — * al. … — Osee 9.]

cor-

[a] Quidam mss. *Salama*, alii *Salomo*.
[b] Cisterciens. cum Palatin. mss. *Uno super montem Sina, quæ est Agar, & servi cum filiis suis: altero super &c.*
[c] Tres mss. *vel cujus universa generatio*.

cordati fœderis fratrum , & immittam ignem in murum Tyri , & devorabit ædes ejus . LXX. *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Tyri & ſuper quattuor non averſabor eam* [a] *, pro eo quod concluſerunt captivitatem Salomonis in Idumæa , & non ſunt recordati teſtamenti fratrum . Et emittam ignem ſuper muros Tyri , & devorabit fundamenta ejus .* Eaſdem [b] tres & quattuor impietates , ſive ſcelera quæ imputaverat Damaſco , Gazæ , & Azoto , & Aſcaloni , & Accaroni , & reliquis urbibus Philiſtiim , etiam Tyro ingerit , & exprobrat quare concluſerit captivitatem conſummatam atque perfectam in Idumæa , de quibus ſupra diximus : *& non * ſunt recordati fœderis fratrum ſuorum .* Quærimus quomodo Tyrii fratres ſint Judæorum? Fratres hic amicos vocat & neceſſitudine copulatos , eo quod Hiram princeps Tyri cum David & Salomone habuerit amicitias , intantum ut & ille in ædificationem Templi atque palatii , ligna cedrina ratibus Joppen uſque perduceret : & hi frumentum & oleum Tyriis largirentur , & viginti urbes in Baſan * ei dono darent : quas ille quia graminis plenæ erant , ſuſcipere noluit . Ignem igitur in muros ejus ſe miſſurum eſſe dicit , & devoraturum ædes vel fundamenta ejus , quod Ezechiel Propheta in viſione Tyri , Nabuchodonoſor regem Chaldæorum feciſſe commemorat , ubi ait : *Circumdabit te munitionibus , & comportabit aggerem in gyro .* Et rurſum : *Nabuchodonoſor rex Babylonis ſervire fecit exercitum ſuum ſervitute magna adverſum Tyrum . Omne caput decalvatum , & omnis humerus depilatus , & merces non eſt reddita ei , neque exercitui ejus ſuper Tyrum pro ſervitute , qua ſervivit mihi adverſum eam :* eo quod aggerem ad capiendam Tyrum , quæ fuit prius inſula , illius comportarit exercitus . Quod & Alexandrum Macedonem feciſſe narrat hiſtoria , ut ex inſula peninſulam faceret , quam Græci vocant * χεῤῥόνησον . Tyrus interpretatur *tribulatio* , ſive *coanguſtans* : omniſque doctrina perverſa capere nititur veritatem , & concludere eam in terrenis ſenſibus , & non recordabatur fœderis fratrum ſuorum , quod de litera debeamus aſcendere ad ſpiritum , de terrenis ad cæleſtia : præceptumque ſit nobis deſcribere ſacram Scripturam in corde noſtro tripliciter . Mittet autem Deus ignem in omnes munitiones Tyri , qui non ſolum muros , ſed & fundamenta illius devorabit . De captivitate Salomonis , pro quo in Hebraico habetur , *conſummata* atque *perfecta* , ſupra diximus .

* al. ſint

Amici fratres dicuntur.

3. Reg. 5. 2. Paral. 2.

* al. eis.

Ezech. 29. 6.

Ibid. 26. 18.

* al. χεῤῥόνησον.

Hæc dicit Dominus : Super tribus ſceleribus Edom & ſuper quattuor non convertam eum : eo quod perſequutus ſit in gladio fratrem ſuum , & violaverit miſericordiam ejus , & tenuerit furorem ſuum , & indignationem ſuam ſervaverit uſque in finem : mittam ignem in Themam , & devorabit ædes Boſræ . LXX. *Hæc dicit Dominus : Super tribus impietatibus Idumææ & ſuper quattuor non averſabor eos , eo quod perſequutus ſit in gladio fratrem ſuum , & violaverit vulvam ſuper terram , & rapuit in teſtimonium horrorem ſuum , & impetum ſuum cuſtodivit in æternum : & emittam ignem in Theman , & devorabit fundamenta murorum ejus .* Edom ipſe eſt qui & Eſau , ob coctionem rufæ lentis ita appellatus , cujus edulio primogenita perdidit : hic alio nomine appellatur Seir , *piloſus* & *hiſpidus* . Unde montes Idumæorum vocantur montes Seir , & ab Edom Græco ſermone Idumæa dicitur . Iſte perſequutus eſt in gladio fratrem ſuum , filios videlicet Jacob , de quibus in benedictionibus Iſaac , quibus benedicit primum Jacob , & poſtea Eſau , plenius ſcriptum eſt : ut odium fratrum ſervaretur in poſteris , & gens Idumæa intantum perſequeretur fratres ſuos , ut [c] egredientibus de Ægypto ne tranſitum quidem in terram ſanctam concederet , & non ſolum in gladio perſequutus eſt fratrem ſuum ; ſed violavit miſericordiam , ſive vulvam ejus , vel ut apertius interpretatus eſt Symmachus , *viſcera propria* : ut obliviſceretur germanitatis , & obduraret viſcera miſericordiæ , fratremque ſe eſſe neſciret , & contemneret vulvam Rebeccæ , quæ uno partu geminos ediditſet infantes . Quodque ſequitur : *Et tenuit ultra furorem ſuum , & indignationem ſuam ſervavit uſque in finem* , odium monſtrat antiquum , quod nunquam ſibi pace juncti

V. 11. 12. & ſeqq.

Unde Eſau appellatus Edom.

[a] Hæc mſ. Ciſtercienſis lectio , quam repoſuimus , Græco quoque textui , ὀυκ ὑποστραφήσομαι αὐτὴν , ἀνθ᾽ ὧν &c. conformis eſt . Antea legebatur , *non averſabor eos , eo quod* &c.

[b] Deerat penes Martian. *tres* .

[c] Martian. *egredienti* , & pejus paulo poſt , *vulvam ejus , ut apertius* &c. abſque interjecto *vel* , quod mſſ. noſtri , & Victor. ſupplent .

* juncti sunt. Unde pœnam pro sceleribus comminatur, & dixit: *Mittam ignem in Theman*, quæ Idumæorum regio est, & vergit ad Australem partem, quod interpretatur *Theman*: quæ provincia non solum Theman, sed & Daron & Nageb dicitur, eo quod Eurum & Austrum Africumque respiciat. Quodque dicit: *Devorabit ædes Bosræ*, non ut quidam putant, alteram civitatem, sed Idumæam, ὀχυρωμένην * & *munitam* significat, juxta illud, quod in Isaia legimus: *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra:* * *iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* Quidquid de Esau & Jacob diximus, referamus ad Judæos & populum Christianum. Illi enim terreni & sanguinarii, persequuti sunt fratrem [a] Jacob, qui eos supplantavit, & abstulit primogenita eorum, & persequuti sunt in gladio, ita ut substantias possessionesque credentium publicarent, quod in Actibus Apostolorum legimus: & violaverunt misericordiam ac jura naturæ, oblitique sunt matris suæ Rebeccæ, quæ interpretatur *patientia*, & simul eos generavit in Chisto: antiquumque furorem & iracundiam tenentes, usque hodie in synagogis suis sub nomine Nazarenorum blasphemant populum Christianum: & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi. Sed Dominus mittet ignem in Theman, in deserta siccaque Judææ (quæ nequaquam irrigantur imbribus Prophetarum) & devorabit omnes munitiones eorum, sive fundamenta murorum ejus, ut omni sensu literæ concidente, superædificetur Ecclesia Christi Domini fundamentis. Pro misericordia, Septuaginta, *vulvam* transtulerunt. Et pro furore, *horrorem*: & pro indignatione, *impetum*, ducti ambiguitate verborum: quia REHEM, & *vulvam* & *misericordiam*: APHPHO, & *furorem ejus*, & *horrorem suum* significat: EBRATH vero & *indignatio* & *impetus* dicitur. Porro ARMANOTH, quas nos *ædes* interpretati sumus, Aquila & Symmachus βάρεις [b], id est, *domos*, Theodotio *habitatores* transtulit: soli Septuaginta & hic & supra *fundamenta* dixerunt.

* al. conjuncti sint.
* f. idest
Isa. 63. 2.
* al. sic
Act. 2, 4.
Judæi populum Christianum blasphemabant in synagogis.
רחם
אפו
עברת
ארמנות

V. 14. & 15. *Hæc dicit Dominus: super tribus sceleribus filiorum Ammon & super quattuor non convertam eum: eo quod desecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum, & succendam ignem in muro Rabbæ, & devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, & in turbine in die commotionis: & ibit Melchom in captivitatem, ipse & principes ejus simul, dicit Dominus.* LXX. *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus filiorum Ammon & super quattuor non aversabor eos, eo quod desecuerit prægnantes Galaaditarum, ut dilataret terminos suos: & succendam ignem super muros Rabba, & davorabit fundamenta cum clamore in die belli, & commovebitur in die consummationis suæ: & ibunt reges in captivitatem, ÷ sacerdotes eorum : & principes eorum simul, dicit Dominus.* Filios Ammon qui de Lot stirpe generati sunt, & habitant in Arabia, ubi nunc est Philadelphia, corripit sermo divinus: quare sub Saule rege Judææ Naas Ammonites princeps eorum vastaverit Jabes Galaad, & desecuerit prægnantes ejus, ut dilataret terminos suos, & omnem Galaaditin suo imperio subjugaret. Unde comminatur succensurum se ignem in muros Rabba, quæ fuit metropolis Ammonitarum, ut devorentur ædes illius in clamore & in ululatu vincentis exercitus: in die commotionis & turbinis, quando captivi ejus, Nabuchodonosor vincente, ducentur: & idolum Ammonitarum, quod vocatur Melchom, id est, *rex eorum*, feretur in Assyrios: & principes ejus, id est, sacerdotes ejus pariter abducentur. Sacerdotes in Hebræo non habetur, sed principes. Addiderunt itaque Septuaginta *sacerdotes*, ut si velis scire qui sint illi principes, audias sacerdotes. Inter crudelitatem autem Damasci & filiorum Ammon hoc interest, quod illi contriverunt in plaustris ferreis Galaad, sive in serris ferreis prægnantes Galaad [c]: isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum suum. In Damascenis, qui bibunt sanguinem, accipiuntur hæretici, qui non solum populum Dei ab Ecclesia [d] diripuerunt, sed & contriverunt eum, & commolierunt ferreis dentibus, de quibus scriptum est: *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis.* In

1. R. 11.
Hæretici & Schismatici.
Ps. 52. 5

a Pro *Jacob*, Palatini mss. *suum* legunt, Victorius utrumque retinuit. Levia id genus alia præterimus.
b Recole quæ supra observamus in Osee 8. col. 9. not. c.
c Turpi errore ob ejusdem vocis *Galaad* occursum in Martian. editione prætermissa est hæc maxime necessaria ad Ammonitarum differentiam notandam pericope: *isti autem dissecuerunt prægnantes Galaad.*
d Legendum est, ait Victorius, *diruperunt*, ut aliquor Brixiæ codd. legunt: quæ vox magis pertinet ad scissuram, & sectionem, de qua in Propheta scribitur.

In filiis Ammon qui interpretatur *populus mœroris*, vel *populus meus*, schismaticos accipimus, qui separant quidem deceptam multitudinem ab Ecclesia Dei, & rudes animas, quæ nuper Christi concepere sermonem, abrumpunt & dividunt: tamen hoc non faciunt crudelitate, qua hæretici deceptos quosque trucidant, sed in eadem regula fidei permanentes, dilatare cupiunt terminos suos, & nomen gloriæ in posteros mittere. Itaque Dominus comminatur se muros Rabbæ, id est, multitudinis, in die ululatus & belli, commotionis & turbinis incensurum, & regem eorum, auctorem schismatis ire captivum, & principes Ecclesiæ jugo colla submittere.

Cap. II.

HÆc dicit Dominus: *super tribus sceleribus Moab: & super quattuor non convertam eum: eo quod incenderit ossa regis Idumææ usque * ad cinerem. Et mittam ignem in Moab, & devorabit ædes Carioth: & morietur in sonitu Moab in clangore tubæ: & disperdam judicem * in medio ejus, & omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.* LXX. *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Moab & super quattuor non aversabor * eos: pro eo quod incenderit ossa regis Idumææ in cinerem: & emittam ignem in Moab, & devorabit fundamenta civitatum ejus, & morietur in infirmitate Moab cum clamore, & cum voce tubæ: & disperdam judicem ex ea, & omnes principes ejus interficiam [a], dicit Dominus.* Non solum filii Ammon, sed & Moab de Lot semine procreatus est, qui fratris Abraam filius fuit. Et ut ostendat se Deus omnium Dominum, & cunctas animas ad suum, qui earum conditor est, imperium pertinere, regis quoque Idumæorum injuriam vindicat, immo scelus quod in eum a Moabitis perpetratum est, ut ossa ejus usque ad cinerem concremarent, & sævitiam suam, & rabiem nec in morte finirent. Tradunt Hebræi, ossa regis Idumææ jam sepulti, qui cum Joram rege Israel, & Josaphat rege Juda ascenderat adversum Moab, in ultionem doloris a Moabitis postea convulsa atque succensa. Ob hanc ergo, inquiunt, caussam Deus missurum esse se dicit ignem in Moab, vel metropolim Moabitarum, a qua tota est appellata provincia, vel universam provinciam, ut * devoret ædes Carioth, quod nomen est civitatis: licet Septuaginta *urbium ejus* interpretati sint, id est, Moab: periturumque in sonitu & in ululatu vincentis exercitus: quorum Hebraice alterum dicitur SAON, alterum [b] THERUA: & in clangore tubæ sive buccinæ, hoc enim SOPHAR significat. Quumque perierit Moab, vanum erit principum judicumque consilium, urbibus pariter ducibusque subversis. Quomodo autem non oportet transferre captivitatem perfectam, sive Salomonis, & concludere eam in Idumæa, ut de excelsis atque cælestibus humiles faciat atque terrenos, quod Gaza & Tyrus fecisse memorantur: sic ossa regis Idumææ comburere non debemus, & in cinerem favillamque dissolvere. Judæi transferunt intelligentiam spiritalem in carnes Idumæas: sensumque regium, qui versatur in litera, & est solidissimus atque firmissimus genealogiis quibusdam & traditionibus superfluis enervant atque comminuunt, & in pulverem redigunt; & non solum illi hoc faciunt, sed omnes hæretici, qui volunt in modum humanæ similitudinis sedere Deum in solio excelso & elevato, & pedes ponere super terram, ne scilicet pendeant: habere nasum, quo odoretur odorem bonæ fragrantiæ: oculos, quibus videat: manus, per quas operetur: pedes, per quos ambulet: aures, quibus audiat: os, quo loquatur: dentes, quibus cibos conterat. Qui legit introiisse Judam ad Thamar meretricem & ex ea duos filios procreasse: si turpitudinem sequatur literæ, & non ascendat ad decorem intelligentiæ spiritalis, * comburet ossa regis Idumææ. Qui putat Osee accepisse uxorem fornicariam, & nihil plus sentit in dicto, quam verbis simplicibus continetur, ossa comburet regis Idumææ. Et idcirco mittet Dominus ignem in Moab, qui interpretatur *ex patre*, eo quod natus quidem sit ex Deo, sed eum reliquerit. Et devorabit civitates, sive oppida ejus, quod interpretatur *Carioth*. Unde & Cariathiarim in linguam nostram vertitur, *villa silvarum*. Et non aliter morietur Moab, nisi in clamore & sonitu & ululatu, & clangore buccinæ

Marginal notes: * al. in — * Vulg. addit. & — * al. de — * al. eum — Hebræorum traditio. — 4. Reg. 3. — * al. devorares. — [b] שאון תרועה שופר — Hæreticorum terrena intelligentia. — Genes. 38. — * al. comburit. — Osee 1.

[a] Addit Cisterciens. ms. *cum eo*, quæ verba in plerisque etiam Græcis codd. reperiuntur.

[b] Duo mss. *Thruah*, & *Suphar*.

cinæ, ut excelsis sensibus opprimantur, A atque in sanctis libris clangoribus buccinæ comparantur. Tunc & judices & principes, & omnes qui præsunt terrenis operibus, destruit sermo divinus, & præcipit Ecclesiæ doctoribus: *In montem excelsum ascende qui evangelizas Sion, exalta vocem tuam qui prædicas Jerusalem.* (Isai. 40. 9.)

V. 4. & 5. *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Juda, & super quattor non convertam eum: eo quod abjecerit legem Do-* B *mini, & mandata ejus non custodierit: deceperunt enim eos idola sua post quæ abierant patres eorum, & mittam ignem in Juda, & devorabit ædes Jerusalem.* LXX. *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus filiorum Juda, & super quattuor non aversabor eos: quia repulerunt legem Domini, & præcepta illius non custodierunt, & decepti sunt in vanitatibus suis,* [a] *quas sequuti sunt patres eorum: & emittam ignem in Juda, & devorabit* C *fundamenta Jerusalem.* Cæteris supradictis urbibus, gentibusque Damasco & Azoto, Ascaloni, Gazæ, Accaron, & reliquis oppidis Palæstinorum, Tyro quoque & Idumææ & filiis Ammon, & Moab non exprobrat quod legem Dei abjecerint, & illius mandata contemserint; non enim habuerunt scriptam legem, sed naturalem. Unde dicit eos violasse viscera propria & viscera misericordiæ, & contrivisse in D plaustris ferreis prægnantes Galaad, & transtulisse captivitatem Salomonis, sive perfectam, & conclusisse in Idumæa, nec esse recordatos fœderis patrum suorum, & persequutos esse in gladio fratrem suum: & in tantam non dico crudelitatem, sed rabiem prorupisse, ut incenderent ossa regis Idumææ, & non paterentur mortem esse omnium extremum malorum. (Mors omnium extremum malum.) Judas autem, in quo illo tempore, quo hæc dicebantur, erat Dei religio & E Templum & cæremoniæ, qui acceperat legem, & præcepta, & judicia, & testimonia, atque mandata (super quorum differentia in decimo octavo Psalmo, & in centesimo decimo octavo plenius disputatur) increpatur a Domino atque convincitur, & digna supplicia recepturus est, quare abjecerit legem ejus, & mandata illius non custodierit. Quæ quia abjecit atque contemsit, ordine & via deceperunt eum idola sua. Non enim poterat ante ab idolis decipi, nisi legem Domini repulisset, & mandata illius non fecisset. Hæc sunt idola post quæ abierunt patres eorum in Ægypto, Ægyptii bovis simulacra fingentes, & adorantes Beelphegor, & colentes Astaroth, & Baalim. Unde Dominus comminatur etiam in Judam se ignem esse missurum, qui devoret ædes, & fundamenta Jerusalem: non illius in qua pacis visio commoratur, sed earum quæ sub nomine Jerusalem in diversis urbibus surrexerunt. Quidquid de Juda diximus, refertur ad Ecclesiam, in qua est vera confessio, & pax Domini, & visio veritatis. Et * ideo arguitur quod legem Dei contemserit, & ejus mandata non fecerit, & unusquisque adorans vitia sua atque peccata, Deum ceperit habere a quo victus est, dicente Petro Apostolo: *A quo enim quis superatur, hujus & servus est.* (2. Petr. 2.) Avarus aurum, gulosus ventrem, libidinosus penem & Beelphegor colit: lasciva mulier, quæ quum sit in deliciis vivens, mortua est, adorat venerias voluptates. (Vitia sunt idola nostra.) Unde mittet Dominus ignem in Juda, & devorabit ædes pessimas, & fundamenta vitiosa, quæ Jerusalem gloriam perdiderunt; simulque discimus Creatorem omnium, non solum Judæ & Israel, sed universarum gentium habere curam, & juxta Apostolum, eos qui sine lege peccaverunt, perire sine lege, & qui in lege commisere delicta, lege Domini judicari. (Deus habet curam omnium gentium.) (Rom. 2.)

(* al. ita.)

V. 6. 7. & 8. *Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Israel, & super quattuor non convertam eum: pro eo quod vendiderit* * *argento justum, & pauperem pro calciamentis, qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum, & viam humilium* [b] *declinant, & filius & pater ejus* * *introierunt ad puellam, ut polluerent nomen sanctum meum, & super vestimentis pigneratis accubuere juxta omne altare, & vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.* LXX. *Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus Israel, & super quattuor non aversabor* * *eos: pro eo quod vendiderit argento justum, & pauperem propter calciamenta, quæ calcant super pulverem*

(* Vulg. pro argento.) (* Vulg. abierunt.) (* al. eum.)

[a] Iterum Cisterc. ms. heic supplet, *quas fecerunt, & quas* &c. quæ quidem & in Græcis plerisque codicibus verba sunt, ἃς ἐποίησαν: desunt vero in Aldino.

[b] Quod Victor. ad Vulgatæ dumtaxat exemplum, ut idem servaretur tempus, rescripsit, *declinant*, pro *declinabant*, nunc ex Hieronymianis quoque mss. asserimus: in quorum uno Cisterc. paulo post, *violarent*, cum Vulgata legitur pro *polluerent*.

a *verem terræ: & a pugno percutiebant capita pauperum, & viam humilium declinabant, & filius & pater ejus ingrediebantur ad eandem puellam, ut contaminarent nomen Dei sui: & vestimenta sua alligantes funibus, faciebant umbracula juxta altare, & vinum de calumniis bibebant in domo Dei sui.* Idcirco ponit novissimum Israel, id est, decem tribus, quoniam prope omnia quæ sequuntur, ad ipsum scripta prædiximus, ut sub uno textu sermo propheticus libri ordinem contineret. Primum ergo eorum scelus est, sive impietas, in tribus criminibus enumerata, vel quattuor, quod propter pecuniam hominem vendiderint, & hominem justum, qui in eo admirabilior est, quod nec paupertate superatus est, ut iniquum aliquid faceret: & si quidem pauperem justum famis necessitate compulsi pretio vendidissent, esset aliqua sceleris excusatio: nunc autem pro re vilissima, calciamentis, quibus pulverem calcant & fimum, pretiosam animam hominis vendiderunt. Isti juxta Septuaginta percutiunt in capite pauperem, secundum Hebraicum, conterunt super pulverem terræ capita pauperum, & in tantam elevantur superbiam, ut nolint cum hominibus ambulare. Et ne parvum videretur hoc facinus, filius & pater ad unam ingressi sunt puellam, ut nomen Dei sanctum violarent. Quidquid ergo fit turpiter, ad Dei refertur injuriam, qui dicit: *Per vos nomen meum blasphematur in gentibus.* Hoc est quod & Apostolus scribit ad Corinthios: *Omnino auditur in vobis fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes quidem, ita ut uxorem patris habeat aliquis. Et vos inflati estis, & non potius luxistis; ut tolleretur de medio vestrum qui hoc opus fecit.* Crebro evenit, ut pater filii sui uxorem, b socer polluat nurum, quod in Lege utrumque prohibetur: *Turpidinem patris tui non revelabis, & turpitudinem nurus tuæ non discooperies.* Habet itaque & litera utilitatem maximam si servetur. Et quia omne flagitium, si terminum pudoris excesserit, crimina auget criminibus, & semper ad deteriora procedit, etiam super vestimentis * pigneratis

Homo paupertate non [illegible]ratus [illegible]mirabilior.

1. Pet. 2. 12.

2. Cor. 5. 1. 2.

Levit. 18. 7

* al. oppigneratis.

A ratis accubuere decem tribus juxta omne altare ,: quod ita interpretantur Hebræi: Super vestimentis eorum, qui ad idola ire nolebant, & quæ vi ex torserant epulantes in idolio, accubabant. Secundum Septuaginta autem tantus erat contemtus in Deum, ut vestimenta sua, in quibus dormiunt, vel in quibus fornicantur, juxta altare funibus extenderent, & facerent παραπετάσματα, id est, *velamina*, quo B fornicantes in Templo nullus aspicere posset: & ebrietati & libidini servientes etiam ipsum vinum quod bibebant, non de proprio labore, sed de calumniis emerent: & hoc faciebant in phano dei sui, ut quos putabant deos, turpitudine ac stupris polluerent. Hæc loquuntur, & sic edisserunt, qui simplicem sequuntur historiam. Nos autem, qui in Osee docuimus, sub nomine Israelis, & Samariæ, & E- C phraim, & filiorum Joseph (de qua tribu fuit Jeroboam, qui a regno David & Jerusalem, & Templo Dei populum segregavit (hæreticos significari: etiam nunc post Judam & Jerusalem, quæ interpretatur Ecclesia, intelligamus ad hæreticos sermonem dirigi propheticum, qui vendunt virum sanctum justumque, sed pauperem, pro pecunia. Vir pauper & justus, ille est Ecclesiasticus, qui non habet D scientiam Scripturarum, sed simplicitate contentus, facit mandata, quæ jussa sunt, de quo scriptum est. *Pauper non sustinet comminationem.* Et ad Galatas: *Tantum ut pauperum memores essemus.* Hæc omnes hæretici pro divitiis faciunt, & pro calciamentis, quibus calcant pulverem terræ: quia enim non possunt nudis pedibus stare super terram sanctam (in qua stetit Moyses, & Jesus filius Nave: unde Apostoli E nudis pedibus jubentur incedere, ne quid mortis habeant & pellium, quæ referuntur ad carnes) ideo percutiunt in capite pauperes. Et Salvator discipulis præcepit, ut si forte, quoniam adhuc versabantur in terra, mortale quid in eorum operibus adhæsisset, excuterent pulverem de pedibus suis. Percutiunt autem hæretici capita pauperum, quanquam hoc in Hebraico non

3. Reg. 12.

Prov. 13. 8.

Gal. 2. 10.

Exod. 3.

Josue 5.

Luc. 10.

Mat. 10. Marc. 6.

a Vocem, *pugno*, Cisterc. ms. non agnoscit: in Græco tamen est ἐκονδύλιζον: quod est, *pugnis verberabant*.

b Interserunt, quibus utimur, mss. *idest*, qua quidem suffecta vocula, sensus utquunque constat. Verum quod subdit, utrumque in Lege prohiberi, sive ut in iisdem est mss. *quorum in Lege utrumque prohibetur*, idque re ipsa præfert Levitici locus pro diversis accipi debere, manifesto liquet, cum tamen [illegible] contrario heic unum atque idem sit, si pater fi[illegible] [illegible]xorem, & socer polluat nurum. Quamobrem facile assentiar Victorio corrigenti, *ut filius patris sui uxorem, socer &c.*

* al. legatur. non * legitur: quia viam humilium declinaverunt. Via humilium illa est, Joan. 14. 6. quæ dicit: *Ego sum via, vita, & veritas*, quæ nos provocat, ut ambulemus Matth. 11. 28. per eam, & dicit: *Venite ad me, omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*. Omnes autem hæreticorum principes intumescunt superbia, de 1. Tim. 3. 6. quibus & Apostolus loquitur: *Ne inflatus incidat in judicium diaboli*, qui dicit: Isai. 14. *In cælum ascendam, super sidera cæli ponam nidum meum; ero similis altissimo*. Jacob. 4. Unde & superbis hæreticis Deus resistit: humilibus autem Ecclesiasticis dat gratiam. Filius quoque & pater introierunt ad unam puellam, ut violarent atque polluerent nomen sanctum Dei. Patrem nostrum esse populum Judæorum, sæpe legi- 1. Cor. 10. 1. 2. mus, dicente Paulo: *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube* Deut. 32. 7 *& in mari*. Et in alio loco: *Interroga patres tuos, & annuntiabunt tibi: seniores* Psal. 44. 17 *tuos, & dicent tibi*. Et rursum: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Unde & Cant. 1. 5. Ecclesia gentium loquitur: *Filii matris meæ pugnaverunt contra me*. Nos ergo filii sumus, & pater populus Judæorum. Peccamus, & scelus committimus, quando ad observationem sabbathi, circumcisionis injuriam, cæremonias legis abolitæ cum parente nostro ingredimur, quibus dicit Apostolus; Galat. 5. 2. 4. *Ecce ego Paulus dico vobis: quia si circumcidamini, Christus vobis nihil prodest*. Et iterum: *Qui in lege justificantur, a gratia exciderunt*. Qui legem observat cum Evangelio, violat nomen Dei. Qui ita ingreditur Ecclesiam, ut Legem servet in Evangelio, iste cum patre ingreditur ad puellam, & committit stuprum, & violat nomen Domini. Unde qui dicunt non nocere Judæis post adventum Christi, si ita credant in Dominum, ut Legis quoque præcepta custodiant, patrem & filium una fornicatione contaminant. Sed & vestimenta sua ligantes funibus, velamina faciunt juxta altare, prætendentes fidem Chri- Galat. 3. sti. Quotquot enim in Christo baptizati sunt, Christum induerunt: & vestimenta sua, quæ peccatorum funibus ligaverunt, opponunt oculis videntium, ne eorum cernantur flagitia: ut qui altare respicit, stuprum non suspicetur. Contra Hæreticos. Hoc faciunt omnes hæretici sub Christiano nomine fornicantes, & erroribus suis atque menda-

A ciis obtendentes testimonia Scripturarum. Unde & Apostoli vestimentis Mat. 21. suis straverunt pullum Asinæ, ut mollius sederet Dominus, & ex Lege ac Prophetis stratam calcaret viam. E-contrario hæretici non substernunt vestigiis Salvatoris vestimenta sua; sed ligant ea juxta altare, & prætendunt peccatis suis, ut bibant vinum de calumnia, sive damnatorum, qui ex eo quod egressi sint de Ecclesia, damna- B ti sunt. Hoc vinum est Sodomorum, furoris draconum & aspidum, quod qui biberit, sanari non poterit. Bibunt autem vinum non in domo Dei, ubi Templum est & Jerusalem; sed in domo Dei sui, quem sibi artifici sermone finxerunt.

Ego autem exterminavi Amorrhæum a facie eorum, cujus altitudo cedrorum altitudo ejus, & fortis ipse quasi quercus: & contrivi fructum ejus desuper, & radices C *ejus subter. Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti, & * eduxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi: & suscitavi de filiis vestris in Prophetas, & de juvenibus vestris Nazaræos*. LXX. *Ego autem abstuli Amorrhæum a facie eorum: cujus erat sicut altitudo cedri sublimitas ejus, & fortis quasi quercus: & arefeci fructum ejus desuper, & radices ejus deorsum. Ego eduxi vos de terra Ægypti, & circumdu-* D *xi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæorum: & assumsi de filiis vestris in Prophetas, & de juvenibus vestris in sanctificationem*. Vos quidem vendidistis argento justum, & pauperem pro calciamentis, percutientes ejus caput, sive conterentes in pulvere capita pauperum, & viam humilium * declinastis, intantum ut pater & filius ad unam introirent puellam, & violarent sive polluerent nomen sanctum meum, & vestimenta E vestra lupanaribus & fornicatione polluta, peccatorum vinculis nexuistis: ita ut in loco sancto committeretis adulterium, & ebrietati injustitiam copulantes, vinum biberetis alienum, & hoc faceretis in domo Dei vestri. Ego autem econtrario pro malis vestris, quæ mihi reddidistis, vobis tribui bona, ut exterminarem, egredientibus vobis de Ægypto, ante faciem vestram, Seon regem Amorrhæorum, qui tam excelsus erat & fortis quasi cedrus & quercus, & contrivi ejus fructum desuper, & radices deorsum. Ego

Deut. 29. Ego vos eduxi de Ægypto, & per quadraginta annos longo ad terram sanctam feci pervenire circumitu, ut possideretis terram Amorrhæi, de qua supra diximus: quam divisit Moyses (Num. 32.) filiis Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manasse; & post tanta beneficia etiam hoc addidi, ut de filiis vestris assumerem mihi Prophetas, & de juvenibus vestris, sive electis, facerem Nazaræos, quos Septuaginta interpretati sunt, *sanctificatos*. Neque vero ubi de B laudibus dicitur Dei, historiæ ordo servandus est; sed frequenter evenit ut quæ prima facta sunt, extrema dicantur, & quæ novissima, referantur ad prima. Quod septuagesimus septimus Psalmus, & centesimus quartus, ubi signorum potentia, non ordo describitur, docere nos poterunt, & tituli Psalmorum, de quibus duo tantum ponamus exempla, tertii Psalmi, & quinquagesimi primi, ubi quæ prius C facta sunt, narrantur extrema, & quæ extrema legimus, referuntur in principio. Ante enim de Doec Idumæo (1. Reg. 21. & 22.) scriptum legimus in Regum volumine, qui titulus est quinquagesimi primi Psalmi, quam Absalon contra patrem (2. Reg. 15.) surgeret, quod in tertii Psalmi titulo prænotatur. Itaque & Amorrhæus (2. Reg. 21. 22.) novissimus exterminatus est, sive deletus, quod nunc primum refertur, & quod ascendere eos fecit de terra Ægypti, D & reduxit in eremum per quadraginta annos, in principio factum legimus, quæ hic ultima dicuntur ordine commutato. Prius ergo quam educeret nos Deus de terra Ægypti, de fornace ferrea, exterminavit ante faciem nostram Amorrhæum, qui dicitur *amarus*, sive λαλητός, id est, *loquens*, sive *famosus*, & frequenti sermone celebratus. Hic autem Amorrhæus & rex Amorrhæorum appellatur Seon, arbor in- E fructuosa & sterilis, non quod fructus non faciat, sed malos afferat fructus, de quibus dicitur: *Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excidetur, & in ignem mittetur* (Matt. 3. 10. & 7. 19.). Et de pseudoprophetis legimus: *Qui veniunt in * vestimentis ovium, & intus sunt lupi rapaces, ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Ibid. 7. 15. 16. * al. vestitu): ex malis videlicet fructibus. Sive igitur fructum non faciat, sive faciat, sed non bonum: infructuosa arbor appellatur. Iste Seon,

Ordo historiæ in laudibus Dei non servatur, præcipue in Psalmis 3. & 51.

A de quo scriptum est; *Jam securis ad radices arborum posita est* (Luca 3. 9.), quia infructuosa arbor fuit, Domino percutiente succisus est, cujus altitudo cedrorum altitudini comparatur, de quibus legimus: *Vidi impium exaltatum & elevatum sicut cedros Libani: & transivi, & ecce non erat, & quæsivi eum, & non est inventus locus ejus* (Ps. 36. 35. 36.). Et pulchre transisse se dicit, quia ei qui transit de sæculo, & dicere potest: *Transiens videbo visionem hanc magnam* (Exod. 3. 3.), aufertur cedrus, & locus superbiæ non poterit inveniri. Fortitudo quoque ejus, quasi quercus arboris durissimæ atque fortissimæ. Ex cujus vocabulo Philo vir disertissimus Hebræorum, Esau appellatum putat δρύϊνον, id est, *quercinum* & *roboreum*: licet & Esau possit ποίημα, id est, *factura* intelligi, ut ad mala opera referatur. De hoc forti atque robusto [a] Dominus loquitur in Evangelio: *Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt * omnia quæ possidet: si autem* fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus * auferet, in quibus confidebat, & spolia ejus * distribuet* (Luc. 11. 21. 22. * al. et. * al. aufert. * al. distribuit.). Nobisque præstitit Dominus, ut fructus hujus Amorrhæi Seon, quem interpretari infructuosam arborem diximus, quia mali erant, contereret desuper, & auferret, ne quis bonos æstimans, comederet & periret. Radices quoque illius succidit atque comminuit, ut nihil postea malæ arboris pullularet. Ipse Dominus fecit nos exire de sæculo, & per annos quadraginta, qui numerus semper afflictionis & jejunii luctus est & doloris, per tribulationes, & angustias pervenire in terram sanctam, ut possideremus primum terram Amorrhæi, & illius quondam regio fieret nostra possessio, & postea suscitaret de filiis nostris Prophetas, omnes sanctos viros, qui acceperunt spiritum propheticum, de quibus in prima Epistola ad Corinthios plenius legimus. Et de juvenibus [b] nostris, vel electis assumeret Nazaræos & sanctificatos, qui Deo animas suas immolantes, vinum quod inebriare potest, & statum mentis evertere, non attingunt: ut habeant comam Samson (Judic. 16.), in cujus capite (quia caput viri Christus est) fortitudo & victoria consistebat.

Esau quid vocatus juxta Philonem Judæum.

Numerus quadraginta afflictionis & jejunii &c.

(a Luc. 11. 21.) (b 1. Cor 14.)

V. 12. *Nunquid non est ita filii, Israel, dicit Domi-*

Q 2

a Heic post Victorium vocem *Dominus*: supra ubi Ps. 36. laudat, verbum *legimus*, & passim ejusmodi alia contextui necessaria ex mss. restituimus.

b Martian. *vestris*, pro *nostris*: quidam mss. neutrum sciunt.

Dominus, & propinabatis Nazaræis vinum & Prophetis mandabatis, dicentes: ne prophetetis. [a] LXX. similiter. Me vobis tanta præstante beneficia, ut adversarios vestros interficerem, & terram eorum vobis traderem, & de filiis vestris ac juvenibus Prophetas eligerem & Nazaræos, meoque cultui consecrarem. Nunquid potestis dicere quod ista non fecerim, & meam erga vos clementiam, per quam vivitis, denegarim? Qui in tantam rabiem prorupistis, ut inebriaretis Nazaræos meos vino, quibus lege præceptum est, ut omne quod inebriare potest, non bibant: & Prophetis mandaretis, ne in meo nomine prophetarent. Quod & Amos Prophetæ, quem nunc habemus in manibus, præcepit Amasias Sacerdos Bethel: & Jeremiæ a rege mandatum est, ne verbis Domini loqueretur ad populum, intantum ut etiam sermones ejus ignibus concremaret. De hoc loco hæresim suam Tatianus Encratitarum princeps struere nititur, vinum asserens non bibendum, quum & lege præceptum sit, ne Nazaræi bibant vinum, & nunc accusentur a Propheta, qui propinent Nazaræis vinum. Qui si literam sequuntur in omnibus, & Judaicas fabulas Ecclesiis ingerunt Christi, ergo & comam nutrire debent, & uvam passam ac viridem non comedere, & super matre & patre mortuis non ingredi; & si forte hæc fecerint & fuerint humana vel fragilitate, vel necessitate superati, radant capita, & irriti sint omnes dies consecrationis & laboris eorum. Quod si hæc non faciunt, neque possunt more Judaicorum cauponum miscere aquam vino, umbras veritati, Evangelii gratiæ, Legis necessitatem, ebrietatem illam intelligant, qua curis sæcularibus inebriatur & obruitur animæ vigor, & illos Prophetis mandare, dicentes: *Ne prophetetis*, qui livore superati, prohibent eruditos viros doctrinæ proferre sermonem. Et dicente Domino: *Vade & dic populo huic*, illi econtrario jubent, ne loquaris in nomine Domini, maxime si ille qui doceat, non turpi lucro, & gloriæ atque jactantiæ, sed utilitati legentium, audientiumque provideat.

Num. 6.

Tatianus Encratitarum princeps.

Ebrietas animi.

Isa. 6. 9.

Vers. 14 & seqq.

Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno, & peribit fuga a veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non salvabit animam suam, & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non salvabitur, & ascensor equi non salvabit animam suam, & robustus corde inter fortes, nudus fugiet in die illa, dicit Dominus. LXX. *Quapropter ecce ego volvam subter vos sicut volvitur plaustrum plenum stipula, & peribit fuga a cursore, & fortis non obtinebit fortitudinem suam, & pugnator non salvabit animam suam, & sagittarius non sustinebit, & velox pedibus salvari non poterit, & eques non salvabit animam suam,* [b] *& inventum cor ejus inter potentes, & nudus fugiet in die illa, dicit Dominus.* Me vobis præstante beneficia, & educente vos de terra Ægypti, & interficiente ante faciem vestram Amorrhæum, ut possideretis terram ejus, & suscitante de filiis vestris Prophetas, & de juvenibus vestris Nazaræos, vos inebriabatis Nazaræos meos vino, & Prophetis dicebatis, ne prophetetis. Idcirco sicut plaustrum stipulæ vel fœni onere prægravatum, stridore & sonitu longe exululat: sic ego peccata vestra ultra non sustinens, & quasi stipulam tradens incendio, clamabo & dicam: *Peribit fuga a veloce*: quem (1) Hebræi Jeroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat. Hic autem non ipsos principes, sed domos eorum, & sobolem accipiamus. *Et fortis non obtinebit virtutem suam*: fortem Basan interpretantur, qui fuit ad bella promtissimus. *Et robustus non salvabit animam suam*: hunc hic * Amri sentiunt. *Et tenens arcum, non stabit*, sive *sustinebit*: de Jehu filio * Namsi, qui Joram regem Israel sagitta percussit, dictum putant. *Et velox pedibus suis non salvabitur*: Manahen intelligunt, qui frustra festinans regi Assyriorum dona direxit: *Et ascensor equi non salvabit animam suam*: hunc Phacee, filium Romeliæ interpretantur, qui juncto Aram, id est, Syro, sub rege Achaz Judææ multa vastavit. *Et robustus corde, inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit Dominus*. Solus Osee qui ultimus rex decem tribuum fuit, & errantem populum ad Dei cultum revocare conatus est, [c] quasi nudus * egredietur de in-

3. Reg. 11.

Ibid. & 2.

* al. Omri. 4. Reg.

* al. Namsi.

Ibidem.

Ibid. 11. & 15.

* al. egreditur.

a Deerant verba, *LXX. similiter*, quæ nostri supplent mss.

b Mirum hoc loco, quantum ipsa ab invicem dissentiant Græca exemplaria. Quamquam fere Alexandrino istæc adhæret interpretatio, verba tamen, *& inventum cor ejus inter potentes*, in Cist. ms. non sunt.

(1) Auctori, qui Rufinus audit, tota hæc Hebræorum traditio *non magni ponderis* dicitur.

c Martianæi editio addit, *quia in hoc non perseveraverit*: quæ verba, neque ullus e nostris mss. neque ipse Victorius novit.

incendio. Nudum autem vocat, quia sub ipso decem tribus captæ sunt. Hoc Hebræi autumant, & sicut nobis ab ipsis traditum est, nostris fideliter exposuimus. Nunc autem ad nostra redeamus. Volvere se subter eos * plaustrum, comminatur Deus, fœno vel stipula prægravatum, ut quia frumentum non habent quod in horrea condatur, fœnum eorum & stipula incendio concremetur. Hoc est fœnum de quo Propheta dicit: *Fiant sicut fœnum ædificiorum, quod priusquam evellatur, exaruit.* Et: *Omnis caro fœnum.* Stipula autem illa est, super cujus incendio flebiliter Propheta complorat, dicens: *Heu mihi, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, & sicut racemos in vindemia, quum non sit botrus ad manducandum primitiva. Heu mihi, anima *, quia periit reverens de terra, & qui rectum faciat, in hominibus non est: omnes in sanguine judicantur*, & reliqua. Hoc est fœnum & stipula, de qua & Apostolus loquitur: Ligna, fœnum, stipula, uniuscujusque opus manifestum fiet: quoniam in die Domini in igne revelabitur. Plaustrumque quod volvitur, illud est, de quo in Isaia legimus: *Conculcabitur [a] Moabitis, sicut conculcatur area in plaustris.* Et in alio loco: *Ponam*, inquit, *te sicut rotas plaustri novas cum serrarum dentibus, & conteres montes, & comminues colles*: [b] & postquam montes collesque contriveris, periet fuga a veloce, dicente Paulo: *Nescitis quia hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium.* Et in alio loco: *Currebatis bene, quis vos impedivit non acquiescere veritati?* Unde & de se timens ait: *Non quia jam accepi, aut perfectus sim: curro autem si apprehendam, in quo & apprehensus sum a Christo.* Hæc universa faciebat, ne periret fuga a veloce: quamobrem quum jam pervenisset ad calcem, & accepisset bravium victoriæ, securus ajebat: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi, de cætero reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa justus judex: non solum autem mihi; sed & omnibus qui diligunt adventum ejus.* Si gradu concito fugerimus, peccatum nos apprehendere non valebit, sin autem ligaverit malitia pedes no-

* al. sicut plaustrum.
Ps. 128.6.
Isai. 40.6.
Mich. 7.1.
* al. additur terra.
1. Cor. 3.
a Is. 25.10.
Job 41.15
b
1. Cor. 9.24
Gal. 5.7.
Phil. 3.12.
2. Tim. 4. 7.8.

A stros, loquemur cum Propheta ad Deum: *Quo ibo a spiritu tuo, & quo a facie tua fugiam?* De malis cursoribus Apostolus loquitur: *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Sequitur: *Et fortis non obtinebit virtutem suam*: non quo fortis sit, sed quo fortem se esse jactitet. Sive qui confidit in fortitudine sua, & non in Dei misericordia, juxta illud quod scriptum est: *Perdam sapientiam sapientium, &* B *intelligentiam prudentium reprobabo*: non quo perire possit vera sapientia, & veritatis intelligentia reprobari; sed quo eorum pereat sapientia, qui apud se videntur esse sapientes, & in sua eruditione confidunt. Robustus quoque, sive pugnator, qui non salvabit animam suam, ille est qui nequaquam Apostoli possidet armaturam, habens scutum, sed non fidei: accinctus lumbos, sed non in veritate: indutus lorica, sed non justitiæ: portans gladium, sed non salutis. Hujusmodi pugnator non sanctificat prælium, nec Domini potest C bella bellare, contra veritatem dimicans pro mendacio. Talis pugnator non potest dicere: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum. Misericordia mea & refugium meum.* Habent & sagittarios hæretici qui frustra tendentes arcum, sagittam Domini sustinere non poterunt, qui loquitur D per Isaiam: *Ego autem sicut sagitta electa in pharetra Domini.* Isti sunt sagittarii, de quibus & David canit: *Ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde.* Et velox (inquit) pedibus suis non salvabitur, qui propter acumen ingenii discurrit per testimonia Scripturarum, & oratorum eloquentia, vel sophismatibus dialecticorum opprimere nititur veritatem, & E in eo * præpeditur & corruet, quia non in Deo, sed in suis pedibus confidit. Ascensor quoque equi non salvabit animam suam, qui ignorat dictum per Prophetam: *Fallax equus ad salutem.* Et nescit scriptum esse: *Dormitaverunt omnes qui ascenderunt equos.* Hic non salvabit animam suam; sed periens audiet: *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus. Isti impediti sunt, & ceci*de-

Ps. 138.7.
Rom. 9.16.
1. Cor. 1.19.
Ephes. 6.
Ps. 143.1.
Isai. 49.2.
Ps. 10.2.
* al. præpeditur.
Ps. 32.17.
Ps. 75.7.
Ps. 19. 8.9.

a Pro *Moabitis*, vulgati libri præferebant *Moab sub eo*, contradicentibus mss. quibus utimur, & Græco καταπατηθήσεται ἡ Μωαβῖτις ὃν τρόπον πατοῦσιν &c. Erat quoque vitiose apud Martian. *in area.*
b Nostri mss. *ut postquam*, & mox, *pereat.*

derunt: nos autem ſurreximus & erecti ſumus. Robuſtus etiam corde inter fortes nudus fugiet. Qui locus dupliciter exponi poteſt: Ut aut ideo poſſit evadere, quia exſpoliavit ſe veterem hominem, & pelliceas tunicas peccatorum, & nulla fuit ſarcina prægravatus, aut econtrario, quia nudus eſt & Chriſti perdidit veſtimentum, de quo in Apoſtolo dicitur: *Induite vos Chriſtum Jeſum*. Et in alio loco: *Siquidem induti non nudi inveniamur;* nihil ei proderit fortitudo ſua; ſed in die prælii atque certaminis fugiet perſequentes, & abſque armatura Apoſtoli reſiſtere non valens, hoſtibus terga præbebit.

Rom. 13. 14. 2. Cor. 5. 3.

Cap. III. *Audite verbum, quod loquutus eſt Dominus ſuper vos, filii Iſrael: ſuper omni cognatione, quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* LXX. *Audite verbum hoc, quod loquutus eſt Dominus ſuper vos, domus Iſrael, & contra omnem tribum quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Veruntamen vos cognovi de univerſis tribubus terræ: idcirco ulciſcar ſuper vos omnes malitias veſtras*. Ad filios Iſrael prophetalis ſermo dirigitur, & qui ſint iſti filii Iſrael, ſequens verſus oſtendit: *Super omni*, inquit, *cognatione, quam eduxi de terra Ægypti*: quod non ſolum in decem tribubus, ſed in omnibus duodecim, addentes Judam & Benjamin, debemus accipere. Omnes enim de terra Ægypti eduxit, & ait: *Tantummodo*, ſive ut Symmachus interpretatus eſt: *Solos vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ*. Et quia ſolos vos cognovi, qui Creator ſum omnium, & vos habui peculiarem populum meum, idcirco ſuper ſolos vos omnia peccata veſtra reſtituam: *Potentes enim potenter tormenta patientur;* qui autem minimus eſt, dignus eſt miſericordia. Et in Ezechiele legimus: *A ſanctis meis incipite*. Et judicium Dei de domo ejus dicitur habere principium. Hoc interim juxta hiſtoriam dictum ſit. Cæterum quia auditus in Scripturis ſanctis, non ſolum iſte accipitur quem auribus carnis excipimus; ſed etiam ille, de quo Dominus ait: *Qui habet aures audiendi audiat*. Unde & omnis populus videbat vocem Dei, proprie ad eos ſermo fit Domini, qui ſenſu vident Deum, quos eduxit de terra Ægypti, & de poteſtate Pharaonis (ut nequaquam luto & paleis deſervirent, exſtruentes Ægyptias civitates) & quos ex omnibus tribubus terræ cognovit, dicente Apoſtolo: *Nunc autem cognoſcentes Deum, magis autem cogniti * a Deo*. Et in alio loco: *Qui ignorat, ignorabitur*. Non ergo omnes cognoſcit Deus, ſed eos, qui ejus cognitione ſunt digni, loquens in Evangelio: *Recedite a me, operarii iniquitatis, neſcio vos*. In eo enim quod operarii iniquitatis ſunt, ignorantur a Deo: idcirco inquit: Quia ſolos vos cognovi, & meos habui, viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras. Quem diligit Dominus, corripit, & caſtigat omnem filium quem recipit. Et pulchre dixit: *Viſitabo*, & non *percutiam;* quia plaga Dei viſitatio eſt, atque curatio. Et omnes, inquit, iniquitates ſive peccata veſtra viſitabo, ne quid impercuſſum remaneat, ne quid non recipiat ſanitatem.

Sapien. 6. Ezech. 9. 6. 1. Petr. 4. Luc. 8. 8. Exod. 20. Gal. 4. 9. * al. ab eo. 1. Cor. 14. 38. Luc. 13. 27. Hebr. 12. Plaga Dei curatio.

V. 3. 4. & ſeq. *Nunquid ambulabunt duo pariter, niſi convenerit eis? Nunquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? Nunquid cadet avis in laqueum terræ, abſque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra, antequam quid ceperit? Si clanget tuba in civitate, & populus non expaveſcet? Si erit malum in civitate, quod Dominus non * fecit; quia non * faciet Dominus Deus verbum, niſi revelaverit ſecretum [a] ſuum ad ſervos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus loquutus eſt, & quis non prophetabit?* LXX. *Si ambulabunt duo ſimul omnino, niſi cognoverint ſe? Si ructabit leo de ſaltu ſuo, prædam non habens? Si dabit catulus leonis vocem ſuam de cubili ſuo omnino, niſi aliquid rapuerit? Si cadet avis ſuper terram ſine aucupe? Si deponatur laqueus ſuper terram, niſi aliquid apprehenderit? Si clanget tuba in civitate, & populus non timebit? Si erit malitia in urbe quam Dominus non * fecit: quia non faciet Dominus Deus aliquid, niſi revelaverit eruditionem ſuam ad ſervos ſuos Prophetas. Leo ructabit, & quis non timebit? Dominus Deus loquutus eſt, & quis non prophetabit?*

* Vulg. fecerit & facit. * al. fecerit

[a] Vocem, *ſuam*, quam Victorius ex duodecim codicibus, poſt Vulgatæ editionis, Hebraici, Græcique textus auctoritatem, repoſuerat, Martianæus nihiloſecius omiſerat, noſtri quoque mſſ. aſſerunt.

phetabit ? Legi in cujusdam Commentariis, rem difficilem persuadere cupientis, octo sceleribus sive impietatibus atque peccatis: primum Damasci: secundo Gazæ, & cæteris urbibus Palæstinæ: tertio Tyri: quarto Idumææ, id est Edom: quinto filiorum Ammon: sexto Moab: septimo Judæ, hoc est, duabus tribubus: octavo, quod ultimum est, Israeli, id est, decem tribubus, totidem comminationes nunc redditas, & primam primæ, id est, Damasci, secundam secundæ, id est Gazæ, & reliquas reliquis respondere. Quod utrum verum sit, noverit ipse qui scripsit. Alius autem putat [a] sex exempla proposita, duorum pariter in via ambulantium, & leonis rugientis in saltu, & catuli leonis dantis vocem suam, quum aliquid apprehenderit, & avis captæ ab aucupe, & laquei qui in terra defigitur ad capiendam prædam, & tubæ in civitate clangentis, hisque exemplis redditam similitudinem, ut quomodo superiora caussam habent, & non fiunt nisi illa præcesserint: sic nullum in civitate accidere malum, quod Domino præcipiente non factum sit. Sunt qui primum exemplum æstimant continere doctrinam, quia non possint duo pariter ambulare, nisi sibi ante consenserint in eum qui fecit * utraque unum, & medium parietem maceriæ destruxit, & duos condidit in unum novum hominem: fecitque inter eos pacem, & copulavit vinculo caritatis, ut quum fuerint simul duo, postulent a Patre, & impetrent quidquid rogaverint. Hæ sunt duæ virgæ quæ sibi in Ezechiele copulantur, & duo populi circumcisionis & gentium, de quibus ad Eliam loquitur Dominus: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genu ante Baal*. Et in alio loco Deus: *Inventus sum*, ait, *his qui me non quærebant: apparui eis qui me non interrogabant*. Quum autem duo redacti fuerint in unum, adhærebunt Domino, & fiet unus spiritus: *Qui enim adhæret Domino, unus est spiritus*. Isti ergo duo qui sibi consentiunt, & in via Christi pariter ambulant, nullius adversariorum possunt impetum pertimescere. Quod si discordia separentur, statim eos leo rugiens invadet, de quo & Petrus Apostolus ait:

Ephes. 2. — * al. utrumque. — Ezech. 37. — 3. Reg. 19. — Isai. 65. 1. — 1. Cor. 6. 17.

A *Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret*. Qui leo rugiens, non versatur in agris consitis, non in vineis, non in olivetis, nec inter ligna pomifera, quæ laudant Deum; sed ubi silvæ sunt & inculta humus, & bestiæ commorantur. Et non solum leonis patebunt morsibus, sed apprehendet eos catulus leonis, & ducet ad cubile suum, fugiens lucem, & pergens ad tenebras. Omnis enim B qui peccat, amat tenebras, & odit lucem, de quibus in Psalmo legimus: * *Posuisti tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes * bestiæ silvarum. Catuli * leonum rugientes, ut rapiant, & quærant a Deo escam sibi*. Quærit enim catulus leonis non eam prædam, quam possidet, quæ suæ est potestatis; sed ut de Ecclesia Christi rapiat, de quo in Abacuc scribitur: *Escæ ejus electæ*. Tertia pœna est eorum C quos discordia separavit, ut perdant alas, quibus prius sublimiter ferebantur, & de cælis in terram corruant, & teneantur ab aucupe, qui melius dicitur ἰξευτὴς, eo quod hærent visco, aves liberas capiat, quæ propria voluntate ad terrena descendunt. De quibus in Proverbiis scriptum est: *Non injuste tenduntur retia avibus*. Justa enim ruina est peccatorum, qui quum habuerint alas columbæ, & per aerem volitare D debuerint, pondere peccatorum ad terrena depressi sunt, & vitio suo adhæserunt visco. De quo in Apostolo legimus: *Qui adhæret meretrici, unum cum ea corpus efficitur*. Quarta pœna est discordantium, ut capiantur laqueo, qui non in cælo positus est, sed in terra: de quo quod evaserit, sanctus gloriatur, & dicit: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus*. E Iste est contritus laqueus, de quo Apostolus loquitur ad credentes: *Deus conteret satanam sub pedibus vestris velociter*. Rursumque in David legimus. *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi*. Non enim possunt decipere simplices quosque credentium, nisi nomen Christi proposuerint, ut dum putamus nos Christum invenire, pergamus ad Antichristum. Quinta pœna est eorum qui reliquere pacem, quæ exsuperat omnem sensum, & quam Dominus pergens ad Patrem, Apostolis dereliquit, dicens: *Pacem meam*

1. Petr. 5. 8. — Joan. 3. — Ps. 103. 20. — * al. Posuit — * al. feræ. — * al. leonis. — Abac. 1. 16. — Prov. 1. 17. & 29. 5. — 1. Cor. 6. 16. — Ps. 123. 7. — Rom. 16. 20. — Ps. 139. 6. — Philipp. 4.

[a] Corrupte Martian. *se exempla*, pro *sex* &c.

Joan.14.27. *meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*, ut in civitate Domini constituti, tubæ sonitu terreantur. Quidquid enim in Scripturis sanctis dicitur, tuba comminans est, & grandi voce aures credentium penetrans. Si justi sumus, per tubam Christi ad beatitudinem provocamur: si peccatores, audimus quæ simus tormenta passuri. Malum autem quod Dominus facit in civitate, non contrarium est virtuti, sed afflictio & cruciatus, de quo legimus: Matt.6.34. *Sufficit diei malitia sua*, id est, tribulatio & angustia. Et in Propheta legimus: Isai.45.6.7. *Ego Deus qui feci lucem & tenebras, qui facio pacem, & condo mala*. Sicut enim tenebræ contrariæ sunt luci & diei: sic & paci bellum contrarium est, quod non per se malum est, sed malum videtur his esse, qui sustinent. Et ut sciamus in Scripturis sanctis malitiam interdum non contrariam virtuti accipi; sed afflictionem pœnasque & angustiam, unum adhuc de Jona sumamus exemplum: Jona 3.10. *Et vidit Deus opera eorum, qui conversi essent a viis suis pessimis, & pœnituit eum super malitia, quam loquutus est ut faceret eis*. Malitia utique ibi subversio Ninivitarum est, quam per Prophetam Deus fuerat comminatus, & non virtuti contraria, quæ ad peccatum pertinet, pro quo comminabatur tormenta peccantibus. Sequitur: *Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum*, sive *correptionem suam servis suis Prophetis*: non quo omnia Deus revelet Prophetis, quæ in cælo faciat, vel ante jam fecerit; sed quæ facturus in terris sit. Revelavit Genes. 6. Noe servo suo quod esset inducturus Ibid. 18. diluvium. Revelavit Abraam & Lot servis suis quod arsurus esset Sodomam & Gomorrham, Adamam & Seboim. Ibid. 41. Revelavit Joseph interpretationem somnii septem annorum famis in Ægypto, Jona 3. & Jonæ Prophetæ subversionem Ninivæ: ut qui audirent ventura supplicia, aut agerent pœnitentiam, & tormenta vitarent: aut contemnentes justius punirentur. Ita & nunc Dominus revelat per Amos servum suum & Prophetam, quid facturus sit decem tribubus, ut si fuerint ad meliora conversæ, & idola deseruerint, de imminenti periculo liberentur. Et nota quod clemens & benignus Deus semper futura prænuntiat, ne cogatur inferre supplicia. Et quod hæretici calumniantur in Creatore, quasi severo & truculento, crudeli, & tantum judice, eo quod nullum sit malum in civitate, quod ille non faciat: hoc nos referimus ad magnitudinem misericordiæ, quod non inferat pœnas, nisi ante prædixerit. Qui autem prædicit, non vult punire peccantes. Leo, inquit, rugiet, & quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit? *Quis* in hoc loco non pro impossibili, sed pro raro accipitur. Ille enim non timebit, & ille non prophetabit, qui propter duritiam suam Dominum audire contemserit. Et est sensus juxta historiam: Si ad leonis vocem omnia contremiscunt, & cuncta animantium natura terretur, nos, jubente Deo, ut loquamur, & annuntiemus populo ventura supplicia, non prophetabimus? non loquemur? Scio quemdam in suis scriptum Commentariis reliquisse, leonem rugientem diabolum intelligendum, & rugientem his qui perituri sunt: Deum autem, qui loquatur per Prophetas, referendum esse ad Dominum Salvatorem, ut quomodo illi in malam partem audiunt leonis rugitum, & capiuntur in mortem, sic sancti in bonam partem Dominum præcipientem audiant, & salventur.

Malitia in Scripturis pro angustia & afflictione.

Deus futura prænuntiat, ne cogatur inferre supplicia.

Quis pro raro, non pro impossibili.

*Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini super montes Samariæ, & videte insanias multas in medio ejus, * calumnias patientes in penetralibus ejus, & nescierunt facere rectum, dicit Dominus: thesaurizantes iniquitatem & rapinas, in ædibus suis*. LXX. *Annuntiate regionibus in Assyriis, & in regionibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini super montem Samariæ, & videte mirabilia multa in medio ejus, & oppressionem in ea, & ignoravit quæ futura sint * coram ea, dicit Dominus, qui thesaurizant iniquitatem & miseriam in regionibus eorum*. Supra diximus Amos Prophetam specialiter, immo magnam voluminis partem ad decem tribus, quæ appellantur Israel & Ephraim, & Samaria, prophetare. Itaque etiam nunc jubetur, ut annuntiet Azoto, & terræ Ægypti quæ sequuntur. Pro *Azoto* nescio quid volentes Septuaginta, *Assyriis* posuerunt, quum Azotus lingua Hebræorum appelletur ESDOD, & Assyrii, ASSUR. Pro *ædibus* quoque quæ dicuntur ARMANOTH, verterunt, *regiones*, quæ vocantur SADOTH: & nihil in

* V. g. calumniam

* al. h.

in verbo similitudinis habent. Dicite, inquit, ut congregentur omnes gentes quæ in vicino sunt, & videant scelera Israel, ne iniquum putent Dei esse judicium. Quomodo si diceret: Prius videte quæ faciant, & tunc meam sententiam comprobate. Pulchreque intulit: *Super montes Samariæ*, vel civitatis, quæ nunc Sebaste, tunc Samaria vocabatur, vel universæ provinciæ, quæ in montuosis sita est: *& videte insanias multas in medio ejus*, ut pro Deo adorent vitulos, & immolent filios suos: nec hoc scelere contenti, calumnientur pauperes in penetralibus suis, & omnino rectum facere

q

nesciant, thesaurizantes sibi non aurum & pecunias, quæ interdum labore quæruntur, sed iniquitates & rapinas in ædibus suis: ut quia, deserto Dei cultu, adoraverunt idola, tradat eos Deus in reprobum sensum, ut faciant quæ non oportet.

Rom. 1.

Et quia semel juxta leges tropologiæ, Samaria refertur ad hæreticos, qui custodes mandatorum Dei esse se mentiuntur, præcipit sermo divinus, ut in gentibus prædicent, quæ non habent notitiam Dei, in quarum doctrina ignis exurens est, & tribulatio & angustia: ut considerent falsam Samariam, & ascendant ad montes superbiæ ejus, & videant multas insanias in medio civitatis, dum unusquisque fingit quod voluerit, & adorat figmentum suum: ut Marcion bonum Deum & otiosum: ut Valentinus αἰῶνας triginta, & extremum Christum, quem appellat, ἔκτρωμα, id est, *abortivum*: ut Basilides, qui omnipotentem Deum portentoso nomine appellat [a] Ἀβράξας, & eumdem secundum Græcas literas, & annui cursus numerum dicit in solis circulo contineri, quem ethnici sub eodem numero aliarum literarum vocant Μεῖθραν.

Marcionis Valentini & Basilidis errores.

Et Iberæ ineptiæ in Balsamo Barbeloque mirantur. Nonne hæ insaniæ sunt, & multæ insaniæ, unoquoque fingente quod in animum ejus inciderit? Calumniam quoque patiuntur in penetralibus ejus, sive opprimuntur simplices quique credentium; dum sub nomine veritatis colunt mendacium, & omnino rectum facere nesciunt, quia perdidere tramitem veritatis, nec credunt in eo qui dicit: *Ego sum veritas:* & thesaurizant sibi dogmata iniquitatis, & rapiunt atque concludunt in ædibus suis, quos potuerint falso errore decipere.

Joann. 14, 6

Sin autem placuerit ut legamus *Assyrios* (quod tamen in Hebraico non habetur) dicamus hos esse, de quibus scriptum est: *Inducam super sensum magnum principem Assyriorum, qui dixit, fortitudine mea faciam*, & cætera, ut capiantur hæretici ab Assyrio & teneantur in terra Ægypti, de qua jam venientes ad Ecclesiam liberati sunt.

℣. 11.

Propterea hæc dicit Dominus Deus. Tribulabitur & circumietur terra, & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ. LXX *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tyrus & in circuitu terra tua deserta erit: & detrahet de te fortitudinem tuam, & diripientur regiones tuæ.* Pro Tyro, quæ in Hebraico duabus literis scripta est, SADE & RES; & appellatur SOR: quod & Aquila & Septuaginta similiter transtulerunt: Hebræus qui me in sanctis Scripturis erudivit, *tribulationem* interpretatus est, nec renuimus ejus sententiam: quia & Symmachus qui non solet verborum κακοζηλίαν, sed intelligentiæ ordinem sequi, ait, *obsidio & circumdatio terræ*.

צ ר
צר
Hebræus Hieronymi præceptor.
Symmachus laudatus.

Pro obsidione, [b] quæ ab eo dicitur πολιορκία, *fortitudo* a Theodotione posita est qui putavit non SAR & SOR, quod *tribulatio*, vel *Tyrus* dicitur, sed SUR legendum: quod proprie refertur ad *petram durissimam*, quæ Græce appellatur ἀκρότομος, & quam nos Latine *silicem* dicere possumus.

b
צר צור

Loquamur ergo de singulis. LXX. dixerunt: *Tyrus & per circuitum terra tua*. Videbaturque pendere sententia: addidere ergo de suo, *deserta erit*: nec error Interpretum est, ubi propter verbi ambiguitatem, & tribulatio & Tyrus dici potest. Et est sensus: Super montes Samariæ multas populus meus insanias perpetravit: calumniam faciens, & rectum penitus ignorans, & thesaurizans sibi iniquitatem & rapinas: Ideo

[a] Erat Latinis literis scriptum *Abraxas*, & paulo post *Mythran*, atque adeo nulla horum inter se nominum conformitas, neque par numerorum constabat ratio: quem errorem errant, & qui Μύθραν cum υ, aut cum ι, Μίθραν scribunt: aut enim per literas hoc quoque nomen in numeros resolutum der 365. dierum totius anni summam, aut Μείθρας scribendum, aut Μιθρης est. Ἰσοψηφίαν literarum alibi exhibemus. Confer librum contra Luciferianos num. 23. ubi de Basilide, qui *summum Deum Abraxas cum trecentis sexagintaquinque editionibus commentus est*. Epistolam quoque 75. ad Theodoram num. 3. & 107. ad Lætam num. 2. denique Præfation. in Pentateuchum ad Desiderium.

[b] Amovimus hinc vocem *terra*, quam pridem Victorius expunxerat ad septem Florentinorum codicum fidem, quibus & nostri omnes concinunt; vixque adduci possum ut credam, a Martianæo, qui eam retinuit, in mss. potuisse inveniri.

Ideo tribulabitur, ſive conteretur, & Aſſyrio exercitu terra circumdabitur eorum, & *detrahetur*, ait, ex te, o Samaria, o decem tribus, o quondam populus meus, *fortitudo tua*: & diripientur in ædibus tuis, quæ per calumniam ex miſerorum lacrymis congregaſti. Hæretici quoque aut tribulabuntur in die judicii, & omnis eorum fortitudo attenuabitur, & diripientur quæ habuerant de rapinis, ut liberentur populi quos deceperant: aut certe quotidie per viros Eccleſiaſticos tribulabuntur, & circumdabuntur teſtimoniis Scripturarum, & detrahetur ex eis fortitudo ſyllogiſmorum, & verborum argutiæ quibus ſuum dogma firmaverant. Et ædes eorum diripientur: ut qui rapti fuerant de Eccleſia, ad Eccleſiam revertantur.

V. 12. & 13. *Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic eruentur filii Iſrael qui habitant in Samaria in plaga lectuli & in Damaſci grabato.* LXX. *Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi avellat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic avellentur filii Iſrael qui habitant in Samaria contra tribum & in Damaſco.* In principio Amos, ubi verſiculos illos diſſeruimus: *Dominus de Sion rugiet, & de Jeruſalem dabit vocem ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exſiccatus eſt vertex Carmeli*, diximus illum artis ſuæ uſum eſſe ſermonibus: ut quia paſtor gregum nihil terribilius leone cognoverat, iram Domini leonibus compararet. Juxta hunc ergo ſenſum etiam nunc de eo quod ſæpe viderat ſumit exemplum, & ſic decem tribuum parvas reliquias de Aſſyriorum narrat manibus eruendas: quomodo ſi paſtor devoratis omnibus membris, duo crura aut extremum auriculæ de leonis faucibus rapiat: poſitoque comparationis exemplo, ita, inquit, eruentur filii Iſrael, decem videlicet tribus quæ habitant in Samaria, in plaga lectuli & in Damaſci grabato. Quod mihi ſic explanandum videtur: Legimus in Iſaia (Iſai. 7.) Raſin regem Aram, id eſt, Syrorum, qui regnabat in Damaſco, & Phacee filium Romeliæ regem Iſrael, inito fœdere contra Judam veniſſe pugnantes: de quibus Dominus præcipit Achaz regi Judæ & Jeruſalem ne timeat duos ſemiuſtos torres: quando in ſignum plenæ libertatis, Virginis ei & conceptus & partus oſtenditur. Filii ergo Samariæ habitant in regione & plaga lectuli, requieſcentes in Syrorum auxilio, & in Damaſci grabato ſibi victoriam pollicentes: ut quomodo qui feſſus eſt, refocillatur in lectulo: ſic illi fractas vires vicinæ gentis auxilio roborarent. Unde & in eodem Iſaia per typum dicitur futurorum, quod naſciturus ſit puer, qui priuſquam ſciat patrem & matrem vocare, accipiat ſpolia Samariæ & virtutem Damaſci, quæ ſcilicet contra Jeruſalem junctis viribus dimicabant. (Ibidem.) Pro plaga lectuli, & Damaſci grabato, Septuaginta tranſtulerunt *contra tribum, & in Damaſco*: ut juxta tropologiam referamus tribum ad Judam, & Damaſcum ad vocationem gentium: de quibus unus grex factus eſt Domini: cujus ſæpe oves leonum feritas laniat: de quorum faucibus vix duo crura aut extremum aufertur auriculæ. In crure via oſtenditur doctrinarum, in aure ſacramenta dictorum. Unde & Apoſtoli abſque calciamentis & ulla mortui animalis pellicula nudis pedibus * jubentur incedere. Et ad credentes dicitur: *Qui habet aures audiendi audiat*. In Apocalypſi quoque Joannis legimus: *Qui habet aures audiat, quid ſpiritus dicat Eccleſiis*. (Apoc.) Et manifeſtius per Prophetam. (Luc.) *Ponite*, inquit, *ſermones veſtros in auribus cordis veſtri*. Hoc iter tam hæretici quam magiſtri eorum dæmones impedire feſtinant, & intexere retibus, ut in via quæ Chriſtus eſt, corruamus. Sed ſi venerit vir Eccleſiaſticus & homo Dei, & *Samſon*, qui interpretatur *ſol*, leonem interficit: deſcendenſque in inferni lacum, qui aquas refrigerat, tempore nivis, tempeſtatis, & hyemis, ſuffocat leonem: ut ſecuro pede & tutis auribus Dominum ſequi, & verba ejus audire valeamus.

Audite & conteſtamini in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum, quia in die quum viſitare cepero prævaricationes Iſrael ſuper eum, viſitabo & ſuper altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram: & percutiam domum hyemalem cum domo æſtiva, & peribunt domus eburneæ: & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus. LXX. *Sacerdotes audite: conteſtamini domum Jacob, dicit Dominus Deus omnipotens: quia in die qua ulciſcar iniquitates Iſrael ſuper eum, ulciſcar & ſuper altaria Bethel: & ſuffodientur cornua altaris, & cadent ſuper terram:*

terram. Confundam & percutiam domum pinnatam super domum æstivam, & peribunt domus eburneæ, & adjicientur domus aliæ multæ, dicit Dominus. Quod in principio capituli juxta Septuaginta positum est, *sacerdotes*, in Hebraico non habetur, sed pro hoc verbo legitur ARES, quod Aquila interpretatus est *grabatum*: & puto Septuaginta ipsum verbum posuisse Hebraicum, quod quidam non intelligentes pro ARES legerunt *ἱερεῖς*, id est, *sacerdotes*. Præcipit autem sermo propheticus ut primum audiant, deinde contestentur in domo Jacob, id est, in decem tribubus quæ Dominus dixerit. Quum cepero, inquit, visitare prævaricationes, vel impietates domus Israel, & ei reddere quæ meretur, & captivitatis tempus advenerit: tunc destruentur altaria Bethel, ubi erant aurei vituli, & amputabuntur cornua altaris, quod, Jeroboam quoque manum extendente, diruptum est: & ruent in terram Assyrio, vastante confracta. *Et percutiam*, inquit, *domum hyemalem cum domo æstiva*, quod simpliciter juxta literam accipere possumus: tantarum eos fuisse opum, ut duplices haberent domos, hyemales & æstivas, quarum aliæ versæ essent ad Aquilonem, aliæ ad Austrum, ut pro varietate temporum, frigoris & caloris, cælique temperiem providerent. Possumus domum hyemalem appellare regnum Israel, in qua frigus erat religionis & cultus Dei, variique ventorum turbines, & sæva tempestas: & domum æstivam, Judam & Jerusalem, in qua erat Templum & offerebantur holocausta mane & vesperi, & vigebat calor religionis. *Et peribunt*, ait, *domus eburneæ*: quod & juxta historiam stare potest. Legimus enim Achab regem Israel tantis fluxisse deliciis, ut domum sibi eburneam fecerit. Pro *eburneis*, domos *dentis*, id est, *elephantinas* in Hebræo invenimus. De quibus & in quadragesimo quarto Psalmo scriptum est: *A domibus eburneis: ex quibus delectaverunt te filiæ regum in honore tuo*. Quando visitare ceperit Dominus prævaricationes Israel, qui prius Deum mente cernebat, visitabit & super altaria Bethel: non unum altare, quod habet Ecclesia, sed altaria hæreticorum plurima. Tot enim habent altaria, quot schismata. Amputabit & cornua altaris, quod per superbiam unum se habere jactant. Cadentque eorum cornua, id est, arrogantia in terram: & percutiet domum hyemalem, eos hæreticos qui laborant continentia & jejuniis, xerophagiis, chamæeuniis, e quibus Tatianus est & Manichæus. Et domum æstivam, ut Nicolaitas & Eunomianos, & veteris hæreseos novos sectatores, qui propter ventris ingluviem, omnem recipiunt voluptatem. Et peribunt domus eburneæ, quæ artifici dente, & rhetorici nitoris splendore compositæ sunt. Et dissipabuntur ædes multæ, quæ in toto orbe dispersæ sunt. Una enim veritate surgente, multa mendacia destruentur. Pro domo hyemali, *οἶκον τὸν πτεώπτερον*, Septuaginta transtulerunt: quod nos interpretati sumus, *pinnatam*, eo quod ostiola habeat per fenestras, & quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam.

[Margin notes: עֶרֶשׂ; 3. Reg. 13.; Domus hyemales & æstivæ.; 3. Reg. 22.; Altaria hæreticorum multa.; Hæreticorum jejunia & continentia.; Voluptates aliorum.]

Explicit Liber primus.

INCIPIT
LIBER SECUNDUS.

[a 2. Cor. 12. 10. Ibid. 9.] LEgi in quadam Controverſia: Imbecillitas corporis, animi quoque vires ſecum trahit. Econtrario [a] Paulus Apoſtolus: *Quando infirmor*, inquit, *tunc fortior ſum*: Et: *Virtus in infirmitate perficitur*. Spiritus enim contra carnem, [Galat. 5.] & caro contra ſpiritum: hæc invicem ſibi adverſantur, ne quæ [Mat. 26. 41.] volumus, illa faciamus. Unde & in Evangelio dicitur: *Spiritus promtus eſt, caro autem infirma*. Senectus multa ſecum & bona affert & [Senectus bona & mala.] mala. Bona, quia nos ab impudentiſſimis dominis liberat, voluptatibus, gulæ imponit modum, libidinis frangit impetus, auget ſapientiam, dat maturiora conſilia: & frigeſcente corpore, dormit [2. Reg. 19.] cum perpetua virgine Sunamite: luxuriamque comtemnens cum [* al. Maacha] Berzellai, delegat eam filio adoleſcenti * Chamaam, & non vult [b] tranſire Jordanem, atque in alienos fines de [b] ſuis finibus, id eſt, regionibus exire. Quæ autem putantur ſenectutis mala, iſta ſunt: crebræ infirmitates, pituita moleſtiſſima, quam Græcorum alii κόρυζαν, alii φλέγμα nuncupant, caligantes oculi, aceſcentes cibi, tremens interdum manus, nudi gingivis dentes, & inter cibos cadentes. Ad hæc torminibus & aculeis ſtomachi, podagræque & chiragræ doloribus ſæpe torquetur: ita ut ne ſtilum quidem aut [* al. &] calamum tenere queat: * ut ſuis pedibus non poſſit incedere, [c] magnaque parte vitæ videatur eſſe truncata, & multis membris præmortua. Quum hæc ita ſe habeant, [c] in malorum comparatione tolerabilius ſuſtinebo morbos, dummodo una & graviſſima domina libidine caream. Patitur quidem & ſenectus nonnunquam incentiva vitiorum: nulluſque juxta ſanctum martyrem Cyprianum, diu tutus eſt periculo proximus. Sed aliud eſt titillari, aliud obrui voluptatibus. Ibi cum Apoſtolo adoleſcentia loquitur, quæ novit vi- [Rom. 7. 15. & 24.] rentis corporis neceſſitates: *Non enim quod volo bonum hoc ago, ſed quod nolo malum illud facio*. Et: *Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Hic autem raro inter emortuos cineres ſcintilla ſublucens reviviſcere nititur, & tamen incendia non poteſt ſuſcitare. Quam ob rem, Pammachi, cano jam mecum capite, im- [Pammachius ſenex ut Hieronymus] [d] petra mihi a Domino, ut comitem [d] mihi merear habere ſapien- [Prov. 4. 8.] tiam, de qua ſcriptum eſt: *Ama illam, & ſervabit te: honora illam, & amplexabitur te*: ut ipſa adjuvante & ſocia, ceptum in Amos opus expleam, ſecunduſque liber principium ſumat a vaccis Baſan: ut qui in Oſee Propheta de vaccis, ſive vitulis Bethaven pleno ſermone tractavi: nunc quoque de vaccis [e] pinguiſſimis poſſim diſſerere.

Au-

[a] Ms. duo *Paulus* tacent, moxque *fortis* pro *fortior* legunt.

[b] Ciſtercienſ. duoque Palatini codd. *in alienos fines de ſuis exire regionibus*.

[c] Unus. Palatin. *quum hæc ita ſe habeant: utile mihi in malorum comparatione tolerabilius ſuſtinere morbos*.

[d] Alterum hoc *mihi* noſtri ignorant mſſ.

[e] Palatin. *de vaccis Baſan tractem*.

Cap. IV.

Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis vestris, afferte & bibemus. Juravit Dominus Deus in sancto suo: quia ecce dies venient super vos, & levabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis ferventibus: & per aperturas exibitis altera contra alteram, & projiciemini in Armon, dicit Dominus. LXX. *Audite verbum istud vaccæ * Basanitidis, quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, & conculcatis egenos, quæ dicitis dominis vestris, date nobis ut bibamus. Jurat Dominus per sanctos suos, quoniam ecce dies venient super vos, & tollent vos in armis, & eos qui vobiscum sunt in ollis, negotiatores pestilentes, & ejiciemini nudæ contra invicem, & projiciemini super montem Remmam, dicit Dominus* [a]. Pro vaccis pinguibus, Septuaginta posuerunt *Basanitidis*: Aquila & Theodotio ipsum verbum Hebraicum BASAN; nos Symmachi interpretationem sequuti, qui ait, *αἱ βόες εὔτροφοι*, id est, *boves saginatæ*, vaccas pingues interpretati sumus. Loquitur autem ad principes Israel & optimates quosque decem tribuum, qui deliciis ac rapinis vacabant, ut audiant sermonem Dei, & non aratores boves, sed vaccas pingues de armento se esse noverint, sive quæ nutriantur in pascuis Basan, quæ sunt loca herbarum fertilissima: ac per hoc significat eos, non agriculturæ, sed immolationi & esui præparatos. Vos vaccæ pingues estis in monte Samariæ, & humiles quosque confringitis, & dicitis dominis vestris, id est, pastoribus, per quos reges intelligimus, *Date nobis, & bibemus*, id est, jubete tantum, & nos cuncta vastabimus. Ex eo autem quod posuit, *date nobis, & bibemus*: & non dixit, *date & comedemus*, ebrietatem earum significat in vino atque luxuria, quæ statum mentis evertunt. Juravit itaque Dominus Deus in sancto suo, vel in semetipso, vel in Filio, vel in Templo, vel in omni qui sanctus est, & appellatur templum Dei, quod ventura sit dies non longe & post multa sæcula, sed jam imminens, dies captivitatis & angustiæ, in quo vaccæ leventur in contis, & reliquiæ earum in ollis ferventibus, pro quo & in Hebraico & apud Aquilam scriptum est, *in lebetibus pisciculorum*. Pro contis quoque qui Hebraice dicuntur SANNOTH, Aquila interpretatus est *clypeos*: Symmachus & LXX. *arma*: solus Theodotio *δόρατα*, quem nos sequuti, *contos* vel *hastas* interpretati sumus. Hoc autem significat, quod capiantur in prælio, & portentur atque auferantur jure victoriæ: servans tamen ceptam vaccarum metaphoram, ut quas esse pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis vel scutis esse portandas. Et sicut lebes ferventissimus minutos pisces pariter involvit: ita & vaccas Basan absque ullo ordine captivitatis miseriis opprimendas. Quodque sequitur: *Et per aperturas exibitis altera contra alteram*, sic explanari potest: Aperta vobis est captivitatis via, & quum lebetes vestri fuerint exusti, exibitis altera contra alteram secundum Hebræorum idioma, qui pro eo quod nos [b] mutuo vel vicissim, mulierem & mulierem, hoc est, alteram contra alteram vocant. *Et projiciemini*, inquit, *in locis Armeniæ*, quæ vocantur *Armona*. Denique Symmachus ita interpretatus est: *Et projiciemini in Armenia*, pro quibus Septuaginta, *montem Remman*, Aquila, [c] *montem Armona*, Theodotio *montem Mona*: Quinta autem Editio, *excelsum montem*, transtulerunt. Verbum autem Domini quod vaccæ Basan jubentur audire, secundum ceptam tropologiam, hæreticis præcipit, qui ventri & gulæ servientes, recte appellantur vaccæ pinguissimæ, sive vaccæ ignominiosæ: hoc enim interpretatur *Basan*, id est, *αἰσχύνη*, quam si confusionem dicere voluerimus, Babylonem magis quam Basan interpretabimur. Hæ vaccæ pingues, sive ignominiosæ & aridæ, nam Basan & hoc intelligitur, in monte Samariæ sunt, cui & in Osee dicitur: *Aufer vitulum tuum, Samaria*. Et rursum in eodem, *Quia seducens erat vitulus tuus, Samaria*: & ideo in monte Samariæ, quia semper eriguntur in superbiam, & sibi sublimia repromittunt. Samaria quoque *custodia* dicitur, non quo custodiant sermones Domini: sed quia custodes præceptorum ejus esse se jactent. Quæ calumniam faciunt egenis, & confringunt pauperes. Egenum & pauperem intel-

Margin notes: * al. Basanitides. — בשן — צנות — Hebræorum idioma. b. — הרמנה — Osee 8.5. & 6.

a Addit Cister. *Deus*, quemadmodum & Græca ferunt aliquot exemplaria, κύριος ὁ Θεός, Pro *Basanitidis*, quam vocem ex mss. & Græco restituimus, continuo erat supra atque infra *Basanitides*.
b S[illegible] Victorius, *dicimus*, ex septem Florentinæ codicibus.

c In Libro tamen de Locis ad vocem *Remma*, aliter Aquila dicitur interpretatus: & ut quidem Eusebius notat, ὄρος ἐν Ῥεμμωνᾶ ut vero Hieronymus, *mons Emmona*.

intellige Ecclesiasticum virum, qui veritatis simplicitate contentus, hæreticorum supellectilem, & eloquentiæ fulgorem, argumentorumque divitias non requirit. Hæ vaccæ dicunt dominis suis: *Afferte, & bibemus*. Dominos earum vel principes perversorum dogmatum possumus appellare, Valentinum, & Marcionem, & Arium, & Eunomium: aut eos qui per multiplices libros ab aliis male inventa corroborant. Istis dicunt vaccæ Basanitidis: *Afferte nobis, & bibemus*. Nisi enim illi dederint, isti quod devorent non habent, immo quod bibant ut inebrientur. Ut autem sciamus aquas & pocula significare doctrinam, Dominus loquitur ad Samaritanam: *Omnis qui * biberit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*. Ergo qui de Samaritanæ, id est, hæreticorum aquis biberint, semper sitient, & ardorem faucium siccarum refrigerare non poterunt, Isaia de * hoc eodem conclamante: *Sicut somniat qui sitit quasi bibat, & quum surrexerit, adhuc sitit, anima autem ejus frustra speravit: sic erunt omnes gentes quæ pugnant contra Jerusalem*. Vere enim qui de hæreticorum aquis biberit, & pugnaverit contra Jerusalem Ecclesiam Dei, in somnis bibit, & anima ejus vanis imaginibus illuditur. Quumque æstimaverit se satiatum, tunc sitiendi habebit principium. Unde & ad virum Ecclesiasticum dicitur. *Bibe aquas de vasis tuis, & de puteorum fontibus aquas tuas, & sint tibi soli*. Et jurat Dominus Deus tuus in sancto suo contra vaccas saginæ & dapibus servientes, sive jurat in sanctis suis, quod venient dies super eas, dies judicii atque pœnarum, ut portent eas in armis suis, & eos qui cum ipsis sunt, mittant in lebetes, sive portent: & vel ipsæ vaccæ sint negotiatores pestilentes, vel ipsi qui veniunt ut portent eas, & ejiciantur nudæ invicem se videntes: projicianturque super montem Remman, dicit Dominus Deus. Debemus enim & juxta LXX. dicere, ne frustra eos proposuisse videamur. Quando venerit contra hæreticos dies judicii atque vindictæ, tunc auferentur in armis, hoc est, cum armis suis, quibus adversus Ecclesiam dimicaverant: vel victi armatura Dei, & ab illius pugnatoribus superati, mittentur in lebetes, ut exurantur & excoquantur qui fuerunt prius negotiatores pestilentes: ad hoc enim * negotiabantur, ut morti traderent quos deceperant. Isti sunt de quibus dicitur: *Filii Heli, filii pestilentiæ*, qui in cathedra * pestilentiæ sederunt. Quumque excocti fuerint & exusti, egredientur nudi, nihil eorum habentes, quæ sibi antea præsumebant. Et videbunt ignominiam suam, & projicientur super montem *Remman*, qui interpretatur *sublimitas*, ut in superbia sua conterantur. Quidam Remman, *visionem alicujus*, id est, ὅρασιν τινὸς, interpretantur. Non enim omnia videre poterant; sed sibi partis alicujus scientiam promittebant, ut projiciantur, * eo quod se scire credebant. Possumus juxta literam, quando venerint dies captivitatis super vaccas Samariæ, intelligere quod superent eas in prælio, & opprimant armis suis, & in congressione superatas compellant ad urbes munitas, quæ comparentur ollis ferventibus: ut quomodo Jerusalem habens clausos populos & obsessos, assimilatur ollæ ferventi & plenæ carnium; sic & urbes Samariæ ollis ferventibus comparentur, quæ fame & pestilentia clausos populos exire compellant, & ire in captivitatem mutuo se videntes, & transferri in Armon montes Armeniæ, qui Medis Persisque confines sunt.

*Venite ad Bethel, & impie agite: ad Galgalam, & multiplicate prævaricationem, & [a] afferte mane victimas vestras, tribus diebus decimas vestras. Et sacrificate de * fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes, & annuntiate. Sic enim voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. Unde & ego dedi vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris: & non estis reversi ad me, dicit Dominus*. LXX. *Introistis in Bethel, & inique egistis, in Galgala multiplicastis impie agere: & intulistis mane hostias vestras, in die tertio decimas vestras. Et legerunt foris legem, & invocaverunt confessiones. Annuntiate quia hæc dilexerunt filii Israel, dicit Dominus Deus. Et ego dabo*

Contra hæreticos Librorum scriptores.
Joan. 4. 13.
* al. bibit
* al. hac eadem.
Isaia 29. 8.
Prov. 5. 15.
* al. negotiabuntur.
1. Reg. 2.
* al. pestilentium.
* al. in eo
Ꝟ 4. 5. & seq.
* Vulg. fermentato.

a Victorius ait: Vox Hebræa והביאו, *afferre* significat, quem sensum reddidere etiam LXX. dum interpretati sunt ἠνέγκατε, *attulistis*. Vulgata editio constanter in cunctis codicibus tam mss. quam impressis legit, *offerte*. Hieronymus in Commentario utramque agnoscit lectionem. Libuit præmonuisse, quando a nobis nihil est immutatum. Sensus idem utraque in voce.

dabo vobis stuporem dentium in cunctis urbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris, & non estis reversi ad me, dicit Dominus. Primum historiæ fundamenta jaciamus: O Israel miserabilis, jam tibi vicina captivitas, jam Assyrius instat exercitus: fac quod libet, age impie: cum idolis libere fornicare, ut quanto tu fueris impudentior, tanto mea super tormentis tuis justior videatur sententia. *Venite*, inquit, *in Bethel*, in qua aureum posuistis vitulum, & impie agite in Deum. Venite ad Galgalam locum idolatriæ, de qua per Osee loquutus sum: *Omnis malitia eorum in Galgalis.* (Osee 9. 15.) Et rursum in eodem: *Frustra erant in Galgalis bobus immolantes.* (Ibid. 12. 11.) Quumque veneritis ad Galgalam: *multiplicatæ prævaricationem.* Quidquid enim ibi egeritis, prævaricatio contra Deum est, cui idola prætulistis. Et afferte mane victimas vestras, ne in scelere sit ulla dilatio. Tribus diebus decimas vestras: (Levit. 7.) sive ut interpretatus est Symmachus, *tertia die decimas vestras.* Cujus loci hæc nobis videtur explanatio: In Levitico lege præceptum est, ne quædam hostiæ in alterum diem reserventur, & ne aliæ in diem tertium remaneant; quod si remanserint, immundæ sint. Est igitur sensus: Immundas quotidie victimas cædite, & contaminata offerte sacrificia, *& sacrificate de fermento laudem*, quod juxta præcepta Moysi Deo penitus non offertur. Pro laude εὐχαριστίαν, id est, *gratiarum actionem* interpretatus est Aquila, quæ Hebraice dicitur THODA (תודה). Et vocate, inquit, voluntarias oblationes, quas Hebræi appellant NADABOTH (נדבות), id est, *spontaneas.* * Ultroneum autem sacrificium ad lætitiam pertinet: quod Latine *epulum* possumus appellare. (* al. [illegible]) Quumque hoc feceritis, impietatem vestram omnibus nuntiate: ut non solum fecisse, sed & alios docuisse videamini. Hæc autem præcipio, & imperativo modo loquor, ut vestræ satisfaciam voluntati, quia sic egistis & sic voluistis, filii Israel, dicit Dominus Deus. Quapropter & ego dedi vobis stuporem dentium, ut LXX. transtulerunt, quos in hoc loco propter simplicitatem verbi sequuti sumus: sive *munditiam dentium*, ut interpretati sunt Aquila & Symmachus, ut per mundos dentes, famis magnitudinem demonstrarent. Et feci indigentiam panum, non in una urbe, sed in omnibus urbibus vestris, nec in uno loco, sed in omnibus locis vestris. Quumque hoc fecerim, non puniens, sed occasionem tribuens pœnitentiæ: nec sic quidem reversi estis ad me, dicit Dominus. Hæc juxta Hebraicum diximus: transeamus ad LXX. Interpretes, & quid nobis juxta anagogen videatur in singulis, breviter disseramus; neque enim si in utraque Editione utrumque dicere voluerimus, librorum patitur magnitudo. Ingressi estis in Bethel, id est, in *domum Dei*, quod sentitur Ecclesia: & impie egistis in Dominum, illius præcepta calcantes. In *Galgala* autem, quod interpretatur *revelatio*, sive *volutabrum*, impietates multiplicastis, sanctarum vobis Scripturarum scientiam vendicantes: & dum erigimini in superbiam, estis in cœni ultima devoluti. Intulistis quoque mane hostias vestras, die tertia decimas vestras, transfigurati in Angelum lucis: & triplicem intelligentiam Scripturarum (de qua nobis præceptum est, ut describamus eam tripliciter in cordibus nostris) in unius diei sententiam coarctantes. (Triplex Scripturarum intelligentia.) Debemus enim Scripturam sanctam, primum secundum literam intelligere, facientes in ethica quæquumque præcepta sunt. Secundo juxta allegoriam, id est, intelligentiam spiritualem. Tertio secundum futurorum beatitudinem. Vos autem primam, inquit, & secundam contemnentes diem, spiritualia vobis quædam figmenta componitis sine fundamento, & parietibus tectum desuper imponentes. Nec hoc sunt hæretici, de quibus, & ad quos dicitur, impietatis fine contenti: sed legerunt foris legem Dei de Ecclesia recedentes, & singulis dogmatibus suis, quæ perverso corde simularunt, confessiones & testimonia sociare conati sunt: (Contra hæreticos.) sive sacrificaverunt de fermento, super quo in Evangelio dicitur; *Cavete vobis a fermento*, id est, *doctrina Pharisæorum.* (Matth. 16. 6.) Et hæc fecerunt non errore, sed studio: non fortuita voluntate, sed majorum [a] caritate plenissima. Unde ultionem super his comminatur Dominus: *Da-*

[a] Denuo Victorius: Novo, inquit, dicendi genere malorum caritatem vocavit, pro malorum amorem, hoc est, affectum ad mala. Hoc autem fecit, ut LXX. versioni, quam hic exponit, ad verbum responderet: Est autem illa: *Hæc*, ἠγάπησαν, *dilexerunt filii Israel*, aut in Vulgata: *Sic enim voluistis, filii Israel.* Alioqui caritas non est nisi ad bonum.

Dabo, inquiens, *vobis stuporem dentium*, A qui Græce γομφιασμὸς dicitur. Si quis enim secundum Ezechiel, uvam acerbam comederit, stupebunt dentes ejus: ut non bene Scripturarum sanctarum testimoniis abutentes, comedentesque ea immatura & absque sua dulcedine, perdant robur dentium: ne possint dura commolere, & in alvum toto corpori profutura transmittere. Hunc stuporem dentium ciborumque penuriam dabo & in cunctis urbibus, B atque in omnibus locis vestris, ut patiamini famem sermonis Dei, & ejus panis qui de cælo descendit, & de quo in Psalmis scriptum est: *Panem angelorum manducavit homo*. Quæ universa feci, non ob crudelitatem & sævitiam, ut hæretici calumniantur, truculenti & tristis [a] judicii: sed ut converteremini ad me, juxta illud quod scriptum est: *Frustra percussi filios vestros, disciplinam non recepistis*.

(Ezech. 18.) (Abusus testimoniorum Scripturæ.) (Joan. 6.) (Ps. 77. 25.) (Jer. 2. 30.)

V. 7. 8. & 9. *Ego quoque prohibui a vobis imbrem: quum adhuc tres menses superessent usque ad messem. Et plui super civitatem unam: & super civitatem alteram non plui. Pars una compluta est: & pars una, super quam non plui, aruit. Et venerunt duæ & tres civitates ad civitatem unam, ut biberent aquam, & non sunt satiatæ: & non redistis ad me, dicit Dominus.* LXX. *Et ego repressi a vobis pluviam ante tres menses vindemiæ: & pluam super civitatem unam, & super civitatem unam non pluam. Pars una irrigabitur: & pars super quam non pluero, arefiet. Et congregabuntur duæ & tres civitates in civitatem unam, ut bibant aquam, & non satiabuntur: & non estis reversi ad me, dicit Dominus.* Non solum stuporem dedi dentium in cunctis urbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris; sed prohibui a vobis imbrem, quum adhuc superessent tres menses usque ad messem, quæ appellatur pluvia serotina, & agris Palæstinæ arvisque sitientibus vel maxime necessaria est: ut quando herba turgeret in messem & triticum parturiret, nimia siccitate [b] aresceret. Significat autem vernum tempus extremi mensis Aprilis, a quo usque ad messem frumenti, tres menses supersunt, Majus, Junius, Julius. Pro *messe*, LXX. suo more *vindemiam* transtulerunt, quod

(b Vernum tempus mensis Aprilis.) (LXX. castigati.)

A si recipimus, omnino juxta Orientis omnes regiones & insolitum & impossibile est. Nunquam enim in fine mensis Junii, sive in mense Julio, in his provinciis, maximeque in Judæa pluvias vidimus. Denique in Regum libris pro signo magno atque portento diebus æstatis & messis, orante Samuele, pluviæ concitatæ sunt. Et superfluum erat nunc comminari mensis Julii siccitatem, in quo nunquam pluvias B dederat. Prohibuit autem imbrem, ut non solum indigentiam panum, sed & sitis ardorem & bibendi penuriam sustinerent. In his enim locis in quibus nunc degimus, præter parvos fontes, omnes cisternarum aquæ sunt, & si imbres divina ira suspenderit, majus sitis quam famis periculum est: quod & in diebus Eliæ Prophetæ tribus annis & sex mensibus factum Scriptura commemorat. Et ne forsitan C putarent hoc lege naturæ, & astrorum cursu, ac varietate temporum urbibus & populis accidisse, super unam urbem & agros ejus pluere se dicit, & ab altera imbrem suspendere: ut duæ & tres civitates pergant ad aliam civitatem, & tamen non satientur aquarum potibus. Quumque hæc fecerit, non in pœnam, sed in medicinam, increpat in scelere permanentes; & nec sic quidem ad me redistis, D dicit Dominus. Prohibet quoque sive reprimit ab hæreticis Dominus pluvias spirituales, & omnem rorem divinæ sapientiæ, & mandat nubibus suis, ne pluant super eos imbrem ante tres menses messis, sive vindemiæ, ut ad fructus mysterii Trinitatis pervenire non possint. Et quomodo sol iste, quem cernimus, annuum cursum, donec ad pristinam metam redeat, duodecim explet mensibus, qui singuli tricenis volvuntur diebus, & luna quæ E Hebraice JARE, Græce μήνη dicitur, juxta utramque linguam ex suo nomine mensibus nomen dedit, & solis illustratur radiis ab ea parte qua ei vicina est, vel plus vel minus pro varietate temporum lumen accipiens: sic & Ecclesia veri solis splendore decorata, duodecim implet Apostolorum numerum. Unde & duodecim in Israel appellantur tribus, & in testimonium æternæ memoriæ, de Jordanis

(Judææ provinciæ pluviæ.) (1. Reg. 12.) (Siccitas fortis Judææ.) (3. Reg. 17.) (Cursus solis.) (ירח) (Luna a sole lumen accipit.)

a Cistercienf. duoque Palatini mss. *& tristis judicii, sed ut converterem vos ad me* &c.

b Tres iidem mss. *marcesceret*.

Josue 4. nis alveo duodecim lapides auferuntur, ut ponantur in loco secundæ circumcisionis. Pluit autem Dominus super unam civitatem veræ confessionis Ecclesiam, & super alteram non pluit, quæ in hæreticorum conciliabulis est. Quumque illa imbrem recipiat sempiternum, ista jugi ariditate siccatur: ut qui sitiunt, coacti penuria, veniant ad Domini civitatem, de qua egreditur fons largissimus, qui irrigat torrentem spinarum. Iste autem est fons qui dicit per B Jeremiam: Jerem. 2. 13. *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui aquas continere non possunt*. Hic fons de uno fonte procedens, triplici unione decurrit: quos fontes Patris & Filii & Spiritus Sancti in cervi sitientis modum Ps. 41. 1. Psalmista suspirat, dicens: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te, Deus*. Quumque duæ & tres civitates ad unam perrexerint civitatem, in qua aquæ sunt abun- C dantes, spei, fidei, caritatis, non satiabuntur, quia ad divinam gratiam requirendam, non voluntate, sed necessitate venerunt.

V. 9. *Percussi vos in vento urente, & in aurugine. Multitudinem hortorum vestrorum, & vinearum vestrarum, oliveta vestra & ficeta vestra comedit eruca, & non redistis ad me, dicit Dominus*. LXX. *Percussi vos in ardore & in aurugine. Multiplicastis hortos vestros, vineas vestras, D & ficus vestras, & oliveta vestra comedit eruca, & ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus*. Non solum [a] priora feci, ut vos corrigerem; sed quidquid superfuit siccitati, vento urente percussi & aurugine. Pro *vento urente*, ἀνεμοφθορείαν Aquila & Symmachus & Theodotio interpretati sunt: Septuaginta πύρωσιν, quam nos *combustionem* possumus dicere. *Auruginem* autem omnes ἴκτερον similiter transtulerunt, abs- E que Theodotione, qui solus ὠχείασιν, quæ *pallorem* significat, interpretatus est. Quumque adversum iram Domini multiplicarent hortos & vineas & ficeta & oliveta, omnia eruca con- Joel. 1. sumsit, de qua in Joel plenius dici- A tur. Et ne plagis quidem ac malorum pondere ad Deum venire voluerunt. Quo dicto, confundantur hæretici, qui disciplinam Creatoris, &, ut ita dicam, medicinam, crudelitatem interpretantur. Percutit autem spiritualiter hæreticos Dominus exustione ea de qua Paulus Apostolus: 1. Cor. 7. 9. *Melius est*, inquit, *nubere, quam uri*. Et princeps Apostolorum: 1. Pet. 4. 12. *Carissimi, nolite peregrinari in ardore, qui ad tentationem vobis accidit*: B & aurugine quæ felle diffuso ruborem sanguinis * in pallorem commutat, & nihil in corpore sani esse permittit, intantum ut etiam mella dulcissima amara videantur. (Pallor vultus unde. * al. pallore) Et qui dudum audiebant in Ecclesia: Ps. 118. *Gustate & videte quoniam suavis est Dominus*: ipsique dicebant: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua super mel ori meo*, vocentur παραπικραίνοντες, & aquæ eorum & pluviæ non stillent dulcedinem: nec sint de C repromissionis terra, quam legimus lacte & melle manantem: sed appellentur *Mara*, id est, *amaritudo*. Isti multiplicaverunt sibi hortos, in quos ne sua vinea mutaretur, * Naboth occumbere voluit. (* al. Nabutha. 3. Reg. 21.) Qui enim infirmus est, olera manducet. Rom. 14. Et quia semper hæretici tumentes superbia, & incidentes in judicium diaboli magna sibi promittunt, & bonorum fingunt imagines, ut melli venena commisceant: etiam D vineas & oliveta & ficeta habere se jactant; sed vinea eorum vinea Sodomorum est, oliveta eorum non sunt de bonis olivis; sed oleastris, quos Apostolus radicibus bonarum olivarum præcipit inserendos. Rom. 11. Ficeta quoque talia habent, quæ calathum pessimarum impleant ficorum, quas Jeremias Jerem. 29. præ amaritudine comedi non posse testatur. Ad quæ quum Dominus venerit, æterna eis ariditate maledicit, Marc. 11. E ut nunquam fructum afferant, ne virore foliorum decipiant transeuntes. Et ut intelligamus hortos hæreticorum & vineas & oliveta & ficeta ad malam partem referri, singulis sermonibus addidit, *vestra*: ut non Dei, sed hæreticorum ea esse monstraret: *hortos* ve-

[a] Palatini codd. *prior*; e quibus juncto Cisterciensi ac septem penes Victorium Florentinis correximus paulo post, *quidquid superfuit siccitati, vento urente percussi*. Erat enim in Martianæi juxta Erasmum editione, *quidquid superfuit, siccitate, vento* &c. Repositam nobis lectionem ipse probat S. Doctoris contextus, quem ad hunc modum Victorius exposuit. Loquitur, ait, supra quod siccitate cuncta Deus percusserit, pluens super unam civitatem, & super alteram non pluens: mox subdidit: *Percussi vos in vento urente, & in aurugine*. Auruginem ἴκτερον, omnes interpretati heic sunt, qui morbus nihil aliud est nisi fellis per corpus suffusio, regius ab apparatu regio, quo curatur, Celso dictus, & Icterus ab ave ejusdem coloris, quam Raulum nostrates Reatini vocant: Teodotio ὠχρίασιν vertit, id est, pallorem. Dicitur autem aurugo, ab auro quod ejus coloris sit morbus: diversaque vox est ab Aerugo, quæ æris corruptionem significat.

vestros, vineas vestras, oliveta vestra, & ficeta vestra: quæ omnia eruca populata est, extremum pœnarum omnium: quæ non avolat ut locusta, & huc illuc discurrens semesa dimittit; sed permanet perituris frugibus, & tardo lapsu pigrisque morsibus universa consumit. Quumque hæc passi sunt, nec sic quidem ad Dominum redire voluerunt.

V. 10. *Misi in vos mortem in via Ægypti, percussi in gladio juvenes vestros usque ad captivitatem equorum vestrorum. Et ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras, & non redistis ad me, dicit Dominus.* LXX. * *Emisi in vos mortem in via Ægypti, & occidi in gladio juvenes vestros cum captivitate equorum vestrorum. Et eduxi in igne castra vestra in ira mea, & ne sic quidem reversi estis ad me, dicit Dominus.* Per omnia flagella & tormenta eruditur Israel: unde & eo tempore quo ab Ægyptiis auxilia postulabant, mittitur in eos mors, & percutiuntur in gladio juvenes eorum, & equos quos sibi contra Dei præceptum multiplicaverant, captivitas sæva concludit, ut putredo castrorum & fœtor morientis exercitus, viventium nares impleat. Quumque & hæc fecerit, ut corriperet delinquentes, & emendaret errantes, nec sic quidem redierunt ad eum, dicit Dominus. Qui non solum illo tempore, sed quotidie mittit mortem in via Ægypti, ut qui Ægyptiam triverit semitam, audiat moriens docentem Apostolum: Quod enim mortuus sum, mortuus sum peccato; quod autem vivo, vivo Deo. Et in alio loco: *Si mortui sumus cum Christo, simul etiam vivemus cum eo.* Et iterum: *Semper mortificationem Jesu in corpore meo porto.* Et rursum: *Vivo autem jam non ego, sed vivit in me Christus.* Hac morte vivificare nos vult Dominus, ut morientes peccato, vivamus Deo. Morimur autem peccato, quando mortificamus membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idololatriam & reliqua. Legimus in Isaia duntaxat juxta Septuaginta Interpretes: alioquin in Hebraico aliter continetur: *Misi mortem in Jacob, & venit super Israel.* Jacob, vocabulum est nascentis corporis, Israel, nomen benedictionis. Quia enim tota nocte luctavit & vicit in certamine, & oriente lucifero dicere potuit cum Apostolo: *Nox præcessit, dies appropinquavit*, propterea Israel, videntis Deum, fortitus est nomen. Mittitur ergo primum mors in Jacob, ut mortificemus membra nostra super terram, & per mortificationem membrorum corporalium, veniamus ad mortem Israelis, ut omnia perturbationum in nobis incentiva moriantur. Percutit Deus quidquid robustum in malis est, & perversa erigitur juventa, ne ad senectutem usque perveniat, equosque tradit captivitati, ne per præcipitia labantur inferni. Et ascendere facit putredinem castrorum in nares eorum, ut sua peccata cognoscant, & putere sentiant, dicantque cum David: *Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Quumque hæc sanantis voto fecerit, nec sic quidem reversi sunt ad eum, dicit Dominus.

V. 11. *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti estis sicut torris raptus de incendio, & non redistis ad me, dicit Dominus.* LXX. *Subverti vos sicut subvertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti estis sicut torris erutus de igne, & ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus.* Extrema medicina est, & decem tribuum, & hæreticorum, & omnium peccatorum, ut postquam mortem miserit in via Ægypti, & percusserit juvenes eorum gladio, equosque consumserit, & ascendere fecerit putredinem castrorum in nares eorum, & nec sic quidem ad eum reversi fuerint, subvertat eos sicut subvertit Deus Sodomam & Gomorrham: & quum subversi fuerint, ob similitudinem criminum Sodomæ & Gomorrhæ, pessimaque in eis ædificia divinus ignis exusserit, ipsi liberentur quasi torris raptus de incendio. Et quomodo Lot, Sodoma pereunte, servatus est, amittens substantiam & partem corporis sui, quam intelligimus uxorem: sic omnes isti Sodomorum divitias amittentes evadant nudi, juxta illud quod in Apostolo legimus: *Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet: si cujus autem opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Qui ergo salvatur per ignem, quasi torris de incendio rapitur. Et ad istiusmodi homines, quos in Evangelio Salvator arguens loquebatur: *Si filii essetis Abraam, opera Abraam faceretis,*

Marginal references: * al. Misi. — Galat. 2. — Rom. 6. 8. — 2. Cor. 4. 10. — Gal. 2. 20. — Isai. 9. — Genes. 32. — Rom. 13. 12. — Ps. 37. — Genes. 19. — 1. Cor. 3. 15. — Joan. 8. 39.

Mat. 3. 7. 8. 9. retis, Joannes Baptista dicit: *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? facite ergo * fructum dignum pœnitentiæ, & ne velitis dicere intra vos, patrem habemus Abraam. Dico enim vobis, * quoniam potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraam?* Igitur & Israel & cuncti hæretici, quia habebant opera Sodomæ & Gomorrhæ, subvertuntur ut Sodoma & Gomorrha: ut quasi torris raptus de incendio liberentur. Et hoc est quod in Propheta legimus: *Restituetur Sodoma in antiquum*: ut qui suo vitio Sodomites est, postquam in eo Sodomæ opera arserint, in antiquum restituatur statum.

* al. fructus dignos.

* al. quomodo.

Ezech. 16. 55.

V. 12. & 13. *Quapropter hæc faciam tibi, Israel: postquam autem * hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel, quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, & gradiens super excelsa terræ Dominus Deus exercituum nomen ejus.* LXX. *Propterea sic faciam tibi, Israel: verumtamen quia sic faciam tibi, præparare ut invoces Deum tuum, Israel. Quia ecce firmans tonitruum, & creans spiritum, & annuntians in homines Christum suum, faciens mane, & nebulam, & ascendens super excelsa terræ: Dominus Deus omnipotens nomen ejus.* Pro eo quod nos interpretati sumus, *postquam*, & in Hebraico scriptum est ECEB, & Aquila interpretatus est ὕστερον, id est, *postea*, & Theodotio *novissime*, & Septuaginta *verumtamen*; in Hebraico sic legi potest: *Quapropter hæc faciam tibi, Israel, postea*, id est, multo post tempore, & in novissimis sæculis, ut rursus ab alio principio versus incipiat: *Quumque hoc facturus sim tibi, præparare in occursum Dei tui, Israel.* Rursumque in eo loco ubi Septuaginta transtulerunt, *præparare ut invoces Deum tuum*, & nos juxta Theodotionem posuimus, *præparare in occursum Dei tui*, Symmachus & Quinta Editio transtulerunt, *præparare ut adverseris Deo tuo*: quod Hebraice dicitur, HECHIN [a] LACERATH ELOAH. Pro montibus quoque qui Hebraice dicuntur ARIM, soli Septuaginta βροντὴν, id est, *tonitruum* verterunt. Cur autem illi *spiritum*, & nos dixerimus *ventum*, qui Hebraice vocatur RUA, caussa manifesta est, quia hoc verbo & *ventus* & *spiritus* appellatur. Quodque sequitur, *annuntians homini eloquium suum*, cunctis ita ut nos vertimus interpretantibus, soli Septuaginta transtulerunt, *annuntians in homines Christum suum*: verbi similitudine & ambiguitate decepti. Si enim legamus *Christum suum*, quod Hebraice dicitur MESSIO, scribitur per has literas MEM, SIN, JOD, HETH, & VAU, quod LXX. putaverunt. Sin autem ut in Hebræo est, juxta Aquilam [b] τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ: juxta Symmachum τὸ φώνημα αὐτοῦ: juxta Theodotionem, τὸν λόγον αὐτοῦ: juxta Quintam Editionem τὴν ἀδολεσχίαν αὐτοῦ, quæ omnia interpretantur, quod sit *eloquium ejus*, his literis scribitur MEM HE, quod dicitur MA, hoc est, *quod*, vel *quid*. Deinde SIN, JOD, HETH, quod legimus SIA, id est, *eloquium*. O autem, quod scribitur per solam literam VAU, αὐτοῦ, id est, *ejus*, significat, simulque commixtum legitur MASIO, a superiori verbo HE secundam literam plus habens. De varietate interpretationis diximus, quæ molesta erit negligentibus, studiosis grata: nunc ad sensum eorum, quæ scripta sunt, transeamus. Dedi stuporem dentibus vestris, & non redistis ad me, dicit Dominus. Prohibui a vobis imbrem, & plui super civitatem unam, & super alteram non plui, & venerunt duæ & tres civitates ad unam ut biberent aquas, & non sunt satiatæ: & nec sic redistis ad me, dicit Dominus. Percussi vos in vento urente, & aurugine hortos vestros & vineas & oliveta atque ficeta, & non redistis ad me, dicit Dominus. Misi in vos mortem in via Ægypti, & percussi in gladio juvenes vestros, & ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras, & non redistis ad me, dicit Dominus. Subverti vos sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorrham, & facti estis quasi torris raptus de incendio, & non redistis ad me, dicit Dominus. Idcirco hæc faciam tibi, o Israel, ut qui præterita contemsisti, saltem ad ea quæ illaturus sum, corrigaris. Quumque dixerit, *hæc faciam tibi*, quid facturus sit tacet, (1) ut dum ad singula pœnarum genera Israel pendet incertus quæ

* Vulg. hoc.

עקב

[a] הכין לקראת אלהיך

הרים

רוח

משיחו

[b]

מה

שיח

מהשיחו

(1)

[a] Hodierna Hebraica exemplaria הכון cum *vau* pro *jod*.

[b] Insinuat Cisterciensis mſ. lectio istæc, τίς ὁμιλίας τοῦ, vel ἑαυτοῦ, ut in aliis est libris, rectissime posse Aquilæ interpretationem ita restitui τίς ἡ ὁμιλία αὐτοῦ, vel ἑαυτοῦ, *quæ conversatio tua?* Et vero Romana τῶν LXX. Editio sic melius quam apud Hieronymum, Aquilæ verba ipsa recitat.

(1) Confer eum, qui Rufinus audit, & S. Patris expositionem suggillat.

(quæ ideo terribiliora sunt, quia omnia suspicantur) agat pœnitentiam: ne Deus inferat quæ minatur. Postquam autem fecero tibi quæ me facturum esse contestor, præparare ad invocandum Dominum Deum tuum.

Joel. 2.

Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit. Sive præparare in occursum Dei tui, ut venientem ad te Dominum, tota aviditate suscipias.

Eccl. 16. a

Iste est qui firmat tonitruum, sive montes [a] confirmat, ad cujus vocem cælorum cardines & terræ fundamenta quatiuntur. Iste qui creat spiritum, quem in hoc loco non Spiritum

Rom. 8.

Sanctum, ut hæretici suspicantur; sed ventum intelligimus, sive spiritum hominis: quia nemo scit quæ sunt in homine, nisi spiritus qui est in eo; & ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus ineffabilibus. Vel certe spiritum, animam debemus accipere, secundum

Ps. 103. 29.

illud quod scriptum est: *Auferes spiritum eorum & deficient, & in pulverem suum revertentur.*

Luc. 23. 46.

Et: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, & hoc dicens expiravit.* Quumque creaverit spiritum, annuntiat hominibus eloquium suum, sive annuntiat homini eloquium ejus, qui cogitationum secreta cognoscit, & quid latens animus tacito sermone tractet, intelligit, juxta illud quod in Jeremia secundum Hebraicum legimus:

Jer. 17. 9. 10. * al. omnium & hominum.

*Parvum est cor * hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, & probans renes.* Quod & in centesimo tricesimo octavo Psalmo Scriptura testatur: *Imperfectum meum viderunt oculi tui.* Et est sensus: Antequam conderer, priusquam deformarer in membra, dum adhuc in semine continerer, viderunt me oculi tui. Et

Jerem. 1. 5.

Jeremias audit a Domino: *Priusquam te formarem in utero, novi te, & antequam exires de vulva, sanctificavi te, & Prophetam in gentibus posui te.* Et E-

Luc. 11. 17.

vangelista: *Videns*, ait, *Dominus cogitationes eorum.* Sin autem legerimus, *annuntians homini eloquium suum*, juxta superius dictum accipiendum, in quo

Supra. 3. 7.

ait: *Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum servis suis Prophetis.* Qui autem annuntiat cogitationes hominis, & eloquium ejus, sive suum, ipse est qui facit auroram &

A diluculum, & complet nubibus omnia, & graditur super excelsa terrarum; cujus nomen est Dominus Deus omnipotens. Pro quo in [b] Septuaginta legitur: *Annuntians in homines Christum suum*: sub qua occasione hæretici, Spiritum Sanctum creatum volunt ordine sequente: creans spiritum, & annuntians in homines Christum suum: ut ille creatus sit, hic annuntietur in populis.

b

Error hæreticorum contra Spiritum Sanctum.

Quibus respondebimus juxta sen-
B sum eorum, & Vulgatam Editionem: Qui Creator est omnium, & firmat tonitruum, sive fingit montes, consequenter educit ventos de thesauris suis, & quasi universitatis conditor, filium suum Christum hominibus repromittit. Postquam autem Christus fuerit nuntiatus, tunc nobis veritatis lumen aperitur, non ad perfectum; quia nunc ex parte videmus, & ex parte cognoscimus, & per speculum & imaginem ea

1. Cor. 13.

C quæ ventura sunt, contemplamur. Unde sequitur: *faciens mane & nebulam, & ascendens super excelsa terræ.* Excelsus enim in excelsis est Dominus, & non habitat in humilibus, qui excelsus est; sed creator montium ascendit in montes, in his qui municipatum habent in cælestibus, & in carne ambulantes non vivunt secundum carnem, sed secundum spiritum.

Excelsus D. habitat in excelsis.

Quod si juxta Symmachum & Aquilam legerimus:
D *hæc faciam tibi, Israel, postea, & quum hæc fecero tibi, [e] præpara te adversari Deo tuo*, sic intelligendum est: Feci ut te corrigerem, quæ præteritus sermo descripsit, & quia noluisti reverti ad me, faciam tibi, quæ meo continentur arcano. Occidisti servos, quos ad te miseram: mittam novissime Filium meum: tu autem juxta consuetudinem tuam, qua semper voluntati Domini restitisti, præpara te ut contradicas & adverseris Deo tuo: juxta illud quod
E scriptum est: *Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum cui contradicetur.* Et hoc dicit, non quo præcipiat quid facere debeat; sed ante prædicit quid sponte facturus sit, [quasi increpans & arguens, ut saltem correptus non faciat quod prædictum est.

Luc. 2. 34.

*AUdite verbum istud, * quod ego levo super vos planctum. Domus Israel*

Cap. v. * al. qui

ceci-

a Interserunt heic duo mss. *argue.*
b Pro *in Septuaginta*, præferunt mss. *in Ecclesia.*
e Cisterciens. *praparare*: tum Palatini *adversanti* pro *adversari.*

cecidit : non adjiciet ut resurgat . Virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam. LXX. *Audite verbum istud, quod ego assumam super vos planctum. Domus Israel cecidit, non adjiciet amplius ut resurgat. Virgo Israel projecta est super terram suam, non est qui suscitet eam.* Quantum ad ordinem literæ pertinet & ceptam historiæ veritatem, decem tribus, quæ appellantur Israel, ductæ in captivitatem, nequaquam in terram suam postea sunt reversæ. Virgo autem appellatur populus Israel: non quia in virginitatis permanserit puritate, sed quia quondam instar virginis sit Domino copulatus. Unde & planctum super eum Propheta jubetur assumere, quod nequaquam in antiquum restituatur gradum. Quantum vero ad intelligentiam spiritualem: planctum super omnem Israel, qui Deum mente cernebat, & postea ei servire desivit, assumit Propheta, secundum illud quod Ezechieli præcipitur, ut devoret librum, in quo & intus & foris scriptum erat lamentatio, & carmen, & væ. Intus intellige Salomonis canticum sequens, qui ait: *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Et quadragesimum quartum Psalmum, in quo scriptum est: *Omnis gloria filiæ regis intrinsecus.* Foris autem est quidquid in litera legitur, & videtur in cortice, & in medulla spiritus non tenetur. Itaque & juxta literam, & juxta tropologiam, in omnibus Prophetarum libris scriptus est planctus super eos qui post peccata agunt pœnitentiam: Carmen super illos qui nulla peccatorum sorde maculati, cantico & laude sunt digni: Væ super eos qui non agunt pœnitentiam; sed juxta duritiam cordis sui thesaurizant sibi iram in die iræ. Si autem, ut diximus, planctus est super eos qui agunt pœnitentiam; & pœnitentia reddit vulneris sanitatem: quomodo juxta Septuaginta dicitur, *Domus Israel cecidit, amplius non resurget. Virgo Israel erravit in terra sua, non est qui suscitet eam?* Quod sic solvi potest: Postquam domus Israel sua voluntate corruerit, nequaquam pristinam recipiet dignitatem: postquam virgo Israel erraverit in terra sua, ultra invenire non poterit suscitantem. Et considera verborum proprietates. Qui domus est, & numeratur in turba, cadere dicitur. Qui autem de numero virginum, si erraverit, ob leve * quoque peccatum non poterit suscitari: non quo non suscitetur, sed nequaquam suscitetur virgo Israel, & nequaquam resurgat Dominus Israel. Non est enim eadem gloria ejus qui semper sequutus est Dominum, & ejus qui aberraverit a grege, & postea boni pastoris reportatus est humeris. Unde & per alium Prophetam Dominus ait: *Malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem.* Pœnitentia non sanctitati purissimæ & Ecclesiæ Christi (quæ non habet rugam neque maculam) sed morti & inferis comparata sit melior. Hæc dicimus, non quo juxta Novatum tollamus spem pœnitentiæ, sed quo timidiores faciamus eos, & idcirco sollicitos, qui aperta janua pœnitentiæ, dum sperant futura, perdunt præsentia, & qui absque vulnere poterant permanere, incauti vulnus accipiunt, ut postea dolore crucientur. Multæ mansiones sunt apud Patrem meum, & stella a stella differt in claritate: ita & resurrectio mortuorum: sanctis splendentibus sicut sol & luna, vesper & lucifer. Qui autem post peccatum egerint pœnitentiam, pro [a] diversitate meritorum stellis aliis æquabuntur.

Margin notes: Ezech. 2. — Cant. 1. 3. — Foris est literalis sensus, in medulla spiritualis. — Planctus carmen & væ, quibus conveniunt. — * f. quodque — Luc. 15. — Ezech. 18. 32. — Novatum damnat. — Joan. 14. — 1. Cor. 15.

V. 3. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Urbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel.* [b] LXX. similiter. Caussas quibus domus Israel corruens non resurgat, & virgo Israel errans, vel projecta in terram, non habeat suscitantem, reddit sermo divinus: *Urbs*, inquiens, *de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel:* ut ubi quondam fuerat multitudo, propter nimiam vastitatem, vix decima remaneat pars. Et ne omnino hærentes literæ, sacramenta numerorum relinquamus intacta: septenarium numerum esse sanctum, etiam sabbathum probat, in quo requievit Deus ab omnibus operibus suis. Et jubet ne quid in eo operis servilis fiat, nisi ea tantum quæ ad animam pertinent: & ne in eo onera portemus. Unde & in

Margin notes: Septenarius numerus sanctus. — Genes. 2. — Num. 15.

[a] Duo Palatini mss. quemadmodum & in uno S. Martini a campis, Martianæus invenit, *pro diversitate hæreticorum*.

[b] Verba, *LXX. similiter*, quæ in vulgatis deerant, nostri mss. sufficiunt.

& in solitudine qui die sabbathi ligna collegerat, quæ arsura sunt, sententia Domini condemnatur. Et septem hebdomades complent numerum sanctæ Pentecostes: & Jubilæus annus remissionis tubarumque clangentium hoc numero texitur. In septimo quoque mense figuntur tabernacula, & Hebræus, cum sex annis servierit, anno septimo [a] liberabitur. Novit & hoc sæcularis Philosophia, & Medicorum libri, quorum Galenus disertissimus atque doctissimus scripsit ternos libros [b] κρίσεων καὶ τῶν κρισιμῶν ἡμερῶν, in quibus septenarii numeri ostendens potentiam, ardentissimas febres septimo dicit solvi die: aut si tanta humoris noxii & pituitæ fuerit magnitudo, ut primæ hebdomadis nequaquam fervore consumta sit, secundæ hebdomadis ultimus exspectatur dies, id est, quartus decimus. Quod si hunc, ut juxta Hippocratem loquar, νόσος vicerit, transeunt ad vicesimam primam diem, hoc est, ad finem tertiæ Hebdomadis: ita ab initio mundi diebus conditis, ut omnes labores & molestiæ septimo numero conquiescant. Denique & captivitas populi Israel, Templique subversio, septuagesimo anno desolationis impleta est, & septem astra juxta numerum dierum dicuntur (1) errantia. De cujus numeri sacramentis in Scipionis somnio plenius narrat Tullius: & obscurissimus Platonis Timæus (2) liber est, qui ne Ciceronis quidem aureo ore [c] fit planior. Sicut igitur Septenarius numerus habet sacramentum suum, sic sanctificatus atque perfectus, & ut ita dicam, verus est numerus, qui unione retinetur, & unius Dei majestate * concluditur. Unde dicit Filius: *Ego in Patre, & Pater in me*: volensque omnes unum esse cum Patre, loquitur ad eum: *Pater, da, ut sicut ego & tu unum sumus, sic & isti in nobis unum sint*. Prima ergo beatitudo est esse in primo numero, qui unus & verus est. Secunda, in secundo, id est, in decade. Tertia in tertio, id est, in hecatontade. Sicut enim decas decima unione completur, sic hecatontas ex decem decadibus struitur. Quartus numerus, qui millenario numero continetur, de decem constat hecatontadibus. Quum igitur quis egerit pœnitentiam, de millenario & quarto numero vix revertitur ad centenarium & tertium numerum. Rursum qui in centenario est, vix redit ad secundum primæ decadis numerum, atque ita fit ut domus Israel quæ corruerat, non possit resurgere, & virgo Israel quæ erraverat, in terra non habeat suscitantem: quia qui semel ab unione discesserit, & illam purissimæ virginitatis perdiderit gloriam (de qua Apostolus dicit: *Zelo enim vos zelo Dei, & statui vos uni viro virginem castam exhibere Christo*, in qua non est macula neque ruga) pristinum statum & unionis beatitudinem recipere non valebit: & vix ei concedetur, ut de mille revertatur ad centum, & de centum ad decem redeat. Hæc breviter sum loquutus, ne omnino in hoc capitulo propter numerorum difficultatem fugisse viderer tropologiam.

Galenus laudatus.
Septimus quisque dies criticus.
Septimi numeri sacramentum.
Unio.
Joann. 14. 11.
Ibid. 17. 21.
* al. recluditur.
Numeri perfecti.
Virgo non habet suscitantem.
2. Cor. 11.

*Quia hæc dicit Dominus domui Israel: quærite me, & vivetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgala nolite intrare, & in Bersabee * ne transieritis: quoniam Galgala captiva ducetur, & Bethel erit inutilis*. LXX. *Quia hæc dicit Dominus ad domum Israel: quærite me, & vivetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgala ne ingrediamini, & super puteum juramenti non transeatis; quia Galgala captiva ducetur, & Bethel erit quasi non sit*. * Moris est Scripturarum semper adversis læta subjungere, & postquam tristia Deus fuerit comminatus, ad pœnitentiam eos quos terruit, provocat, juxta illud quod in Isaia legimus: *Væ gens peccatrix, populus plenus delictis, semen pessimum, filii iniqui*. Quumque dixisset, *terra vestra deserta, civitates vestræ igne consumtæ, regiones vestras * coram vobis alieni comedent*, loquitur ad eos meliora promittens: *Lavamini, mundi estote: auferte malitias vestras ab animis vestris. Discite * benefacere: quærite judicium, judicate pupillo, justificate viduam: & venite disputemus, dicit Dominus*. Quomodo ergo in Isaia, quos severa voce terruerat, blanda oratione sustentat: ita & in

Ŷ 4
* al. non transibitis.
* al. Mos Scripturarum.
Isai. 1. 4.
* al. in conspectu vestro.
Ibid. 16. 17.
* al. bonum facere.

a Victorius ad Florentinos codd. maluit *liberatur*.
b Videtur præponenda præpositio περὶ, ut & Victorii editio, & ipse præfert ejus libri titulus. Cæterum pro κριτικῶν in aliis libris est κρισιμῶν.
(1) Petrus Petitus in libris Miscellanearum observationum lib. 5. cap. 3. legendum heic contendit *hebdomada* pro *errantia*.
(2) Idem sic legi vult, & *obscurissimus Platonis Timæus, qui liber ne Ciceronis quidem* &c.
c Sic Præfat. in lib. XII. in Isaiam, *Denique*, inquit, *Timæum de Mundi harmonia, astrorumque cursu, & numeris disputantem, ipse qui interpretatus est Tullius, se non intelligere confitetur*. Quin ipse etiam Cicero VII. ad Attic. 13. *Ænigma Opiorum ex Velia non plane intellexi; est enim numero Platonis obscurior*.

in hoc Propheta, quibus dixerat: *Domus Israel cecidit, non adjiciet ut resurgat: virgo Israel erravit in terra, non est qui suscitet eam*. Nunc loquitur ad eos, & dicit: [a] *Domus Israel*, id est, decem tribus, *quærite me & vivetis:* quoniam in eo quod me non quæritis, estis mortui. Quumque quæsieritis invenietis: & quum inveneritis, vivetis. Et nolite quærere Bethel, in qua erat vitulus aureus, & Galgalam locum idololatriæ, de quo & supra dixi: *Omnis malitia eorum in Galgalis*. Et in Bersabee non transibitis. Pulchre in Bersabee, inquit, hoc est ad puteum juramenti, non transibitis: ubi si quando errabat tribus Juda, idola adorare consueverat. Intantum autem simulacrorum cultu furebat Israel, ut nequaquam contentus idolis suis, ad aliena transiret. Denique *Galgala*, inquit, *captiva ducetur, & Bethel erit inutilis*, sive penitus non subsistens, quum idola in ea subversa fuerint. De Bersabee omnino tacuit; quia victis decem tribubus, urbs nomine Bersabee, quæ erat in tribu Juda illo tempore, nec capta nec destructa est. Simulque animadvertendum, quod Septuaginta Interpretes in præsenti loco nomen *Bersabee* interpretati sint, dicentes, *puteum juramenti*, & in posterioribus ipsum nomen posuerunt: *Vivit Deus tuus Dan: & vivit via Bersabee*. Viam autem Bersabee posuerunt, quod de Israel longo itinere pergebant ad ultimos terminos Judæ, qui erant in Geraris, & Ægyptiæ solitudini jungebantur, ut idola colerent. Est autem locus in quo habitavit Abraam: & ex eo quod cum Abimelech, datis septem ovibus, in fœdus mutuum juraverunt, appellatus est *puteus juramenti*, sive *puteus septimi*, propter numerum septem ovium: SABE enim utrumque significat. Præcipit autem secundum leges allegoriæ domui Israel, id est, his qui sibi notitiam Dei pollicentur, ut non quærant Bethel, & non introeant in Galgalam, & non transeant, vel ascendant ad puteum juramenti; sed magis quærant Deum, & vivant in eo. Quærunt autem *Bethel*, quod interpretatur *domus Dei*, qui dicunt: Templum Domini, Templum Domini: & confidunt in ædificiis, de quibus Dominus ad discipulos loquebatur: *Venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur*. Et ingrediuntur in Galgalis, qui post adventum Christi rursum cupiunt circumcidi. In Galgalis enim secundo populus circumcisus est. Unde & ipse locus nomen accepit: eo quod abstulerit Dominus opprobrium Ægypti ab eis. *Et in Bersabee*, inquit, sive *ad puteum juramenti non transibitis:* ne illos putetis terminos Judææ, quos olim secundum literam Scriptura promiserat a Dan usque Bersabee: nec dicatis ultra cum Propheta: *Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus*; sed audite cum Apostolis: *In omnem terram exivit sonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum*: quia Galgala, id est, carnis circumcisio, captiva ducetur a vera circumcisione cordis: & Bethel, quam putatis domum Dei, non subsistet, sive, ut melius arbitror, erit inutilis, id est, AVEN: ut nequaquam appelletur *domus Dei*, sed vocetur *domus inutilis*, sive *idoli*. Aliter: Quærit Bethel, qui tantum literam sequitur occidentem, nec sensum, qui Deus est, quærit in verbis: & intrat in Galgala, qui ad majores enititur revelationes, supernorum sibi scientiam repromittens, transitque, sive ascendit ad puteum, de quo Samaritana haurire cupiens aquas, quæ sitim satiare non possent, ignorabat eum, de cujus ventre procedunt flumina salientis aquæ in vitam eternam.

V. 6. *Quærite Dominum, & vivite: ne forte comburatur ut ignis domus Joseph: & devorabit, & non* * *sit qui extinguat Bethel*. LXX. *Quærite Dominum, & vivite: ne forte succendatur ut ignis domus Joseph: & devoret eam, & non* * *sit qui extinguat domum Israel*. Quomodo ex persona Dei dicitur: *Quærite me, & vivetis*, ita Propheta de Domino loquitur, ut quærant eum, & vivant. In eo enim quod quærunt Dominum, vivere incipiunt: sin autem non quæsierint eum, & idcirco non vixerint, statim succendetur ut ignis domus Joseph, quam propter Jeroboam, qui de tribu Ephraim & de domo Joseph fuit, decem tribus sentire debemus, quæ appellabantur Israel, & ex majore populi parte nomen pristinum possidebant. Duæ autem tribus quæ regebantur a stirpe David, qui de tribu Juda fuit,

Marginalia: Osee 9. 15. — Idololatria Israel. — Via Bersabee. — Genes. 25. — שבע — Luc. 21. 6. — Josue. 5. — Psal. 75. 1. — Psal. 18. 4. — און — Joann. 4. — * Vulg. erit

[a] Tres mss. *Domui Israel, idest, decem tribubus*.

fuit, vocatæ sunt Judas, & possidebant Jerusalem, in qua erat Templum Dei. Quumque succensa fuerit domus Joseph, devorabit atque consumet Bethel, de qua superius dixi: *Nolite quærere Bethel*, & non erit qui extinguat, quum a regibus suis fuerit incensa. *Pro Bethel* in LXX. legitur *domus Israel*, sensum magis quam verbum interpretantibus, ut, succedente rege Jeroboam, & cunctis deinceps regibus, qui ei imperio successerunt, ardeant decem tribus, quæ appellantur Israel. Iste est ignis qui succenditur, sive resplendet & inflammat domum Joseph, ut consumatur
Isai.50.11. Bethel, de quo alibi dicitur: *Ambulate in lumine ignis vestri, & in flamma quam succendistis*. Et quia crebro domum Joseph (propter Jeroboam, qui a stirpe David populum Dei separavit, & vaccas fecit aureas in Dan & in Be-
1.Reg.12,16 thel, & dixit, *non est pars nobis in David, neque hæreditas in filio Jesse*) ad personam hæreticorum retulimus, qui sermone composito, decora atque formosa, & ut ita dicam, aurea simulacra finxerunt, & adorant opera manuum suarum, & agriculturæ sub vaccarum specie sibi imaginem repromittunt, di-
Joan.14.16. citur ad eos: *Quærite Dominum, & vivite*, eum qui dicit: *Ego sum via, veritas & vita*: ut postquam ambulaverint in eo & invenerint veritatem, tunc incipiant vivere qui prius mortui erant. Et nisi hoc fecerint, diaboli comburentur ardoribus: nullusque poterit inveniri de principibus eorum qui & ipsi hæretico igni succensi sunt, qui possit vorantem cuncta flammam restinguere, & præcipue Bethel, quæ falsum sibi domus Dei nomen assumit.

V. 8.9. & seqq. *Qui convertitis in absinthium judicium, & justitiam in terra relinquitis, facientem Arcturum & Orionem, & convertentem in mane tenebras, & diem * nocte mutantem. Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ: Dominus nomen ejus. Qui subridet vastitatem super robustum, & depopulationem super potentem affert.* LXX. *Qui facit in excelso judicium & justitiam in terra posuit: qui facit omnia, & transformat & convertit in mane umbram mortis, & diem nocte * contenebrat. Qui vocat aquam maris, & effundit eam super faciem terræ: Dominus [a] Deus omnipotens nomen ejus. Qui dividit contritionem super fortitudinem, & miseriam super munitionem adducit.* Multum in hoc loco ab Hebraica Veritate Editio Vulgata discordat, sicut absque commonitione nostra ex his quæ proposuimus, prudens statim lector intelligit. Itaque exponamus primum juxta Hebræos, & postea quid nobis videatur in translatione LXX. Christo si meruimus pandente, dicamus Domus Joseph, id est, domus Ephraim, ac per hoc regia, & Bethel, sive sicut LXX. transtulerunt, *domus Israel*, id est, & reges & populi, & cultores & idola pariter subvertentur, qui iniquo judicio Deum ad iracundiam provocaverunt. Et converterunt dulcedinem judicii in absinthii amaritudinem, quod genus est herbæ amarissimæ, assumentes iniquitatem, & justitiam relinquentes. Quæ sit autem ista justitia, sequens versus ostendit. *Facientem Arcturum & Orionem, & convertentem in mane tenebras, & diem nocte mutantem*. De quo supra dixerat: *Formans montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, & gradiens super excelsa terræ: Dominus Deus exercituum nomen ejus*, ipse est Creator Arcturi qui Hebraice CHIMA dicitur, & a Symmacho & Theodotione, εἰς πλειάδα vertitur, quem vulgo *Bootem* vocant: quodque sequitur, *Oriona*, qui Hebraice dicitur CHASIL, Symmachus absolute *stellas*; Theodotio interpretatus est *vesperum*: Hebræus autem, qui nos in Scripturis sanctis erudivit, CHASIL interpretari putat *splendorem*, & significare generaliter *astra fulgentia*. Quando autem audimus *Arcturum & Oriona*, non debemus sequi fabulas Poetarum, & ridicula ac portentosa mendacia, quibus etiam cælum infamare conantur, & mercedem stupri inter sidera collocare, dicentes:

> *Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones:*
> *Armatumque auro circumspicit Oriona:*

Sed [b] scire Hebræa nomina, quæ apud eos aliter appellantur, vocabulis fabula-

Margin notes: * Vulg. in noctem. * al. contenebrans. — כימה — כסיל — Hebræus Hieron. præceptor. — Æn. 1. & 3.

[a] Voces *Dominus omnipotens*, in Cisterciensi ms. non sunt, & in Græcis quoque nonnullis exemplaribus, Romano præsertim, desiderantur. Mox verba *super fortitudinem*, quæ in hactenus vulgatis libris omnibus deerant, ex eodem Cisterciensi ms. utpote genuina ac necessaria suffecimus: sunt enim & in Græco textu, nullo quod sciam, codice dissentiente: Ὁ διαιρῶν συντριμμὸν ἐπὶ ἰσχὺν, καὶ ταλαιπωρίαν ἐπὶ ὀχύρωμα ἐπάγων.

[b] Post Victorium suffecimus heic verbum *scire*, quod illi Brixiani codices subministrarunt, & cujus defectu mancus erat atque imperfectus sensus.

bularum gentilium in linguam nostram esse translata, qui non possumus intelligere quod dicitur, nisi per ea vocabula quæ usu didicimus & errore combibimus. Unde & in Regum volumine RAPHAIM Hebræum, Græci *titanas* transtulerunt: quæ apud Ethnicos celeberrima fabula est, ex qua in laudes deorum scribunt [a] γιγαντομαχίας, & tela Typhoea, & impositum Encelado Ætnam montem, * de cujus motu Trinacria contremiscat. Iste autem Deus Creator omnium, qui facit Arcturum & Orionem, noctem in diem & diem in noctem commutat, & aquas maris amarissimas æthereo calore suspensas excolat, & eliquat in dulcem pluviarum saporem, instar medicinalis cucurbitæ, quæ calore superioris gyri, humorem & sanguinem sursum trahit: ex quo discimus unde sint pluviæ. Quodque sequitur: *Qui subridet vastitatem super robustum*, ad præsens tempus revertitur, & est ordo: Qui Creator est omnium, comminatur etiam captivitatem super Samariam, & depopulationem super potentem adfert: quoniam convertit in absinthium judicium, & justitiam relinquit in terra. Ubi nos diximus, *qui subridet*, Aquila interpretatus est, ὁ μειδιῶν. Proprie autem μειδίαμα dicitur, quod nos *subrisionem* possumus appellare, quando quis irascitur, & apertis paululum labiis subridere se simulat, ut iræ ostendat magnitudinem. Dicamus & juxta LXX. Deus in excelso facit judicium, quando judicat veritatem, & reddit unicuique secundum opus suum: & omnis qui imitator & filius ejus esse desiderat, & esse perfectus, sicut Pater ejus perfectus est, qui moratur in cælo, facit in excelso judicium, & non imitatur eum judicem, qui Deum non timebat, & hominem non verebatur, & perversitate judicii, sententiam suam non levabat ad cælum, sed ad humilia detrahebat. Quodque sequitur. *& justitiam in terra posuit*, juxta illud debemus accipere, quod dederit nobis Christum justitiam suam, & non projecerit eam; sed deposuerit in terram, ut, omni iniquitate superata, nos de terrenis cælestes faceret. Ego puto ex hoc loco etiam gentilem Poetam fu-

רפאים

[a]

* al. *ad motum*.

Gigantomachia in laudes deorum.

Pluviæ unde.

Matt. 5.

Luc. 18.

A ratum fuisse, qui de rusticorum simplicitate & beatitudine edisserens, int u lit:

Extrema per illos
Justitia, excedens terris, vestigia fecit.

Quod autem dicunt, *faciens omnia atque transformans*, uno verbo Arcturum & Oriona comprehendunt, negligentes proprietatem nominum in Græcum transferre sermonem. Transformat au-
B tem Deus omnia, quando facit de terrenis cælestia, & homines Angelorum donat similitudine: quando luna solis fulgore rutilabit, & sol habebit lumen septuplum, quando animalis, & infirmus & corruptibilis homo transformatur in spiritualem & robustum & in incorruptum, mutans gloriam, non naturam: quando intelligentes fulgebunt sicut splendor firmamenti, & implebitur, quod scriptum est: *Alia gloria*
C *solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum. Stella enim a stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum.* Quando omnis creatura liberabitur de servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Iste Deus qui cuncta transformat, etiam umbram mortis mutat in lucem: quando hi qui sedebant in tenebris & umbra mortis, viderunt lucem magnam, & qui erant filii noctis & tenebrarum, facti sunt filii lucis, &
D filii diei. Iste est Deus qui etiam diem vertit in tenebras: eorum diem qui dixerunt: *Crucifige, crucifige eum*, aufer de terra talem: quando ab hora sexta in typum Judaicæ cæcitatis dies in noctem versus est. Et non solum secundum literam, sed etiam secundum altiorem intelligentiam, lux quæ eis oriebatur in Lege & Prophetis, versa est in tenebras, ignorantibus, quid legant, quia audiant, ut impleatur de illis
E quod scriptum est: *Obscurentur oculi eorum ne videant: & dorsum eorum semper incurva.* Iste Deus vocat ad se aquam maris, & effundit eam super faciem terræ, de peccatoribus justos faciens. Ad quod exponendum, unum tantum studio brevitatis ponamus exemplum. Paulus Apostolus quasi turbo violentus & sæva tempestas, & * tumentis maris gurges persequebatur, & opprimere nitebatur Ecclesiam Dei. Qui vocatus a Domino, effusus est super

Deus omnia transformat.

1. *Cor.* 15. 41.

Luc. 1.

Joan. 19. 6.

Psal. 68. 24.

Pauli Apostoli conversio & prædicatio

* al. *tumentes.*

[a] Hoc inscripsit titulo suum Poema Claudianus, cujus pars bona desideratur. Eum Hieronymus in Commentariis in cap. Isaiæ 27. laudat. *Pulchre quidam Poeta in Gigantomachia de Encelado lusit.*
Quo fugis, Encelade, quascumque accesseris oras, Sub Jove semper eris.

faciem universæ terræ, ut prædicaret
Rom. 15. Evangelium de Jerosolymis usque ad Illyricum, & ædificaret non super alterius fundamentum, ubi jam fuerat prædicatum; sed usque ad Hispanias tenderet, & a mari Rubro, immo ab Oceano usque ad Oceanum curreret, imitans Dominum suum & solem justitiæ, de quo legimus: *A summo cælo*
Ps. 18. 7. *egressio ejus, & occursus ejus usque ad summum ejus*, ut ante eum terra deficeret, quam studium prædicandi. Iste Deus & contritionem dividit super fortitudinem, ut eos qui male fortes sunt, imbecilles faciat, & imita-
2. Cor. 12. ri possint Apostolum dicentem: *Quando infirmus sum, tunc fortior sum*. Nam
Luc. 16. & filii hujus sæculi prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua. Fortitudo corporis, imbecillitas animæ est: & rursum animæ fortitudo, imbecillitas corporis est. Igitur Dominus qui omnia ratione dispensat, & vero facit cuncta judicio, dividit contritionem super robustum inimicum, ut inducat miseriam super munitionem, quæ se erigit contra scientiam Dei. De qua & in Proverbiis legimus: *Civitates robustas*
Prov. 21. 22. *ingressus est sapiens, & destruxit munitionem, in qua confidebant impii*. Hoc & ad omnem quidem fortitudinem sæ-
Contra hæreticos. cularem; sed proprie contra hæreticos facit, qui argumentis, & sophismatibus, & arte dialectica, dogmatum falsitatem roborare conantur. Sed destruit eam sapiens vir, & Dei adjutus auxilio, omnem munitionem ostendit esse vanissimam, ut inducat super eam mise-
Rom. 7. 24. riam, &, inclinata superbia, possit cum Apostolo dicere: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?*

℣. 10. *Odio habuerunt in porta corripientem, & loquentem perfecte abominati sunt.* LXX. *Odio habuerunt in portis arguentem, & verbum sanctum abominati sunt.* Hi super quos Deus subridet vastitatem, & affert in eos populationem, qui in malo robusti sunt, & ad opprimendum potentes, odio habuerunt in porta, id est, in judicio corripientem; vel me, vel alios Prophetas, qui ad eos missi sunt, & loquentem *perfecte*, sive *verbum immaculatum*, ut interpre-

A tatus est Symmachus, aut *sermonem sanctum*, ut Theodotio & LXX. transtulerunt. In porta autem juxta veterem Judaici morem populi fuisse judicia, & sæpe legimus, & crebro interpretati sumus, ut nec agricola ad caussam veniens, frequentia civitatis & novo terreretur aspectu, nec urbis habitator longe ab urbe properaret, & subvectionem quæreret jumentorum. Hoc juxta literam dixerimus. Cæte- In portis urbium judicia.
B rum grande peccatum est odisse corripientem, maxime si te non odio, sed amore corripiat, si solus ad solum, si assumto fratre altero, si postea præsente Ecclesia, ut non studio detrahendi, sed emendationis tuæ videatur crimen ingerere. Duplices portas, mortis & vitæ, vitiorum atque virtutum, sæpe in Scripturis legimus, ut illud in Psalmis: *Qui exaltas me de portis mortis, ut annuntiem omnes lau-* Matth. 18. Grande peccatum odisse corripientem.
C *dationes tuas in portis filiæ Sion*; haud dubium quin Ecclesiam significet excelsus [a] mons Sion, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, & multitudinem Angelorum: & Ecclesiam primitivorum, qui scripti sunt in cælis. Qui in portis Sion fuerit exaltatus, portas mortis timere non poterit, de quibus Petro Dominus loquebatur: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; & portæ [b] inferi non prævalebunt*
D *adversus eam*. Portas virtutis manifeste in alio Psalmo discimus: *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino. Hæc porta Domini: justi intrabunt in eam*. Denique & Sapientia in portis civitatis [c] confidens dixit: *Quanto tempore innocentes obtinuerint justitiam, non confundentur*. Ego portas civitatis, hoc est, animæ credentis in Christum, puto esse virtutes, per quas ad credentes Christus ingreditur. Et
E quia non est scriptum in quibus portis oderint corripientem, utrum in malis, an in bonis, nos ad utrumque referamus. In vitiorum portis stantes peccatores arguit Propheta, & idcirco detestationi habetur ab eis. Aut certe ipse Propheta stat in portis initiisque virtutum, & odio habetur ab his, quos corripit, nec sufficit peccatoribus odisse in portis arguentem, sive corripientem Psal. ... Matth. 16. Psal. 117. Sapient. ... Virtutes portæ ... Odium correptionis.

[a] Ita ad Brixianos codices Victorius restituit, cum tamen & nostri mss. & libri alii in accusandi casu præferant *excelsum montem*.

[b] Non spernenda Cisterciens. ms. lectio *mortis*, pro *inferi*: nam & de portis mortis superior est sermo, & quod in Græco est ᾅδου vocabulum, pro morte a Græcis Poetis aliquando sumi, non ignoramus.

[c] Martian. *confidens*, refragrantibus mss. & Græco θαρρήσω.

tem, nisi verbum sanctum abominentur quod de ejus ore profertur. Qui enim non recipit Prophetam, non recipit eum qui misit illum. *Matt. 10.* Sin autem verbum sanctum, vel qui perfecte loquebatur, abominati sunt (porro verbum sanctum Dominus est Jesus, de quo dicitur: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*) *Ps. 15. 10.* omnes Judæi dicentes anathema Jesu, verbum Dei abominantur, quod & perfectum & sanctum & immaculatum est. Abominatio enim peccatori est pietas. Quidquid autem de Judæis diximus, tam ad ethnicos quam ad hæreticos referri potest, quorum alii omnes Scripturas sanctas abominantur, in quibus verbum Dei est: alii dum perverse intelligunt quod legunt, abominationem ponunt in domo Dei.

V. 11. 12. & seqq. *Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis. Vineas amantissimas plantabitis, & non bibetis vinum earum; quia cognovi multa scelera vestra, & fortia peccata vestra, hostes justi, accipientes* [a] *munera, & pauperes in porta deprimentes: ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.* LXX. *Propterea quia* [b] *pugno percutiebatis pauperes, & munera electa accipiebatis ab eis, domos dolatis lapidibus ædificastis, & non habitabitis in eis. Vineas desiderabiles plantastis, & non bibetis vinum earum, quia ego cognovi multas impietates vestras, & fortia peccata vestra: conculcantes justum, accipientes commutationes, & pauperes in portis declinantes: ideo qui intelligit, in tempore illo silebit, quia tempus malum est.* Ne forsitan putaret Israel quod propter solam idololatriam hostibus traderetur ad pœnam, jungit & cætera, quæ, amissa veritatis religione, commiserit. Diripiebatis, inquit, pauperem ut ab eo tolleretis, * *al. qua* qui victui necessaria vix habebat, & quidquid pretiosum videbatis & pulchrum, vestris usibus tradebatis. Unde & ex pretio eorum, quæ rapiebatis & tollebatis a paupere, domos quadro lapide ædificastis, ut spoliantes homines, A parietes marmoribus vestiretis, quas quia ædificastis de rapinis, & non solum mansioni & tecto, quod exigit humana fragilitas, sed pulchritudini & deliciis præparastis, repentina captivitate, vel morte subtracti, non habitabitis in eis. Vineas quoque amantissimas futuris potibus providentes plantastis, & non bibetis ex eis vinum, quia ego universa scelera vestra & peccata cognovi, & peccata fortia, quæ meam iracundiam provocarunt. B Qui estis hostes justitiæ, sive omnis justi, & accipitis munera, & pauperes in judicio deprimitis. Ideo qui pauper & prudens est, cum [c] redemtum judicem viderit, tacebit in tempore illo, quia tempus malum est. *Prudentia pauperum* Vel certe ita intelligendum: quid prodest nunc vicina captivitate vestra enumerare peccata, quum jam nullum remedium sit, & muros urbium vestrarum hostilis cingat exercitus? C Possumus hoc ipsum & de hæreticis dicere, qui diripiunt pauperes, sive stricta manu percutiunt caput ejus, hoc enim Græce significat κατεκονδύλιζον, juxta illud quod supra legimus, *percutientes in capite pauperem*. Non enim percutiunt hæretici nisi pauperem, qui sustinere non potest comminationem: *Hæretici percutiunt pauperem in capite.* nec in aliis membris, sed in principali cordis & in fidei veritate. Pauperes reor qui simplici contenti fide, hæreticorum malitiæ non valent respondere. D Sed & quidquid boni operis in Dei munera præpararunt, nisi adversariis restiterint, * perdent tempore pugnæ atque certaminis: **al. perdentes.* qui adversarii compositione structuraque verborum ædificant sibi domos, ut tuti maneant & securi. Sed non habitabunt in eis, cum ab Ecclesiasticis viris destructæ fuerint atque subversæ. Et non solum domos ædificant, verum etiam amantissimas quoque & desiderabiles plantant vineas, ut Christi mysteria mentiantur; E sed non bibent ex eis vinum, nisi quod est furor draconum insanabilis. Exspectavit enim Dominus, ut istæ vineæ afferrent fructus, & non attulerunt uvam, sed spinas vel labruscam: nec judicium, sed clamorem, quo contra Deum suum insano

[a] Victor. minori numero, *munus*, ad Vulgatam edit. ipsumque Hieronymum ubi ait, *Nos munus diximus*.

[b] Heic quoque vocem, *pugno*, msf. Cisterciens. tacet.

[c] Pro *redemtum*, quod ex mss. Palatino ac Cisterciensi reposuimus, Martianæus retinuit *furentem*. Notatum vero pridem fuerat Victorio, exponi illa verba: *Hostes justi accipientes munera*: Verum, inquit, quia judex, munus accipiens redemptus dicitur, pro *furentem*, *redemtum*, nos emendavimus, septem Florentiæ codicum ope, quam emendationem germanam esse, constat ex ipsomet Hieronymo, qui inferius ita scribit: Pauperes quoque opprimebant, ut contra judicii veritatem pretio sententiam venderent.

sano ore blasphemant. Ideo autem non habitabunt in domibus suis, & non bibent vinum earum quas plantaverant, vinearum, quia cognovit Dominus multas impietates eorum. Hic cognitio, non juxta illud intelligenda est quod alibi legimus: *Cognovit Dominus eos qui ejus sunt*, sed quod nihil Deum lateat, & omnia peccantium secreta cognoscat. *Cognovi*, inquit, *multas impietates*: quæ non solum multæ, sed & fortes sunt, & opprimentes, sive conculcantes [a] ipsam justitiam, vel eum qui justus est. *Et accipitis*, inquit, *commutationem*: pro qua omnes similiter ἐξίλασμα, id est, *propitiationem* transtulerunt: nos *munus* diximus; [b] ἄλλαγμα autem juxta idioma Scripturarum *pretium* dicitur, quod in Evangelio quoque legimus: *At quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Pauperes quoque in portis *declinaverunt*: sive ut Symmachus interpretatus est, *oppresserunt*, ut contra judicii veritatem pretio sententiam venderent, incurrentes in illud quod scriptum est: *Munera excæcant oculos etiam sapientium*. Quæ accipiunt hæretici, ut austeritatem Scripturarum, quæ peccatoribus tormenta denuntiant, vertant in beatitudinem: & quum divitibus prospera quæque promittant, tantum apud pauperes truculenti sunt & severi. Quando igitur vir Ecclesiasticus & prudens atque intelligens multas impietates in ea, quæ vocatur domus Dei, esse cognoverit, & non solum multas sed & fortes, & quæ opprimere possint justitiam, & intantum doctorum rabiem processisse, ut accipiant pretium in judicio, & omnia pro muneribus faciant, pauperes quoque devitent in portis, & audire contemnant: taceat in illo tempore, ne det sanctum canibus, & mittat margaritas ante porcos, qui conversi conculcent eas, & imitetur Jeremiam dicentem: *Solus sedebam: quia amaritudine repletus sum*. Et illud in Psalmis: *Singularis sum ego donec transeam*.

[Margin: 2. Tim. 2. 19. — Nihil Deum latet. — Matt. 16. 26. — Deut. 16. 19. — Matt. 7. — Jer. 15. 17. — Ps. 140. 10.]

V. 14. & 15. A *Quærite bonum, & non malum, ut vivatis, & erit Dominus Deus exercituum vobiscum sicut dixistis: Odite malum, & diligite bonum, & constituite in portis judicium, si forte misereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Joseph*. LXX. *Quærite bonum, & non malum, ut vivatis, & erit sic Dominus Deus omnipotens vobiscum, sicut dixistis: Odio habuimus mala, & dileximus bona, & reddite in portis judicium, ut misereatur Dominus Deus* B *his, qui reliqui sunt de Joseph*. Dicitis Deum esse vobiscum, quia sitis filii Abraam; audite quod sequitur: *Si filii estis Abraæ, opera patris vestri facite*. Quæ sunt opera patris vestri Abrahæ? *Diligite bonum, & non malum*. Grande peccatum est, non solum facere malum, sed & diligere. Multi peccant, & expleto voluptatis ardore, mordentur conscientia sua, & pœnitet eos peccati sui. Qui autem non solum non dolet C se fecisse quod malum est, sed in suo scelere gloriatur: Iste implet illud quod scriptum est: *Peccator quum venerit in profundum impietatis, contemnit*. Quærite ergo bonum, & non malum. Si enim quæsieritis bonum, in eo quod quæritis bonum, statim repellitis malum. Nunquam autem quæreretis bonum, nisi prius repelleretis malum, implentes verba Psalmistæ dicentis: *Declina a malo, & fac bonum*. Quumque D quæsieritis bonum, & vitaveritis malum, tunc vivetis in eo qui dicit: *Ego sum vita*. Bonum quærit, qui credit in eum, qui in Evangelio loquitur: *Ego sum pastor bonus*. Repellit malum, qui fugit eum, de quo scriptum est: *Mundus in maligno positus est*. Et in oratione dominica dicit: *Libera nos a malo*. Quumque quæsieritis, inquit, bonum, & non malum, & vixeritis, tunc erit Dominus Deus exercituum vobiscum E sicut dixeratis, ideo eum esse vobiscum quia nati essetis de Abraam. Nec sufficit bonum quærere, malumque non quærere, nisi ἐπιείκησιν [c] habeatis in utro-

[Margin: Joan. 8. 39. — Prov. 18. 3. — Psal. 36. 27. — Joan. 14. 6. — Ibid. 10. 11. — 1. Joan. 5. 19. — Matt. 6. 13.]

[a] Tres mss. *conculcantes justum, vel ipsam justitiam*.

[b] Sic vertunt LXX. verum ipsum tacet Græcum verbum alter Palatin. ms. legitque *munus diximus, quod juxta idioma* &c.

[c] Addunt duo Palatini mss. *idest pietatem*, quæ duo verba in suis quoque exemplaribus cunctis Victorius reperit: factumque adeo, ut præcedens vox Græca ἐπιείκησις, quæ *pietatem*, *probitatemque* significat, tametsi parum in usu est, heic obtinuerit præ alia, ἐπίτασιν, quam nos in Cisterciensi, idque in Brixiano uno legit ms. Præterea, inquit, videtur Hieronymus seipsum explicare in primam sententiam, & illam lectionem de pietate magis tueri, dum statim infert: *Odit malum, qui non solum voluptate non vincitur, sed odit opera voluptatis. Et diligit bonum qui non invitus, aut necessitate, aut metu legum facit quod bonum est; sed idcirco quia bonum est*. Nobis nihilosecius ἐπίτασις magis placet, quæ vox *accessionem*, sive *additamentum* significat, eaque utitur persæpe Hieronymus, ut incrementum in agendo atque intentionem notet. Sic in Comment. in Ezechiel. cap. XVIII. de Decimaquinta sententia: *Judicium verum fecerit inter virum & virum, sive proximum suum. Quod*, inquit *videtur idem sonare quod primum, ubi scriptum est: Si fuerit justus, & fecerit judicium; sed addita veritate judicii, quod facit inter virum & virum, sive proximum suum, ἐπίτασιν cernitur habere virtutum*. Id genus alia passim occurrunt loca. Porro

utroque, ut primum oderitis malum, deinde diligatis bonum. Odit malum, qui non solum voluptate non vincitur, sed odit opera voluptatis: & diligit bonum, qui non invitus, aut necessitate, aut metu legum facit quod bonum est; sed idcirco quia bonum est, ut mercedem boni operis habeat conscientiam suam, & dilectionem quam erga bonum possidet. Unde & Apostolus: *Hilarem*, inquit, *datorem diligit Deus*. Non enim omnis eleemosyna placet B Deo, nisi quæ cum hilaritate profertur. Quumque oderitis malum, & dilexeritis bonum, constituite in portis judicium, de quo supra dictum est, ut, iniquitate expulsa, veritas redeat. Et si feceritis hoc, forsitan miserebitur Dominus Deus omnipotens residuis Joseph [a] de tribu Ephraim & de decem tribubus, & captivitatem evadere poterunt. Quæ omnia possunt & hæreticis coaptari, ut deserto errore, quem finxerunt, C redeant ad Ecclesiam, & oderint priora dogmata, diligantque in Ecclesia Domini veritatem, & judicium verum exerceant in portis vitiorum & virtutum, relinquentes illas, & ad has transeuntes, & sperent misericordiam qui ex faucibus diaboli evadere quiverint. Juxta LXX. autem ordine commutato, sic manifestior lectio præsentis capituli reddi potest. Quomodo dixistis, odio habuimus mala, & deleximus bona, sic D quærite bonum & non malum, ut vivatis, & sicut Dominus Deus omnipotens vobiscum, & reddite in portis judicium, ut misereatur Dominus Deus omnipotens reliquiis Joseph.

Merces diligentis bonum.
* al. conscientia sua
2. Cor. 9.
a

V. 16. & 17. *Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus, & in cunctis quæ foris sunt dicetur, væ, væ. Et vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plangere. Et in omnibus vineis erit plan-* E *ctus: quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus*. LXX. *Ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens: In cunctis plateis planctus: & in omnibus viis dicetur væ, væ. Vocabitur agricola ad luctum, & ad planctum hi qui sciunt lamentationem,* A *& in omnibus viis planctus: quia pertransibo per medium tui, dicit Dominus*. Præcepi ut quæreretis bonum, & non malum, ut viveretis, essetque Dominus vobiscum. Et iterum intuli (ne semel tantum vos monitos diceretis): Odio habete malum, & diligite bonum & restituite judicium in portis, qui odio habuistis in porta corripientem, ut misereatur Dominus reliquiis Joseph: & quia facere noluistis, mea præcepta B calcantes, & vertistis ad me scapulam recedentem: ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens, qui est exercituum Dominus: ubique planctus, ubique mœstitia. Agricolæ vocabuntur ad luctum, & qui sciunt more provinciæ præcinere ad concitandas lacrymas vocabuntur, ut nequaquam in omnibus plateis, sicut supra dictum est; sed in vineis sit planctus atque luctus, ubi quondam fuit materia lætitiæ, sit origo lacry- C marum. Et hæc omnia fient, quia pertransibo, inquit, in medio tui. Verbum Hebraicum, *pertransibo*, quo eorum lingua dicitur EEBOR, quoties in אעבר Scripturis sanctis ex persona Dei ponitur, pro pœna accipiendum, ut nequaquam apud eos maneat; sed pertranseat ac relinquat. Unde & in aliis locis secundum interpretationem Aquilæ, quando irascitur Deus, furorem suum & iram *ἀνυπερθεσίαν* [b] vo- D cat, quæ omnia referri possunt ad hæreticos, ut quia illa & illa quæ jussa sunt, facere noluerunt, sit in omnibus plateis eorum luctus. Lata enim & spatiosa via quæ ducit ad mortem: Mat. 7. singulique hæreticorum & gentilium in fabulis suis atque figmentis habent plateas, quibus consequenter infertur: *Et in cunctis quæ foris sunt dicetur, væ væ*. Qui enim in Ecclesia fuerint, non audient væ, quod pœnarum ultimum E est; sed si forte peccaverint, sumetur super eos lamentum. Ideo autem foris sive in omnibus viis dicetur, *væ, væ*: quia non habent unam viam quæ ducit ad vitam, & quæ via regia est, sed pravas atque perversas, & declinantes ad dexteram ac sinistram, dum non

b

sensus longe concinnior, ac verior. Non sufficit bonum quærere, malumque non quærere, nisi ἐπίτασιν habeamus in utroque. idest ordinem atque incrementum ad utriusque respectum, ut primum oderimus malum (odisse enim plus est quam non quærere) deinde diligamus, bonum. Hæc profecto est quam ἐπίτασιν vocat, nullusque dubito hunc græ illo sensum Lectoribus probatum iri. Unum interim in textu mutamus ad mss. auctoritatem, *oderitis* pro *odiatis*.

a Cisterciens. juncto altero Palatin. ms. *Joseph, qui de tribu* &c. & mox *poterunt*; al. *poterint*.

b Victorius ait, idest, *dilationem*: respondetque hæc significatio verbo אעבר, *transibo*, quod pœnam significat, eo quod ira Dei non permaneat in eo, quem tangit, sed pertranseat, ac derelinquat.

Eccli.7.17. Prov.4.27. non audiunt Dominum dicentem: *Ne sis justus multum*. Et: *Perversæ sunt viæ, quæ a sinistris sunt*. Incurruntque in duplex væ, carnis & spiritus, præsentis sæculi atque futuri. Quum econtrario Ecclesiastici audiant: *Gaudete*, Philip.4.4. *iterum dico, gaudete*. Sed & agricola vocatur ad luctum (habent enim hæretici agricolas suos, in quorum arvis tribuli nascuntur & spinæ) & ad planctum vocantur qui norunt plangere, vel sua, vel aliena peccata; B quanquam & hæc in bonam partem possimus accipere, ut vir Ecclesiasticus & potens ad pœnitentiam provo- 1. Reg.15. 2. Cor.12. Luc.7.32. care, imitetur Dominum suum dicentem: *Lamentati sumus, & non planxistis*: & plangat * hæreticos, sicut Saulem regem Israel planxit quondam Samuel. Et Apostolus lugere se dicit super eos qui non egerunt pœnitentiam. In omnibus quoque vineis erit planctus, quia vineæ Sodomorum vineæ C eorum. Et pro vino lætitiæ, quod lætificat cor hominis, attulerunt vinum draconum & furorem aspidum insanabilem. Et hæc universa patientur; quia pertransibit per medium eorum Dominus, ut non habitet inter eos, Mat.28.20. nec dicat: *Habitabo in eis, & inambulabo*. Et: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*.

* al. hæreticum.

V.18.19. & 20. *Væ desiderantibus diem Domini, * ut quid eam vobis? Dies Domini iste tenebræ, & non lux: quomodo si fugiat vir a facie leonis, & occurrat ei ursus, & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber. Numquid non tenebræ dies Domini, & non lux? caligo, & non splendor in ea?* LXX. *Væ desiderantibus diem Domini, ut quid hanc vobis diem Domini? Et ea est tenebræ, & non lux. Quomodo si fugiat homo a facie leonis, & incidat in eum ursus, & introeat in domum, & innitatur manibus suis super parietem, & mordeat eum coluber. Nonne tenebræ dies Domini, & non lux? & caligo, & non habet splendorem*. Ne de tribu Juda Thecuites Propheta omnino homines tribus suæ negligere videretur, & ad decem tantum tribus conferre sermonem, ad utrumque regnum, hoc est, Judam & Israel nunc dirigit [a] sermonem vaticinii, quod ex multis

* Vulg. ad

A quidem aliis, sed præcipue ex eo quod sequitur: *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ*, intelligi potest. Væ igitur Judæ Israelique dicentibus: Veniat dies, veniat prædicta captivitas, dummodo quod promittitur per Prophetas, etiam restitutionis tempus consequatur. Non est enim tantum mali in captivitatis injuria, quantum boni in his, quæ post captivitatem Dominus pollicetur: quibus Propheta respondit, frustra eos quod longo tempore post futurum est, in adventu Filii Dei post septuaginta annos captivitatis Babyloniæ præstolari, quos vastitas atque pauperies & innumerabiles miseriæ consequentur. Fugientibus enim, inquit, a facie Nabuchodonosor leonis, occurret Assuerus [b] sub quo Esther narratur historia, sive, destructo Assyriorum & Chaldæorum imperio, Medi, Persæque consurgent. Quumque, regnante Cyro, fueritis reversi, & præcipiente Dario, ceperitis ædificare domum Domini, & omnem fiduciam habueritis in Templo: ita ut requiescatis in eo, & lassas manus super parietes inclinetis: tunc veniet Alexander rex Macedonum, sive Antiochus cognomento ἐπιφανὴς, qui moretur in Templo, & vos instar colubri mordeat, nequaquam foris in Babylone, & in Susis; D sed intra terminos terræ * sanctæ. Quibus rebus probatur, diem quam concupiscitis, non esse lucis & gaudii, sed tenebrarum atque tristitiæ. Hæc juxta historiam breviter diximus, ne penitus Judæorum opinionem relinqueremus intactam. Cæterum nulli dubium est, omnes nostros diem tenebrarum, diem intelligere judicii, de qua scribit & Sophonias: *Juxta est dies Domini magnus, & juxta est & velox nimis: vox diei Domini amara & dura*. Sophon.1.14 E Et Isaias: *Ecce dies Domini insanabilis venit, furoris & iræ, ponere orbem terrarum desertum, & peccatores perdere ex eo*. Isai.13.9. Simulque decutitur confidentia superborum, qui, ut apud homines justi appareant, solent diem exspectare judicii, & dicere: Utinam veniat Dominus, utinam nobis liceat dissolvi & Philip.1. esse cum Christo, imitantes Pharisæum Luc.18.11. 12. qui in Evangelio loquebatur: *Deus, ago gratias tibi, quia non sum sicut cæteri homines*

* al. [illegible] Zach. Ibid.6.

[a] Tres mss. *dirigit vaticinium, quod* &c. & paulo post *etiam restitutio consequatur*.

[b] Interserit Victorius vocem *ursus*, quam heic necessariam vult esse, cum exponat ea Prophetæ verba: *Quomodo fugiat vir a facie leonis, & occurrit ei ursus*. Brixiani mss. eam illi subministrarunt: nostri non ita.

mines, raptores, injusti, adulteri, & sicut hic Publicanus. Jejuno bis in sabbatho: decimas do omnium quæ possideo. Ex hoc enim ipso quod diem Domini

Dies judicii pavendus.

desiderant, & non pertimescunt, digni supplicio judicantur, quia nullus hominum absque peccato est, & astra immunda sunt coram eo. Et conclusit omnia sub peccato, ut omnium * misereretur. Quum igitur nemo possit de Dei judicare judicio, & de otioso quoque verbo reddituri * simus rationem: & Job quotidie pro filiis suis obtulerit hostias, ne quid forte perversum contra Dominum cogitarent, quæ temeritas est audire cum Corinthiis: *Sine nobis * regnatis: atque utinam regnaretis, ut & nos vobiscum regnaremus.* Certe si eos etiam propria conscientia non remorderet, debuerant imitari Paulum dicentem: *Quis scandalizatur, & ego non uror?* & pro omnibus esse solliciti, ne quasi amatores sui: ut ipsi regnent, aliorum tormenta * desiderarent: quomodo si quis velit capi patriam suam urbemque subverti, ut solus amicitia victorum perfruatur. Solemus in angustiis & tribulationibus dicere: utinam mihi liceat exire de corpore, & sæculi hujus miseriis liberari, nescientes quia quandiu in hac carne versamur, habemus locum pœnitentiæ: si autem recesserimus, audiemus illud Prophetæ: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* Ista est sæculi tristitia, quæ ducit ad mortem, qua Apostolus non vult perire eum qui cum uxore patris fuerat fornicatus, qua & Judas periit infelix, qui abundantiori absorptus tristitia, proditioni homicidium copulavit, & homicidium omnibus pejus homicidiis: ut ubi putabat remedium, & mortem suspendii finem malorum, ibi leonem & rursum & colubrum reperiret. Quibus nominibus videntur mihi significari vel diversa supplicia, vel ipse diabolus, qui recte & leo & ursus & coluber appellatur. Quumque nos putaverimus Isaiam audire dicentem: *Vade populus meus, intra cubicula tua: claude ostium, abscondere pusillum donec transeat ira Domini,* & esse quasi in domo nostra, quasi in inferno requiescere: tunc mordebit nos coluber qui in præsenti loco Nahas, in Job appellatur Leviathan. De cujus

Job 25. Galat. 3. * al. misereatur. * al. sumus Matth. 12. Job 1. * al. regnastis. 1. Cor. 4. 8. 2. Cor. 11. 29. * al. desiderent. In angustia positi quid solemus dicere. Ps. 6. 6. 1. Cor. 5. Matth. 27. Judæ proditoris [illegible] Isai. 26. 20.

A natura & terrore multiplici plenius in ipso volumine [a] discimus. In caligine autem & tenebris quæ contraria sunt luci & splendori, tormentorum diversitas explicatur.

*Odi & projeci festivitates vestras, & non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quod si * attuleritis mihi holocaustomata & munera vestra, non accipiam, & vota pinguium vestrorum non respiciam.* LXX. *Odio habui & repuli * festivitates* B *vestras, nec odorabor in conventionibus vestris. Et si obtuleritis mihi holocausta & sacrificia, non suscipiam, & salutare præsentiæ vestræ non respiciam.* Proprie hoc contra tribum Juda dicitur, & eos qui ex Israel ad Dei cæremonias commigrarant, & nihilominus non recedebant de excelsis, colebantque idola, & peccatorum magnitudine Dei sacrificia polluebant. Numquam enim reor quod de oblationibus vitulorum, C quas offerebant in Dan & Bethel, *dixerit: si obtuleritis mihi holocaustomata & munera vestra, non suscipiam.* Odit autem Deus & non solum odit; sed & projecit festivitates eorum, qui fugiunt leonem & incurrunt in ursum, & ingrediuntur domum, & a serpente mordentur quia non celebrant festivitates Dei, sed festivitates suas, dicente Domino: *Odi & projeci festivitates vestras.* Et hujuscemodi hominum conventum odoremque non suscipit, D nec habet in odorem bonæ fragrantiæ, & omnia eorum munera detestatur, & pinguissima vota non respicit. Quod quidem non solum illius temporis hominibus, sed & nobis accidet, si similia delinquamus, & de rapinis & perjuriis sceleribusque quæsita, Deo nos putemus offerre, & nostra peccata redimere, quum legerimus Zachæum quidquid rapuerat in quadruplum reddidisse, & de his quæ bene E quæsierat, mediam obtulisse substantiam. Neque enim quod male quæsitum erat in Dei donaria poterat offerre, nisi prius dominis suis redderet, & postea impleret quod scriptum est: *Honora Dominum de justis tuis laboribus.* Et: *Redemtio animæ viri propriæ divitiæ:* de mercede enim meretricis Deus vota non suscipit. Econtrario justus dicere potest: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo.* Quæ oratio Judæ proditori versa est in

a V. 21. & 22. * Vulg. obtuleritis. * al. solennitates. Luc. 19. Zachæus quadruplum reddidit quod rapuerat. Prov. 3. 9. Ibid. 13. 8. Deut. 23. Ps. 140. 2.

[a] Vide Admonitionem, quam Interlineari in Jobum Expositioni præfiximus in Appendice Tom. III. pag. 325.

Ps. 73. 6. in peccatum: non enim habebat bonum odorem; sed opere loquebatur: *Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ*. Quæ omnia & de hæreticis dicere possumus, qui dum fugiunt leonem, incurrunt in ursum, & ingressi domum, quam putant Ecclesiam Dei, innituntur parietibus, quos ipsi fecerunt, & a serpente mordentur, quorum lucem & diem tenebræ eripiunt & caligo, ita ut palpabiles tenebræ sint, & interficiantur primitiva eorum. Horum Deus odit sacrificia, & a se projicit, & quotiesquumque sub nomine Domini fuerint congregati, detestatur fœtorem eorum, & claudit nares suas. Odisse autem, & projicere, & non odorari, humana loquitur similitudine, ut nos affectum Dei, nostris sermonibus cognoscamus. Et si obtulerint holocausta, [a] aut videantur jejunare, dare eleemosynas, pudicitiam polliceri, quæ holocausta sunt vera, non ea suscipit Dominus, nec dignatur aspicere pinguissimas hostias eorum. Non enim sacrificiorum magnitudinem, sed offerentium merita caussasque dijudicat. Luc. 21. Unde & vidua, quæ in Evangelio in corbonam duo minuta miserat, omnibus a Salvatore præfertur, qui vota pinguissima & hostias medullatas se offerre credebant, de multo dantes parum: quum illa totum quod habuit, obtulisset. Manifestius & verius hæc post adventum Domini dicuntur populo Judæorum, qui destructo Templo & altari, hostias offerre se credunt: quorum Deus odit & projicit festivitates, & non capit odorem cœtus eorum, quando congregati Joann. 19. 6. dicunt: *Crucifige, crucifige talem*. Et: Matt. 27. 25. *Sanguis ejus super nos & super filios nostros*. Et si obtulerint holocausta in synagogis, & munera in conciliis satanæ, & vota pinguissima, non ea respicit Dominus, sicut non respexit Genes. 4. munera Cain. Qui bene quidem unum Deum colunt, & recte offerunt; sed Confessio Trinitatis. in eo non respiciuntur, quia non dividunt in Patrem & Filium & Spiritum Sanctum confessionem. Nostra autem munera, id est, Ecclesiæ, quæ offerimus de primitivis nostris, respicit Deus, sicut respexit quondam sacrificia Abel.

Aufer a me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam. V. 23.
LXX. *Transfer a me sonitum carminum tuorum, & Psalmum organorum tuorum non audiam*. Pulchre cantica Levitarum, quibus laudabant Deum, tumultum vocat, sonitumque confusum; quia non est pulchra laudatio in ore Eccl. 15. peccatoris, & hæc eadem idolis offerre quoque consueverant. Judæorum quoque oratio & Psalmi, quos in synagogis canunt, & hæreticorum composita laudatio tumultus est Domino, & ut ita dicam, grunnitus sui, & clamor asinorum, quorum magis canticibus Israelis opera comparantur. Laudes & Psa[...] hæreticorum qu[...] [...]rentur. Psalmum autem & carmina, lyram & organa, vel juxta literam accipe in populo Israel, quæ olim fiebant in imagine futurorum, vel juxta spiritum in nobis & in hæreticis, quæ si bonis operibus dirigamus, audiuntur a Domino: si malis, concludit aures suas, impiorum cantica non dignatur audire.

Et revelabitur quasi aqua judicium, & justitia quasi torrens fortis. LXX. V. 24.
Et volvetur sicut aqua judicium, & justitia sicut torrens invius. Sicut aqua si labatur in pronum, quod prius texerat, nudat, & patere facit omnium oculis: sic judicium Dei atque justitia, quæ de suo quondam populo judicavit, patebit omnibus, & feretur instar torrentis fortissimi. [b] Quidquid arripuerit, secum trahit, & sibi obsistere non patitur. Juxta Septuaginta autem volvitur quasi aqua judicium pessimorum; quia non stat in Inconstans judicium hæreticorum. una sententia; sed circumfertur omni vento doctrinæ, quod probaverat improbans, & quod prius laudaverat, putans esse nihili. Justificationes eorum non fluminibus & purissimis fontibus, sed turbidis cœnosisque torrentibus comparantur, qui suas aquas non habent; sed de saxis rupibusque & vepribus collectas. Quas qui transire voluerit, statim rapietur in præceps, & subversis pedibus, dicere non poterit: *Statuit supra petram pedes meos*: Ps. 123. 5. calcat enim super arenas, quæ non habent fundamentum, & quum periclitatus fuerit, loquetur juxta Hebræos: *Torrens transivit super animam meam*. Ps. 39. 3. Econtrario de justis legimus, quorum non

[a] Ita Victorius ad Brixian. codd. Martian. retinuit *ut videantur* &c.

[b] Victor. *torrentis fortissimi, qui quidquid arripuerit* &c.

non volvitur sicut aqua judicium, & justitia non fertur quasi torrens invius: *Cogitationes justorum judicia.* (Prov. 12. 5.)

℣. 25 26 & 27. *Numquid hostias & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel? Et portastis tabernaculum Moloc vestro, & imaginem idolorum vestrorum, sidus dei vestri, quæ fecistis vobis. Et migrare vos faciam trans Damascum,* * *dixit Dominus: Deus exercituum nomen ejus.* (* Vulg. dicit.) LXX. *Numquid hostias & victimas obtulistis mihi* [a] *in eremo quadraginta annis, domus Israel, & assumsistis tabernaculum Melchom, & sidus Dei vestri Repham, figuras eorum quas fecistis vobis. Et transferam vos trans Damascum, dicit Dominus: Deus omnipotens nomen ejus.* Ex hoc loco discimus, omnes [b] hostias & sacrificia, quæ in deserto obtulit Israel non Deo obtulisse, sed Moloch regi suo, cujus portaverunt tabernacula, & imaginem idolorum suorum statuarumque venerati sunt. Et quæ sit ipsa imago vel idolum, sequenti sermone demonstrat: *Sidus dei vestri*, quod Hebraice dicitur CHOCAB (כוכב), id est, *Luciferi*, quem Sarraceni [c] hucusque venerantur. (Sarraceni venerantur Luciferum.) Quam ob caussam migrare eos fecit Dominus trans Damascum, id est, in Assyrios atque Chaldæos: cujus omnipotentia ex eo quod Dominus Deus exercituum est, demonstratur. Quærimus quomodo hostias & sacrificium non Deo obtulerint in deserto; sed regi suo, quem Luciferum nuncupant? Ex eo tempore quo aurum in caput vituli transformarunt, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti,* (Exod. 3. 24.) omnia quæ fecerunt, non Deo, sed idolis fecisse monstrantur. Et quod postea quædam Domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed pœnarum fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt: Dominus autem non ea quæ offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. (Deus voluntatem respicit offerentium.) Denique ubiquumque occasio fuit, semper corde * reversi sunt (* al. versati) in Ægyptum, desiderantes allia & cepe, & cucumeres & carnes Ægyptias, & manna, quod de cælo datum est, contemnentes. (Num. 11.) Quod ut sic intelligamus, Stephanus primus Martyr Evangelii, dignus nomine suo, in Apostolorum narrat historia: *Et vitulum fecerunt in illis diebus, & obtulerunt hostiam simulacro, & lætabantur in operibus manuum suarum. Convertit autem Deus, & tradidit eos servire militiæ cæli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus dei vestri Rhemphan, figuras quas fecistis adorare eas, & transferam vos trans Babylonem.* (Act. 7. 41. & seqq.) Nec putandus est primus Martyr errasse, qui pro eo quod in Propheta scriptum est: *trans Damascum*, dixerit, *trans Babylonem.* (* al. quia Sermo Martyris Stephani defenditur.) Magis enim intelligentiam quam verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, sive trans Babylonem. In eo autem loco ubi Lucas posuit Μολὸχ, & in Hebraico scriptum [d] est MELCHECHEM (מלככם): Aquila & LXX. verterunt Μολχὸμ: Symmachus & Theodotio, *regis vestris.* Pro eo quoque quod in Septuaginta legitur *Rephan;* Aquila & Symmachus ipsum Hebraicum transferentes, posuerunt CHION (כיון), Theodotio ἀμαύρωσιν, id est, *obscuritatem.* Rursum pro SOCHOTH (סכות), Aquila συσκιασμοὺς, id est, [e] *tabernacula*: Symmachus & Septuaginta, *tabernaculum*: Theodotio transtulit, *visionem.* Et hoc in omnibus [f] Scripturis sanctis observandum est, Apostolos & Apostolicos viros in ponendis testimoniis de veteri Testamento, non verba considerare, sed sensum: nec eadem sermonum calcare vestigia, dummodo a sententiis non recedant. ([f] Apostoli in recitandis Scripturis, non verba sed sensum considerant.) Quidquid autem juxta literam dicitur contra populum Judæorum, hoc omne refer ad eos qui sub nomine Christi venerantur

a Voces *in eremo.* quemadmodum & in Græco quædam exemplaria, Cisterciens. ms. ignorat. Cætera ad hunc modum recitat: *tabernaculum Molchon, Raphan figuras eorum, & sidus Dei vestri, quas fecistis* &c. Cisterciens. Latine præfert *Molchon* & *Raphan.*

b Minus recte Martian. *omnes bestias:* certe contra mss. fidem.

c Al. *nunc usque.* Et in Vita S. Hilarionis Tom. 2. col. 27. *Luciferi cultui Sarracenorum nationem deditam esse* Hieronymus docuit. Vide quæ in eum locum observamus de Abdala Sarracenorum Imperatore, qui *Molochi templa, & Luciferi culturam augere* satagebat. Vide singularem Millii dissert.

d Quæ vero supersunt exemplaria τῶν LXX. Μολὸχ: Aquilæ aut Μολχὸν, aut Μαλχὸν legunt: fortasse adeo verius Septuaginta Victorius heic non nominat.

e Rectius videtur, quod & Victor. præfert, *umbracula*. At mss. non suffragantur.

f Indicio sunt de multis hæc pauca, quæ suis quæque locis Hieron. notat. Marci 1 & Matthæi 11. *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit faciem tuam ante te,* quod habetur Malach. 3. juxta Hebr. & Græcum. *Ecce mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Sic Matth. 26. & Marc. 14. *Percutiam Pastorem.* Ex Zachar. 13. juxta Heb. & Græc. *percute.* Et 1. ad Corinth. 2. *Quod oculus non vidit, nec auris audivit* &c. Ex Isaiæ 64. *oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti exspectantibus te* &c.

rantur idola, & prava sibi dogmata
confingentes, portant tabernaculum re-
gis sui diaboli, & imaginem statuarum
& idolorum suorum. Non enim unum
2. Cor. 11. colunt idolum; sed pro varietate do-
ctrinæ diversos adorant Deos, & sidus
Dei sui. Qui quum sit angelus satanæ
transfiguratur in Angelum lucis, & ca-
Luca 10. dit de cælo quasi fulgur, & imitatur
Christum Antichristus. Pulchreque in-
tulit, *quæ fecistis vobis*. Non enim ea
a Deo acceperunt; sed de propria men-
te finxerunt. Unde migrare eos faciet
Dominus trans Damascum, ut non bi-
bant sanguinem Domini; sed transeant
in Babylonem, & audiant per Prophe-
Jer. 51. 7. tam: *Calix aureus Babylon, inebrians
omnes gentes*. Damascus enim, ut cre-
bro diximus, interpretatur *sanguinem
bibens*, sive *sanguis cilicii*, ut per pœni-
tentiam ad bibendum Domini sangui-
nem provocemur.

Caput VI. VÆ *qui opulenti estis in Sion, & con-
fiditis in monte Samariæ, optima-
tes, capita populorum, ingredientes pom-
patice domum Israel*. LXX. *Væ qui des-
piciunt Sion, & confidunt in monte Sa-
mariæ: vindemiarunt primitias gentium,
a & ingressi sunt sibi* [a]. Ad Sion ut supra
diximus, & ad montem Samariæ, id
est, ad duas tribus, quæ appellabantur
Juda, & ad decem, quæ Israelis no-
mine vocabantur, Prophetæ sermo
confertur, maxime ad eos, qui in u-
b troque populo optimates sunt [b] & prin-
cipes, & vacant deliciis in exemplum
illius divitis purpurati, qui lætabatur

A in convivio, & in tantam erigebatur
superbiam, ut Lazarum ante ostium Luc. 15.
suum plenum ulceribus indignaretur
aspicere, & ne hoc quidem ei tribue-
ret, quod periturum esset ex mensa.
Isti sunt capita populorum, qui con-
fidunt in divitiis, & opulenti sunt in
Sion, & habent fiduciam in monte Sa-
mariæ, & ingrediuntur pompatice do-
mum Israel, ut tumorem animi cor-
pus ostendat, & pomparum ferculis
B similes esse videantur. Juxta leges au-
tem Tropologiæ & Septuaginta Inter-
pretes, Sion refertur ad Ecclesiam, de
qua scriptum legimus: *Qui exaltas me* Psal. 9.
*de portis mortis, ut annuntiem omnes lau-
dationes tuas in portis filiæ Sion*. Mons
vero Samariæ, propter superbiam & ja-
ctantiam custodiæ mandatorum Dei, in-
telligitur super hæreticis, qui despiciunt
Ecclesiam; quia infirma mundi elegit
Deus, ut confundat fortia, & stulta, 1. Cor
C ut perdat sapientiam sapientium, & in-
telligentiam prudentium reprobet. Isti
vindemiaverunt primitias gentium, ut
sub nomine Christiano introducerent
eos in torcularia sua, ubi non calcatur
uva, sed perditur: ubi non mustum ex-
primitur, sed venenum. *Et ingressi sunt
sibi*. Pulchre dixit, *sibi*: non enim in-
gressi sunt Deo, sed sibi ingressi sunt.
Alioquin Deo magis egressi sunt, dum
recedunt de Ecclesia. Quodque sequi-
D tur, *Domus Israel*, juxta Septuaginta,
in principio capituli sequentis legendum
est; juxta Hebræos, in fine hujus, quod
exposuimus.

a Verba, *domus Israel*, quæ subsequenti Hieron. aptat versiculo, continuo heic subdit Cisterc. mss.
b Copulam *&*, suffecimus, tum *vacant* legimus pro *vacabant* ad mss. fidem. Persæpe vero id genus levia menda taciti castigamus.

Explicit Liber secundus.

INCIPIT

INCIPIT
LIBER TERTIUS.

PRæpostero ordine atque confuso duodecim Prophetarum opus & cepimus, & Christo adjuvante. * complebimus. Non enim a primo usque ad novissimum, juxta ordinem quo leguntur, sed ut potuimus, & ut rogati sumus, ita eos disseruimus. Naum, Michæam, Sophoniam, & Aggæum primo φιλοπονοτάταις Paulæ ejusque filiæ Eustochio προσεφώνησα: secundo in Abacuc duos libros Chromatio Aquilejensi Episcopo delegavi: tertio post longi temporis [a] silentium, Abdiam & Jonam tibi * imperanti edisserui: præsenti anno, qui [b] sexti Consulatus Arcadii Augusti, & Anitii Probi fastis nomen imposuit, Exuperio Tolosanæ Ecclesiæ Pontifici Zachariam, & ejusdem urbis Minervio, & Alexandro Monachis Malachiam Prophetam interpretatus sum. Statimque recurrens ad principium voluminis, Osee & Joel, & Amos tibi negare non potui. Et post gravissimam corporis ægrotationem, dictandi celeritate ostendi temeritatem meam: ut quod alii stilum sæpe vertendo non audent scribere, ego committerem casui, qui semper [c] dictantes sequitur, & de ingenio atque doctrina, audaciæ periculum facit: quoniam, ut sæpe testatus sum, laborem propria scribendi manu ferre non valeo, & in explanatione sanctarum Scripturarum, non verba composita, & oratoriis floribus adornata, sed eruditio & simplicitas quæritur veritatis.

Ordo Chronologicus Commentariorum in minores Prophetas.

Simplicitas quæritur in expositione Scripturarum.

* al. complemus.

an. 403.

* Pamminachio.

an. 406.

V. 2. 3. & seqq. *TRansite in Chalane, & videte: & inde ite in Emath magnam, & descendite in Geth Palæstinorum: ad optima quæque regna horum, si latior terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis in diem malum, & appropinquatis solio iniquitatis. Qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis vinum, & optimo unguento delibuti sunt, & nihil patiebantur super contritione Joseph.* LXX. *Domus Israel, transite omnes, & videte [d] in Chalanem, & pertransite inde in Emath Rabba, & descendite in Geth alienigenarum optimas ex omnibus regnis his, si ampliores sunt termini eorum terminis vestris, qui venitis in diem malum, [e] qui appropinquatis & tangitis sabbatha mendacia. Qui dormitis in lectis eburneis, & affluitis deliciis in stratis vestris, & comeditis hœdos de gregibus, & lactentes vitulos de medio armentorum, qui concrepatis ad vocem organorum: quasi stantia putaverunt, & non quasi fugientia, qui bibitis vinum defecatum, & primis unguentis ungimini, & nihil patiebamini super contritione Joseph.* Transite omnes in Chalane, quæ nunc appellatur Ctesiphon, & transite omnes. Qui sunt isti omnes? utrique illi de quibus supra dixerat: *Optimates, capi-*

V 2

[a] Triennii scilicet, quo ab explicandis Scripturis abstinuit, ut ex Præfatione Commentar. in Jonam compertum est.

[b] Fallitur Martianæus, ipseque antea Victorius qui hunc Consulatum anno illigant Christi 408. quem constat ex Fastorum serie, ac priscis monimentis ad 406. esse referendum.

[c] Pal. mss. *qui prædictam sequitur*: puta, temeritatem.

[d] Voces, *in Chalanem*, in Cisterciens. ms. non sunt. Absunt quoque a Græco textu, si unum aut alterum exemplar excipias. Legend tamen e Græcis Patribus Theodoritus, atque Justinus.

[e] Deerat *qui* relativum, quod & mss. præferunt, & Græcus textus.

pita populorum, & qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ. Vos igitur transite in Persidis civitatem, & diligenter attendite, & inde pergite in Emath magnam, quæ nunc [a] Antiochia nominatur. Magnam autem vocat, ad distinctionem minoris Emath, quæ appellatur Epiphania. Unde usque hodie pergentibus Mesopotamiam prima mansio vocatur *Emmas*, corrupto quidem vocabulo; sed pristini nominis vestigia retinens, cujus regio appellatur *Reblatha*, in qua præsente Nabuchodonosor, regis * Judææ Sedechiæ interfecti sunt filii, & oculi illius excæcati. *Et descendite*, inquit, *in Geth Palæstinorum.* Vos qui habitatis in monte Sion, & in monte Samariæ, descendite ad Palæstinos, qui morantur in campestribus, & ad optima quæque regna horum, quæ diversis civitatibus subjacent, Gazæ & Ascaloni, Azoto, Accaron, & Geth, & videte si latior terminus eorum termino vestro sit, utrum vos an illi majores obtineatis provincias: vos, inquam, vos de populo Israel, qui separati estis in diem malum, in diem videlicet captivitatis, & appropinquatis solio iniquitatis, ad iniquum judicem pergentes regem Babylonium. Qui quum hæc passuri sitis, nunc dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis mollibus, ut somno libidinem copuletis. Qui comeditis non ad reppellendam famem, & ad sustentandum corpus humanum; sed ad delicias atque luxuriam, ut quidquid in gregibus & in armentis tenerum atque pingue est, vestræ gulæ paretis: quibus non sufficit libido penis, & gutturis, & [b] æstuantis cibis aqualiculi, nisi & tibiarum & psalterii & lyræ canticis aures vestras mulceatis, ut quod David fecit in cultum Dei, Levitarum ordines, & organorum reperiens varietates, vos ad voluptatem, & luxuriam conferatis. Et bibitis in phialis vinum, non ad satiandam sitim; sed ad opprimendum animum. Et ungimini, non ad labo- A res corporis mitigandos, oleo purissimo, sed unguentis pretiosissimis. Quumque his deliciis affluatis, si quos videritis perire de populo, nulla misericordia super interiectione eorum flectimini; sed contemnitis quasi bruta animalia, & in suo bestias cruore pereuntes. Hunc eundem sensum etiam Ezechiel Propheta sub pastorum ponit exemplo: *Qui comedunt lac de ovibus, & vestiuntur lanis, & quidquid primum est devo-* B *rant, & vulnerata non sanant, confracta non solidant, pereuntia non requirunt.* Cuncta quæ juxta historiæ diximus veritatem, secundum Septuaginta Interpretes, ad allegoriæ nubilum transferamus. Domus Israel, quæ a me recessisti, quæ confidis in monte Samariæ, quæ vindemiasti primitias nationum, transi, & vide, & perge ad muros plurimos, hoc enim interpretatur Emath Rabba: atque inde clementer descende C in torcular eorum, qui cadunt bibentes: Geth enim & Philistiim hoc resonant. Et omnia contemplare, principueque * optima regna, vel optimas civitates de omnibus regnis: & considera si plures sint termini eorum quam vestri. Si enim voluerimus mente tractare, & universarum gentium discutere philosophiam, Ægyptiorum, Indorum, atque Persarum, reperiemus angustiores earum terminos sanctarum ter- D minis Scripturarum: *In omnem enim terram exivit sonus eorum, & in fines orbis * terræ verba eorum.* Isti quibus supra dixerat: *domus Israel, transite omnes, & videte*, a qualibus vitiis ad meliora transire jubeantur, sequens sermo describit: *Qui veniunt in diem malum*, parantes sibi vitio suo diem malum: non quo dies ullus sit malus; sed quo unusquisque paret sibi malum, juxta illud quod in Ecclesiaste legimus: *Ne di-* E *xeris, dies priores meliores erant mihi quam isti: quoniam non in sapientia interrogas super hoc*: stultum est enim referre ad tempora, quum in nostra sit potestate, vel bonum diem nobis facere, vel malum. Isti [c] sunt qui appropinquant

Marginal notes: [a] Emath duæ. — * al. Judæ. — 4. Reg. 25. — [b] — 1. Par. 23. & 26. — Ezech. 34. 3. 4. — * al. omnia — Ps. 18. — * al. terrarum. — Eccl. 7. — [c]

[a] Vereor, ne dictandi festinatione heic erret S. Doctor. Nam Antiochia, quæ conditores suos Syriæ Reges agnoscit, immane quantum Amoso recentior est. Et vero Emath, quæ ob amplitudinem *Magna*, sive *Emath-Rabba* dicebatur, non Antiochiam, sed *Emesam* esse docet Theodoritus in Jerem. 39. celebrem nempe Syriæ urbem ad Orontem Libano proximam. Convenit & corruptum nomen *Emas*, quod mox Hieronymus notat, adeoque & ipsum *Emath*; *t* enim & *s* ex Orientalium linguarum ingenio facile commutantur. Ad hæc & Reblatha, quam tertio loco nominat, in ejus erat regione constituta, ut aliis Scripturæ locis docemur. Alteram *Emath*, sive *Minorem*, novit etiam Josephus Antiquitt. lib. 1. cap. 7. qui eandem esse atque Epiphaniam, ut & Hieronymus tradit. Confer Quæst. Hebraic. in Genesim cap. X.

[b] Tres mss. *& æstuans cibis aqualiculus.*

[c] Nostri mss. *Isti appropinquant, atque contingunt sabbatha facere mendacia: quomodo enim concisia carnis &c.*

quant atque contingunt sabbatha mendacia. Quomodo enim circumcisio carnis, & circumcisio cordis appellatur, & sunt in manifesto Judæi, & in occulto, quorum alterum abjicitur, & alterum comprobatur: ita sunt sabbatha Domini sancta, & veritate subnixa, & alia non sancta atque mendacia, quæ occidentis literæ sequuntur otium. Quodque sequitur: *qui dormitis super lectos eburneos*, sic interpretari possumus. Qui athleta est Domini, & exerceatur ad luctam, & præparet se contra adversarias potestates, dormit in nuda humo imitans Jacob; & ponit sibi lapidem ad caput, quem reprobaverunt ædificantes, & factus est in caput anguli. Qui vero deliciis vacant atque luxuriæ, & omnia caussa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, & immundis hærent ossibus: & quia pulchra videntur vitia, & præsenti nitore delectant, requiescunt in eorum lectulis, & sopore gravissimo deprimuntur. Isti non comedunt solidum cibum & athleticum, de quo roborantur vires luctantium, sed mollem, & tenerum & sinistrarum partium: quales sunt hœdi de gregibus & vituli saginati, & tenelli, immo adhuc lacte nutriti: hoc enim significat μοσχάρια γαλαθηνά. Concrepant quoque manibus ad vocem organorum & sonitum, ut omnia opera eorum exspectent voluptatem: nihilque faciunt nisi quod ventri procurant & libidini. Nec statim nobis illud prudens lector opponat, & quomodo scriptum est: *Flumina concrepent manibus*. Et: *Omnes gentes, plaudite manibus*. Et: *Jubilate Deo adjutori nostro*. Ibi enim non ad organorum sonitum dicuntur concrepare; sed in laude Dei habere unum consensum. Post organorum vocem intulit: *quasi stantia putaverunt, & non quasi fugientia*. Res enim sæculi, & omnia corpora, secundum Epicurum, per momenta fluunt & abeunt, & nihil in suo consistit statu, sed vel crescunt omnia, vel decrescunt, & aquarum more torrentium labuntur in præceps. Unde & in sæculari literatura legimus:

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.

Et in alio loco:

Eheu fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni.

Nihil enim fugacius sæculo rebusque sæculi. Quam dum tenemus amittimus, & per infantiam, pueritiam, juventutem, ac virilem & ingravescentem ac maturam ætatem, annosque ultimos senectutis, in quæ septem spatia Philo vitam describit humanam, mutamur, & currimus, & nescientes ad mortis terminos pervenimus. Quodque sequitur: *Qui bibunt defecatum vinum*, proprie referri ad hæreticos potest, qui quasdam Scripturas probant, quasdam reprobant, defecata cupientes vina potare: quum in sanctis Scripturis nihil turbidum atque cœnosum sit, sed totum de superiori unda purissimum. Isti primis unguntur unguentis, qui non habentes artem unguentariam, absque ulla scientia Scripturarum, & traditionibus atque doctrina Apostolorum, vendicant sibi sacerdotii dignitatem, & unctos Domini dicunt se esse: oleumque purissimum sensus sui fece contaminant. Quumque hæc faciant in interfectionem eorum, quos deceperunt, nullo dolore cruciantur; sed gaudent in alienis mortibus, & miserorum sanguine delectantur. Sensus iste pulcherrimus in quo dicitur: *quasi stantia putaverunt, & non quasi fugientia*, in Hebraico non habetur: sed pro eo scriptum est: *sicut David putaverunt se habere vasa cantici*. Unde videtur mihi ab Interpretibus additum, qui in descriptione luxuriæ, contra vitia & voluptates hujusmodi sententiam protulerunt, ut non verterent quod scriptum erat, sed de suo, quod sibi videretur, adderent, immo mutarent.

V. 7. 8. & seqq. *Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium, & auferetur factio lascivientium. Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum. Detestor ego superbiam Jacob, & domos ejus odi, & tradam civitatem cum habitatoribus suis: quod si reliqui fuerint decem viri in domo una, & ipsi morientur: & tollet eum propinquus suus, & comburet eum, ut efferat ossa de domo: & dicet ei qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc apud te est? & respondebit, finis est: & dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini*. LXX. *Propterea nunc captivi erunt ab initio fortium, & auferetur hinnitus equorum ex Ephraim; quia juravit Dominus per semetipsum, dicit Dominus Deus virtutum: quia ego abominabor omnem contumeliam Jacob, & regiones ejus odi, & auferam civitatem cum omnibus habitatoribus suis*.

Marginal notes: Gen. 28. Ps. 117. & Act. 4. — Pulchra videntur vitia. — Ps. 97. 8. Ps. 46. 1. Ps. 80. 1. — Rerum omnium fluxus — Virgil. 3. Georg. — Horat. 2. Carm. Ode 14. — Humanæ vitæ spatia septem. — Hæretici quasdam Scripturas recipiunt alia rejiciunt. — Præsumtio hæreticorum vendicantium sibi sacerdotii dignitatem. — Additamentum Interpretum.

Et erit si remanserint decem viri in domo una, & mortui fuerint: & tollent domestici ejus, & conabuntur ut auferant ossa eorum de domo: & dicent his, qui præsunt domui: Si adhuc est apud te? & dicet, nequaquam: & dicet: Tace, nec nomines nomen Domini. Propter superiores caussas quas propheticus sermo describit (eorum qui dormiunt in lectis eburneis, & lasciviunt in stratis, & comedunt agnos de grege, & vitulos de medio armenti, & canunt ad vocem psalterii, & bibunt in phialis, & optimo unguento delibuti sunt, & insuper nihil patiuntur super contritione populi ejus, qui de Joseph stirpe generatus est) nunc Dominus comminatur, & dicit: Quia ista & ista fecerunt, nunc migrabunt in capite transmigrantium. Et est sensus: Nequaquam in futurum pœna differtur, nec de longis post sæculis prophetatur: quod nunc ingruit, nunc venturum est, meus sermo prædicit, eos ituros esse in principio transmigrantium, principes videlicet & potentes, quibus supra dixerat: *Audite verbum hoc, vaccæ pingues, quæ estis in monte Samariæ.* (Supra 4. 1.) Et rursum: *Væ qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Israel.* Vos qui primi estis divitiis, primi captivitatis sustinebitis jugum, secundum illud quod in Ezechiele scriptum est: *A sanctuario meo incipite.* (Ezech. 9. 6.) Non a sanctis, ut plerique æstimant; sed a subversione Templi, quod sanctum fuit. Potentes enim potenter tormenta patientur, (Sapien. 6.) & cui plus creditur, plus exigetur ab eo. (Luc. 12.) *Et auferetur*, inquit, *factio lascivientium*, qui in capiendis voluptatibus unum habuere consensum, & comessationes exercuere ac symbola: hi pariter auferentur, ut quorum una fuit luxuria, una sit pœna. Pro quo LXX. interpretati sunt, *auferetur hinnitus* [a] *equi de Ephraim*: quod in Hebraico non habetur, & ex superfluo differetur a nobis, quum Tropologiam texere ceperimus. *Juravit Dominus in semetipso*, sive ut in Hebræo legimus, *in anima sua*, juxta illud quod in Isaia scriptum est: (Isai. 1. 13.) *Neomenias & sabbatha vestra, & dies festos odit anima mea*: non quo Deus animam habeat, sed quo humanis loquatur affectibus. Nec mirum si animam habere dicatur, quum etiam membra cætera, quæ viliora sunt anima, pedes, manus, & ventrem, & artus cæteros se habere testetur. Quod si opposuerint nobis hi, qui Christum negant humanam habuisse animam; sed in humano corpore Deum fuisse pro anima, audiant in Christo substantiam animæ demonstrari: quomodo & membra corporis ejus habuere substantiam. (Hæretici qui negabant Christum habuisse animam humanam.) In Deo autem Patre [b] caput & pedes & cætera, quæ dicuntur, non sunt membra, sed per eorum vocabula efficientiarum diversitas indicatur: sic & animam non esse substantialem, sed affectum mentis internæ, & cogitationum locum, per quem Deus suam indicet voluntatem. (Quid per membra in Deo significatur.) *Juravit* ergo *Dominus Deus exercituum*, id est, *sabaoth* (pro quo, *virtutum*, Septuaginta transtulerunt) se detestari superbiam Jacob, & domos ejus odisse. Hic Jacob secundum superius capitulum, ubi scriptum est: *Et nihil patiebantur super contritione Joseph*, aut decem tribus accipe, aut certe universam domum duodecim tribuum. Et traditurum civitatem cum habitatoribus suis, vel Samariam, vel certe Jerusalem, vel in communi utramque. Quod ad tempus Domini Salvatoris referre possumus; post cujus adventum & passionem detestatus est Deus omnem superbiam, vel injuriam Jacob, * qua illum fabri filium & Samaritanum, & habentem dæmonium conclamabant: (* al. quia.) (Matth. 13. Joan. 8.) idcirco Jerusalem tradita est cum habitatoribus suis Romanis exercitibus. Et intantum contra eos Dei ira desævit, ut etiam si remanserint decem viri in domo una, ipsi quoque moriantur, & propinquus, sive vicinus comburat cadavera mortuorum, ut efferat ossa de domo sua; quia præ morientium turbis, integra corpora efferri non valeant. Quumque jam lassus fuerit asportando, interroget eum qui in penetralibus domus est, utrum supersint quos sibi tradere debeat, & ille respondeat: Finis est, jam non habeo quem tibi tradam ad sepeliendum: & antequam non habere se juret, ille, qui interrogaverat, & foris erat, & non esse cognoverat, imperat ei, & dicit: *Tace, & non recorderis nominis Domini.* Hoc au-

[a] Victor. *equorum*, quod & plurium numero in Græco sit, ἵππων.

[b] Fortasse rectius Cisterciens. ms. *In Deo autem Patre, ut cætera quæ dicuntur* &c.

autem idcirco commemorat, ut ostendat, nec malorum quidem pondere & necessitate compulsos velle nomen Domini confiteri, & in tantam apud Israel oblivionem Dei venisse vocabulum, ut ne in simplici quidem juramento nomen ejus dignetur audire. Tenues historiæ lineas duximus, nunc allegoriæ imprimamus manum. Principes hæreticorum, qui propter delicias suas meum populum devorabant, & nihil patiebantur super contritione Joseph, primi ducentur ad pœnas, & auferetur hinnitus equi ex Ephraim: qui in Scripturis sanctis dupliciter accipitur, aut in superbiam potentiamque eorum, qui hinniunt, aut in libidinis magnitudinem. In superbiam malorumque
Ps. 19. 8. consensum, ut ibi: *Hi in curribus,*
Ps. 32. 17. *& hi in equis.* Et: *Fallax equus ad*
Deut. 17. *salutem.* Et regibus Israel præcipitur, ne sibi multiplicent equos. Et in libro
Job 39. Job, vox equi clangori tubæ comparatur. In Zacharia quoque legimus, quod Evangelii testimonio comprobatur, & refertur ad præsentiam Salvato-
Zach. 9. 9. ris: *Gaude nimis, filia Sion: prædica, filia Jerusalem: Ecce rex tuus venit tibi justus & salvator: ipse mansuetus, & ascendens super asinam & pullum asinæ: & disperdet quadrigas ex Ephraim, & equos de Jerusalem.* In libidinis vero magnitudinem, & effrenatum coitus desiderium, ut in Jeremia, qui luxuriosos adulterosque describens, intulit: *U-*
Jer. 5. 8. *nusquisque super uxorem proximi sui hinniebat.* Tales equos, Christi adventus, & Dei ira subnervat. Et jurat Domi-
Hebr. 6. nus per semetipsum (quia majorem per quem juret non habet) se detestari omnes hæreticorum contumelias, & universas regiones eorum odisse. Quidquid enim loquuntur injuria est, & dignum Dei odio. Et ablaturum civitatem & conciliabula eorum cum his, qui habitant, & populum videlicet, & magistros, etiamsi reliqui fuerint decem viri (qui si fuissent in So-
Genes. 19. domis & Gomorrhis, nequaquam super eas descendisset incendium) omnes esse morituros ea morte, quæ ducit ad Tartarum, de qua Ezechiel scribit:
Ezech 18. 4. *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur.* Istorum ossa sepeliunt propinqui & domestici eorum, de quibus dicitur: *Si-*

A *ne, mortui sepeliant mortuos suos.* Et il- Luc. 9. 60.
le qui foris est, & domum non ingreditur mortuorum; sed magis mortuos foras ejicit, imperat ei qui comburit mortuos, & dissolvit in cineres, & eorum ossa comminuit, ut taceat: & purissimum Dei nomen mortuo ore non maculet. Peccatori enim dicit Deus:
Quare tu enarras justitias meas, & as- Ps. 49.
sumis testamentum meum per os tuum? Unde & nos providere debemus, ne
B mortui sepeliamus mortuos; sed ut magis viventes, eos qui sunt mortui,
[a] producamus ad vitam. Quod si non fecerimus, imperatur nobis & dicitur: *Tace*, quia indigni Dei nomine judicamur.

Quia ecce Dominus mandabit, & per- V. 12. 13.
cutiet domum majorem ruinis, & domum & seqq.
minorem scissionibus: numquid currere queunt in petris equi, aut arari potest in bubalis? Quoniam convertistis in amaritudi-
C *nem judicium, & fructum justitiæ in absinthium. Qui lætamini in nihili, qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumsimus nobis cornua? Ecce enim suscitabo super vos, domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem, & conterent vos ab introitu Emath, usque ad torrentem deserti.* LXX. *Propterea ecce Dominus mandabit, & percutiet domum magnam ruinis, & domum parvam scissionibus. Si persequentur in petris equi: si re-*
D *ticebunt ad feminas? quoniam convertistis in furorem judicium, & fructum justitiæ in amaritudinem. Qui lætamini super nullo verbo [b] bono, qui dicit: Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua? Quia ecce ego suscitabo super vos, domus Israel, ait Dominus Deus [c] virtutum, gentem, & conterent vos: non ut introeatis in Emath, & usque ad torrentem Occidentis.* Quia in tantam rabiem prosiliistis, ut etiam mortis tempore, & imminentibus ma-
E lis, nolueritis nomen Domini nominare: ideo mandabit Dominus, & percutiet domum majorem ruinis, & domum minorem scissionibus. Si mandat, quomodo percutit? Si percutit, quomodo mandat? Sed in eo quod mandat & jubet ministris, videtur ipse percutere. Quomodo in jubente Patre & faciente Filio, facit ipse qui jussit, im-
pleto illo versiculo: *Ipse dixit, & facta* Ps. 148. 5.
sunt: ipse mandavit & creata sunt. Omnia

[a] Maluit Victor. *perducamus.*
[b] Additum *bono* Cisterc. ms. reticet, neque est in Græco textu, exceptis Barberino atque Aldino codicibus.
[c] Reponimus ex Cisterc. ms. *virtutum*: quæ propria est τῶν LXX. interpretatio δυνάμεων: antea erat *exercituum*. Tum maluit Victor. *ut non introeatis*, pro *non ut* &c.

Joan. 1. nia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, [a] quod factum est. Et in Ægypto, ubi primogenita Exod. 12. quæ ab exterminatore cæsa referuntur, se Dominus interfecisse testatur. Sic & in præsenti loco mandat Dominus, & ipse percutit per ministros domum majorem ruinis, id est, decem tribus, quæ appellabantur Israel, & domum minorem scissionibus, duas tribus, quæ regebantur a stirpe domus David. Et nota singulorum proprietates. Israel, quia majora peccaverat, feritur ruinis, & in æternam traditur captivitatem. Domus autem Juda, in qua erat Templum, & quæ ex parte peccaverat, LXX. annorum captivitate retinetur, & non percutitur ruinis, sed scissionibus. Scissa enim domus sarciri potest: ruinæ non tam instaurationem, quam ædificationem desiderant. Cujus utriusque domus ruinas, scissiones, equis & bubalis comparat, quorum priores in petris currere nequeunt, posteriores tam indomiti sunt, ut jugum cervicibus non recipiant, & quum silvestres boves sint, propter feritatem nolint terram vomere scindere. Vos autem quum equi & bubali naturam suam mutare non possint, mutastis naturam Dei, ut dulcem amarum faceretis, & fructum justitiæ ejus in absinthium verteretis, quæ est herba amarissima. Qui lætamini in nihili, vel idolis vitulisque aureis, qui nihil sunt, dicente Esther ad Dominum: *Ne tradas sceptrum tuum his, qui non sunt*, (Esther 14. 11.) vel in nihili atque mendacio. Qui propria fortitudine putatis assumsisse vos cornua & reges & potentiam, quibus ventilaretis inimicos. Quia igitur ista fecistis, ecce ego suscitabo super vos, o domus magna, & domus minor, quæ feriendæ estis ruinis & scissionibus, id est, o domus Israel & omnes duodecim tribus, gentem sævissimam Assyriorum & Chaldæorum, quæ vos conterat atque subvertat a principio usque ad finem, a capite usque ad caudam, a terminis terræ vestræ, qui solem respiciunt, usque ad torrentem deserti, sive Occidentis, ut LXX. transtulerunt, id est, ab Emath, usque ad Rhinocoruram, inter quam & Pelusium rivus

(Termini terræ Judææ.)

Nili, sive torrens de eremo veniens, mare ingreditur. Emath supra Epiphaniam diximus, quæ ab Antiocho cui cognomentum ἐπιφανὴς fuit, nomen sortita est. Qui autem putant quod hic domus Israel decem tribus significet, explanare non poterunt, quomodo in comminatione dicatur adversus decem tribus, quod conterendæ sint ab Epiphania usque ad terminos Ægypti: quibus terminis, non utique decem tribus, sed omnes duodecim concluduntur, in quibus fuit etiam Judas & Benjamin. Quidam juxta Anagogen, domum magnam & domum minorem, Judaicum populum significari putant, & de gentibus Ecclesiam congregatam. Illi enim magni propter patres vocantur, & Legem, & Prophetas: nos minores, quia absque Testamento fuimus & mandatis Dei, de quibus & in Cantico legimus: *Soror mea parvula est, & ubera non habet*. (Cant. 8.) Quæ domus magna & parva, in unam Dei familiam congregata, si non habuerit disciplinam, & Dei mandata non fecerit, percutietur ruinis & scissionibus. Quotiesquumque ergo vel in persequutionibus, vel in hæresibus & schismatibus domus Dei, quæ est Ecclesia, corruit atque laceratur, Dei percutientis ostendit manum: quam si volumus effugere, comparationis audiamus & faciamus exemplum. In petris equi persequi non valent. Petra Christus est, qui (1. Cor. 10.) donavit Apostolis suis, ut ipsi quoque petræ vocentur: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. (Matth. 16.) Qui in istis petris fuerit, adversariæ potestates, quæ appellantur equi, de quibus supra diximus, persequi eum non poterunt, cursibus præpeditis, & per singulas petras corruentibus. Veniamus & ad aliam similitudinem, juxta consuetudinem nostram, Editionem LXX. Interpretum differentes, ne si hæreamus omnino Hebraico, illusisse lectoris diligentiæ, & tacendo de Editione Vulgata, frustra eam proposuisse videamur. *Aut reticebunt*, inquit, *in* [b] *feminis*, haud dubium quin equos significet, de quibus supra dixerat. *Si persequentur in petris equi*. Isti equi, id est, contrariæ

[a] Recole quæ in cap. Ezechiel. 37. col. 432. & seq. adnotamus. Mox habent mss. nostri, *Et in Ægypto primogenita*, absque intermedio *ubi*.

[b] Supra ubi textum proposuit, *ad feminas* legit: & quamquam, inquit Victor. Græce legitur ἐν θηλείαις, *in feminis*: clarior tamen sensus, *ad feminas*: quem ipse quoque D. Hieron. sequitur, dum statim subdit. *Isti equi, id est, contrariæ fortitudines, qui insaniunt ad feminas* &c. Non reticere autem ad feminas, significet se ad aspectum feminarum continere non posse, cujusmodi est illud Jeremiæ: *Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*.

riæ fortitudines, qui insaniunt ad feminas, quando virilem viderint animum, & Dei fortitudine roboratum, non audent accedere. Quando vero effeminatam mentem, & unguentis & deliciis enervatam, & in muliebrem versam mollitiem, statim insaniunt, & se tenere non possunt, & gestiunt ad libidinem. Sequitur: *Quia convertistis in furore judicium.* Convertit in furorem judicium, qui iratus judicat, & dicente Domino: *Non accipies personam in judicio.* Et in alio loco: *Non misereberis pauperis in judicio; quia Dei judicium est:* ille irata ad judicandum mente descendit; immo quum caussam nesciat, nec judicii noverit veritatem, ante præjudicat qualem debeat ferre sententiam: fructum quoque justitiæ, qui dulcissimus est, vertit in amaritudinem. Quod de una virtute diximus, intelligamus & de reliquis, prudentia, fortitudine, temperantia, quarum qui iratus fuerit, fructus capere non poterit, & quum ceperit, amari erunt. Unde dicitur in Isaia: *Væ qui dicunt dulce amarum, & amarum dulce.* Hoc autem illi dicunt, qui non caussas in judicando, sed personas considerant, & fructum Christi justitiæ, qui est dulcissimus, vertunt in amaritudinem. Quicumque igitur aut consanguinitate, aut amicitia; & econtrario, vel hostili odio, vel inimicitiis in judicando ducitur, pervertit judicium Christi, qui est justitia; & fructum illius vertit in amaritudinem. Qui hoc faciunt, lætantur in nullo verbo bono, sive *frustra*, ut Symmachus transtulit, id est, ἀλόγως, & erecti in superbiam dicunt: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornua?* quum e regione justus in Domino glorietur, & dicat: *In te inimicos nostros ventilabimus cornu.* Et in * alio loco: *Non enim in arcu meo sperabo, & gladius meus non salvabit me.* Unde & in Exodo juxta Hebraicum, & Aquilæ Editionem, legimus: *Et Moyses nesciebat, quia cornuta erat * species vultus ejus*, qui vere dicere poterat: *In te inimicos meos cornu ventilo.* Legimus & in alio loco: *Et exaltabit cornu populi sui:* Et: *Exaltabit cornu Christi sui*, & cornu altaris, &

Qui iratus judicat, convertit in furorem judicium. Deut. 16. 19. Exod. 23. 3. Isai. 5. 20. Fructus justitiæ quomodo vertitur in amaritudinem. Psal. 43. 6. * al. eodem. Ibidem 7. Exod. 34. 29. * al. facies. Ps. 148. 14. & 1. Reg. 2. 10.

A munda animalia atque cornuta, quæ sola offeruntur Deo, quorum interpretatio non hujus est temporis. Ob hæc tanta peccata & extremam superbiam, quæ iniquitatem loquitur contra Deum, & ponit in excelso os suum, gentem sævissimam Dominus Deus omnipotens se suscitaturum esse dicit, quæ conterat, & tribulet eos, immo prohibeat ingredi in Emath, & usque ad torrentem Occidentis. *Emath* interpretatur B *murus*, aut *murata*. Vetabuntur itaque ab hac gente sævissima, cui supplicia delegata sunt, confugere ad civitatem munitam, quæ est cælestis Jerusalem, ne introeant & salventur: in modum illius capituli quod in Genesi legimus, ubi posuit Deus Cherubim & flammeam rompheam, quæ vertitur ad custodiendam viam ligni vitæ, ut qui ejectus fuerat de paradiso, nequaquam illuc ingrederetur indignus. Quodque sequitur: C *Usque ad torrentem Occidentis*, de sexagesimo septimo Psalmo interpretabimur, in quo scriptum est: *Cantate Domino, Psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi.* Nisi enim mala opera in nobis occiderint, Christus non ascendet super nos. Quumque illa occiderint, & Christum habuerimus aurigam: tunc nobis proficientibus & ad meliora pergentibus in eodem Psalmo D imperabitur: *Cantate Deo, psallite Domino qui ascendit super cælum cæli ad Orientem.* Unde & in mysteriis, primum renuntiamus ei qui in Occidente est, nobisque moritur cum peccatis, & sic versi ad Orientem, pactum inimus cum sole justitiæ, & ei servituros nos esse promittimus. Pro *torrente Occidentis*, Symmachus interpretatus est, *vallem campestrem:* Theodotio, *torrentem* [a] *Arabiæ:* Aquila, *torrentem qui est in planitie.* E Quibus verbis ostenditur nequaquam in eis a murata civitate exclusis, [b] mori posse peccata, nec pervenire illos ad torrentem campestrem & planum sive deserti, qui torrens dicitur voluptatis, juxta illud quod legimus: *De torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Genes. 3. vers. 5. vers. 33. 34. In mysteriis cui renuntiamus, & ad quem convertimur. Psal. 35. 9.

Caput VII.

HÆc ostendit mihi Dominus Deus: Et ecce [c] *fictor locustæ in principio germinantium*

[a] Haud equidem opinor *Arabia*, sed *Araba*, Græce τῆς Ἀραβὰ, versum a Theodotione, quæ solennis est illi vocis usurpatio ad planitiem significandam. Diximus hac de re sæpius ad librum Nominum: dicendumque erit non semel infra.

[b] Duo Palatin. mss. *muniri*, pro *mori*, quemadmodum & veteres editiones Erasmi ac Victorii, quæ præterea addunt *contra peccata*.

[c] Mendose retinuit Martian. *victor*, quod & Victorius pridem, & mss. omnes, resque demum ipsa clamat emendandum *fictor*.

a *nantium serotini imbris, [a] & ecce post serotinum tonsor (sive tonsura) regis. Et factum est cum consummasset comedere herbam terræ, & dixi: Domine Deus, propitius esto obsecro; quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? Misertus est Dominus super hoc: non erit, dixit Dominus.* LXX. *Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce fœtus locustarum veniebat matutinus: & ecce*
b *bruchus [b] unus Gog rex. Et erit si compleverit, ut devoret fœnum terræ, & dixi: Domine Deus, propitius esto: quis suscitabit Jacob, quoniam modicus est. Pœniteat te, Domine, super hoc: & hoc non erit dicit Dominus.* Non solum ea quæ multa post sæcula futura sunt propheticus sermo prædicit, sed & vicina, & quæ statim vaticinium consequantur. Solemus enim homines multo plus de nobis, quam de posteris co-
4. Reg. 20. gitare, dicente Ezechia: *Fiat pax in diebus meis.* Ut qui viderint rebus expleta quæ ante nuntiata sunt, convertantur ad cultum Dei, in cujus Prophetis divinationis est veritas. Ostendit igitur Dominus Sennacherib regem Assyriorum cum infinita exercitus multitudine, instar locustæ universa tondenti, esse venturum in principio imbris serotini, quando extrema Dei omnipotentis misericordia indigebat Israel: hujus autem locustæ fictor & creator est Dominus. Quæ locusta venit in principio imbris serotini, quando cuncta virent & parturit omnis ager, & diversarum arborum flores in sui generis poma rumpuntur. Et ut uno sermone indicem quod volo, cunctarum abundantiam rerum, flores arborum, atque herbæ segetum pollicentur. Has autem locustas, quæ primo Vere volitabant, bruchus innumerabilis sequebatur, qui veniebat post imbrem serotinum, & appellabatur tonsor vel tonsura regis, eo quod universa vastaverit, & nihil penitus reliquerit herbæ virentis in terra. Hunc tonsorem, sive tonsuram, Isaias acutam
Isai. 7. novaculam vocat, quæ pilos omnes & capillos Israelitici corporis raserit. Quumque, ait, dubitarem, quæ esset ista novacula, statim intulit, regem Assyriorum. Novacula igitur & ton-

A sor regis, exercitus Chaldæorum est, qui in modum bruchi universa populatus est, & non solum fruges, sed ligna, fœnum, stipulamque consumsit. Factum est autem quum consummasset bruchus qui venerat post locustam comedere herbam terræ, & Propheta intelligeret quod videbat, ad preces vertitur, & ait: *Domine Deus, propitius esto obsecro.* Nolo in subversione populi mei mea verba compleri:
B nolo me ad hoc electum de pastorum numero, ut ruinam decem tribuum nuntiem. Quis enim poterit suscitare Jacob, nisi tu solus? quo allidente, nullus est qui suscitet. Parvulus est Jacob, & crebra hostium incursione deletus. Quumque ille precaretur, & interioris hominis lacrymas funderet, misertus est Dominus super hoc, & respondit: Non perdam omne genus Israel, reliquiæ salvæ erunt. Aut cer-
C te sic accipiendum: Duo pariter futura conspexit, Primum locustam, deinde bruchum. Pro utroque Dominum deprecatus est, & in uno tantum exauditur, ut bruchus usque ad internecionem cuncta non vastet. Locusta autem volitans quædam devoret, quædam integra derelinquat. Videntur mihi LXX. Interpretes, verbum Hebraicum GOZI, quod interpretatur *tonsor*, sive *tonsura*, intellexisse [c] GOG, ZAI literam VAV arbitrantes, & bruchi innumerabilem multitudinem Gog genti sævissimæ comparasse, quæ terram Judæam vastatura describitur. Quid autem voluerit Aquila dicere: *Ecce serotinus post Gazæ regem*, quum Gaza verbo Hebraico AZA appelletur, non satis intelligo, nisi forte ipsum sermonem GOZI posuit, & paulatim in *Gazam* errore corruptus est. Dicamus & spiritualiter: qui post o-
D pera justitiæ (de quibus in Propheta dicitur: *Seminate vobis in justitia, & innovate vobis novalia: & ne seminetis super spinas*) gravia peccata commiserint, inducitur super eos fœtus, vel generatio locustarum veniens matutina, quando transeuntibus noctis tenebris, incipiunt sua peccata cognoscere, & quia non egerunt pœnitentiam adduci-

[a] Unus Cisterciens. mſ. ferme ad Hebraic. ac Vulgatam editionem. *Et ecce serotinus post tonsorem (sive tonsuram) regis.* Impressam lectionem probat magis Hieronymi subnexa expositio.

[b] Idem mſ. *in* pro *unus*: & quidem pro εἷς, Græca Complutens. editio εἷς præfert.

[c] Iterum idem mſ. *GOI* pro GOG, quod quidem verius videatur, si quod ait Hieron. dumtaxat in ו *vau* commutarunt ז *zai* perquam similem literam. Verum legisse eos liquet γώγ, *gog*. Quamobrem Victorius, si, inquit, LXX. quod Hebraice est גזי *Gozi*, interpretati sunt גוג *Gog*, necesse est ut pro ז *zain* non ו *vau*, seu ג *gimel* acceperint. At vero cum *Goi* legerint, ad *Gog* significandum illud mutuare potuerunt.

a adducitur bruchus, qui appellatur Gog rex: *Gog* autem in linguam nostram vertitur [a] *tectum*, superba quædam & arrogans fortitudo. Quumque terræ nostræ fœnum stipulamque consumserit, quiquumque sancti in populo fuerint, veniam precabuntur, & dicent: *Domine Deus, propitius esto*. Quis enim
Luc. 8. alius suscitare poterit Jacob? quis medicorum sanare αἱμοῤῥοοῦσαν, nisi tu so-
Isa. 10. lus, ad cujus tactum fimbriæ, statim sanitas redit? Parvulus est enim Jacob, B sive modici numeri, quia nulla in eis vel pauca virtutum remansere vestigia. Pœniteat te, Domine, super hoc, quod te facturum tuo populo comminatus es.
Pœnitentia in Deo quom. do accipienda. Pœnitentiam autem Dei in Scripturis sic debemus accipere, quomodo somnum & iram: non quod Deum pœniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per Prophetam: *Ego Deus, & non*
Mal. 3. 6. *mutor*. Et cui nos dicimus: *Tu autem*
Ps. 101. 28. *idem ipse es, & anni tui non deficient*; C sed quod, nobis ad meliora conversis, & ipsum pœniteat sententiæ suæ, ut nec justo reddat præmia quæ promisit, si declinaverit ad iniquitatem, nec peccatori pœnas, quas comminatus est, si conversus fuerit ad salutem. Dicitur ad eum qui acturus est pœnitentiam: *Ne dederis somnum ocu-*
Prov. 6. 4. 5. *lis tuis, neque dormitationem palpebris tuis, ut libereris quasi damula de cassibus, & sicut avis ex laqueis*. Qui si D Domini primum mandata contemserit, & postea in angustiis constitutus evigilare cœperit, suscitat Dominum dormientem sibi, & dicit: *Exsurge, qua-*
Ps. 43. 23. *re obdormis, Domine?* Econtrario, qui
Rom. 2. thesaurizaverit sibi iram in die iræ, Deum iratum sentiet. Quod si egerit pœnitentiam, ira vertetur in misericordiam, & cum perturbationibus nostris atque virtutibus in utramque partem pœnarum atque clementiæ Dominus commutabitur. E

V. 4. 5. & 6. *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, &*
b *ecce [b] vocavit judicium ad ignem Dominus Deus: & devoravit abyssum multam, & comedet simul partem. Et dixi: Domine Deus: quiesce obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? Misertus est Dominus super hoc: sed & istud non erit, dixit Dominus Deus*. LXX. *Sic ostendit mihi Dominus Deus, & ecce vo-* A *cavit judicium in igne Dominus Deus, & devoravit abyssum multam, & comedit partem, & dixi: Domine Deus, desine, quis suscitabit Jacob, quoniam parvulus est? Pœniteat te, Domine, super hoc, & hoc non fiet, dicit Dominus Deus*. Primum Dominus ostendit Prophetæ fictorem locustarum in principio germinantium serotini imbris, & post imbrem serotinum, tonsorem regem, sive regis, & ut verbum exprimamus e verbo, tonsuram regis Sennacherib, qua cuncta decem tribuum totonderit atque vastaverit. Nunc idem Dominus ostendit Nabuchodonosor, immo vocat & venire præcipit contra Judam & Jerusalem. Vocat autem, ut Templum & Jerusalem igne succendat, & faciat in igne judicium, de eo qui quondam fuit populus suus. Quumque venisset ignis ad judicium, ut impleret Domini jussionem, devoravit abyssum multam, & comedit simul partem, cunctas urbes Judææ, & partem Domini quæ vocabatur Templum ejus. Quumque hoc Propheta vidisset, dixit ad Dominum, non ut supra, *propitius esto obsecro*: sed *quiesce*, vel *desine*; ut quem cepisse jam viderat, cessare precibus impetraret: præsertim quum nullus sit alius qui jacentem & parvulum & humiliatum Jacob valeat suscitare, nisi Dominus qui potest captos in Chaldæamque translatos reducere in terram Judam. Quia vero semel juxta Osee Prophetam & Psalmistam dicentem: *Filii E-* Ps. 77. 9.
phraim intendentes & mittentes arcum, conversi sunt in die belli, decem tribus ad hæreticorum personam retulimus, quæ appellabantur Israel, & duas, quibus Judas præerat, ad Ecclesiam & Ecclesiæ peccatores, qui confitentur quidem rectam fidem, sed propter vitiorum sordes purgantibus se indigent flammis: idcirco nunc Dominus ad ignem judicium vocare se mon- 1. Cor. 3.
strat: ut uniuscujusque opus quale sit ignis probet, & impleatur illud quod scriptum est: *Ambulate in lumine ignis* Isai. 50. 11.
vestri, & in flamma quam succendistis. Unde & ad Babylonem dicitur: *Ha-* Isai. 47. 14. sec. LXX.
bes carbones ignis, sedebis super eos; hi erunt tibi in adjutorium. Et in Psalmo, Lingua dolosa & plena mendaciis, igne carbonum dicitur esse pur-

 gan-

[a] Duo mss. *vertitur* δῶμα, *idest*, *tectum*.
[b] Sic Palatin. mss quibus fere concinit & Cisterc, Vulgata *vocabat*. Antea erat, *vocabit*. Mox quoque pro *comedet*, unus Cisterc. juxta Vulgat. *comedit*.

Ps. 119. 3. 4. ganda: *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatoriis*. Isai. 6. De his altaris carbonibus desolator carbo duorum Testamentorum forcipe prenditur, & Isaiæ labia purgat immunda, ut possit verbum Domini prophetare. Vocatus autem ignis ad judicium, devorat primum abyssum, id est, omnia genera peccatorum, ligna, fœnum, stipulam, & postea comedit simul partem, hoc est, ad sanctos illius pervenit, qui in peculium Domini & in ejus parte reputantur; tempus enim est ut incipiat judicium a domo Domini. Et in Ezechiele præcipitur his qui pœnas illaturi sunt: Ezech. 9. 1. Cor. 3. *A sanctis meis incipite*. Et in Apostolo legimus. *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem salvus erit: sic tamen quasi per ignem*. Quumque omnes fuerimus in peccato, & jacuerimus ad sententiæ veritatem, miserebitur Dominus nostri, & quia parvuli sumus, resurrectionis nos tempore suscitabit, sive suscitabit per virtutes qui in vitiis jacebamus, hoc Domino promittente, atque dicente: *Sed & istud non erit*. Pulchre autem dixit, *sed &*: quia jam supra dixerat: Ps. 102. *hoc non erit*. Non enim in finem irascetur, neque in æternum comminabitur. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quantum distat ortus ab Occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se.

Hæc ostendit mihi: Et ecce Dominus
V. 7. 8. & 9. * Vulg. stans. ** stabat super murum litum, & in manu ejus trulla cæmentarii. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel. Non adjiciam ultra superinducere eum, & demolientur excelsa idoli, & sanctificationes Israel desolabuntur, & consurgam super domum Jeroboam in gladio*. LXX. *Sic ostendit mihi Dominus: Et ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu ejus adamas. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Adamantem. Et* A *dixit Dominus ad me: Ecce ego injiciam adamantem in medio populi mei Israel. Nequaquam ultra addam ut pertranseam eum, & dissipabuntur aræ risus, & sacrificia Israel desolabuntur, & consurgam super domum Jeroboam in gladio*. Priusquam de *adamante* disseramus, quem Symmachus & LXX. pro eo quod in Hebraico ENACH scriptum est, transtulerunt, dicendum est breviter, quod hoc אנך verbum Aquila γάνωσιν, Theodotio B τηκόμενον interpretati sunt: quorum alterum *stannaturam*, alterum *tabescentem* significat; ut illa sartago (quam legimus Ezech. 4. in Ezechiele, in qua populi obsidione * al. frixura valla i, frixura * significatur) etiam in 4. Reg. decem tribubus, & in regno Jeroboam (qui nepos erat Jehu, sub quo prophetia hæc cernitur) per stannaturæ vocabulum demonstretur. Dominus itaque cernitur stans supra murum stannatum sive litum, & in manu ejus stannatio C sive trulla cæmentarii, qua solent superinduci parietes, & non solum pulchritudinem accipere, sed & fortitudinem contra injuriam imbrium & creberrimas tempestates. Legimus in Ezechiele, Dominum comminantem, quod tempesta- Ezech. 13. te & grandine consurgente, nequaquam linat nec vestiat parietem Israel, sed dimittat eam pluviis dissipari. Unde & nunc dicit ille, de quo scriptum est: Structor maceriæ vocabitur, ipse D angularis lapis, ædificator domus, quod deponat trullam in medio populi sui Israel, & cessare faciat atque torpere, ut nequaquam ultra superinducat eum, & suo vestiat ac tueatur auxilio. Quumque Dominus protectionem suam, & ut ita dicam, parietis vestimentum trulla cessante subtraxerit, tunc demolientur excelsa idolorum, quæ Hebraice appellantur BAMOTH, & sanctificationes decem במות tribuum desolabuntur, ut destruatur E Dan & Bethel, in quibus adorabantur vituli aurei. Diximus ut potuimus quid ab Hebræis nobis juxta historiæ sit traditum veritatem: transeamus ad anagogen, de [a] Xenocrate, a Xenocrates. qui scribit super lapidum gemmarumque naturis pauca verba ponentes; Adamas sui nominis lapis est, quem Latine

[a] Non illo quidem celeberrimo Platonis auditore, cujus vitam, & scripta recensuit Laertius; sed juniore alio Aphrodisiensi, qui Medicam callebat artem, & claruit Tiberii ætate, passimque a Plinio & Galeno, Tralliano & Aetio laudatur. Quin etiam librum, ex quo istæc Hieronymus describit, eundem colligas esse, quem citat Galenus lib. X. *Simplicium Medicamentorum*, ubi de vespertilionum agit sanguine: videlicet περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ζώων ὠφελίας, *De percipienda ab animantibus utilitate*. Enimvero ita persuadent, quæ heic de hirci sanguine emolliendo adamanti disputantur.

Adamas lapis quantam habeat duritiam.

,, tine *indomitum* possumus appellare: eo
,, quod nulli cedat materiæ, nec ferro
,, quidem. Nam si ponatur super incudem, & gravi ictu feriatur mallei,
,, antea incus & malleus vulnus accipiunt,
,, quam adamas conteratur. Quumque ignis omnia domet, & universa
,, metalla consumat, reddit adamantem duriorem, ut ne parvulum quidem in eo angulum vis nimii ardoris obtundat. Vidi & in auro adamantem magnitudine millii: quumque
,, vicinum consumantur aurum longo
,, usu ac nimia vetustate, solus adamas
,, non atteritur, & nulla lima imminui
,, potest: sed e contrario limam terit,
,, & quidquid attigerit, lineis sulcat.
,, Hic lapis durissimus & indomabilis
,, solo hircorum cruore dissolvitur, &
,, missus in calidum sanguinem, perdit
,, fortitudinem suam. Est autem parvus
,, & indecorus, ferrugineum habens colorem, & splendorem crystalli. Quattuorque adamantis genera describuntur. Primus est Indicus: secundus
,, Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius, pro qualitate regionum
,, plus vel minus duritiam possidentes.
,, Dicitur quoque in electri similitudinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus. Talis est Dominus & Salvator: qui *quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo: humilians semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*. De quo Isaias scribit: *Non est species* * *illi, neque decor: vidimus eum & non erat pulchritudo: despectum & novissimum hominum, virum dolorum, & scientem ferre infirmitatem*. Hic stat supra murum adamantinum, id est, super sanctos & Apostolos suos, quibus donavit, ut & ipsi adamantes vocarentur, & a nullo superati dicerent: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, an persequutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius?* Et iterum: *Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro*. Petrus quoque qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non

Adamantis genera.

Phil. 2.

Isai. 53. 2. * al. illius.

Rom. 8. 35. & seqq.

Matt. 16.

A prævaluerunt adversus eum. Hic vir & Dominus, qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem, qui nisi Dei teneatur manu, & illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Evangelio: *Nemo potest rapere de manu Patris mei*. Et intantum robustus est, ut dicatur ad eum: *Si transieris per ignem, flamma non comburet te*: quantoque magis tentationibus B cæditur, tanto fortior fit, & pro nomine Salvatoris inter flagella lætatur. Quumque a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissolvitur. Hæc enim sanguinis hircorum & ipsius hirci dicitur esse natura, ut sit ad libidinem calidissimus, & quod ignis edomare nequeat, solus illius dissolvat cruor. Ponit ergo Dominus hujuscemodi adamantem in medio populi sui Israel, & ultra non transit C eum, nec dimittit ut dissipentur aræ, quæ risu & subsannatione sunt dignæ, & omnia hæreticorum mysteria domumque Jeroboam, qui primus Dei populum separavit, percutiat gladio, atque subvertat.

Joan. 10. 28.

Isai. 43. 2.

Libidine superantur fortissimi ut adamantes.

Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: Non poterit terra sustinere universos sermones ejus. Hæc enim dicit Amos: In D *gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides*, * *gradere: fuge in terram Juda, & comede ibi panem, & ibi prophetabis, & in Bethel non adjicies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis & domus regni est*. LXX. *Et misit Amasias sacerdotes Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Congregationes facit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere omnes sermones ejus. Hæc enim dicit Amos:* E *In gladio morietur Jeroboam: Israel autem captivus ducetur de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides*, * *egredere, recede in terram Juda, & ibi vive, & ibi prophetabis: in Bethel autem non adjicies ultra prophetare, quia sanctificatio regis est, & domus regni*. Salomonis proverbium est, immo mandatum: *Noli arguere malos, ne oderint te*: Et econtrario de bonis præcepit: *Argue sapientem, & diliget te*. In alio quoque loco: *Qui arguit*, inquit, *hominis vias, gratiam habebit magis quam is qui loquitur quæ delectent*. Itaque & A-

V. 10. 11. & seqq.

* al. egredere.

* al. gradere

Prov. 9. 8.

Ibid. 28. 23.

& Amos emendationis affectu loquebatur ad populum, & ex sermonibus Dei terribilia minabatur, ut agentes pœnitentiam, reverterentur ad Deum & idola desererent. Tunc sacerdos Bethel, in qua erat vitulus aureus, quem constituerat Jeroboam filius Nabath, & alii qui illi in imperio successerant, mittit ad Jeroboam nepotem Jehu, qui ei nuntiet, dicens: *Rebellavit contra te Amos*, sive congregationes facit atque conventus in medio regni tui, Israel, & tanta loquitur, ut terra regni tui verba ejus sustinere non possit. Audet autem mittere ad regem Israel quasi Pontifex: metuens ne si populus convertatur ad cultum Dei, ille sacerdotii perdat gloriam. Quumque duo audierit, demolientur excelsa idolis, sive aræ risus, & sanctificationes, vel ceremoniæ Israel desolabuntur, & consurgam super domum Jeroboam in gladio, eo quod idola penitus destruantur, quibus præerat Amasias sacerdos, & contra Jeroboam Deus consurgat in gladio, nisi egerit pœnitentiam: ille de sua non mandat injuria, ut de regis tantum contumelia dolere videatur. *Hæc enim*, inquit, *dicit Amos*. Erras, calumniator. In omnibus enim sermonibus suis non quasi ex se Propheta loquitur, sed semper præponit in titulo: *Hæc dicit Dominus*. Igitur quæ loquutus est Dominus, Amos Prophetam dixisse commemorat, ut magis regem provocet ad vindictam. Quæ sunt quæ dicit Amos? *In gladio morietur Jeroboam*. Et in hoc mentiris: non enim dixit, *morietur*; si enim hoc dixisset, videbatur non suscipere pœnitentiam; sed, *consurget Dominus super domum Jeroboam in gladio*: comminans pœnam, non inferens. Nec dixit: *In gladio morietur Jeroboam*: sed, *consurgam in gladio super domum Jeroboam*. Jeroboam quippe gladio non est mortuus, sed domus ejus, id est, filius Zacharias, Deo percutiente, deletus est. *Et Israel*, inquit, *captivus migrabit de terra sua*: adde & cætera, si non egerit pœnitentiam. Porro Jeroboam vanissima Amasiæ mandata contemnens, nihil ad ea quæ ille mandaverat voluit respondere: unde ipse sibi assumit auctoritatem sacerdotalis fastigii, & loquitur ad Amos: *Qui vides, gradere: fuge in terram Juda*. Prophetæ, ut crebro diximus, prius appellabantur videntes, quia quæ ventura dicebant, cordis oculis intuebantur. Quærat prudens lector, quare videntem vocet & nomine prophetali, quem de terra Israel exire compellit? Cui respondendum est: aut cum irrisione eum dicere κατὰ ἀντίφρασιν, quod omnia mentiatur: aut quia videbat multos esse in populo, qui eum libenter audirent: propter quod & regi retulit, *congregationes facit contra te Amos*: aperte injuriam non audet facere, ne audientes lædere videatur. Vade, inquit, in terram Juda, in qua natus es, ubi libenter audiuntur insani: & comede ibi panem tuum, vel ibi vive, aut certe exerce artem tuam per quam tibi reperias cibos, & ibi vaticinare, qui habes multos quos consuevisti seducere: in Bethel autem, in qua ego sum sacerdos, ultra non adjicies prophetare, quia sanctificatio regis est, & domus regni. Et hoc quasi falsus sacerdos loquitur, adulans regali fastigio, ut non dicat: sanctificatio Dei nostri est, & domus idoli; sed sanctificatio regis, & domus regni: hanc habentibus cunctis qui falsos Deos colunt consuetudinem, ut superbiam suam regibus imputent, & quod ipsi faciunt, rex fecisse videatur. Omnia quæ de Amasia, & Jeroboam, & Israel, & Amos interpretati sumus, τροπολογικῶς ad hæreticos referenda sunt: quorum sacerdos Amasias solet interdum mittere ad Jeroboam regem hæreticum, atque hæreticorum patronum, & sanctos viros ac præcones fidei accusare apud eum, & jubere doctoribus, ne prædicent in Israel, ne contra regis faciant voluntatem; quia Bethel, hoc est, *domus Dei*, & falsa Ecclesia sanctificatio regis sit, & domus regni. Solent enim dicere: Imperator nobis communicat, & si quis eis restiterit, statim calumniantur: ergo tu contra Imperatorem facis? Augusti mandata contemnis? Et tamen consideremus, quod multi reges Christiani qui persequuti sunt Ecclesiam Dei, & Arianam impietatem in toto orbe fundare conati sunt, vincant in scelere Joroboam regem Israel. Ille enim falsi sacerdotis mandata despexit, nec ad suggestionem ejus quidquam voluit respondere. Isti autem cum multis Amasiis sacerdotibus suis, fame & penuria, carceribus & exiliis

Marginal notes: 3. Reg. 12. — Studium & mendacia calumniatorum. — Prophetæ videntes dicti. — Adulatio regalis fastigii. — Reges Christiani persecutores Ecclesiæ pejores Jeroboam.

liis Amos Prophetam & Sacerdotes Domini necaverunt.

[ỿ. 14. 15. & seqq.] *Et respondit Amos, & dixit ad Amasiam. Non sum Propheta ego, & non sum filius Prophetæ, sed* [a] *opilio ego sum vellicans sycomoros, & tulit me Dominus quum sequerer gregem, & dixit ad me**: *Vade, propheta ad populum meum Israel, & nunc audi verbum Domini: tu dicis, Non prophetabis super Israel, & non stillabis super domum idoli. Propterea hæc* * *dixit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur, & filii tui, & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris, & Israel captivus migrabit de terra sua:* LXX. *Et respondit Amos, & dixit ad Amasiam: Non eram Propheta ego, neque filius Prophetæ, sed pastor vellicans* * *sycamina, & tulit me Dominus ex ovibus, & dixit Dominus ad me: Vade, & prophetiza super populum meum Israel, & nunc audi sermonem Domini: tu dicis, Noli prophetare super Israel, & ne congreges audientes contra domum Jacob. Propterea hæc dicit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur, & filii tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & terra tua funiculo dividetur, & tu in terra immunda morieris; Israel autem captivus ducetur de terra sua.* Hoc quod beatos Apostolos fecisse Scriptura commemorat, quando denuntiaverunt eis Scribæ & Pharisæi ne docerent in nomine Jesu; & illi responderunt dicentes: *Obedire Deo magis oportet,* * *quam hominibus,* etiam Amos Prophetam fecisse cognoscimus, qui jubente idolorum pontifice, ne prophetaret in Bethel, non solum prophetat, & ostendit se magis Deum timere mittentem, quam illum prohibentem; sed audacter & libere ipsi denuntiat supplicia qui vetare conatus est, & Dei impedire sermonem. Non solum, inquit, non sum Propheta, sive non eram (quorum alterum humilitatis, alterum veritatis est) nec filius Prophetæ, nec de prophetali stirpe descendens; sed quum essem armentarius & ruborum mora distringerem, tulit me Dominus sequentem greges. Pro armentario, qui Hebraice dicitur BOCER [בוקר], Aquila & Symmachus & Theodotio, & Quinta Editio βουκόλον transtulerunt, qui armenta pascit, non oves. Soli Septuaginta αἰπόλον dixerunt: qui proprie pastor caprarum appellatur ἀπὸ τοῦ αἰπολίου, quod interpretatur quidem grex, qui in altioribus conversatur: ut ostendat greges caprarum semper rupes & asperas cautes & altiora conscendere. Sed quoniam infert: *Et tulit me Dominus* ἐκ τῶν προβάτων, id est, *de pecoribus*, videtur *oves* magis significare, quam *capras*: licet in principio Levitici legerimus, & oves & capras, pecorum nomine demonstrari. Ita enim Dominus loquitur. *Si obtulerit* ἀπὸ τῶν προβάτων, id est, *de pecoribus Domino agnum, vel hœdum, & ovem, sive capram.* [Levit. 1. 10.] Porro hoc quod ait, *vellicans sycamina*, quod Aquila interpretatus est, *scrutans sycomoros*, & Symmachus, *habens sycomoros*, quidam ita edisserunt, ut sycamina velint appellari genus arborum, quæ Palæstinæ nascuntur in campestribus, & agrestes afferunt ficus, quæ si non vellicentur, amarissimas cariculas faciunt, & a culicibus corrumpuntur. [Sycamina quid?] Nobis autem (quia solitudo in qua morabatur Amos, nullam hujuscemodi gignit arborem) magis videtur *rubos* dicere, qui afferunt *mora*, ac pastorum famem & penuriam consolantur. Utquumque voluerit lector accipere, hoc dicendum est, quod humilem pastorem & rusticum assumserit Dominus, & miserit ad populum suum Israel, & præceperit ei, ut egrediens de terra sua, Samariam pergeret: & ibi quæ ventura sunt prophetaret. Quia igitur Domino, inquit, jubente ut loquar, tu Amasia dicis mihi: *Noli prophetare super Israel, & non stillabis super domum idoli:* audi quæ contra te Dominus comminetur. Pro *domo idoli*, in Hebraico scriptum est BETH ISAAC [בית יצחק], id est, *domus risus* (Isaac enim *risus* interpretatur) quod LXX. transtulerunt, *domum Jacob*, nomen pro altero nomine, & non rem intelligentes. Rursum ubi nos posuimus, *Et non stillabis*: Symmachus interpretatus est, *non increpabis*. Stillare autem Prophetas, idioma Scripturarum est: [Idioma Scripturarum.] quod non totam Dei simul inferant iram, sed parvas stillas comminatione denuntient. Quia ergo dixisti mihi, *non prophetabis*, uxor tua in civitate fornicabitur, quod melius interpretatus est Symmachus, πορνευθήσεται: non quod ipsa fornicetur, sed quod passivo genere, ab aliis constuprata

[Marginal notes: * Vulg. addit *Dominus*. — * Vulg. *dicit*. — * al. *mora* — *Act.* 4. 16. * al. *an*.]

a Victor. ad Vulgat. edit. *armentarius*, pro *opilio* posuit, quod & Hieron. in subnexa probat expositione.

prata sustineat fornicationem. Grandis autem dolor, incredibilisque ignominia, quando maritus in media civitate, præsentibus cunctis, uxoris injuriam prohibere non potest. Filii quoque, inquit, tui, & filiæ tuæ gladio cadent. Non est tantus dolor in filia constuprata, quantus in uxore polluta, nec tantus dolor in uxore occisa, quantus in filiis trucidatis. Maritus enim libentius [a] audit uxorem interfici, quam pollui. Nec hoc sufficit ad injuriam, nisi & terra ipsius funiculo ab hostibus dividatur, & novos cultores recipiat. Ipse quoque Amasias, qui nunc gloriatur in sacerdotii potestate, nequaquam morietur in terra sua; sed ductus in captivitatem, morietur in terra quæ polluta est idolis, & non ante morietur, nisi populum quem deceperat, servientem videat atque captivum. Secundum tropologiam, Amasias sacerdos interpretatur robustus & * rigidus, eo quod rebellis & ferox Ecclesiasticum virum & vere Prophetam vetet Dei [b] verba proferre & doctrinam, & errantem populum corrigere prohibeat. Hujus uxor falsa Ecclesia, patebit fornicationi omnium: & filii ejus ac filiæ quas male in errore generavit, Domini mucrone ferientur: humus quoque illius & universa possessio erit pars dæmonum, & ipse morietur in terra polluta, quæ non habeat habitatorem Deum, sed multis pravæ religionis contaminetur erroribus, & omnis populus qui falsum sibi nomen assumit Israel, captivus migrabit de terra sua, ut non serviat Deo, sed hæreticorum ac dæmonum jugo colla submittat.

* al. *frigidus.*

Cap. VIII. HÆc *ostendit mihi Dominus Deus: Et ecce uncinus pomorum, & dixit: Quid tu vides, Amos? Et dixi: Uncinum pomorum. Et dixi Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel, non adjiciam ultra ut pertraseam eum, & stridebunt cardines Templi in die illa dicit Dominus Deus. Multi morientur, in omni loco projicietur silentium.* LXX. *Sic ostendit mihi Dominus Deus: Et ecce vas aucupis. Et dixit: Quid tu vides, Amos? Et dixi, Vas aucupis. Et dixit Dominus ad me: * Venit finis super populum meum Israel: non addam ultra ut pertranseam eum; & ululabunt laquearia Templi in die illa, dicit Dominus Deus. Multi cadentes erunt: in omni loco injiciam silentium.* Quod Jeremias sub virga cernit vigiliarum, sive nucis: eo quod vigilaverit super peccata populi sui, ne quasi clausis & conniventibus oculis eorum delicta non viderit: hoc nunc Amos adversus Judam & Israel pariter intuetur sub specie uncini, qui Hebraice appellatur CHELUB, & a LXX. in *vas aucupis* vertitur: quum *auceps* proprie MOCES nuncupetur, sicut supra in hoc eodem Propheta legimus: *Si cadet avis super terram sine aucupe.* Et est sensus: Sicut uncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda: ita ego proximum captivitatis tempus attraxi. Et ut sciamus hoc esse, quod dicimus, ipse interpretatur Deus, quid significet visio, quam Prophetæ ostenderat. *Venit finis super populum meum Israel.* Quodque sequitur: *Non adjiciam ultra ut pertranseam eum,* hoc significat, quod iniquitates populi sui ultra non transeat, nec negligat, neque impunita scelera transire permittat. Et ne solum de decem tribubus dicere videretur, intulit: *Stridebunt cardines Templi,* sive *laquearia in die illa, dicit Dominus.* Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum est, quod tam grave malorum pondus incumbat: ut ipsi quoque portarum cardines & excelsa laquearia ululent, & incredibilem sentiant vastitatem: quando multi morientur, & captis habitatoribus vel occisis, in omni loco projiciatur silentium. Sin autem voluerimus legere pro uncino pomorum, *vas aucupis,* hoc dicendum est, quod quomodo aucupes visco vel retibus aves volantes per aerem, & sublimius discurrentes ad terram detrahit, sic Deus per Sennacherib sive Nabuchodonosor, quos nunc aucupes intelligimus, populum suum prius liberum, & Legis observatione sublimem comprehenderit, vinxerit, transtulerit, enecarit. Non enim injuste tenduntur retia avibus. Et hoc non solum ad Babyloniæ captivitatis tempus referendum est, sed & in adventum Domini Salvatoris, quando dixerunt: *Aufer de terra talem: crucifige eum, crucifige eum:* & perdiderunt alas columbæ. Et venit

* al. *Veniet*

Jerem. 1. — כלוב — מוקש — Joan. 19.

[a] Nostri omnes mss. *habet*, pro *audit*: & paulo inferius *moriatur*, constanter pro *morietur*. Denique unus Palatinus, *servientem idolis videat* &c.

[b] Duo Palatin. *vetet Dei proferre doctrinam* &c.

nit finis super eos, & extrema captivitas, ultraque non pepercit eis Dominus. Et ululaverunt cardines Templi, vel laquearia Templi, super occisum populum corruentia. Et in omni loco projectum est silentium, habentibus Judæis Moysen & Prophetas, & non habentibus Verbum Dei: legentibus literam, & perdentibus spiritum, quando facta est mensa eorum in laqueum, & in retributionem, & ruinam, & excæcati sunt oculi eorum, ut non viderent, & obturatæ sunt aures eorum, ut non audirent: & incurvatum est dorsum eorum, ne cælum suspicerent; sed cum Evangelica (Marc. 7.) illa muliere, quæ habebat spiritum infirmitatis, semper terræ incumberent. Et effusa est super eos ira Dei, & furor iræ ejus comprehendit illos, ita ut fieret habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non esset habitator: quando completum est: *Ecce* (Infra v. 11.) *dies veniunt, dicit Dominus, & emittam famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini*: de quo in posterioribus, si pervenerimus ad calcem, plenius differendum est. Nos ergo cernentes, quia Deus naturalibus ramis non pepercit, timeamus eadem perpeti, & aucupis laqueos declinemus, dicamusque (Psal. 27. 1.) ad Dominum: *Ne taceas, neque compescaris, Deus, & ne sileas a me, & assimilabor descendentibus in lacum*. In toto orbe terrarum projectum est silentium Judæorum: ubiquumque fuerint, mussitant potius quam loquuntur, & quum blasphemia eorum contra Dominum Salvatorem ad cælum usque perveniat, omnis interpretatio Scripturarum muta est & silens, & aures non penetrat audientium.

(V. 4. 5. & seqq.) *Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis* [a] *egenum terræ, dicentes: quando transibit mensis, & venundabimus merces, & sabbathum, & aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram, & augeamus siclum: & supponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamentis, & quisquilias frumenti vendamus*. LXX. *Audite hæc qui conteritis mane pauperem, & opprimitis egenos de terra, qui dicitis: Quando pertransibit mensis, & negotiabimur: & sabbatha, & aperiemus horreum, ut faciamus minorem mensuram & majus pondus: & faciamus stateram iniquam, ut possideamus in pecunia pauperes, & egenum pro calciamentis, & de omni venditione negotiemur*. Ne frustra videatur uncinus pomorum, & vas aucupis esse monstratum, & per hæc vicina imminere captivitas, caussæ offensæ Dei breviter describuntur. O tu, Juda, o tu, Israel, audite quæ scelera feceritis, de nocte surgentes, pro oratione & hymnis in Deum: studium habetis opprimendi, sive contendendi pauperes, ut fame & egestate confecti auferantur de terra. Qui exspectatis Kalendas, ut negotiemini, & usuras augeatis de usuris, & sabbatha, ut aperiatis horrea, detisque frumenta amplius recepturi, & Dei solennitates turpis lucri gratia in vestra compendia vertitis: qui minorem in vendendis mercibus mensuram facitis, & majora pondera in accipiendis, stateramque iniquam, [b] ut possideatis pecunia pauperes, & tam viles habeatis homines, ut impleatis illud, quod (Supra, 2. 6.) supra de vobis dixeram: *Pro eo quod vendidistis argento justum, & pauperem pro calciamentis*: in tantam lucri rabiem prosilitis, ut non frumenta, quorum esu hominum corpora sustentantur, sed quisquilias & purgamenta frumenti vendatis pauperibus, pulverem & paleas tritico commiscentes. Quod quidem & perversos doctores ac principes, qui absque Dei timore dominantur cleris, de quibus Jeremias (Jer. 12. 13. juxt. LXX.) loquitur: *Cleri eorum non proderunt eis*, nonnunquam facere cernimus, qui putant quæstum esse pietatem, & sedentes (Contra falsos doctores & prælatos.) in Templo numularii proponunt columbas, non in caveis, sed in cathedris quasi magistri, Spiritus Sancti dona vendentes: qui faciunt mensuram minorem atque majorem, ut pauperibus, vel parum, vel nihil: divitibus autem & his, de quibus sectantur lucra, in modum concionatorum loquantur sermone longissimo: & propter pecuniam conterant capita pauperum atque conculcent, & non frumentum Domini, quod confirmat cor hominis, sed quisquilias & vilissimum pulverem avidis faucibus ingerant: etiam hæc quæ nullius sunt pretii venditantes, quum Dominus Apostolis præ-

a Juxta Hebraic. & Vulgatam Victorius *egenos*.
b Fœdo errore deerant istæc in Martianæi editione verba: *ut possideatis pecunia pauperes, & tam viles habeatis homines*, quæ utpote ad orationis integritatem necessaria, ex mss. nostris omnibus, editisque aliis libris suffecimus.

Matt. 10. 8. præceperit : *Gratis accepistis, gratis date.*

V. 7. & 8. *Juravit Dominus in superbiam Jacob, si oblitus fuero usque* * *in finem omnia opera eorum. Nunquid super isto non commovebitur terra : & lugebit omnis habitator ejus : & ascendet quasi fluvius universus, & ejicietur, & defluet quasi rivus Ægypti.* LXX. *Juravit Dominus contra superbiam Jacob, si oblivissetur in finem omnia opera vestra. Et super his non conturbabitur terra, & lugebit omnis habitator ejus, & ascendet quasi flumen consummatio ipsius : & descendet quasi fluvius Ægypti.* Jurantem Deum sæpius Scriptura describit. Primum in Genesi : vocavit Angelus Domini Abraam secundo de cælo, dicens : *Per memetipsum juravi, dicit Dominus : quia fecisti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo carissimo, benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te quasi stellas cæli, & sicut arenam quæ est in littore maris.* Et in centesimo nono Psalmo : *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum : tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Quod, quiquumque est ille qui ad Hebræos scripsit Epistolam, differens ait : *Quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum.* Et in hoc eodem Propheta supra legimus : *Juravit Dominus in sancto suo,* sive *per sanctos suos : quia ecce dies venient super vos, & tollent vos in armis,* sive *in contis,* & reliqua. Qui ergo prius in sancto suo, sive per sanctos suos juraverat, nunc jurat contra superbiam Jacob : ut si non credunt comminanti, credant juranti in humanam similitudinem : qui juramentum tunc assumunt, quando simplicibus eorum verbis non creditur. Nec mirum est si Deus jurare dicatur, cum dormientibus dormiat, & vigilantibus vigilet : hisque qui sibi thesaurizaverunt iram in die iræ, dicatur irasci. Jurat autem, quod non obliviscatur usque in finem operum eorum ; superbis enim Deus resistit, humilibus autem dat gratiam ; sed omnia memoriter teneat quæquumque peccaverint, & usque ad finem & judicii tempus adducat. Unde * pœnitentes rogant : *Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum :* præsertim quum adversus superbos ipsa terra moveatur, sive turbetur & lugeat, non colonus & advena, sed habitator ejus : & ascendat sicut fluvius consummatio, & descendat sicut

* Vulg. ad

Genes. 22. 16. 17.

v. 5.

Epistola ad Hebræos.

Supra. 4. 2.

Rom. 2.

Jacob. 4.

* al. patientes.

Psal. 78. 8.

A flumen Ægypti : ut qui egerit pœnitentiam, ascendat cum fluvio scandente : qui autem perseveraverit in delictis, descendat sicut fluvius Ægypti, & ingressus mare absorbeatur. Ac per hoc ostendit superbiam Jacob, contra quam jurat Dominus, æternis suppliciis devorandam.

V. 9. & 10. *Et erit in die illa, dicit Dominus* * : *Occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis : & convertam* B *festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum : & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calvitium : & ponam eam quasi luctum unigeniti : & novissima ejus quasi diem amarum.* LXX. *Et erit in die illa, dicit Dominus Deus : occidet sol meridie, & contenebrescet super terram in die lux : & convertam solennitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum : & inducam super omnem lum-* C *bum saccum, & super omne caput calvitium : & ponam eam quasi luctum dilecti. & qui cum eo sunt, quasi diem doloris.* * Dies illa, diem captivitatis significat, quando uterque populus duceretur in Assyrios atque Chaldæos, quibus præ tristitiæ magnitudine occidet sol meridie : & clara omnibus luce, tenebræ cuncta complebunt : quando festivitates eorum & omnia cantica in luctum planctumque conversa sunt. Et super omne dorsum, sive lumbos, accincti D sunt cilicio, & juxta consuetudinem veterum lugentium, super capita habuere calvitium : quod & Job in mortibus filiorum fecisse legimus. Et tanta erit magnitudo luctus atque tristitiæ, ut unici filii morientis matrique carissimi vincat dolorem : & omnia planctu & amaritudine compleantur. Possumus hunc locum & in Domini intelligere passione, quando sol hora sexta retraxit radios suos, & penden- E tem in cruce Dominum suum spectare non ausus est : quando tenebris cuncta complentibus, festivitates eorum & cantica, Vespasiano Titoque superantibus, in planctum luctumque mutata sunt : quando lacrymarum & pœnitudinis & ciliciorum repleta sunt omnia, & capita habuere calvitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæsarie, comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei, populus Israel, qui in Unigenitum & vere Filium Dei miserat manum, æterno luctui traditus est : & novissima ejus, sive qui cum

* Vulg. addit Deus

* al. Dies [illegible]

Co[illegible] do [illegible] m[illegible]

Job. 1.

Luc. [illegible] Solis [illegible] tempo[illegible] Christi.

cum eo erant, amaritudine sunt repleta. Nunc ergo illis habentibus tenebras, qui repulerunt solem justitiæ: nos qui sedebamus in tenebris & in
Isai. 9. umbra mortis, vidimus lucem magnam, & illorum universa festivitas ad Ecclesiæ translata est mysteria, ut, illis flentibus, nos laudes Domino concinamus. Illi pro zona accinguntur funibus & ciliciis: nobis cum Apostolis di-
Luc. 13. 35. * *al. accincti.* citur: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris.* Nos accincti sumus Christi veritate, implentes illud quod scriptum est: *State*
Ephes. 6. 14. *accincti lumbos vestros in veritate.* Illi autem pro veritate circumdati sunt diaboli mendacio. Nostrum caput, de quo Salvator loquitur: *Vestri autem &*
Matt. 10. 30. *capilli capitis numerati sunt*, habet comam perpetuam, & in capite nostro, qui Christus est, fortitudinem possidemus, ut interficiamus leonem. Illi
Judic. 16. autem dormierunt in meretricis synagogæ genibus, & diabolo tondente derasi, virtutem capitis perdiderunt, amittentes cum robore oculos, de quibus in Ecclesiaste scriptum est: *Sapientis oculi*
Eccli. 2. 14. *in capite ejus: qui autem stultus est, in tenebris ambulat.* Illorum socii versantur in luctu, nostri comites induuntur lætitiæ vestimento.

℣. 11. 12. & seqq. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & * emittam famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi* (* *Vulg. mittam.*) *verbum Domini. Et commovebuntur a mari usque ad mare: & ab Aquilone usque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, & non invenient. In die illa deficient virgines pulchræ, & adolescentes in siti: qui jurant in delicto Samariæ, & dicunt. Vivit deus tuus, Dan, & vivit via Bersabee: & cadent, & non resurgent ultra* LXX. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus Deus, & emittam famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Et commovebuntur aquæ de mari usque ad mare: & ab Aquilone usque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, & non invenient. In die illa deficient virgines pulchræ, & juvenes in siti: qui jurant per propitiationem Samariæ: qui dicunt: Vivit deus tuus, Dan, & vivit deus tuus, Bersabee: & cadent, & non resurgent amplius.* Aquæ in Hebraico non habentur, & *propitiatio*, quam nos in *delictum* vertimus, & ab Hebræis vocatur ASAMATH, *idolum* significat: quod principium peccatorum est. Ve- אשמת
tus narrat historia, tam Latina quam Græca, & omnium gentium barbarorum, nihil fame durius, quæ sæpe compellit obsessos humanis vesci carnibus, & in suam sævire naturam: ita ut nec parentes parvulis parcant liberis, & maritalis affectus dudum amatæ uxoris membra dilaceret. Si hoc facit fames corporum, quid de fame dicendum est animarum? quæ in die resurrectionis Domini oppressit populum Judæorum, & juncta fami ardentissima sitis, non habentium panem, qui de cælo descendit, & eas aquas, quæ de Jesu ventre manarunt. Ablata est ab eis Lex, & Prophetæ æterno conticuere silentio: moventur a mari ad mare, & ab Oceano Britannico, usque ad Oceanum Atlanticum, id est, ab Occidente ad Meridiem, & ab Aquilone usque ad Orientem, toto orbe peregrini, verbum Dei non valent invenire. In quo loco interrogabimus Judæos, quam illam diem significari putent, in qua sustineant famem audiendi verbum Dei: præsertim quum legant Scripturas, & humilitatem sequantur literæ? Quibus * ingerimus famem esse prædictam intelligentiæ spiritualis, in qua Christus cernitur, passio Domini & resurrectio reperitur. Circumeunt orbem, & quærunt verbum Domini, & non inveniunt: quia Verbum Domini negaverunt, quod factum est in manibus omnium Prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum est, & habitavit in nobis. In illo tempore defecerunt virgines pulchræ, & adolescentes, sive electi, atque doctores (hoc enim significat BAURIM) defecerunt in siti. Virgines [a] pulchras synagogas interpretantur, & electos, magistros populi. Qui quum defecerint, maledictiones Deuteronomii in populo Judaico docent esse completas. Hi electi atque doctores juraverunt in idolo Samariæ, in vitulis scilicet aureis, & dixerunt: *Vivit deus tuus, Dan*, in terminis

Famis mala. — *Joan. 6.* — *Ibid. 7.* — * *al. ingeremus.* — *Joan. 1.* — בחורים [a] — *Deut. 27. 28. & 29.*

[a] Ad nostrorum codicum fidem, & Florentinorum quos Victorius consuluit, locum hunc ita emaculavimus: quem Martianæus corruptum, imperfecto, aut nullo sensu, etiam post Victorii monitum retinuit ad hunc modum: *Virgines pulchræ, quas synagogas interpretantur*, &c. Mox quoque ex iisdem mss. & Brixianis apud Victorium *docent* reposuimus pro *dicent*: scilicet ostendunt, maledictiones Deuteronomii jam esse completas, postquam venit tempus, quo defecerunt electi populi magistri: puta quod habetur cap. 28. Judaicum populum in caudam ponendum, serviturum inimicis suis, & ad paucos numero redigendum.

minis terræ Judaicæ, ubi nunc Paneas est, & eo tempore vitulus aureus colebatur: *& vivit via Bersabee*, quia longo illuc & raro itinere commeabant, propter reges Judæ justos pariter & injustos. Et quia hoc fecerunt, idcirco corruent, & non resurgent amplius, id est, non recipient eum statum, quem prius habuerant: Mittit autem Dominus famem in terram super eos, qui terrena sapiunt: & famem non panis, sitimque non aquæ, sed audiendi verbum Domini, quando propter peccata populi doctrina * deficit in Ecclesiis: & a mari usque ad mare, id est, [a] a salsis & amarissimis fluctibus usque ad mare perveniunt: non occurrentes fluminibus, non dulcissimis & variis fontibus, sed rursus ad amara currentes: & ab Aquilone usque ad Orientem, cupientes Aquilonem deserere (qui est ventus durissimus, & ab ignorantibus dexter vocatur) & pervenire ad Orientem, quem reperire non poterunt: quia non recto pergunt itinere, sed deviis circumeunt callibus: viamque regiam non tenentes, curvis ducuntur anfractibus. In illo tempore deficient animæ virginales, quas incorruptas Apostolus nominat: & cupit æternam pudicitiam possidere, scribens ad Corinthios: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant a simplicitate, quæ est in Christo.* Et si essent omnes virgines pulchræ vel bonæ, nunquam dixisset, *deficient virgines bonæ*: sed ad distinctionem malarum virginum bonas posuit, quæ sunt sanctæ corpore & spiritu. Malæ virgines quinque sunt stultæ, quæ lampadibus suis oleum non paraverunt. Bonæ & speciosæ virgines illæ sunt, quæ lumen habuerunt virtutum, & * sponsi thalamum ingressæ sunt. Deficient autem virgines, quia verbum Domini non invenient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Ecclesiis, perire pudicitiam, castitatem mori, omnes abire virtutes: quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit saginatus ejus cibo, audiet per Salomonem: *Justus comedens saturat animam suam: animæ autem impiorum * esurient.* Et David qui ad senectutem pervenerat, [b] libere decantabat: *Juvenis fui, & senui, & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Quanti martyres in persequutionibus perierunt fame, & indiguerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de cælo descendit, quem qui comederit, nec esurire poterit nec sitire. Deficientibus autem virginibus, & adolescentes deficient, qui prius vicerant mundum; & idcirco deficient, quia jurant in idolo Samariæ, quam in hæreticorum persona semper accipimus, dicente hoc eodem Propheta: *Væ qui despiciunt Sion, & confidunt in monte Samariæ.* Despiciunt enim hæretici Ecclesiam Dei, & confidunt in falsitate dogmatum suorum, erigentes se contra scientiam Dei, scisso populo ejus, dicentes. *Non est pars nobis in David, neque hæreditas in filio Jesse.* Si quis ergo jurat in delicto Samariæ, & dicit: *Vivit deus [c] tuus, Dan, vivit via Bersabee;* iste cadet & resurgere ultra non poterit. Dan Tribus in ultimis Judæorum terminis possessionem invenire non potuit, sicut in libro Judicum scriptum est, interpretaturque *judicium*. Bersabee autem pro varietate accentuum vertitur in linguam nostram, *puteus juramenti*, aut, *puteus satietatis*, ac *septimi*. Itaque & hæretici in extremis Scripturarum sanctarum finibus sitient, Dei judicium contemnentes, & desiderantes viam Bersabee, quæ fuit in tribu Juda: multaque Ecclesiæ imitari sacramenta cupientes, saturatos & repletos esse se dicunt. Quibus Apostolus exprobrat Paulus: *Jam saturati estis, jam divites facti estis*, & jurant in nomine Domini, qui semel cadentes, quia deos idolorum, deum arbitrantur suum, amplius non resurgent. Qui autem voluerint agere pœni-

Margin notes: * al. *defecit*. — 2. Cor. 11. 2. 5. — Mat. 25. — * al. *sponsa*. — Pereunt virtutes quando doctrina non est in Ecclesiis. — Prov. 13. 25. — * al. *esuriunt*. — Ps. 36. 25. — Martyres fame perierunt. — Sus. 6. — Hæretici [illegible] — 3 Reg. 12. 16. — Jud. [illegible] — V[illegible] cen[illegible] lingua [illegible] bræorum. — 1. Cor. 4. 8.

[a] Corrupte Martianæus, & contra mss. editorumque librorum fidem, *falsis*.

[b] Interserunt mss. editique ante Martianæum libri *Abraam*, aut *Abraæ*, quod nomen Cisterciensis pro subsequenti verbo *libere* substituit. Atque est quidem ejus lectionis sensus paulo impeditior, neque enim ad Abraæ senectutem, qui centum septuaginta quinque annos, David, qui solos vixit septuaginta, pervenit. Nihilosecius præferenda illa sit vetus, quæ librorum omnium est, lectio, huic quam ex uno ms. Sancti Cypriani Martianæus expressit. Et facile τροπικῶς animæ senectus, idest, justitia ad S. Doctoris mentem ex toto superiori contextu, ipsoque laudati Psalmi argumento accipienda est, non annorum, ut sensus sit, Davidem cum ad justitiam pervenisset Abraæ, libere decantasse, *Juvenis fui. & senui: & non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Congruit & modo propositum e Proverbiis testimonium, *Justus comedens saturat animam suam &c.*

[c] Antea deerat *tuus*. De Bersabee, quæ mox varie interpretatur, vid. Quæst. in Gen. col. 337. & quæ ibi adnotamus.

nitentiam, & non dixerit : *Vivit deus tuus, Dan, & vivit via Berſabee*, audient per Jeremiam : *Numquid qui * cadet, non reſurget : aut qui averſus eſt, non revertetur?* (Jer. 8, 4. — * al. cadit.)

(Cap. IX.)

V*Idi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit : Percute cardinem, & commoveantur ſuperliminaria : avaritia enim in capite omnium, & noviſſimum eorum in gladio interficiam. Non erit fuga eis : * fugiet, & non ſalvabitur ex his qui fugerit.* (* Vulg. eis, qui fugient.) LXX. *Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit : Percute ſuper propitiatorium, & commovebuntur veſtibula : & disjice in capita omnium, & reliquos eorum gladio interficiam. Non fugiet ex eis, qui fugerit : & non ſalvabitur ex illis, qui fuerit reſalvatus.* Qui cum Ezechiele & Joanne Baptiſta apertos viderit (Ezech. 1. Mat. 3.) cælos, & velamen, quod poſitum erat (Exod. 34.) ante faciem Moyſi, ab oculis ejus fuerit ablatum, ut impleatur in eo quod ſcriptum eſt : *Mandatum Dei lucidum illuminans oculos*; (Pſ. 18, 9.) iſte videbit ſtantem Dominum ſuper altare, & præcipientem Prophetæ, ſive, ut multi putant, Angelo, qui reddendis peccatorum ſuppliciis mancipatus eſt, ut percutiat cardines Templi, ſive propitiatorium, & commoveantur ſuperliminaria ejus, ſive veſtibula. Quumque, ait, Templum propter malitiam hominum diſſipatum fuerit & deſtructum, & ira mea a ſanctuario meo ceperit, unuſquiſque cognoſcat ſe non poſſe evadere, avaritia omnia poſſidente, & noviſſima ſua eſſe mortem, nullaque præſidia ad evadendam ſententiam Dei poſſe ſuccurrere : quodque juxta LXX. legimus : [a] *ut disjiceret in capita omnium*, pulchre eorum capita dividuntur, qui ab eo, qui eſt caput omnium, ſua ſponte diviſi ſunt atque dixerunt : *Non habemus regem niſi Cæſarem*, qui voce impia clamaverunt : (Joan. 19, 15) *Crucifige, crucifige talem*. Et : *Sanguis ejus ſuper nos, & ſuper filios noſtros*. Quæ omnia & ad hæreticos referre poſſumus, quorum altare percutitur, & omnes initiationes & ſacramenta ſacrilega (Jer. 17.) commoventur, qui avaritiam habuerunt in capitibus ſuis, clamante per eos perdice, & congregante quos non peperit, & faciente divitias abſque judicio. Unde & noviſſima ejus ſive reliquias Dominus interficiet, ut ceptum capitulum compleatur, & noviſſimum ejus erit inſipiens. Quum autem Dominus percuſſerit cardines, & induxerit ſuper eos gladium, nullus erit qui poſſit evadere, & impendentem Domini gladium declinare. Simulque & hoc erit notandum, quod, ſtante ſuper altare Domino, primum percutitur propitiatiorum, ſive cardines Templi, deinde commoventur veſtibula, tertio capita omnium dividuntur, quarto qui reliqui ſunt, interficiuntur gladio. Niſi enim ſuperbiam hæreticorum ſuo Dominus calcaverit pede, & perverſam ſceleratamque doctrinam ſpirituali mucrone percuſſerit, & magiſtros eorum, qui accipiuntur in capitibus, inter ſe diviſerit, atque in bonam partem occiderit, non poſſunt diſcipuli vivificari, ſecundum illud quod ſcriptum eſt : *Ego occidam, & vivificabo : ego percutiam, & ſanabo*. (Deut. 32, 39.) Occiduntur & percutiuntur magiſtri, ut vivificentur diſcipuli : capita dividuntur, ut cætera membra ſanentur.

(V. 2. 3. & ſeqq.) *Si deſcenderint uſque ad infernum, inde manus mea educet eos : & ſi aſcenderint uſque in cælum, inde detraham eos : & ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos : & ſi cælaverint ſe ab oculis meis in fundo maris, ibi mandabo ſerpenti, & mordebit eos : & ſi abierint in captivitatem coram inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos, & ponam oculos meos ſuper eos in malum, & non in bonum. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & * tabeſcit, & lugebunt omnes habitantes in ea, & aſcendet ſicut rivus omnis, & defluet ſicut fluvius Ægypti.* (* Vulg. tabeſcet.) LXX. *Si defoſſi fuerint in inferno, inde manus mea evellet eos : & ſi aſcenderint in cælum, inde detraham illos : ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli, * inde ſcrutans auferam eos : & ſi demerſerint ſe ab oculis meis in profundum maris, ibi mandabo draconi, & mordebit eos : & ſi abierint in captivitatem ante faciem inimicorum ſuorum, ibi præcipiam gladio, & interficiet eos, & obfirmabo oculos meos ſuper illos in mala, & non in bona. Et Dominus Deus omnipotens qui tangit terram, & commovet eam, & lugebunt omnes habitatores ejus, & aſcendet ſicut fluvius conſummatio eorum, & deſcendet ſicut flumen Ægypti*. (* al. ibi.) Qui ſupra dixerat, *non erit fuga eis : fugiet, & non ſalvabitur qui fugerit*, nunc ipſam fugam in partes ſecat, & hyperbolice

a Ciſtercienſ. duoque Palatini mſſ. *ut diſſecaret in capitibus omnium &c.*

ce etiamsi hoc & hoc fecerint, evadere eos non posse testatur. *Si descenderint*, ait, *usque ad infernum, inde manus mea educet eos*: non quod [a] ullus ante resurrectionis diem ab inferis retrahatur; sed quod & in inferno positi, in illius potestate sint. Quod super Dathan & Abiron impletum esse cognoscimus, quos viventes terræ hiatus absorbuit. Et si ascenderint, inquit, usque ad cælum, inde detraham eos: quia & Enoch & Elias rapti cum corporibus in cælum, Dei reguntur arbitrio. Et cerne proprietates: ad infernum descenditur, ad cælum conscenditur: de inferno educimur, de cælis detrahimur. In altero extrema desperatio est, in altero superbiæ magnitudo. Si absconditi fuerint in vertice Carmeli, vel juxta Phœnicis terminos in Septentrionali plaga, vel ad meridiem propter eremi vastitatem, ubi habitavit quondam Nabal Carmelius, *inde*, inquit, *scrutans auferam eos*: & si in profundo maris, atque ut de Propheta loquar, in Tharsis, Dei oculos vitare conentur, ibi mandabo serpenti, * quem in hoc loco Leviathan, sive cete significat, ut servet metaphoram, & per serpentem atque * cetum ad hostes veniat. Et mordebit eos, id est, suis faucibus devorabit. Et ne forsitan per superiora quæ dixit, aliud quid quam captivitatem ab hostibus sentiremus, juxta morem suum * aperit Scriptura quod prius sub ænigmatibus dixerat. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos, ne scilicet extrema malorum suorum æstiment servitutem; sed etiam captos hostilis mucro confodiat: & qui superesse potuerint & mortem evadere, Dei aspectum non effugiant; sed ponat super eos oculos suos in malum, & non in bonum, ut semper eos visitet, & ad pœnitentiam per tormenta compellat. Et hæc facturum esse se dicit omnipotens Deus, ad cujus tactum & nutum terræ fundamenta quatiuntur, sive tabescunt, & omnis ejus habitator planctu & luctibus occupatur. Quæ loquitur, ut ostendat magnitudinem divinæ potentiæ, ne forsitan velit quidem facere quod minatur; sed vires non impleant voluntatem. Sin autem terra tabescit, sive concuti-

Num. 16.
Genes. 5. 4. Reg. 2.
Enoch & Elias rapti, in cælum Dei reguntur arbitrio.
1. Reg. 25.
Jonæ 1.
* al. qui
* al. cete
* al. aperuit.

A tur, & Creatorem suum insensibilis quoque natura * præsentit: quanto magis homo, fragile animal, cujus animæ thesaurus in vasis fictilibus atque corporeis clauditur? Et quomodo Ægypti fluvius decurrit in mare atque sorbetur: ita & terra Israel, de qua supra dixerat: *Qui tangit terram, & * tabescit*, ibit in captivitatem, & ab hostibus devorabitur: μετωνυμικῶς, ab eo quod habet, id quod habetur, divino

B significante sermone. Et hæc quidem sequentes historiæ ordinem, utquumque potuimus interpretati sumus: si tamen in quibusdam nos intelligentia non defecit. Cæterum omnem loci istius περιοχὴν David explicat, dicens: *Domine, probasti me, & cognovisti me*. Statimque infert: *Quo ibo a spiritu tuo, & a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ibi es. Si sumsero pennas meas*

C *diluculo, & habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua*. In Deuteronomio quoque simile quid legimus: *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est: neque procul positum, nec in cælo situm, ut possis dicere: Quis nostrum ad cælum valet conscendere, ut deferat illud ad nos, & audiamus atque opere compleamus? Neque trans mare positum, ut causseris & dicas:*

D *Quis e nobis transfretare poterit mare, & illud ad nos usque deferre, ut possimus audire, & facere quod præceptum est? sed juxta te est sermo valde in ore tuo, & in corde tuo ut facias * illum*. Quando enim anima vinculis laxata corporeis, volandi quo velit, sive quo ire compellitur, propter tenuitatem substantiæ habuerit libertatem, aut ad inferna ducetur (de quibus scriptum est: *Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes quæ obliviscuntur Deum*. Et: *In*

E *inferno quis confitebitur tibi?* Et: *Descendit in infernum gloria tua*) Aut certe ad cælestia sublevabitur, ubi sunt spiritualia nequitiæ in cælestibus, & si sibi veræ *circumcisionis* scientiam voluerit vendicare, hoc enim interpretatur *Carmelus*, & humilitate contemta, habitare in montibus, & ibi scrutantem manum Dei evadere non valebit. Quod si desperans salutem, oculos Domini vitare tentaverit, & in ultimos falsorum

* al. persentit.
* al. tabescit.
Ps. 138. 1.
vers. 7. 8. 9.
Deut. 30. 11. 12.
* al. illud
Ps. 9. 18.
Ps. 6. 6.
Ps. 48. 18.

[a] Sic habent nostri omnes mss. sicque rei veritate clamante, Victorius restituit, cum esset antea sensu prorsus contrario *nullus*. Hoc interim mirum, Martianæum & mendosam lectionem *nullus* in textu retinuisse, & veram cod. Cluniacens. & Victorii emendationem probasse in Notis.

rum fluctuum terminos pervenire, etiam ibi mandabit Dominus ſerpenti (Apocal. 20.) tortuoſo & antiquo, qui eſt inimicus & ultor, & mordebit eam. Capta quoque vitiis atque peccatis gladio (a) Domini [a] punietur, & ponet oculos ſuos ſuper eam in malum, & non in bonum, ut per cruciatus atque ſupplicia ad Dominum revertatur. Quumque Deus omnipotens tetigerit terram eorum atque cuncuſſerit, & tabeſcere fecerit cuncta terrena, intelligentes ſcelera ſua, vertentur in luctum, & ipſe Dominus dupliciter aſcendet atque deſcendet. Aſcendet ſuper ſanctos quaſi fluvius conſummationis ejus, id eſt, terræ: ut opera eorum terrena conſumat. Deſcendet ſuper peccatores quaſi flumen Ægypti, ut in tormentorum amaritudinem impetu Domini detrudantur.

(℣. 6.) *Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, & faſciculum ſuum ſuper terram fundavit: qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ: Dominus nomen ejus.* LXX. *Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, & promiſſionem ſuam ſuper terram fundat: qui vocat aquam maris, & effundit eam ſuper faciem terræ: Dominus omnipotens nomen ejus.* Dominus Deus omnipotens, qui reſpicit, ſive tangit terram, & commovet eam, ipſe eſt qui quotidie ædificat in * cælo (* al. cælum) aſcenſionem ſuam, & dicit in Evangelio: (Joan. 5. 17.) *Pater meus uſque modo operatur, & ego operor.* Et non ſolum de coſta (Geneſ. 2.) Adam in typum Eccleſiæ ſemel ædificavit Evam, ſed quotidie credentes & membra corporis ſui ædificat, & de terris ad cælum levat, ut in illis ipſe conſcendat. Aſcendit Dominus in cælum cum Enoch, (Geneſ. 5.) aſcendit cum Elia, (4. Reg. 2.) aſcendit cum Moyſe, (b) [b] cujus ſepulturæ locus, quia in cælum aſcenderat, in terra non potuit inveniri. (Deut. 34.) Aſcendit cum Paulo qui vas electionis, (2. Cor. 12.) in Apoſtolum de perſecutore mutatus eſt, & de humilibus raptus in ſublimia, ita ut aſcenderet in cælum tertium, & per Spiritum Sanctum & Filium perveniret ad Patrem, & audiret verba ineffabilia, * myſterii Trinitatis, (* al. myſteria.) quæ hominibus audire non licitum eſt. Iſte ergo qui quotidie aſcendit in ſanctis, faſciculum ſuum fundavit ſuper terram, A de quo in Evangelio loquitur: *Ne timeas, grex parvule, quia complacuit Patri meo habitare in te.* (Luc. 12. 32.) Iſte faſciculus una Domini religione conſtrictus eſt. Unde & ipſa religio a religando, & in faſcem Domini vinciendo nomen accepit. (Religio unde dicta.) Porro juxta Septuaginta, *repromiſſionem ſuam* * *fundat ſuper terram*, (* al. fundavit.) ut omnes illius repromiſſiones quas ſancti Prophetæ ſuo ore cecinerunt, non inanem ſonum habeant, & [c] caſſa (c) B ſolius tropologiæ nomina; ſed fundentur in terra. Et quum hiſtoriæ habuerint fundamenta, tunc ſpiritualis intelligentiæ culmen accipiant: ut vere Chriſtus de Virgine natus ſit, vere Lazarum mortuum ſuſcitarit, vere ad tactum ejus αἱμοῤῥοοῦσα ſanata ſit, vere in adventu Domini cæci viderint, claudi cucurrerint, contractæ manus extenſæ ſint, lepra mundata ſit; licet ſecundum tropologiam quotidie de a- C nima virginali naſcatur ſermo divinus, quotidie peccato mortui, & vitiorum funibus alligati, de ſepulcro ſcelerum ſuorum jubeantur exire, quotidie ſanguinis opera conſtringantur, cæci in fidelitate Chriſti lumen aſpiciant, claudicantes prius fide, currant in via Domini, & aridæ manus avaritia, extendantur ad eleemoſynam, & lepra (Num. 12.) Mariæ, quæ contaminat quidquid attigerit, recipiat priſtinam puritatem. D Iſte autem Dominus amariſſimas quoque aquas maris vocat, & * effudit (* al. fundit) eas ſuper eos, qui faciem ſuam verterunt ad Dominum. Ideo autem vocat amaras aquas, ut dulces faciat, & educat ventos de theſauris ſuis, & graves ſalſugine aquas ſua in altum juſſione ſuſpendat, eliquanſque eas, & æthereo calore decoquens, diſpenſet in pluvias, & emittat ſuper faciem terræ, ut arentia quæque rigentur imbribus, & E ubi abundavit peccatum, ſuperabundet gratia.

(℣. 7. & 8.) *Nunquid non ut filii Æthiopum vos eſtis mihi, filii Iſrael, ait Dominus? Nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti, & Palæſtinos de Cappadocia, & Syros de Cyrene? Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud a facie terræ: veruntamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus.* LXX. *Nonne ut filii Æthiopum vos eſtis mihi*

[a] Mediceus quidam cod. Victorio teſte, *percutietur*: quæ lectio, inquit ille, magis congruit Vulgatæ Editioni, quæ legit *occidet*, & LXX. qui habent, *interficiet*. Eligat Lector, quam maluerit.

[b] Adludit ad Moyſis Ἀνάβασιν, ſive ἀνάληψιν, de qua vide cod. Pſeudepigraphum Veteris Teſtamenti pag. 839.

[c] Vitioſe Martianæus *craſſa*.

* al. *Non*

mihi, filii Iſrael, dicit Dominus? * *Nonne Iſrael eduxi de terra Ægypti, & alienigenas de Cappadocia, & Syros de fovea? Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccatorum, & auferam illud a facie terræ. Verumtamen non in finem auferam domum Jacob, dicit Dominus.* Pro Cyrene, Aquila & Quinta Editio ipſum verbum Hebraicum poſuerunt CIR, Septuaginta *foveam*, id eſt, *βόθρον*, Theodotio *parietem*, Symmachus *Cyrenem:* quem & nos in hoc loco ſequuti ſumus. Totam loci hujus quem propoſui, & omnium quæ hoc capitulo continentur, intelligentiam brevi ſermone concludam, uſque ad eum locum in quo ſcriptum eſt: *Qui dicunt, non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malum*, ut poſſimus noſſe quod dicitur: Ego Dominus Deus omnipotens, quem * cælari nihil poteſt, qui tango terram, & movebitur: qui ædifico in cælo aſcenſionem meam: qui voco aquas maris, & effundo eas ſuper faciem terræ: cujus eſt nomen Dominus, qui creator ſum omnium: cunctas gentes de eodem finxi luto, & æquali ſorte generavi. Denique Æthiopes, Palæſtinos, Syros atque Judæos, diſtantes locis atque corporibus, mortalitatis lege ſociavi, & pro arbitrio meo ſervos meos huc illucque commuto, & in univerſas provincias transfero. Ne erigamini in ſuperbiam, quod vos de Ægypto eduxerim, & quaſi peculiarem populum meum Pharaoni ſervire non paſſus ſim: hoc idem feci & Palæſtinis, quos Septuaginta *alienigenas* tranſtulerunt, [a] qui Hebraice appellantur CAPHTHORIM, ut transferrem eos de Cappadocia, & in Palæſtinæ regionibus collocarem: Syros quoque, id eſt, ARAM tranſtuli de Cyrene: ex quo qui æquali conditione ſunt facti, æquali judicii mei ſententia punientur, & omnia abſque diſcretione perſonarum, impia regna ſubvertam. Vos autem, o filii Iſrael, de quibus dixi: *Primogenitus filius meus Iſrael.* Et: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, percutiam in virga, & viſitabo peccata veſtra; ſed non in perpetuum conteram, & miſericordiam meam non auferam a vobis, & quaſi in cribro agitatos atque concuſſos, mundabo & eligam, ut qui lapillus fuerit, & per pœnitentiam roboratus, de cribro meo non excidat: qui autem inſtar pulveris ceciderit in terram, percutiatur gladio, * ut moriantur peccatores populi mei: non quia ante peccaverint; ſed quia uſque ad mortem perſeveraverint in peccatis. Omnis autem qui eſt Iſrael, & prius Deum mente conſpiciens, [b] eductuſque de Ægypto, ſi deſiderans vitia Ægypti, & ſæculi voluptates, non ſolum in Ægyptum, ſed in Æthiopiam revertatur, in qua qui fuerit, juxta Jeremiam, pellem ſuam mutare non poteſt, Chriſti * ſalvatur adventu, & impletur in eo quod ſcriptum eſt: *Æthiopia præveniet manus ejus Deo.* Quumque eum adoraverit, dicetur de illo: *In conſpectu ejus procident Æthiopes.* Qui quum prociderint, & trans flumina Æthiopiæ inde detulerint victimas Domino, dicere poterunt: *Nigra ſum & ſpecioſa, quoniam decoloravit me ſol.* Corpora enim umbris otioque marcentia, tentationes & æſtus ſæculi ferre non poſſunt: quæ autem ad luctam & ad certamina præparantur, ſole ſiccata ſuperant mundi injurias, & benedictionem Sancti Spiritus conſequuntur, dicentis ad juſtum: *Per diem ſol non uret te, neque luna per noctem.* Æthiopes ergo vertuntur in filios Dei, ſi egerint pœnitentiam, & filii Dei tranſeunt in Æthiopes, ſi in profundum venerint peccatorum. Ipſe enim Creator omnium Deus Cappadoces vertit in Palæſtinos, & eos qui verſabantur in frigore fidei, & Aquiloni vento duriſſimo ſubjacebant, fecit bibentes cadere, & depoſita ſuperbia, Domini ſentire judicium. Syros quoque, id eſt, excelſos atque ſublimes, qui dicuntur ARAM, tranſtulit de Cyrene, infirmo pariete, ſive quæ imminebat amariſſimo mari, & vicina Syrtibus erat, & juxta LXX. in fovea tenebatur, mutavit in bonam partem, ut excelſos faceret. Oculi enim Domini ſuper omnia ſunt regna pec-

Marginalia: קיר; * al. *celare*; a כפתורים; ארם; *Exod. 4. 22.*; *Oſee. 11. 1. Pſ. 88.*; * al. &; b; *Jer. 13.*; * al. *ſanat*; *Pſ. 67. 32.*; *Pſ. 71. 9.*; *Cant. 1. 4.*; *Pſ. 120. 6.*; ארם

[a] Luxatus omnino eſt locus iſte, legenduſque inverſo ordine, *ut transferrem eos de Cappadocia, qui Hebraice appellantur Caphthorim.* Etenim quis neſciat Palæſtinos Hebraice פלשתים, *Pheleſthim* appellari, non כפתורים *Caphthorim*, quod eſt Cappadocum nomen? Aliter Victorius de ſuo corrigit: *qui Hebraice appellantur* פלשתים, *ut transferrem eos* מכפתור, *id eſt de Cappadocia*: quod minus probatur, cum poſſit locus, nullis inductis ex ingenio verbis, ordine tantum, ut innuimus, inciſorum mutato, reſtitui. Sed nullam incat a Lectoribus gratiam Martianæus, qui errorem, ut ait Victorius, comploſis manibus explodendum diſſimulavit, aut penitus non animadvertit.

[b] Hæc omnium librorum eſt lectio, eaque ſatis perſpicua: nec video cur mutet Victor. in *eductus eſt*, dicatque, aliter non conſtare ſenſum.

peccantia, quæ ostendit diabolus Domino, & de quibus Apostolus dicit: Matt. 4. Rom. 6. 12. *Non regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum desideriis ejus.* Veruntamen quum in virga visitet peccatores, & conterat eos atque percutiat, qui permanserint in peccato: eas animas, quæ appellantur domus Jacob, & supplantant peccatum, & in certamine superant, & plantam cruenti fratris invadunt, in æternum perire non patitur.

℣. 9. & 10. *Ecce enim ego mandabo, & concutiam in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur* * *in cribro, & non cadet lapillus super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei qui dicunt, non appropinquabit, & non veniet super nos malum.* LXX. *Quia ecce ego præcipio, & ventilabo in cunctis gentibus domum Israel, sicut ventilatur in ventilabro, & non cadet contritio super terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt, non appropinquabit, neque venient super nos mala.* Isai. 40. Deus qui mensus est aquas manu, & cælum palmo, & omnem terram concludit pugillo, ipse pro magnitudine sua, utraque manu tenens margines terræ, quasi cribrum huc illucque concutiet: ut paleis ac sordibus peccatorum in terram cadentibus, purum frumentum remaneat, quod condatur in horrea: sive ut LXX. transtulerunt, ventilabrum tenebit in manu, & purgabit aream suam, & triticum condet in horreis, paleas autem comburet igni inextinguibili; de quibus loquitur per Jer. 23. 28. Jeremiam: *Quid paleis ad frumentum, dicit Dominus?* De hoc eodem sub figura alterius parabolæ, Matt. 13. sagena illa demonstrat, quæ mittitur in mare hujus sæculi, & extrahit pisces omnium generum, projectisque malis piscibus, boni tantummodo reservantur: ita & Dominus miserabilem domum Israel toto orbe dispersit, & concussit in cribro & ventilavit pala: lapillisque & calculis super terram non cadentibus, morientur in gladio, qui propter sordes & pulverem peccatores populi nominantur. Et hoc patientur quia non credunt vaticinia Prophetarum, nec

* addit Vulg. triticum

A putant esse ventura quæ per eos Dominus comminatur. Quumque sibi prospera repromittant, mala postea sustinebunt, e regione sanctis timentibus, & non peccantibus, & idcirco nequaquam morientibus gladio, quia dixerunt: Appropinquabunt nobis mala, & venient super nos supplicia, quæ peccata nostra meruerunt, de quo plenius in Jeremia loquitur Deus: *Assumam, & loquar super gentem & re-* Jer. 18. 7. 8.
B *gnum, ut auferam eam & disperdam; si conversa fuerit gens illa a malis suis, & ego agam pœnitentiam de his quæ cogitaveram facere ei.* Non ergo Deus mutatur, qui semper est immutabilis; sed nos eum nostra conversione mutamus. Sævit, irascitur, comminatur, & dicit se illaturum esse supplicia: si agamus pœnitentiam, ipsum quoque suæ pœnitebit sententiæ. Rursum juxta eumdem Jeremiam [a] promittit pros-
C pera: si negligentia dissolvamur, & Jer. 17. illum pœnitebit sponsionis suæ, promissaque mutabit. Cujus rei exemplum Ninivitas & Jerusalem habere possumus, quorum alii de imminentibus suppliciis liberati sunt: alii quæ patribus promissa fuerant, perdiderunt.

Nostra conversione Deum mutamus.

Quare promissa mutat.

In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerant instau- ℣. 11. 12 & 13.
D *rabo, & reædificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc.* LXX. *In die illa suscitabo tabernaculum David quod ceciderat, &* [b] *reædificabo ea quæ corruerant, & quæ* [c] *suffossa sunt suscitabo, & instaurabo ea sicut dies antiquos, ut quærant me reliqui hominum, & omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Domi-*
E *nus faciens hæc omnia.* Ubi Apostolo- Galat. 2. rum præcedit auctoritas, [d] maxime Petri & Jacobi, quos columnas Ecclesiæ Vas electionis vocat, ibi omnis variæ explanationis tollenda suspicio est, & quod a tantis viris exponitur, hoc sequendum. In Actibus Apostolorum quæstione inter Apostolos suscitata, cur homines ex gentibus, Paulus

Columnæ Ecclesiæ Petrus & Jacobus; eorum auctoritas sequenda.

[a] In uno Cisterciensi alteroque Palatin. ms. *juxta eundem Jeremiam prospera, si agamus pœnitentiam; quod si negligentia dissolvamur*, &c.

[b] Antea erat *ædificabo*, minus recte pro *reædificabo*, quod præferunt mss. & Græc. ἀνοικοδομήσω,

[c] Corrupte Martian. retinuit, *suffusa* pro *suffossa*, quod & nostri mss. & Victorius pridem ex septem Florentinis ad Græcum κατεσκαμμένα restituunt. Mox pro *antiquos*, unus Cisterc. habet *antiqui*: denique postremam vocem, *omnia*, prætermittit, quam & in Græco Alexandrinum & Complut. exemplar ignorat.

[d] Martian. *auctoritas maxima, Petri, Jacobi* &c. minus recte, & contra mss. fidem.

Act. 15. 13. & seqq.

Paulus & Barnabas absque circumcisione & observantia sabbathi suscepissent, Petrus respondit, ut debuit: cujus sententiam probans Jacobus, hæc loquutus est: *Viri fratres, audite me: Simon enarravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo, & huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: Post hæc revertar, & ædificabo tabernaculum David quod cecidit, & diruta ejus reædificabo, & erigam illud: ut requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc: notum a sæculo est Domino opus suum.* Hoc igitur tabernaculum David quod ceciderat (ceciderat autem in his qui dicunt, *non appropinquabit, & non veniet super nos malum:* quos Dominus cribro suo concusserat & probaverat, & quorum aream majestatis suæ purgaverat ventilabro, & quiquumque peccatores fuerant interfecit gladio) nunc juxta consuetudinem Scripturarum, post tormenta post pœnas, prospera & læta promittens, suscitaturum esse se dicit, & in resurrectione Domini omnia restituturum, ut quod in synagogis ceciderat, surgat in Ecclesiis, & possideant credentes reliquias Idumææ, & omnes nationes, ut quidquid reliquum fuerit de regno sanguinario atque terreno, in cælestia regna mutetur, & omnes gentes quæ oblitæ sunt Dominum, convertantur & revertantur ad eum. Sin autem juxta LXX. legere voluerimus, *ut* [a] *quærant me reliqui hominum, & omnes gentes super quas invocatum est nomen meum*, reliquos hominum eos debemus accipere, qui de Judaico populo crediderunt, & quasi (1) lapillus non ceciderunt de cribro, nec cum pulvere paleisque & sordibus sunt projecti. Reliquiæ enim in principio fidei salvæ fient, & in fine mundi, ut quum subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus * fiat. Nomen autem Domini quod invocatur super reliquos & super omnes gentes, illud est de quo Salvator dicit: *Pater, revelavi nomen tuum hominibus.* Et ne longo sermone regulam differam sponsionum, & in hoc Propheta, & in cæteris quæquumque de ædificatione * Jerusalem & Templi, & rerum omnium beatitudine prædicantur, Judæi in ultimo tempore vana sibi exspectatione promittunt, & carnaliter implenda commemorant. Nos autem qui non occidentem literam; sed spiritum sequimur vivificantem, jam in Ecclesia convincimus expleta, & quotidie impleri in singulis, qui ruentes per peccatum, reædificantur per pœnitentiam.

Rom. 11. — * al. fiet. — Joan. 17. 6. — * al. muri Jerusalem. — Restitutio per pœnitentiam.

V. 14. & 15.

Ecce dies veniunt, Dicit Dominus, & [b] *comprehendet arator messorem, & calcator uvæ mittentem semen. Et stillabunt montes dulcedinem & omnes colles culti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel, & ædificabunt civitates desertas, & habitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & facient hortos, & comedent fructus eorum. Et plantabo eos super humum suam, & non evellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.* LXX. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & apprehendet tritura vindemiam, & variabitur uva in semente. Et stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles consiti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel, & ædificabunt civitates dissipatas, & habitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & facient hortos, & comedent fructum eorum. Et plantabuntur super terram suam, & non avellentur amplius de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus omnipotens.* Suscitato tabernaculo David quod ciderat, & reædificatis his quæ fuerant lapsa atque subversa, describitur rerum omnium abundantia, quomodo hi qui prius euntes, ibant, & flebant, portantes semina sua, venientes venient cum exultatione, portantes manipulos suos: ut consequatur manipulorum tritura vindemiam, sive arator messorem, & uva varietur, ac ducat colorem in tempore seminis: sive ut verius est, calcator uvæ comprehendat sementem, & sic sibi invicem cuncta succedant, ut nulla dies sit absque frumento, vino & gaudio. In illo tempore, plenis torcularibus uva calcabitur, & de Christi ac Martyrum (2) sanguine rubentia musta fundentur, & hujuscemodi calcator uvæ erit seminarium sermonis Dei, ut sanguis eorum magis clamet in mundo, quam clamavit sanguis Abel

Psal. 125. — Sanguis Christi & Martyrum. — Genes. 4.

---

[a] Tres mss. *ut requirant reliqui Israel, & omnes* &c.

(1) Vide Pseudo Rufinum Comment. in hunc Prophetam pag. 557. & seq. ubi de lapillis in cribro positis ad impetum cribro conciliandum loquitur.

[b] Iterum vitiose retinuit Martian. *comprehendit*

(2) Vide S. Zenonis Tractatum XXVII. & seq. lib. II.

bel justi. Quiquumque autem merito virtutum suarum ad montana conscenderit, melle sudabit, immo stillabit dulcedinem sermonis Dei, de quo scriptum est: *Gustate & videte quam suavis est Dominus*: Et, *Quam dulcia eloquia tua gutturi meo, super mel & favum ori meo*. Et qui infra montes, immo secundi a montibus fuerint, quos sponsus transilit in Cantico Canticorum, & appellat colles, consiti erunt & imitabuntur paradisum Dei: ut omnia in illis poma pendeant doctrinarum. Tunc si quis infidelitate captivus est, & necdum credidit in nomine Domini, & est de reliquiis populi quondam ejus Israel, revertetur ad fidem Christi, ut quem in Prophetis audierat, in Evangelio teneat. Hi autem montes qui stillabunt dulcedinem, & colles qui consiti fuerint, postquam converterit Dominus captivitatem populi sui Israel, ædificabunt civitates antea desertas, & habitabunt in eis: ut unaquæque civitas exstructa dicat: *Ego civitas firma, civitas quæ oppugnatur*, & de qua Dominus in Evangelio loquitur: *Non potest civitas abscondi super montem posita*. Et in Psalmis dicitur: *Fluminis impetus* [a] *lætificat civitatem Dei*. Plantabunt quoque vineas cum Noe, & bibent vinum earum, & inebriabuntur, & audient a Domino Salvatore. *Bibite, amici mei, & inebriamini*. Bibent autem vinum, quod se in regno Patris cum Apostolis suis novum bibiturum esse pollicitus est. Hæc est vinea Sorec, cujus vinum quotidie in mysteriis bibimus. Nec harum rerum felicitate contenti, propter delicias facient hortos, & irrigabunt eos: ut nulla desint in eis genera virtutum, & comedent fructus eorum: qui enim plantaverit & rigaverit, ipse & comedet. Quumque hæc omnia montes & colles fecerint, stillantes dulcedinem, & ædificantes civitates, & habitantes in eis, plantantes vineas, & bibentes vinum earum, facientes hortos, & comedentes fructus eorum: tunc ipsos plantatores plantabit Dominus super terram suam, de qua dicitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium*. Et in Evangelio: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*. Postquam autem plantaverit eos, & * firma in altum radice solidarit, non evellet ultra de terra, quam * dederat eis. Ex quo intelligimus Ecclesiam usque ad finem mundi, concuti quidem persequutionibus, sed nequaquam posse subverti: tentari, non superari. Et hoc fiet, quia Dominus Deus omnipotens, sive Dominus Deus ejus, id est, Ecclesiæ, se facturum esse pollicitus est: cujus promissio, lex naturæ est.

Marginalia: *Ps. 33. 9.* — *Ps. 118. 103.* — *Cant. 2.* — *Prov. sec. LXX.* — *Mat. 5. 14.* — *Ps. 45. 4.* a — *Gen. 9.* — *Cant. 5. 1.* — *Marc. 14.* — Missæ sacrificium. — *Ps. 26. 13.* — *Mat. 5. 4.* — * al. *firmas* & *radices*. — * al. *dederit*.

[a] Mavult Victor. plurium numero, *lætificant*, juxta Græcum εὐφραίνουσι.

Explicit in Amos Explanationum Liber tertius.

INCIPIT COMMENTARIORUM SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN ABDIAM PROPHETAM

PRÆFATIO [a].

1. Cor. 13. CUM essem parvulus, ut parvulus loquebar, ut parvulus sapiebam, ut parvulus cogitabam: postquam factus sum vir, quæ parvuli erant, deposui. Si Apostolus * proficit, & quotidie præteritorum obliviscens, in priora se extendit, ac secundum præceptum Domini Salvatoris, stivam tenens, post tergum non respicit: quanto magis ego, qui necdum ad ætatem perfecti viri, & in mensuram Christi (1) veni, mereri debeo veniam, quod in adolescentia mea provocatus ardore & studio Scripturarum, allegorice *b* interpretatus * sum Abdiam Prophetam, cujus historiam nesciebam. Ardebat animus cognitione mystica, & quia legeram omnia possibilia credentibus, ignorabam diversa esse charismata: *c* literas sæculi noveram, & ob id putabam me librum legere posse signatum. Stultus ego, viginti quattuor seniores habentes in manibus phialas & citharas, & quattuor animalia plena oculis consurgunt de throno suo, imperitiam confitentur, gloriam Agno canunt, & virgæ de radice Jesse, & putabam posse me, quod credebam: cujus in manu non fiebat sermo Dei, nec dicere poteram: *A mandatis tuis intellexi*: neque illius de Evangelio beatitudinis recordabar: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Necdum de altari carbo sublatus, labia mea purgaverat. Necdum error veteris ignorantiæ igne Spiritus Sancti fuerat circumcisus,

Margin notes: * al. profecit. — Phil. 3. — Luc. 9. — Ephes. 4. — *b* — * al. sim. — Apoc. 5. — Ps. 118. — Mat. 5. 8. — Isai. 6. 8.

a Hæc quoque Pammachio inscribitur Explanatio.
(1) Pro *veneram*, ut videtur.
b Confer quæ in Generalis Præfationis parte altera num. 20. de hoc in Abdiam tentamento Hieronymi diximus.
c Verius, opinor, duo Palatini mss. *literulas*.

* al. *jacere.* sus, & audacter loquebar ad Dominum: *Ecce ego, mitte me?* Sperabam in scriniolis * latere quod scripseram, & ingenioli mei primam temeritatem ignibus voveram, quum subito de Italia affertur exemplar a quodam juvene tot annis, quot & ego quondam scripseram, laudante opusculum meum. Fateor miratus sum, quod quantumvis aliquis male scripserit, invenit similem lectorem sui. Ille prædicabat, ego erubescebam: ille quasi mysticos intellectus ferebat ad cælum, ego demisso capite confiteri meum pudorem prohibebar. Quid igitur? condemnamus in quibus pueri lusimus? minime. Scimus enim in tabernaculum Dei, & aurum, & pilos caprarum similiter oblatos. Legimus in Evangelio, viduæ pauperis duo minuta, magis quam divitum substantias * approbata. Et tunc dedimus quod habuimus, & nunc, si tamen aliquid profecimus, Domino suum reddimus. Gratia enim ejus sum quod sum. Nec diffiteor per hosce triginta annos [a] in ejus opere me ac labore sudasse. Clemens est pater: cito revertentem filium suscipit, nec exspectat donec quis aperiat ostium: ipse egreditur obviam, annulum & stolam parat; licet germanus invideat, & scortatorem ac nepotem vocet, de salute illius symphonia Angelicæ lætitiæ cunctarumque virtutum in cælestibus personat. Hoc est illud tempus, mi Pammachi, hac luce dulcius, quo egressi scholam Rhetorum, diverso studio ferebamur, quando ego & Heliodorus carissimus pariter habitare solitudinem Syriæ Chalcidis * nitebamur; quod putabam latere, vulgatum est. Per vetera vestigia rursum ingrediar, emendans si fieri potest curvos apices literarum. Infans eram, necdum scribere noveram: titubabat manus, tremebant articuli. Nunc, ut nihil aliud profecerim, saltem Socraticum illud habeo: Scio, quod nescio. Dicit & Tullius tuus, adolescentulo sibi inchoata quædam & rudia excidisse. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, quam de Rhetoricis, quos ego vel perfectissimos puto, ad comparationem senilis peritiæ dicere potuit: quanto magis ego libere profitebor, & illud fuisse puerilis ingenii, & hoc maturæ senectutis? In libris quoque contra Marcionem Septimius Tertullianus hoc idem * passus est, & Origenes in Cantico Canticorum: & Quintilianus in duodecim libris Institutionis oratoriæ. Ex quibus perspicue ostenditur unamquamque ætatem in suo esse perfectam, & ex annorum debere numero judicari. Sed jam tempus est proponere exordium Abdiæ, & orationum tuarum auxilio, cui volumen hoc scribitur, confragosum mare, & sæculi recurvos gurgites transfretare.

Omnis Scriptor imperitus inveni lectorem sui similem.

Marc. 12. * al. *approbatas.*

1. *Cor.* 15.

Luc. 15.

* al. *volebamus.*

Juvenilis & senilis, peritia inter se multum distant.

* al. *fassus.*

Cap. I. [b] Abdias quis.

VIsio *Abdiæ*. [b] Hunc ajunt esse Hebræi, qui sub rege Samariæ Achab, & impiissima Jezabel pavit centum Prophetas in specubus, qui non curvaverunt genu Baal, & de septem millibus erant, quos Elias arguitur ignorasse, sepulcrumque ejus usque hodie cum Mausoleo Elisæi Prophetæ

3. *Reg.* 18.

[a] Voculas. *in ejus*, iidem mss. ignorant.

[b] Nec ipse abludit Hieronymus, sive Eusebius in Chronico, ubi sub Josaphat Hebræorum Judæ rege, quo tempore Hebræorum Israel Achab rex fuit, Abdiam docet prophetasse. S. tamen Augustinus l. 18. de Civ. Dei cap. 31. *Tres*, inquit. *Prophetæ de minoribus, Abdias, Naum, & Ambacum, nec sua tempora dicunt ipsi, nec in Chronicis Eusebii aut Hieronymi quando prophetaverint, invenitur.* Qua de re plura nobis ad annum quintum Josaphat in Chronico dicenda sunt.

In Sebaste sepulcrum Abdiæ, Elisæi, & Joannis Baptistæ.

phetæ & Baptistæ Joannis in Sebaste venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes rex Judææ Antipatri filius, in honorem Augusti Cæsaris Græco sermone vocavit *Augustam*. Hic igitur, quia centum Prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, fit dux Ecclesiæ. Tunc in Samaria parvum gregem paverat: nunc in toto orbe Christi pascit Ecclesias, & φερωνύμως, sicut in Actis Apostolorum Stephanus martyrio coronatus, ita & hic servus appellatus est Domini. Porro quod contra Idumæam cernens, non *onus*, id est, λῆμμα, & *pondus* Idumææ videt secundum regulam & distinctionem, quam in Naum scripsimus, illud in caussa est, quod vel *Edom*, id est, *Esau*, non de extraneis gentibus computatur, filius Isaac & frater Jacob: unde & terra illius non datur in possessionem Israel, nec dimittitur bellare contra [a] eam, & adversus fratrem armari prohibetur: vel certe Visio est, non Idumææ, quod poterat. si ita scriptum esset, facere quæstionem; sed Abdiæ, id est, *servi Domini*, quam videt gentibus, ad quas legatum misit Dominus. Et quibus dicitur: *Surgite, & consurgamus adversus eam in prælium*. Destructio enim Idumææ, Visio [b] Naum est. Sin autem quæritur quare ponatur in titulo, *Visio Abdiæ*; & nihil postea quod visum est demonstretur, secundum illud Isaiæ: *Vidi Dominum sabaoth sedentem super thronum excelsum & elevatum*. Et Ezechiel: *Aperti sunt cæli, & vidi Visiones Dei*: statimque subjungitur: *Et vidi, & ecce spiritus * turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & splendor in circuitu ejus*; sed post Visionem Abdiæ protinus inferatur: *Hæc dicit Dominus ad Edom*. Et iterum: *Ecce parvulum dedi te in gentibus*, de Deuteronomio sumemus exemplum, in quo non res, sed verba cernuntur: *Attende*, inquit, *tibi, & conserva animam tuam vehementer, ne forte obliviscaris sermonum, quos viderunt oculi tui*. Et Joannes in Epistola: *Quod vidimus*, inquit, *oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ*

Act. 7.
In Naum jam scripserat.
Gen. 26.
Deut. 2.
Isai. 6. 1.
Ezech. 1. 1. & seqq.
* al. auferens.
Deut. 4. 9.
1. Joan. 1. 1.

A *palpaverunt de Verbo vitæ*. Et Moyses vocem Domini, quæ ad eum loquebatur, vidisse se dicit. Si ergo post Visionem inferuntur quæ dicta sunt, & videntur mentis oculis quæ auribus percipi solent, recte videns, quia Prophetæ antea vocabantur *videntes*, titulo prænotat Visionem.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom. Parvus propheta, versuum supputatione, non sensuum. Alioquin ut in B tribus voluminibus Salomonis, Canticum Canticorum quanto brevius est, tanto difficilius. Et Epistola ad Philemonem quem sensum haberet, expressimus. Evangelicus quoque sermo breviatus, laciniosis Legis operibus angustior est. Ita hic quoque Propheta quasi servus Domini juxta Abraam, Isaac, & Jacob, & Moysen famulum Dei, & Apostolum sermo Christi, ea videt, ea audit, quæ prophetali digna sunt servitute. Multi C putant juxta interpretationem nominis, quod servus iste sit Domini, cui dicitur in Isaia: *Magnum tibi est vocari te puerum meum*, qui se exinanivit formam servi accipiens. Sed si hoc ita intellexerimus, alius nobis quærendus erit legatus, qui est missus ad gentes. Et dum tropologiam sequimur, perdimus manifestissimam prophetiam. Quærimus ergo quis sit iste Edom, vel Idumæa, ad quam nunc per Ab- D diam Dominus loquitur. In libro Geneseos Esau filium Isaac appellatum fuisse Edom, quia propter rufum lenticulæ cibum primogenita vendiderit, manifestissime legimus: *Edom* enim interpretatur πυῤῥὸς id est, *rufus*. In eodem volumine scribitur hunc eundem vocatum esse *Seir*, id est, *pilosum*, quia hispidus erat, & non habebat lenitatem Jacob. Unus ergo atque idem tribus nominibus appellatur, E *Esau*, *Edom*, *Seir*, posseditque eam regionem, quæ nunc Gebalena dicitur, & in finibus est ἐλευθεροπόλεως, ubi ante habitaverant *Horræi*, qui interpretantur *liberi*: unde ipsa urbs postea sortita vocabulum est. Quod ergo Hebraice EDOM, & Græce dicitur, ἰδουμαία, nunc viculus Palæstinæ est: a con-

Exod. 20.
Prophetæ videntes vocabantur.
Canticum Canticorum [illegible]
Isa. 49. 6. sec. LXX.
Philip. 2.
Genes. 25.
Nomina Esau.
Gebalena.
אדום

[a] Duo Palatini mss. *contra eum, & adversus fratrem arma prohibentur*.

[b] Quæ hactenus obtinuit in libris omnibus lectio *Nationum*, pro *Naum*, plane visa est manifestum mendum, cujus caussa & contextus Hieronymiani, & sacræ Historiæ sensus nullus constaret & veritas. Et mirari subiit, errorem insignem Editorum nemini suboluisse: proclive autem erat opinari, Antiquarium scripturæ, quam compendiariam facile putaverit, similitudine deceptum. Nobis Prophetæ nomen restitui, jam propositum erat, cum in uno Palatino ms. secunda manu a studioso quopiam idem adnotari, expuncta *Nationum* voce observamus.

a conditore sic imposito nomine: cujus Latina quoque & Græca meminit historia. *Amos 1.11.* Iste est cui dicitur per Amos: *Super tribus sceleribus Edom, & super quattuor non convertam eum: eo quod persequutus sit gladio fratrem suum, & violaverit misericordiam ejus, & tenuerit ultra furorem suum, & indignationem suam servaverit usque in finem.* *Isa. 21. 11.* In Isaia quoque juxta Hebraicum legimus: *Onus Duma ad me clamat ex Seir: custos quid de nocte, custos quid de nocte?* Et Jeremias in eamdem prophetiam pari voce consentit, dicens: *Numquid non est ultra sapientia in Theman?* *Jer. 59. 9.* & reliqua usque ad finem ejus prophetiæ, ubi dicitur: *Et erit cor fortium Idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis.* Exceptoque ordine commutato, & aliis quæ videntur discrepare, magna pars Abdiæ in Jeremiæ volumine continetur. *Magna pars Abdiæ in Jeremia continetur.* Isti sunt montes Seir adversum quos Ezechielis facies roboratur, & dicitur: *Dabo montem Seir desolatum, & desertum.* Et post paululum: *Dissipatus eris, mons Seir & Idumæa omnis.* Longum est si voluero cunctas Scripturas eventilare, & proferre in medium super montes Seir, maximeque Malachiæ, *Malac. 1. 2. 3. 4.* ubi statim in principio scriptum est: *Nonne frater erat Esau Jacob, dicit Dominus: Et dilexi Jacob, Esau autem odio habui. Et posui montes ejus in solitudinem, & * hæreditates ejus in dracones deserti. Quod si dixerit Idumæa: destructi sumus, sed revertentes ædificabimus quæ deserta sunt. Hæc dicit Dominus exercituum: Isti ædificabunt, & ego destruam, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus usque in æternum.* Quia ergo didicimus terram Idumæorum adversariam esse terræ repromissionis, & Esau inimicum legimus Jacob, & populum esse cui iratus est Dominus in sempiternum, nosse debemus secundum leges Tropologiæ, aut contra Judæos factum esse sermonem (qui sunt æmuli Christianis, & persequuntur fratrem suum Jacob, populum supplantatorem, qui illis primogenita præripuit) aut certe adversus omnes hæreses & contraria dogmata veritati, quæ videntur quidem nobis esse vicina; sed magis adversaria sunt, & de paterna hæreditate simplicem, & habitatorem domus Jacob nituntur expellere. Porro quia *Idumæa* & *terrena* interpretatur, & propter colorem rubrum *cruenta* quoque intelligi potest: idcirco Salvator reportans ad Patrem de mundo victoriam, quando Angeli conclamabant: *Aperite portas principes vestras, & introibit rex gloriæ.* *Ps. 23. 7.* Et in Isaia stupentes interrogabant: *Quis est iste qui ascendit de Edom, fulvida veste de Bosor, sic formosus in stola candida?* *Isa. 63. 1. 2. 3.* Et ad ipsum cominus loquebantur: *Quare rubrum est indumentum tuum: & vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Ipse loquitur in triumpho, exponens palmas crucis suæ: *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum.* Sunt qui Idumæam ad carnem referant, & adversus illius pugnam animam æstimant provocari, ut mortificantes membra nostra super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, æternam in Christo victoriam consequamur. Judæi frustra somniant contra urbem Romam, regnumque Romanum hanc fieri prophetiam; & illud quod in Isaia scriptum est, *Onus Duma*, דומה paululum literæ apice commutato pro DELETH legi posse RES, & sonare *Romam*: רומה VAU quippe litera & pro *u*, & pro *o*, eorum lingua accipitur. *Nota hunc locum.*

Auditum audivimus a Domino, & legatum ad gentes misit: Surgite & consurgamus adversus eum in prælium. LXX. *Auditum audivi a Domino, & munitionem in gentibus misit: Surgite & consurgamus adversus eum in prælium.* Jam ut supra diximus, eumdem esse Edom quam & Idumæam, quia in Hebraico ipse qui condidit: in Græco urbs quæ sit ab eo condita nominatur. Audivit ergo vel Abdias, vel omnes Prophetæ pariter audierunt (omnes enim scribunt contra Edom) quod ad gentes legatus missus sit, mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus, de quo & Pater loquitur per Aggæum: *Aggæi 2. 8.* *Movebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus.* Iste in Isaia, magni consilii Angelus, & pater futuri sæculi scribitur. *Isai. 9.* Quod autem pro legato, id est SIR, ציר Septuaginta περιοχὴν, id est, *munitionem* interpretati sunt, possumus dicere, quod ipse legatus noster sit, & ipse munitio: dicens ea quæ prophetalis sermo contexuit: *Surgite, & consurgamus adversus eum*, vel *eam in prælium.* Legatus qui ad gentes est missus, hæc loquitur: *Surge qui dormis, & elevare a mortuis, & illuminabit te Christus.* *Ephes. 5. 14.* Ac ne forsitan gra-

* al. hæreditatem.

* al. *vobis* gravis * nobis, & insolita pugna videatur, me, inquit, habetis primum in acie. Ego ero ἀρχιστρατηγὸς præliorum, qui & Jesu filio Nave gladium tenens apparui: & Amalec in crucis meæ [a] vexillo, Moyse pugnante, superavi. Jeremias in Visione contra Idumæam non multum ab his discrepat: *Auditu*, inquit, *audivi a Domino, & legatus ad gentes missus est: congregamini, & venite contra eam, & consurgamus in prælium*. Sequitur:

Josue 6. In Cruce vexillo Amalec superatus. *Exod. 17. Jer. 49. 14.*

V. 2. 3. & seqq. *Ecce parvulum dedi te in gentibus: contemtibilis tu es valde. Superbia cordis tui extulit te habitantem in scissuris* * *petræ: exaltantem solium* * *tuum, qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum: inde te detraham, dicit Dominus*. LXX. *Ecce minimum dedi te in gentibus: inhonoratus es tu valde. Superbia cordis tui elevavit te habitantem in foraminibus petrarum, exaltantem habitaculum tuum atque dicentem in corde tuo: Quis me deducet in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, & si inter media sidera ponas nidum tuum: inde te detraham, dicit Dominus*. Jeremias, cujus supra fecimus mentionem, prope in eadem verba consentit, dicens: *Ecce parvulum dedi te in gentibus; contemtibilem inter homines: arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas in cavernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis: quum exaltaveris quasi Aquila nidum tuum: inde te detraham, dicit Dominus*. In Interpretatione Prophetica debemus morem nostrum sequi, ut primum historiæ fundamenta jaciamus, deinde si possumus, excelsas turres & tectorum culmina subrigamus. O inquit, Edom, qui quum minimus sis, inter omnes in circuitu nationes, & ad comparationem gentium cæterarum parvus in numero, ultra vires erigeris superbia. Quumque habites in speluncis, immo in cavernis petrarum, humilis atque pauperculus, & excelsa ædificiorum tecta non possidens, quasi aquila in sublime sustolleris, & tantum cogitatione intumescis, ut inter sidera habitare te credas: etiam si ultra naturam posses cæli alta penetrare, inde te detraherem, & ad terram deducerem, dicit Dominus Deus. Illud autem quod in Jeremia additum est, *& apprehendere niteris altitudinem collis*, aperuit ænigma, *collem* significans *montem Sion*, ac per hoc vel ipsam urbem Jerusalem, vel Templum quod in ea conditum est, vult intelligi. Aquilam autem cunctis avibus altius volitare, etiam hi qui de natura avium disputant, memoriæ prodiderunt: tantique contuitus esse dicitur, ut quum super maria immobili penna feratur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta sublimitate pisciculos natare videat, & quum juxta littus fuerint, tormenti instar descendere, raptamque prædam pennis ad littus pertrahere. Si didicimus historiam, sequamur intelligentiam spiritualem. Licet tibi, o hæretice, magnus esse videaris, & contemnas Ecclesiæ paucitatem: tamen parvus es in gentibus, & contemtibilis, & non solum contemtibilis, sed & cum ἐπιτάσει valde contemtibilis. *Superbia cordis tui extulit te*. Quis enim hæreticorum non in superbiam extollitur, Ecclesiæ simplicitatem parvipendens, & fidem, imperitiam reputans? *Habitantem in scissuris petræ, & exaltantem solium suum*. Petra quanquam frequenter vel in persona Domini, vel in soliditate ponatur (unde & Propheta dicit, *Statuit supra petram pedes meos*: & ad Petrum dicitur, *Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*) tamen & in contrariam partem frequenter accipitur: *Auferam* inquit, *cor lapideum*, [b] *& dabo vobis cor carneum*. Et: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraæ*: maximeque hic, ubi non dixit habitantem super petram, in qua prudens ædificator domum suam extruit; sed in scissuris petræ, ut hæreseon a petra * Christo & ab Ecclesia significet scissiones. Porro quod sequitur: *Exaltantem solium tuum*: Et, *qui dicit in corde suo: Quis detrahet me in terram?* tumorem hæreticæ mentis ostendit, confidentium sibi in mysteriis & in secretis suis, & quantum in ipsis est (hyperbolice autem hoc accipere debemus) repromittentium sibi regna cælorum. Unde ad hujuscemodi homines

* Vulg. *petrarum*. * Vulg. *suum*. Aquilæ natura. *Ps. 39. 5.* *Matt. 16. 18.* *Ezech. 11. 26* *Matt. 3.* * al. *Christi*.

[a] Vocem, *mea*, ex nostris mss. post Victorium suffecimus, quod ex persona Christi hæc dicantur. Idem paulo post, *Auditum* legit, pro *auditu*. Denique quod & nos probamus, ita ferentibus mss. nostris, *missus est*, juxta Græcum ἀπέστειλεν: pro quo retinuit Martianæus *missus sum*.

[b] Addunt Palatini mss. *de carne vestra*.

1. Cor. 4. 8. nes scribit Apostolus : *Jam sine nobis regnatis, atque utinam regnaretis, ut & nos vobiscum regnaremus*. Tale quid & David loquitur : * *Posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transivit in terram*. Si exaltati ergo fuerint, ut aquila (nam & ipsi aquilarum sibi similitudinem pollicentur, quæ solent ad cadaver Dominicum congregari) & si inter media sidera posuerint nidum suum, inde detraham eos, dicit Dominus. Sicut enim dormiente patrefamilias, inter bonam sementem inimicus homo zizania superseminat : ita solet aquila illa grandis, magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate, quæ habet ductum intrandi in Libanum, & tollit de cacumine cedri, & plantat super aquas multas, ut in vineam plantaria pullulent, inter sidera Ecclesiæ, de quibus & in alio loco dicitur : *Justi autem sicut stellæ fulgebunt*, ponere nidum suum. Dixi supra, hoc ipsum & adversum carnem posse intelligi quod imminutæ sint vires ejus in adventu Christi, & contemtibilis sit, animæque subjecta imperio, & frustra erigatur, quum habitet in cavernis petræ, vel sensibus, vel cogitationibus, & velit dominari animæ, exaltans solium suum, nec opera sua credens posse superari. Cui dicitur, quod quamvis se erigat, & aquilæ imitetur excelsa, multosque sanctorum deceperit : tamen a Domino superata sit atque dejecta. Quod in hæreticis & in carne intelleximus, contra Judæos quoque intelligi potest.

Psal. 72. 9. — * al. Posuerint. — Matth. 13. — Ezech. 17. — Mat. 13. 43.

V 4 & 5 *Si fures introissent ad te : si latrones per noctem, quomodo conticuisses? Nonne furati essent sufficientia sibi? Si vindemiatores introissent ad te, nunquid * non saltem racemum reliquissent tibi? Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus?* LXX. *Si fures introissent ad te, vel latrones per noctem, ubi projectus esses? Nonne furati essent * sufficientia sibi? Et si vindemiatores introissent ad te, nonne reliquissent racemum? Quomodo perscrutatus est Esau, & deprehensa sunt abscondita ejus?* Jeremias similiter, licet ordine commutato : *Si vindemiatores venissent super te, * non reliquissent racemum? si fures in nocte, rapuissent utique quod sufficeret sibi. Ego vero discooperui Esau, revelavi abscondita ejus, & cælare non* [a] *possunt*. Quod dicit, hoc est : Si fures & latrones qui de nocte domos suffodere consueverunt, & rapere quæ in domibus sunt, introissent ad te, & absconditi tenebris, circuissent domus tuæ angulos, utique hoc tulissent quod sibi putabant posse sufficere, & aliquid in ædibus tuis, vel per satietatem, vel per ignorantiam reliquissent. Si vindemiatores introissent vineam tuam, & eam vel hostiliter vastare, vel a te conducti demetere cuperent, quamvis diligens eorum fuisset vindemia, tamen racemos vitibus foliisque cælatos, inter palmites reliquissent. Sed omnia hostes, qui ad te, Domino jubente, venerunt (significat autem Babylonios, & exercitum Nabuchodonosor) investigaverunt omnia secreta tua, & cavernas ac foramina speluncarum, in quibus habitas, lustraverunt. Et revera, ut dicamus aliquid & de natura loci, omnis australis regio Idumæorum de Eleutheropoli usque Petram, & Ailam (hæc est enim possessio Esau) in specubus habitatiunculas habet. Et propter nimios calores solis, quia meridiana provincia est, subterraneis tuguriis utitur. *Discooperui*, inquit, *Esau*, id est, quod terra premebatur in medium protuli, & aperta sunt omnia quæ claudebas, substantiamque tuam me pariter cum hostibus perquirente, nulla potuerunt secreta cælare. Aliter, Fures & latrones, qui ingrediuntur nocte, quia filii sunt noctis & tenebrarum, hæreticos puto, contraria veritati dogmata prædicantes, qui furantur sufficientia sibi, & quotidie de Ecclesiæ gregibus rapere festinant. Isti ingredientes vineam Domini nostri, quam de Ægypto hujus sæculi transtulit, & de cujus genimine vinum se esse bibiturum in regno Patris pollicetur, ita cupiunt universa populari, ut vix racemum relinquant in ea. Sed econtrario Dominus agit : omnia enim secreta eorum, & occulta mysteria, & patriarcharum Esau (hos quippe intelligo qui primi hæreses adinvenerunt) per sanctos suos & Ecclesiasticos viros atque doctores profert in medium, & prima illius victoria est, patere quæ tegebantur occulta. Unde & cum admiratione dicitur, *Quomodo perscrutatus est Esau, deprehensa sunt occulta ejus?* Vide Marcionem & Valentinum, & omnes hæreticos, quo-

* Vul. tacet, non. — * al. sufficientiam. — Jer. 49. 9. 10 — * al. nonne.

Regio Idumæorum qualis. — Psal. 79. — Prima victoria Catholicorum detegere secreta hæreticorum

[a] Mss. omnes *poterit* : quidam etiam *cælari* : Græce est κρυβῆναι οὐ μὴ δύνονται.

quomodo in doctrinis dæmoniorum, cauteriatam habentes conscientiam, applaudant sibi, & simplices animas quasi quibusdam divinis mysteriis initiantes, composito sermone decipiant. Sed cum triginta æonas, & [a] quadradas, & octoadas & duodecadas, & duplicem deum, & portentosum Abraxas in medium sermo protulerit: tunc prudentia Esau stultitia demonstrabitur, & investigabuntur secreta ejus.

Mysteria Valentini. a

V. 7. *Usque ad terminos emiserunt te omnes viri fœderis tui, illuserunt tibi, invaluerunt adversum te viri pacis tuæ, qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.* LXX. *Usque ad terminos dimiserunt te: omnes viri testamenti tui restiterunt tibi, prævaluerunt adversum te viri pacifici tui: posuerunt insidias subter te: non est sapientia in eo.* Quidam id quod supra exposuimus, *Quomodo perscrutatus est Esau, & comprehensa sunt abscondita ejus*, ad terminos usque distinguunt: ut sit sensus, abscondita tua atque secreta usque ad terminos revelata sunt. Nobis autem melius videtur, ut cum posterioribus copuletur. Veniente ergo Nabuchodonosor (de quo in Jeremia contra Idumæam dicitur: *Ecce quasi leo [b] ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam, quia subito currere eum faciam ad illam:* Ac deinde: *Ecce quasi aquila ascendet & volabit, & expandet alas suas super Bosram, & erit cor fortium Idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis*) omnes qui ante erant fœderati Edom, & in præsidio urbis superbissimæ fuerant, reliquerunt eum, & juncti hostibus contra eum insidias tetenderunt: prævalueruntque adversus eum, & tunc indicatum est, quia nulla in Edom esset sapientia: dum sperat in his qui adversarii demonstrati sunt. Aliter: Quum abscondita Esau, & quasi sacramenta magnifica, quibus prius populi fuerant irretiti, prolata fuerint in medium, ita ut vir Ecclesiasticus possit dicere: *Non enim ignoramus ejus astutias*, derelinquent terminos Edom, & dimittent eum, & usque ad terminos Ecclesiæ transmigrantes, proferent doctrinas pessimas. Tunc illudent & resistent quondam magistro suo, [c] dicentes falsa esse quæ didicerant: prævalebunt contra eum, & eruditi fide Ecclesiæ, falsum dogma convincet. Illi qui quondam comedebant apud hæreticos, non panem Eucharistiæ, sed panem luctus, & panem subcinericium qui non reversatur, proponent quæstiones de Scripturis, tendent insidias Idumæo atque terreno, & in omnibus carneo præceptori (hæreses enim ad Galatas inter carnis opera numeratas legimus) & tunc ostendetur non esse prudentia in Edom.

Jer. 49. 19. b — Ibid. 22. — 2. Cor. 2. — c — Galat. 5.

V. 8. & 9. *Nunquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes ex Idumæa, & prudentiam de monte Esau? Et timebunt fortes tui a Meridie: ut intereat vir de monte Esau.* LXX. *In die illa, dicit Dominus, perdam sapientes ex Idumæa, & intelligentiam de monte Esau. Et pavebunt pugnatores tui de Theman, ut auferatur homo de monte Esau.* Quum hostis fines tuos possederit, & omnes viri fœderis tui illuserint tibi, & prævaluerint contra te: tunc peribit sapientia de Idumæa & calliditas ejus stultitia demonstrabitur. Prudentiam quoque ipse Dominus auferet de monte Esau, id est, de montibus Seir, vel quia urbs Idumæa in monte sita est, vel quia omnis illa regio quæ ad Austrum vergens confinis est eremo, præruptis in montibus edita sit. Unde & dicitur: *Pavebunt pugnatores tui de Theman*, quod nos interpretati sumus, *meridiem*. Quomodo autem supra dixeram, Esau tribus nominibus appellatum: ita & plaga regni ejus, quæ ad Austrum vergit, tribus vocabulis appellatur, *Darom*, *Theman*, *Nageb*, quæ omnia juxta Ezechiel, *Austrum*, *Africum*, *Meridiem*que significant. Postquam vero timuerint fortes regni ejus, qui * habitabant in Meridie, tunc interibit vir de monte Esau, qui & pugnare pro civitate, & prudenter dare consilium solitus erat. Aliter: Postquam hi qui prius decepti erant, conversi fuerint ad Ecclesiam: tunc ipso Domino dimicante, peribunt sapientes Idumææ, qui carnalia & terrena sapiebant, & auferetur prudentia de monte Esau, quæ elevabatur contra

דרום נגב תמן

* al. habitant.

[a] Aliquot mss. *quadragenas*, alii *quadrigas*. De *Abraxas* nomine diximus paulo superius in Amos cap. 3. Pro *in medium*, Martian. *in medio* retinuit.
[b] Sic mss. & Græcus ἀναβήσεται. Martian. male *ascendit*.

[c] Rescribit Victor. *docentes*, alteramque & copulam verbo *prævalebunt* præponit. Nulli tamen e nostris, neque ex iis, opinor, quos ipse consuluit, mss. codices suffragantur.

contra ſcientiam Dei. Et qui prius pro Eſau, & Idumæa dialectica arte pugnabant, & erant in præſidiis *Theman*, quod interpretatur *conſummatio*, deſinent pugnare pro magiſtris prioribus. Sive qui ante lumen ſibi ſcientiæ promittebant, & putabant ſe eſſe in meridie, timebunt & formidabunt, Eccleſiaſtico viro obtinente ſophiſmata eorum: intantum ut nullus reſideat qui poſſit, vel regis conſilio, vel pugnatoribus viris, pro [a] hæreticorum ſuperbia & falſo dogmate dimicare.

℣. 10. & 11. *Propter interfectionem & * iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum. In die quum ſtares adverſus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & ſuper Jeruſalem mittebant ſortem: tu quoque eras quaſi unus ex eis.* LXX. *Propter interfectionem & impietatem adverſum fratrem tuum Jacob, operiet te confuſio, & auferemis in æternum. Ex die qua reſtitiſti contra, in die [b] ut caperent alienigenæ fortitudinem ejus, & alieni ingreſſi ſunt portas ejus: & ſuper Jeruſalem miſerunt ſortem; & vos eratis quaſi unus ex eis.* Idcirco interibit vir de monte Eſau, & peribit ſapientia de Idumæa, & prudentia de monte Eſau, quia interfeciſti germanum, & inique egiſti contra fratrem tuum Jacob: quando Chaldæis, Babyloniiſque vaſtantibus Jeruſalem, & obſidentibus civitatem, & ingredientibus portas ejus, mittentibuſque ſortem, in diviſione prædarum, tu eorum ſocius eras, & in hoſtium numero verſabaris. Aliter: Cuncta quæ ſupra ſcripta ſunt patieris, o Edom cruente, terrene, crudelis: quia falſa mortiferaque doctrina, & adverſum Dominum impietatem loquente, occidiſti fratrem tuum Jacob. Legimus in Salomone: *Sunt qui loquuntur & interficiunt gladio.* Et in alio loco: *Venenum aſpidum ſub labiis eorum,* Et, *Lingua eorum gladius acutus.* Operiet ergo te confuſio, & dices: *Confuſio vultus mei operuit me:* ac peribis, non ad breve tempus, ſed in æternum. Æterno enim quantum in te fuit fratrem vulnere percuſſiſti. Sed & hæc erit cauſſa cruciatus: nam quando alieni devaſtabant exercitum Jacob, & ingrediebantur per portas ejus in pacificam quondam Jeruſalem, mittebantque ſortes, ut ejus ſibi ſpolia dividerent, tu unus eras ex hoſtibus. Legimus, vidimus, quotidieque comprobamus, quando perſequutio contra Eccleſiam oritur, multo pejores perſequutores Judæos & hæreticos in Chriſtianos fieri, quam Ethnicos. Poſſumus extraneos ingredientes portas Jeruſalem λογισμοὺς, id eſt, *cogitationes* peſſimas dicere, portaſque Jeruſalem, id eſt, animæ quieſcentis & videntis Deum, quinque ſenſus interpretari, per quos introeant hoſtes, & ſpolia dividant Jeruſalem. Si viderimus mulierem ad * concupiſcendum, mors ingreſſa eſt per feneſtras noſtras: ſi ſuſceperimus per aures mendacium ac judicium ſanguinis per aliam portam hoſtis ingreſſus eſt. Odoratus quoque, guſtus & tactus, ſi vel variis odoribus, vel dulcibus cibis, vel amplexibus delicatis captus fuerit, per alias portas ingreſſi ſunt adverſarii, & ſpolia dividunt miſeræ Jeruſalem. Eo igitur tempore quo perſequutionis impetu, & mortiferis voluptatibus de Eccleſia quiſpiam corruerit, * videmus exultare hæreticos, gaudere Judæum, & unum eſſe de perſequutoribus, & in Ethnicorum eos numero computari.

℣. 12. *Et non [c] deſpicies in die fratris tui, in die peregrinationis ejus. Et non lætaberis ſuper filios Juda in die perditionis eorum, & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ: neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum.* LXX. *Et non deſpicies diem fratris tui in die alienorum. Et non lætaberis ſuper filios Juda in die perditionis eorum: & non magna loqueris in die anguſtiæ: neque ingredieris portas populorum in die laborum eorum.* Idem ſenſus qui ſupra: Quum interierit vir de monte Eſau, propter interfectionem, & impietatem [d] in fratrem ejus Jacob, & operuerit eum æterna confuſio, nequaquam faciet quæ fecit ante contra germanum; non enim deſpiciet & parvipendet, videns fratrem ſuum ire captivum: nec * lætabitur ſuper filios Juda. Duæ enim tribus excepta Levitica, quæ regnabant in Jeruſalem, & appellabantur Juda, a Chaldæis captæ ſunt. Et nequaquam ma-

Marginal notes: *Vulg. addit *propter*. — Prov. 25. 18. — Pſ. 139. 4. — Pſ. 56. 5. — Pſ. 68. 8. — *Mat.* 5. — * al. *concupiſcendam eam.* — *Jer.* 9. — * al. *videas.* — * al. *lætaberis.*

[a] Victor. ex Brixiæ, Florentiæque codicibus corrigit *pugnatoris viribus*.
[b] Noſtri mſſ. *in die cum caperent*. Græc. ἐν ἡμέραις αἰχμαλωτευόντων &c.
[c] Retinuit Martian. *deſpicias*, contradicentibus mſſ. atque ipſo quem laudat Victor. Hebraico & Vulgatæ Editionis textu.
[d] Duo Palatin. mſſ. editique alii libri, *impietatem fratris ejus*.

magna loqueris, & quaſi unum de victoribus eſſe te credens, in fratris ridebis anguſtia. Neque in die vaſtitatis & ruinæ populi mei, tu per portam Jeruſalem gloriabundus incedes. Et ideo iſta non facies, quia & tu ſimilia patieris. Aliter quando captivum videris diverſis perſequutionibus fratrem tuum, & abduci vinctum de Eccleſiæ fide, nec civitatem ſuam, ſed peregrina quæque ſectari, nequaquam lætaberis, quia & tu ſimilia patieris. Lætabaris enim quando capiebatur Jacob, & ſuper filios Juda, quos diſcipulos Chriſti intelligimus, exultabas in die perditionis eorum. Significatur autem, quod anima in meditullio vitiorum atque virtutum poſita ſit, & poſſit in utramque partem per horarum momenta converti. *Nequaquam*, inquit, *magnificabis os tuum in die anguſtiæ*. Quod ſecundum duplicem ſenſum accipere debemus: corporalis, in perſequutionibus & in peccatis: ſpiritualis anguſtiæ, quum anima hoſtibus vitiiſque capta, [a] ducta fuerit in Babylonem. *Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum:* quando enim aut negatio nos oppreſſerit, aut voluptas, & rigorem priſtinum infelix conſcientia non ſervaverit, tunc facile ad contraria dogmata labimur, blandientia errori noſtro, & non curantia vulnus, ſed palpantia. Solatium miſeriæ eſt, quamvis perditum, habere quod ſperet.

Anima in medio virtutum poſita.

V.13.14. *Neque deſpicies & tu in malis ejus in die vaſtitatis illius, & non emitteris adverſum exercitum ejus in die vaſtitatis illius. Neque ſtabis in exitibus ut interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos ejus in die tribulationis.* LXX. *Et non deſpicies etiam tu congregationem [b] eorum in die perditionis eorum: neque apponeris fortitudini eorum in die perditionis eorum: neque ſtabis in egreſſibus eorum, ut interficias eos qui ſalvi fuerint ex eis. neque concludes fugitivos eorum in die tribulationis.* Quum ipſe captus fueris, & Babylonio vaſtante deletus, inter cætera quæ feciſti, ne hæc facias quæ ſequuntur: Non deſpicies, neque contemnes fratrem tuum Jacob in die vaſtitatis illius: neque apponeris ad exercitum Babyloniorum, ſive non emitteris adverſum exercitum Juda, quando ſuperatus ab adverſariis terga verterit. Quumque ceperint fugere per notas ſibi vias, & diverticula, & calles ad ſolitudinem perferentes, non ſtabis in bivio, nec venientes exſpectabis in compitis, ut interficias eos qui fuerint liberati, alioſque comprehenſos recludas: & vel ipſe capias, vel captivitati hoſtium ſerves. Hæc juxta hiſtoriam diximus: debemus enim breviter manifeſtiora carpentes, ad ea quæ obſcura ſunt pergere. Quis hæreticorum non deſpicit Eccleſiaſticos? Quis non exultat in malis eorum, ſi quando propter peccata populi perſequutioni traditi fuerint, & multi vel infirma fide, vel ſupra petroſa ſeminati, in negationem corruerint, videas illos exultare, gaudere, noſtram ruinam, ſuam putare victoriam: intantum, ut jungantur gentibus, & perſequutio ſævior, vel ex Judæis, vel ex his fiat, qui fratres noſtros eſſe ſe ſimulant, & * eodem conſentur nomine. Quumque aliquis, vel fuga, vel pœnitentia elapſus fuerit, ſtant in diverticulis, & proponunt ſophiſmata, & teſtimonia, quaſi de Scripturis proferunt: ut laſſis atque confectis, conſuta offerant cervicalia, & ponant ea ſub omni cubito manus. Atque ita fit, ut qui forſitan perſequutionem, aut virtute ſuperarint, aut timore effugerint, decepti pravis dogmatibus, rurſum in carcere teneantur errorum, & multo fiat pejor iſta tribulatio, quam fuit ex gentibus; facilius enim ab ethnicis captum liberes, quam hæreticorum præſtigiis irretitum.

Contra hæreticorum voluptatem

* al. eorum.

Quoniam juxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes: ſicut feciſti, fiet tibi. Retributionem tuam convertet in caput tuum. Quomodo enim bibiſti ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes jugiter: & bibent; & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint. LXX. *Quia juxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes. ſicut feciſti, * fiet tibi. Retributio tua reddetur in caput tuum. Quia quomodo bibiſti ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes vinum: bibent & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint.* Hæc autem, o Idumæa, ideo facere ceſſabis, quia veniet ſuper te ultio Domini. Si enim juxta Jeremiam, V.15.16.

* al. fecerit

[a] Emendant noſtri poſt Victorium mſſ. Inconſulte Martianæus retinuit corruptam Eraſmi lectionem, *capta fuerit, & ducitur in Babylonem.*

[b] Pro *rorum*, quæ vox tertio recurrit infra, Palatin. mſſ. *ejus* habent minori numero. Mox voces, *ex eis*, neſciunt: denique in fine addunt *ejus*, Græco ſingulis in locis diſſentiente.

Jer. 25. miam, quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes biberunt: tu quasi innocens relinqueris: non eris innocens, sed [a] bibens bibes. Porro quod ait: *Juxta est dies Domini super omnes gentes*, legamus * eundem Jeremiam, & videbimus calicem Domini cunctis gentibus propinatum. Unde dicitur in eodem: *Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnes gentes*. Universas quippe nationes usque ad Propontidem, Scithicumque mare, & Jonium vel Ægæum, Assyrii Babyloniique tenuerunt. Legamus Herodotum, & Græcas barbarasque historias, & videbimus, quomodo sub Babyloniis, & Assyriis impletum sit hoc quod dicitur: *Juxta est dies Domini super omnes gentes*. Quod autem sequitur: *Sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum*, hic est sensus, quem in Psalmo legimus: *Memento, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem dicentium: exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea*. Unde & contra Babylonem imprecatur Propheta: *Filia Babylonis misera: beatus qui retribuet tibi retributionem [b] tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit & allidet parvulos * tuos ad petram*. Sicut enim super montem sanctum meum Sion bibisti cum Babyloniis, atque lætatus es: sic omnes gentes quas tecum habebat Babylonius in præsidio, conversæ contra te bibent: & lætabuntur. Et non solum bibent: sed ita te absorbebunt, ut sint Idumæi quasi non sint: vel certe ipsæ gentes, quum te absorbuerint absorbebuntur a Medis, & hoc circulo vindicta procedet, ut tu Israelem, te Babylonius, Babylonium Medus, ac Persa consumat. Sequamur interpretationis ordinem. Juxta est, o hæretice, dies Domini super omnes gentes: prope est tempus judicii in quo omnes judicandæ sunt nationes. Sicut fecisti contra Ecclesiasticos, convertetur in caput tuum dolor tuus, & in verticem tuum iniquitas tua descendet. Quomodo enim in nece eorum lætatus es, conviviumque celebrasti, & in monte sancto meo, hoc est, Ecclesia, bibisti non meum calicem, sed diaboli: de quo & in Abacuc dicitur: *Væ qui potat proximum suum subversione turbida*: ita universæ gentes, vel fortitudines contrariæ suppliciis delegatæ, vel adversariæ quæque virtutes, bibent & absorbebunt sanguinem tuum, & ad extremum in cunctos veniente cruciatu, ipsæ quoque erunt quasi non sint. Qui enim perit ei qui est, & qui dicit ad Moysen: *Qui est misit me ad vos*, secundum regulam Scripturarum, non esse dicitur. Unde & in Esther legimus: *Ne tradas, Domine, regnum tuum his qui non sunt*. Possumus hunc locum & aliter interpretari: Quia lætati estis in ruina servorum meorum, eadem persequutio contra vos quoque veniet, & patiemini quæquumque fecistis. Et sicut lætati estis adversum populum meum cum gentibus reliquis: ita omnes gentes lætabuntur contra vos, & devorabunt & bibent, & persequutione simili conterent.

Marginalia: a; * al. juxta; Psal. 136, 7. & seqq.; b; * al. suos.; Ordo & circulus vindictæ Domini.; Abac. 2, 15.; Exod. 3. 14. Regula Scripturarum.; Esth. 14. 11.

℣. 17. 18. *In monte autem Sion erit salvatio, & erit sanctus & possidebit domus Jacob eos, qui se * possederunt. Et erit domus Jacob ignis, & domus Joseph flamma, & domus Esau stipula: & succendentur in eis, & devorabunt eos, & non erunt reliquæ domus Esau: quia Dominus loquutus est*. LXX. *In montem Sion erit salvatio; & erit sanctum, & possidebit domus Jacob eos qui se possederant. Et erit domus Jacob ignis, & domus Joseph flamma, domus autem Esau stipula, & succendentur in eos, & devorabunt illos, & non erit frumentarius domui Esau, quia Dominus loquutus est*. Idumæa subversa, & ab inimicis gentibus, cum quibus prius contra Jacob fœdus inierat, devorata, in monte Sion erunt reliquiæ eritque salvatio, & erit sanctus, hoc est, vel ipse Dominus revertetur ad Templum, quod propter peccata dimiserat, vel erit absolute sanctum, id est, Sanctum sanctorum. Et possidebit domus Jacob sub Zorobabel, & Esdra, & Neemia eos qui se hæreditate possederant. Et erit domus Jacob, id est, Juda, ignis, & domus Joseph, id est, decem tribuum, flamma. De Joseph quippe natus est Ephraim, ex qua tribu Samariæ imperium fuit; domus autem Esau, id est, Idumæorum, qui tam sævi & crudeles exstiterant contra fratrem suum, vertetur in stipulam. Et quomodo ignis & flamma cito stipulam devorat: sic duo regna in unius sibi virgæ juxta Eze-

* Vulg. possederant.

[a] Palatini duo mss. *sed quasi bibens bibes* &c.
[b] Iidem mss. heic *tuam*, mox *Sion* nomen, deinque inferius voces, *in præsidio*, tacent: legunt vero *Babylonius rex, conversa* &c.

Ezech. 17. Ezechiel copulam fœderata, vastabunt A Idumæam & devorabunt eam, & non erit residuus ex populo, qui possit eversionem adversariorum vicinis gentibus nuntiare. Hoc [a] est enim quod LXX. transtulerunt πυροφόρον, quem nos in *Frumentarium* vertimus, juxta antiqui sermonis eloquium; eos enim quos nunc Agentes in rebus, vel Veredarios appellant, Veteres *Frumentarios* nominabant. (Agentes in rebus & Veredarii.) Sed melius est, ut ipsum sequamur Hebraicum, id est, SARID (שריד), quod B interpretatur vel *reliquus*, juxta Aquilam, vel *effugiens*, juxta Symmachum, vel secundum Theodotionem, & Quintam Editionem, *residuus*. Hæc autem omnia fient, quia Dominus loquutus est, & illius jussisse, fecisse est. (Domini jussisse, fecisse est.) Aliter: Destructis carnis operibus, & terreno imperio desolato, erit in Ecclesia salvatio eorum qui a matre non exierint. Et in ipsa morabitur sanctus, de quo in Isaia dicitur (*Isai.* 6. 3.): *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth*, C quia & qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes. Et possidebit domus supplantatoris Jacob eos qui se hæreditate possederant, de persecutoribus faciens Christianos, & ipsos Idumæos in Ecclesiæ fidem recipiens: domus autem Esau vertetur in stipulam. Et quomodo ignis viciniam culmus non valet sustinere: ita disputationem Jacob, quæ [b] ignita est sermone Domini: *Eloquia enim Domini igne examinata* (*Psal.* 17. 31.), D & flammam Joseph (*Genes.* 37.), qui interpretatur *augmentum*, & qui a fratribus venditus, populum pavit in Ægypto, domus Esau sustinere non poterit: sed ad primam congressionem sophismata eorum vertentur in nihilum. Et devorabuntur in salutem suam, juxta illud quod in benedictione Isaac dicitur ad Esau: *Sed dominum tuum illum feci: & omnes fratres tuos subjeci ei servos: fratrique tuo servies.* (*Gen.* 27. 37.) Et non erunt reliquiæ domus Esau, quando omnia Christo genuflectent cælestium & terrestrium, & infernorum, & subjicientur ei universa, ut sit Deus omnia in omnibus. (*Philip.* 2.) Quia vero Esau super fundamentum Christi vitio suo exstruxerat fœnum, ligna & stipulam (1. *Cor.* 3.): idcirco domus & Jacob & Joseph in ignem vertetur & flammam, imitans Dominum suum, qui dicit: *Ego sum Deus ignis consumens* (*Deut.* 4. 24.), ut devoratis paleis peccatorum, frumentum purum in horrea congregetur. Cuncta quæ diximus, & quæ dicturi sumus, Judæi sibi futuro tempore pollicentur, quando pro Christo recipient Antichristum, impleta prophetia Domini Salvatoris: *Ego veni in nomine Patris mei, & non suscepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum recipietis.* (*Joan.* 5. 43.) Et quidquid contra Idumæam interpretati sumus, illi adversus Romanum regnum somniant: quod nos dicimus, aut juxta historiam sub Zorobabel esse jam factum, aut certe juxta Prophetiam, & mysticos intellectus quotidie in Ecclesia fieri, & in regno animæ adversus carnem, in unoquoque compleri. Frumentarium autem secundum Tropologiam desinere esse dicimus in hæreticis, quando nullus fuerit qui apud eos granum tritici, quod in terra mortuum est, & panem de cælis habere se jactet. Sunt qui non πυροφόρον, id est, *Frumentarium*: sed πυρφόρον, hoc est, *qui gestare possit igniculum*, a Septuaginta translatum putent. Acquiescentes igitur diversis interpretationibus, dicemus juxta Tropologiam, non solum Frumentarium cessaturum apud hæreticos: (2. *Cor.* 1.)

[a] Post Victorium ex Florentiæ, Brixiæque codicibus verbum *est* restituimus, cujus defectu in Erasmi ac Martianæi editionibus sensus laborabat. Alii codices æque bene, *Hoc enim quod LXX. transtulerunt, πυροφόρον, nos in frumentarium* &c. Jam vero quod ait S. Doctor juxta antiqui sermonis eloquium appellatos a se Frumentarios, qui tunc Agentes in rebus, vel Veredarii dicerentur, eruditos viros, atque inprimis Salmasium movet. Fatentur enim, Frumentariorum in ordinaria militia sub Imperatoribus nomen exstitisse atque officium, fuisseque eos milites, quibusque Legionibus certo numero adscriptos, qui rei vehiculariæ præessent, frumentum militare & annonam importandam curarent in horrea militaria, atque inde in castra, vectigales quoque exigerent, compellerentque ad solvendum provinciales: quod postea munus Agentium in rebus & Veredariorum fuit, quod ex Lege cod. Theodosiani tit. de Exactionibus liquet. Verum non eo sensu πυροφόρους a Græcis appellatos contendunt, eosque non ἀπὸ τοῦ πυροῦ, hoc est, *a frumento*; sed ἀπὸ τοῦ πυρὸς, hoc est, *igne* ferendo nomen traxisse: rectius adeo & frequentius, quod infra Hieronymus ipse adnotat, πυρφόρους scribi, quam πυροφόρους. Ad hæc, quod πυροφόρῳ respondet, Hebraicum *Sarid* interpretari ab Antiquis, Hieronymo teste, *reliquum, effugientem, residuum*: sicque a Græcis vulgo dici de magna clade: οὐδὲ πυρφόρος ἐλείφθη, *neque unus reliquus fuit*, sive juxta sensum, *neque nuntius remansit*. Ut vero cunque se res habeat de Græca nominis etymologia, quam nec ipse urget Hieronymus, quin immo inferius juxta eos, qui πυρφόρον legunt, ab igniculo gestando explicat: nihil certe vetat, Frumentarium eo dici Latine intellectu, qui propius ad veterum sensum Interpretum accedat, ut videlicet, *reliquum, effugientem, nuntium* sonet, aut quid simile. Etenim, quod Grammaticorum testimonium laudat ipse Salmasius, ἐχρῶντο κατὰ τὸ παλαιὸν ἐν τοῖς πολέμοις ἀντὶ σαλπιγκτῶν τοῖς πυρφόροις, *Veteres in bello pro tubicine utebantur Frumentario, seu Veredario*, inviolabiles cum essent id genus milites, nec ab hoste læderentur, ut hodienum usuvenit, de magna internecione dictum accipias, ne Frumentarium quidem fuisse relictum, sive nec eum fuisse residuum, cui ab hostibus parcebatur.

[b] Duo Palatin. mss. *quæ signata est sermone* &c.

cos: ſed & eum qui lucem Chriſti habere ſe ſimulat. Etenim ipſe Satanas transfiguratur in Angelum lucis.

V. 19. *Et hæreditabunt hi qui ad Auſtrum ſunt, montem Eſau: & qui in campeſtribus, Philiſthiim: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Benjamin poſſidebit Galaad.* LXX. *Et poſsidebunt qui in Nageb, montem Eſau: & qui in Sephela, alienigenas, & poſsidebunt montem Ephraim, & campum Samariæ, & Benjamin, & Galaad.* Reverſo in regnum ſuum Juda, qui habitavit in Meridie, & poſſedit cunctam regionem, juxta diviſionem Jeſu filii Nave, quæ vergit ad ſcorpionem, id eſt, [a] ad omnem Acrabitthenam, hi qui prius terminis arctabantur anguſtis, poſſidebunt montem Eſau, id eſt, montes Seir, & montana quæ Edom ante poſſederat. Qui autem habitabant in Sephela, id eſt, in campeſtribus, Liddam & Emmaus, Dioſpolim ſcilicet, Nicopolimque ſignificans, poſſidebunt Palæſtinos, quinque urbes Palæſtinorum, Gazam, Aſcalonem, Azotum, Accaron, Geth, vel omnem illam plagam quæ juxta Actus Apoſtolorum Saronas appellatur. Alii vero putant eam Sephelam, id eſt, campeſtrem regionem, quæ circa Eleutheropolim eſt, repromitti: quod ad Rhinocoruram, & ad mare uſque tendenda ſit, id eſt, de tribu Juda non ſolum Eleutheropolim teneant, ſed uſque ad maritima perveniant & Philiſthiim ſuo imperio ſubjugent, quos prius non habuerant ſubjugatos. Dilatabitur quoque terminus filiorum Juda uſque ad Ephraim, ubi nunc Neapolis eſt, & uſque ad regionem Samariæ, ubi Sebaſte condita eſt. Benjamin autem cujus ſtatim ab Jeruſalem, contra ſeptentrionem termini dilatantur, cunctam poſſidebit Arabiam, quæ prius vocabatur Galaad, & nunc * Geraſa nuncupatur. Juxta Septuaginta autem & montem Ephraim, & campos Samariæ, & Benjamin, & Galaad, hi qui fuerint in Meridie poſſidebunt: hoc utrum factum ſit, Deus viderit; poteſt enim ex parte per annos quingentos uſque ad adventum Chriſti eſſe completum: quod ſicut [b] certiſſime ſcio, quotidie completur in nobis, & in regno Eccleſiæ confirmatur. Hi enim qui habitant in Meridie, id eſt, in Nageb, & in vero ſunt lumine, & qui tenent campeſtria & humilia, id eſt, diſcipuli ejus, quibus dicit: *Diſcite a me quia mitis ſum, & humilis corde*, poſſidebunt montem Eſau & Philiſthiim: quos poſſumus propter ſuperbiam dogmatum, & eloquentiam ſæcularem in Ethnicorum perſona accipere. Ut in monte ſint magiſtri, in Philiſthiim & alienigenis diſcipuli, qui magiſtrorum auctoritate ducuntur. Et non ſolum montem Eſau, & alienigenas, ſed regionem quoque Ephraim & Samariæ poſſidebunt. Ephraim & Samariam crebro in Oſee legimus, & in hæreſibus, quæ ſub nomine Chriſtiano Eccleſiam dividunt, interpretati ſumus. Et ibi enim ſperatur ubertas, & ibi cuſtodiam fidei repromittunt. Porro Benjamin, *filius dexteræ*, atque virtutis, ubi Templum Dei eſt, poſſidebit *Galaad*, quæ interpretatur *tranſmigratio teſtimonii*, Iſraelem carneum ſignificans: ab illis enim ad nos teſtimonium Domini commmigravit. Juxta Septuaginta autem & ipſum Benjamin, & Galaad, hi qui fuerint in Meridie, poſſidebunt.

Mat. 11. 24.

* al. Gerara

V. 20. & 21. *Et tranſmigratio exercitus ejus filiorum Iſrael: omnia Chananæorum uſque ad * Sareptham. Et tranſmigratio Jeruſalem, quæ in boſphoro eſt, poſsidebit civitates auſtri. Et aſcendent ſalvatores in monte Sion, judicare montem Eſau: & erit Domino regnum.* LXX. *Et tranſmigrationis principium iſtud filiis Iſrael: terra Chananæorum uſque Sareptham, & tranſmigratio Jeruſalem uſque Euphrathem, poſsidebunt civitates Nageb. Et aſcendent qui ſalvi fuerant de monte Sion: ut puniant montem Eſau, & erit Domino regnum.* Multum in hoc loco translatio noſtra diſcrepat ab Editione Vulgata: unde debemus in expoſitione hiſtoriæ Hebraicam veritatem ſequi. Qui de Babylone juxta volumen Eſdræ & Neemiæ reverſi fuerant in Judæam, [c] recte tranſmigratio vocabuntur. Totus ille exercitus filiorum Iſrael ad Meridiem quidem, & ad Occidentem, & ad Septentrionem poſsidebunt Idumæos, & Pa-

* al. Saraptam.

In expoſitione Hiſtoriæ veritas Hebraica ſequenda.

[a] Palatin. mſſ. *ad ſcorpion, ideſt, omnem Acrabitte. Nam hi* &c. quamquam in altero vox *Acrabitte* expungitur, pro qua *Arabia* ſubrogatur ad marginem. Victorius, quem ſequimur, concinniori certe ſenſu, *nam*, voce ſupervacanea ſublata, una ſerie nectit.

[b] Iidem mſſ. *quod certiſſime ſcio quotidie, quia completur* &c.

[c] Iterum mſſ. Palatini, *recte filii tranſmigrationis vocabantur*: & paulo poſt *poſſederunt*, pro *poſſidebunt*.

& Palæstinos, & montem Ephraim, & Samariam. Benjamin quoque quia confinis est solitudini, specialiter obtinebit Galaad. Contra Orientem vero cuncta quæ in terra Chananæorum sunt, imperabunt usque ad Sarepthām Sidoniorum, ubi quondam Eliam pavit vidua. (4. Reg. 7.) Porro hi qui de ipsa Jerusalem metropoli civitate translati fuerant in Sapharad, quod nos in *bosphorum* vertimus, possidebunt civitates Austri, quæ sunt in tribu Juda: reversi enim in urbem suam, ea quæ urbi vicina sunt obtinebunt. Quumque hæc expleta fuerint, sicut in Judicum libro, mittebat Dominus salvatores qui populum de captivitate salvarent: sic ascendent, & venient in montem Sion, ut judicent atque discernant, quasi subjectum, & servientem sibi montem Esau, hoc est, Idumæos: subjugatisque omnibus, erit Domino regnum. Ubi nos posuimus *bosphorum*, in Hebraico habet SAPHARAD (ספרד): quod nescio cur Septuaginta Ephratha transferre voluerint, quum & Aquila, & Symmachus, & Theodotio cum Hebraica veritate concordent. (* al. potuerint.) Nos autem ab Hebræo, qui nos in Scripturis sanctis erudivit, didicimus bosphorum sic vocari: (Hebræus Hieronymi præceptor.) & quasi Judæus, Ista, inquit, est regio, ad quam Hadrianus captivos transtulit. Quando ergo Christus noster venerit, tunc reversura est in Judæam etiam illa captivitas. Possumus autem locum quemlibet regni Babylonis intelligere, quanquam & aliud arbitrer. Nam consuetudinis Prophetarum est, (Consuetudo Prophetarum.) quando loquuntur contra Babylonem, Ammonitas, Moabitas, Philisthiim, & cæteras nationes, multis sermonibus linguæ eorum abuti, & servare idiomata provinciarum. Quia ergo lingua Assyriorum *terminus*, qui Hebraice vocatur GEBUL, dicitur [a] SAPHARAD (גבול ספרד), hunc sensum esse conjicio: Transmigratio Jerusalem, quæ in cunctis terminis regionibusque divisa est, urbes Austri, id est, tribus suæ recipiet. Pro eo autem quod nos interpretati sumus, *& ascendent salvatores*, [b] ac Septuaginta tran-

A stulerunt, *hi qui salvi fuerint*, in Hebræo scriptum est, MOSIM (מושעים): qui non ut Aquila, & Septuaginta, & Theodotio passive σεσωσμένοι, vel ἀνασωζόμενοι: sed juxta Symmachum σώζοντες, id est, active *salvatores* intelligendi sunt. Siquidem σεσωσμένοι, id est, *salvati*, [c] PHELETIM (פליטים) Hebræo sermone dicuntur. Quia juxta historiam, ut potuimus, interpretati sumus, & inter confragosos scopulos nostram naviculam reximus: spiri-
B tualis intelligentiæ vela pandamus, ut flante Domino, & sua referante mysteria, læti perveniamus ad portum. Eo tempore quo Benjamin * possederat Galaad, (* al. possiderit.) transmigratio exercitus filiorum Israel, vel certe principium transmigrationis carnei quondam Israel, istud erit, ut ad Chananæorum terram perveniat, & propheticus sermo qui fame periclitabatur in Judæa, exsiccato vellere Israel, ad gentium [d] rorem
C transeat: ibique pascatur, & pascat, dum & recipitur a credentibus, & pascit ipse credentes. *Sareptha*, vel ex duobus compositum est, & interpretatur *angustia panis*: vel unum verbum est, & transfertur in *incendium*. Chanaan vero in σάλον, id est, *motum* vertitur: aut certe *negotiator* & *humilis* appellatur. Igitur transmigratio filiorum Israel, quando occidentem dimiserint literam, & ad spiritum venerint vivi-
D ficantem, movebit cuncta quæ Legis sunt. Negotiabitur de multis margaritis unam pretiosissimam margaritam, & deposita Judæorum superbia, humilitatem sectabitur Christianam, & illuc usque perveniet, ubi antea fuit tribulatio panis, & mulier vidua a suo conditore deserta pupillum filium vix alebat, [e] & ubi universa illius peccata, & vitia concrementur. (3. Reg. 17.) Captivitas autem sive transmigratio Jerusalem,
E ubi quondam erat visio pacis, & quæ nunc in toto orbe dispersa est, possidebit civitates austri, id est, Ecclesias veri & perfecti luminis, dicetque cum sponsa pœnitens: *Ubi pascis, ubi cubas in meridie?* (Cant. 1. 6.) Et cum Joseph in antiquam germanitatem recepta, inebriabitur sanguine pastoris, & principis. Quod si jux-

[a] Notatum Criticis viris, *Sephar*, non *Sepharad* appellari *terminum* Assyriorum lingua: tametsi nec id proprie; nam Grammatici exponunt dicentes, esse terram populorum, quæ vicina sit terræ Israel: interdum autem aliter explicant, ut cum dicunt esse civitatem vicinam mari, idest maritimam. In Josue littus maris exponitur ab Interprete Chaldæo, *Sephar iamma*. Drusius adeo Hieronymum hallucinationis accusat ob vocis utriusque similitudinem.

[b] Copula, *ac*, deerat: quæ sequuntur interpunctionis laborabant vitio. Pro *Mosim* Palatini mss. cum duplici *i* legunt, *Mosiim*, quod non improbo.

[c] Iidem mss. fortasse rectius *Flettim*.

[d] Pro *rorem*, quam vocem, cogente recto sensu, ex mss. substituimus, hactenus obtinuit *rura*. Verum nihil hic erat vox istæc, nec velleri Judæorum exsiccato opponebatur, quæ caussa fuit, ut locum emendare non dubitaremus.

[e] Alii editi libri. *ut universa*.

si juxta Septuaginta Ephratha legimus, nulli dubium est, quin Christi intelligatur fides. Ephratha enim interpretatur καρποφορία, id est, *ubertas*, & δυώνυμος est, appellaturque Bethleem, in qua ortus est cælestis panis. His autem ita gestis, ascendent salvatores vel qui salvati fuerint de reliquiis populi Judaici in montem Sion, ut judicent, & ulciscantur montem Esau. Quomodo lumen Dominus lucem appellat Apostolos suos, & dicit: *Vos estis lux mundi*: & ipsa petra Petro donavit, ut petra sit: pastor quoque bonus illis pastorum largitus est nomina: & quodquumque dicitur de eo, servis tribuit ut dicantur: sic ipse Salvator Apostolos suos mundi esse voluit salvatores, qui ascendere speculam montis Ecclesiæ, & deponentes superbiam Judaicam, universorumque montium, * qui adversum scientiam Dei erigebantur, regnum Domino paraverunt.

Ephratha dicitur & Bethleem.

Matt. 5. 14

Christus nomina sua communia voluit esse Apostolis.

* al. *quæ*.

Hæc ad duas lucubratiunculas Veterum auctoritatem sequutus, & maxime expositionem Hebraicam propero sermone dictavi, aperuique os meum; sed nescio an illud Christus impleverit. Unde sapiens lector sensuum magis debet consequentiam quærere, quam eloquii venustatem. Neque enim ea [a] lenitate, & compositione verborum dictamus, ut scribimus. Aliud est, mi Pammachi, sæpe stilum vertere, & quæ memoria digna sunt scribere; aliud notariorum articulis præparatis, pudore reticendi, dictare quodquumque in buccam venerit. In hoc Propheta, & adolescentuli lusimus, & senes præsumsimus. Qui veriora & meliora dixerit, in illius sententiam transgredere.

Veterum auctoritatem sequutus est.

Modestia Hieronymi.

[a] MSS. duo, & Victorius, *levitate*: malim utique cum diphthongo *lævitate*; idest, nitore &c.

Finit Explanatio in Abdiam Prophetam.

INCIPIT
COMMENTARIORUM SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN JONAM PROPHETAM

PRÆFATIO.

TRIENNIUM *a* circiter fluxit, postquam quinque Prophetas interpretatus sum, Michæam, Naum, Abacuc, Sophoniam, Aggæum; & alio opere detentus, non potui implere quod ceperam: scripsi enim Librum de Illustribus Viris, & Adversum Jovinianum duo volumina: Apologeticum quoque, & De Optimo genere interpretandi ad Pammachium: & Ad Nepotianum, vel De Nepotiano duos libros, & alia quæ enumerare longum est. Igitur tanto post tempore, quasi quodam postliminio a Jona interpretandi sumens principium, obsecro ut qui typus est Salvatoris, & tribus diebus ac noctibus in ventre ceti moratus, præfiguravit Domini resurrectionem, nobis quoque fervorem pristinum tribuat, ut Sancti ad nos Spiritus mereamur adventum. Si enim *Jonas* interpretatur *columba*, columba autem refertur ad Spiritum Sanctum: nos quoque columbam, * ex adventu ad nos interpretemur columbæ. Scio veteres Ecclesiasticos tam Græcos quam Latinos super hoc libro multa dixisse, & tantis quæstionibus, non tam aperuisse, quam obscurasse sententias; ut ipsa interpretatio eorum opus habeat interpretatione, & multo incertior lector recedat, quam fuerat antequam legeret. Nec hoc dico, quo magnis ingeniis detraham, & alios mea laude suggillem; sed quod commentatoris officium sit, ut quæ obscura sunt, breviter aperteque dilucidet, & non tam disertitudinem ostentet suam, quam sensum ejus quem exponit, edisserat. Quærimus igitur, Jonas Propheta, excepto volumine suo, &

* al. *& adventum*.

Interpretatio Antiquorum indigens alia interpretatione.

a Sollicitat hunc locum Tillemontius ex præconcepta opinione, quod Epitaphium Nepotiani, ex his quæ infra laudatur, Opusculis, anno ut minimum 396. sit adscribendum: vultque adeo *quadriennium*, pro *triennio* legi. Nobis, nequid temere mutetur, optime illud quoque infra ejus triennii spatium concludi, abunde satis ostendimus in Notis Chronologicis Epistolæ LX. priori Tomo præfixis.

& * Evangeliis, hoc est, Domini de eo testimonio, ut alibi in Scripturis sanctis lectus sit? Et ni fallor in Regum volumine de eo ita scriptum est. *Anno quintodecimo Amasiæ filii Joas, regis Juda, regnavit Jeroboam filius Joas regis Israel in Samaria quadraginta annis & uno. Fecitque malum coram Domino, & non recessit ab universis peccatis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel. Ipse convertit fines Israel in Samaria ab introitu Emath, usque ad mare solitudinis, juxta verbum Domini Dei Israel, quod loquutus est in manu servi sui Jonæ, filii Amathi Prophetæ, qui fuit de Geth, quæ est in Opher*. Tradunt autem Hebræi hunc esse filium viduæ * Sareptanæ, quem Elias Propheta mortuum suscitavit, matre postea dicente ad eum: *Nunc cognovi quia vir Dei es tu: & verbum Dei in ore tuo est * veritas*; & ob hanc caussam etiam ipsum puerum sic vocatum. *Amathi* enim in nostra lingua *veritatem* sonat: & ex eo quod verum Elias loquutus est, ille qui suscitatus est, filius esse dicitur veritatis. Porro Geth in secundo * Saphorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæsaræa euntibus Tyberiadem haud grandis est viculus, ubi & sepulchrum ejus ostenditur. Quamquam alii juxta Diospolim, id est, Liddam, eum & natum & conditum velint: non intelligentes hoc quod additur, *Opher*, ad distinctionem aliarum Geth urbium pertinere, quæ juxta Eleutheropolim, sive Diospolim, hodie quoque monstrantur. Liber quoque Tobiæ, licet non habeatur in Canone, tamen quia usurpatur ab Ecclesiasticis viris, tale quid memorat, dicente Tobia ad filium suum: *Fili, ecce senui, & in eo sum, ut revertar de vita mea: Tolle filios tuos, & vade in Mediam, fili: scio enim quæ loquutus est Jonas Propheta de Ninive, quoniam subvertetur*. Et revera quantum ad historias tam Hebræas quam Græcas pertinet, & maxime Herodotum, legimus Niniven, regnante apud Hebræos Josia, & Astyage rege Medorum, fuisse subversam. Ex quo intelligimus primo tempore ad Jonæ prædicationem, acta pœnitentia, Ninivitas veniam consequutos: postea vero in pristinis vitiis perseverantes, Dei in se provocasse sententiam. Traduntque Hebræi, Osee, & Amos, & Isaiam ac Jonam iisdem prophetasse temporibus. Hoc quantum ad historiæ pertinet fundamenta. Cæterum non ignoramus, [a] Chromati Papa venerabilis, sudoris esse vel maximi totum Prophetam referre ad intelligentiam Salvatoris: videlicet quod fugerit, quod dormierit, quod præcipitatus in mare sit, quod susceptus a ceto, quod ejectus in littus pœnitentiam prædicarit,

* al. Evangelis.
4. Reg. 14. 25. & seqq.
* al. Sareptena.
* al. veritatis.
Geth haud grandis viculus.
* al. Sapphirim.
Liber Tobiæ non habebat in Canone.
Tobia 14.

quod

[a] Quanquam minime diffiteatur, Martianæus, hanc librorum esse omnium lectionem, falsam tamen librariorum culpa pronuntiare non dubitat, quod ex Hieronymi mox recitando testimonio in Amos huncce Commentarium videatur ipse Pammachio, non Chromatio inscripsisse. Et *Chromatii* quidem nomen exscriptorum lapsu pro illo *Pammachii* substitui potuisse, non inficior, sed quod evincit minime substitutum, illud est *Papa venerabilis* quod optime quidem de Chromatio Aquilejensi Episcopo, minime vero de Pammmachio dicere potuisset. Cum itaque in illa Præfat. lib. 3. Comment. in Amos ad Pammachium ait S. Doctor, *post longi temporis silentium Abdiam, & Jonam tibi imperanti edisserui*, vel Abdiam tantum respicere putandus est, quem Pammachio inscripsit; vel si Jonam quoque, hunc tamen ejus nutu explanatum significat, non etiam nomini dedicatum. Prior nobis opinio magis arridet, quandoquidem alia id genus loquutionum apud Hieronymum exempla non desunt, ubi plura simul enumerans, proprie unum aliquod respicit, ut cum de Eusebio loquens in Apolog. libro primo contra Rufinum, *Laudavi*, inquit, *Eusebium in Ecclesiastica Historia, in digestione Temporum, in Descriptione sanctæ Terræ: & hæc ipsa opuscula in Latinum vertens, meæ linguæ hominibus dedi*. Nihilosecius constat non nisi posteriora duo opuscula, minime vero Ecclesiasticam Historiam, Latine Hieronymum explicasse.

a quod contristatus ob salutem [a] urbis innumeræ, cucurbitæ sit delectatus umbraculo: quod reprehensus a Deo cur majorem curam habuerit herbæ virentis, & extemplo aridæ, quam tantæ hominum multitudinis, & cætera quæ in ipso volumine explanare nitemur: & tamen, ut totum Prophetæ sensum brevi præfatione comprehendam, nullus melior typi sui interpres erit, quam ipse qui inspiravit Prophetas, & futuræ veritatis in servis suis lineas ante signavit. Loquitur ergo ad Judæos sui sermonis incredulos, & b Christum Dei Filium nescientes [b]: *Viri Ninivitæ surgent in judicio* (Mat. XII. 41.) *cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ: & ecce plus quam Jonas hic.* Condemnatur generatio Judæorum, credente mundo: & Ninive agente pœnitentiam, Israel incredulus perit. Illi habent libros, nos librorum Dominum: illi tenent Prophetas, nos intelligentiam Prophetarum: illos occidit litera, (2. Cor. 3.) nos vivificat spiritus: apud illos Barabbas latro dimittitur, (Joan. 18.) nobis Christus Dei Filius solvitur.

(Cap. 1.) *ET factum est verbum Domini ad Jonam, filium Amathi, dicens: Surge, & vade in Niniven civitatem magnam, & prædica in ea; quia ascendit malitia ejus coram me.* Septuaginta, excepto eo quod dixerunt, *ascendit clamor malitiæ ejus ad me*, cætera similiter transtulerunt. In condemnationem Israelis Jonas ad gentes mittitur, quod Ninive agente pœnitentiam, illi in malitia perseverent. Porro quod ait, *ascendit malitia ejus coram me*, sive, *clamor malitiæ* B *ejus ad me*, hoc ipsum est quod in Genesi dicitur: (Gen. 18. 20.) *Clamor Sodomæ & Gomorrhæ multiplicatus est.* Et ad Cain: (Gen. 4. 10.) *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Juxta tropologiam vero Dominus noster, Jonas, hoc est, *columba*, sive *dolens* (utrumque enim interpretatur, vel quia Spiritus Sanctus in specie columbæ descendit, & mansit in eo, vel quia nostris doluit ipse vulneribus, & flevit super Jerusalem, (Luc. 19.) & livore ejus sanati sumus: (Isai. 53.) vere filius veritatis; Deus quippe veritas est) mittitur ad Niniven pulchram, id est, mundum, quo nihil pulchrius oculis * carnis aspicimus. (Joan. 14. * al. carneis.) Unde & apud Græcos ab ornatu nomen accepit [c] κόσμος: (c Mundus ab ornatu nomen accepit) consummatisque operibus singulis, de eo dicit: *Vidit Deus quia bonum est.* (Gen. 1. 12.) Ad Niniven, inquam, civitatem magnam, ut quia Israel audire contemsit, totus gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia ascenderit malitia ejus coram Deo. Quum enim Deus quasi quandam pulcherrimam A domum servituro sibi homini exstruxerit, depravatus est homo propria voluntate, & a pueritia diligenter appositum est ad malum cor ejus: (Gen. 8.) posuitque in cælum os suum, & exstructa turre superbiæ, (Gen. 11.) meretur ad se descendentem Filium Dei, ut per [d] pœnitentiæ ruinam (d) conscendat ad cælum, qui per tumorem * superbiæ non potuit.

Et surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini. (* al. subire.) LXX. similiter. Scit Propheta, Sancto sibi Spiritu suggerente, quod pœnitentia gentium, ruina sit Judæorum. Idcirco amator patriæ suæ, non tam saluti invidet Ninive, quam non vult perire populum suum. Alioquin legerat Moyse rogantem dixisse pro eo: *Si dimittis eis peccatum, dimitte: sin autem non dimittis, & me dele de libro tuo, quem scripsisti*, (Exod. 32. 31. 32.) & ad preces illius servatum Israel, & Moysen de libro non fuisse deletum, quin potius Dominum occasionem accepisse per servum, ut cæteris conservis illius parceret. (Qui perire voluntario aliis, magis meretur vitam.) C Dum enim dicit, *dimitte me*, ostendit se posse retineri. Tale quid & Apostolus loquitur: *Optabam anathema esse pro fratribus meis, qui sunt Israelitæ secundum carnem.* (Rom. 9. 3.) Non quod ipse perire desideret, cui vivere Christus est, & mori lucrum; (Philipp. 1.) sed magis meretur vitam, dum salvare vult cæteros. Præterea videns Jonas comprophetas suos mitti ad oves perditas domus Israel, ut ad D pœnitentiam populum provocarent, Balaam quoque divinum de salute Israelitici populi prophetasse, (Num. 23.) dolet se solum

[a] Al. *gentis innumeræ*. Unus Palatinus, *in umbra* pro *innumeræ*.

[b] Addit idem Palatin. mss. *Dominum*.

[c] Græcum κόσμος, ex mss. post Victorium suffecimus. Mox pro *de eo*, legunt quidam *a Deo*.

[d] Post Victorium ad Brixianorum codicum fidem restituimus, *per pœnitentiæ ruinam*, pro quo Martianæus retinuit, *per pœnitentiam ruinæ*. Turris erectionem S. Doctor superbiæ comparat, ejusque ruinam pœnitentiæ.

Cur Jonas de sua electione doluerit.

lum electum, qui mitteretur ad As- A syrios inimicos Israel, & ad civitatem hostium maximam, ubi idololatria, ubi ignoratio Dei: & quod his majus est, timebat ne per occasionem prædicationis suæ, illis conversis ad pœnitentiam, Israel penitus relinqueretur. Noverat enim eodem spiritu, quo illi gentium præconium credebatur, quod quando nationes credidissent, tunc periret domus Israel, & quod aliquando futurum erat, hoc ne B in suo fieret tempore, verebatur. Unde imitatus Cain Jonas, & recedens a facie Domini, fugere voluit in Tharsis, quam Josephus interpretatur Tharsum Ciliciæ civitatem, [a] prima tamen litera commutata: quantum vero in Paralipomenon libris intelligi datur, quidam locus Indiæ sic vocatur. Porro Hebræi THARSIS, mare dici generaliter autumant secundum illud: *In spiritu vehementi confringes naves Tharsis*, C id est, *maris*. Et in Isaia: *Ululate, naves Tharsis*. Super quo ante annos plurimos in * Epistola quadam ad Marcellam dixisse me memini. Non igitur Propheta ad certum fugere cupiebat locum; sed mare ingrediens, quoquumque pergere festinabat: & magis hoc convenit fugitivo, & timido, non locum fugæ otiose eligere; sed primam occasionem arripere navigandi. Hoc quoque possumus dicere, qui D notum tantum putabat in Judæa Deum, & in Israel magnum nomen ejus, postquam illum sensit in fluctibus, confitetur, & dicit: *Hebræus ego sum, & Dominum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam*: si autem ipse fecit mare & aridam, cur aridam relinquens arbitraris te conditorem maris in mari posse vitare? Simulque instruitur per salutem conversionemque nautarum, etiam tantam multitudinem Ninive simili posse [b] confessione salvari. E De Domino autem & Salvatore nostro possumus dicere, quod dimiserit domum, & patriam suam, & assumta carne, quodammodo de cælestibus fugerit, veneritque in Tharsis, hoc est, in mare istius sæculi, secundum quod alibi dicitur: *Hoc mare magnum & spatiosum, ibi reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, illic naves * pertransibunt. Draco iste quem formasti ad illudendum ei*. Idcirco enim & in passione dicebat: *Pater, si possibile est, transeat calix iste a me*: ne populo conclamante: *Crucifige, crucifige talem*. Et: *Nos non habemus regem nisi Cæsarem*, plenitudo gentium subintraret, & frangerentur rami olivæ, pro quibus oleastri virgulata succrescerent. Tantæque pietatis & amoris fuit in populum pro electione patrum, & repromissione ad Abraam, ut in cruce positus diceret: *Pater, ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt*. Vel certe quoniam *Tharsis* interpretatur *contemplatio gaudii*, veniens ad *Joppen* Propheta, quæ & ipsa *speciosam* sonat, ire festinat ad gaudium, & quietis beatitudine [c] perfrui, totum se tradere theoriæ, melius esse arbitrans pulchritudine & varietate scientiæ perfrui, quam per occasionem salutis gentium cæterarum perire populum, de quo Christus in carne generandus sit.

Genes. 4. — a — תרשיש — Ps. 47. 8. — Isai. 2. 14. — Psal. 75. — b — Ps. 103. 25. & seqq. — * al. perambulabunt. — Luc. 22. 42. — Joan. 19. 15. — Rom. 11. — Ibidem. — Luc. 23. 24. — c

V. 3. *Et descendit in Joppen, & invenit navem euntem in Tharsis: & dedit naulum ejus, & descendit in eam, ut iret cum eis in Tharsis a facie Domini* LXX. *Et ascendit in Joppen, & invenit navem euntem in Tharsis: deditque naulum suum, ascendit in eam, ut navigaret cum eis in Tharsis a facie Domini*. Joppen portum esse Judææ, & in Regnorum [d] & Paralipomenon libris legimus, ad quem Hiram quoque rex Tyri ligna de Libano ratibus transferebat, quæ Jerusalem terreno itinere perveherentur. Hic locus est, in quo usque hodie saxa monstrantur in littore, in quibus Andromeda religata, Persei quondam sit liberata præsidio. Scit eruditus lector historiam; sed & juxta regionis naturam de montanis & arduis ad Joppen & campestria veniens Propheta, recte dicitur descendisse, & invenisse navem funem solventem e littore, & ingredientem mare, deditque naulum

Joppe portus Judææ. d — 2. Paral. 2. — Andromeda liberata a Perseo.

a Palatin. ms. *prima tantum litera*. Cæterum vide quæ in caput Isaiæ 2. hac de re observamus. Epistolam quoque ad Marcellam in nostra recensione 37.

b Victorius pro *confessione*, reponit ex Florentiæ codicibus *conversione*.

c Idem ad Brixiæ codd. *perfruens*.

d Victorius air, Hæc Hiram historia scribitur 3. Reg. 5. & 2. Paral. 2. Verum quod de Joppe mentio fiat in libris Regum, equidem adhuc non inveni. Scribitur tamen de ea in libro Josue, Numeris Ezdra, Machabæis, & Actis Apostolorum. Nihil tamen mutatum, quia cum ibi quoque eadem tractetur historia, non res, sed nomen tantum omissum videtur. Sappho Joppe hodie vocatur: Plinius a Phœnicibus conditam ante terrarum inundationem prodit. Est enim oppidum, a quo portui quoque nomen est inditum Pulchram, speciosamque Hebraice Joppe significat. Hoc enim sonat vox יפה. Vide quæ in Epist. 108. ad Eustochium num. 8. adnotamus.

naulum ejus, sive mercedem navis, id est, subvectionis ejus, juxta Hebraicum, sive *naulum* * *pro se*, ut Septuaginta transtulerunt. *Et descendit in eam*, ut proprie continetur in Hebraico: JERED enim *descendit* dicitur: ut fugitivus sollicite latebras quæreret. Vel *ascendit*, ut scriptum est in Editione Vulgata: ut quoquumque navis pergeret, perveniret: evasisse se putans, si Judæam relinqueret. Sed & Dominus noster in extremo Judææ littore (quod, quia in Judæa erat, appellabatur pulcherrimum) non vult tollere panem filiorum, & dare eum canibus; sed quia venerat ad oves perditas domus Israel, dat vectoribus pretium, ut qui primum suum * sanare vult populum, salvet accolas maris, & inter turbines ac tempestates, id est, passionem suam, crucisque convicia submersus in inferno, salvet eos, quos quasi in navi dormiens negligebat. Prudens rogandus est lector, ne eumdem velit ordinem tropologiæ, quem & historiæ quærere. Nam & Apostolus, Agar & Saram ad duo Testamenta refert: & tamen non omnia quæ in historia illa narrantur, tropologice interpretari possumus. Et ad Ephesios de Adam & Eva disputans, ait: *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una: Sacramentum hoc magnum est: Ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* Numquid totum principium Geneseos, & fabricam mundi, & hominum conditionem ad Christum, & ad Ecclesiam referre possumus, quia hoc testimonio sic abusus est Apostolus? Fac enim hoc quod scriptum est: *Ideo relinquet homo patrem suum*, referamus ad Christum, ut dicamus eum Patrem in cælis reliquisse Deum, ut gentium [a] populus jungeretur Ecclesiæ: hoc quod sequitur, *matrem suam*, quomodo possumus interpretari, nisi forte dicamus reliquisse eum cælestem Jerusalem, quæ est mater Sanctorum, & cætera multo his difficiliora? Illud etiam quod ab eodem Apostolo scribitur: *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus*, nequaquam nos arctat, ut omnem Exodi librum referamus ad Christum.

* al. *suum*
ירד
Matth. 15.
* al. *salvare.*
Matth. 8.
Galat. 4. Non omnia quæ in historia narrantur possunt tropologice interpretari.
Ephes. 5. 31. 32.
a
1. Cor. 10. 4.

A Quid enim possumus dicere? quod hæc petra a Moyse percussa sit, non semel sed bis, quod aquæ fluxerint, & torrentes repleti sint. Num universam loci hujus historiam per hanc occasionem cogemus sub lege allegoriæ? & non potius unusquisque locus secundum historiæ diversitatem, diversam recipiet intelligentiam spiritualem? Igitur sicut hæc testimonia suas interpretationes habent, & nec præcedentia, B nec consequentia eamdem desiderant allegoriam: sic & Jonas Propheta non absque periculo interpretantis, totus referri ad Dominum poterit. Nec ex eo quod in Evangelio dicitur: *Generatio* * *pessima & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus*, C reliqua etiam quæ in hoc Propheta digesta sunt, eodem ordine referuntur ad Christum. Certe ubiquumque absque discrimine hoc fieri potest, nos quoque facere nitemur.

Dominus autem misit ventum magnum in mare, & facta est tempestas magna in mari, & navis periclitabatur conteri. ℣. 4.
LXX. *Et Dominus suscitavit spiritum magnum in mare, & facta est tempestas magna in mari, & navis periclitabatur* D *conteri.* Potest fuga Prophetæ & ad hominis referri in communi personam, qui Dei præcepta contemnens, recessit a facie ejus, & se mundo tradidit, ubi postea malorum tempestate, & totius mundi contra se sæviente naufragio, compulsus est sentire Deum, & reverti ad eum, quem fugerat. Unde intelligimus etiam ea quæ sibi homines æstimant salutaria, Deo * nolente, verti in perniciem, & non solum non prodesse auxilium his, quibus præ- E betur; sed & ipsos qui præbent, pariter conteri. Sicut legimus victam ab Assyriis Ægyptum, quia opitulabatur Israeli contra Domini voluntatem. Periclitatur navis quæ periclitantem susceperat: vento maria concitantur, in tranquillitate tempestas oritur, nihil, Deo adversante, securum est.

Et timuerunt nautæ, & [b] clamaverunt viri ad Deum suum, & miserunt vasa ℣. 5. b
quæ

Exod. 17.
Num. 20.
Matt. 12. 39.
* al. *prava*
Fuga hominis a Deo.
* al. *volente*

a Suffecimus vocem *populus*, quam mutilo sensu Martianæus prætermisit.

b Duo Palatini mss. *& clamaverunt ad Dominum Deum suum.*

quæ erant in navi in mare, ut alleviaretur ab eis. LXX. *Et timuerunt qui navigabant, & clamaverunt unusquisque ad Deum suum, & jactum fecerunt vasorum navis in mare, ut alleviaretur navis.* Arbitrantur navem solito onere prægravari, & non intelligunt totum pondus esse fugitivi Prophetæ. Timent nautæ, clamat unusquisque ad Deum suum, ignorantes veritatem, non ignorant providentiam, & sub errore religionis sciunt aliquid esse venerandum: projiciunt onera in mare, ut magnitudinem fluctuum classis levior transiliret. At contra Israel nec bonis nec malis intelligit Deum, plangente Christo populum, siccos oculos habet.

Non ignoratur providentia Dei, licet ignoretur veritas ejus.

Et Jonas descendit ad interiora navis, & dormiebat sopore gravi. LXX. *Jonas autem descendit in ventrem navis, & dormiebat, & stertebat.* Quantum ad historiam pertinet, Prophetæ mens secura describitur: non tempestate, non periculis conturbatur, eumdem & in tranquillo, & imminente naufragio animum gerens. Denique alii clamant ad deos suos, vasa projiciunt, nititur unusquisque quod potest. Iste tam quietus est & securus, animique tranquilli, ut ad navis interiora descendens, somno placido perfruatur. Sed & hoc dici potest: Conscius erat fugæ & peccati, quo Domini præcepta neglexerat: & tempestatem, ignorantibus cæteris, contra se sævire cernebat: ideo descendit ad interiora navis, & tristis absconditur, ne quasi Dei vindices fluctus adversum se videret intumescere. Quod autem dormit, non securitatis est, sed mœroris. Nam & Apostolos legimus in Domini passione præ tristitiæ magnitudine somno fuisse depressos. Sin autem interpretamur in typo, somnus Prophetæ & gravissimus sopor hominem significat erroris sopore torpentem, cui non suffecerat fugisse a facie Dei, nisi & quadam vecordia mens illius obruta, ignoraret iracundiam Dei, & quasi securus dormiret & profundissimum somnum rauca nare *a* resonaret.

Matth. 26.

V. 6. *Et accessit ad eum gubernator, & dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? Surge, invoca Deum tuum, si forte recogitet Deus de nobis, & non pereamus.* LXX. *Et accessit ad eum proreta, & [b] dixi ei, quid tu stertis? Surge invoca Deum tuum, si quomodo salvos faciat nos Deus, & non pereamus.* Naturale est unumquemque in suo periculo de alio plus sperare: unde gubernator, sive proreta, qui vectores timidos debuerat consolari, cernens discriminis magnitudinem, excitat dormientem, & arguit improvidæ securitatis, commonetque ut ipse quoque pro virili portione deprecetur Deum suum: ut cujus erat commune periculum, communis esset oratio. Porro juxta tropologiam plures sunt, qui cum Jona navigantes, & habentes proprios deos, ad contemplationem gaudii ire festinant. Sed postquam Jonas fuerit sorte deprehensus, & morte illius, mundi sedata tempestas, marique tranquillitas reddita, tunc unus adorabitur Deus, & immolabuntur victimæ spirituales, quas utique juxta literam in mediis fluctibus non habebant.

Et dixit vir ad collegam suum: Venite & mittamus sortes, & sciamus quare hoc malum sit nobis: & miserunt sortes, & cecidit sors super Jonam. LXX. *Et dixit unusquisque ad proximum suum: Venite mittamus sortes, & cognoscamus [c] cujus gratia malitia hæc est super nos: & miserunt sortes, & cecidit sors super Jonam.* Noverant naturam maris, & tanto tempore navigantes sciebant tempestatum ventorumque rationes, & utique si solitos, & quos aliquando experti fuerant, fluctus vidissent consurgere, numquam sorte auctorem naufragii quærerent, & per rem incertam, certum cuperent evitare discrimen. Nec statim debemus sub hoc exemplo sortibus credere, vel illud de Actibus Apostolorum huic testimonio copulare, ubi sorte in Apostolatum Matthias eligitur, quum privilegia singulorum non possint legem facere communem. Sicut enim in condemnationem Balaam asina loquitur, & Pharao, & Nabuchodonosor in judicium sui, somniis futura cognoscunt, & tamen Deum non intelligunt revelantem: Caiphas quoque prophetat ignorans, quod expediret unum perire pro cunctis: ita & hic fugitivus sorte deprehenditur, non viribus sortium,

V. 7. Actor. 1. Num. 22. Gen. 41. Dan. 2. 4. Joan. 11. & 18.

a Alias, *rhonca nare*, & *rhonco nare sonaret*: maluisset Victor. *rhonco naris*: est quippe rhoncus stertentis sonus.
b Palatin. mss. *& dixit ei, quid tu sopore deprimeris? surge* &c.
c Iidem mss. *propter quem malitia hæc est super nos*: cæteris quæ subsequuntur hujus testimonii prætermissis.

tium, & maxime sortibus Ethnicorum, A
sed voluntate ejus, qui sortes regebat
incertas. Quod autem dicitur: *Et cognoscamus propter quem malitia hæc est
super nos*, hic malitiam pro afflictione
& calamitate accipere debemus, secun-
Matt. 6. 34. dum illud: *Sufficit diei malitia sua*. Et
Amos 3. 6. in Amos Propheta: *Si est malitia in civitate quam Dominus non fecerit*. Et in
Isai. 45. 7. Isaia: *Ego Dominus qui facio pacem, & creo mala*. In alio vero loco malitia
* al. veritati. contraria * virtuti intelligitur, juxta quod B
in hoc eodem Propheta supra legimus: *Ascendit clamor malitiæ ejus ad me*.

℣. 8. *Et dixerunt ad eum: Indica nobis, cujus caussa malum istud sit nobis, quod * opus tuum, quæ terra tua, ª & quo vadis, vel ex quo populo es tu?* LXX. *Et dixerunt ad eum: Annuntia nobis cujus gratia hæc malitia est in nobis, quod opus tuum, & unde venis, & quo vadis, & ex qua regione es, & ex quo populo es tu?* Quem sors indicaverat, cogunt C voce propria confiteri, cur tanta tempestas sit, vel quare contra eos Dei ira desæviat: *Indica*, inquiunt, *nobis cujus caussa malum istud sit super nos*: quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiscaris, quo abire festines. Et notanda brevitas, quam admirari in Virgilio solebamus;

* Vulg. addit *est*, a

Æneid. lib. 5.

Juvenes, quæ caussa subegit
Ignotas tentare vias, quo tenditis, inquit: D
Qui genus: unde domo, pacemne huc
fertis, an arma?

Interrogatur persona, regio, iter, civitas: ut ex his cognoscatur & caussa discriminis.

℣. 9. *Et dixit ad eos: Hebræus ego sum, & Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam*. LXX. *Et dixit ad eos: Servus Domini ego sum, & Deum cæli ego colo, qui fecit mare & aridam*. Non dixit Judæus ego sum, quod scissura decem tribuum a duabus populo E nomen imposuit; sed, Hæbræus sum, hoc est περατὴς, *transitor*, sicut & A-
Ps. 38. 13. braam, qui dicere poterat: *Advena sum ego & peregrinus, sicut omnes patres mei*:
de quo in alio Psalmo scribitur: *Tran-*
Ps. 104. 13. *sierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum*. Moyses, *Transeam*,
Exod. 3. 3. inquit, *& videbo visionem hanc magnam*.
Et Dominum Deum cæli ego timeo: non deos quos invocatis, & qui salvare non possunt, sed Deum cæli, qui mare fecit & aridam. Mare, in quo fugio, aridam, de qua fugio. Et eleganter ad distinctionem maris, non terra, sed arida nuncupatur. Et in brevi universitatis factor ostenditur, qui & cæli Dominus est, & terræ, & maris. Quæritur autem, quomodo vere dicere comprobetur: *Dominum Deum cæli ego timeo*, quum ejus præcepta non faciat. Nisi forte respondeamus, quod & peccatores timeant Deum, servorumque sit non diligere, sed timere; quanquam in hoc loco timor pro cultu possit intelligi, juxta sensum eorum qui audiebant, & adhuc ignorabant Deum.

Et timuerunt viri timore magno, & ℣. 10.
*dixerunt ad eum, quid hoc fecisti? * Cognoverunt enim viri quod a facie Domini fugeret, quia indicaverat eis*. LXX. *Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum, quid hoc fecisti? Cognoverunt enim viri quod a facie Domini fugeret, eo quod indicasset eis*. Historiæ ordo præposterus est: quia enim poterat dici, nulla caussa timoris fuit, ex eo quod eis confessus est, dicens: *Hebræus ego sum, & Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam*: statim subnectitur quod idcirco timuerunt, quia eis indicaverat, se Domini fugere conspectum, & ejus non fecisse præcepta. Denique caussantur, & dicunt: *quid hoc fecisti?* id est, si times Deum, cur fugis? Si tantæ potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas eum posse evadere? Timent autem timore magno, quod intelligunt sanctum, & sanctæ gentis virum (de Joppe quippe solventes funem, Hebrææ gentis noverant privilegium) & tamen fugitivum cælare non possunt. Magnus est qui fugit, sed major ille qui quærit: non audent tradere, cælare non possunt. Reprehendunt culpam, timorem confitentur: rogant ut ipse remedio sit, qui auctor peccati fuerat. Vel certe quod dicunt: *quid hoc fecisti?* non increpant, sed interrogant, volentes caussam fugæ nosse, servi a Domino, filii a patre, hominis a Deo. Quod est, inquiunt, tantum mysterium, ut terra deseratur, expetantur maria, relinquatur patria, loca appetantur aliena?

* Vulg. Cognoverunt.

Et dixerunt ad eum: quid faciamus ℣. 11.
tibi,

a Verba, *& quo vadis*, tum heic, cum penes LXX. interpretationem in Palatin. mss. non sunt.

tibi, & cessabit mare a nobis? quia mare ibat, & intumescebat. LXX. *Et dixerunt ad eum, quid tibi faciemus, & quiescet mare a nobis? quia mare ibat, & suscitabat magis fluctus.* Propter te dicis, ventos, fluctus, mare gurgites concitatos: exposuisti caussam morbi, indica sanitatis. Ex eo quod contra nos surgit mare, intelligimus iram esse susceptionis tuæ. Si culpa est quod suscepimus, quid facere possumus, ne Dominus irascatur? *quid faciemus tibi?* [a] hoc est, interficiemus te? sed cultor es Domini: servabimus? sed Deum fugis. Nostrum est præbere manus quid fieri jubeas, tuum est imperare, quo facto quiescat mare, quod nunc Creatoris iram suo tumore testatur. Statimque historicus caussam jungit istiusmodi quæstionis, *mare*, dicens, *ibat, & intumescebat*. Ibat, ut jussum fuerat: ibat in vindictam Domini sui: ibat, persequens fugitivum Prophetam. Intumescebat autem per singula momenta temporum, & quasi nautis morantibus, in fluctus majores suscitabatur, ut ostenderet ultionem Creatoris se differre non posse.

V. 12. *Et dixit ad eos, tollite me, & mittite* * *me in mare, & cessabit mare a vobis: scio enim* * *quia propter me tempestas hæc grandis* * *est super vos.* LXX. *Et dixit Jonas ad eos, tollite me, & mittite me in mare, & quiescet mare a vobis: ego enim novi quod propter me fluctus magni contra vos sunt.* Contra me tempestas detonat, me quærit, naufragium vobis minatur, ut me prehendat: me prehendet, ut mea morte vivatis. *Scio*, inquit, *quia propter me tempestas hæc grandis est.* Non ignoro in meam pœnam elementa turbari, mundi esse confusionem, mihi irasci, in vos sævire naufragium: fluctus ipsi imperant vobis, ut me mittatis in mare. Si ego sensero tempestatem, vos recuperabitis tranquillitatem. Et animadvertenda pariter fugitivi nostri magnanimitas, non tergiversatur, non dissimulat, non negat; sed qui confessus fuerat de fuga, pœnam libenter assumit, se cupiens perire, ne propter se & cæteri pereant, & ad peccatum fugæ, alienæ quoque delictum addatur necis. Hoc quantum ad historiam: cæterum non ignoramus, flantes ventos, quibus in Evangelio, ut quiescerent, Dominus imperavit, & periclitantem naviculam, in qua dormiebat Jonas, & intumescens mare quod increpatur: *tace & obmutesce*, referri ad Dominum Salvatorem, & periclitantem Ecclesiam, vel Apostolos * suscitantem, qui eum deserentes in passione, quodammodo in fluctus præcipitabant. Iste Jonas dicit: *Scio quia propter me tempestas grandis est super vos*, quia me vident venti vobiscum ire in Tharsis, hoc est, ad contemplationem lætitiæ navigare, ut vos mecum perducam ad gaudium: ut ubi ego sum & Pater, ibi & vos sitis. Idcirco sæviunt, idcirco mundus, qui in maligno positus est, fremit: ideo elementa turbantur: me cupit devorare mors, ut vos pariter occidat; & non intelligit, quia velut in hamo escam capit, ut mea morte moriatur. *Tollite me, & mittite in mare.* Non est enim nostrum, mortem arripere, sed illatam ab aliis libenter excipere. Unde & in persecutionibus non licet propria perire manu, absque eo ubi [b] castitas periclitatur; sed percutienti colla submittere. Sic, inquit, placate ventos, sic in maria libamina fundite: tempestas quæ propter me sævit contra vos, me moriente, sedabitur.

* Vulg. tacet *me*.
* Vulg. addit *ego*.
* Vulg. *venit*.

Matth. 8.

* al. *sufflantes*.

Joan. 14. 3.

1. Joan. 5. 19.

Non licet propria perire manu absque eo ubi castitas periclitatur. [b]

V. 13. *Et remigabant viri ut reverterentur ad aridam, & non valebant, quia mare ibat, & intumescebat super eos.* LXX. *Et conabantur viri, ut reverterentur ad terram, & non poterant, quia mare ibat, & insurgebat magis contra eos.* Protulerat Propheta contra se sententiam; sed illi cultorem audientes Dei, manus injicere non audebant, propterea nitebantur reverti ad aridam, & effugere discrimen, ne sanguinem funderent, magis volentes perire, quam perdere. O rerum quanta mutatio! populus qui servierat Deo, dicit: *Crucifige, crucifige talem.* Istis imperatur ut occidant, mare furit, tempestas jubet, & proprium periculum negligentes, de aliena salute solliciti sunt. Quamobrem & Septuaginta παρεβιάζοντο inquiunt, id est, *vim cupiebant facere* & naturam rerum vincere, ne violarent

Joan. 19. 6.

[a] Voces, *hoc est*, Victorii editio non agnoscit: tum pro *cultor es*, uno verbo *cultorem* legit.

[b] Confer librum primum contra Jovinian. num. 41. ubi de Milesiis virginibus. Simile quid laudat Cicero Oratione de Provinciis Consularibus: & Epigramma vetus Antholog. lib. 3. tit de Juvenibus. ᾠχόμεθ' ὦ Μίλητε &c. Plura autem ejus strenuitatis exempla apud Veteres, & passim in Martyrologiis.

[a] rent Prophetam Dei. Quod autem [a] remigabant viri, ut reverterentur ad aridam, putabant absque sacramento ejus qui passurus erat, posse navem de periculo liberari: quum Jonæ subversio, navis * fuerat relevatio.

* al. *fuerit*

℣. 14. *Et Clamaverunt ad Dominum, & dixerunt: quæsumus, Domine, ne pereamus in anima viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem, quia tu, Domine, sicut voluisti. fecisti.* LXX. *Et clamaverunt ad Dominum, & dixerunt: nequaquam, Domine, ne pereamus propter animam viri hujus, & non des super nos sanguinem justum, tu enim, Domine, sicut voluisti, fecisti.* Grandis vectorum fides: periclitantur ipsi, & pro alterius anima deprecantur. Sciunt enim pejorem mortem peccati esse, quam vitæ. *Et ne des*, inquiunt, *super nos sanguinem innocentem.* Contestantur Dominum, ut quodquumque facturi sunt, non sibi reputetur, & quodammodo dicunt, nolumus interficere Prophetam tuum, sed iram tuam & ipse confessus est, & tempestas loquitur, quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti; voluntas tua expletur per nostras manus. Nonne nobis videtur nautarum vox, Pilati esse confessio, qui lavat manus suas, & dicit: *Mundus sum ego a sanguine viri hujus.* Nolunt Christum perire gentes, innocentem sanguinem protestantur. Et Judæi dicunt: *Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.* Et ideo si levaverint manus, non exaudientur, quia plenæ sunt sanguine. *Quia tu, Domine, sicut voluisti, fecisti:* Quod nos suscepimus, quod turbo consurgit, quod venti sæviunt, quod mare suscitatur in fluctus, quod proditur sorte fugitivus, quod indicat quid fieri debeat, tuæ est, Domine, voluntatis, tu enim sicut voluisti, fecisti. Unde & Salvator dicit in Psalmo: *Domine, ut facerem voluntatem tuam, volui.*

Voluntas Dei expletur per nostras manus

Matth. 27. 25.

Psal. 39. 9.

℣. 15. *Et tulerunt Jonam, & miserunt in mare, & stetit mare a fervore suo.* LXX. *Et tulerunt Jonam, & miserunt in mare, & stetit mare a commotione sua.* Non dixit arripuerunt, non ait invaserunt, sed tulerunt: quasi cum obsequio & honore portantes, miserunt in mare non repugnantem, sed præbentem manus ipsorum voluntati. Et stetit mare, quia invenerat quem quærebat. Velut si quis persequatur fugitivum, & concito pergat gradu, postquam fuerit consequutus, desistit currere, & stat ac tenet quem apprehenderit. Ita & mare quod, absente Jona, irascebatur, in visceribus suis desideratum tenens, gaudet & confovet, & ex gaudio tranquillitas redit. Si consideremus ante passionem Christi, errores mundi, & diversorum dogmatum flatus contrarios, & naviculam totumque humanum genus, id est, creaturam Domini periclitantem, & post passionem ejus tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & secura omnia, & conversionem ad Deum, videbimus quomodo post præcipitationem Jonæ steterit mare a * fervore suo.

* al. [illegible]

℣. 16. *Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolaverunt hostias Domino, & voverunt vota.* [b] LXX. similiter. Ante Domini passionem timentes clamaverunt ad Deos suos: post passionem ejus Dominum timent, id est, venerantur & colunt, & non timent simpliciter, ut in principio legimus, sed timore magno, juxta illud quod dicitur: *Ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mente tua. Et immolaverunt hostias,* quas certe juxta literam in mediis fluctibus non habebant: sed quia sacrificium Deo spiritus contribulatus est. Et in alio loco dicitur; *Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.* Et rursum: *Reddemus tibi vitulos labiorum nostrorum*: idcirco in mari immolant hostias, & alias sponte promittunt vota facientes: se nunquam ab eo quem colere ceperant, recessuros. Timuerunt enim timore magno: quia ex tranquillitate maris & tempestatis fuga, vera Prophetæ verba cernebant. Jonas in mari fugitivus, naufragus, mortuus, salvat naviculam fluctuantem: salvat Ethnicos in diversas prius sententias mundi errore jactatos. Et Osee, Amos, Isaias, Joel, qui eodem tempore prophetabant, populum in Judæa nequeunt emendare. Ex quo ostenditur sedari non posse naufragium, nisi morte fugitivi.

Matth. 22. 37. Psal. 5[illegible]

Ps. 49. 14.

Caput. II.

ET *præparavit Dominus piscem grandem: ut deglutiret Jonam.* LXX. *Et præcepit Dominus ceto magno, & devoravit Jonam.* Morti & inferno præcepit

[a] Quod pridem Victorius expunxerat verbum *dicit*, utpote superuacaneum, duo Palatini mss. heic retinent.

[b] Istæc verba, *LXX, similiter*, quæ sæpe alibi, heic quoque suffecimus ex mss.

cepit Dominus, ut Prophetam susciperet. Quæ avidis faucibus prædam putans, quantum in devoratione lætata est, tantum luxit in vomitu. Tuncque completum est illud quod legitur in Osee: *Ero mors tua, o mors: ero morsus tuus, inferne*. In Hebraico autem *piscem grandem* legimus, pro quo LXX. Interpretes, & Dominus in Evangelio *cetum* vocant, rem ipsam brevius explicantes. In Hebraico enim dicitur DAG GADOL, quod interpretatur, *piscis grandis*: haud dubiam quin *cetum* significet. Et animadvertendum, quod ubi putabatur interitus, ibi custodia sit. Porro quod ait, *præparavit*, vel ab initio quum conderet, de quo & in Psalmo scribitur: *Draco iste quem formasti ad illudendum ei*: vel certe juxta navem fecit venire, ut præcipitem Jonam in suos reciperet sinus, & pro morte præberet habitaculum: ut qui in navi iratum senserat Deum, propitium in morte sentiret.

Osee 13. 14. — דג גדול — Psal. 103. 26.

℣. 2. *Et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus & tribus noctibus*. LXX. *Et erat Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus*. Hujus loci mysterium in Evangelio Dominus exponit, & superfluum est, vel id ipsum, vel aliud dicere, [a] quam exposuit ipse, qui passus est. Hoc solum quærimus, quomodo tres dies, & tres noctes * fuerit in corde terræ. Quidam παρασκευὴν, quando sole fugiente ab hora sexta usque ad horam nonam, nox successit diei, in duos dies & noctes dividunt, & apponentes sabbathum, tres dies & tres noctes æstimant supputandas: nos vero συνεκδοχικῶς totum intelligamus a parte: ut ex eo quod ἐν παρασκευῇ mortuus est, unam diem supputemus & noctem, & sabbathi alteram: tertiam vero noctem, quæ diei dominicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alterius: nam & in Genesi nox non præcedentis diei est, sed sequentis, id est, principium futuri, non finis præteriti. Hoc ut intelligi possit, dicam simplicius. Finge aliquem hora nona egressum esse de mansione, & alterius diei hora tertia ad mansionem alteram pervenisse: si dixero bidui eum fecisse iter, non statim reprehendar mendacii, quia ille qui ambulavit, non omnes horas utriusque diei, sed quandam partem itinere consumserit. Certe mihi hæc videtur interpretatio. Si quis autem istam non receperit, & meliori sensu potest loci hujus exponere sacramentum, illius magis sequenda est sententia.

a Matth. 12. — * al. fecerit. Quomodo Christus fuerit tribus diebus in corde terræ. — Genes. 1. — Modestia Hieronymi.

Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de utero piscis: & dixit: [b] LXX. similiter tantum ordine commutato. Si Jonas refertur ad Dominum, & ex eo quod tribus diebus ac noctibus in utero ceti fuit, passionem indicat Salvatoris, debet & oratio illius typus esse orationis Dominicæ. Nec ignoro, quosdam fore, quibus incredibile videatur, tribus diebus ac noctibus in utero ceti, in quo naufragia dirigebantur, hominem potuisse servari, qui utique aut fideles erunt, aut infideles: si fideles, multo majora credere cogentur: Quomodo tres pueri missi in caminum æstuantis incendii, intantum illæsi fuerint, ut ne vestimenta quidem eorum odor ignis attigerit: Quomodo recesserit mare, & ad instar murorum hinc inde rigidum steterit, ut præberet viam populo transeunti: Quomodo humana ratione, aucta fame, leonum rabies prædam suam timens aspexerit, nec tetigerit: & multa hujuscemodi. Sin autem infideles erunt, legant quindecim libros Nasonis metamorphoseos, & omnem Græcam, Latinamque historiam, ibique cernent vel Daphnen in laurum, vel Phaetontis sorores in populos arbores fuisse conversas: quomodo Jupiter eorum sublimissimus Deus, sit mutatus in cygnum, in auro fluxerit, in tauro rapuerit, & cætera, in quibus ipsa turpitudo fabularum, divinitatis denegat sanctitatem. Illis credunt, & dicunt Deo cuncta possibilia: Et quum turpibus credant, potentiaque Dei universa defendant, eamdem virtutem non tribuunt & honestis. Quod autem scriptum est: *Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de utero piscis, & dixit*, intelligimus eum postquam in utero ceti sospitem esse se senserit, non desperasse de Domini misericordia, & totum ad obsecrationem esse conversum. Deus enim qui dixerat de justo: *Cum ipso sum in tribulatione*. Et: *Quum invocaverit me, dicam: adsum*, affuit ei; & dicere potest qui exauditus est: *In tribulatione dilatasti mihi*.

b — Dan. 3. — Exod. 14. — Urget Ethnicos propria religione & fabulis. — Psal. 90. 15. — Psal. 4. 2.

a Verba, *quam exposuit ipse qui passus est*, Victor. male prætermisit.

b Hæc verba, LXX. *similiter*, tum quæ subsequuntur, *tantum ordine commutato*, quæ deerant, ex nostri mss. supplemus.

V. 3. *Clamavi de tribulatione mea ad Dominum, & exaudivit me, de ventre inferni clamavi, & exaudisti vocem meam.* Septuaginta similiter, hoc tantummodo commutato: *de ventre inferi clamoris mei* [a] *audisti vocem meam.* Non dixit, *Clamo*, sed, *clamavi:* nec de futuro precatur, sed de præterito gratias agit: indicans nobis quod ex eo tempore quo præcipitatus in mare vidisset cetum, & tantam corporis molem, & immanes rictus aperto se ore sorbere, B Domini recordatus sit, & clamaverit, vel aquis cedentibus, & clamore inveniente locum, vel toto cordis affectu, secundum illud quod Apostolus dicit: *Clamantes in cordibus vestris, abba, pa-*
Rom. 8. 15. *ter.* Et clamaverit ei qui solus novit corda hominum, & loquitur ad Moysen: *Quid clamas ad me?* quum utique
Exod. 14. 15. nihil ante hanc vocem clamasse Moysen Scriptura commemoret. Hoc est illud quod in primo graduum Psalmo C legimus: *Ad Dominum quum tribularer*
Ps. 119. 1. *clamavi, & exaudivit me.* Ventrem autem inferi, alvum ceti intelligamus, quæ tantæ fuit magnitudinis, ut instar obtineret inferni. Sed melius ad personam Christi referri potest, qui sub nomine David cantat in Psalmo: *Non*
Psal. 15. 10 *derelinques animam meum in inferno: nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Qui fuit in inferno vivens, inter mortuos liber.

V. 4. d *Et projecisti me in profundum* [b] *in corde maris, & flumen circumdedit me.* D LXX. *Projecisti me in profundum cordis maris, & flumina me circumdederunt.* Quantum ad personam Jonæ non est difficilis interpretatio: quod ceti clausus alvo in profundissimo & in medio maris fuerit, fluminibusque vallatus sit. Quantum ad Dominum Salvatorem sexagesimi octavi Psalmi sumamus exemplum, in
Ps. 68. 3. 4. quo loquitur: *Infixus sum in limo profundi, & non est substantia: Veni in profundum maris, & tempestas demersit me;* E de quo & in alio Psalmo dicitur: *Tu autem abjecisti & despexisti, distulisti Christum tuum: subvertisti testamentum servi tui, contaminasti in terra sanctuarium ejus, destruxisti omnes macerias ejus,* & reliqua. Ad comparationem enim cælestis beatitudinis, & ejus loci, de quo scriptum est: *In pace sancta locus ejus,* omnis
Psal. 75. 2. terrena habitatio plena est fluctibus, A plena tempestatibus. Porro per cor maris significatur infernus, pro quo in Evangelio legimus: *In corde terræ.* Matt. 12. 40.
Quomodo autem cor animalis in medio est, ita & infernus in medio terræ esse perhibetur. Infernus in medio terræ. Vel certe juxta ἀναγωγὴν, in corde maris, id est, in mediis tentationibus esse se memorat. Et tamen quum inter amaras aquas fuerit, & tentatus sit juxta omnia absque peccato, non sensit amaras aquas: sed B flumine circumdatus est, de quo & in alio loco legimus: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei:* Ps. 45. 5. aliis bibentibus salsos fluctus, ego in mediis tentationibus dulcissima fluenta sorbebam. Nec impium tibi esse videatur, si nunc Dominus dicat: *Projecisti me in profundum,* qui loquitur in Psalmo: *Quoniam quem tu percussisti, ipsi persequuti sunt:* secundum illud quod ex persona Patris in Zacharia ponitur: *Percutiam pastorem,* C *& oves dispergentur.*

Omnes gurgites tui & fluctus tui super me transierunt. LXX. *Omnes elevationes tuæ & fluctus tui super me transierunt.* Quod super Jonam tumentes maris fluctus transierint, & detonuerit sæva tempestas, nulli dubium est. Quærimus autem quomodo omnes elevationes, & gurgites, & fluctus Dei, super Salvatorem transierint. *Tentatio est vita hominum super terram,* Job. 7. 1. sive ut in D Hebraico habetur, *militia,* quia hic militamus, ut alibi coronemur. Nulusque est hominum, qui cunctas sustinere queat tentationes, absque eo qui tentatus est in omnibus, juxta nostram similitudinem, sine peccato. Unde & ad Corinthios dicitur: *Tentatio vos non* 1. Cor. 10. 13. *apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus qui non dimittet vos tentari supra id, quod potestis; sed faciet cum tentatione & exitum, ut possitis sustinere.* Et E quoniam omnes persecutiones, & universa quæ accidunt, absque Dei non ingruunt voluntate: Persecutiones non sine Dei voluntate. idcirco Dei gurgites dicuntur & fluctus, qui non oppresserunt Jesum, sed transierunt per eum, minantes tantum naufragium, non inferentes. Universæ ergo persecutiones, & turbines, quibus genus vexabatur humanum, & cunctæ naviculæ frangebantur, super meum detonuere caput. Ego sustinui tempestates, & fregi turbines sævientes, ut cæteri securius navigarent.

Et ego

[a] Verba, *audisti vocem meam*, quæ eadem revera & in Hebraica sunt veritate, Palatini mss. heic ignorant.

[b] Iidem Palatini mss. *in profundum & cor maris.*

V. 5. *Et ego dixi, abjectus sum a conspectu oculorum tuorum.* LXX. *Ego dixi, abjectus sum ab oculis tuis.* Antequam clamarem de tribulatione mea, & exaudires me, * quia formam servi acceperam, fragilitatem quoque illius imitatus, dixi: *Abjectus sum a conspectu oculorum tuorum.* Quando eram tecum, & tuo lumine perfruebar, & in * te lumine ego eram lumen, non dicebam, abjectus sum. Postquam autem veni in profundum maris, & hominis carne circumdatus sum, humanos imitor affectus, dico: *Abjectus sum a conspectu oculorum tuorum.* Hoc quasi homo loquutus sum: cæterum quasi Deus, & his, qui quum essem in forma tua, non sum rapinam arbitratus æqualem me esse tui, volens ad te evehere humanum genus: ut ubi ego sum & tu, ibi sint & omnes, qui in me & te crediderunt, dico:

*al. qui. — *al. tuo. — Philip. 2. — Joan. 17. 24.

Verumtamen rursum vide Templum sanctum tuum. [a] LXX. *Putasne addam ut videam Templum sanctum tuum?* Hoc quod in Græco dicitur ἆρα, & habet vulgata Editio, *putas*, interpretari potest, *igitur*, ut sit quasi propositionis & assumtionis, confirmationisque ac syllogismi extrema conclusio, non ex ambigentis incerto, sed ex fiducia comprobantis: pro quo nos interpretati sumus: *Verumtamen rursum videbo Templum sanctum tuum*, secundum illud quod ex persona ejus in alio Psalmo dicitur: *Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum tabernaculi gloriæ tuæ.* Et Evangelicam lectionem in qua scriptum est: *Pater, glorifica me apud te ea gloria, quam habui priusquam mundus fieret.* Et respondit de cælo Pater: [b] *Et glorificavi, & glorificabo.* Vel certe quia legitur: *Pater in me, & ego in Patre*, sicut Templum Patris Filius est, ita Templum Filii Pater. Ipse enim dicit: *Ego de patre exivi, & veni.* Et: *Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Aut unus idemque Salvator quasi homo postulat: quasi Deus pollicetur, & de sua quam semper habuit, possessione securus est. Ex Jonæ vero persona, vel optantis, vel confidentis affectu liquido intelligi potest, quod desideraverit in profundo maris positus videre Templum Domini, & spiritu prophetali alibi sit, & * aliud contempletur.

Ps. 25. 8. — Joan. 17. 5. — Ibid. 12. 28. — Ibid. 17. 21. — Ibid. 16. 28. — Joan. 1. 1. — *al. alibi.

V. 6. *Circumdederunt me aquæ usque ad animam meam, abyssus vallavit me.* LXX. *Circumfusa est mihi aqua usque ad animam meam: abyssus vallavit me novissima.* Aquæ istæ, quæ vicinæ sunt abyssis, quæ in terris volvuntur, & defluunt, quæ multum secum limi trahunt, non corpus, sed animam nituntur occidere, amicæ quippe sunt corporum, & ejus voluptatibus confoventur. Unde secundum illud quod supra diximus, loquitur Dominus in Psalmo: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam.* Et in alio loco: *Torrentem pertransiit anima nostra.* Et: *Ne urgeat super me puteus os suum, neque concludat infernus*: non mihi deneget exitum, qui sponte descendi, sponte conscendam, qui voluntarius captivus veni, debeo deliberare captivos, ut impleatur illud: *Ascendes in altum captivam duxit captivitatem*: eos enim qui ante captivi fuerant in morte, iste cepit ad vitam. Abyssos autem perniciosas quasdam & pessimas fortitudines accipere debemus, vel tormentis suppliciisque deditas potestates, ad quas & in Evangelio dæmones rogant ne ire cogantur. Unde [c] & tenebræ erant super abyssum. Interdum abyssus accipitur & pro sacramentis ac profundissimis sensibus, & judiciis Dei: *Judicia Domini abyssus multa.* Et: *Abyssus abyssum invocat, in voce cataractarum tuarum.*

Ps. 68. 1. — Psal. 123. 5. — Ibid. 68. 16. — Ps. 67. — Luc. 8. — Gen. 1. — Ps. 35. 7. — Ps. 41. 8.

Pelagus operuit caput meum, ad extrema montium descendi: terræ vectes concluserunt me in æternum. LXX. *Intravit caput meum ad scissuras montium: descendi in terram, cujus vectes sunt retinacula sempiterna.* Quod Jonæ caput pelagus operuerit, & ad montium extrema descenderit, & venerit usque ad profunda terrarum, quibus quasi vectibus & columnis Dei voluntate globus terræ sustentatur, nulli dubium est, de qua & alibi dicitur: *Ego confirmavi columnas ejus.* De Domino autem Salvatore juxta utramque Editionem videtur mihi sic posse intelligi, quod principale & caput ejus, id est, anima quam cum corpore pro salute nostra dignanter assumsit, descenderint in scissuras montium, qui fluctibus operiebantur, qui se a cæli subtraxerant libertate, quos abyssus ambiebat, qui se a Dei sciderant

Ps. 74. 4.

a Palatini mss. *Pro quo LXX transtulerunt.*
b Plerique libri alii, *clarificavi, & clarificabo.*
c Mss. Palatini, *Unde est illud, & tenebræ erant* &c.

rant majestate, & postea etiam ad inferna penetrarit: ad quæ loca quasi in extremo limo peccatorum, animæ trahebantur, dicente Psalmographo: *Intrabunt in inferiora terræ, partes vulpium erunt*. Isti sunt vectes terræ, & quasi quædam feræ extremi carceris ac suppliciorum, nolentes ab inferis animas exire captivas. Unde significanter LXX. * *κάτοχοι αἰώνιοι* transtulerunt, hoc est, semper tenere cupientes, quos semel invaserant. Sed Dominus noster, de quo sub persona Cyri in Isaia legimus: *Fores æneas conteram, & vectes ferreos confringam*, ad montium extrema descendit, & æternis conclusus est vectibus, ut omnes qui clausi fuerant, liberaret.

Ps. 62. 10. 11 — * al. κατόχοις αἰώνιος — Isa. 45. 2.

V. 7. *Et sublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus*. LXX. *Et ascendat de corruptione vita* [a] *mea, Domine Deus meus*. Proprie dixit, *sublevabis*: vel *ascendat de corruptione vita mea*, quia ad corruptionem, & ad inferna descenderat. Hoc est, quod Apostoli interpretantur in quinto decimo Psalmo ex persona Domini prophetatum: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*: quod David scilicet mortuus sit & sepultus: Salvatoris autem caro non viderit corruptionem. Alii vero interpretantur quod ad comparationem cælestis beatitudinis & Verbi Dei, humanum corpus corruptio sit, quod seminatur in corruptione; & in centesimo secundo Psalmo ex persona Justi [b] significetur: *Qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redemit de interitu vitam tuam*. Unde & Apostolus dicit: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Et appellatur corpus mortis, vel corpus humilitatis. Hoc illi ad occasionem suæ ducunt hæreseos: ut sub persona Christi mentiantur antichristum: Ecclesias teneant, ut ventrem pinguissimum nutriant, & carnaliter viventes, contra carnem * disputent. Nos autem scimus de incorrupta Virgine corpus assumtum, non corruptionem Christi fuisse, sed Templum. Quod si in Apostoli ad Corinthios sententiam trahimur, in qua corpus dicitur spirituale, ne contentiosi videamur, dicemus idipsum quidem corpus, & eamdem carnem resurgere, quæ sepulta est, quæ in humo condita; sed mutare eam gloriam, non mutare naturam: *Oportet enim corruptivum hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*. Quando dicitur, *hoc*, quodammodo duobus digitulis comprehensum corpus ostenditur: hoc in quo nascimur, hoc in quo morimur, hoc quod timent recipere qui puniendi sunt, hoc quod virginitas exspectat ad præmium, adulterium formidat ad pœnam. Super Jona autem ita intelligi potest: Quod qui in ventre ceti juxta naturam corporum corrumpi debuerat, & in cibos bestiæ proficere, ac per venas artusque diffundi, sospes & integer manserit. Porro quod ait: *Domine Deus meus*, blandientis affectus est, quod communem Deum omnium, beneficii magnitudine suum & quasi proprium senserit Deum.

Rom. 7. 24. — Contra hæreticos. — * al. disputant. — 1. Cor. 15. — Magnitudine beneficii [illegible]

V. 8. *Quum* * *angustiaretur in me anima mea, Domini recordatus sum*. LXX. *Quum deficeret ex me anima mea, Domini recordatus sum*. Quum, inquit, nullum aliud sperarem auxilium, recordatio Domini mihi saluti fuit, juxta illud: *Recordatus sum Domini, & lætatus sum*. Et in alio loco: *Recordatus sum dierum antiquorum, & annos æternos in mente habui*. Ego quum desperarem salutem, & carnis fragilitas in medio ventre ceti nihil me de vita sperare permitteret, quidquid impossibile videbatur, Domini recordatione superatum est. Videbam me clausum in utero ceti, & tota spes mea Dominus erat. Ex quibus discimus juxta Septuaginta eo tempore quo deficit anima nostra, & á corporis compage divellitur, non nos debere alio cogitationem vertere, nisi ad eum, qui & in corpore & extra corpus noster est Dominus. Super Salvatoris vero persona non est difficilis interpretatio, qui dixit: *Tristis est anima mea usque ad mortem*. Et: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Et: *In manus tuas commendo spiritum meum*: & cætera his similia.

* al. anxiaretur. — Ps. 76. 4. — Ps. 142. — Ps. 76. 6. — Matth. 26. 38. 39. — Ps. 30. 6.

Ut veniat ad te oratio mea, ad Templum

[a] Septuaginta interpretationem ad nostrorum codd. fidem, Græco adsentiente textu, singulis pene verbis restituimus. Antea multo aliter lectum, *ascendet de corruptione vita ad te, Domine Deus meus*. Græcus habet, καὶ ἀναβήτω ἐκ φθορᾶς ἡ ζωή μου κύριε ὁ Θεός μου. Hinc & paulo post *ascendat* cohærenter, pro *ascendet* reponimus.

[b] Martian. legit *sanctificetur*: tum Victor. *redimit*, ex Vulgata editione, pro *redemit*: denique mss. nostri, *ex corruptione*, pro *de interitu*.

plum sanctum tuum. [a] LXX. similiter. Idcirco in tribulatione Domini recordatus sum, ut oratio mea de extremo mari, & scissuris montium conscendat ad cælos, & veniat ad Templum sanctum tuum, in quo tu æterna frueris beatitudine. Et considerandum quod novo genere, oratio fiat pro oratione, & precetur ut oratio illius conscendat ad Templum Dei. Petit autem quasi pontifex, ut in corpore suo populus liberetur.

V. 9. *Qui custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam* [b] *derelinquent.* LXX. *Qui custodiunt vana & mendacia, misericordiam suam reliquerunt.* Deus natura misericors est, & paratus ut salvet clementia, quos non potest salvare justitia: nos autem vitio nostro paratam misericordiam, & ultro se offerentem perdimus & relinquimus. Et non dixit, *qui faciunt vanitates* (Vanitas quippe vanitatum, & omnia vanitas) ne damnare videretur universos, & cuncto generi humano misericordiam denegare; sed qui custodiunt vanitates, sive mendacium, qui transierunt in affectum cordis: qui non solum faciunt, sed ita custodiunt vanitates, quasi diligant, & thesaurum invenire se putent. Simulque cerne magnanimitatem Prophetæ, in profundo maris, in ventre tantæ bestiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo suo, sed de natura rerum, generali sententia philosophatur. *Misericordiam*, inquit, *suam derelinquent.* Licet offensa sit misericordia, quam nos possumus ipsum intelligere Deum (*Misericors enim & miserator Dominus, patiens & multæ miserationis*) tamen eos qui custodiunt vanitates, non relinquit, non detestatur, sed exspectat ut redeant: illi vero stantem misericordiam & ultro se offerentem sponte propria derelinquunt. Potest hoc & ex persona Domini de Judæorum perfidia prophetari, qui dum se æstimant præcepta hominum & Pharisæorum mandata servare, quæ vanitas atque mendacium sunt, Deum qui semper eorum misertus fuerat, reliquerunt.

Deus natura misericors. — Eccl. 1. 2. — Ps. 144. 8.

V. 10. *Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcumque vovi reddam pro salute Domino.* LXX. *Ego autem cum voce laudis & confessionis immolabo tibi, quæcumque vovi reddam tibi salutare Domino.* Qui custodiunt vanitates, suam misericordiam reliquerunt: ego autem qui pro multorum salute devoratus sum, in voce laudis & confessionis immolabo tibi, meipsum offerens: *quia Pascha nostrum immolatus est Christus.* Et quasi [c] verus pontifex & ovis seipsum pro nobis obtulit. Et confitebor, inquit, tibi ut ante confessus sum, dicens: * *Confiteor tibi, Pater Domine cæli & terræ*; & reddam vota, quæ feci pro salute omnium Domino, ut omne quod dedisti mihi non pereat in æternum. Cernimus quid in sua passione Salvator pro nostra salute promiserit: non faciamus mendacem Jesum: ergo mundi simus, & ab universis peccatorum sordibus separati, ut nos Deo Patri offerat victimas quas voverat.

1. Cor. 5. — * al. *Confitebor.* — Mat. 11. 15. — Joan. 6. 39.

V. 11. *Et dixit Dominus pisci: & evomuit Jonam in aridam.* LXX. *Et præcepit ceto, & ejecit Jonam super siccum.* Hæc quæ supra legimus sub persona Jonæ Dominus deprecatus est in ventre ceti, de quo & Job mystice loquitur: *Maledicat ei qui maledixit diei, ille qui magnum cetum capturus est.* Præcipitur ergo huic magno ceto, & abyssis & inferno, ut terris restituant Salvatorem: & qui mortuus fuerat, ut liberaret eos qui mortis vinculis tenebantur, secum plurimos educat ad vitam. Quod autem scribitur *evomuit*, ἐμφατικώτερον debemus accipere: quod ex imis vitalibus mortis, victrix vita processerit.

Job 3. 8.

Cap. III. ET *factum est verbum Domini ad Jonam secundo, dicens: Surge & vade in Niniven civitatem magnam, & prædica in ea* [d] *juxta prædicationem priorem, quam ego loquor ad te.* LXX. *Et factus est sermo Domini ad Jonam secundo, dicens: Surge, & vade in Niniven civitatem magnam, & prædica in ea juxta prædicationem priorem, quam ego loquutus sum ad te.* Non dicitur Prophetæ, quare non fecisti quod tibi fuerat imperatum, sed sufficit ei naufragii & devo-

[a] Deerant verba *LXX. similiter*: quæ tum heic, tum alibi sæpius ex mss. suffecimus.

[b] Ad Vulgatæ exemplar Victorius *derelinquunt*: quam videtur in subnexa expositione lectionem ipse præferre S. Doctor.

[c] Heic vocem *verus*, infra *ergo* adverbium prætermittit Victorius.

[d] Victorius ait: Hunc locum LXX. interpretatio vitiavit: sic enim illi verterunt: Hieronymus vero, ut ex Vulgata ejus editione apparet, hoc modo: *Et prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.* Voces enim, *juxta* & *priorem*, non sunt in Hebraico, nec etiam esse potuerunt: cum alioqui falsum sit Jonam antea in Ninive prædicasse, cum hucusque non nisi ejus ab illa urbe describatur fuga. Expunctæ sunt itaque voces ab illo, locusque ad fidem Vulgatæ editionis restitutus. Nobis contra mss. fidem nihil licere arbitramur.

devorationis sola correptio, ut qui imperantem non senserat Dominum, intelligeret liberantem. Alioquin superfluum est delinquenti servo post plagas velle imputare quod fecit, quum hujuscemodi correptio non tam emendatio sit, quam exprobratio. Dominus autem noster post resurrectionem secundo mittitur ad Niniven, ut qui prius quodammodo fugerat, dicens:
Mat. 26. 39. *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*, &
Ibid. 15. noluerat dare panem filiorum canibus: nunc quia illi dixerant, *Crucifige, crucifige talem*:
Joan. 19. 15. *Nos non habemus regem nisi Cæsarem*, sponte pergit ad Niniven, ut hoc prædicet post resurrectionem, quod ut prædicaret, & ante passionem ei fuerat imperatum. Totum autem quod jubetur, quod obedit, quod non vult, quod iterum velle cogitur, quod Patris secundo exequitur voluntatem, refer ad hominem & ad formam servi, cui talia verba conveniunt.

℣. 3. *Et surrexit Jonas, & abiit in Niniven juxta verbum Domini: & Ninive erat civitas magna * Dei, itinere trium dierum: & cepit Jonas introire in civitatem itinere diei unius.* LXX. *Et surrexit Jonas, & abiit in Niniven, sicut ei loquutus fuerat Dominus. Erat autem Ninive civitas magna Deo, quasi itinere viæ dierum trium: & cepit Jonas ingredi civitatem quasi itinere [a] viæ unius diei.* Statim Jonas quod fuerat sibi imperatum opere perfecit.

* Vulg. tacet *Dei*.

Magnitudo Ninive. Ninive autem erat, ad quam pergebat Propheta, civitas magna, & tanti ambitus, ut vix trium dierum posset itinere circumiri. At ille præcepti & superioris naufragii memor, viam trium dierum unius diei festinatione complevit, quanquam sint qui ita simpliciter intelligant, quod in tertia tantum parte urbis prædicaverit, & ad reliquos confestim prædicationis sermo pervenerit. Dominus autem noster proprie post inferos consurgere dicitur, & verbum Domini prædicare, quando mittit Apostolos ut baptizent eos, qui erant in Ninive, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, hoc est, itinere trium dierum. Et hoc ipsum sacramentum

A salutis humanæ unius diei [b] via, id est, unius Dei confessione perficitur, non tam Apostolis, quam in Apostolis prædicante Jona. Ipse enim dicit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Mat. 28. 20. Nullique dubium quare Ninive magna sit civitas Dei, quum mundus & universa per ipsum facta sint, & sine ipso factum est nihil. Joan. 1. 3. Notandum quoque quod non dixerit, tribus diebus & noctibus, vel,
B uno die & nocte, sed absolute, *diebus & die*, ut ostenderet in mysterio Trinitatis, & unius Dei confessione nihil esse tenebrosum.

℣. 4. *Et clamavit & dixit: adhuc quadraginta dies, & Ninive subvertetur.* LXX *Et prædicavit & dixit: adhuc tres dies, & Ninive subvertetur.* Trinus [c] numerus qui ponitur a Septuaginta, non convenit pœnitentiæ: & satis miror cur ita translatum sit, quum in He-
C bræo nec literarum, nec syllabarum, nec accentuum, nec verbi sit ulla communitas. Tres enim dicuntur SALOS, & quadraginta ARBAIM. Alioquin & de Judæa tanto itinere missus Propheta in Assyrios, dignam suæ prædicationis pœnitentiam flagitabat, ut antiqua & putrida vulnera diu apposito curarentur emplastro. Porro quadragenarius numerus convenit peccatoribus, & jejunio, & orationi, & sacco, & la-
D crymis, & perseverantiæ deprecandi: ob quod & Moyses quadraginta diebus jejunavit in monte Sina, & Elias fugiens Jezabel, indicta fame terræ Israel, & Dei desuper ira pendente, quadraginta dies jejunasse describitur. Ipse quoque Dominus verus Jona missus ad prædicationem mundi, [d] jejunat quadraginta dies: & hæreditatem nobis jejunii derelinquens, ad esum Corporis sui sub hoc numero nostras animas præparat.
E Quod autem clamavit, Evangelicum illud expletur: *Stans clamabat in Templo, dicens: Qui sitit, veniat ad me & bibat.* Omnis enim sermo Salvatoris, quia de magnis prædicabat, clamor appellatur.

שלש ארבעים

Exod. 34. 3. Reg. 19.

Quadragesimæ dedicatio.

Joan. 7. 37.

℣. 5. *Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum, & præ-*

[a] Vocem *viæ*, quæ & in Græco resonat ὁδοῦ, nostri mss. supplent.

[b] Iterum vox, *via*, in Martianæi deerat editione, sensusque adeo laborabat, nostri mss. post Victorium sufficiunt.

[c] Attamen non *tres*, tantum, sed *quadraginta tres* scripsisse videantur LXX. Et vero apud Justinum Dialogo cum Tryphone ὅτι μετὰ (ἐν ἄλλοις τρεῖς) τεσσαράκοντα τρεῖς, *Quoniam post (in aliis exemplaribus tres) quadraginta dies* &c. In unam duæ voces coaluerint.

[d] Antea *jejunavit*. Victorius in hunc locum, Discant, inquit, ex his verbis hæretici, ex Christi, & Apostolorum institutione Quadragesimæ jejunium esse: & nos per illud præparari ad esum veri Christi Corporis, quod quinta sacræ hebdomadis feria, aut ipso in Paschate sumitur. Ex Apostolica institutione Quadragesimæ jejunium esse, apertius etiam in Epistola ad Marcellam contra Montanum Hieronymus scribit.

& prædicaverunt jejunium, & vestiti sunt
a *saccis a majore usque ad minorem.* [a] LXX. similiter. Credidit Ninive, & Israel incredulus perseverat. Credidit præputium, & Circumcisio permanet infidelis. Et primum credunt viri de Ninive, qui ad ætatem Christi pervenerant; prædicantque jejunium, & vestiuntur saccis a majore usque ad minorem. Dignus & victus & habitus pœnitentiæ, ut qui offenderant Deum luxu & ambitione, eorum damnatione placent, per quæ prius offenderant.
Arma pœnitentiæ. Saccus & jejunium arma sunt pœnitentiæ, auxilia peccatorum: ante jejunium, & sic saccus; ante quod occultum est, & postea quod palam: hoc semper Deo, illud interdum exhibetur & hominibus. Et si e duobus necessariis unum est subtrahendum, magis jejunium absque sacco, quam saccum eligam absque jejunio. Major ætas incipit, & usque ad minorem
Job. 25. 5. 6 b pervenit: nullus enim absque peccato, [b] & si unius quidem diei fuerit vita ejus, & numerabiles anni vitæ illi-
Job. 14. us. Si enim stellæ non sunt mundæ in conspectu Dei, quanto magis vermis & putredo, & hi qui peccato offendentis
Peccatum originale in Adam. Adam tenentur obnoxii? Sed & ordo pulcherrimus: Præcipit Deus Prophetæ. Propheta prædicat civitati: prius viri credunt, & illis jejunium prædicantibus, omnis ætas sacco induitur. Viri non prædicant saccum, sed tantum
* al. bis. jejunium: At vero * hi quibus pœnitentia præcipitur, consequenter ad jejunium saccum copulant, ut inanis venter, & habitus luctuosus ambitiosius Dominum deprecentur.

℣. 6. 7. & seqq. *Et pervenit verbum ad regem Ninive, & surrexit de solio suo, & abjecit vestimentum suum a se, & indutus est sacco, & sedit in cinere, & clamavit & dixit in Ninive, ex ore regis & principum ejus dicens: Homines & jumenta, & boves & pecora non gustent quidquam, nec pascantur, & aquam non bibant, & operiantur saccis homines & jumenta, & clament ad*
* Vulg. Deum * *Dominum in fortitudine: & convertatur vir a via sua mala, & ab iniquitate quæ est in manibus eorum. Quis scit si convertatur & ignoscat Deus, & revertatur a furore iræ suæ, & non peribimus?* LXX. *Et appropinquavit sermo ad regem Ninive & surrexit de throno suo, & abstulit stolam suam a se, & coopertus est sacco, & sedit in cinere, & prædicatum est Ninive a rege, & ab * omnibus majoribus* * al. hominibus.
ejus, dicentibus: Homines & jumenta & boves & oves non gustent quidquam, nec pascantur, & aquam non bibant: & cooperti sunt saccis homines & jumenta, & clamaverunt ad Dominum vehementer, & reversus est unusquisque de via sua mala, & ab iniquitate quæ erat in manibus eorum dicentium: Quis scit si [c] convertatur c
Deus & exhortetur, & avertatur ab ira furoris sui, & non pereamus? Scio plerosque Origenistæ regem Ninive (qui extremus audiat prædicationem, & descendat de solio suo, & pristinum abjiciat ornatum, vestitusque sacco, sedeat in cinere: nec sua conversione contentus, cæteris quoque conducibus suis prædicet pœnitentiam, dicens: *Homines, & jumenta, & boves, & pecora* crucientur fame, operiantur saccis, & damnatis pristinis vitiis, totos se conferant ad pœnitentiam) super diabolo interpretari, qui in fine mundi (quia nulla rationabilis, & quæ a Deo facta sit, creatura pereat) descendens de sua superbia, acturus sit pœnitentiam, & in locum pristinum restituendus. Ad cujus sensus comprobationem etiam illud de Daniele exemplum proferunt: ubi Nabuchodo- Dan 4.
nosor, acta per septem annos pœnitentia, in regnum pristinum restituitur. Sed hoc quia sancta Scriptura non dicit, & evertit penitus timorem Dei, dum facile homines labuntur ad vitia, Pœnitentia non conceditur diabolo.
putantes etiam diabolum, qui auctor malorum est, & omnium peccatorum fons, acta pœnitentia, posse salvari, de nostris mentibus abjiciamus. Et sciamus peccatores in Evangelio mitti in Matth. 25.
ignem æternum, qui præparatus sit diabolo & angelis ejus, & de his dici: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Isai. 65. 24.
Scimus quidem clementem esse Deum, nec qui peccatores sumus, crudelitate illius delectamur; sed legimus: *Misericors & justus Dominus,*

[a] Verba *LXX. similiter*, ut sæpe alibi, mss. nostri heic supplent.

[b] Nostri mss *ne si unius quidem* &c. Victorius. Locus est, inquit, Job. 14. secundum LXX. in quibus hodie legitur, ἀριθμητοὶ δὲ μῆνες ἐσι, *numerabiles menses*. Olim, *innumerabiles*. Hoc testimonium Ezechielis cap. 18. impollutum in Hyeronymo legebatur in hunc modum: [*Unde scriptum est*, Nullus hominum sine peccato, ne si unius quidem diei fuerit vita ejus. Numerabiles autem anni vitæ illius. Nos, nisi *innumerabiles*, non mutavimus.

[c] Idem mss. *si pœnitentiam agat Deus, & revertatur ab ira* &c. concinente Græco, εἰ μετανοήσει ὁ Θεὸς καὶ ἀποστρέψει ἐξ ὀργῆς &c. Impressa autem lectio cum Aldino exemplari facit.

Dominus, *& Deus noster miseretur*. Justitia Dei vallatur misericordia, & tali ad judicium ambitione procedit: sic parcit, ut judicet: sic judicat, ut misereatur. *Misericordia & veritas obviaverunt sibi: justitia & pax osculatæ sunt se*. (Psal. 48. 8.) Alioquin si omnes rationabiles creaturæ æquales sunt, & vel ex virtutibus, vel ex vitiis sponte propria aut sursum eriguntur, aut in ima merguntur, & longo post circuitu atque infinitis sæculis, omnium rerum restitutio fiet, & una dignitas militantium, quæ distantia erit inter virginem & prostibulum? (Contra Origenistas) Quæ differentia erit inter matrem Domini, & (quod dictu quoque scelus est) victimas libidinum publicarum? Idemne erit Gabriel & diabolus? Idem Apostoli & dæmones? Idem Prophetæ & pseudoprophetæ? Idem Martyres & persecutores? Finge [a] quod libet, annos & tempora duplica, & infinitas ætates congere cruciatibus: si finis omnium similis est, præteritum omne pro nihilo est, quia non quærimus quid aliquando fuerimus; sed quid semper futuri simus. Nec ignoro quæ adversum hæc soleant dicere, & spem sibi ac salutem cum diabolo præparare. Verum non est istius temporis contra dogma perversum, & σύμφραγμα diabolicum docentium in [b] angulis, & in publico denegantium, latius scribere. Sufficit nobis indicasse, quod de hoc testimonio senserimus, & quasi in commentariis breviter intimare, quis sit rex Ninive, ad quem extremum Dei sermo perveniat. Quid valeat apud homines sæculi eloquentia & sapientia sæcularis, testes sunt Demosthenes, Tullius, Plato, Xenophon, Theophrastus, Aristoteles, & cæteri Oratores ac Philosophi, qui velut reges habentur hominum, & præcepta eorum non ut præcepta mortalium, sed quasi oracula accipiuntur deorum. Unde & Plato dicit: „ Felices fore Respublicas, si aut „ Philosophi regnent, aut reges philosophentur. Quam autem difficile istiusmodi homines credant in Deum, ut quotidiana exempla prætercam, & sileam de veteribus historiis Ethnicorum, sufficit nobis Apostoli testimonium, qui ad Corinthios scribens, ait: *Videte, fratres, vocationem vestram, quia non sunt multi sapientes secundum carnem* [c] *non multi potentes, non multi nobiles: sed stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, & ignobilia mundi, & ea quæ erant contemptibilia elegit Deus*, & cætera. (Difficile sapientes sæculi credunt in Deum. — 1. Cor. 1. 26.) Unde rursum dicit: *Perdam sapientiam sapientium, & intelligentiam prudentium reprobabo*. (Ibid. 19.) Et: *Videte, ne quis vos spoliet per philosophiam & inanem seductionem*. (Col. 2. 8.) Ex quo perspicuum est, prædicationem Christi reges mundi audire novissimos, & deposito fulgore eloquentiæ & ornamentis ac decore verborum, totos se simplicitati & rusticitati tradere, & in plebejum cultum redactos sedere in sordibus, & destruere quod ante prædicaverant. Proponamus nobis beatum [d] Cyprianum (qui prius idololatriæ assertor fuit, & in tantam gloriam venit eloquentiæ, ut oratoriam quoque doceret Carthagini) audisse tandem sermonem Jonæ, & ad pœnitentiam conversum, in tantam venisse virtutem, ut Christum publice prædicaret, & pro illo cervicem gladio flecteret. (B[illegible] Cypria[illegible]) Profecto intelligimus regem Ninive descendisse de solio suo, & purpuram sacco, unguenta luto, munditias sordibus commutasse: non sordibus sensuum, sed verborum. Unde & de Babylone in Jeremia dicitur: *Calix aureus Babylon inebrians omnem terram*. (Jerem. 51. 7.) Quem non inebriavit [e] eloquentia sæcularis? cujus non animos compositione verborum & disertitudinis suæ fulgore perstrinxit? Difficile homines potentes & nobiles & divites, & multo his difficilius eloquentes credunt Deo: obcæcatur enim mens eorum divitiis & opibus atque luxuria, & circumdati

a Duo mss. *quoslibet annos, & tempora duplicia*.

b Quæ hactenus obtinuit falsa lectio, ad scioli glossatoris captum deformata, hæc erat, *& σύμφραγμα; diabolicum* [illegible] *docentium, & Angelis publice denegantium privilegium, latius scribere* &c. Nec est vero, cur singula notentur, quibus laborat, vitia, cum ad eam [illegible] reposuimus lectionem composita, [illegible] se [illegible] prodat. Restituimus vero ad Palatinorum codicum fidem, *σύμφραγμα diabolicum,* [illegible] *in angulis, & in publico denegantium*, [illegible] &c. Solennis hæc est Hieronymi contra Origenistas censura, quod vasana dogmata [illegible] eorum auribus insusurrarent, quæ palam docere erubescerent, dictaque inficiarentur.

c Hæc verba, *non multi potentes*, quæ [illegible] ex septem [illegible] codicibus [illegible], Romanisque aliquot, Victorius [illegible] nihilosecius præternisit, nostri [illegible] denuo sufficiunt.

d Præstat [illegible] andire Cyprianum de se [illegible] Epist. I. ad Donatum, [illegible] Gratia Dei: *Ego cum in tenebris, atque in nocte cæca jacerem, cumque in salo* [illegible] *fluctuabundus ac dubius, vestigiis oberrantibus* [illegible], *vitæ meæ nescius veritatis ac lucis* [illegible] *difficile prorsus ac durum pro illis tunc moribus opinabar, quod in salutem mihi Divina indulgentia pollicebatur* &c.

e Duo mss. *sapientia sæcularis*.

cumdati vitiis, non possunt videre virtutes: simplicitatemque Scripturæ sanctæ, non ex majestate sensuum, sed ex verborum judicant vilitate. Quum autem ipsi qui prius mala docuerant, versi ad pœnitentiam, docere cœperint bona, tunc videbimus Niniviticos populos una prædicatione converti, & fieri
a ri illud quod in Isaia legimus: [a] *Si nata est gens semel*. Homines quoque & jumenta operta saccis, & clamantia ad Dominum, eodem sensu intellige: quod
B & rationabiles, & irrationabiles, & prudentes ac simplices ad prædicationem Jonæ agant pœnitentiam juxta il-
Ps. 35. 7. lud, quod & alibi dicitur: *Homines & jumenta salvabis, Domine*. Possumus autem jumenta operta saccis & aliter interpretari, de his maxime testimoniis, in quibus legimus: *Sol & luna induen-*
Ezech. 32. 7. *tur sacco*. Et in alio loco: *Induam cæ-*
Is. 50. 3. *lum sacco*, pro lugubri scilicet habitu, & mœrore atque mœstitia, quæ μεταφορικῶς saccus nominantur. Illud quoque quod dicitur: *Quis scit si convertatur, & ignoscat Deus?* Ideo ambiguum ponitur & incertum: ut dum homines dubii sunt de salute, fortius agant pœnitentiam, & magis ad misericordiam provocent Deum.

℣. 10. *Et vidit Deus opera eorum; quia conversi sunt de via sua mala, & misertus est Deus super malitia, quam loquutus fuerat ut faceret eis, & non fecit*. LXX. *Et vidit Deus opera eorum, quoniam reversi sunt de viis suis malis, & egit pœnitentiam Deus super malitia, quam loquutus fuerat, ut faceret eis, & non fecit*. Secundum utramque intelligentiam sive tunc urbi Assyriæ, sive quotidie mundi Deus populis comminatur ut agant pœnitentiam: qui si conversi fue-
* al. vertit rint, ipse quoque * vertet sententiam
& mutatur suam, & populi conversione * mutabitur. Quod & Jeremias & Ezechiel manifestius explicant, nec bona videlicet implere Dominum quæ promiserit, si boni vertantur ad vitia; nec mala quæ pessimis comminatur, si illi reversi fuerint ad salutem. Ita igitur & nunc vidit Deus opera, quia conversi sunt a via sua pessima: non verba audivit quæ solebat Israel sæpe promittere: *O-*
Exod. 24. 3. *mnia quæcumque dixerit Dominus, facie-*

A *mus*; sed opera conspexit: & quia mavult pœnitentiam peccatoris, quam mortem, libenter mutavit sententiam, Ezech. 18.
quia vidit opera commutata. Quin potius Deus perseveravit in proposito suo misereri volens ab initio: [b] nemo enim b
punire desiderans, quod facturus est comminatur. Malitiam autem, ut supra diximus, pro suppliciis & tormentis accipe: non quod Deus mali facere quidquam * cogitaret. * al. cogitet

ET *afflictus est Jonas afflictione magna, & iratus est: & oravit ad Dominum & dixit*. LXX. *Et contristatus est Jonas tristitia grandi, & confusus est: oravitque ad Dominum, & ait*. Videns subintrare gentium plenitudinem, & illud impleri quod in Deuteronomio dicitur: *Ipsi me irritaverunt in his, qui non sunt* Deut. 32. 31.
dii, & ego eos irritabo super gente, quæ non est: super natione stulta eis ad ira-
C *cundiam concitabo*, desperat de salute Israelis, & magno dolore concutitur, qui erumpit in vocem, & caussas mœroris exponit, & quodammodo loquitur: Ego solus electus sum de tanto numero Prophetarum, qui per aliorum salutem ruinam meo populo nuntiarem. Non igitur contristatur, ut quidam putant, quod gentium multitudo salvetur; sed quod pereat Israel. Unde & Dominus noster flevit super
D Jerusalem, & noluit tollere panem filiorum, & dare eum canibus. Et Apostoli primum prædicant Israeli. Et Paulus cupit esse anathema pro fratribus suis, qui sunt Israelitæ, & quorum adoptio, & gloria, & Testamentum, & repromissiones, & legislatio, ex quibus patres, & ex quibus Christus est secundum carnem. Pulchre autem *dolens* (quod interpretatur *Jonas*) affligitur dolore, & tristis est anima
E ejus usque ad mortem; quia ne periret populus Judæorum, quantum in se fuit, multa perpessus est. Historiæ quoque magis dolentis convenit nomen, significans laboriosum Prophetam, & peregrinationis atque naufragii miseriis prægravatum.

Cap. IV.

Luc. 19. Marc. 7. Act. 13. Rom. 9.

Obsecro Domine, numquid non hoc est verbum meum, quum adhuc essem in terra mea? propter hoc præoccupavi ut fuge- ℣. 2. & 3.
rem

[a] Manifesto mendo pro duobus verbis, *si nata*, Martian. retinuit *sanata*: quod tamen antea emendaverat Victorius ex Græco ἐτέθη. Alterum porro, quod nec ipse Victorius animadvertit, *semel*, pro *simul*, eodem Græco textu cogente, εἰς ἅπαξ, nos ex nostris mss. correximus.

[b] Al. *neminem*: Quæ lectio, inquit Victorius, ipsa quoque non displicet, ut intelligas, Deus neminem punire desiderans, quod facturus est, comminatur. Verum prior lectio melior. Facturus enim proprie dici non potest quis, quod ideo minatur, ne faciat.

rem in Tharsis. Scio enim quia tu Deus clemens & misericors *, *patiens, & multæ miserationis, ignoscens super malitia, & nunc, Domine, tolle quæso animam meam a me, quia melior est mihi mors, quam vita.* LXX. *O Domine, nonne isti sunt sermones mei, quum adhuc essem in terra mea? propterea præoccupavi fugere in Tharsis. Scio enim quod tu misericors & miserator, patiens & multæ miserationis, & agens pœnitentiam super malitiis, & nunc, dominator Domine, tolle animam meam a me, quia melius est mihi mori, quam vivere.* Hoc quod nos interpretati sumus, *obsecro*, & Septuaginta transtulerunt ὦ δή, in Hebraico legitur ANNA, quæ mihi videtur interjectio deprecantis significare blandientis affectum. Quia igitur oratio ejus, dum se dicit juste fugere voluisse, quodammodo injustitiæ arguit Dominum, querelas suas obsecrationis exordio temperat. Numquid, ait, non hoc est verbum meum, quum adhuc essem in terra mea? Scivi te hoc esse facturum: non ignorabam misericordem, propterea severum & truculentum nuntiare nolebam: ideo fugere volui in Tharsis, vacare contemplationi rerum, & in mari [illegible]us sæculi quiete potius & otio perfrui. Dimisi domum meam, reliqui hæreditatem meam, egressus sum de sinu tuo, & veni. Si misericordem dicerem atque clementem & ignoscentem malitiæ, nullus ageret pœnitentiam: si crudelem, & tantum * judicem nuntiarem, sciebam hoc tuæ non esse naturæ. In hoc ergo ambiguo positus, malui fugere potius, quam aut pœnitentes lenitate decipere, aut de te prædicare quod non eras. Tolle igitur, Domine, animam meam: [a] quia melior mihi est mors, quam vita. Tolle animam meam, quæ tristis fuit usque ad mortem. Tolle animam meam: In manus enim tuas commendo spiritum meum, melior quippe mihi est mors, quam vita. Vivens unam Israel gentem salvare non potui: [b] moriar, & mundus salvabitur. Historia manifesta est, & super persona Prophetæ sic potest intelligi, ut crebro jam diximus, quod propterea contristetur & mori velit, ne conversa multitudine gentium, in æternum pereat Israel.

* Vulg. addit es.

נאנה

* al. judicium.

a

Luc. 15.

b

Et dixit Dominus: putasne bene ira-
sceris tu? LXX. *Et dixit Dominus ad Jo-* V. 4.
nam: [c] *Si vehementer contristatus es tu?*
Verbum Hebraicum ARA LAC, & *iratus es tu*, & *contristatus es tu*, transferri potest: quod utrumque & Prophetæ, & Domini personæ convenit, quod vel iratus sit, ne videretur apud Ninivitas fuisse mentitus, vel contristatus, intelligens Israel esse periturum. Et rationabiliter non ei dicit, male iratus es, vel contristatus es, ne videretur reprehendere contristatum. Nec rursum, bene iratus es, aut contristatus: [d] ne suæ sententiæ contrairet; sed interrogat ipsum, qui iratus est & contristatus, ut vel caussas iræ respondeat, vel mœroris: aut si ille tacuerit, verum Dei judicium ex ejus silentio comprobetur.

c חרה לך

d

Et egressus est Jonas de civitate, & se-
dit contra orientem civitatis, & fecit si- V. 5.
bimet umbraculum ibi, & sedebat subter illud in umbra, donec videret quid accideret civitati. [e] LXX. similiter. Primus Cain fratricida, & homicida cruentum mundum germani sanguine dedicans, ædificavit civitatem, & vocavit eam ex nomine filii sui [f] Enoch. Unde & Osee Propheta dicit, *Deus ego & non homo, in medio tui sanctus: & non ingrediar civitatem.* Domini enim, Psalmista dicente, sunt exitus mortis. Quamobrem & una fugitivorum civitas appellatur *Ramoth*, quod interpretatur *visio mortis*. Et recte quiquumque fugitivus est, & propter peccata non meretur habitare Jerusalem, habitat in urbe mortis, & est trans fluentas Jordanis, qui *descensus* exprimitur. Egreditur ergo columba, vel dolens, de istiusmodi civitate, & habitat contra Orientem, unde sol oritur: & est ibi in tabernaculo suo, ubi labentia quæque tempora contemplatus, exspectat quid supradictæ eveniat civitati: antequam Ninive salvaretur, & * aresceret cucurbita: antequam Christi Evangelium coruscaret; & compleretur Zachariæ prophetia: *Ecce vir, Oriens*

e Genes. 4. Cain primus ædificavit civitatem.

f Osee. 11, 9

Ps. 67.

ראמת

* al. acresceret.

Zach. 6. 12.

[a] Tres subsequentes versus, ejusdem vocis *animam* recursu deceptus, Victorius prætermisit.

[b] Ex mss. nostris, iisque omnibus quos Victor. consuluit, correximus *moriar*, pro quo Martianæus retinuit *morior*.

[c] Mss. Palatin. *si* particulam quæ deerat sufficiunt Græco quoque textu adsentiente, Εἰ σφόδρα λελύπησαι σύ.

[d] Pericopen hanc verborum totam, *ne suæ sententiæ contrairet, sed interrogat ipsum qui iratus est, & contristatus*, quam nihil dubium sit integrum orationis contextum attendenti, ob ejusdem verbi *contristatus* occursum, sæpe obvio amanuensium errore, prætermissa, cum in hactenus quoque vulgatis libris desideraretur, nos ad Palatinorum codicum fidem suffecimus: locumque adeo pristinæ integritati restituimus.

[e] Verba *LXX. similiter*, quæ tam sæpe alibi, nostri mss. sufficiunt.

[f] Pro *Enoch* mss. nostri præferunt *Cainan*.

Criens nomen ejus, Jonas sub umbraculo erat. Nec dum quippe veritas venerat, de qua idem Evangelista & Apostolus loquitur. *Deus veritas est*. Et eleganter additur
1. Joan. 4. 8. *Et fecit sibimet umbraculum ibi*, juxta Niniven. Sibimet fecit, nullus enim de Ninivitis tunc temporis habitare poterat cum Propheta; & sedebat sub umbra, vel judicis habitu, vel de sua majestate contractus, & accinctus lumbos in fortitudine, ut non tota ad pedes, & ad nos, qui deorsum sumus, vesti-
* al. altiori menta defluerent, sed in se * arctiori baltheo contraherentur. Porro quod dicit: *ut videret quid accideret civitati*, solita consuetudine utitur Scripturarum,
V. 6. ut humanos Deo jungat affectus.

Et præparavit Dominus Deus hederam, & ascendit super caput Jonæ, ut esset umbra super caput ejus, & protegeret eum, laboraverat enim: & lætatus est Jonas super hedera lætitia magna. LXX: *Et præcepit Dominus Deus cucurbitæ, & ascendit super caput Jonæ, ut esset umbraculum super caput ejus, & protegeret eum a suis malis: lætatusque*
a *est Jonas super cucurbita gaudio magno.* In hoc loco quidam [a] Cantherius de antiquissimo genere Corneliorum, sive (ut ipse jactat) de stirpe Asinii Pollionis, dudum Romæ dicitur me accusasse sacrilegii, quod pro cucurbita, hederam transtulerim: timuit videlicet, ne si pro cucurbitis hederæ nascerentur,
Saucoma. [?] quid. b unde occulte & tenebrose biberet, non haberet. Et revera in ipsis cucurbitis vasculorum, quas vulgo Saucomarias vocant, [b] solent Apostolorum imagines adumbrare: e quibus & ille sibi non suum nomen assumsit. Quod si tam facile vocabula commutantur, ut pro Corneliis seditiosis tribunis, Æmilii consules appellentur, miror cur mihi non liceat hederam transferre pro cucurbita. Sed veniamus ad [c] seria. Pro
c *curcurbita*, sive *hedera* in Hebræo legi-
קיקיון d mus CICEION, quæ etiam lingua Syra & Punica [d] CICEIA dicitur. Est autem genus virgulti, vel arbusculæ,
* al. habentis lata * habens folia in modum pampini, & umbram densissimam, suo trunco se sustinens, quæ in Palæstina creberrime nascitur, & maxime in arenosis locis: mirumque in modum, si sementem in terram jeceris, cito confota consurgit in arborem, & intra paucos dies quam herbam videras, arbusculam suspicis. Unde & nos eodem tempore quo interpretabamur Prophetas, voluimus idipsum Hebrææ linguæ nomen exprimere, quia sermo Latinus hanc speciem arboris non habebat; sed timuimus grammaticos, ne invenirent licentiam commentandi: & vel bestias Indiæ, vel montes Bœotiæ, aut istiusmodi quædam portenta confingerent, sequutique sumus veteres Translatores, qui & ipsi hederam interpretati sunt, quæ Græce appellatur κισσὸς, aliud enim quod dicerent, non habebant. Discutiamus ergo historiam, & ante mysticos intellectus, solam literam ventilemus. Cucurbita & hedera hujus naturæ sunt, ut per terram reptent, & absque furcis vel adminiculis, quibus innituntur, altiora non appetant. Quomodo igitur, ignorante Propheta, cucurbita in una nocte consurgens umbraculum præbuit, quæ naturam non habet sine * pergulis & calamis vel hastilibus in sublime consurgere? * al. perculis
Ciceion autem quum in ortu subito miraculum præbuerit, & potentiam ostenderit Dei in protectione virentis umbraculi, * & * al. obitus
naturam suam sequuta est. Ad personam vero Domini Salvatoris, ne penitus propter φιλοκολοκύνθον, cucurbitam relinquamus, sic referri potest, ut illud commemoremus Isaiæ: *Relinquetur* Isai. 8.
filia Sion sicut tabernaculum in vinea, & velut casula in cucumerario, quasi civitas quæ expugnatur. Et dicamus quia in alio Scripturæ loco cucurbitam non invenimus, quod ubi cucumis nascitur, ibi nasci soleat & cucurbita. Et Israel huic generi [e] comparatum, quod quondam protexerit Jonam sub umbra sua conversionem gentium præstolantem, & non parvam lætitiam tribuerit ei faciens umbraculum & tabernaculum, potius quam domum, habens tectorum imaginem, domorum non habens fundamenta. Porro CICEION nostra arbuscula modica, cito consurgens,

[a] Palatin. mss. *Canterius*, al. *Cantelius*. Conferenda porro est Hieronymi ad Augustinum Epistola 112. n. 22. & quæ nos ibi observamus.
[b] Al. [illegible], & mox *adumbrari*.
[c] Ex mss. auctoritate, recto ipso orationis cogente sensu restituimus *seria*, pro quo Martianæus ex corruptis certe libris recepit *feriam*.
[d] Mss. nostri *Siceia*: perperam Erasm. & Victorius, *Elkeroa*. In laudata Hieronymi ad Augustinum Epistola dicitur, *in Hebræo volumine Ciceion scriptum, quam vulgo Syri Ciceiam vocant*. Recole quæ in eum locum adnotavimus: Reinesium quoque de lingua Punica cap 13. Mox verba, *suo trunco se* nostri mss. ignorant.
[e] Visus est Victorio mutilus ac pendulus sensus, nisi legas *comparatur*. Verum a superiori, *dicamus*, pendeat.

gens, & cito arescens ordine & * vita (* al. *via*.) comparabitur Israeli, radices parvas mittendi in terram, & conanti quidem in excelsa sustolli; sed altitudinem cedrorum Dei & abietum non æquanti. Quod mihi videntur & locustæ significare, quibus vescebatur Joannes, qui dicit sub typo Israelis: *Illum oportet crescere, me autem minui*: (Joan. 3. 30.) animal parvum, infirmas habens alas, de terra quidem consurgens, sed altius non valens avolare, ut plus sit quam reptile, & B tamen avibus non æquetur.

V. 7. & 8. *Et paravit Dominus vermem ascensione diluculi in crastinum, & percussit hederam, & exaruit: & quum ortus fuisset sol, præcepit Dominus vento calido & urenti; & percussit sol super caput Jonæ, & æstuabat: & petiit animæ suæ ut moreretur, & dixit: Melius est* [a] *mihi mori, quam vivere*. LXX. *Et præcepit Deus vermi mane in crastinum, & percussit cucurbitam, & arefacta est: statimque ut* C *ortus est sol, præcepit Dominus spiritui ardoris urenti, & percussit sol super caput Jonæ, & angustiatus est, & tæduit eum animæ suæ, & dixit: Melius est mihi mori, quam vivere*. Antequam oriretur sol justitiæ, virens erat umbraculum, & non arebat Israel: postquam ille surrexit, & tenebræ Niniviticæ ejus luce discussæ sunt, paratus vermis in crastinum ascensione diluculi (de quo vicesimus primus Psalmus inscribitur: D *Pro assumatione matutina*; & qui absque ullo semine de terra oritur, & dicit: *Ego sum vermis & non homo*) (Ps. 21. 7.) percussit umbraculum, quod desertum auxilio Dei omnem virorem perdidit. Præcepitque Dominus vento calido & urenti, de quo prophetatur in Osee: *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, & siccabit venas ejus, & desolabit fontem ejus*. (Osee 13. 15.) Et æstuare cepit Jonas, & iterum velle mori in baptismate cum Israele, ut in lavacro recipiat humorem, quem in negatione perdiderat. Unde & Petrus arentibus loquitur Judæis: *Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus Sancti*. (Act. 2. 38.) Sunt qui vermem & urentem ventum, Romanos intelligant duces, qui post resurrectionem Christi, Israel penitus deleverunt.

A *Et dixit Dominus ad Jonam: Putasne bene irasceris tu super hederam? Et dixit: bene irascor ego usque ad mortem*. V. 9. LXX. *Et dixit Dominus Deus ad Jonam*, [b] *valde contristaris tu super cucurbita? Et ait: valde contristor ego usque ad mortem*. Supra Ninivitis agentibus pœnitentiam & gentium urbe salvata, interrogatus idipsum Propheta: *Putasne bene irasceris tu*? nihil respondit, sed interrogationem Dei silentio comprobavit, sciens enim clementem esse Deum, & misericordem, & patientem, & multæ miserationis, & ignoscentem malitiis, super salute gentium non dolebat: hic autem postquam * siccata (* al. *infiscata*.) cucurbita aruit Israel, & cum distinctione interrogatus: *Bene irasceris tu super hedera?* confidenter respondit & dicit: *Bene irascor ego*, vel *contristor usque ad mortem*: non enim sic volui salvare alios, ut perirent alii, non sic alienos lucrifacere, ut meos perderem. Et revera usque ad præsentem diem [c] Christus plangit Israel: & Jerusalem plangit usque ad mortem, non suam, sed Judæorum, ut moriantur negantes, & resurgant Dei Filium confitentes.

Et dixit Dominus: *Tu doles super hedera, in qua non laborasti: neque fecisti ut cresceret: quæ sub una nocte nata est, & sub una nocte periit: & ego non parcam Ninive civitati magnæ, in qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dextram & sinistram suam, & jumenta multa?* V. 10. & 11. LXX. *Et dixit Dominus: Tu pepercisti super cucurbita, pro qua non laborasti, neque nutristi eam, quæ nata est in nocte, & in nocte periit: ego autem non parcam Ninive civitati magnæ, in qua habitant plusquam duodecim * myriades* (* al. *millia*.) *virorum qui ignorant dexteram & sinistram suam, & pecora multa?* E Nimiæ difficultatis est exponere quomodo juxta Tropologiam dicatur ad Filium: *tu doles super hedera, in qua non laborasti, neque fecisti ut cresceret*, quum omnia per ipsum facta sint, & sine ipso factum est nihil. (Joan. 1. 3.) Unde quidam locum istum interpretans, ut imminentem solveret quæstionem, incurrit blasphemiam. Assumens enim illud de Evangelio: *Quid me dicis bonum? Nemo bonus est nisi unus Deus*, (Marc. 10. 18.) Patrem interpretatus est bonum: Filium

[a] Heic *mihi*, quod tamen in Hebræo מותי resonat, nostri mss. prætermittunt: tum penes Septuaginta legunt, *mori magis quam* &c.

[b] Duo mss *si valde*, juxta Græcum, Aldino exemplari excepto, εἰ σφόδρα.

[c] Iidem mss. *Christus plangit Jerusalem, & plangit usque* &c.

Filium vero ad comparationem ejus qui perfecte & vere bonus sit, in minori gradu positum. Et non consideravit hæc dicens, quod in Marcionis potius incurrerit hæresim (qui alterum Deum tantum bonum, alterum infert judicem & conditorem) quam Arii, qui quum majorem Patrem & minorem Filium prædicet: tamen Filium non negat conditorem. Ergo cum venia audienda sunt, quæ dicturi sumus, & conatus nostri [a] favore potius & orationibus adjuvandi, quam spernendi aure malevola, quia carpere & detrahere vel imperiti possunt; doctorum autem est, & qui laborantium novere sudorem, vel lassis manum porrigere, vel errantibus iter ostendere. Dominus noster atque Salvator non ita laboravit in Israel, quomodo laboravit in gentium populo. Denique Israel loquitur confidenter: *Ecce tot annis servio tibi, & nunquam mandatum tuum præterivi, & nunquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer: sed postquam filius tuus hic qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum*: nec tamen confutatur a patre, sed clementer ei dicitur: *Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt: epulari & gaudere te oportebat, quia hic frater tuus mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est.* Pro gentium populo immolatus est vitulus saginatus, & pretiosus sanguis effusus, de quo Paulus ad Hebræos plenissime disputat. Et David in Psalmo: *Frater, inquit, non redimit, redimet homo.* Decrevit Christus, ut ille cresceret: iste mortuus est, ut ille viveret: hic descendit ad inferos, ut ille cælos ascenderet. In Israel vero nullus tantus labor fuit. Unde & invidet juniori fratri, [b] quod post substantiam cum meretricibus lenonibusque prodactam, recipiat annulum & stolam, & polleat pristina dignitate. Quod autem ait, quæ sub una nocte nata est, significat tempus ante adventum Christi, qui mundi lumen fuit, de quo dicitur: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Et una nocte periit, quando occubuit eis sol justitiæ, & Dei perdidere sermonem. Civitas vero Ninive magna atque pulcherrima, præfigurat Ecclesiam, in qua major est numerus quam * decem tribuum Israel: quod & fragmenta in solitudine significant duodecim cophinorum. Ignorant autem quid sit inter dextram & sinistram, vel propter innocentiam & simplicitatem, ut lactentem monstret ætatem, & relinquat intellectui, quantus sit numerus ætatis alterius, quum tantus sit parvulorum. Vel certe (quia magna erat urbs, & in domo magna non solum vasa sunt aurea & argentea, sed & lignea & fictilia) erat in ea plurima multitudo, quæ ignorabat ante actam pœnitentiam quid esset inter bonum & malum, inter dextram & sinistram. Sed & jumenta multa: multus est enim Ninive numerus jumentorum & irrationabilium hominum, qui comparantur jumentis insipientibus, & assimilantur eis.

Arius non negabat Filium conditorem.

Luc. 15. — Hebr. 10. — Ps. 48. 8. — Rom. 13. 12. — * al. *duodecim*. Marc. 6. — 2. Tim. 2. — Ps. 48.

[a] Ex Florentinis quinque, totidemque Brixiæ & Romanis aliquot codicibus reponit Victorius, *conatus nostri fovendi potius, & orationibus adjuvandi*: olim erat, *orationibus audiendi, & adjuvandi*.

[b] Vitiosa methatesi legit Martian. *post quod*.

Explicit Explanatio in Jonam Prophetam.

INCIPIT

INCIPIT COMMENTARIORUM SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN MICHÆAM PROPHETAM

[a] PRÆFATIO.

MICHÆAS, in quem nunc Commentarios dictare cupio, in ordine duodecim Prophetarum, secundum Septuaginta Interpretes tertius est, secundum * Hebraicum sextus, & sequitur Jonam Prophetam, qui succedit Abdiæ, atque ita fit ut tertius sit Amos, & Joel secundus post Osee, qui apud omnes primus est. Ergo quasi in corde voluminis positus, debet profunda continere mysteria, & sermo Dei, qui semper descendit ad Prophetas, descendit ad Michæam quoque, qui interpretatur *humilitas*: ad Michæam de Morasthi, qui usque hodie juxta Eleutheropolim urbem Palæstinæ haud grandis est viculus. Morasthi autem in lingua nostra *hæredem* sonat. Pulchre igitur humilitas, quæ inter virtutes vel præcipua est, spe hæreditatis dominicæ nascitur. Humilitas autem non illa quæ venit de conscientia peccatorum; sed quæ inter virtutes ponitur, juxta quam dicitur: *Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis*. Et: *Qui se humiliat, exaltabitur*. Et: *Ante contritionem elevatur cor viri, & ante gloriam humiliatur*. Unde & Dominus: *Discite*, inquit, *a me, quia mitis sum & humilis corde*. Quomodo ergo apud nos votiva, & quasi ob virtutis auspicium ponuntur vocabula: verbi gratia: *victoris*, *casti*, *pii*, *probi*: & apud Græcos σώφρων vocatur, & ἀσεβὴς: & appellativa nomina vertuntur in propria: sic apud Hæbræos & Michæas, & Abdias & Zacharias cæteraque his similia, ex virtutum vocabulo liberis a parentibus imponuntur.

* al. *Hebraicam veritatem*.

מיכה

מורשת

Humilitas inter virtutes præcipua, spe hæreditatis dominicæ nascitur.

1. Petr. 5. 6.

Luc. 18. 14.

Prov. 16. 18.

Mat. 11. 29.

Nominum impositio apud omnes.

Verbum

[a] Inscribitur φιλυπονεστάταις Paulæ ejusque filiæ Eustochio, quod ex Præfatione libri tertii Commentariorum in Amos compertum est.

Caput I.

VERBUM *Domini quod factum est ad Michæam Morasthiten, in diebus Joatham, Achaz, & Ezechiæ, regum Juda: Quod vidit super Samariam & Jerusalem.* Sive juxta Septuaginta, *de quibus vidit super samariam & Jerusalem.* Verbum igitur Domini factum est ad Michæam, post Osee, Amos, & Isaiam, qui sub Ozia vaticinati sunt. Ex quo intelligimus, Michæam Oziæ temporibus non prophetasse; sed filii ejus Joatham, post quem regnavit Achaz, Ezechia in patris Achaz imperium succedente, sub quo decem tribus ab Assyriis in captivitatem ductæ sunt. (4. Reg. 18.) Quantum ergo ad historiam pertinet secundum ordinem captivitatis (quia primum capta est Samaria metropolis Israel, postea Jerusalem urbs Judæ) prophetiæ titulus ponitur primum de Samaria, secundo de Jerusalem. Quantum vero ad mysticos intellectus, quia Samaria semper in hæresibus accipitur, Jerusalem in Ecclesia, dicimus verbum Domini fieri ad * humilem & ad cohæredem Christi, de perversis dogmatibus, & de Ecclesia, si qua forte peccata commiserit, & totius [a] voluminis ordinem contexere. Quod autem Samaria & decem tribus, quæ scissæ sunt sub rege Jeroboam a stirpe David, (3. Reg. 12.) accipiantur in persona hæreticorum, & omnis quidem Scriptura testatur, sed maxime Propheta Osee, & hic ipse liber, qui hæreticos impios & Ecclesiasticos peccatores vocat. Statim enim sequitur: *Quæ est impietas Jacob? nonne Samaria? & quod est peccatum domus Juda? nonne Jerusalem?* Hoc duntaxat juxta Septuaginta Translatores. Cæterum in Hebraico quomodo legatur, post paululum subjiciemus. Sed & illud quod hæretici semper in dogmatum suorum sibi quasi sublimitate confidant, & Ecclesiæ simplicitatem despiciant, in alio loco dicitur: *Væ qui despiciunt Sion, & confidunt in monte Samariæ:* (Amos 6. 1.) de Sion enim egredietur lex, & verbum Domini de Jerusalem. (Isai. 2. 3.) Porro Samaria fabricata est sibi de proprio sensu vitulos aureos, habentes quidem in superficie pulchritudinem; sed vitalem spiritum non habentes: & fabricata est in domo Dei, quod interpretatur *Bethel*. Nec enim recipere poterat populus Israel deos, nisi qui de Scripturis, & in domo Dei fabricati sunt. Quamvis autem conciliabula sua vocent Bethel, tamen post fabricationem idolorum desiit esse *Bethel*, & vocatur *Bethaven*, quod dicitur *domus idoli*, pro quo Septuaginta transtulerunt domus ὢν. Hoc de titulo: nunc veniamus ad exordium prophetiæ, & * Lernæa bestia sæviente, Sancti Spiritus invocemus adventum. Vos, o Paula & Eustochium, ad Dominum Salvatorem fundite preces, ne mihi noceat invidia, sed ut mens libera id tantum cogitet quod nititur explanare, nec sentiat conviciorum alapas, quas Dominus in passione contemsit. (Marc. 14. & Ioan. 16. & 18.)

* al. Jerusalem.

* Hidra.

V. 2. *Audite, populi omnes, & attendat terra & plenitudo ejus, & sit Dominus Deus vobis in testem, [b] Dominus de Templo sancto suo.* LXX. *Audite, populi omnes, & auscultet terra, & omnes qui sunt in ea, & sit Dominus Deus vobis in testimonium: Dominus ex domo sancta sua.* Quia juxta historiam manifestus est sensus, Lectoris prudentiæ intelligentiam derelinquo. Juxta tropologiam autem convocat ad auditum populos, id est, totius orbis Ecclesias, & ad auscultandum terram, quia terrena in ea hæreticorum exstructa sunt dogmata. Quod autem hæreses inter carnis opera numerentur, quæ semper refertur ad terram, & Apostolus ad Galatas non tacet, (Galat. 5.) & Dominus in Evangelio prudenti judicat auditori: *Qui de terra est, de terra loquitur.* (Joan. 3. 31.) Et ad distinctionem eorum rursus de Ecclesiasticis dicit: *Qui autem de cælo venit, super omnes est.* Et: *Quod vidit & audivit, hoc testatur.* Si autem hoc quod ait: *Audite populi*, propter illud dominicum: *Qui habet aures audiendi, audiat*, (Luc. 8. 8.) plus aliquid sonat, quam quod postea infertur: *Attendat terra*, aptabimus Ecclesiæ, *audite, populi omnes*. Hæreticis vero qui terrenam suscepere doctrinam: *Attendat terra, & omnes qui in ea sunt*: ut & isti si audierint, & illi si attenderint, non patiantur ea quæ postea sermo Domini comminatur. Et sit eis Dominus in testimonium, sive ut in Hebraico legitur, *in testem*, vel ut apertius interpretatus est Symmachus, *testificans*, & testificans non aliunde, nisi de domo sua, quæ est Ecclesia, aut certe

[a] Maluit Victorius ex Florentiæ Brixiæque codicibus, *& horum volumen ordinem contexere* &c.

[b] Postrema verba, *Dominus de templo sancto suo*: tum, apud LXX. *Dominus ex domo sancta sua*, expungunt mss. nostri.

certe in Filio, id est, in Domino nostro Jesu Christo, qui vere templum est Patris: & de cujus ore loquitur Pater, viscera penetrans & medullas eorum, qui attendere voluerint & audire:

V. 3. 4. & 5. *Quia ecce Dominus * egredietur de loco suo, & descendet & calcabit super excelsa terræ, & consummentur montes subtus eum, & valles scindentur sicut cera a facie ignis, sicut aquæ quæ decurrunt in præceps: in scelere Jacob omne istud, & in peccatis domus Israel. Quod scelus Jacob? nonne Samaria? Et quæ excelsa Judæ? nonne Jerusalem?* LXX. *Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, & descendet, & ascendet super excelsa terræ, & commovebuntur montes subter eum, & valles tabescent sicut cera a facie ignis, & sicut aqua profluens in descensum: propter impietatem Jacob, omnia hæc, & propter peccatum domus Israel. Quæ est impietas* [a] *domus Jacob? nonne Samaria? Et quod est peccatum domus Juda? nonne Jerusalem?* O Samaria & Jerusalem, audite, & diligenter attendite Dominum vobis de Templo suo testificantem, & prædicentem quæquumque facturus est. *Ecce egredietur Dominus de loco suo*. Qui enim mitis est & benignus, & cujus natura clementia est, vestri caussa cogitur personam, quam non habet, crudelitatis assumere. *Et descendet & calcabit super excelsa terræ*. Descensio Dei est, & majestatis ejus ad inferiora decursus, calcare terram, & potentes quosque conterere. *Et consumentur*, inquit, sive *tabescent montes, & valles sub eo*, quos principes intelligamus & populos. Et quomodo viciniam ignis cera non sustinet, & prono cursu aquæ feruntur in præceps: ita omnis impiorum superbia, Domino veniente, solvetur & defluet. Hoc autem totum fiet propter scelera decem tribuum, quas vocat Jacob & Israel, & propter prævaricationem Juda; quia in decem tribubus Samaria metropolis fuit, & in regno Judæ Jerusalem excelsorum idola fabricata est: hoc juxta literam. Tropologice autem egredietur Dominus de loco suo, quem vel Filium, vel omnes sanctos intelligere possumus. Ipse enim Filius ait: *Ego in Patre, & Pater in me*. Et de sanctis: *Habitabo & inambulabo in eis, & ero eorum Deus, & ipsi erunt mihi populus*. De his ergo egredietur, non quod derelinquat eos; nam & de Apostolis egrediebatur sermo Domini ad audientes, & tamen non relinquebat eos: & hujuscemodi loca, id est, ea quæ Deum hospitem habere mereantur, quasi cum Christo resurgentia, & cum eo in cælestibus sedentia, sursum posita sunt. Unde & descendere dicitur ad eos qui doctrinam ejus in monte audire non possunt. Quumque descenderit, non ascendet in humilibus & in his, qui deorsum positi sunt; sed qui terræ vocantur excelsa, & qui intelligentes advenientis Domini majestatem, commovebuntur. Et quamvis montes sint, tamen ad talis aurigæ & ascensoris pavebunt præsentiam. Valles autem, id est, animæ * χοϊκοῖς insertæ corporibus, nec cum cælesti homine resurgentes, præsentiam ejus ferre non poterunt; sed quidquid in eis durum fuerit, resolvetur, & ita fluent, quomodo si aquæ plana non habeant, feranturque præcipites in profundum. Veniet ergo Dominus terribilis ad docendum, id est, ad movendos montes, & vallium humilia resolvenda, quia impietatem fecit Jacob, & peccatum Israel. Impietas enim Jacob conciliabula hæreticorum sunt, quæ vocantur Samaria. Et peccatum Juda, id est, ejus, qui Dominum confitetur, non est aliud nisi Jerusalem, in qua multa crimina reperiuntur. Quod autem domus Juda referatur ad Christum, cujus Ecclesia est, & sæpe diximus, & illud ponamus ad præsens: *Juda, te laudabunt fratres tui: manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum*. Potest quoque & sic intelligi, quod propter impietates Samariæ & scelera Judæ, egressus sit Dominus de loco quondam suo, & dixerit ad Judæos: *Ecce reliquetur vobis domus vestra deserta*. Et descenderit de cælis, & ascenderit super excelsa terræ, id est, super eos qui ex gentium humilitate credentes, excelsi esse meruerunt. Et commoti sunt montes, Philosophorum dogmata, & regna sublimia, & hi qui humiles permanserunt, consumti sunt & contriti Salvatoris adventu, & crescente Ecclesia, montibusque in sublime surgentibus, idola corruerunt in profundum. Egressus est ergo Dominus de loco suo, & de gentibus constructa Ecclesia est, ut move-

[Margin notes: * Vulg. egreditur. — Descensio Dei quid. — Joan. 14. 10. — Levit 26. 12. — * terrenis. — Gen. 49. 8. — Matth. 23. 38. Luc. 13. 35]

[a] Palatini mss. *qua est impietas Jacob* Græca quoque exemplaria pleraque vocem, *domus*, ignorant.

moverentur montes ſub pedibus ejus, & profunda vallium ſolverentur, quia impie egit Jacob, & peccavit Iſrael, & omnes tribus Dominum negaverunt.

V. 6. 7. & ſeqq.

Et ponam Samariam quaſi acervum lapidum in agro, quum plantatur vinea, & detraham in vallem lapides ejus, & fundamenta ejus revelabo, & omnia ſculptilia ejus concidentur, & omnes * *mercedes ejus comburentur igni, & omnia idola ejus ponam in perditionem, quia de mercedibus meretricis congregata ſunt, & uſque ad mercedem meretricis revertentur. Super hoc plangam & ululabo, vadam ſpoliatus & nudus, faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum, quia deſperata eſt plaga ejus, quia venit uſque ad Judam, tetigit portam populi mei uſque ad Jeruſalem.* LXX. *Et ponam Samaria in pomorum cuſtodiam in agro, & in plantationem vineæ: & detraham in voraginem lapides ejus, & fundamenta ejus revelabo, & cuncta ſculptilia ejus concident, &* [a] *univerſæ mercedes ejus comburentur igni, & cuncta idola ejus ponam in perditionem, quia ex mercedibus fornicationis congregavit, & ex mercedibus fornicationis deſtruxit. Propter hoc planget atque lugebit, ibit diſcalciata & nuda, faciet planctum quaſi draconum, & luctum quaſi filiæ Sirenarum, quia obtinuit plaga ejus, quia venit uſque ad Judam, & tetigit uſque ad portam populi mei* * *uſque Jeruſalem*. Secundum ordinem peccatorum, fit ordo pœnarum. Primum peccavit Samaria, & fabricata eſt idola, & pro Domino vitulos adoravit: prima ergo & pereat. Deſtruam eam, venientibus Aſſyriis, & ponam quaſi acervum lapidum quum plantatur vinea, * ut redigatur in tumulos: Et detraham in vallem lapides ejus. Erat quippe in montibus ſita, ubi nunc Sebaſte eſt, in qua & ſancti Joannis Baptiſtæ oſſa ſunt condita. *Et fundamenta ejus revelabo*. Tanta quippe ruina erit, & tanta urbis ſubverſio: ut non ſolum parietes & ædificia corruant; ſed fundamenta quoque uſque ad extremum lapidem revelentur. Et omnia ſculptilia ejus, cunctæque divitiæ, quas diverſi reges in eam comportaverant, concidentur & comburentur igni, & ad nihilum redigentur. Siquidem opes & multiplex ſupellex, quæ ex fornicatione (ut putabantur) idolorum fuerant congregata, ducentur ad aliam meretricem, id eſt, ad Ninive: ut quomodo in terra ſua fornicati ſunt cum idolis quæ fecerunt, ſic vadant ad aliam terram idolorum & fornicationis, id eſt, ad Aſſyrios. Hucuſque de Samaria. Et quia eadem plaga perventura ſit ad Jeruſalem (& ipſa enim ſimili errore peccavit, derelinquens Deum ſuum & idola fabricans) propterea Propheta facit quaſi προσωποποιΐαν Dei, & ſub perſona ſua inducit plangentis affectum, & dicit: *Super hoc plangam & ululabo: vadam ſpoliatus & nudus* (decem enim tribus perdidi) & faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum. Quomodo enim dracones terribili ſibilo perſonant, juxta hiſtorias eorum, qui de Phyſicis conſcripſerunt, eo tempore quo vincuntur ab elephantis: & ſicut ſtruthiones immemores ſunt ovorum ſuorum, & quaſi non pepererint, in arena calcandos pedibus beſtiarum fœtus relinquunt, de quo in Job plenius ſcribitur: ita & ego ſine filiis ſpoliatus & nudus incedam. Et hoc faciam, quia deſperata eſt plaga ejus, id eſt, Samariæ. Et idem peccatum, immo eadem pœna peccati, quæ evertit Samariam, veniet uſque ad Judam, & uſque ad portam urbis meæ Jeruſalem. Ut enim Samaria ſubverſa eſt ab Aſſyriis: ita Juda & Jeruſalem ſubvetentur a Chaldæis. Quia vero Samariam, hæreticorum ſemel intelleximus Eccleſiam, quæ ſeparata a Deo, populi facta eſt conciliabulum, ipſe Dominus comminatur poſiturum ſe eam in pomorum cuſtodiam, in agrum & in plantationem vineæ. Multo enim melius eſt ſubverti inutilem civitatem, & lapides ejus quibus exſtructa fuerat, in præceps detrahi, & præparari eam in pomarium plantationemque vinearum, quam in ædificatione peſſima permanere. Quum enim deſtructa fuerit, & revelata fuerint fundamenta ejus (quibus ſua videbatur cælare myſteria, & firma habere dogmata in quibus ſtabat, & omnia idola quæ ſpeciem videbantur habere, & pulchritudinem artifici ſermone compoſitam, & a miniſtris Dei tuerint concifa, id eſt, a viris Eccleſiaſticis) tunc in loco

Margin notes: * al. merces. — * al. in. — * al. & — In Sebaſte, ſive Samaria oſſa S. Joannis condita. — Draconis natura. — Struthionis natura. — Job. 39.

[a] Mſſ. Palatini, *univerſas mercedes ejus comburent igni*, Græco concinente textu. Leviora infra emendamus.

in loco ædificationis pessimæ, varia Ecclesiæ poma nascentur, & non solum nascentur, verum etiam custodientur, & plantabitur vinea Sorec, de qua fiat vinum, quod se Dominus in regno Patris bibiturum esse promisit. Non
Marc. 14. solum autem fundamenta ejus, quæ prius terra premebantur, aperientur & proferentur in medium, & idola quæ sibi finxerant, concidentur; sed gloria quoque & divitiæ quas de fornicatione videbatur habere & errore
Luc. 12. 49. suo, igne meo consumentur, de quo dixi in Evangelio: *Ignem veni mittere*
a *super terram, & [a] quam volo ut ardeat:* atque comburentur, & redigentur ad nihilum, quia non de veritate contracta sunt dogmatum; sed de fornicatione animæ, & errore hinc inde col-
Contra hæreticos. lecta sunt. Hæretici quippe non habent divitias de paterna hæreditate venientes, sed quotidie quod colant reperiunt, & idola sibi artifici manu, & curiosa mente confingunt. Propter hoc quum conversus fuerit ager eorum in pomorum custodiam, & præparatus ad vineas, & lapides quibus ædificata erat civitas, detracti in profundum, & revelata fuerint fundamenta eorum, & omnia sculptilia concisa & incensa, & mercedes quas sibi vana spe pollicebantur, & quidquid velut Deum colere videbantur, redactum ad nihilum, quia de fornicatione animæ, omne sibi pretium compararant: tunc intelligentes errorem pristinum, in semet reversi plangent, in quibus ante ridebant, & lugebunt, in quibus prius fornicantes quodammodo lætabantur. Deponentque de pedibus suis quidquid mortiferum habuerant, & erunt discalciati, quia terra in qua staturi sunt, locus est sanctus, & vestimenta fornicationis suæ universa projicent; eruntque nudi, ut possint Christi indui vestimento, & facient planctum quasi draconum. Plancturi quippe sunt aliquando & dracones, quando viderint draconem maximum captum, & in hamo pendere piscantis, & mare desolatum. Et lugebunt quasi filiæ Sirenarum, dulcia enim sunt hæreticorum carmina, & suavi voce populos decipientia. Nec potest eorum cantica præterire, nisi qui obturaverit aurem suam, & quasi surdus evaserit. Propterea autem hæc istiusmodi Samaria planget atque lugebit, quoniam sagitta Domini vulnerata, & plagam sermonis accipiens, suum cognoscet errorem. Non solum autem ipsa peccavit, sed iniquitatem & errorem suum in Judæ quoque portas voluit introducere. Unde dicitur de ea: *Venit usque ad Judam, & tetigit usque ad portas populi mei, usque ad Jerusalem.* Portas, inquit, tetigit quas aures intelligimus. Cæterum urbem mediam intrare non potuit: quod si intrasset, fecisset de Jerusalem Samariam. Quoties viderimus de Ecclesia aliquos ad hæreticorum sermones scandalizari, & quærere quomodo eorum respondeant quæstionibus, nec tamen recedere de Ecclesia, dicamus, *venit Samaria*, sive plaga Samariæ usque ad populum confitentem, usque ad aures populi Dei, usque ad aures Jerusalem. Hoc enim quod dicitur, tetigit usque ad portas populi mei, ἀπὸ κοινοῦ intelligendum est, ut subaudiatur, tetigit etiam usque ad portas Jerusalem. Hucusque contra Samariam, & contra Jerusalem, videamus & cætera, quæ sequuntur.

In Geth nolite annuntiare, lacrymis ne V. 10. 11.
ploretis, in domo pulveris pulvere vos con- & seqq.
*spergite: transite [b] vobis, habitatio * Sa-* b
phir confusa ignominia, non est egressa quæ * Vulg. pulchra.
*habitat * Sennan. Planctum domus * Asel* * Vulg. in exitu.
accipiet ex vobis: quæ stetit sibimet, quia * Vulg. vicina.
*infirmata est in bono quæ habitat in * Ma-* * Vulg. amaritudinibus.
roth: quia descendit malum a Domino in
portam Jerusalem. Tumultus quadrigæ
stuporis [c] habitanti Lachis, principium c
peccati est filiæ Sion: quia in te inventa
sunt scelera Israel? Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth: domos mendacii in deceptionem regibus Israel. Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in Maresa, usque Odollam veniet gloria Israel.

LXX.

[a] Alias, & in uno Palatin. cod. *quem*. Confer quæ de hujus lectione testimonii diximus ad Homil. V. in Ezechielem Tom. V. col. 92[illegible].

[b] Antiqua lectio erat, *Transit a vobis*, eaque dubio procul falsa, ut notatum Victorio est. [illegible] fundit: Hebraicum habet עברי לכם, *Transi vobis*, quæ ipsa quoque incongrua locutio est. Hieronymus agnoscit vocem *Transi*, dum ait: *Sic transi ad captivitatem deducere*, ac sine verbo, [illegible] Vulgata editio meliorem retinuit lectionem, quam nos quoque secuti sumus, nec ab ea apparet dissentire Hieronymum; est autem ista: *Transite vobis, habitatio Saphir, seu pulchra.* Et forte vox Hebraica corrupta hunc errorem induxit ex עברו in עברי, illa mutata. Facile enim Vau in Jod temporum injuria, aut librariorum pigritia vitiatur. Alioqui locutio impropria, nec alibi usurpata. Vulgata Editio sibi in cunctis exemplaribus consentiens, certum id mihi fuit argumentum. Expunximus hunc errorem etiam ex Commentario, ubi legebatur: *Transit a vobis*, pro *Transite vobis*. Brixiæ codices, & Vulgata Editio opem præstiterunt.

[c] Martian. *habitantis*: tum mss. *in*, præpositionem addunt.

LXX. *Qui in Geth, nolite magnificari, qui in Bachim, nolite* [a] *reædificare ex domo derisum: terra aspergite derisum vestrum, quæ habitas bene civitates ejus: non est egressa habitatrix Sennan. Plangite domum juxta eam: accipiet ex vobis plagam doloris, quis cepit in bonum, quæ habitat in doloribus? quia descenderunt mala a Domino super portas Jerusalem. Sonitus curruum & equitum habitatio Lachis: princeps peccati est filiæ Sion: quia in te inventæ sunt iniquitates Israel. Ideo dabit emissarios usque ad hæreditatem Geth: domos vanas: frustra fuerunt regibus Israel: donec hæredes adducam tibi, quæ habitas Lachis, hæreditas usque Odollam veniet.* Multum Hebraicum a LXX. interpretatione discordat, & tantis tam mea, quam illorum translatio difficultatibus involuta est, ut si quando indiguimus spiritus Dei (semper autem in exponendis Scripturis sanctis illius indigemus adventu) nunc vel maxime eum adesse cupiamus, & quæ in Prophetis loquutus est, pandere, ut de nobis quoque possit intelligi, quod ipse alibi polliceri dignatur: *Aperi os tuum, & implebo illud.* Geth, ut Regnorum quoque testatur historia, una est de quinque urbibus Palæstinæ, vicina Judææ confinio, & de Eleutheropoli euntibus Gazam, nunc usque vicus vel maximus, unde fuit Goliath ille Gethæus, quem David occidit in prælio. Quia igitur Propheta, immo per Prophetam Dominus dixerat: *Plangam & ululabo, vadam spoliatus & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quasi struthionum, quia desperata est & insanabilis plaga Samariæ, & venit usque ad Judam, tetigitque portam populi mei Jerusalem*, propterea flentis adhuc voce præcipio: *Nolite annuntiare in Geth*, ne audiant & lætentur inimici: lacrymis ne ploretis, id est, ne dolor quidem in singultus erumpat: dissimulate fletum, ne adversarii * gratulentur, lacrymas ora non habeant, quum dolorem pectus habeat, nolite exire foras, sed in domo pulveris, & ruente cinere vos conspergite ruinarum. * *Transite vobis, habitatio* SAPHIR, quod Syro Hebræoque sermone dicitur *pulchra*. Samaria quippe in pulcherrimo Judææ, & uberrimo sita loco, nunc quoque ostenditur. Dicitur ergo ad eam: O tu quæ habitas in regione uberrima, [b] quia confusa es ignominia, sic transi, sic ad captivitatem deducere, ut præ malorum magnitudine, ne vicinus quidem Allophylus audiat vocem tuam. Porro quod sequitur: *Non est egressa quæ habitat in Sennam*, quæ interpretatur *exitus*, sive ut Symmachus vertit, *non est egressa habitatio abundans*, de eadem Samaria dicitur, quæ in ipsis Assyriæ captivitatis est foribus, & statim ut mota fuerit de finibus suis, hostilem terram ingreditur. Nam habitatio abundans, juxta illud accipiendum quod & supra jam diximus, habitatio pulchra. Non est igitur egressa quæ * habitat in exitu vel abundantia propria voluntate, sed vi ducta est in Assyrios. Unde domus vicina & ex latere, quod interpretatur ASEL, regnum videlicet Juda, planctum accipiet ex vobis, quæ nunc interim, Samaria capta, subsistit, & Deum habuit defensorem. Accepit autem planctum, & percussa formidine est, & infirmata bono suo, quæ habitat in * *Maroth*, id est, *in amaritudinibus*, sive ut Symmachus vertit, *habitatio ad amaritudinem provocans*, hoc est, *ἡ κατοικία ἡ παραπικραίνουσα*: quod Hebraice dicitur JOSEBETH MAROTH, propter captivitatem vicinarum tribuum, quia descendit malum a Domino in portam Jerusalem, Assyrius quippe, vastata Samaria, venit etiam ad Jerusalem, eo tempore quo Rabsaces est missus insultans, de quo & Regnorum quartus liber & Isaias plenius scribunt? Ubi dicitur quod rex Assyrius de Lachis miserit Jerusalem, & postea, capta Lachis, ad oppugnandam transierit Lobnam. Veniet igitur, o Lachis urbs idolis dedita, & ad te quadriga & equites Assyriorum, quia & in te inventa sunt scelera Israel, & tu fuisti principium idololatriæ in Juda: per te enim quasi per portam impietas decem tribuum migravit in Jerusalem. Non solum autem super Lachis tumultus veniet & quadrigæ, sed & super Geth metropolim Palæstinæ, de qua supra dixeram: *In Geth nolite annuntiare*: mittet enim Assyrius latrunculos suos, quos vocat emissarios, & possidebit domum idololatriæ urbemque mendacii, quæ in supplantatione fuit regibus Israel. Quod autem sequi-

Margin notes: In exponendis Scripturis semper indigemus Dei adventu. — Ps. 80. 11. 1. Reg. 17. — * al. latentur. — * al. Transiet e. — ספיר — * al. habitabat — אצל — * al. Ramoth. — ישבת מרות — 4. Reg. 18. Isai. 16. — Latrunculi, id est, emissarii.

[a] Duo Palatin. mss. *nolite ædificare domos derisorum, terra aspergite* &c.

[b] Victorius, *quæ*, reponit ex Florentiæ codicibus.

sequitur: *Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Maresa*, pulchre allusit ad nomen: quia enim MARESA, *hæreditas* dicitur, adventum in eam hostium pro hæredibus appellavit, & usque Odollam urbem Judæ veniet MARESA, id est, *hæreditas*: quæ Odolla gloriosa est in urbibus [a] suis Israel. Denique & Symmachus ita transtulit: ἔτι κληρονόμον ἄξω ἡ σοι κατοικία Μαρέσα, ἕως ὀδολλάμ ἥξει τῆς δόξης Ισραὴλ, hoc est, *adhuc hæredem adducam & tibi, habitatio Maresa, usque Odollam veniet gloriæ Israel*, hoc est, quæ gloriosa es in urbibus Israel. Et ubi dicitur *gloriæ*, genitivus casus sit numeri singularis, *hujus gloriæ*, & non nominativus pluralis, *hæ gloriæ*. Vel certe ita intelligamus; Captivitas Israel quæ venit in Lachis, & Geth, & Maresa, usque Odollam quoque veniet. Et pressius legendum *gloriæ Israel*, ut κατὰ ἀντίφρασιν ignominia vel vastitas sentiatur. Porro quod supra urbem Prophetæ *Morasthi hæreditatem* interpretati sumus, sciat Lector in eodem versiculo quem posuimus: *Propterea dabit emissarios super hæreditatem Geth*, in Hebræo pro *hæreditate Geth*, * MARASETH GETH positum. Huc usque secundum Hebraicum ut potuimus, & ut nobis visum est, certe ut ab Hebræis audivimus, quasi inter saxa & acutissimos scopulos naviculam nostram reximus, quæ utrum intraverit portum, an adhuc in salo fluctuet, Lectoris erit prudentiæ judicare. Nunc orationibus vestris pergamus ad alios fluctus, & imminente expositionis hinc inde naufragio, si possumus, evadamus. GETH interpretatur *torcular*, qui ergo in Geth, id est, in torculari sunt, putantes se vindemiasse fructum vitæ, & calcasse botrum de vinea Sorec, extolluntur in superbiam, ignorantes quod botrus terræ Judææ in Allophylorum finibus non reperiatur. Nolite, inquit, extolli qui estis in torcularibus: Quia de vinea Sodomorum vinea vestra est, & propago vestra de Gomorrhis: & uva vestra amaritudinis, & botrus fellis vobis, & furor draconum vinum vestrum, furor aspidum insanabilis. Nam si etiam feceritis fructum (quoniam vindemia vestra non solum de Sodoma & Gomorrha, sed de Ægypto quoque est & cæteris inimicis gentibus) dabit Dominus ærugini fructum vestrum, & labores vestros locustæ, & occidet in grandine vineas vestras, & moros vestros in pruina. Non vos decipiat similitudo vini, nec dicatis amarum dulce: gustate diligenter vinum vestrum, & invenietis pro vino Sorec, furorem draconum & venenum aspidum. Unde nolite superbire, sed magis humiliamini sub potenti manu Domini, & ad illud transite torcular de quo ascendens ex Edom, & rubicundus ex * Bosra, loquitur in Isaia Propheta: *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum*. Rursum quia sunt de alienigenis & alii (multas enim habet regiones & urbes Allophylorum provincia) qui per mala opera & sensus contrarios Deo loquuntur: *Destructi sumus, sed revertentes ædificemus quæ destructa sunt*. Unde & vocantur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus. Dicitur ad eos: *Qui in Bachim, nolite ædificare de domo derisum*. Bachim [b] in nostra lingua *planctum* & *fletum* sonat. Denique, exceptis Septuaginta, omnes κλαυθμὸν, id est, *fletum* transtulerunt. Qui estis igitur in hujuscemodi operibus atque sententiis, quæ fletu digna sunt, nolite ædificationem pessimam instaurare, nec sensum vestrum exstructionem Dei arbitremini, neque ædificetis super arenam, ne quum tempestas venerit, domusque vestra conciderit, cassus labor risum videntibus præbeat. Quin potius intelligentes ædificationem vestram dignam esse derisu, ruinis ejus & pulvere conspergite capita vestra, & agite pœnitentiam, quod absque consilio casuram domum ædificare voluistis. Sequitur: *Quæ habitat bene in civitatibus suis, non est egressa habitans in Sennam*. Quod mihi videtur hanc habere sententiam: Vos, qui superbitis in Geth, & in Bachim, frustra domum risu dignam ædificare conamini: aspergite vos pulvere, & agite pœnitentiam, quia vinum detestabile premere, & ædificationem Deo contrariam construere voluistis. Ecclesiam autem Christi, quæ habitat bene, & in toto orbe Ecclesias [c] possidet, spiritus unitate conjuncta est, & habet urbes

Margin notes: מרשת — a — מרשת גת * al. Morasseth. — גת — * al. [illegible] Isai. [illegible] — בכים b — Matth. 7. — c

Margin letters: A, B, C, D, E

[a] Mss. Palatin. tacent, *suis*: mox ad Symmachi interpretationem Μαρέσα pro Μαρέσῃ legunt, & ὀδολλαμ, pro quo Martian. ὀδολλαμ. Sæpe vero levia id genus menda taciti castigamus.

[b] Confer librum de situ & nominibus Locorum ad vocem *Inachim* de Regnorum libris.

[c] Unus Palatin. *Ecclesias possidens Christus unitate* &c.

urbes Legis, Prophetarum, Evangelii, & Apostolorum, non est egressa de finibus suis, id est, de Scripturis sanctis; sed ceptam retinet possessionem; quia habitat in *Sennan*, quod interpretatus est, ut supra diximus, Symmachus *abundantiam*: habet enim Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, cum quibus omnes spirituales gratiæ copiæque virtutum sunt. Unde dicitur ad eam: *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis*. (Psal. 121. 7.) Vos vero, qui habitatis juxta Sennan, id est, juxta abundantem Ecclesiam, o hæretici, o contraria dogmata, plangite vos; quia ædificastis vobis domum in derisum, & pressistis torcular in superbiam, nec in Scripturis, sed in vicinia Scripturarum domum vestram, jam non risu, sed planctu dignam, & lacrymis construxistis. Unde subjungitur, plangite domum quæ est juxta eam, id est, juxta Sennan. Sed & hoc quod additur, *accipiet ex vobis plagam doloris*, ad eosdem hæreticos dicitur, quibus imperatur ut plangant domum vicinam Ecclesiæ, quod inimicus & ultor diabolus, cui tradendi sunt in supplicium, ipse eis inferat plagas, & extorqueat pro ædificatione pessima plagarum dolorem. Quæ propterea inferuntur, ut sentientes peccata quæ fecerant, agant pœnitentiam, & dolorum habitatio sit eis bonorum occasio. Sive Ecclesiæ indicatur dolor, quod plangat quondam filios suos, & ipsa sit caussa salutis hæreticorum, si ad lugentem matrem reverti voluerint. Porro quod infertur: *Quia descenderunt mala a Domino super portas Jerusalem*: & Marcionitæ ac Manichæi utuntur hoc scripto, eo quod Legis Deus malorum sit conditor. (Error Marcionitarum & Manichæorum.) Sic dicamus mala a Domino descendisse, quomodo & Salvator loquitur in Evangelio: *Videbam satanam quasi fulgur de cælo cadentem*. (Luc. 10. 18.) Quomodo enim ibi cecidit de cælo lucifer, qui mane oriebatur, & contritus est super terram, qui * mittebat ad gentes: (Isai. 14.) (* al. mittebatur.) sic & hæc mala quæ a Domino ceciderunt, & venerunt ad portas Jerusalem, antequam caderent non erant mala; sed quia a Domino corruerunt, idcirco facta sunt mala. Et ut sciamus malorum insidias: *venerunt*, inquit, *ad portas Jerusalem*, quæ quia firmæ sunt, & adamantinæ, clauduntur ab Apostolis, quibus Jerusalem claves commissæ sunt: ante eas versantur inimici, & quos exire conspexerint, interficiunt. Si quis igitur est de Jerusalem, quæ habitat bene in civitatibus suis, non egreditur quum habitet in abundantia; sed semper intrinsecus manet, nec egreditur portas ejus, quas qui egressus fuerit occiditur: occiditur autem ab his qui se elevant in Geth, & habitant in Bachim, & ædificant domum in derisum. Denique mala quæ descenderunt a Domino ad portas Jerusalem, strepitum tantum habent curruum & equorum tumultum, confusumque sonitum pro foribus Jerusalem, ut oris sui lancea quosquumque vagari viderint, interficient. Post hæc scriptum est: *Quæ habitas Lachis: princeps peccati est filiæ Sion*. Lachis interpretatur πορεία ἐστὶν, id est, *ambulatio*. Et hi igitur qui ascenderunt in curribus suis, & habuerunt equites, & strepitum tantum inanemque sonitum, quibus loquuta est, quæ habitat bene in civitatibus suis: isti in curribus & isti in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus; (Ps. 19. 8.) quia moverunt pedes suos, & circumlati sunt omni vento doctrinæ falsæ, (Ephes. 4.) & de Ecclesia exire voluerunt, quæ interpretatur specula, id est, Sion, principes peccati fuere filiæ Sion. Et in ipsa, hoc est, in Latinis, inventæ sunt impietates Israel, quæ a regno pristino Dei populum separaverunt. Princeps ergo peccati est filiæ Sion, quæ habitat in Lachis, id est, ambulatio pessima, gradu jugiter fluctuante, & impietas Israel in his est qui semper movent pedes suos, & habitare dicuntur in Lachis. Dabuntur quoque emissarii usque ad hæreditatem Geth: Geth pessimam, & torcular venenorum, quod ædificatur contra domum Dei, ubi sunt vanæ domus, quæ ædificatæ sunt in derisum. Et istæ vanæ domus, in vanum factæ sunt in regibus Israel. Quantum ad historiam pertinet, his regibus quorum peccata in Regnorum & Paralipomenon libris scripta sunt: quantum autem ad anagogen, principibus hæreticorum, ducibusque perversorum dogmatum; his enim domus vanæ sunt & frustra exstructæ. Et tamdiu perseverantes, donec teneant eas hæredes qui a Domino adducendi sunt. Post hæc sequitur: *Quæ habitas Lachis, hæreditas usque Odollam veniet*. Odolla interpretatur *testimonium haustus*, vel *hauritionis eorum*, quod in Græco significantius

tius dicitur μαρτυρία ἀντλήσεως αὐτῆς. Prov. 9. 21. Legimus in Proverbiis: *Si malus fueris, solus hauries mala*. Quæ igitur habitat in Lachis, id est, in itinere pessimo, veniet usque ad testimonium exhaustionis suæ, quod exhauriet atque ebibet juxta operum suorum mensuram. Vel certe ita distinguendum, ut hoc quod dicitur, *quæ habitas Lachis*, ad superiora referatur, & sit ordo ac sensus: Adducam hæredes tibi de Ecclesia, quæ habitas Lachis, quia de hæreditate Domini & tu eris, quum hauseris, & receperis quæ mereris. Obsecro in capituli fine Lectorem, ne necessitatem, voluntatem putet, & expositionem prolixam, verbositatem existimet, magisque miretur in locis tam asperis me aliquid invenire, quam quidquam eorum, quæ dicenda sunt, non prætermittere.

℣. 16. *Decalvare & detondere super filios deliciarum tuarum, dilata calvitium tuum sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te*. LXX. *Gloria* ⁓ *filiæ* ⁚ *Israel, decalvare & detondere super filios delicatos tuos: dilata calvitium tuum sicut aquila, quoniam captivi ducti sunt ex te*. Hoc quod dictum est a Septuaginta, *gloria filiæ Israel*, addentibus *filiæ*, Hebræi in fine superioris capituli legunt. Nobis autem quæ sic voluistis, & semel suscepimus, incumbit necessitas ita interpretari Scripturas, quomodo leguntur in Ecclesia, & nihilominus Hebraicam non omittere veritatem. Dicitur ergo ad Israel interim secundum literam, ut vel decem tribus accipiamus in Samaria, vel in commune omnem Israel; quia captivus ductus est populus, & omnis Judæa ab Assyriis Babyloniisque vastata est, assumant planctum & plorent filios suos. Aquilæ natura. Et quomodo aquila quæ regina est avium certo tempore amittit pilos, & remanet implumis: sic etiam Israel deponat omnem gloriam suam, qua ante fuerat circumdatus, & plangat filios, hostium subditos potestati. Quod autem aquila certo tempore soleat amittere plumas, & in Psalterio scriptum est: Ps. 102. 5. *Innovabitur ut aquilæ* [a] *senectus tua*. Et Terent. Act. 3. Sc. 2. Comicus in Heautontimorumeno: *Visa est*, inquit, *vere quod dici solet, aquilæ senectus*. Si autem voluerimus hoc ipsum & de præsenti tempore Judaicæ e-

A versionis accipere, videbimus omnem gratiam, qua quondam apud Deum floruit, ab eis penitus recessisse. A Judæis omnes gratiæ recesserunt. Ubi est enim Propheta? ubi doctor Legis? ubi Angelorum præsidia? ubi contra plures a paucis * insperata victoria? * al. *sperata*. Isai. 33. 18. 1. Cor. 1. Decalvata est Jerusalem quæ omnem comam pristinæ gloriæ perdidit, & filii ejus qui clamaveruut contra Dominum, Joan. 19. 6. *crucifige, crucifige eum*; in captivitatem ducti sunt. Legi in cujusdam Commen-

B tariis hoc quod dicitur, *decalvare & detondere super filios deliciarum tuarum*, de conditione humana posse accipi: ut Dei ad Adam, sive ad Jerusalem cælestem dirigatur eloquium. O anima humana! o urbs quondam sanctorum mater, quæ prius eras in paradiso, & fruebaris deliciis arborum diversarum, & habebas speciosissimam comam: nunc quia projecta es de sublimibus & deducta in Babylonem, & venisti in

C locum captivitatis, & perdidisti comam tuam, radere & assume habitum pœnitentis, & quæ prius quasi aquila volabas in excelsis, plange filios, plange sobolem tuam, quæ ex te ducta est captiva.

Caput II. VÆ *qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum, &* [b] *concupierunt*

D *agros, & violenter tulerunt, & domos rapuerunt, & calumniabantur virum, & domum ejus, virum & hæreditatem ejus. Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito super familiam istam malum, unde non auferetis colla vestra, & non ambulabitis superbi; quoniam tempus pessimum est. In die illa super vos sumetur parabola, & cantabitur canticum cum suavitate dicentium: Depopulatione vastati sumus: pars populi mei commutata est. Quomodo*

E *recedet a me, quum revertatur qui regiones nostras dividat? Propter hoc non erit tibi mittens funiculum sortis in cœtu Domini*. LXX. *Facti sunt cogitantes labores & operantes mala in cubilibus suis, & simul in die consummabunt ea: quia non levaverunt ad Deum manus suas, & desiderabant agros, & diripiebant pupillos, & domos opprimebant, & rapiebant virum & domum ejus, virum & hæreditatem ejus. Pro-*

[a] Victorius ait, *juventus tua*, non *senectus*, est in cunctis editionibus, Hebraica, Græca, & Latina. Nihil tamen mutavimus, quia sensum potius quam verbum reddere voluisse, apparet ex eo, quod de aquilæ senectute ex Terentio statim addit. Alioqui Matth. 24. veram nobis refert lectionem, dum ait: *Aquilæ autem appellantur sancti, quibus innovata est juventus, ut aquilæ: & qui juxta Isaiam, plumescunt, & assumunt alas, ut ad Christi veniant passionem*.

[b] In instanti habent duo mss. heic *concupiunt*, & mox *calumniantur*.

Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego cogito super tribum istam mala, de quibus non auferetis colla vestra, ut non ambuletis recti ÷ subito ⁏ quia tempus pessimum est. In die illa sumetur super vos parabola, & plangetur planctus in cantico dicentium : Miseria [a] *miseri facti sumus', pars populi mei dimensa est in funiculo, & non erat qui prohiberet 'eum, ut averteretur. Agri nostri divisi sunt : propter hoc non erit tibi mittens funiculum in hæreditate.* Quod in fine capituli juxta Hebraicum posuimus, *in cœtu Domini*, pro quo Septuaginta transtulerunt, *in Ecclesia Domini ;* juxta Editionem Vulgatam sequentis capituli principium est. 'Et ideo in illo si Dominus jusserit, differemus. Væ 'igitur vobis, Judæorum cœtus, qui & cogitatis malum, & opere consummatis. Et cubilia ad quiescendum data stupris polluitis : & quidquid iniquitatis nocte tractatis, quasi differre non liceat, statim ut dies claruerit, festinatis implere ': non considerantes quod adversum Dominum fortis est manus vestra. Et ut doceret Scriptura quid esset quod in nocte cogitarent, & in die facerent, exponit in partibus. *Concupierunt*, inquit, *agros, & violenter tulerunt* : & domos subauditur, concupierunt, & quas concupierant, diripuerunt : & non solum calumniabantur homines, & domos eorum ; sed posteros 'quoque qui misericordiam propter ætatem parvulam merebantur, rabido ore vastabant. Quia igitur ista fecistis, & cogitastis inutile, & ego Dominus cogitabo super familiam istam malum : non quod malum sit quod ego cogito ; sed quod patientibus malum videatur [b] quod irrogo : quod ita vos premet, ut colla vestra non possitis levare, nec ambuletis superbi, scilicet quos tempus captivitatis oppresserat. * Tunc dicetur super vos parabola, & miseriæ vestræ vertentur in canticum : *Depopulatione vastati sumus, pars populi mei :* Templum, inquit, meum quod solum inter gentes cæteras plus habebam, mutabitur in ruinam. Quomodo a me recedet Assyrius, quum revertatur ut agros meos sibi forte distribuat? Propterea', o familia Israel, super quam ego malum cogito, non habebis partem in hæreditate justorum. Sed & de extrema captivitate hoc ipsum accipi potest, quod omnia eis evenerint quia Dominum crucifixerunt : ita tamen ut Septuaginta Interpretum Editio differatur. Gloria namque filiæ Israel decalvata est, & attonsa super filiis quondam delicatissimis, & si quid deinceps renatum pilorum fuit, alia deinceps rasura & attonsione 'truncatum est. Tunc omnia consilia eorum versa sunt in laborem', & quæ cogitaverunt, mente & anima dormiente, attulerunt eis labores : quæque operati sunt, statim ut lux Christi & ultio apparuit, conturbata sunt. Quum enim legissent vicisse Israel, quando Moyses manus levavit ad Dominum, superatum esse ab Amalec, quando Moyses lassa brachia deponebat, non levaverunt ad Dominum manus suas, sed omnia in pauperes & plebem Domini scelera perpetrantes, desideraverunt agros, & pupillorum domos diripiebant, ac virum pariter & uxorem liberosque ejus & substantiam depopulabantur. Propterea * cogitavit Dominus mala super tribum illam : nequaquam [c] duodecim tribus, sed tribum malitia & scelere fœdatam, de quibus non potuerunt elevare cervicem, nec recte incedere. Denique usque ad præsentem diem subditi sunt Romano imperio, & premuntur captivitatis jugo, & colla non elevant. Quod autem sequitur : ἐξαίφνης, id est, *subito*, in Hebraicis voluminibus non habetur, & tamen potest cum præsenti loco ita congruere, ut dicamus : Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego cogito super tribum istam mala subito, de quibus non * possint elevare cervices suas, & ob id elevare non poterunt, quia tempus malum est. Sicut enim mala operati sunt contra Dominum Jesum, sic mala captivitatis perpetuæ sustinebunt, & in tantam venient angustiam, ut omnia eorum Cantica, & Psalmi vertantur in luctum. Nihilque aliud noverit populus loqui, nisi hoc : *miseria miseri facti sumus.* Terra quippe repromissionis quæ prius duabus & semis tribubus sorte divisa fuerat trans Jordanem, Moyse mittente funiculum, & postea ab Jesu Nave tribubus reliquis

Margin notes: * al. Tum. — Exod. 17. — * al. cogitabat. — * al. possunt

[a] Palatin. mss. *miseria vastati sumus*,
[b] Verba *quod irrogo*, in nostris mss. desiderantur.
[c] Nostri mss. *in duodecim tribubus*. Cæterum cum Victorio ex septem Florentiæ, & quattuor Brixiæ mss. legimus, *sed tribum malitia & scelere fœdatam*, pro quo Martian. retinuit, *tribum malitia & in scelere fœderatam*.

quis dispertita, hæc gentibus Romano mensore divisa est: & nemo fuit qui prohiberet, quin potius quum universas obtineat nationes, nullus est ex Judæis qui antiquum pristina libertate possideat solum. Quod si tertiam expositionem sequi voluerimus, omnem, de qua supra dixeram, ad animam humanam sermonem dirigi, quæ de paradiso corruens in captivitatem hujus mundi venerit: videbimus quod omnis cogitatio nostra labor & dolor sit, & cubilia nostra plena sint malis, & lux ipsa quæ videtur, mixta sit tenebris: quæque nocte tractemus, in caligine compleamus. Quis enim nostrum ad Deum sanctas elevat manus sine ira & cogitatione? Quis non desiderat villas istius sæculi, oblitus possessionum paradisi? Videas alios agros agris, & terminos jungere terminis, & parvo hominis corpusculo rura urbium non sufficere. Propterea cogitat Dominus super nos mala, de quibus nostras elevare nequeamus cervices, nec ambulare recti, quia tempus pessimum est, juxta Joannis verba, dicentis: *Mundus in maligno positus est.* Idipsum significat & illa in Evangelio filia Abraam nobilis anima, quam satanas vinxerat & incurvaverat, & nisi ad adventum Domini in sublime erigi ante non potuit, nec suum * suspicere Creatorem. Unde Salvator ait: *Hanc*, inquit, *filiam Abraæ quam alligaverat satanas, non oportuit solvi de vinculo isto die sabbathi?* Quia ergo gloria nostra omnis attonsa est, & dilatavimus *rasuram*, vel [a] *nuditatem nostram* (sic enim in quibusdam codicibus invenitur) missi sunt qui nos plangerent cum Jeremia, & sumerent super nos parabolam, & dicerent cum Apostolo: *Lugebo multos qui peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam.* Quis enim non plangat videns humanas animas quasi variam suppellectilem a dæmonibus & diversis vitiis esse possessas? Alius dæmonum mittit fornicationis funiculum, alius avaritiæ: ille homicidii, hic perjurii lineas tendit: pars populi Dei divisa est in funiculo: & agri quondam sanctitatis & paradisi, quorum odore delectabatur Isaac in Jacob filio suo, traditi sunt Assyriis, regique Babylonio. Et habentibus vulpibus foveas, & volucribus cæli nidos, Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet. Exposui juxta quod mei ingenioli patiebantur angustiæ, & primam ab Assyriis, Babyloniisque populi captivitatem, & secundam a Romanis, quia Dominum crucifixerunt, & tertiam spiritualem, qua unusquisque nostrum cum Adam de paradiso cecidit, & in hujus mundi captivitate versatur, de qua quum venerit Dominus, eriget elisos, & solvet compeditos: & captivos quondam diaboli, reducet in possessionem suam, & complebitur sermo Psalmistæ dicentis: *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem.* Juxta quam expositionem potest & de Ecclesia quarta captivitas accipi, de qua unusquisque egreditur per peccatum, & postea ab *Ezra*, qui interptetatur *adjutor*, id est, sermone Dei reducitur in Jerusalem. Si quis autem in Lege Domini die ac nocte meditatus, majus habuit studium, majus ingenium, otium, gratiamque, & potest de præsenti capitulo probabilius aliquid dicere, non invideo, non aspernor, quin potius cupio ab eo discere quod ignoro, & libenter me discipulum profitebor, dummodo doceat, & non detrahat. Nihil enim tam facile, quam otiosum & dormientem de aliorum labore & vigiliis disputare.

Hominum miseriæ & peccata. — 1. Joan. 5. 19 — * al. suscipere. — Luc. 13. 16. — 2. Cor. 12. 21. — Gen. 37. — Matt. 8. — Psal. 144. — Psal. 67. 19 — 1. Esdra. — Modestia Hieronymi. — Facili detractio.

V. 6. 7. & 8.

Ne loquamini loquentes, non stillabit super istos, non comprehendet confusio, dicit domus Jacob. Numquid abbreviatus est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus? Nonne verba mea bona sunt cum eo qui recte graditur? & econtrario populus meus in adversarium consurrexit, desuper tunicam pallium sustulistis, & eos qui transibant simpliciter, convertistis in bellum. LXX. *In Ecclesia Domini nolite flere lacrymis, neque plorent super his? non enim abjiciet opprobria, quæ dicit: Domus Jacob provocavit spiritum Domini, si hæ sunt adinventiones ejus: nonne sermones ejus boni sunt cum eo, & recti* [b] *ambulaverunt? & prius populus meus inimicitiis restitit contra pacem suam: pellem ejus excoriaverunt, ut auferrent spem contritionem belli.* Ne loquamini, inquit, loquentes; pro quo interpretatus est Aquila: *ne stilletis stillantes*, quondam idiomate Hebraico, eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perveniat audientium, in similitudinem pluviæ descen-

Idioma Hebraicum.

[a] Præferunt duo Palatin. mss. *viduitatem*: in Græco autem est γύμνωσιν, *nuditatem*.
[b] Iidem mss. heic, *jam*, voculam interserunt, paulo autem post delent, *spem*. Pro *contritionem*, Victorius *contritionum* legit; est vero in Græco minori numero συντριμμόν.

descendentis, stillationem vocans. Nolite vos decipere, o domus Jacob, & in consolationem mutuam dicere, Deus bonus est: non veniet captivitas quam timemus. Num larga ejus misericordia, & clementissimus spiritus, qui late & abundanter ortus est omnibus, tantum in nobis abbreviabitur & severus erit? aut hujuscemodi sunt cogitationes ejus, quales in hominibus cernimus, ut antiquam teneat iracundiam, & ad vindictam furore subito concitetur? Ad quæ respondit Dominus: Bonus quidem sum, & verba mea sonant clementiam; sed ad eos, qui recto itinere gradiuntur. Qui autem, non dico olim, sed hesterno die in contumeliam meam veneratus est idola, & quantum in ipso fuit, tyrannica adversum me arma corripuit, qui infelicem populum exspoliavit auxilio Dei, & quasi desuper tunicam, [a] pallium tulit, qui simplices quosque credentium & acquiescentes auctoritati majorum contra me vertit in bellum, numquid non stillabit super eum Dominus, & apprehendet eum confusio? Hoc autem quod nos vertimus: *Et econtrario populus meus in adversarium consurrexit;* quia verbum MUL, & *contrarium*, & *diem hesternum* sonat, Symmachus apertius transtulit ut diceret: *ante unam diem populus meus quasi inimicus restitit*, ut solveret quæstionem, quod Deus non præterita vitia imputaret populo, sed recentia, & quæ quasi die commissa viderentur hesterno. Hæc juxta Hebraicam intelligentiam, cæterum Septuaginta Interpretes in hoc loco penitus sibi non cohærent. Ad id enim quod præmissum est, *in Ecclesia Domini nolite flere*, quæ consequentia est, ut inferatur, *non enim abjiciet opprobria quæ dicit, domus Jacob provocavit spiritum Domini?* Sed & illud quod sequitur: *Si hæ adinventiones ejus sunt: * nonne sermones ejus sunt boni cum eo, & recti * ambulaverunt?* ad posteriora quid pertinent, quæ dicuntur: *Et prius populus meus in adversarium restitit, contra pacem suam, pellem ejus excoriaverunt, ut auferrent contritionem belli?* Videtur autem mihi, [b] in loco vel difficillimo, sic posse sensus reddi vel exprimi, si tamen prudens Lector nostræ rationi acquieverit. Præcipitur itaque Ecclesiæ, ut non habeat tristitiam & solicitudinem super rebus sæculi, & damnis quæ in hoc mundo evenire consueverunt, & dicitur habitatoribus ejus, o vos, qui estis in Ecclesia Domini, semper gaudete, & quidquid vobis de judiciis acciderit, gratulamini. Nec hoc dico quod flere non debeatis: *Beati* quippe *flentes, quoniam ipsi ridebunt;* sed illud admoneo, ne in his quæ sunt sæculi, lugeatis. Si quis mortuus fuerit propinquorum, si substantiam fiscus invaserit, si corpus vel podagra, vel alius quilibet morbus oppresserit, nolite flere, nolite lacrymas fundere, nec consideretis præsentia, sed futura, & [c] aggravamini magis quod diutius in hoc tabernaculo mortis habitetis. Quin potius illud cavete, ne insultetis cadentibus, & alienam ruinam vestram ædificationem putetis: unusquisque se ex suis viribus, non ex imbecillitate alterius metiatur. Alioqui quæ est ista justitia, ramos oleastri insultare ramis olivæ, qui propter infidelitatem suam fracti fuerunt, & dicere, domus Jacob ad iracundiam spiritum Domini provocavit, interficiens Prophetas, idola colens, Dei Filium crucifigens? Qui hoc facit, non erit ab opprobrio alienus, & ea mensura qua judicavit, judicabitur de eo: & quomodo ipse de peccatis loquitur corruentis; ita alius ruinæ illius insultabit. Sequitur *Si hæ adinventiones ejus sunt: nonne verba ejus bona sunt cum eo, & recti ambulaverunt?* Quod offendit, ait, Judaicus populus, ut plenitudo gentium subintraret, dispensationis Dei est, ut postea, credente Israel, omnes salvi fierent, & universi Dei misericordia indigerent. Unde & Apostolus ad hujus loci veniens quæstionem, profundum sapientiæ & scientiæ & judiciorum Dei abyssum investigabilem esse proclamat. Si ergo adinventiones & cogitationes Dei sunt, frangi priores ramos olivæ, & inseri alios de oleastro, non debes insultare, sed timere ne corruas, nec æstimes in eo te placere Deo, si sermones, id est, Scripturas illius legas. Tunc Scripturæ prosunt legenti, si quod legitur, opere compleatur. Si loquens de Scripturis possis dicere: *An experimentum quæritis*

Ff 2 *ejus*

Marginal notes: מול; LXX. non sibi cohærent.; * al. non. * al. ambulabunt.; Non lugendum super rebus sæculi transeuntis. Luc. 6. 21.; Rom. 11.; Ibidem.; Quando Scripturæ prosunt legenti. 2. Cor. 13. 3.

[a] Martianæus retinuit *palliumque*, quod tamen antea ad Brixiæ codd. Victorius emendaverat, ipso sacro textu suffragante, qui ait, *Desuper tunicam pallium sustulistis*.

[b] Quam heic obtrudit Martian. *ut*, particulam expunximus: paulo post duo verba, *vel exprimi*, nostri mss. non agnoscunt.

[c] Contrario sensu duo Palatin. mss. *& gratulamini magis*.

Ps. 67. 12. *ejus qui in me loquitur, Christus?* Dominus quippe dabit verbum evangelizantibus virtute multa: & super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion, & leva vocem in fortitudine qui evangelizas Jerusalem. Atque hoc modo sermones Dei boni sunt, si secum sint, hoc est, si Deus non deserat prædicantem, cujus cor labiaque consentiunt. Cæterum qui confitetur labiis, & cor ejus longe est a Deo, & narrat justitias ejus, & assumit testamentum per os suum, & peccatorum sordibus inquinatur, cum hoc non sunt boni sermones Dei. Nec solum de peccatore, sed de eo quoque, qui gratiam non habet spiritualem, id est, prophetiæ ac doctrinæ, & interpretationis, majorumque charismatum, hoc dicendum est, quod hujuscemodi homo si voluerit elementorum caussas, fideique suæ reddere rationem, & quare Deus qui bonus & Creator est omnium, ad solos tantum Judæos venerit, & in ultimo jam sæculo vocaverit nationes, non habeat secum bonos Dei sermones; sed de propria imperitia etiam ea, quæ bona sunt, Dei verba contaminet, quæ verba recte ambulant & rectas aures requirunt. Et hæc quidem Dominus præcipit populo successori, & Ecclesiæ de gentibus congregatæ, ne insultet generationi pristinæ, & aliena [a] non sit ab opprobriis insultando. Refert autem ipse qui verus est judex & sine perturbatione loquitur, quomodo in passione sua Israel ei contrarius fuerit, & hoc fecerit non quod suo nocere potuerit Creatori, sed quod contra pacem suam omnia perpetrarit. Unde & ad Jerusalem sermo est: *Si* Luc. 19. 42. *scires ea quæ ad pacem sunt tibi.* Pace autem perdita, pellem suam excoriaverunt, id est, tulerunt a se Dei quo protegebantur, auxilium, & quasi nudas carnes absque cute & tegmine reliquerunt, ut quidquid videbatur esse pulchrum, operiente desuper misericordia Dei, hoc, illa recedente, præberet videntibus turpitudinem. Recedente autem pace & auxilio Dei, quia restiterant Domino, de quo dicitur: *Domi-* Judit. 16. 3. *nus conterens bella, Dominus nomen ei,* adversariis suis resistere non potuerunt, sed in omni certamine victi sunt, nec fuit qui contereret adversum eos bella

Isai. 40. 9.

Anascentia, juxta utramque personam hostium, vel hominum qui eos duxere captivos, vel adversariorum [b] fortitudinem, qui animas eorum quotidie jugulabant blasphemando.

V. 9. & 10. *Mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum: a parvulis earum tulistis laudem meam in perpetuum. Surgite & ite, quia non habetis hic requiem, propter immunditiam* * *suam corrumpetur putredine pessima.* Interpretatio Septuaginta (si tamen Septuaginta est; Josephus enim scribit, & Hebræi tradunt, quinque tantum libros legis Moysi ab eis translatos, & Ptolemæo regi * traditos) tantum discordat in præsenti loco ab Hebraica veritate, ut nec capita possimus ex æquo ponere, nec eorum simul sententias explicare. Quamobrem nostra primum translatio differatur, & postea ad eosdem veniemus. Adhuc contra populum Dei sermo est, cui supra jam dixerat: *Econtrario populus meus in adversarium consurrexit: desuper tunicam pallium sustulistis,* quod non solum hoc egerint, sed mulieres quoque, id est, matronas quondam delicatas fecerint captivas ire, sive sub metaphora urbes Judææ, quas & in Isaia filias Sion vocat, eo quod Sion metropolis fuerit. A parvulis quoque earum tulistis, inquit, laudem meam in perpetuum, nullus remansit in populo, cunctis vel interfectis vel captis, qui meos Psalmos caneret; sed & pauci qui in Babylone supererant, canere se non posse testantur. *Quomodo,* inquiunt, *cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Surgite itaque & ite in captivitatem, quia in hac terra requiem non habetis, quæ propter scelera vestra polluta est, & mundari non poterit, nisi longum sabbathum antea celebrarit. Propterea autem dico vobis, non habetis hic requiem, quia polluta est terra vestra, & corrumpetur putredine pessima, captivitate videlicet, vel Babylonica, vel Romana, eo quod Domini sanguinem hauserit: juxta utramque enim historiæ veritatem intelligi potest.

*Vulg. ejus

Quinque Moysis libri tantum a LXX. translati.

* al. contraditos.

Isai. 2.

Ps. 136. 4.

LXX. *Duces populi mei projicientur de domibus deliciarum suarum: propter malas adinventiones suas* [c] *ejecti sunt.* Potest hoc & generaliter de Judaici populi principibus, Sacerdotibus ac Pharisæis

---

a Negandi particulam Victorius reticet.

b Ex Medicæo, Fesulanoque codicibus rescribit Victorius, *adversariorum fortitudinum qua animas &c.*

c Corrupte legebatur *elicti.*

risæis accipi, qui post passionem Domini projecti sunt de urbe deliciarum suarum, in qua prius lascivierant propter malas adinventiones suas, & specialiter de stirpe David, quia statim ut natus est Dominus, defecit princeps ex Juda, & dux de femoribus ejus, veniente cui repositum erat, & exspectatione gentium apparente. Sed & Ecclesiæ quoque principes qui deliciis affluunt, & inter epulas atque lascivias pudicitiam servare se credunt, propheticus sermo describit quod ejiciendi sint de spatiosis domibus, lautisque conviviis, & multo labore epulis conquisitis, & ejiciendi propter malas cogitationes & opera sua. Et si vis scire quo ejiciendi sint, Evangelium lege: *In tenebras* scilicet *exteriores, ubi erit fletus & stridor dentium*: An non confusio & ignominia est, Jesum crucifixum, magistrum, pauperem atque esurientem fartis prædicare corporibus, jejuniorumque doctrinam, rubentes buccas, tumentiaque ora proferre? Si in Apostolorum loco sumus, non solum sermonem eorum imitemur, sed conversationem quoque & abstinentiam amplectamur. Sanctum utique est & Apostolorum ministerium, viduis & pauperibus ministrare. *Non oportet*, inquiunt, *dimisso verbo Dei, ministrare nos mensis*. At nunc non dico pauperes, non dico fratres, & qui rursum invitare non possint (ex quibus, excepta gratia, nihil aliud Episcopalis speret manus) sed militantes & accinctos gladio, & judices, excubantibus ante fores suas centurionibus & turmis militum, Christi Sacerdos invitat ad prandium. Tota Clerici urbe discursant: quærunt exhibere judicibus, quæ illi in prætoriis suis aut invenire non possunt, aut certe inventa non coemunt. Nec vero arbritrandum quod generaliter ad omnes hæc dirigatur invectio; sed quod eos qui tales sunt, pulset sermo propheticus; & comminetur eis supplicia, & tenebras sempiternas: ut qui pudore & verecundia non tenentur, agant pœnitentiam saltem comminatione pœnarum.

Genes. 49. — Inter delicias pudicitia non servatur. — Mat. 22, 13. — Grat. C. Eccles. Dist. 25. — Actor. 6. 2.

LXX. *Propinquate montibus æternis*. Æternos montes, vel Angelos intelligere possumus, vel Prophetas, de quibus & in Psalmo scriptum est: *Fundamenta ejus in montibus sanctis*. Et in alio loco: *Levavi oculos meos in montes unde veniet auxilium mihi*. Appropinquat

Ps. 86. 1. — Ibid. 120. 1.

A autem æternis montibus qui non in peccatis suis a beatorum contubernio separatur: quomodo Moyses appropinquabat Deo, non loco, sed merito. Et ad eos qui appropinquabant æternis montibus, ipse Dominus loquebatur. *Deus appropinquans ego: & non Deus de longe*. Montes autem æterni, ad distinctionem eorum vocantur qui non sunt æterni, principium scilicet hujus sæculi montium tenebrosorum: qui B quum erecti fuerint velut cedrus Libani transeuntes cum mundo, locus eorum non poterit inveniri.

Jer. 23. 23.

LXX. *Surge & ambula, quia non est tibi hic requies*. Jubemur in nullis mundi rebus putare nobis requiem; sed quasi a mortuis resurgentes, ad sublime tendere, & ambulare post Dominum Deum nostrum, & dicere. *Adhæsit anima mea post te*. Quod si neglexerimus, & noluerimus audire dicentem: *Exsur-* C *ge qui dormis, & elevare, & illuminabit te Christus*, dormitabimus quidem, sed decipiemur, & non inveniemus requiem quia ubi Christus non illuminat resurgentem, quæ videtur esse requies, tribulatio est.

Ps. 62. 9. — Eph 5. 14.

LXX. *Propter immunditiam consumti estis corruptione*. Pro eo quod nos diximus, *consumti estis*, potest juxta Græcam intelligentiam in Latino sonare sermone, *corrupti estis*: ut sit ordo, D propter immunditiam corrupti estis corruptione. Hoc autem ad eos dicitur, qui voluptati corporis & libidinis servientes, non solum animam, sed corpus quoque suum corrumpunt, voluptatum amatores magis quam amatores Dei. Poterat quoque dicere, propter immunditiam corrupti estis, & sensus etiam absque corruptione fuisset expletus. Nunc autem quia ait, *corrupti estis corruptione*, ad distinctionem mihi videtur corruptionis salutaris dixisse: juxta quam E & Apostolus loquitur: *Et si is qui foris homo noster est, corrumpitur; sed qui intus est renovatur de die in diem*. Qui semper mortificationem Jesu portat in corpore suo, & exteriorem corrumpit hominem, & carnem imperio animæ subjicit, iste corrumpitur quidem, sed non corruptione, quia corruptio illius salutaris est.

2. Cor. 4. 16

Fugistis, nemine persequente. Ad eos dicitur, qui propter immunditiam corruptione corrupti sunt, quod conscientia peccatorum etiam absque suppliciis resistere hostibus & dimicare non audeant. Unde

Unde & formidolosi in [a] sanctorum prælio, ne terreant mentes fratrum suorum, ejiciuntur e castris, & ex acie repelluntur, & in maledictis Levitici ad hujuscemodi homines sermo dirigitur: *Persequetur vos folii vox volantis, & fugietis, nullo persequente*. Scio me in cujusdam Commentariis legisse, exponentis Joannis Evangelistæ principium: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*, hoc quod dicitur, *nihil*, ad malitiam retulisse: rursumque ipsam malitiam interpretatum esse diabolum, & isto quasi gradu, ipsum, quod factum est sine Christo, *nihil* diabolum intellexisse. Si igitur malitia, vel diabolus nihil est, & fugerunt qui corruptione corrupti sunt, nullo, id est, nihil persequente, diabolus eos est persequutus in nihili. Quod si cui videtur nimis coactum, & contra Scripturæ simplicitatem artificio potius eloquii, quam vera interpretatione dissertum, vel priorem, vel quam ipse * repererit expositionem sequatur.

Deut. 20. Levit. 26. 36. Coacta expositio Scripturarum. * al. repererit.

V. 11. & 12. *Utinam non essem vir habens spiritum; & mendacium potius loquerer. Stillabo tibi in vinum & in ebrietatem, & erit super [b] quem stillatur populus iste. * Congregatione congregabo Jacob, totum te: in unum conducam reliquias Israel pariter [c]*.

* al. Congregans.

Et in hoc capite multum Septuaginta Interpretes ab Hebraico discrepant. Unde primum juxta id quod nobis ab Hebræis est traditum exponamus, & postea, si Dominus voluerit, de eorum translatione tractabimus. O popule Judaice, ad quos repromissiones, quorum testamenta & lex, & ex quibus Christus secundum carnem, cui, imminentibus Babyloniis, vel Romanis, dixi: Surgite & ite in captivitatem, quoniam non est vobis in terra ista requies, quæ propter immunditiam suam corrumpetur populatione novissima, non me putetis volentem loqui, & prædicare gaudentem, quod venturum video: optarem & ipse anathema esse pro fratribus meis, qui sunt Israelitæ. Utinam de meo sensu loquerer, & Sanctum Spiritum non haberem; & inter pseudoprophetas potius computatus, solus perirem, & non essent vera quæ dico: & tanta multitudo crederet in Filium Dei, & non traderetur æternæ captivitati. Verum quia Propheta sum, & Dei spiritu loquor, & a * divinitate missus, prædico veritatem: propterea stillabo tibi sermonem meum in meracum vinum quod te inebriet, & corruere faciat. Me autem stillante, & futuræ captivitatis malum canente, populus iste meas suscipiet pluvias, hoc est, vult, non vult, sustinere habet quæ dico. Et ne arbitremini, malorum me esse * tantum vatem, nunc quidem veniet prædicta captivitas; * sed ecce in me sermo loquitur, qui ad omnes Prophetas fit. Quo reticente Propheta, non loquitur, & nunc dicit: Veniam, & humanum corpus assumam, nascar de Virgine. Sive ita: Quia in carnis humilitate veni, & non credidistis mihi, veniam in consummatione mundi in majestate mea cum Angelis cæterisque virtutibus, & tunc te totum congregabo, Jacob: tunc in unum conducam reliquias Israel, & cum gentium populo in ovili meo pariter copulabo: tunc te muro firmissimo sepiam, & tanta erit credentium multitudo, & inter caulas positi gregis tumultuatio, ut vincatur numerus pecorum largitate. Ac ne forsitan putes, quia dixi: Ponam illum quasi gregem in ovili, & quasi pecus in medio caularum, de ovibus me loqui, intellige quod oves istæ homines sint. Sequitur enim: *Tumultuabuntur a multitudine hominum*. Tumultus, vox plurimorum est, & nimiæ multitudinis clamor pariter emissus: ne æstimemus unius vocem esse: sed omnium communem, laudantium bonum pastorem, qui ardua quæque complanaverit, & suo æquaverit pede, dux itineris eorum ipse sit paradisi janua, & dicat: *Ego sum porta*: quo iter dividente & præcedente, & [d] viæ porta, transibit per eum credulum pecus. Pastor autem iste & rex est & Dominus. Unde sequitur. *Et transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum*. Quod si voluerimus hæc omnia de primo adventu ejus accipere, & totum Jacob & reliquias Israel ad

Rom. 9. Rom. 9. 3. * al. veritate. * al. sanctorum. * al. ut asciscitur quia in &c.

[a] Duo Palatini mss. *formidolosi inimicorum prælio terreant mentes* &c.

[b] Post Victorium ex Vulgata editione, Hebraico, Brixiensisque codicibus *quem* pro *qua* legimus: & paulo post *totum te*, pro quo erat, *totum in te*: nosque hac in re nostri quoque juverunt mss.

[c] Addunt mss. nostri reliquum textum: *ponam illum, quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur a multitudine hominum. Ascendens enim pandit iter ante eos, divident, & pertransibunt portam, & egredientur per eam, & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capita eorum*. Et in hoc &c.

[d] Iterum Victorius, *via & porta*, ex eo quod infra: *Ipse enim Dominus & rex & paster & via est & porta*.

ad Apostolos, & eam referre multitudinem, quæ in Actibus Apostolorum salvata est ex Judæis, non abhorrebit a veritate expositio tractatoris. Hos enim vere congregavit Dominus in ovile suum, & posuit in medio caularum, & fecit iter ante eos, & induxit eos in Ecclesiam, & fuit rex eorum coram eis, & est Dominus in capite eorum in perpetuum.

LXX. *Spiritus statuit mendacium. Stillavit tibi in vinum & ebrietatem, & e-* B *rit de stilla populi hujus, congregandus congregabitur Jacob* [a]. Non ut plerique æstimant, *spiritus stetit mendax*; sed *spiritus statuit mendacium*, legendum est, quod Græce dicitur πνεῦμα ἔςησε ψεῦδος hoc est, τὸ ψεῦδος. Quomodo enim in vulneribus putridis, ne cancer serpat & emortuum corpus vivas carnes depascatur, medici * statuunt vulnus & urunt cauterio, vel pulvere καυςικῷ: ita spiritus Dei finem posuit mendacio, ne C ultra populus Dei pseudoprophetarum vocibus subvertatur. Quod autem spiritus tam in novo quam in veteri Testamento, ubiquumque sine additamento ponitur, in bonam partem intelligatur, & sæpe diximus, & nunc ex parte ponemus, ne cui dubium sit. *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax.* Et: *Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus.* Et alibi: *Si autem spiritu opera carnis mortificaveritis, vive-* D *tis.* Et in veteri Testamento: *Dans flatum populo, qui est in ea, & spiritum his, qui calcant eam:* haud dubium ex præcedentibus quin terram significet. Qui enim calcant terrena opera, & pedibus suis subjiciunt ea, utique non malum, sed bonum spiritum merentur accipere. Econtrario malus spiritus semper cum additamento legitur, ut ibi: *Quum autem spiritus immundus exierit ab homine.* Et in alio loco: *Increpavit spiritum* E *immundum.* Et: *Spiritus malus invasit Saul*, & cætera his similia. Spiritus ergo Dei, qui finem mendacio posuit in pseudoprophetis, ipse tibi stillabit in vinum & ebrietatem. Vinum quod lætificat cor hominis; & ebrietatem qua inebriatus est Noe, & de qua dicitur: *Comedite, amici mei, & inebriamini.*

In vulneribus putridis Medici quid agant.

* al. *secant*

Spiritus sine additamento in bonam partem sumitur.

Galat. 5. 22. — Ibid. 6. 25. — Rom. 8. 13. — Isai. 42. — Mat. 12. 43. — Luc. 9. 43. — 1. Reg. 16. 14. — Ps. 103. — Cant. 5. 1.

A Hæc autem omnis lætitia & ebrietas ad comparationem sapientiæ Dei, quæ ut fluvius cælestem irrigat Jerusalem, stilla est, & gutta permodica. Nec dubitabunt sapientiæ Dei stillam in hominibus dicere, qui lapidem abscissum de monte sine manibus legerint, & fatuum Dei sapientius hominibus, & Apostolos quoque ipsos ex parte cognovisse, & ex parte prophetasse. De hac igitur sapientia, id est, de stilla Judaici populi (non enim venit nisi ad oves perditas domus Israel) congregatus est Jacob: omnis qui supplantat Esau, & eripit primitiva ejus ac benedictionem, & antequam nascatur adhuc in utero positus, plantam pilosi fratris invadit.

Dan. 2. — 1. Cor. 1. — Ibid. 13.

LXX. *Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias de Israel.* Quum inquit, crediderit gentium populus, & omnis orbis ad meam fuerit fidem adductus, & intraverit gentium plenitudo, tunc etiam reliquiæ Israel salvabuntur, non illæ reliquiæ, de quibus est scriptum in Regnorum libro: *Dereliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua Baal.* Et de quibus Paulus: *Ergo & in isto tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt;* de quibus supra hic Propheta testatur: *Et erit de stilla populi hujus, congregandus congregabitur Jacob.* Sed illæ reliquiæ, quæ postquam omnes * suscepti fuerint, in fine suscipientur a Deo. Et de quibus nunc dicitur: *Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias Israel*, ut juxta id quod [b] scriptum est: Concludens Deus omnes sub peccato, omnibus misereatur.

3. Reg. 19. 18 — Rom. 11. 15. — * al. *suscepta.* — Rom. 11. 32. b

LXX. *Ponam aversionem eorum sicut oves in tribulatione.* Reliquias de Israel quas postquam omnes suscepero, suscepturus sum: nunc interim quia aversi sunt a me, ponam in tribulatione, & coangustabo, & faciam sedere, sine Sacerdote, sine altari, & sine Propheta: ut quem per beneficia non senserunt, intelligant per supplicia.

LXX. *Quasi gregem in medio cubilis eorum:* [c] subauditur, *ponam*. Non solum, inquit, aversio eorum, qua a me aversi sunt, ponetur quasi grex in tribulatione; sed postquam tribulati fuerint,

c

a Quæ subsequentis capituli sectione altera proponuntur verba, *Cum omnibus suscipiens suscipiam reliquias de Israel*, heic frustra & contra mss. fidem in editis subjungebantur.

b Antea erat, *supra diximus*, dissentientibus mss. ipsaque rei veritate.

c Heic quoque verba sacri textus, *exilient ex hominibus*, quæ seriem Hieronymianæ expositionis impediebant, atque inferius suo loco proponuntur, ad mss. fidem induximus.

rint, & angustiæ tempus expleverint, ponentur in requie, hoc est, in cubili suo. Et * tunc de hominibus commigrabunt & transcendent humanæ conditionis statum, & implebunt quod sequitur: *Exilient ex hominibus*. Non solum autem illi exilient & abibunt; sed omnes ad quos fit Dei sermo, & qui humana vitia relinquentes, conversationem divinitatis imitantur, & audiunt: *Ego dixi, dii estis, & filii excelsi omnes*, exilient ex hominibus, & quasi * ferentur ad cælum.

* al. nunc.

* al. ferantur.

LXX. *Ascende per divisionem*. Præsens locus quasi proprium habet exordium & apostrophen eloquii prophetalis, ad eum qui salvari cupit, cui imperatur ut ascendat per divisionem. Quod quidem manifestius fiet, si de Genesi sumserimus exemplum, ubi nascuntur gemini de Thamar, cum qua Judas Patriarcha concubuit: *Factum est*, inquit, *quum pareret, & haberet geminos in utero: in ipso partu unus protulit manus, & tulit obstetrix & ligavit in manu ejus coccinum, dicens: Hic egredietur prior. Quum autem contraxisset manum, statim egressus est frater ejus, & illa ait: Quare divisa est propter te maceria? & vocavit nomen ejus Phares*, quod interpretatur *divisio*. *Et post hæc egressus est frater ejus, in cujus manu erat coccinum, & vocavit nomen ejus Zara*, qui in lingua nostra dicitur *semen*, vel *oriens*. Ostendit ergo senior populus, in quo erat ortus & semen antequam de gentibus Ecclesia nasceretur, manum suam in operibus, & postea contraxit eam audiens per Isaiam: *Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt*. Quumque ille * contraxisset manum, & a justitiæ cessaret operibus, frater ejus egressus est gentium populus. Et propter ipsum divisa est sepes, & destruxit Dominus atque Salvator, ut ille posset incedere, parietem, qui erat in medio, & maceriam duos populos separantem: & fecit unum gregem, & duos creavit in semetipso in uno novo homine faciens pacem. Unde & obstetrix prophetice loquens dicit ad Phares populum juniorem: *Ut quid divisa est propter te maceria?* Si intellexistis exemplum de Genesi, ascende qui salvari cupis, nequaquam per veterem populum qui manum contractam habet, sed per novum, in quo via Christus est, in quo porta Jesus, per quem ad Patrem incedimus, ipse enim solvit medium parietem & maceriam, id est, obscuritatem veterum Prophetarum, & omnia antiquæ Legis aperuit sacramenta, & dissipata incedendi difficultate, viam oculis omnium revelavit: ut qui vult pergere, nullo * irretiatur obice, nec obscuritatis caligine terreatur.

Gen. 38. 27. & seqq.

Isai. 1. 15.

* al. contraxit.

* al. impediatur.

LXX. *Ante faciem eorum diviserunt & transierunt portam, & egressi sunt per eam. Exivit rex eorum ante faciem eorum: Dominus autem princeps * eorum*. Propterea dixi tibi: *Ascende per divisionem*, qui surrexisti cum Christo, & ea quæris quæ sursum sunt: quia Angeli, sive Pater & Filius, & Spiritus Sanctus diviserunt quod videbatur obstare, & fecerunt viam volentibus ingredi, & quia aperto itinere invaserunt iter, non solum ingressi sunt portam, sed & transierunt per eam. Ingressi sunt autem, quia & rex eorum eamdem ingressus est portam, & aperuit eis iter, ut absque ulla difficultate graderentur. Ipse enim Dominus, & rex & pastor, & via est & porta, dicitque: *Ego sum porta: per me qui fuerit ingressus, salvabitur: ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet*. De qua porta & alibi prophetatur: *Hæc est porta Domini, justi intrabunt per eam*. Quiquumque autem ingressus fuerit, non debet in eo statu in quo intraverat, permanere; sed egrediatur ad pascua, ut in intrando exordium sit, in exeundo & in pascua reperiendo, virtutum perfectio. Qui ingreditur, adhuc in sæculo est, & ex creaturis * intelligit Creatorem. Qui autem egreditur, transcendit universam creaturam, & omnibus quæ videri possunt pro nihilo computatis, inveniet pascua super cælos, & sermone Dei vescetur, & dicet: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit*. Hoc ideo, ut intelligeremus Evangelicum testimonium: *Ingredietur & egredietur, & pascua inveniet*; & quod nunc dicitur per Prophetam: *Et transierunt portam, & egressi sunt per eam*: qui tamen transitus & egressio absque Christo rege nostro tribui non potest, qui rex & Dominus est. Statim quippe connectitur: *Dominus autem princeps erit*.

* al. erit

Joan. 10. 9.

Ps. 117. 20.

* al. intelliget.

Ps. 22. 1.

Joan. 10. 9.

ET *dixi: Audite, principes Jacob, & duces domus Israel. Numquid non vestrum est scire judicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & * carnem eorum desuper ossibus eorum, qui comederunt*

Cap. III.

* Vulg. carnes.

runt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriaverunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos, & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis. Manifeste adversum principes Israel sermo est, & sub metaphora leonum sive latronum crudelitas eorum describitur: quod spoliaverint pauperes, & interfecerint eos, & carnes eorum ossaque contriverint, & quasi in medio ollæ, sic in urbe Jerusalem miserabilem plebem afflixerint, & propter hæc inferatur eis postea supplicium in die captivitatis, vel a Nabuchodonosor, vel a Vespasiano & Tito. Et clament ad Dominum, & non exaudiat eos, & abscondat faciem suam ab eis, quia nequiter egerint in sceleribus suis.

LXX. *Et dicet: Audite hæc, principes domus Jacob, & reliqui domus Israel.* Cum superioribus hæret sententia. Supra enim dixerat: *Dominus autem princeps erit, & dicet: Audite, principes domus Jacob, & reliqui domus Israel.* Pro *reliquis domus Israel*, exceptis Septuaginta, omnes, *duces domus Israel*, transtulerunt. Dominus ergo qui viam fecit populo suo, & egressus est ante faciem eorum, & ipse est princeps itineris simplicioris populi, quem gregem vocat: his qui [a] nolunt se prævium sequi, sed superbiunt, & quasi judices populi vestigia illius non sequuntur, comminatur & dicit: *Audite, principes domus Jacob, & duces domus Israel.* Quid est autem quod eos cogit audire? *Non vestrum est*, inquit, *scire judicium, qui odio habetis bonum, & quæritis mala:* id est, non meremini Dei scire judicium quod est abyssus multa: & profundum justitiæ ejus mens prava non invenit. Aut quomodo potestis scire judicium Dei, qui odistis bonum, & quæritis malum, qui detestamini sanctos pauperes, & honoratis divites peccatores. Simulque consideremus verborum significantiam: bona non amare, peccati est: quanti sceleris etiam odisse? & econtrario, si mala non fugere, vitii est: quantæ impietatis est etiam diligenter inquirere? Post hæc describitur sævitia judicum, & in subjectos crudelitas.

A LXX. *Diripientes pelles eorum ab eis, & carnes eorum ab ossibus eorum. Sicut devoraverunt carnes populi mei, & pelles ab eis excoriaverunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut carnes in lebete, & sicut carnes in olla: sic clamabunt ad Dominum: & non exaudiet eos, & avertet faciem suam ab eis in tempore illo, eo quod pessime egerunt in adinventionibus suis.* Non suffecerat spoliasse subjectum gregem; sed corpora quoque
B eorum afflixerunt duro imperio, & ossa eorum contriverunt, ut quidquid in eis forte fuerat, frangerent atque contererent. Quomodo ergo illi spoliaverunt populum meum, & nudaverunt omni pulchritudine & decore cutis, & carnes & ossa miserunt in ollam ferventem, quam rex accendit Assyrius, tradentes gregem meum diabolo, & angelis ejus: sic & ipsi quum venerit dies ultionis, clamabunt ad
C Dominum, & non exaudientur, quia nec ipsi rogantes audierunt: & extendent manus suas ad Dominum, & Deus avertet faciem suam ab eis, quia & illi averterunt a precantibus vultum. Et hæc universa patientur, quia pessime egerunt in studiis & voluptatibus suis: & non reges fuere, sed tyranni: nec præpositi, sed leones: neque magistri discipulorum, sed lupi ovium, & satiaverunt se carnibus, &
D incrassati sunt, & sicut pinguissima hostia interfectionis, [b] & suppliciis Domini præparati. Hucusque contra principes malos: sequens vero sermo adversus pseudoprophetas est & doctores pessimos, qui populum Dei adulatione supplantant, pollicentes scientiam Scripturarum.

Hæc Dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum: qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem: & si V. 5. 6. & seqq.
E *quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælium: propterea nox vobis pro * visione erit, & tenebræ vobis pro divinatione, & occumbet sol super Prophetas, & obtenebrabitur super eos dies, & confundentur qui vident visiones: & confundentur divini, & operient vultus suos omnes, quia non est responsum Dei. Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio & * virtute, ut annuntiem Jacob scelus suum, & Israel peccatum suum.* LXX. *Hæc dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum:*

* al. divisione.

* al. veritate.

Gg

[a] Falso & contrario sensu Martian. *his qui volunt.*

[b] Constabit, inquit Victorius, ex ipsa lectione, *sunt* legendum pro *&*; sed mss. non suffragantur.

*meum, & mordent dentibus suis, & prædicant super eum pacem, & non est data in ore eorum, sanctificaverunt super eum prælium: propterea nox vobis erit * pro visione, & tenebræ erunt vobis ex divinatione, & occumbet sol super Prophetas, & contenebrescet super eos dies, & confundentur qui vident somnia, & irridebuntur hariolí, & loquentur adversum eos omnes isti, quia non est qui exaudiat eos, nisi ego implevero fortitudinem in spiritum Domini, & judicium & potentiam, ut annuntiem Jacob impietates ejus, & Israel peccata sua.* Legimus fuisse pseudoprophetas in Israel, qui propter dona pacem, quæ eis data non erat, prædicabant, & si quis munera non dedisset, quamvis sanctus esset, iram Dei nuntiarent illi esse venturam. Unde nunc dicitur ad eos quod loquantur mendacia, & sermo eorum non prophetia, sed divinatio sit falsa: neque habeant lumen, sed tenebras & errorem. Quumque in contrarium versa fuerint quæ promiserant, tunc operientur confusione, quia non erat, inquit, responsum Dei. * Jam nec dæmones accipient potestatem, ut eos sua fraude decipiant. Muta erunt oracula, tacebit immundus spiritus, & illudere non audebit. Hoc de pseudoprophetis. Rursum oratio de seipso Prophetæ loquentis inducitur, illis falsa vaticinantibus, & opertis confusione & ignominia, ego quæ loquor, a Sancto Spiritu institutus loquor, & loquor judicium Domini & * virtutem. Quumque pseudoprophetæ mordeant dentibus, & prædicent pacem, ego absque ulla formidine annuntio Jacob scelus suum, & Israel peccatum suum; quia pro Deo, vel idola venerati sunt, vel Dei Filium crucifixerunt. Si autem juxta Septuaginta quod dicitur, de hæreticis voluerimus accipere, qui vere pseudoprophetæ sunt, & dicunt, hæc dicit Dominus, & Dominus non misit eos, non errabimus. Illi enim populum quondam Dei errore decipiunt, & hoc faciunt, ut comedant eos, vel simpliciter in accipiendis muneribus, vel mystice in occisione animarum eorum, & promittunt eis pacem & regna cælestia, & dicunt, non necesse est ut vivas continenter & sancte, habeto fidem quam docemus, & omnia promissa Domini consequeris;

* al. indivisione.

* al. Nam &

* al. veritatem.

Contra hæreticos.

Sermo pseudoprophetarum, sive hæreticorum.

A quæ loquentes, magis adversum eos iram Domini concitant, & prælium in illos sanctificant. Quamobrem, o hæretici, qui putatis habere vos prophetiam, & imitamini Ecclesiam Dei, ubi æstimatis esse visionem, ibi nox erit: & ubi jactatis vaticinium prophetale, ibi spiritus loquetur immundus. Occidet enim sol justitiæ super hujuscemodi Prophetas, & videbunt tenebras suas & confundentur. Quumque B divini magis quem Prophetæ fuerint comprobati, ridebuntur super somniis suis, & populi qui ab eis prius decepti fuerant, contra eos loquentur. Tunc etiam ipsi magistri pœnitentiam agent, & nemo eos exaudiet, nisi ego quem offenderant. Et quia clemens sum, & nolo mortem peccatoris; sed cupio ut revertatur & vivat, quum exaudiero eos, dabo eis virtutem spiritus mei, & implebo eos judicio meo C & fortitudine, ut qui prius populum blandimentis decipiebant, postea vera annuntiando deterreant, & ad rectam revocent viam, & qui caussa erroris fuerant, incipiant mederi vulneribus quæ intulerant, & esse occasio sanitatis. Animadverte in præsenti loco, posse aliquem docere post peccatum, si tamen vitia pristina digna pœnitentia eluerit. Unde & David post adulterium & homicidium loquitur in Psal- D mo: *Asperges me hyssopo & mundabor: lavabis me, & super nivem dealbabor.* Nec sua tantum puritate contentus est, sed infert: *Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Quumque hoc feceris. *Docebo*, ait, *iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur.*

Audite hæc, principes domus Jacob, & [a] judices domus Israel: qui abominamini judicium, & omnia recta pervertitis, qui E *ædificatis Sion in Sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate. Principes ejus in muneribus judicabant, & Sacerdotes ejus in mercede docebant, & Prophetæ ejus in pecunia divinabant, & super Dominum requiescebant dicentes. Numquid non Dominus in medio nostrum? non venient super nos mala: propter hoc caussa vestri Sion ut ager arabitur, & Jerusalem quasi acervus lapidum erit, & mons Templi in excelsa silvarum.* LXX. *Audite hæc, * duces domus Jacob, & reliqui domus Israel, qui abominamini-*

Ezech. 18.

Psal. 50. 4.

V. 9. 10. & seqq.

* al. judices.

[a] Idem, [Legendum, inquit, esset *duces*], ut in principio capituli: eadem enim utrobique vox est [illegible]. Verum quia Vulgata editio legit, *judices*. & ita etiam Hieronymus interpretatur, ad sensum magis quam ad verbum respiciens, monere lectorem, non autem lectionem mutare placuit.

namini judicium, & omnia recta perverti-tis: qui ædificatis Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitatibus. Duces ejus in muneribus judicabant, & Sacerdotes ejus in mercede respodebant, & Prophetæ ejus in pecunia divinabant, & super Dominum requiescebant, dicentes: Nonne Dominus in nobis est? non venient super nos mala. Idcirco propter vos Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem ut custodia pomarii erit, & mons Domini in lucum saltus. Nemo ambigit, Jerusalem propter scelera quæ in hoc capitulo describuntur, fuisse subversam, & quia supra vel ad judices, vel ad pseudoprophetas præcesserat comminatio: *Audite, principes domus Jacob, & duces domus Israel.* Et post paucos versiculos: *Hæc dicit Dominus super Prophetas, qui seducunt populum meum,* & reliqua: nunc generaliter & adversum judices, & adversum pseudoprophetas, & contra Sacerdotes, & contra eos, qui sibi Dei pollicebantur notitiam, prophetalis sermo texitur, & arguit eos quod propter scelera eorum Sion quasi ager aranda sit, & Jerusalem velut acervus lapidum corruitura, & mons Templi futurus in excelsa silvarum. Videmus completa quæ dicta sunt: oris eloquium oculi probant: prophetiæ testis aspectus est. Hoc ipsum testimonium & in Jeremiæ volumine scribitur, ubi & Michææ Prophetæ fit mentio, & Jerusalem vastitas prædicatur. (*Jerem. 26.*) Judices & principes domus Jacob, & domus Israel, id est, & duarum & decem tribuum, non solum judicium non faciebant; sed abominabantur illud, & omnia recta pervertebant, ne saltem parva justitia remaneret in civitate. Qui ædificaverunt Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate, rapinis pauperum, cæde insontium, occisione sanctorum. Quod si quis de principibus videbatur judicare quod erat rectum, vendebat magis sententiam, & in muneribus judicabat. Sacerdotes quoque non docebant populum; nisi accepto pretio; & quum dicatur ad sanctos: *Gratis accepistis, gratis date,* (*Matt. 10. 8.*) illi Dei responsum, accepta pecunia proferentes, gratiam Domini avara mercede vendebant. Et post hæc mala non intelligentes peccatum suum, quasi sceleribus redimerent caritatem Dei. judices ac Sacerdotes & Prophetas dei esse se memorabant, & secundum inpœnitens cor suum dicebant: *Dominus in medio nostrum est, & non venient super nos mala.* Quia igitur non egerunt pœnitentiam, & omnis populus sequutus est principum & Sacerdotum Prophetarumque vitia, Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem sicut acervus lapidum erit, & Templum quod prius auro argentoque fulgebat, in ruinas ultimas collabetur. Hæc contra populum Judæorum, cujus vera captivitas & extremæ ruinæ, & propter superiora quidem scelera, sed maxime propter effusionem Dominici sanguinis irrogata sunt. Unde & Sion quasi ager arata est, & Jerusalem in tumulos versa saxorum, & Templum illud quondam nobile atque sublime, in extremos cineres comminutum est. Si quis autem hæc quæ de Jerusalem dicuntur, & de Sion ad Ecclesiam transferat (ipsa est enim domus Jacob, & domus Israel, secundum illud quod in Isaia scribitur: *Jacob puer meus, suscipiam eum.* (*Isai. 41. 8.*) Et illud ad Timotheum: *Ut scias quomodo te oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia* (*1. Tim. 3. 15.*)) iste liquido pervidebit, quod principes domus Jacob, & reliqui de domo Israel (sive ut melius in Hebræo scriptum est) *Judices domus Israel,* non sint alii nisi Episcopi, Presbyteri & Diaconi, qui nisi omni custodia servaverint cor suum, abominantur judicium & universa recta pervertunt: quando enim juxta personam judicant, & in disceptatione negotii non valet caussæ meritum, sed reorum potentia, nonne abominantur judicium, & omni recta pervertunt? (*Judices Ecclesiæ quomodo abominantur judicium.*) Potest autem & aliter accipi, quod principes domus Jacob, & judices domus Israel abominentur detestenturque judicium, Dei judicis sententiam declinantes, & omnem regulam Scripturarum malis interpretationibus depravantes, (*Mala Scripturarum interpretatio.*) isti ædificant Sion in sanguinibus: & Jerusalem in iniquitate. Quum enim Scriptura jubeat: *Ne* [a] *inducas impium in tabernaculum justorum,* (*a Psal. 5.*) & virum sanguinum & dolosum abominetur Dominus: hi quosquumque de affeclis suis ordinant clericos, & vitam eorum in scandalum populis exponentes, rei sunt infidelitatis eorum qui scandalizantur. (*Matt. 18.*) Unde dicitur expedire homini,

[a] Notatum Victorio haberi testimonium Prov. 24. secundum Septuaginta, μὴ προσαγάγης ἀσεβῆ εἰς νομὴν δικαίων. Quo in loco non habemus: *Ne queras impietatem in domo justi.*

mini, ut mola asinaria ligetur in collo ejus, & præcipitetur in profundum, quam ut scandalizet unum de minimis Ecclesiæ. Quumque Sacerdotes Malachias Propheta Angelos vocet, & os eorum oraculum Domini sit, sine munerum acceptione non judicant, legentes: *Munera excæcant oculos etiam sapientium, & quasi frenum in ore avertunt* [a] *increpationem*; & quum dicatur ad Apostolos: *Nolite possidere aurum & argentum, neque æs in zonis vestris sit*; & excutiatur de sancti viri manibus etiam labore parta pecunia, voces Domini venditant, & de columbis mercantur in Templo. Sed & Prophetæ Jerusalem in pecunia divinabant, nescientes aliud esse prophetiam, aliud divinationem: nunquam enim divinatio in Scripturis in bonam partem accipitur. *Non* [b] *erit*, ait, *augurium in Jacob, neque divinatio in Israel*. Videbantur sibi quidem esse Prophetæ, sed quia pecuniam accipiebant, prophetia ipsorum facta est divinatio. Petrus Apostolus: *Argentum*, inquit, *& aurum non habeo*; poterat utique Simoni mago vendere, quod petebat; immo poterat simulare vendentem, (Spiritus enim Sanctus nec venundari, nec emi potest) sed oblatam pecuniam cum offerente damnavit. Nunc videas, Prophetas Jerusalem non habere in ore prophetiam; & in Domino requiescere, & dicere: *Non venient super nos mala*: quorum caussa speculatorium Dei hostili aratro dividitur; & locus quondam pacis, ruinis plenus fit, & Templum Domini in vepres spinasque convertitur; & est habitaculum bestiarum. Nec quemquam moveat illud quod in primo Regum libro legimus, Saul volentem ire ad Samuelem dixisse puero suo, ad eum se ire non posse, quia pretium quod offerret pro vaticinio, non haberet, & puerum respondisse: *Ecce inventa est in manu mea quarta pars sicli pecuniæ, & dabo viro Dei, & annuntiabit nobis viam nostram*: non enim scriptum est, quod Samuel acceperit, aut quod illi obtulerint: quin potius a Propheta pascuntur, & invitantur ad prandium. Sed fac eum accepisse, stipes magis æstimandæ sunt tabernaculi, quam munera prophetiæ. Siclus enim viginti obolos habet, & quarta pas sicli quinque oboli sunt. Et nostri igitur Sacerdotes, si volunt vendere prophetiam, & columbas in cathedris suis proponere, quas Dominus flagello subvertit, quinque obolos accipiant, non pretia villarum. Hoc ipsum sonat & in tertio Regnorum libro, quod uxor Jeroboam, infirmante filio, pergit ad Achiam hominem Dei, defert ei panes & uvas passas, & vasculum mellis. Dicitur enim quid secum illa portaverit, & tamen Propheta non scribitur accepisse: quippe quum & corripuerit eam, & venturum luctum prædixerit: licet potuerint hi qui ad hariolos ire consueverant (quia multi divini & arioli erant in Israel) mala consuetudine æstimasse idipsum etiam de Prophetis, & voluisse sanctis viris offerre, quod divinis offerre consueverant, & tantummodo Scripturam narrasse quid illi voluerint, nec tamen intulisse quod ipsi aut offerre ausi fuerint, aut Prophetæ acceperint. Apostolus Paulus: *Qui altari*, inquit, *serviunt, & de altari participant, & vivunt*. Permittitur tibi, o Sacerdos ut vivas de altari, non ut luxurieris. Bovi trituranti os non clauditur. Scimus ista, & tamen licentia hac Apostolus non abutitur: & habens victum vestimentumque, contentus est: nocte & die laborat manibus suis, nec cui gravis sit. Et jurat in Epistolis, se sancte, & sine avaritia in Christi Evangelio conversatum, & non solum de se, sed de discipulis quoque suis hoc ipsum asserit: quod nullum miserit, qui ab Ecclesiis aut * posceret aliquid, aut vellet accipere. Si autem gratulatur in quibusdam Epistolis, & mittentium munera benevolentiam Dei appellat, non tam sibi congregat quam pauperibus sanctorum, qui erant in Jerusalem. Sancti autem pauperes, hi erant in Jerusalem, qui primum in Christo crediderant de Judæis, & projecti a parentibus & cognatis atque affinibus suis, tam possessiones, quam universam supellectilem Sacerdotibus Templi, ac populo vastantes, perdiderant. Si tales pauperes sunt, accipiant. Si autem sub occasione pauperum paucæ ditantur domus, & in vitro ac vase fictili aurum comedimus, aut cum thesauris mutemus & vestes, aut pauper habitus non quærat divitias Senatorum.

Quid

Marginal notes: Malac. 2. — Deut. 19. 19. — Eccles. 20. — a Matt. 10. 9. — Divinatio non accipitur in bonam partem. — Num. 23. 23. — b — Act. 3. 6. — Ibid. 8. — 1. Reg. 9. — Siclus quot habeat obolos. — Joan. 2. — c — 3. Reg. 14. — 1. Cor. 9. 13 — Ibidem 9. — 1. Thess. 1. — * al. poscere.

a Maluit Victor. *increpationes*, ex Græco ἐλεγμοὺς.
b Iterum *est*, pro *erit*, substituit Victorius.
c Duo Palatin. mss. *in cathedris suis ponere, quas Dominus subvertit, flagelloque penitus* (leg. *flagellat*) *accipiant quinque obolos, non pretia villarum*. Victor. *utinam non pretia villarum, sed quinque obolos acciperent*.

Lintcola ad abstergendos sudotes.

Quid prodest circa collum ad abstergendos sudores linteolum non habere. Quid juvat esse μονοχίτωνας, & præferre habitu paupertatem, quum marsupium nostrum universa pauperum turba suspiret? Propter hoc, caussa nostri, qui tales sumus, qui Sion ædificamus in sanguine, & Jerusalem in iniquitate, qui judicamus in muneribus, qui mercedibus respondemus, qui in pecunia divinamus, & super hoc fictam nobis sanctimoniam vendicantes dicimus: *Non venient super nos mala*. Audiamus sententiam Domini quæ sequatur: Sion & Jerusalem, & mons Templi, speculatorium, & visio pacis, & Templum Christi in consummatione, & in fine, quando refrixerit caritas, & rara fides fuerit, quasi ager arabitur, & redigetur in tumulos, & erit in excelsa silvarum sive in custodiam pomorum: ut ubi amplæ quondam domus erant, & absque numero acervi frugum, ibi vix parva sit casula servans speciem ciborum, refectionem animæ non habentium.

Cap. IV. * Vulg. addit erit.

ET *erit in novissimo dierum * mons domus Domini, præparatus in vertice montium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Jerusalem, & judicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum: & concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones, non sumet gens adversum gentem gladium: & non discent ultra belligerare, & sedebit vir subtus vineam suam, & subtus ficum suam, & non erit qui exterreat; quia os Domini exercituum loquutum est; quia omnes populi ambulabunt, unusquisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum & ultra. In illa die, dicit Dominus, congregabo claudicantem, & eam quam ejeceram, colligam, & quam afflixeram: & ponam claudicantem* [a] *in reliquias, & eam quæ laboraverat in gentem robustam, & regnavit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum*. LXX. *Et erit in novissimis dierum manifestus mons Domini præparatus super verticem montium: & elevabitur super colles, & festinabunt ad eum populi, & ibunt gentes multæ & dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & ostendet nobis viam suam, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exiet lex, & verbum Domini de Jerusalem, & judicabit inter populos multos, & arguet gentes fortes usque in longinquum, & concident gladios suos in aratra, & hastas suas in falces: & ultra non tollet gens contra gentem gladium, & nequaquam discent belligerare, & requiescet unusquisque sub vite sua, & unusquique sub ficu sua, & non erit qui exterreat, quia os Domini omnipotentis loquutum est hæc, quia omnes populi ibunt unusquisque viam suam. Nos autem ibimus in nomine Domini Dei nostri in æternum & ultra. In illa die, dicit Dominus, congregabo eam quæ contrita est, & quæ ejecta fuerat, suscipiam, & quos repuleram: & ponam contritam in reliquias, & repulsam in gentem fortem, & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in sæculum* Quia principes Judæorum abominati sunt judicium, & omnia recta perverterant, & ædificaverant Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate: & non solum hæc fecerant, verum in muneribus quoque judicaverant, & Sacerdotes Jerusalem in mercede responderant, & Prophetæ ejus in pecunia divinaverant, & propter eos, Sion quasi ager aratus erat, & Jerusalem in tumulos lapidum corruerat, & mons Templi Dei, desolatus in excelsa silvarum, idcirco nunc, derelicta domo eorum atque deserta, quando Filius Dei egrediens de Templo ait: *Surgite eamus hinc*: Et: *Relinquetur vobis domus vestra deserta*. Angeli quoque, Josepho referente, dixerunt: [b] *Transeamus ex sedibus*, pro monte Sion mons Domini in elevatus est, de quo ad principem Tyri dicitur. *Et vulneratus es in monte Domini*. Iste autem mons Domini in novissimo dierum ostensus est, quando appropinquavit regnum cælorum. Siquidem in consummatione sæculorum in [c] reprobationem peccatorum, per hostiam suam Salvator noster apparuit, & undecima hora ad conducendos operarios venit. Et completa illius passione, Joannes loquitur: *Novissima hora est*: in sex millibus enim annis,

Joan. 14. 31. b Luc. 13. 35. Ezech. 28. c Mat. 20. 1. Joan. 2. 18.

a Unus Palatin. *claudicantem, & eam quam afflixeram, quæ laboraverat in gentem &c.*
b Recole quæ ad Epist. 28. ad Damasum num. 9. in fine de hoc Josephi testimonio diximus not. b.
c MSS. Palatini, *in remissione peccati*.

nis, si quingenti anni per horas diei singulas dividantur, novissima hora [a] consequenter dicetur tempus fidei gentium. *Et manifestus*, inquit, *erit mons Domini præparatus super vertices montium*. Manifestus erit, qui ante fuerat occultus, & præparatus non solum in montibus, sed super vertices montium, Moysen & Prophetas, qui de eo vaticinati sunt. Licet enim omnia sancta conscripserint: tamen ad comparationem prophetiæ, in qua Salvatoris adventum prophetaverunt, humilia sunt cætera, & nequaquam usque ad verticem montium pertingentia. *Et exaltabitur*, inquit, *super colles*. Philipp. 2. 8. 9. Homo quidem apparuit, & formam servi accepit: humiliavit se usque ad mortem, mortem autem crucis; sed exaltavit eum Pater, & dedit ei nomen quod est super omne nomen, & ad conversationem illius universa vita hominum comparata, campi dicuntur & valles. Ad hunc ergo montem qui præparatus est super vertices montium, & exaltatus super colles, *festinabunt*, sive ut in Hebræo habetur, *fluent omnes populi*, id est, in morem fluviorum turbæ innumerabiles congregabuntur. Festinabunt autem populi, quando in Act. 2. eum pariter crediderint Parthi & Medi, & Elamitæ, & habitantes Mesopotamiam, Judæam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphiliam, Ægyptum & partes Lybiæ, quæ est juxta Cyrenem, & advenæ Romani, Judæi & proselyti, Cretes & Arabes. Nonne vobis festinasse videntur ad montem, quibus dictum est: Matth. 4. 19. 20. *Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum*, & protinus sequuti sunt Salvatorem? Rursumque de Jacobo & Joanne Scriptura refert, quod relicta navi & patre & fluctibus sæculi, festinaverint ad montem. Et Matthæus Matth. 9. publicanus audiens: *Sequere me*, statim cucurrerit. Sed & illud in Evangelio, quando sequutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli & Jerosolymis, & Judæa & trans Jor-

A danem, & curavit eas, festinantes populos probat. Populis autem festinantibus, gentes quoque plurimæ ibunt ad montem: totus scilicet orbis in eum credens, & dicent [b] ad vexillum se patibuli mutuo provocantes: *Venite ascendamus in montem Domini*. Ascensione opus est, ut quis ad Christum valeat pervenire, & ad domum Dei Jacob, Ecclesiam, quæ est domus Dei, columna & firmamentum veritatis. Por-
B ro quod Jacob Salvatorem significet, & Isai. 2. 3. supra diximus: *Jacob puer meus, suscipiam eum*. Sed & hoc dicent ad eos quibus loquuti fuerant: *Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Jacob*; & addent: Ut ostendant nobis viam suam, quam vel in Angelis intellige Ecclesiis præsidentibus, vel in Scripturis sanctis, quæ viam Domini præostendunt, & eum qui dicit: *Ego* Joan. 14. *sum via*. Et ambulemus in semitis ejus,
C in Apostolis scilicet, per quos in Christum credidimus. De Sion enim lex egressa est spiritualis, & ad gentes Dei sermo [c] transivit de Jerusalem, qui ju- Joan. 5. 22. dicabit inter populos multos: Pater enim omne judicium dedit Filio. Et corripiet gentes [d] multas usque in longin- Ps. 93. 11. quum: Dominus enim apprehendit sapientes in astutia eorum, & cognovit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt. Dijudicat autem inter pupulos qui
D salute digni sint, & qui indigni, & in ejus adventu omnes bellandi studium conferetur ad pacem. In aratra gla- Isai. 2. 4. dii mutabuntur, hastæ cudentur in falces, gens bellare desinet contra gentem. Nemo pugnare discet, pugnandi necessitate deposita. Tantaque erit requies, ut non solum in urbibus, sed in viculis quoque & agris sit unusquisque securus: & hoc fiet, quia os Domini loquutum est. Ac primum qui-
E dem juxta literam, antequam nasceretur nobis puer, cujus principatus in humero ejus, totus orbis plenus erat sanguine, populi contra populos, reges contra reges, gentes dimicabant adversum gentes. Denique etiam ipsa Romana

a Minime ad rem sunt, quæ heic adnotat Martian. de Veterum opinatione illa, sex millium annorumcirculo sæculum hoc circumscribi. Maxime vero huc referendum econtratio est, quod S. Hilarius in Matthæum docet, Primam horam ad Noe, Tertiam ad Abraam, Sextam ad Moysen, Nonam referri ad David & Prophetas: *In undecima autem hora corporei adventus Domini tempus ostendi. Nam ex omni numero, qui spatio est præsentis sæculi constitutus, in eam rationem convenit ortus ejus ex Maria, in quam undecima hora tempus ex die est. Divisione enim per quingentenum numerum facta, in omni sex millium annorum summa tempus corporei ortus ejus, undecimo divisionis totius calculo supputatur*.

b Induximus heic voculas *ita &* ad nostrorum codd. fidem, septemque aliorum ex Florentia, quos Victor. consuluit. Mox quoque *seu se patibulum* mss. nostri retinent, pro *se patibuli*.

c Victor. *transibit*, post quem mox codicum quoque nostrorum auctoritate *judicabit* legimus, pro *judicavit*.

d Denuo Victorius ex utraque editione Græca & Latina heic Mich. 4. junctis Florentiæ codicibus reponit *fortes*, pro *multas*.

Bella civilia Romanorum. mana Respublica bellis lacerabatur civilibus, Cinna & Octavio & Carbone pugnantibus: Sylla & Mario, Antonio & Catilina, Cæsare & Cneo Pompejo, Augusto & Bruto, & eodem Augusto & Antonio: in quorum præliis universa sanguinem regna fuderunt. Ad prædicationem unius Dei, singulare imperium constitutum. Postquam autem ad imperium Christi, singulare imperium Roma sortita est; Apostolorum itineri pervius factus est orbis, & apertæ sunt eis portæ urbium, & ad prædicationem unius Dei, B singulare imperium constitutum est. Joel. 3. 10. Potest quoque hoc quod dicitur: *Concident gladios suos in aratra, & hastas suas in falces*, & tropologice accipi: ut dicamus ad fidem Christi, iram & effrenata convicia esse deposita, ut mittat unusquisque manum super aratrum, & non respiciat post tergum, & contumeliarum jacula hastasque confringens, fructus metere cupiat spirituales, ut laborantibus aliis, nos intremus C in labores eorum, & dicatur de nobis: Ps. 125. 2. *Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos*. Nunc nemo pugnat adversus alium, quia legimus: Matt. 5. 9. *Beati pacifici*. Nemo discit contendere in subversionem audientium, sed Ps. 103. ponit silentium ori suo, & tacet; quia Joan. 15. tempus malum est. Et requiescet unusquisque sub vite sua, ut premat vinum, quod exhilarat cor hominis, suo vite illa, cujus agricola Pater est, D & sub ficu sua dulcia Spiritus Sancti poma decerpens, caritatem, gaudium, pacem, & reliqua. Hæc autem omnia accident, secundum utramque expositionem, quia Domini verba sunt vera, & ejus dixisse, fecisse est. Omnes populi ibunt, unusquisque in via sua: nos vero ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in sæculum & ultra. Cunctis, inquiunt, nationibus euntibus juxta errorem suum, nos ad montem Domini festinavimus, & di- E ximus: Isai. 2. 3. *Venite ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Jacob*, & ambulabimus in nomine Christi Domini nostri, quia ipse est mons qui Deus est. In die illa in qua lucebit sol justitiæ, congregabitur illa quæ fuerat ante contrita, & quæ expulsa erat, suscipietur, & ad hoc congregabitur contrita, ut ponatur in reliquias, & Rom. 9. 29. derelicta in gentem fortem. *Nisi enim Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus, & quasi Gomorrha similes fuissemus*. Sed juxta

A Hebraicum pulchre: *Congregabo*, inquit, *claudicantem*, * *& eam quæ male ambulaverat*, & ad quam Elias dixerat: *Usquequo claudicatis?* cujus pes scandalizatus fuerat abscissus. Quam ejeceram, & cui dederam libellum repudii, colligam: & quam afflixeram captivitatibus variis, vel tradideram diabolo & angelis ejus. Ac ne statim nobis diligens Lector opponat, quomodo congregatam asseris claudicantem, & collectam eam quæ fuerat ejecta, cum Judæi in infidelitate permaneant? Audiat de prima Christi dici Ecclesia quæ credidit ex Judæis, de qua fuerunt & Apostoli, super qua in Actibus Apostolorum Lucas describit: quod in una die crediderint tria millia, etiam alibi quinque millia, & de quibus Jacobus loquitur ad Paulum: *Vides, frater Paule, quanta millia sint de Judæis credentium, & omnes hi æmulatores Legis sunt*. Sed & significantiam considera prophetalem: Non dixit, ponam claudicantem totam salvam; sed *ponam claudicantem in reliquias*, ut reliquiæ & electio salvæ fiant, & eam quæ laboraverat, in gentem robustam, in nomen videlicet Christianum, quod non gladius, non ignes, non tormenta superabunt. Vide fidem & passionem Martyrum, & de robusta gente non ambiges. Et regnabit Dominus super eos, id est, super gentes multas, & super reliquias claudicantes in monte Sion, in Ecclesia, in specula, in contemplatione virtutum, a præsenti sæculo, & usque in futurum. Si quis autem voluerit hoc quod dicitur: *Congregabo eam quæ contrita fuit, & ejectam suscipiam*, & cætera, de anima humana intelligere quod ante adventum Christi variis passionibus vitiisque servierit, & quasi erronea & morbida ovis luporum fuerit laniata morsibus, non errabit: dum tamen noverit eam, quæ contrita fuerat & afflicta sub Domini postea regno futuram, & victuram in Sion, & ad pristinum montem boni pastoris humeris reportandam. Sciendum quoque, & hoc capitulum quod nunc exposuimus, & huic simile de Isaia, Judæos & eorum erroris hæredes ad mille annorum referre imperium Christi atque Sanctorum. Et illud quod dicitur: *Omnes populi ambulabunt, unusquisque in nomine Domini Dei sui*, ita interpretari, unamquamque gentem cum idolo suo torqueri, & mitti in ignem æterni supplicii. Sed

Margin notes (right): * al. idest. 3. Reg. 18. Marc. 9. — Act. 2. — Ibid. 21. 22. — Martyres robusta gens. — Luc. 15. — Millenariorum opinio.

Sed ex consequentibus arguuntur, non A de fine sæculorum hoc dici, sed de primo adventu Christi, in quo colliguntur reliquiæ claudicantis, & gentes ante salvantur. Igitur Isaias hujuscemodi posuit Isai. 2, 2. testimonium: *Sermo qui factus est ad Isaiam filium Amos de Juda & Jerusalem: quia erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, & domus Dei super summitatem montium, & exaltabitur super colles, & venient ad eum omnes gentes, & ibunt nationes multæ, & dicent: Venite* B *ascendamus in montem Domini, & in domum Dei Jacob, & annuntiabit nobis viam nostram, & ambulabimus in ea: de Sion enim exiet lex, & verbum Domini de Jerusalem: & judicabit inter gentes multas, & arguet populum plurimum, & concident gladios suos in aratra, & zibynas suas in falces, & non sumet gens contra gentem gladium, & non discent ultra belligerare:* Significanter * hic dicitur, quod * al. hic. sermo Dei egrediens de Jerusalem, judicet inter gentes multas, & arguat proprie populum Judæorum. Nos enim quasi peccatores juxta operum nostrorum mensuram judicabit: illos vero ut impios & negatores non judicabit, sed arguet condemnatos.

Explicit Liber primus.

INCIPIT
LIBER SECUNDUS.

SEMPER invidis respondemus, quia non cessat invidia: & librorum nostrorum exordia, æmulorum maledicta confutant: qui vulgo jactant, me sterilis jejunique sermonis quasdam ineptias scribere, & quum loqui nesciam, tacere non posse. Itaque obsecro vos, o Paula, & Eustochium, ut ad hujuscemodi latratus claudatis aures, & infantiam, ut dicunt, meam orationibus adjuvantes, impetretis mihi juxta Apostolum adapertionem oris mei, ut de Scripturis loquenti adaptari possit: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa.* Moneo autem Ps. 67. 12. tauros pingues, qui circumdederunt me, ut quiescant & desinant Ps. 21. maledicere, malefacta ne noscant sua, quæ proferentur post, si * pergent lædere. Nam quod dicunt, Origenis me volumina com- * al. pergunt. pilare, & contaminari non decere veterum scripta: *a* quod illi maledictum vehemens esse existimant, eamdem laudem ego maximam duco, quum illum imitari volo, quem cunctis prudentibus, & vobis placere non dubito. Si enim criminis est Græcorum benedicta transferre, accusetur Ennius & Maro, Plautus, Cæcilius & Terentius, Tullius quoque & cæteri eloquentes viri, qui non solum versus, sed multa capita & longissimos libros ac fabulas integras transtulerunt. Sed & Hilarius noster furti reus sit, quod in Psalmos quadraginta ferme millia versuum supradicti Origenis ad sensum verterit. Quorum omnium æmulari exopto negligentiam, potius quam istorum obscuram diligentiam. Verum jam tempus est alterum in Michæam librum cudere, & renascentia hydræ capita *b* ῥοπάλῳ contundere prophetali.

Eloquentes viri Græca Latine transtulerunt.

Et

a Ex Terentii Prologo in Andriam:
Contaminari non decere fabulas,
tum ex Prologo in Adelphos:
Quod illi maledictum vehemens existimant,
Eam laudem hic ducit maxumam, cum illis placet
Qui vobis universis & populo placent
Denique in fine rursum ex Prologo in Andriam:
Quorum æmulari exoptat negligentiam,
Potius quam istorum obscuram diligentiam
b Idest, *clava*: mss. *ropalo*, alii *palo*, & *repagulo*.

V.8.& 9 ET tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet, & veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. Nunc quare mœrore contraheris? nunquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit: quia comprehendit te dolor quasi parturientem? LXX. Et tu, turris gregis, caligosa filia Sion, ad te veniet, & ingredietur principatus [a] primus, regnum ÷ de Babylone filiæ Jerusalem. Et nunc quare cognovisti mala? nunquid rex non erat tibi, aut consilium tuum periit, quia obtinuerunt te dolores sicut parturientem? Turrem gregis nebulosam sive squalentem, quod Hebraice dicitur OPHEL (עפל) nullam aliam debemus accipere, nisi illam de qua Isaias ait (Isai. 5. 2.): *Et ædificavi turrem in medio ejus*, id est, vineæ. *Vinea autem Domini domus est Israel*. Hæc turris quamdiu habet torcular, id est, altare, & in circuitu maceriam, auxilia videlicet Angelorum, & non ingreditur diabolus aper in vineam, non est squalida, non est tenebrosa, sed a Domino lucente sortita vocabulum, appellatur civitas, quæ in monte sita latere non potest. Turris igitur quondam gregis & populi Dei (quia pessimi coloni interfecerunt patris familiæ filium) (Luc. 20.) nunc squalida est & destituta, & sub nomine [b] Ariel, clamat de terra in Isaia (Isai. 29.). *Et hæc turris filiæ est Sion*, sive ut Symmachus vertit in Græcum: *Ipsa est filia Sion*: & usque ad hanc veniet Deus, vel potestas prima, quæ potestas regnum est filiæ Jerusalem. Venit autem ad hanc turrim prima potestas, sive principatus primus, ille qui dixerat (Apoc. 22. 13.): *Ego sum Alpha & ω*, principium & finis, primus & novissimus. Et qui ex persona assumti hominis ait in proverbiis (Prov. 8. 22.). *Dominus creavit me in principio viarum suarum in opera sua*, sive ut in Hebræo [c] scribitur: *Dominus possedit me*: CANANI (קנני) enim non *creavit me*, sed *possedit me* habuitque, significat. Et venit potestas prima, & regnum filiæ Jerusalem, ut post primam fieret & secunda, sicut enim ipse loquitur confidenter (Joan. 8. 12.): *Ego sum lux mundi*: ita & discipulis suis donat ut ipsi quoque lumen vocentur mundi, dicitque ad eos (Joan. 6.): *Vos estis lux mundi*. Sed & vineam veram se in Evangelio vocans, de credentibus per Jeremiam loquitur (Jer. 2. 21.): *Ego autem plantavi te vineam frugiferam totam veram*. Et quum sit panis vivus de cælo descendens, discipulis dedit, ut appellentur panis. Unde & Apostolus Paulus loquitur confidenter (1. Cor. 17.): *Omnes enim unus panis sumus*. In hunc igitur modum ingreditur potestas prima & regnum in Jerusalem, ut credentes in ea potestatem faciat & regnum. Quod autem in quibusdam libris legitur: *Et * ingredietur, principatus primus regnum filiæ Sion, * de Babylone*, sciamus additum esse, quia nec in Hebræo, nec apud alios habetur Interpretes. Et videtur mihi quidem de captivitate sensisse Babylonia, quod populus inde egrediens venerit Jerusalem. Sequitur: *Et nunc quare mœrore contraheris?* sive ut in LXX. scriptum est: *Et nunc quare cognovisti mala*, ad quam venturus est, inquit, Dominus & potestas prima & regnum? Quare nunc mœrore contraheris, aut quare cognovisti mala? Statim respondetur & dicitur: Quia rex non est tibi, & consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem. Aut certe quum hæc omnia habeas, vitio tuo nec regis, nec consiliarii mereris auxilium. Quod autem ait: *Quare cognovisti mala?* illo sensu accipiendum est, quod omnis qui meretur & patitur mala, dicitur nosse mala, & ignorare bona. Juxta illud quod in primo quoque Regnorum libro scriptum est (1. Reg. 2. 12.): *Filii Heli, filii pestilentiæ, non cognoverunt Deum*. Et alibi (Eccles. 8. 5): *Qui custodit mandatum, nesciet verbum malum*. Et ad peccatores (Psal. 6. 9.): *Recedite a me*, inquit Dominus, *qui operamini iniquitatem, quia nescio vos*. Econtrario de Domino (2. Cor. 5. 21): *Qui quum non cognovisset peccatum, pro nobis peccatum fecit*, subauditur, Deus Pater. Rex autem, & magni consilii Angelus, Salvator intelligitur, qui periit pro populo non credente, quem comprehenderunt dolores sicut parturientem: putans enim Israel obtinere se imperium, repente vastatus est. Et quomodo pariens dolorem effugere non potest: sic ille imminentem captivitatem,

* al. ingrediatur.
* al. est de.

S. Hier. T. VI. Hh

[a] Mss. *primum regnum est de Babylone*.
[b] Victorius, *& sub nomine Israel clamat* &c. Mox Palatini codices, *est filia*: malim vero in recto *filia* legi pro *filiæ*. Symmachi quoque interpretatio videri mendosa potest, & pro *ipsa est filia Sion*, legendum, ἀπόκρυφος *est filia Sion*. Fortassis vocabulum ἀπόκρυφος excipientis librarii vitio, in *ipsa* muratum est. Certe cod. Hexaplaris Barber. Græc. apud Montfaucon. sic recitat Symmachi verba, ἀπόκρυφος θυγάτηρ Σιών.
[c] In Commentariis in Isaiæ cap. 26. *De sapientia legimus, quæ juxta Hebraicum loquitur in Proverbiis*: Deus possedit me initium viarum suarum. *licet quædam exemplaria male pro* possessione *habeant* creaturam. Recole quæ in eum locum adnotavimus.

tem, & exercitum urbi circumdatum vitare & differre non potuit. Legamus Scripturas, & nunquam inveniemus, sanctas mulieres, excepta Rachel, cum dolore peperisse: quæ quia in via erat, & in hippodromo, id est, *equorum cursu*, qui in Ægypto venundantur, filium peperit doloris, quem postea vocavit pater filium dextræ. Eva ejecta de paradiso & audiens: *In doloribus paries*, peperisse describitur in dolore. Uxor Phinees contracta, nec se erigens, sicut illa quam in Evangelio diabolus alligavit, peperit [a] postquam captam arcam Dei populique cognovisset ruinam. Sara autem quia sancta erat, & ei defecerant muliebria, nato Isaac dicit: *Risum mihi fecit Dominus, quicumque enim audierit, congratulabitur mihi*. Dolores igitur qui obtinuerunt turrem gregis, dolores inferi sunt & dolores mortis, qui circumdederunt quidem & vallaverunt etiam Salvatorem; sed nequaquam eum obtinere potuerunt, sicut ipse loquitur in Psalmo decimo septimo: *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbaverunt me, & dolores inferni vallaverunt me*. Quidam putant turrem squalentem, sive tenebrosam & filiam Jerusalem, de cælesti Jerusalem intelligi, quæ sit mater Sanctorum, de qua & Apostolus ait: *Accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem*, quæ tamdiu squalet, quamdiu filii sui non reducuntur ad eam, & rex & consiliarius non sit in ea, & dolores sicut parturientem apprehendant eam, quod frustra peperit, videns tantos filios interfectos.

Sanctæ mulieres non leguntur peperisse cum dolore. Genes. 35. — Ibid. 3. 16. — 2. Reg. 4. — Luc. 13. — Gen. 21. 6. — Heb. 12. 22.

℣. 10. *Dole & satage, filia Sion, quasi parturiens: quia nunc egredieris de civitate, & habitabis in regione, & venies usque ad Babylonem: ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum*. LXX. *Dole, & viriliter age, filia Sion, quasi pariens, quia nunc egredieris de civitate, & habitabis in campo, & venies usque ad Babylonem: inde liberabit te, & inde redimet te Dominus Deus tuus de manu inimicorum tuorum*. Cui præcipitur ut doleat, sive parturiat, & postea infertur, viriliter age, non frustra præcipitur; sed ut dolores patienter ferens, egrediatur de civitate, & habitet in campo, sive in regione, & veniat usque ad Babylonem, & quum pro peccato sustinens captivitatem fortiter tulerit quod illatum est, tunc liberet eam Dominus, & redimat Deus suus de manu inimicorum suorum, ut postquam fuerit liberata, insultantibus dicat: *Noli insultare mihi, inimica mea, quia cecidi: resurgam, & si enim ambulavero in tenebris, Dominus lux mea est: iram Domini sustinebo quoniam peccavi ei, donec justificet caussam meam, & faciat judicium meum, & educat me in lucem, & videbo justitiam ejus, & aspiciet inimica mea, & operietur ignominia*. Unde & in Psalmis congrua voce cantatur: *Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur Dominus*. Quod autem *Dole, & viriliter age*, ad salutem dolentis pertineat, & agentis viriliter, Jesus quoque filius Nave testis est, cui Dominus dicit: *Confortare, & viriliter age*. Dolet autem & agit viriliter filia Sion, quia excalciata & nuda egressa est de civitate, & captiva ducenda est in campum Sennaar, & futura in Babylone donec Zorobabel veniat, & Ezdras qui interpretatur *adjutor*, & de manu Chaldæorum liberet eam. Quod quum juxta literam manifestum sit, intelligere mihi videtur animam propter peccatum de Ecclesia pulsam, & inimico & ultori contraditam in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat exire de civitate quam fluminis impetus lætificat, & habitare non in monte, ubi prius fuerat, sed in campo, in quo Assyriorum vagatur exercitus, & esse in confusione vitiorum suorum, & postquam habuerit compedes, & traxerit molam, & farinam Babyloniis fecerit, in semet reversam dicere: *Quanti mercenarii patris mei saturantur panibus, & ego hic fame pereo*; & ad paternam domum postea revertentem suscipi a clementissimo patre, & redimi de manu durissimi domini. Ponamus exemplum ut quod imperatur filiæ Sion, & dicitur: *Dole, & viriliter age quasi pariens*, non ad pœnam, sed ad utilitatem illius referamus. Loquitur Paulus ad Galatas: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis*. Et tamdiu doluit, * tamdiu parturivit, donec eos rursum per pœnitentiam generaret, qui per delictum perierant. Puta medicum febricitanti, vel vulnerato dicere: *Dole, & viriliter age*, sustine sitim, porta cauterium

Infra 8. 9. — Psal 102. 9. — Josue 1. 1. — Luc. 15. 17. — Galat. 4. 19. — * al. quamdiu.

[a] Duo Palatini mss. *peperit postumum capta arca Dei populique cognomen*.

terium, ut certior sanitas consequatur.

V. 11. 12. & 13. *Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur & aspiciat in Sion oculus noster. Ipsi autem non cognoverunt cogitationes Domini, & non intellexerunt consilium ejus: quia congregavit eos, quasi fœnum areæ. Surge & tritura, filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos: & * interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino universæ terræ.* LXX. *Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ dicentium: Insultemus & videant in Sion oculi nostri. Ipsi autem nescierunt cogitationes Domini, & non intellexerunt consilium ejus, quia congregavit eos, ut manipulos areæ. Surge & tritura eos, filia Sion: quia cornua tua ponam ferrea, & ungulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & vovebis Domino multitudinem eorum, & robur eorum Domino universæ terræ.* O Jerusalem, o filia Sion, quæ venies usque Babylonem, & ibi liberaberis, & redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum: nunc * interim congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ quasi de adultera loquuntur, & dicunt: *Lapidetur, & aspiciat in eam oculus noster.* Sive ut in LXX. scriptum est: *Insultemus & gaudeamus, & despiciant super Sion oculi nostri: & non cognoverunt Domini voluntatem atque consilium*: quia propterea adversum te congregatæ sint nationes ut conteras eas, quasi fœnum vel stipulam areæ. Surge igitur, filia Sion, & in cornibus ferreis, quæ tibi dare me spondeo, atque in ungulis æreis, quas acceptura es, ventila & contere populos, & interfice eos Domino universæ terræ. Tali enim victima & tali sacrificio delectatur. Hæc Judæi necdum expleta cernentes, in futuro sibi Christi pollicentur adventu, & dicunt universas nationes Judaico populo servituras, ipsumque imperium Romanorum, quod sub nomine interpretantur Edom, conterendum esse ungulis suis & cornibus ventilandum. Quod quam stultum sit, ex omnibus Scripturis facile comprobatur; sed hoc alterius temporis est. Nos ergo qui non occidentem literam, sed spiritum vivificantem sequimur, dicimus adversum filiam Sion, quæ interpretatur Ecclesia, multas nationes dæmonum congregari, & in præsenti sæculo, quod in maligno positum est, insultare, & in occisione filiorum ejus gaudere, nescientes cogitationes Domini, nec ejus consilium agnoscentes. Si enim cognovissent, nunquam Dominum majestatis crucifixissent. (1. Cor. 2, 8) Congregabit itaque eos quasi manipulos areæ, ut quidquid spinosum habere videbantur & asperum, vacuumque & leve, ungulis suis conterat, & cornibus ventilet, & purum remanens frumentum, in Domini offeratur donaria. Quid autem in eo significet quod ait: *Et comminues populos multos, & consecrabis Domino multitudinem eorum, & robur eorum Domino universæ terræ.* Legamus Numeros, & Jesum nave, & primum Regnorum librum, & videbimus quomodo de subjectis gentibus, quum universa perierint in ore gladii, aurum & argentum, & tam de hominibus, quam de jumentis certus prædæ numerus Domino consecratus sit. Denique & Achor, qui de anathemate Jericho aliquid est furatus, conturbavit populum, (Josue 7.) & ex peccato valli [a] nomen impositum est, EMEC ACHOR, id est, *vallis tumultus*, sive *turbarum*. (a עמק עכור) Ut autem scias juxta LXX. Interpretes, qui dixerunt; *Consecrabis Domino multitudinem eorum, & robur eorum Domino universæ terræ*, in bonam partem debere accipi consecrationem: Theodotio pro multitudine, *munera* transtulit: Quinta Editio, *emolumentum*, id est, [b] ὠφέλειαν: Symmachus, *lucrum*, id est, τὸ κέρδος αὐτῶν.

Cap. V. NUnc vastaberis, filia latronis: obsidionem posuerunt super nos: in virga percutient maxillam judicis Israel. LXX. *Nunc obstruetur filia obstructione: angustiam posuit super nos: in virga percutient super maxillam tribus Israel.* Non quod una tribus percutiat maxillam alterius, sed quod alii percutiant tribus Israel in maxillam. Pollicitus quidem tibi sum, o filia Sion, quod venturum sit tempus quo cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas æreas, & comminuta dæmonum multitudine, offeras quidquid illi ante possederant Domino universæ terræ. (Rom. 11.) Sed quia hoc tunc futurum est, quando subintraverit gentium plenitudo, & omnis Israel salvatus fuerit: nunc interim pro meritis tuis

* al. interficiam.

* al. iterum.

a Diximus in notis ad Libr. Locorum, qui conflare nominis allusio debet.

b Addit Victor. idest ζῶρα: & mox *lucrum eorum*.

tuis vaſtare, ſive ut in Hebræo habetur, *concidere*. Nequaquam enim juxta Apoſtolum (Philip. 3.) vocaris Circumciſio, ſed conciſio: nec te appello filiam meam, ſed latronis filiam, quod Hebraice dicitur, (בת גדוד) BATH GEDUD, id eſt, diaboli ad prædandum ſemper accincti. Feciſti enim domum meam ſpeluncam latronum, repugnaſti adverſum me, & filii tui obſidionem poſuerunt ſuper me, & ſuper Filium, & Spiritum [a] meum. An non contumelia Trinitatis eſt, quando in virga & calamo, te faciente, percuſſere Romani caput judicis Iſrael, dicentes: *Prophetiza nobis, Chriſte, quis eſt qui te percuſſit?* (Mat. 26. 60.) ſive quando unus de miniſtris tuis percuſſit eum in maxillam, dicens: *Sic reſpondes pontifici?* (Joan. 18. 22.) Hoc juxta Hebraicum, cui interpretationi Aquila & Symmachus, & Theodotio, & Editio Quinta conſentiunt. Juxta LXX. autem multo [b] altior ſenſus eſt, & quaſi a proprio intelligitur exordio. Nunc obſtruitur ſynagoga obſtructione: & dicent qui in ea clauſi fuerint: *Anguſtiam poſuit ſuper nos*: & Romanis poteſtatibus ſubditæ, percutientur in maxilla tribus Iſrael. (Iſai. 3. 1. 2.) Abſtulit enim Dominus de Judæa & de Jeruſalem, fortem & validum, & ſapientem architectum, & intelligentem * auditorem, (* al. adjutorem.) & viæ ejus uſque hodie clauſæ ſunt & obſeptæ, nec poteſt egredi de captivitate; ſed duriſſimo premitur imperio. Si autem juxta ſuperiorem ſenſum voluerimus de Eccleſia dictum accipere: *Nunc obſtruetur filia obſtructione*, illud de Oſee proferamus exemplum, in quo adultera loquitur (Oſee. 2. 5.): *Vadam poſt amatores meos, qui dabant mihi panes meos, & aquam meam, & veſtimenta mea, & linteamina mea, oleum meum, & omnia quæ mihi proſunt*. Et poſtea Deus volens impedire cogitationem peſſimam, non eam facit quod deſiderat adimplere; ſed obſtruit vias ejus, ne conſequatur amatores ſuos, & amplius fornicetur. Ait

A quippe: *Propterea ecce ego obſtruam vias ejus in ſudibus, & obſepiam vias ejus* (Ibidem. 6. ſec. LXX.): *& ſemitam ſuam non inveniet, & perſequetur amatores* * (* al. addit ſuos.)*, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inveniet, & dicet: Vadam & revertar ad virum meum priorem quia bene mihi erat*. Animadverte opus Domini profeciſſe: Adultera enim non inveniens viam ſuam, nec valens pergere quo volebat, neceſſitate obtricta ad maritum revertitur priorem, B & confitetur, melius ſibi in domo viri eſſe prioris, quam quondam apud amatores ſuos fuerat, tribulationibuſque, & plagis Iſrael eruditur. Unde & * ad David ſub typo Chriſti (* al. de Pſal. 88. 31. & ſeqq.) myſtice dicitur: *Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint, ſi juſtitias meas prophanaverint, & præcepta mea non cuſtodierint, viſitabo in virga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: miſericordiam au-* C *tem meam non diſpergam ab eo*. Tribulationem ergo poſuit Deus ſuper filiam Iſrael, & percutient eam Angeli, qui plagis præpoſiti ſunt, in maxilla. Ac ne forte neſcires quæ eſſet filia, quæ obſtruitur obſtructione, & ponitur in anguſtia, ſtatim infertur, & dicitur, *tribus Iſrael*. Nos autem ſumus Iſrael, qui mente cernimus Deum, ad quorum diſtinctionem Apoſtolus loquitur: *Videte Iſrael ſecundum car-* (1. Cor. 10. 18.) D *nem*. Nunquam enim vocaret carneum Iſrael, niſi ſciret eſſe etiam ſpiritualem.

V. 2. *Et tu, Bethleem Ephratha, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus ejus ab initio a diebus æternitatis*. LXX. *Et tu, Bethleem domus Ephratha,* [c] *minima es, ut ſis in millibus Juda: ex te mi-* E *hi egredietur, ut ſit in principem Iſrael, & egreſſus ejus ab initio ex diebus ſæculi*. In Evangelio ſecundum Matthæum (Mat. 2.), cum Magi de Oriente veniſſent, & Herodes a ſcribis quæreret, ubi nam Chriſtus Dominus naſceretur, reſpondiſſe

[a] Duo mſſ. *& Spiritum Sanctum*.

[b] Pro *altior*, quæ vera eſt mſſ. noſtrorum lectio, ut ex ipſo liquet contextu, hactenus obtinuit *aliter*.

[c] Palatinorum ope codicum expunximus vocem, *nequaquam*, quæ heic interſerebatur. Brixiæ ſimiliter codices, quos Victorius conſuluit, eam non habent: neque porro ipſe Græcus textus, cujus verba in emendatioribus libris hæc eſſe tradit S. Doctor, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα. Quanquam non diffitemur cum negandi particula μὴ ὀλιγοστὸς legiſſe Theodoritum, ſicque præferre Barberinium codicem, cui tamen ad oram apponitur ὀλιγοστὸς, abſque μὴ: denique & ex Latinis S. Cyprianum lib. 2. Teſtimoniorum, *non exigua*. Sed nec illud refert, ut ait Victorius, quod in Matthæo Evangeliſta inveniatur: cum Hieronymus hic clare aſſerat, teſtimonium illud a Matthæo citatum, nec Hebraico, nec Septuaginta Interpretibus convenire. Defuiſſe autem in Vulgata LXX. editione vocem negativam, aperte aſſerit Hieronymus ad Pammachium in libro de Optimo genere interpretandi pluribus verbis, inter quæ ait: *Pro nequaquam minima es in ducibus Juda, in LXX. legitur: Modicus es, ut ſis in millibus Juda, in Hebræo: Parvulus es in millibus Juda*. Unum addo, quod eſt animadverſione dignum, verbum Hebraicum צעיר, non modo *parvulum*, ſed & econtrario *magnum* ſignificare, quod & Pochochio notatum eſt in Notis miſcell. ad Portam Moſis c. 2. immo & R. Tanchum erudito Judæo non tam *parvum*, quam prætio magnum aliquid ſonat.

disse narrantur: *In Bethleem terra Juda*, qui Prophetæ testimonium addentes, dixerunt: *E tu, Bethleem terra Juda, nequaquam minima es in ducibus Juda: ex te enim egredietur dux, qui regat populum meum Israel*. Quod testimonium nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus convenire, me quoque tacente, perspicuum est, & arbitror, Matthæum volentem arguere Scribarum & Sacerdotum, erga divinæ Scripturæ lectionem, negligentiam, sic etiam posuisse, ut ab B eis dictum est. Sunt autem qui asserant, in omnibus pene testimoniis, quæ de veteri Testamento sumuntur, istiusmodi esse errorem, ut aut ordo mutetur,
a aut verba, & interdum [a] sensus quoque ipse diversus sit, vel Apostolis, vel Evangelistis non ex libro carpentibus testimonia, sed memoriæ credentibus, quæ nonnunquam fallitur. Exponamus ergo Hebraicum: Et tu, *Bethleem*, id est, *domus panis*, quæ vocaris Ephra- C tha, minima quidem es in civitatibus Juda, & tantis millibus, comparata vix parvus es viculus; sed ex hoc parvo viculo egredietur Christus, qui * est dominator in Israel. (*al. sit.) Ac ne putes eum de genere David tantum esse, cui repromisi, dicens: *De fructu ventris tui ponam super sedem [b] meam*, (Ps. 131. 11. b) carnis assumtio divinam non impedit majestatem: de me enim natus est ante omnia sæcula, & temporum conditor in tempore non tenetur. D Ipse est cui & in alio Psalmo dixi: *Ante Luciferum genui te*. (Ps. 109. 3. Joan. 1. 1.) In principio enim erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Et idcirco egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. Quod autem Bethleem ipsa sit Ephratha, liber Geneseos ostendit, in quo Scriptura commemorat: *Mortua est Rachel, & sepulta in via Ephratha, hæc est Bethleem*. (Genes. 35.) Et in E utroque nomine significat sacramentum: domus enim panis dicitur, propter panem vivum, qui de cælo descendit. (Joan. 6. c) Et *Ephrata*, quod interpretatur *furorem [c] videt*, propter Herodis insaniam, quia

A illusus a Magis, iratus est valde, & mittens universos occidit infantes in Bethleem, & in omnibus finibus ejus a bimatu * & infra, (*al. deorsum.) secundum tempus quod exquisierat a Magis, & propter plurimum sanguinem audita est vox in excelso, planctus & ululatus Rachel flentis liberos suos. (Jer. 31.) Legimus juxta Septuaginta duntaxat Interpretes, in Jesu Nave, ubi tribus Judæ urbes & oppida describuntur, inter cætera etiam hoc B scriptum: *Thæco, & Ephratha, hæc est Bethleem, & Phagor, & [d] Aetham, & Culon, & * Tami, & Soris, & Caræm, & Gallim, & Bæther, & Manocho civitates undecim, & viculi earum*, (Josue 15. d; *al. Tatami.) quod nec in Hebraico, nec apud alium invenitur Interpretem, & sive de veteribus libris erasum sit malitia Judæorum, ne Christus de tribu Juda ortus videretur: sive a Septuaginta additum, nequaquam liquido cognoscentes, certum C quid novimus. Nihilominus & de libro Judicum hoc ipsum possumus approbare, quod Bethleem in tribu Juda sit, scriptum est enim: *Et fuit vir Levites habitans in lateribus * domus Ephraim, & accepit sibi mulierem concubinam de Bethleem Juda, & irata est ei concubina sua, & abiit in domum patris sui in Bethleem Juda*. (Judic. 19. 1. *al. montis.) Pulchre autem dicitur, *in Bethleem Juda*, ad distinctionem ejus Bethleem, quæ in Galilæa sita est, sicut in eodem Jesu volumine reperi. D Potest Ephratha in lingua nostra sonare, καρποφόρον, *uberem* atque *frugiferam*, & id ipsum ostendere in mysterio, quod & domus panis.

Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens pariet, & reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel. ℣. 3.
LXX. *Propterea dabit eos usque ad tempus * parientis: pariet, & reliquiæ fratrum revertentur ad filios Israel*. (*al. parturientes parient.) Quia E de Bethleem, quæ est Ephratha egressus est Christus dominator in Israel, & egressus ejus non eo tantum fuerat tempore quo visus in carne est, sed ab initio æternitatis, sive ab initio sæculi. Quia semper ipse loquutus est per Prophe-

a Hæc in re tanti ponderis opinatio periculum lectori facessat. Verissime autem ex suo sensu Hieronymus in Mat. XXVII. *Evangelistarum, ait, & Apostolorum more vulgato, qui verborum ordine prætermisso, sensus tantum de veteri Testamento proferunt in exemplum*.

b Mutat Victorius in *tuam* ex Vulgata editione, Græco & Hebraico.

c Verbum *videt*, quod est utique pars altera etymologiæ vocis *Ephratha*, a radice ראה, quæ *videre* significat, in hactenus vulgatis libris deerat, nostri mss. sufficiunt. Malim tamen *vides* pro *videt* ex ipsa quam vocabulum illud sonat secunda persona. Sic & in Nominum libro de Psalterio: *Ephratha, eumdem vides*.

d In Palatin. ms. *Etham, & Chulon, & Dathan, & Sores, & Carem, & Galim, & Techer, & Manucho civitates duodecim, & viculis earum*. Unus Bibliothecæ Trajectinæ a Relando laudatus: *Theco .... Fagor, & Kirban, & Caulon, & Dathan, & Sores, & Corem, & Salim, & Tecber, & Manacho &c.*

phetas, & ſermo Dei factus eſt in manu * eorum : ideo dabit Judæos, eoſque regnare permittet uſque ad tempus parientis, quando completur illud : Iſai. 54. 1. ſec. LXX. *Lætare, ſterilis, quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis, quoniam multi filii deſertæ magis quam ejus quæ habet virum*. Quum enim ſterilis pepererit ſeptem, & quæ multos habuerat filios, fuerit infirmata, & delicto populi Judaici plenitudo gentium ſubintraverit, tunc omnis Iſrael ſalvus fiet, B & reliquiæ fratrum ejus ad filios Iſrael convertentur : & adveniens Elias Propheta, quod interpretatur, *Deus Dominus*, Luc. 1. 17. convertet corda patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ſuos, & noviſſimus populus jungetur antiquo, ut vere filii Abraam appellentur, quum in eum crediderint quem vidit Abraam, & lætatus eſt. Joan. 8. Quod eſt autem tempus in quo ſterilis pariet ? Ut reor illud de quo Iſaias loquitur : Iſa. 49. 8. C *Tempore acceptabili exaudivi te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tibi*. Quod & Paulus intelligens de Chriſti tempore prædicatum, ait : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis*. 2. Cor. 6. 2. Hoc ipſum puto & illud myſtice demonſtrari, quod in Eccleſiaſte ſcriptum eſt : Eccl. 3. 2. *Tempus pariendi, & tempus moriendi*, quod eo tempore quo ex ſterili natus eſt gentilium populus, filios amiſerit ſynagoga. Poteſt autem & aliter intelligi : Dabit D Dominus Templum & Jeroſolymam, & Judæos uſque ad illud tempus quo virgo pariet, quæ poſtquam pepererit, & natus parvulus acceperit ſpolia Samariæ, & virtutem Damaſci, interfecto populo Judæorum, reliquiæ Iſrael ſalvabuntur. Et fratres Chriſti, id eſt, Apoſtoli convertentur ad Prophetarum & Patriarcharum fidem, qui venturum Chriſtum annuntiaverunt, & complebitur Pſalmi vaticinium : Pſ. 44. 17. E *Pro patribus tuis nati ſunt tibi filii*, & cætera quæ ſequuntur.

℣. 4. *Et ſtabit & paſcet in fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Domini Dei ſui, & convertentur, quia nunc magnificabitur uſque ad terminos terræ*. LXX. *Et ſtabit*, [a] *& videbit, & paſcet gregem ſuum in fortitudine Dominus, & in gloria nominis Domini Dei ſui erunt, quia nunc magnificabuntur uſque ad terminos terræ*. Poſtquam ſol juſtitiæ egreſſus fuerit a A ſummitate cælorum, & pervenerit uſque ad terminos eorum, & pepererit pariens, & reliquiæ fratrum ejus converſæ fuerint ad filios Iſrael : tunc ipſe Dominus qui prius ambulabat, & cum his qui in itinere erant poſiti, necdum habebat fixum gradum, ſtabit & paſcet eos in fortitudine Domini, ut poſſint dicere : *Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit : in loco paſcuæ, ibi me collocavit, ſuper aquas refectionis enutrivit me : animam meam convertit*. Pſ. 22. 1. B Paſcit autem eos, non ſolum in fortitudine Domini, ſed & in ſublimitate nominis Domini Dei ſui, quando dicit ad Patrem : *Pater ſancte, ſerva eos in nomine tuo. quos dediſti mihi, ut ſint unum ſicut & nos : quando eram cum eis, ego ſervabam eos in nomine tuo : quos dediſti mihi, cuſtodivi, & nullus ex his periit*. Joan. 17. 11. Et *convertentur*, ſive ut melius interpretatus eſt Symmachus, *habitabunt*. C JASUBU enim verbum Hebraicum utrumque ſignificat. יָשֻׁבוּ Habitabunt autem in Eccleſia Domini, quia magnificatus eſt Chriſtus uſque ad terminum terræ. Sive juxta LXX. quia * magnificabuntur ipſi cum paſtore ſuo uſque ad extremum terræ, ut in omnem terram exeat ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum, Pſ. 18.

℣. 5. *Et erit iſte pax : Aſſyrius quum venerit in terram noſtram, & quando calcaverit in domibus noſtris*. D LXX. *Et erit hæc pax : Aſſyrius quando ſupervenerit in terram veſtram, & quum aſcenderit ſuper regionem veſtram*. Quando venerit diabolus, qui interpretatur διθύνων, id eſt, *arguens* atque *corripiens*, ſuper terram [b] regionemque credentium, & eorum quos paſcet Dominus in fortitudine, & in ſublimitate nominis Domini Dei ſui, & eos calcaverit tribulationibus variis, & domos animarum noſtrarum, E id eſt, corpora quaſi ſuperbus aſcenderit atque depreſſerit, & tamen nihil nos a Chriſti caritate ſeparaverit : tunc Chriſti pax, ſive ipſe Chriſtus erit in nobis, & dicetur de ſancto, *Nihil proderit inimicus in eo*. Ponamus exemplum, ut quod dicimus, poſſit manifeſtius fieri. Venit Aſſyrius ſuper terram quondam Pauli, & aſcendit ſuper regionem ejus, quando fuit in laboribus ſupra modum ; 1. Cor. 11. in plagis abundantius, in carceribus nimis, in morti-

* al. Sanctorum.

* al. magnificantur

a Verba, *& videbis*. quæ & in Complutenſi Græco exemplari deſiderantur, mſſ. Palatini non agnoſcunt : prætermittunt quoque mox *gregem ſuum*.

b Conſtanter mſſ. noſtri heic atque infra *religionem*, pro *regionem* præferunt.

mortibus frequenter: quando a Judæis quinquies quadragenas una minus accepit, ter virgis cæsus est, semel lapidatus est, [a] ter naufragium fecit, nocte & die in profundo maris fuit, in periculis latronum, periculis in falsis fratribus, periculis ex genere, periculis ex gentibus; sed in his omnibus vincebat propter illum qui dilexerat eum. Et ideo implebatur pace, quia impletus fuerat contumeliis. Judæi in adventu Christi, quem sibi simulant, hæc omnia juxta literam futura esse contendunt.

Impletur pace qui implebatur contumeliis.

V. 6. *Et suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines, & pascent terram Assur in gladio, & terram Nemrod in lanceis ejus, & liberabit ab Assur quum venerit in terram nostram, & quum calcaverit in finibus nostris.* LXX. *Et consurgent super eum septem pastores, & octo morsus hominum, & pascent Assur in gladio, & terram Nemrod in fovea ejus, & liberabit de Assur, quum venerit super terram vestram, & quum ascenderit super terminos vestros.* Ubi nos posuimus *primates homines*, & in Hebraico scriptum est NESICHE ADAM, נסיכי ארם Symmachus interpretatus est *Christos hominum*, Theodotio & Quinta Editio, *principes hominum*, Aquila *graves*, vel *constitutos homines*, id est, [b] καθεσταμένυς. Rursum in eo ubi ego & Aquila transtulimus, *in lanceis ejus*, ut subaudiatur, terræ Nemrod, Symmachus vertit, ἐντὸς πυλῶν αὐτῆς, id est, *intra portas ejus*, Theodotio, *in portis eorum*, Quinta Editio, ἐν παραξιφίσιν αὐτῆς, quod nos possumus dicere, *in sicis eorum*: in Hebræo autem positum est [c] BAPHETHEE. בפתחיה Tunc igitur erit pax, quum reliquiæ fratrum Christi conversæ fuerint ad filios Israel, & venerit Assyrius in terram nostram, & adjuti a Domino, eum qui nostras domus calcare cupiebat, velociter contriverimus sub pedibus nostris. Ipse enim Dominus ait: *Suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates hominum*, vel *morsus hominum*. Suscitabimus autem ego & Filius meus & Spiritus Sanctus, juxta illud quod in Genesi scriptum est: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Et (Genes. 1, 26.) in Abdiæ principio: *Surgite & ascendamus adversus eam in prælio.* Septem pastores, omnes Patriarchas & Prophetas & sanctos viros arbitror esse, qui hebdomadi, id est, veteri servierint Instrumento. Octo autem morsus hominum, sive [d] octo primates homines, & ut Symmachus interpretatus est *Christos*, universos novi Testamenti, qui ab Apostolis usque ad hanc ætatem momorderint Assyrium, & suis dentibus laceraverint. Unde & in Ecclesiaste præcipitur: *Ut demus partes septem, demus & octo.* (Eccl. 11.) Et in Templo Ezechiel, quod interpretatur Ecclesia & cælestis Jerusalem, septem & octo gradibus ascenditur. (Ezech. 40.) Et in Psalterio quindecim gradus sunt, quibus per hebdomadem & ogdoadem ad canendas Deo laudes scandimus. In octava die celebratur circumcisio spiritualis, & in Templo Judæorum destruitur sabbathum, & quidam Psalmi pro Octava inscribuntur. Isti igitur septem pastores & octo morsus hominum, pascent Assur in gladio. Vivens enim & efficax sermo Dei, & acutus super omnem gladium bicipitem, (Hebr. 4. 12.) missus est ab eo qui venit gladium mittere super terram, ut dividantur duo in tres. (Matth. 10.) Et terram Nemrod (qui interpretatur, *tentatio descendens*) pascent in fovea ejus, gigantis enim & venatoris & superbientis contra Dominum terra, non est in montibus, sed in foveis. Iste cecidit quasi fulgur de cælo, & semper versatur inter bestias, & quia venator est, infructuosa ligna lustrat & silvas. [e] Quantum ergo possum mea recolere memoria, nunquam venatorem in bonam partem legi. Ismael & Esau venatores fuerunt, (Gen. 16. & 27.) & præcesserunt in typo populi Judaici, quorum alter filius Ægyptiæ est, ambulans juxta carnem & juxta carnem vivens: alter primitiva propter lenticulam perdidit, & benedictionibus fratris invidens, fugat eum in Mesopotamiam. Redacta ergo terra Nemrod in foveis suis: Qui enim fodit foveam, incidet in eam: (Prov. 26. 7.) & qui lacum aperuit & effodit eum, incidet in foveam quam fecit, & revertetur dolor ejus in caput ejus, & super verticem (Ps. 7. 16. 17.) ejus

Nunquam venator in bonam partem.

a Sufficiunt Palatini mss. hæc, quæ deerant in editis libris, verba, *ter naufragium fecit.*

b Legerat Martianæus, καπεσχαμένυς. Id genus alia sane taciti castigamus.

c Nostri mss. *Baphaethee*: in aliis *Baphethem* Martian. invenit.

d Iidem mss. *sive optimates homines.*

e Consonat S. Ambrosius in Psalm. 118. *Nullum*, inquiens, *invenimus in Divinarum serie literarum de venatoribus justum.* Et Auctor Breviarii in Psalmos, sub Hieronymi nostri nomine, Psal. XC. *Esau*, inquit, *venator erat, quia peccator erat; & penitus non invenimus in Scripturis sanctis sanctum aliquem venatorem.*

ejus iniquitas ejus descendet. Et confosso Assyrio a septem pastoribus, & octo morsibus, liberavit nos Christus de manu Assur, qui venerat super terram nostram, & calcare cupiebat terminos Israel. Quod autem Symmachus ait: *Et pascent terram Assur in gladio, & regionem Nemrod intra portas ejus*, hoc sentiendum est, quod in domo sua alligetur fortis, & vulneretur adversarius. Et juxta Aquilam & Quintam Editionem, sicis & lanceis septem pastorum, & octo [a] christorum hominum confodiatur.

V. 7.8. & seqq. *Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros a Domino, & quasi stillæ super herbam, quæ non exspectat virum, & non præstolatur filios hominum. Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum, qui quum transierit & conculcaverit & ceperit, & non est qui eruat. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui interibunt. Et erit in die illa, dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui: & disperdam quadrigas tuas, & perdam civitates terræ tuæ, & destruam omnes munitiones tuas, & auferam maleficia de manu tua, & divinationes non erunt in te. Et perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui, & non adorabis ultra opera manuum tuarum. Et evellam lucos tuos de medio tui, & conteram civitates tuas, & faciam in furore & in indignatione ultionem in cunctis gentibus, quæ non audierunt.* LXX. *Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens, & quasi agni super gramen: ut non congregetur quisquam neque sit in filiis hominum. Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis, in saltu, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum: quomodo si pertranseat & dividens rapiat, & non sit qui eruat. Elevabitur manus tua super eos qui tribulant te, & omnes inimici tui perdentur. Et erit in die illa, dicit Dominus, interficiam equos tuos de medio tui, & disperdam currus tuos, & subvertam civitates terræ tuæ: & auferam omnes munitiones tuas. Et auferam maleficia tua de manibus tuis, & qui loquuntur, non erunt in te: & disperdam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui, & ultra non adorabis opera manuum tuarum: & succidam lucos de medio tui, & demoliar civitates tuas, & faciam in ira, & in furore ultionem in gentibus, pro eo quod non audierunt.* Libertatis nobis de Assur, quando venerit super terram nostram, & ascenderit super terminos nostros, & liberatis a Domino qui suscitavit super eum septem pastores & octo morsus hominum, reliquiæ Jacob, quos Apostolos intelligimus, & primam de Judæis Ecclesiam, erunt in medio populorum multorum, quasi ros a Domino cadens. Ardebat enim ignitis diaboli jaculis corda populorum: & omnes gentes adulterantes a Deo, habebant corda, quasi clibanus igne succensus. (Osee 7.) Unde ros a Domino cadens, factus est sanitas infirmorum. Et quod in Anania, Azaria & Misael legimus, (Dan. 3.) quod spiritus roris sibilantis fornacem ignis extinxerit, hoc de omnibus generaliter sentiamus, quod in medio universarum gentium doctrina Apostolorum quasi ros fuerit a [b] Domino. Quod autem sequitur: *Et sicut agni super gramen, ut non congregetur quisquam neque sit in filiis hominum*, de his accipiamus, qui de gentibus credere noluerunt, quod sint super eos Apostoli & reliquiæ Jacob, sicut agni carpentes gramen, & herbam dentibus demetentes. Et hoc facient, ut qui Angeli esse noluerunt, spiritualem accipientes rorem, nequaquam inter homines congregentur, neque in parte rationabili deputentur, sed dicatur de eis: *In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur*. (Ps. 72. 5.) Et erunt reliquiæ Jacob in medio gentium quasi leo in jumentis in saltu, & quasi catulus leonis in gregibus ovium. Dominus enim Jesus, de quo in Genesi prophetatur: *Catulus leonis Juda, de germine, fili mi, ascendisti: accubans dormisti ut leo & quasi catulus leonis*. (Gen. 49. 9.) Et in alio loco: *Accubans requievit ut leo, & quasi catulus leonis quis [c] suscitabit eum?* dedit & Apostolis suis quibus dixerat: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*: (Mat. 28. 19.) ut quomodo leoni nemo potest resistere in jumentis, & catulo leonis in ovibus, ita illi de manu Assyrii, & de manu diaboli liberati,

[a] Martian. retinuit, *octo Christianorum hominum*.
[b] Minus recte lectum hactenus, *quasi vos a Domino sit aspersa*. Mss. nostri emendant.

[c] Ita ex Græco textu rescribit Victorius, Erasmus & Martian. *quis* vocula prætermissa, legunt *suscitavit eum?*

rati, raperent jumenta & pecora: ho-
Psal. 35. 7. mines quippe & jumenta salvos faciet Dominus. Et raperent, non ut interficerent, sed ut dividerent, hoc est, ab infidelibus separarent, & non essent qui eis resisterent. Leone autem & catulo leonis, ita in jumentis, & in ovibus pervagante, manus Dei exaltatur super eos, qui vel Deum, vel reliquias Israel ante tribulaverant. Et omnes inimici ejus disperdentur, non quod pereant inimici, & esse desistant; sed quia in eo quod inimici sunt pereant. Sicut Thessalonicensi-
2. Thess. 2. 8. bus scribitur: *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*. Hæc interfectio non abolitionem significat, sed cessationem pessimæ vitæ, qua male ante vivebant. Denique infert: *Et destruet illustratione adventus sui*. Nunquam autem destrueret, si interfectio abolitionem sonaret, quum jam esse cessasset: ita & hic inimicorum consumtio, juxta Proverbia Salomonis accipitur, in quibus scriptum est: *Interitus impiis hospitabitur*: non erit perpetuus, non eos rediget ad nihilum; sed hospitabitur apud eos quamdiu quæ in illis est, impietas consumatur. Deus enim creavit hominem, ne interiret, & mortem non fecit. Post hæc sequitur: *Et erit in die illa*, quando elevata fuerit manus tua super hostes tuos, o Israel, & omnes inimici tui perierint, interficiam equos tuos de medio tui, id est,
* ἡγεμονικῷ. de * principali cordis tui lascivientes impetus, & equorum more, ruptis vinculis, proruentes, & currus tuos quibus tibi in vitiis tuis placebas, & peccata peccatis consocians, quasi triumphans in quadrigis ferebaris. Et dis-
Psal. 49. perdam civitates terræ tuæ: Non enim ædificasti urbem quam lætificat impe-
Matth. 5. tus fluminis Dei, & quæ in montibus
Genes. 4. sita est, & cælestem Jerusalem, sed quam ædificaverat Cain. Unde dicuntur civitates terræ, operibus terrenis exstructæ. *Et auferam*, inquit, *omnes munitiones tuas*, divitias scilicet, & pompam sæculi, & Rhetorum eloquentiam, Dialecticorumque tendiculas, in quibus tibi velut in munitionibus confidebas. *Et auferam maleficia de manibus tuis*, quibus vel ipse decipiebaris ab aliis, vel deceptus alios decipiebas, & loquentes, sive pronuntiantes non erunt tibi. Nunc loquentibus & pronuntiantibus plenus est orbis: loquuntur quæ nesciunt: docent quæ non di-

A dicerunt: magistri sunt, quum discipuli ante non fuerint. Quum ego docuerit Deus hominem scientiam, cessabunt falsæ præsumtiones, & perversa doctrina tolletur. Et disperdam sculptilia tua & titulos tuos de medio tui. Sculptilia nostra sunt, quæ a loquentibus facta sunt, vel quæ ipsi fingimus nobis. Unde præcipitur in Lege, ne
nobis sculptile faciamus, & ne titulos Exod. 20.
in terra nostra ponamus: & nequa- Levit. 26.
B quam ultra adorabis opera manuum tuarum. Deut. 5. Infelix humana conditio & insipientiæ plena atque erroris, scit de suo sensu dogmata esse composita, non ignorat a se esse idolum simulatum, & pro Deo adorat opera manuum suarum, & curvatur homo, ut deceptus decipiat. Additur in repromissione quæ dirigitur ad reliquias, id est, ὑπόλειμμα Jacob: *Et succidam lucos de medio tui. & disperdam civitates tuas*, ut om-
C nia ligna silvarum, & lucos quos in Templo Dei plantari prohibitum est, & civitates male exstructas, quas antea vocaverat civitates terræ, destruat atque consumat. Postquam autem hoc fecerit reliquiis Jacob: tunc convertetur ad gentes quas depasti sunt Apostoli quasi * agni gramen. Et quia ro-
rem sermonis recipere noluerunt, fa- * al. agri.
ciam, inquit, in ira & in furore ultionem in gentibus, pro eo quod au-
D dire noluerunt. Unde & Propheta ait: *Domine, ne in furore tuo arguas me*:
neque in ira tua corripias me. Hoc jux- Psal. 6. 1.
ta Septuaginta Interpretes, quia intelligentia spiritualis est, & debuimus sensum cum superioribus capitulis jungere, disputatum sit. Cæterum Hebræi istiusmodi deliramenta somniant:
Postquam septem quos fingunt, & quos Hebræorum expositio.
volunt pastores, & octo principes homines Assyriorum vicerint, & terram
E Nemrod in gladiis suis paverint, & hoc factum fuerit quum in terram Judæ ante assyrius venerit: tunc veniente, inquiunt, Christo, omnes re-
liquiæ Jacob quæ potuerint * in gentibus * al. de.
superesse, erunt in benedictione, quasi ros a Domino veniens, & quasi pluvia super herbam, & nequaquam sperabunt in hominibus, & in filiis hominum, sed in Deo. Et erunt in medio gentium atque populorum sanguinarii atque crudeles, & de veteribus quondam se dominis vindicantes, quasi leo in jumentis silvarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum, & nul-

& nullus erit qui possit eorum robori resistere. Tunc exaltabitur, o Deus, vel o Israel, manus tua super Assyrios, & omnes hostes & inimici tui, qui nunc te possident, interibunt. In illa videlicet die, quando de gentibus fueris liberatus, auferam equos & quadrigas tuas, quæ in mediis urbibus tuis sunt. Non quod equos & quadrigas tunc habuerit Israel, sed Assyriorum equos & quadrigas quæ in medio urbium tuarum versantur: & disperdam omnes civitates tuas, & munitiones quas idolis dedicasti: & auferam magos & hariolos de terra tua, & perire faciam omnia sculptilia & statuas tuas, & non adorabis ultra opera manuum tuarum. Evellam quoque atque subvertam omnes lucos tuos, & civitates tuas quas idolis dedicaras. Quumque hoc tibi fecero, & ita placatus fuero, ut quidquid in te mali est, auferatur: tunc etiam in furore & in indignatione mea ulciscar te de universis gentibus, quæ meum noluerunt audire sermonem. Respondeat hoc loco carneus Israel, utrum facta dicat hæc an futura? Si facta commemorat, præbeat historiam, det auctoritatem veterum librorum: doceat cunctas gentes & Assyrium Israeli quondam fuisse subjectum. Si autem se vana spe ludens futurum putat esse quod dicitur: quando Christus venerit, quæ tunc de Israel idola auferentur, quæ modo non colit? qui succidentur luci, quos non habet? quæ urbes subruentur, quæ olim subrutæ sunt? qui tollentur harioli, quos quum non habeat, nec habere se glorietur: tamen tanto tempore derelicta est filia Sion, & sedet sine altari, & sine Sacerdotibus, & aliis fruges eorum commedentibus, ipsi siccis faucibus sibi futura promittunt quæ nesciunt.

Cap. VI.

AUdite quæ Dominus loquitur: *Surge, contende judicio adversum montes, & audiant colles vocem tuam.* * *Audite, montes, judicium Domini, & fortia fundamenta terræ, quia judicium Domini cum populo suo, & cum Israel dijudicabitur.* LXX. *Audite quæ Dominus loquutus est: Surge, judicare apud montes, & audiant colles vocem tuam. Audite, montes, judicium Domini, & valles fundamenta terræ, quia judicium Domini adversus populum suum, & cum Israel judicabitur.* Pro fortibus fundamentis terræ, quæ LXX. *& valles fundamenta terræ* interpretati sunt, Symmachus & Theodotio transtulerunt, *& antiqua fundamenta terræ:* Quinta autem editio ipsum Hebraicum posuit, ETHANIM, *fundamenta terræ*. Prima igitur vox Prophetæ est: *Audite quæ Dominus loquitur.* Deinde Deus loquitur ad Prophetam: *Surge, contende judicio adversum montes, & audiant colles vocem tuam.* Rursum Propheta, sicut ei fuerat imperatum, montibus loquitur, & non solum montibus, sed ad fortia quoque fundamenta terræ, & dicit, *Audite, montes, judicium Domini, & fortia fundamenta terræ.* Caussamque reddit, quare eos compellat audire. Quia judicium Domini cum populo suo, & cum Israel dijudicabitur. Pro montibus ad quos Propheta loquitur, & pro fortibus fundamentis terræ, *colles & valles* LXX. transtulerunt, id, ut mihi videtur, intelligentes, quod populus nihil dignum montium auditione fecerit, sed vel collibus qui inferiores sunt a sublimitate montium, vel vallibus in ima demersis. Surge, inquit, judicio contende apud montes, & audiant colles vocem tuam. Jubetur surgere qui vel sedet, vel * jacet, vel dormit, vel mortuus est, secundum illud quod Apostolus ait: *Elevare qui dormis, & resurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Surge a mortuis, ut in novitate ambules vitæ, ut terram deserens, ad altiora nitaris. Et judicio contende adversum montes, quos non alios significari puto quam [a] Angelos, quibus rerum humanarum commissa est procuratio, Deuteronomii Cantico in idipsum congruente: *Quum divideret excelsus gentes, quum disseminaret filios Adam, constituit terminos terræ, secundum numerum Angelorum Dei.* Hi sunt administratorii spiritus, missi in ministerium propter eos qui hæreditatem salutis possessuri sunt. *Et contende judicio;* ut sive montes, sive * colles, reperti fuerint,

* Vulg. Audiant.

אתנים

* al. taces

Ephes. 5 14

a Angeli rerum humanarum procuratores.

Deut. 32. 8.

Heb. 1. 14.

* al. valles.

a Lucem hujus loci intelligentiæ mutuam Ruffinus cumprimis dabit in Exposit. Symboli, *Ab initio*, inquiens, *Deus cum fecisset mundum, præfecit ei & præposuit quasdam virtutum cælestium potestates, quibus regeretur & dispensaretur mortalium genus. Quod ita factum indicat Moyses in Deuteronomii loco*, quem & Hieronymus laudat. *Sed & horum nonnulli... datam sibi a Deo potestatem non his quibus acceperunt legibus temperaverunt, nec humanum genus divinis obedire præceptis, sed suis parere prævaricationibus docuerunt: & hinc adversus nos chirographa scripta sunt... Per istud ergo unusquisque chirographum illis rectoribus pessimis tenebatur, quod Christus detraxit adveniens, & hac eos potestate denudavit.* Vid. & S. Hilar. Tract. in Psal. 61. n. 2

rint, non digne populos procurasse, vel meum videatur esse qui tales præposui, vel culpa tollatur a populo, & referatur ad principes. Legamus Apocalypsin Joannis Apostoli, in qua laudantur, accusanturque Angeli Ecclesiarum pro virtutibus, vitiisque eorum, quibus præesse dicuntur. Sicut enim interdum Episcopi culpa est, interdum plebis; & sæpe magister peccat, sæpe discipulus, nonnunquam patris vitium est, nonnunquam filii, ut vel bene vel male erudiantur: ita in judicio Dei, vel ad [a] Angelos crimen refertur, si non egerint cuncta, quæ ad suum officium pertinebant, vel ad populum, si illis universa facientibus, ipsi audire contemserint. Sunt qui montes & colles & fortia fundamenta terræ, Abraam, Isaac, & Jacob, & Patriarchas reliquos interpretantur, quibus quasi * auditoribus, & ad judicium convocatis, populi Israel negotium ventilandum sit. Alii montes, colles, & valles Angelos, sicut supra diximus, arbitrantur, qui vel in cælestibus serviant Deo, vel hominibus præsint super hanc terram, vel apud inferos constituti, eorum qui suo vitio exstitere terreni, fundamenta dicantur: de quibus terræ fundamentis & alibi scriptum invenimus: *Ignis accensus est ex furore meo, ardebit usque ad inferos deorsum: devorabit terram, & fundamenta ejus.* Fortia & antiqua fundamenta terræ (quorum caussa hucusque terra non præterit, & super inane pendens, librata consistit) justorum merita sunt, de quibus Apostolus loquitur: *Ædificati super fundamenta Apostolorum & Prophetarum.* Sicut igitur Apostoli, & Prophetæ, & universus Martyrum chorus fortia fundamenta sunt terræ: sic secundum LXX. valles & prærupta, quæ significantius Græce φάραγγες appellantur, eorum sunt fundamenta, qui * χοϊκοῦ imaginem receperunt. Judicium ergo Domini cum populo suo, & cum Israel dijudicabitur. Qui poterat quasi Deus pro sceleribus populi peccatoris inferre supplicia, non vult videri potens, sed justus, & ad judicium provocat peccatores, juxta illud propheticum: *Venite, & judicemur, dicit Dominus*, etiam nunc populum Israel cogit, præsentibus Angelis, & omni creatura, si quid habeat respondere, ut justificetur Deus in sermonibus suis, & vincat quum judicatur.

* al. auditoribus.
Deut. 32. 22
Ephes. 2, 20
* Mss. Choici.
Isai. 43. 26.
Psal. 50.

*Popule meus, quid feci tibi: & quid molestus fui tibi, responde mihi, quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo servientium liberavi te, & misi ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam. Popule meus, memento quæso quid cogitaverit * contra te Balac rex Moab, & quid responderit ei Balaam, filius Beor, de Settim usque ad Galgal, ut cognosceres justitias Domini*, LXX. *Populus meus, quid feci tibi, ÷ aut quid contristavi te : aut in quo molestus fui tibi? responde mihi: quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo servitutis redemi te, & misi ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam. Populus meus, recordare quid cogitaverit adversum te Balach, rex Moab, & quid responderit ei Balaam, filius Beor, de * Schœnis usque ad Galgal: ut cognosceretur justitia Domini.* Pro *justitiis*, sive justitia, *misericordias* interpretatus est Symmachus, & ubi LXX. *Schœnis*: omnes ipsum Hebraicum SETTIM transtulerunt. Est autem locus in quo Balac rex Moabitarum adversum Israel congregavit exercitum, ὁμώνυμος arboribus, quæ per eremum montis Sina hodie quoque gignuntur. Nam ubi in LXX. vel arca Testamenti, vel altare & tabernaculum, cæteraque quæ de lignis imputribilibus facta referuntur, in Hebraico ponuntur *ligna Settim*, quæ habent similitudinem arboris, quam nos vulgo Spinam albam dicimus. Unde arbitror & LXX. σχῖνον, interpretatos esse, hoc est, *lentiscum*; sed paulatim librariorum errore factum esse, ut σχοῖνοι, id est, *funes*, pro σχίνοις, hoc est, *lentiscis* legerentur. Loquitur igitur Deus ad populum Israel, & ad judicium provocat, & licentiam contra se tribuit disputandi. Popule meus, quid feci tibi, quod facere non debui? *vel quid contristavi te?* licet hoc non habeatur in Hebraico. Contristat autem pater filium flagellatum, & iniquitates ovium in virga * pastor visitat. Quid molestus fui tibi? vel ut significantius in Hebraico scriptum est, quo labore te pressi? an beneficia mea contumeliam interpretaberis, & pepones carnes-

℣. 3. 4. & seqq.
* Vulg. tacet contra te.
* al. Seinis & Scynis.
שטים
Ligna Settim.
Conjectura Hieronymi pro. LXX.
* al. pastoris.

[a] Hæc vero sapiunt Origenem, cujus sunt pene & verba Homil, 24. in Numer. *Sape diximus animarum, quæ in Ecclesia Dei sunt, curam, procurationemque haberi per Angelos, quosque etiam ad judicium venire cum hominibus ostendimus, ut illo divino constet examine, utrum sua desidia peccaverint homines an monitorum, custodumque negligentia.* Ex ejus non sua Hieron sententia loquitur. Recole quæ superiori proxime adnotatione diximus.

carnesque Ægyptias desiderans, dolebis A te eductum de terra Ægypti, ac de domo servitutis meo auxilio liberatum, quia dedi ductores tibi Moysen amicum meum, & Aaron Sacerdotem meum, & Mariam Prophetissam meam? Quod si hoc tibi parvum videtur, recordare illius temporis quando Balac rex Moab, Balaam divinum adversum te mercede conduxit, & vide quomodo contra voluntatem suam cupiens tibi maledicere, hariolus benedixerit: B
Num. 22. de Settim usque ad Galgal, totum exercitum Israel oculis lustrans, & mutans loca, quasi ego non possem cum pergente pergere, & cum transeunte transire: & hoc feci, ut misericordiæ meæ & justitiæ noscerentur tibi tantum te amantis, ut quum ego quotidie ore blasphemantium maledicar, tibi ab inimico non dimiserim maledici. Hebræi hunc locum in quo dicitur,
Num. 25. *de Settim usque ad Galgal, ut cognosceres justitias Domini*, ita exponunt: ab C eo tempore quo fornicati estis in Ma-
1. Reg. 10. dian, usque ad tempus quo Saul apud Galgal est unctus in regem, repetite memoria quæ mala operati estis, & quanta vobis bona fecerim, & meam in vos misericordiam cognoscetis. Hoc juxta historiam Deus ad carnalem Israel loquutus sit. Nos autem qui cupimus revelata facie gloriam Domini contemplari, & vere habemus patrem D Abraam, audiamus quum peccaverimus adversum nos disputantem Deum, & nos in beneficiorum suorum magnitudine arguentem. Servivimus quippe aliquando Pharaoni, & Ægyptio populo, lutum & lateres fabricati sumus: & redemit nos qui dedit semetipsum redemtionem pro omnibus, ut diceremus qui redemti eramus a Domino,
Psal. 105. 1. quos redemit de manu inimicorum, & quos de regionibus congregavit: *Quia* E *in æternum misericordia ejus*. Emisit quoque ante faciem nostram Moysen spiritualem legem, & Aaron magnum Sacerdotem, non typicum Ephod, veritatemque portantem, sed habentem in fronte sigaculum sanctitatis quod Deus Pater signavit. Et misit Mariam vaticinium Prophetarum, & non solum id nobis præstitit; sed de inimicorum quoque nos manibus liberavit. Recordemur enim quid cogitaverit adversum nos, qui devorare voluit, & nostram congregationem elingere, verus Balac diabolus. *Balac* enim interpretatur ἐκλείχων, id est, *elingens*, rex aquæ paternæ: siquidem *Moab* juxta aliam etymologiam, *aqua paterna* dicitur. Quum igitur insidiaretur nobis Balac, & insidiaretur per *vanum populum suum*, quod interpretatur *Balaam*, non permisit nos Deus maledictis illius subjacere; sed econtrario benedixit nobis, rei ipsius veritate compulsus vanus populus gentium, natus de eo qui in pelle est: nam *Beor* interpretatur *in pelle*, semper carni & mortis operibus deditus: respondítque pro nobis vanus populus, ortus ex eo qui totus in pelle est, semper commutans loca, vel stans super spinas, sive super funiculos, ut Vulgatæ quoque Editionis sequamur errorem. Spinæ autem juxta Matth. 13. & Marc. 5
eloquium Salvatoris, curæ hujus sæculi, & divitiæ, & voluptates sunt in quibus vanus est populus. Quod autem stet in funibus, in vinculis videlicet peccatorum (funibus enim pecca- Prov. 5.
torum suorum unusquisque constringitur) & Isaias testis est, dicens: *Væ* Isai. 5. 18.
qui protrahunt peccata sua quasi funem longum, & quasi lorum jugi vitulæ iniquitates. Si igitur stat, non stat nisi in spinis & in funibus: si autem voluerit circuire, non habet stabilem gradum, sed semper fluctuans & vacilans, pervenit usque al *Galgala*, quod interpretatur κυλισμός, id est, *volubilitas*, vel [a] *volutabrum*. Si quando viderimus consurgere aliquos adversum nos, & avidis faucibus nostrum sitire sanguinem, & ex improvisa dispensatione Dei, pro nobis fieri eos, qui contra nos venerant, dicamus, Balaam de funiculis venit usque ad Galgal, ut cognoscatur justitia Dei.

Quid dignum offeram Domino? curvabo genu Deo excelso? Numquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo: fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? V. 6. & 7.
LXX. *In quo apprehendam Dominum?* [b] *suscipiam Deum meum excelsum? Si apprehendam eum in holocaustis, in vitulis anniculis? suscipiat Dominus in millibus arietum, vel in*

a Duo Palatini mss. *volucbrem*, aut *volucrum*.
b Amovimus hinc *si* particulam, quæ neque in nostris mss. neque in Græco resonat.

vel in decem millibus hircorum pinguium? si dabo primogenita mea pro impietate: fructus ventris mei pro peccato animæ meæ. Deus populum ad judicium provocarat: ille sciens peccatum suum non vult contendere, sed rogare, nec tamen in ipsis precibus habet fiduciam. Nihil enim dignum est, quod pro peccato possit Deo offerri, & nulla humilitas potest maculas eluere delictorum, quia impossibile est sanguinem taurorum, & vitulorum, & holocausta medullata, & cruorem arietum, & hircorum pinguium, animæ sordes lavare. Numquid, ait, dabo primogenitum meum pro scelere meo, sicuti rex Moab fecisse describitur? aut fructum ventris mei pro peccato animæ meæ, quod fecit Jephte, pro temeritate voti offerens filiam? Nos ergo qui sumus de populo Dei, scientes quia non justificabitur in conspectu ejus omnis vivens, & dicentes: *Jumentum factus sum apud te*, agentes pœnitentiam pro peccatis, dubitamus & dicimus: *In quo apprehendam Dominum, suscipiam Dominum meum excelsum?* quomodo eum potero tenere fugientem? quanta munditia valebo præparare hospitium Trinitati? An comprehendam eum in holocaustomatibus, ut totum me ei holocaustum offeram, vel in vitulis anniculis, ut lac deferens, & ad solidum veniens cibum, anno Domini acceptabili dignus efficiar? Si mille obtulero arietes, si decem millia hircorum, & totas Levitici victimas spiritualiter intelligens in me exhibuero, & cadant ex latere meo mille, & decem millia a [a] sinistris meis, tamen nihil dignum dare potero, in quo apprehendam, vel suscipiam Deum. Si dedero primogenita mea pro impietate, & fructum ventris mei pro peccato animæ meæ: dabo quidem quidquid in me primum est, sed pro meo peccato & impietate nihil dignum offeram Deo. Unde & David precatur, & dicit: *Magis magisque lava me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me. Quoniam iniquitates meas ego cognosco, & delictum meum contra me est semper.* Pro peccato animæ solus digne sanguis offertur: & sanguis, non vitulorum, non arietum, non hircorum, sed proprius digne offertur, dicente atque quærente Propheta: *Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi?* Et postea respondente: *Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini invocabo. Pretiosa in conspectu Domini, mors sanctorum ejus.* Verum & ipsum sanguinem non damus, sed reddimus. Et quid simile? quum justus pro peccatoribus, Dei Filius pro hominibus mortuus sit, nos peccatores & homines pro nominis ejus confessione moriamur?

(Margin notes: Nihil Deo dignum potest offerri pro peccato. — Hebr. 10. — 4. Reg. 3. — Judith. 11. — Ps. 142. — Ps. 72. 23. — Ps. 90. — d — Ps. 50. 3. — Solus sanguis pro peccato digne offertur — Ps. 115.)

V. 8. *Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, & quid Dominus quærat a te, utique facere judicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo.* LXX. *Annuntiatum est tibi, homo, quid bonum, aut quid Dominus quærat a te, nisi ut facias judicium, & diligas misericordiam, & paratus sis ambulare cum Deo tuo.* Quia dubitas, o popule Israel, immo universum hominum genus (nequaquam enim loquor ad populum Judæorum, sed generaliter ad omnem hominem meus sermo percurret) quomodo pro peccatis tuis Deum possis placare, si nec habes victimas quibus tua compensetur impietas: ego respondebo tibi, quid quærat Deus, immo jam ante [b] in Lege monstravi. Scriptum est enim in Deuteronomio: *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus quærit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, & ambules in omnibus viis ejus, & diligas eum, & servias Domino Deo tuo, de toto corde tuo, & de tota anima tua, & custodias mandata Domini Dei tui, & justificationes ejus, quæquumque ego mandabo tibi hodie, ut bene sit tibi.* Quærit a nobis Dominus, & necessariam habens nostram salutem, poscit accipere, quod danti prosit, ut faciamus judicium, id est, ut nihil absque ratione & consilio faciamus, ut ante mens judicet quid factura sit, & postea opere compleat, ut misericordiam diligamus, & non quasi compulsi, aut ex necessitate misericordes simus, quoniam hilarem datorem diligit Deus. Nec dicamus, vade hodie, & cras revertere, & dabo tibi. Quumque fecerimus judicium, & dilexerimus misericordiam, quid accipiemus præmii? Ambulabimus cum Domino Deo, sicut Enoch juxta fidem Hebraicorum voluminum ambulavit cum Deo, & placuit ei, & non inveniebatur, quia tran-

(Margin notes: b — Deut. 10. 12. — Ibidem 5. — Deus poscit accipere quod nobis prosit. — 2. Cor. 9. — Genes. 5. Eccl. 44.)

a Palatini mss. & Victor. *a dextris meis*: infra quoque, *Multum lava me*, pro *Magis magisque* &c. juxta Vulgatam Editionem.

b Iidem mss. *jam ante monstravit ille. Scriptum* &c.

transtulit illum Deus. Tu enim dixisti, in quo consequar Dominum, vel in quo apprehendam eum? Ego tibi amplius polliceor, fac judicium, & dilige misericordiam, & ambulabis cum Deo tuo. Vel certe ambulare cum Deo, non est præmium, sed præceptum. Sicut enim jubetur nobis, ut faciamus judicium, & misericordiam diligamus: ita præcipitur ut præparati simus ambulare cum Domino Deo nostro, nulla hora dormire, nullo tempore securi esse debemus, sed semper exspectare patrem familias venientem, & diem formidare judicii, & in nocte hujus sæculi dicere: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Verbum ESNE (quod LXX. transtulerunt, *paratum esse*, & nos diximus, *sollicitum ambulare*) Theodotio significantius expressit, καὶ [a] ἀσφαλίζου τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Ἐλωάχ, id est, *& cave diligenter, ut ambules cum Deo tuo*. Sive, ut Quinta Editio transtulit, καὶ φροντίζειν, *agere* scilicet *sollicite*, & hanc habere curam, ut ambules cum Deo tuo. Qui enim dicit, in Christo se credere, sic debet ambulare, quomodo & ille ambulavit. Et Paulus Apostolus: *Imitatores mei estote*, inquit, *sicut ego Christi*.

(Marg.: Ambulare cum Deo non est præmium, sed præceptum. — Cant. 5. 2. — הצנע — a — 1. Joan. 2. 6. — 1. Cor. 2.)

℣. 9. *Vox Domini ad civitatem clamat, & salus erit timentibus nomen * tuum.* (* al. ejus.) LXX. *Vox Domini civitati clamabit, & salvabit timentes nomen ejus.* In Hebraico alterius hoc capituli exordium est, apud Septuaginta vero Interpretes finis superioris: & habet sensum: Nihil a te aliud, o homo, quærit Deus tuus, nisi ut facias judicium, & misericordiam diligas, & paratus sis ambulare cum Deo tuo. Vox enim Domini auditur in civitate ejus, Ecclesia: & in Scripturis sanctis quotidie personat, quod non solum hi, qui diligunt misericordiam, sed & hi qui inferiores sunt, & timent adhuc nomen Domini, ipsius doctrina clementiaque salventur. Si autem sequentis capituli exordium est, referamus juxta historiam, quod dicitur ad Samariam metropolim decem tribuum, quæ, prophetante Michæa, capta est, & dicamus: Samariam corripit Dominus, & illi plagas quæ venturæ sunt comminatur, ut audiens populus Juda, sive timentes nomen Domini, alios supplicia pati, ipsi timore correpti adipiscantur salutem: Pestilente quippe flagellato, non solum sapiens, sed etiam stultus prudentior fiet. (Prov. 19. 25.) Et hoc ipsum referes ad peccatores generaliter & ad justos, ut cruciatus aliorum cæteris fiat exemplum. Quod quidem & Dominus in Evangelio de (Luc. 13.) his super quos turris in Siloa corruerat, interpretatur: quod non soli in universo populo fuerint peccatores, sed ut illorum pœna cæteros ad pœnitentiam provocaret.

℣. 10. 11. & seqq. *Audite, tribus, & quis approbabit illud [b]? Adhuc ignis in domo impii, thesauri impietatis, & mensura minor iræ plena. Numquid justificabo stateram impiam, & sacculi pondera dolosa? In quibus divites ejus repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et ego ergo cepi percutere te perditione super peccatis tuis. Tu comedes, & non saturaberis, & humiliatio tua in medio tui, & apprehendes, & non salvabis, & quos salvaveris, in gladium dabo. Tu seminabis, & non metes: tu calcabis olivam, & non ungeris oleo, & mustum, & non bibes vinum. Et custodisti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, & habitantes [c] in ea in sibilum, & opprobrium populi mei portabitis.* LXX. * *Audi, tribus, & quis ornabit civitatem? Numquid ignis & domus iniqui thesaurizans thesauros iniquos, & cum injuria * iniquitates? si justificabitur in statera iniquus, & in sacello pondera fraudulenta, de quibus divitias impietatis * suæ repleverunt, & qui * habitant in ea, loquuti sunt iniqua, & lingua eorum exaltata est in ore eorum. Et ego cruciavi te perditione propter peccata tua: tu comedes, & non saturaberis, & ejiciam te in temetipsam, & apprehendes, & non salvabis, & quiquumque salvati fuerint, gladio tradentur: tu seminabis, & non metes, tu premes olivam, & non ungeris oleo: & uvam, & non bibes vinum, & dissipabuntur legitima populi mei, & omnia opera domus Achab, & ambulastis in consiliis eorum, ut traderem te in perditionem, & habitatores ejus in sibilum, & opprobria populorum accipietis.* Multum in hoc capitulo LXX. ab Hebraica veritate discordant in principio vel maxime: *Audi, tribus, & quis*

(Marg.: * al. Audite. — * al. iniquitas. — * al. tua. — * al. habitabant.)

a Reposuimus ἀσφαλίζου, quemadmodum & Erasmus olim, & Palatini nunc præferunt mss. Minus recte Martian. ἀσφαλίζον.

b Addunt nostri mss. *sive testificabit*.

c Iidem mss. *& habitatores tuos in sibilum, & opprobrium populi mei portabis.*

& quis ornabit civitatem? Et diſſipabuntur legitima populi mei. Pro quo nos poſuimus propter ſermonis conſequentiam. *Et cuſtodiſti præcepta* [a] *Amri*, licet & in Hebræo ſcriptum ſit: *Et cuſtodita ſunt præcepta Amri, & omnia opera domus Achab*. Si enim ſcriptum eſſet in Hebræo AMMI, recte LXX. tranſtuliſſent, *populi mei*: nunc vero quum ſcriptum ſit AMRI, & RES litera addita, non populi nomen, ſed patrem Achab ſonat, de quo Regum narrat hiſtoria, errorem eſſe, nulli ambiguum eſt. Denique poſt patris nomen ponitur filius, diciturque, *& omnia opera domus Achab*. Revertamur ergo ad initium capituli. Et primum juxta literam differentes, vobis orantibus, nitamur ſenſum aſſequi ſpiritualem. Audite, decem tribus Samariæ, quæ vobis Dominus conteſtatur, adhuc ignis, id eſt, iniquitas in domo impii eſt Amri, & theſauri impietatis in domo regia perſeverant. Vultis audire per ſingula quibus malis urbs veſtra plena ſit? Diſcite: menſura minor Dei iram provocans, ſtatera fraudulenta & diverſa pondera, & in alio pondere vendentes, in alio ementes mercimonia. Et ſiquidem pauperes hoc facerent, poterat inopia ſcelus neceſſitate defendere. Nunc vero divites ejus, non tam divitiis, quam iniquitate pleni ſunt; quia omnes divitiæ dum alios ſpoliant, iniquitate pariuntur. Congregationem divitiarum ſequitur mendacium, & manus aſſueta theſauros condere fraudulentam linguam poſſidet. Veritas paupertatem, mendacium divitias parit. Quum hoc facerent principes veſtri, nolui vos ſtatim ſubvertere; ſed paulatim cepi percutere, & plagis variis admonere. Miſi in vos famem, miſi ſitim, miſi morbos, & hoſtilem in circuitu vaſtitatem: ſeges frumenta non attulit, oleum preſſa oliva non fecit, vinum ſteriles vindemiæ negaverunt. Adverſus iniquitates, & menſuras doloſas, & pondera fraudulenta, hæc intuli ſupplicia. Quia vero cuſtodiſti omnes cæremonias idololatriæ quas Amri rex impius conſtituerat, & omne opus domus Achab & Jezabel, pro mea lege ſervaſti, impulſus ſum ſcelere tuo, ut darem te & habitatores tuos in ſibilum, & opprobrium populi

(Margin: a — עמי — עמרי — 3. Reg. 16. — Prov. 11. — Deut. 25. — Omnes divitiæ iniquitate pariuntur. — 3. Reg. 16. & ſeqq.)

A mei portaretis, dum capti ab Aſſyriis, quaſi populus Dei vincimini, & propter vos nomen meum blaſphematur in gentibus. Notandum in præſenti loco, quod ubi legitur, *& opprobrium mei populi portabitis*: ſive ut LXX. tranſtulerunt, *opprobria populorum accipietis*, pro *populi mei*, AMMI in Hebræo ſcriptum ſit. Si ergo AMMI, *populi mei* ſonat, nulli dubium eſt male ſupra pro *Amri populum meum* eſſe tranſlatum. B Huc uſque juxta Hebraicum quid nobis videretur expreſſimus: nunc ad tranſlationem LXX. Interpretum revertentes, de ſingulis, ut poſſumus, diſputemus. Tribus Samaritica vocatur ad audiendum, quæ ſe abſcidit a populo Dei. Et dicitur illi, fruſtra fabricaris idola, aureos vitulos artifici componis manu, & [b] imitatione Jeruſalem vis aliam metropolim exſtruere: quis enim ornare poterit civitatem? C Num ignis, qui ardentibus diaboli jaculis ſuccenditur, & domus iniqui, quæ ſecundum duritiam ſuam & cor impœnitens theſaurizat ſibi iram in die iræ, & revelationis juſti judicii Dei. Et iniquitatem auget injuria, ut non ſolum de domo Dei rapiat, quæ eſt Eccleſia, ſed etiam cum ſuperbia & ſupercilio aliena devaſtet. Numquid juſtificari poteſt qui abſque ſtatera & pondere congregat fraudulenter de teſtimoniis D Scripturarum divitias ſuas, quæ divitiæ theſauri iniquitatis ſunt? Nam quum præcipiat Dominus: *Non erit in ſacculo tuo pondus grande & minus*: hi turpis lucri gratia ſemper perſonam accipiunt in judicio, & in eadem cauſſa divites, ac pauperes non juxta negotium, ſed juxta facultatum diverſitatem aliter atque aliter judicant, & inhabitatores civitatis ſuæ, quam pravis dogmatibus, perverſaque doctrina a ſe ornari putant, loquun- E tur mendacium, & ponunt in excelſum os ſuum, & ſimplicitatem Eccleſiaſtici populi deſpiciunt. Unde clementiſſimus Deus non eos pariter percutit, ſed paulatim per plagas nititur commonere, dicens: *Et ego incipiam te percutere perditione propter peccata tua*; & eſt ſenſus: O civitas quam hæretici volunt exſtruere, percutiam te, ut pereas, non in abolitionem, ſed juxta id quod peccatrix es. Sequitur: *Comedes*,

(Margin: Rom. 2. 24. — עמי — b — Rom. 2. 5. — Deut. 25.)

[a] Iterum iidem mſſ. *Omri* & *Ommi* conſtanter præferunt.

[b] Melior, inquit Victorius, lectio eſt *ad imitationem*, ut habent ſeptem Florentiæ exemplaria.

des, *& non saturaberis*. Legunt enim, A & non intelligunt, vescentesque sermonibus Scripturarum, veritatis * inopiam patiuntur. *Et ejiciam*, inquit, *te: & apprehendes, & non salvabis: & quiquumque salvati fuerint, gladio tradentur*. Tuo te, ait, judicio derelinquam, & postquam multa quærens, nihil repereris, intelligens errorem tuum, videbis, te ex universis dogmatibus tuis non posse salvari. Quiquumque autem se putaverint saturatos, & non ejecti fue- B rint a se, nec comprehenderint veritatem, tradentur gladio, & pœnis erudientur. Seminabis ergo, o tribus, & o pessima civitas, quam igne, & iniquitate, & contumeliis & statera dolosa, & sacculo fraudulento hæretici exstruunt, seminabis, & non metes, premes olivam, & non ungeris oleo, & uvas, & non bibes vinum. Prodest quippe tibi, errore cognito, ne habeas discipulos, ne caput tuum oleo ungas C peccatorum, ne vino Sodomorum bibentes inebries. Et disperdentur legitima populi mei, sive Amri, & omnia opera domus Achab, eorum qui in hæresibus patriarchæ, & principes exstiterunt. Quos possumus, vel ad contrarias referre virtutes, vel ad hæresiarchas, ut fuit Marcion & Basilides, & nuper Arius, & Eunomius. Et ambulastis in voluntatibus eorum, Amri videlicet & Achab. Pulchreque ait, D *in voluntatibus eorum*. Doctrina enim magistrorum nequam, non est doctrina Dei, sed adinventiones cordis illorum. Et tradam te in perditionem ut pereas juxta id quod hæretica es. Et habitatores tuos in sibilum, vel ut pastoris boni juxta Zachariam sequaris sibilum,

Zach. 10. 8. dicentis: *Sibilabo eis, & congregabo eos, quia redemi eos*. Vel certe in sibilum draconis, id est, in interitum carnis,

1. Cor. 5. ut spiritus salvus fiat, & correpti dis-

1. Tim. 1. cant non blasphemare. Et hoc totum E patientur, ut intelligant errorem suum, quod omnium gentium multorumque pupulorum opprobria, & peccata portaverint. Scio quosdam ad Ecclesiam retulisse, quæ nos super hæresibus interpretati sumus. Sed quomodo nomen Amri & Achab, Samariæ principum, ad Jerusalem & Judam, sub quorum nominibus interpretatur Ecclesia, possit referri, non satis intelligo.

* al. famem.

Cap. VII.

VÆ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum: [a] *primitivas ficus desideravit anima mea. Periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Omnes in sanguine insidiantur, vir fratrem suum venatur in mortem. Malum manuum suarum dicunt bonum: princeps postulat, & judex in reddendo est, & magnus loquutus est desiderium animæ suæ, & conturbaverunt eam. Qui optimus in eis est, quasi paliurus, & qui rectus, quasi spina de sepe*. LXX. *Væ mihi, quia factus sum sicut qui congregat stipulam in messe, & sicut racemos in vindemia, quum non sit botrus ad comedendum primitiva*, [b] *quæ passa est anima mea. Væ mihi, anima, quia periit reverens de terra, & qui corrigat in hominibus non est: omnes in sanguine judicantur: unusquisque proximum suum tribulat tribulatione, in malum manus suas præparant: princeps postulat, & judex verba pacifica loquutus est, desiderium animæ suæ est. Et auferam bona eorum quasi tinea comedens, & ambulans super regulam in die speculationis tuæ*. Prædicta captivitate & decem tribuum & duarum (Verbum enim Domini factum est ad Michæam Morasthiten super Samariam, & Jerusalem) plangit Propheta quod nullus e populo justus inveniatur in terra, qui possit iræ Dei resistere, & medium se quasi murum opponere. Frustra, inquit, loquutus sum: frustra volui jam vindemiatæ & perditæ civitatis quasi extremos racemos requirere, & quum non sit botrus ad comedendum, saltem immaturas ficus, quas Hebræi * BECHCHORA vocant, id est, *grossos ficorum*, in cibo sumere: quasi dicat, non inveniens panem præ famis magnitudine, quisquilias & furfures requisivi. Periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est: ubique insidiæ, ubique fraudulentia: innoxius sanguis effunditur: præ avaritia & libidine germanitas ignoratur; & non solum faciunt, sed defendunt quoque mala, & nominibus commutatis, bonum dicunt esse quod malum est. Ipsi principes non ab offerentibus accipiunt munera, sed cogunt dare subjectos, & postulant. Et judex in reddendo est, sic alium judicans, quomodo ipse ab alio judicatur, ut præstent sceleribus suis mu-

בכורה * al. Bechura.

Judex in reddendo quis.

[a] Hieronymiana, seu Vulgata translatio, *præcoquas*, libri alii *immaturas* præferunt, quam lectionem ipse in Commentar. Hieron. magis probat.

[b] Verius hinc amoveas verba, *quæ passa est* (vel ut Victor. legit *desideravit*) *anima mea*, quæ neque in nostris mss. sunt, neque in Græco. Mox pro *reverens*, Martian. *revertens*.

A mutuum favorem, & in alterius crimine se defendant. Quiquumque magnus est, & [a] quasi in Lege doctissimus, non Dei, sed suam loquitur voluntatem. *Et conturbaverunt eam*, vel urbem, vel veritatem, sive terram, de qua supra dicitur: *Periit sanctus de terra*. Qui enim optimus inter eos est, quasi paliurus pungens, & retinens, vulnerans appropinquantem sibi, & adunco dente comprehendens: & qui rectus fuerit inventus, quasi spina B de sepe, ut ibi inveniatur dolor, ubi putabatur auxilium. Hoc juxta Hebraicum. Porro secundum Septuaginta, qui dissentiunt in quibusdam, & in fine capituli omnino aliter transtulerunt, hujuscemodi mihi sensus videtur: Plangit sermo propheticus, sive Apostolicus, generaliter humanum genus, quod frustra sementem jecerit doctrinarum, & pro segetibus, & pro frumentis vix vacuas stipulas & inanes C culmos ferus messor invenerit, & ne parvos quidem racemos in vinea potuerit reperire, & reliqua usque ad finem capituli. Si enim beatus est qui in aures loquitur audientis, & auris auditoris desiderium sapientis est, lætitiaque dicentis, auditor intelligens: econtrario luctus [b] doctoris est malus discipulus, Jeremiæ quoque verbis huic querelæ congruentibus: *Non profui, neque profuit mihi quisquam*. (Jerem.) Sunt qui ex D persona Salvatoris hoc dici putent, caussantis quod in tanta credentium multitudine, & in toto orbe generis humani vix suo sanguine digna opera reperiat, qui & in vicesimo nono Psalmo ait: *Quæ utilitas in sanguine meo, dum * descendo in corruptionem?* (Ps. 29. 10. * al. descendere.) Licet asserant alii, personæ illius hoc minime convenire, ut dicat: *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui colligit stipulam in messe*: qui in Evangelio loquutus est: E *Levate oculos vestros, & videte regiones: quia jam candidæ sunt ad metendum*. (Joan. 4. 35.) Et alibi. *Messis quidem multa, operarii autem pauci*. (Mat. 9. 35.) Qui ergo ex persona Salvatoris volunt intelligi, ajunt non mirum esse si dicat, *Væ mihi*, qui & in Jerusalem fleverit, & in Lazari monte lacrymatus sit. (Luc. 19.) Sed & illud, *Factus sum sicut qui colligit stipulam in messe*, ad consummationem referunt sæculi: quam & significanter messem interpretantur,

& dicunt illo tempore hanc prophetiam posse compleri, quando, multiplicata iniquitate, refrixerit caritas multorum, & veniens filius hominis raram fidem invenerit super terram: (Mat. 14. 24.) tunc enim quasi post messem stipulam, & quasi post vindemiam racemos vix in his reperiri, qui fidem in omnium vastitate servaverint, vocemque hanc ex persona assumti hominis, putant de sequentibus approbari: *Væ mihi anima*: de qua loquebatur: *Tristis est anima mea, usque ad mortem*. (Mat. 26. 38.) * Periit (* al. Periet.) revertens de terra, vel Antichristo interficiente sanctos, vel ad magnitudinem scandalorum cunctis corruentibus. *Et qui corrigat, inter homines non est: omnes in sanguine judicantur*, non in levibus parvisque peccatis, sed in maximis & ad sanguinem pertinentibus. Non vicinitas, non amicitia, non affinitas, scelus morabitur: cuncti manus levabunt ad malum, ut etiam qui malum facere non potuerit: tamen dum manus præparat, voluntate delinquat. Ipse princeps petit, & judex verba pacifica loquitur, accipit enim munera, desiderium animæ suæ. Quod quia manifestum est, & invidiam caveo principum, judicumque, lectoris intellectui derelinquens: tantum illud adjungam: *Munera excæcant oculos etiam sapientium*: (Deut. 16. 19.) vivificant quoque animam, quam vivificare non debuerant, & interficiunt eam quæ merito suo & virtutibus vivit, & hoc faciunt propter dona quæ postulant impudenter, & turpius accipiunt. Quibus Dominus comminatur, hæc dicens: *Et auferam bona eorum*, quæ putant bona, quæ illis bona videntur. Cæterum veritate rei nunquam bona appellabuntur, quæ & dantem spoliant, & accipientem interficiunt: licet non tam comminatio sit, quam benedictio auferre ab eis mala: (Benedictio est quando Deus aufert bona quæ interficiunt) & ipsum Dominum divinumque sermonem ingredi in conscientias eorum, & quasi tineam comedere quodquumque perversum est, & prædarum, malarumque cogitationum facere vastitatem, & ambulare super normam & regulam veritatis, eos ipsos ad rectum retrahere, qui pravis opinionibus ducebantur: & hoc facere in lumine veritatis. Et in die illo quando qui sancti sunt, & electi de Ecclesia ascendent ad speculam, & in sublimi-

 tate

[a] Vocem *quasi*, utpote supervacaneam, & quæ in cunctis vacaret Florentiæ exemplaribus, Victorius induxit.

[b] Supino errore lectum a Martianzo *doloris*, pro *doctoris*.

tate doctrinarum atque operum suorum de rebus cælestibus disputabunt.

V. 5. 6. & 7. *Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit: nunc erit vastitas eorum: nolite credere amico, & nolite confidere in duce. Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui: quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit adversus matrem suam: nurus adversus socrum suam, inimici hominis domestici ejus. Ego autem ad Dominum aspiciam: exspectabo Deum salvatorem meum: audiet me Deus meus.* LXX. *Væ, væ, ultiones tuæ venerunt, nunc erunt fletus eorum: nolite credere in amicis, neque speretis in ducibus. Ab ea quæ tecum cubat, cave ne credas ei, quia filius contumeliam facit patri, & filia surgit adversum matrem suam, nurus contra socrum suam: inimici hominis viri domestici ejus. Ego autem in Domino contemplabor, exspectabo Deum salvatorem meum: exaudiet me Deus meus.* Excepto principio capituli, in reliquis partibus Editio utraque concordat, & interim juxta historiam diem speculationis Samariæ, sive Jerusalem, quam sæpe exspectaverat & timuerat esse venturam, & visitationem ejus, captivitatem significat, dicens: *Vastatio tua venit: nunc erit vastitas eorum*, id est, habitatorum, sive obsidio: MABUCHA enim magis πολιορκίαν & φρούρησιν, id est, *obsidionem & custodiam*, quam *vastitatem* in Hebræo sonat. (מבוכה) Nullis ergo credatis vocibus Prophetarum, nec accommodetis aurem decipienti blanditiæ divinorum, quia si inter cara nomina, & consanguinitatis affectum rara est fides: quanto magis in his qui adulantes vobis, mentiuntur pro præda sua, & quasi ægrotantibus, non quid utile sit, sed quid delectabile, & placens imperant? Nolite credere amico; & Achitophel quippe consurrexit adversum David, (2. Reg. 15.) & verus Achitophel Judas adversus Christum. (Matt. 26.) Et, nolite confidere in duce, ut viri Sichem in Abimelech. (Judit. 9.) Ipsi enim eum fecerunt regem, & ab eo oppressi sunt. *Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui:* ne patiaris quod Samson a Dalila perpessus est. (Ibid. 16.) *Quia filius contumeliam facit patri;* Absalon videlicet David: (2. Reg. 16.) non solum regnum; sed & concubinas patris incesto coitu maculavit. *Filia consurgit contra matrem suam:* (Filiæ insurgentes contra matres.) cujus rei quum interim de Scripturis sanctis testimonium non reperiamus, tanta exempla sunt quotidianæ vitæ, ut magis lugere quod tanta sint, quam quærere debeamus. *Nurus contra socrum suam:* ut uxor Esau consurrexit contra Rebeccam. (Gen. 28.) *Inimici hominis viri domestici ejus.* Hic exempla non quæro, quum plura sint, quam ut testimoniis indigeamus. Quum ergo hæc ita se habeant, nolite credere, * Samaria & Jerusalem, (* al. Samaria.) pseudoprophetis. *Ego autem*, inquit Propheta, *ad Dominum aspiciam*, exultabo in Deum Salvatorem meum, sive Jesum meum, & audiet me Deus meus. Sequitur Septuaginta expositio, qui dixerunt, *Væ, væ, ultiones tuæ venerunt*, id est, supplicia quæ pro sceleribus inferenda sunt. *Mihi*, inquit, *vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus.* (Rom. 12. 19.) Et in alio loco: *Venerunt dies retributionis tuæ.* (Deut. 32. 35. Osee 9.) Facit enim Dominus ultionem vociferantium ad se die ac nocte atque dicentium: *Usquequo, Domine sanctus & verus, non judicas & vindicas sanguinem nostrum, de his qui habitant in terra?* (Apoc. 6. 10.) Venerunt ergo ultiones, & nunc erunt fletus earum, id est, ultionum, ut plangant qui ante riserunt, & statim exeuntes de sæculo, tormenta sustineant, quæ dives ille quondam purpuratus, & deliciis affluens, sustinet in inferno, ubi est fletus & stridor dentium. (Luc. 16. Mat. 8. & 13.) Quod autem sequitur, *Nunc erunt;* vel in fine uniuscujusque vitæ intellige, vel in consummatione rerum omnium, & in die judicii, quando generales super universos venient ultiones. Nolite ergo credere amicis, quia omnis amicus supplantatione supplantat, (Jer. 9.) & qui propter aliquid est amicus, non tam amicus ejus est quem amare se simulat (ab [a] amore quippe amicus dicitur) quam ejus rei quam diligit. Interrogatus quidam quid esset amicus, respondit: Alter ego. (Amicus quid.) Quod si Pythagoræorum nobis opponitur exemplum, qui se vades invicem tyranno dederunt, dicimus, non generaliter adversum omnes amicos & caritatis affectus, sententiam a Deo esse prolatam, nec contra omne tempus, sed de eo super quo Apostolus ait: *In novissimis diebus advenient tempora periculosa: erunt enim homines seipsos amantes, cupidi, fastidiosi, super-* (2. Tim. 3. 1. 2.)

[a] Vitiosum *ab amare* Martianæus retinuit, pro *ab amore*, ut emendant mss. nostri, ac pridem Victorius ex Florentinis restituerat.

superbi, *blasphemi*, *parentibus non obedientes*, *ingrati*, *scelesti*, *sine affectione*, *pactum non custodientes*, *delatores*, *incontinentes*, *immites*, *sine benignitate*, *proditores*, *protervi*, *inflati*, *voluptatum amatores magis quam Dei*, & cætera. Tunc enim tradet frater fratrem, & pater filium, & mater filiam, & inimici hominis domestici ejus. [Matth. 10. 35. 36.] Sed & nunc rara fides est: quum aliud in labiis, aliud in corde versatur: venenum animi, linguæ mella tegunt. Amici divitum multi, a pauperibus autem etiam qui videntur esse, discedunt. Unde dicitur: *Si habes amicum*, *in tentatione posside eum*. [Eccl. 6. 7.] Legi in cujusdam „ Controversia: Amicus diu quæritur, „ vix invenitur, difficile servatur. Scripsit Theophrastus tria de amicitia volumina, omni eam præferens caritati, & tamen raram in rebus humanis esse contestatus est. Est & Ciceronis de amicitia liber, quem Lælium inscripsit: in quo illud quod apud nostros præcipitur: Ut sit nobis amicus, quasi vinum vetus, & in suavitate bibamus illud, pene eisdem verbis positum est. [Pares facit amicitia.] Amicitia pares aut accipit, aut facit: ubi inæqualitas est, & alterius eminentia, alterius subjecto, ibi non tam amicitia, quam adulatio est. Unde & alibi legimus: Sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico precans: *Serves*, inquit, *animæ dimidium meæ*. [Horat.] Nolite ergo credere in amicis, id est, his hominibus, qui de amicitiis sectantur lucra. Si vis vera amicitia delectari, esto amicus Dei, sicut Moyses qui loquebatur Deo, quasi amicus ad amicum. [Exod. 33. 11] Esto amicus, ut Apostoli, ad quos Salvator ait: *Jam non dicam vos servos*: *quoniam servus nescit quid velit dominus suus*; *sed dicam vos amicos*, *quoniam perseverastis mecum in omnibus tentationibus meis*. [Joan. 15. 15.] Delicata est amicitia, quæ amicorum felicitates, & divitias sequitur. [Delicata amicitia.] Istiusmodi homines non mihi videntur amicos, sed seipsos diligere. Consideremus attentius verba Domini. *Sed dicam vos*, inquit, *amicos*. Redditque caussas quare illos amicos vocet: *Quia perseverastis mecum in tentatione*, & non hucusque stetit: sed *in omnibus*, inquit, *tentationibus meis*. Evenit quippe interdum, ut qui nobiscum perseveravit in una tentatione, aliis victus recedat. Secundo præcipitur: Neque

A spretis in ducibus: *Maledictus enim est homo qui spem habet in homine*. [Jer. 17. 5.] In homine spes vana, & vera in Deo est. Unde & Paulus loquitur: *Et ex vobis ipsi consurgent viri loquentes perversa*. [Act. 20. 30.] Et ipse Dominus per Prophetam: *Duces populi mei me nescierunt*, *filii stulti sunt*, *& non intelligentes*: *sapientes sunt*, *ut faciant mala*: *bene autem facere nescierunt*. [Jer. 4. 22.] Duces quidem, ait, mei vocabantur, & duces populi mei; sed quia nescierunt

B me, & opere vocabulum destruxerunt, propterea filii stulti sunt, & non intelligentes: prudentiam ob hoc tantum habent, ut subjiciant sibi simplicem gregem, & proterant pedibus suis; bene autem facere, & regere populum nescierunt. Nolite credere in * ducibus, non in Episcopo, non in Presbytero, non in Diacono, non in qualibet hominum dignitate. [* al. judicibus.] Nec hoc dico, quod istiusmodi gradibus in Ecclesia non debeatis

C esse subjecti: *Quicumque enim maledixerit patri*, *aut matri*, *morte morietur*: [Levit. 20. 9.] & Apostolus docet præpositis in Ecclesia obediendum; [1. Pet. 2.] sed quod aliud sit honorare duces, aliud spem habere in ducibus. Honoremus Episcopum, Presbytero deferamus, assurgamus Diacono: & tamen non speremus in eis: quia [a] hominis vana, & certa spes est in Domino. Tertium mandatum: *Ab ea quæ tecum cubat*, *custodi te*, ne credas [1. Thess. 4.]

D ei. Unde & Apostolus mulieres vas infirmum vocat, & eis a maritis suis exhiberi honorem jubet. [Ephes. 5.] Non enim creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum. [1. Cor. 11.] Et: *Uxor*, inquit, *ut timeat virum*. Uxoris timere est, & cum timore virum diligere: Viri, tantum diligere; quia dilectio perfectorum est: *Viri*, ait, *diligite uxores vestras*, [b] *& nolite amari esse ad eas*; [Ephes. 5. 25.] licet illæ ad iracundiam provocent, &

E talia faciant, per quæ mereantur amaritudinem sustinere. Hoc enim significat παραπικραίνεσθαι: tamen vos nolite eis in amaritudine vicem reddere. Sed & Salomon in Ecclesiaste: *Et hominem*, inquit, *unum de mille inveni*, *& mulierem in his omnibus non inveni*: [Eccl. 7. 29.] forsitan suo doctus exemplo, mulieribus non credendum, per quas offenderat Deum. [3. Reg. 11.] Sed & Poeta sublimis: (non Homerus alter, ut * Lucillus de Ennio suspicatur; sed primus Homerus apud Latinos) [* al. Lucilius.]

a. Nostri mss. *quia una & certa spes* &c.

b. Addunt iidem mss. *sicut & Christus Ecclesiam*.

Varium, inquit, *& mutabile semper Femina.*

Plenæ sunt historiæ Græcæ & Latinæ, quanti viri ab uxoribus suis decepti sint eorumque vita sit prodita. De Scripturis autem & Dalilæ, cujus supra fecimus mentionem, & alterius ante Dalilam testantur exempla, quæ arcanum Samson septem dierum expressit lacrymis, & amore simulato, quod latebat, invenit. Unde Samson postea loquitur:

Jud. 13. 15. *Nisi domuissetis vitulam meam, non invenissetis propositionem meam.* Hactenus præcipitur, ne amicis, ne ducibus, ne uxoribus facile credamus. Caussaque redditur non satis respondens ad propositionem; ait enim: *Quia filius inhonorat patrem, filia surgit adversus matrem, nurus contra socrum suam, & inimici hominis domestici ejus.* Nam quid pertinet ad amicum, ad ducem, ad uxorem, si filius & filia & nurus, contra patrem ac matrem socrumque consurgant? Videtur ergo mihi sic cum superioribus posse conjungi: Nolite credere amicis, & ducibus, & uxoribus, quæ mutari possunt, & esse pro tempore: quum filius quoque & filia obliti educationis & infantiæ, adversum auctores vitæ suæ corporumque consurgant, & illi faciunt contumeliam, quos vultu quoque lædere scelus est. Sed hæc expositio nequaquam convenit nurui adversus socrum consurgenti, & homini, cui inimici domestici ejus. Terentius in Hecyra:

Vultu tantum lædere parentes, scelus est.

Quid est hoc? inquit, *omnes socrus oderunt nurus:*

quod quanquam ambiguum sit, tamen propemodum naturale est: ut nurus socrum, & socrus oderit nurum. Hæc de consummatione & fine mundi, qualis adventum Antichristi generatio præcessura sit, propheticus sermo descripserit. Nunc disputandum secundum superiorem interpretationem, in qua de hæreticis diximus: Audi, tribus, & quis ornavit civitatem? numquid ignis & domus impii? Et rursum, de Ecclesia: Væ mihi, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe. Et iterum: Væ mihi, anima: periit * reverens a terra, & qui corrigat, inter homines non est. Et deinceps: Princeps postulat, & judex verba pacifica loquutus est, desiderium animæ suæ.

* al. revertens.

Unde duplex maledictio sequitur: *Væ, væ, ultiones tuæ venerunt: nunc erunt ploratus earum*, & dicamus scriptum de hæreticis: *Nolite credere in amicis*, o populi simplices, & in ducibus pravis qui se amicos & principes hæreseωn esse promittunt: non enim vestram salutem, sed sua quærunt lucra, & deceptum gregem pedibus suis conterunt: & ei quæ tecum dormit, cave ne quidquam credideris, quam non possum aliam intelligere, nisi carnem, ut non facile credamus carnis blanditiis, ne animi duritia virilisque constantia illius edomita mollescat illecebris. Filius enim qui natus a Deo est, neglecto Creatore suo, blasphemat eum a quo conditus, dicente Scriptura: [a] *Nonne Deus unus creavit vos? nonne pater unus omnium vestrum?* & anima cælestem despicit Jerusalem, matremque contemnit Ecclesiam, quam qui contemserit, morte morietur. Et nurus consurgit adversus socrum suam: quod juxta tropologiam intellectu videtur difficile; sed qui legerit Canticum canticorum, & sponsum animæ, Dei sermonem intellexerit, credideritque Evangelio, quod secundum Hebræos editum nuper transtulimus (in quo ex persona Salvatoris dicitur: *Modo tulit me mater mea, Sanctus Spiritus in uno capillorum meorum*) non dubitabit dicere, sermonem Dei ortum esse de spiritu, & animam quæ sponsa sermonis est; habere socrum Sanctum Spiritum, qui apud Hebræos genere dicitur fœminino RUA. Hæretici ergo quum ante crediderint in Scripturis, quæ a Spiritu Sancto conscriptæ sunt & editæ, transferunt se ad novas doctrinas, & fermentum Pharisæorum, & mandata hominum: dumque sermonem Dei contemnunt, socrui suæ faciunt injuriam. Et ne forte dubites, Verbum & Filium Dei nasci de Spiritu Sancto, Gabrielis ad Mariam verba considera: *Spiritus Sanctus*, ait, *veniet super te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Post hæc sequitur: *Inimici hominis viri domestici ejus.* Quod sic nobis juxta tropologiam exponendum videtur: Omnis viri caput, Christus est; & Christus, caput Ecclesiæ: hujus sæpe inimici sunt, qui putantur in domo ejus esse, id est, in Ecclesia, & a capite

a Mal. 2. 10.

Evangelium secundum Hebræos ab Hieronymo translatum

Mat. 10.

רוח

Luc. 1. 35.

1. Cor. 11. 3.

* Inverso ordine legitur, secundus enim versus primus habetur, & vicissim. Victorius ad textum refixit.

pite quidem non recedunt, sed contra suum sentiunt caput, qui absque magistro, & gratia Domini, scientiam Scripturarum suo judicio promittentes, inflati sunt, & nihil sciunt, & languent circa quæstiones, & contentiones pugnasque verborum, qui vere consistentes in domo, inimici sunt veritatis. Scire autem debemus, quod in Evangelio prope eadem verba sint, quæ nunc legimus in Propheta, & juxta contextum illius loci alterum habere sensum, quæ utrum assumta sint de Propheta, an propria auctoritate præcepta, nosse Domini est, qui & in Prophetis & in Evangeliis loquutus est. Ait autem illic Dominus: *Veni dividere virum adversus patrem suum, & filiam contra matrem suam, & nurum adversus socrum suam, & inimici hominis domestici ejus.* His itaque edissertis, (si tamen potuimus sensum attingere Scripturarum) sanctus refrigeratam intelligens caritatem, & homines in consummatione mundi non esse amatores Dei, sed amatores sui, aliis credentibus amicis & ducibus & uxoribus, filioque & filia & nuru adversus patrem & matrem & socrum consurgentibus, & inimicis hominis domesticis ejus, ipse credit in Domino, & omnis contemplatio ejus est in Deo suo: & quanquam tribulationibus & pressuris mundi prematur; tamen præter eum qui dicit: *Nolite timere, ego vici mundum*, in nullo fiduciam habens, exspectat Deum Salvatorem suum, & credens in eo, oculosque suos ad eum semper dirigens, sperat se exaudiendum, quoties eum invocaverit.

Deus loquutus est in Prophetis & in Evangeliis. *Matth.* 10. 35. 36.

Joan. 16. 36.

V. 8. 9. *& seqq.* *Ne læteris, inimica mea, super me, quia cecidi: consurgam. Quum sedero in tenebris Dominus lux mea est: iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec caussam meam judicet & faciat judicium meum, & educat me in lucem, & videbo justitiam ejus, & aspiciet inimica mea, & operietur confusione, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt* * *eam; nunc erit in conculcatione, ut lutum platearum: dies ut ædificentur maceriæ tuæ. In die illa longe fiet lex: in die illa* * *usque ad te veniet de Assur, & usque ad civitates munitas, & a civitatibus munitis, usque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte. Et erit terra in desolationem propter habitatores suos, & propter fructum cogitationum eorum.* LXX. *Ne insultes mihi, inimica mea: quia cecidi, & resurgam: quia si ambulavero in tenebris, Dominus illuminabit me. Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei, donec justificet caussam meam, & faciat judicium meum, & educat me in lucem, & videbo justitiam ejus, & videbit me inimica mea, & operiet eam confusio, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam, nunc erit in conculcationem, sicut lutum in viis* [a], *dies lituræ lateris deletio tua, & repellet legitima tua dies illa & urbes tuæ venient in conclusionem & in divisionem Assyriorum, & civitates tuæ munitæ in divisionem a Tyro usque ad flumen, & a mari usque ad mare, & de monte usque ad montem; & erit terra in dissipationem cum habitatoribus suis propter fructus adinventionum eorum.* Videtur mihi juxta literam, Jerusalem contra Babylonicam & cæteras gentes loqui, quæ sibi insultaverant: *Ne lætemini in ruina mea:* quia, Domino miserante, consurgam: postquam sedero in captivitate, educet me ille de tenebris, & erit lux mea. Iram Domini sustinebo: quia me scio meruisse quod passa sum, donec ulciscar de gentibus, & fiat judicium meum. Novi quippe quod me sit educturus in lucem, & videbo justitiam ejus, & aspiciet inimica mea Babylon, & cæteræ gentes in circuitu, & operietur confusione, quæ nunc dicit insultans, *Ubi est Dominus Deus tuus?* Oculi mei videbunt eam, & non longo post tempore, sed nunc & in præsentiarum conculcatam, quasi lutum platearum. Hactenus Jerusalem, sive Propheta ex persona populi sit loquutus: Nunc Deus ad Jerusalem respondens inducitur: O Jerusalem, venerunt dies, ut ædificentur maceriæ tuæ, quæ erant a Babylonio [b] vastante destructæ. In die illa longe fiet lex, sive præceptum & jussio, ut Symmachus & Theodotio interpretati sunt, dicentes, ἐπιταγὴ καὶ πρόσταγμα; & est sensus: Nequaquam Babyloniorum imperio subjacebis, in die illa quæ ædificabuntur maceriæ tuæ, venient ad te de Assur, & de civitatibus munitis: a civitatibus, inquam, munitis usque ad Jordanem, per quem & ante transivit popu-

* Vulg. *in eam.*

* Vulg. *& usque.*

[a] Palatini mss. *in viis ejus*: sicque habet Complutense Græcum exemplar, ὁδοῖς αὐ.

[b] Olim, *vastata & destructa*: Victorius, *erant Babylonica vastitate destructa*.

populus, & a mari Rubro, & cunctis gentibus usque ad mare Mortuum, quod vicinum est terræ tuæ, & ad montem Sion, de montibus Persarum atque Medorum, in quos translati prius fuerant; & erit terra reliqua Chaldæorum, & eorum qui te vastaverant in desolationem, propter habitatores suos, & propter mala opera eorum. Hoc sibi Judæi usque hodie pollicentur, & in eo loco, in quo nos exposuimus: *in die illa longe fiet lex*, sicut nobis visum est, & sicut prudentiores eorum disserunt, aliqui frivole mentiuntur, & ajunt: In die illa, qua a Christo ædificatæ fuerint maceriæ Jerusalem, Scripturas sanctas Legis & Prophetarum, quæ nunc tenentur a nobis, tolli de manibus nostris, & tradi populo Judæorum. Nam quod dicitur juxta Septuaginta, *dies lituræ lateris*, *deletio tua*, non ad Jerusalem, ut juxta Hebraicum exposuimus; sed adhuc ad Babylonem dici intelligamus, quod & ipsa delenda sit, & in morem lateris conculcanda. Et repellet legitima dies illa, non legitima Dei, sed [a] ea legitima quæ adversum legem Dei, o Babylon, jusseras observari. Et civitates tuæ venient in conclusionem, sive in divisionem, Assyriis te impugnantibus (siquidem Babylon Chaldæorum fuit civitas, non Assyriorum) Et urbes tuæ munitæ erunt in divisionem hostilis exercitus, a Tyro usque ad flumen Tygrim, quo circuiris, & a mari Magno usque ad mare Rubrum, quod ex latere pergentibus Indiam, tangit regiones tuas. Et de monte usque ad montem: de montibus scilicet Judææ usque ad montes Mediæ atque Persarum, tota Mesopotamia & universa regio, quæ nunc a te tenetur in medio, adversariorum imperio subjugabitur. Et erit terra in desolationem propter pessimos fructus studiorum vestrorum. Ubi Septuaginta interpretati sunt, *de Tyro*, sciamus, in Hebraico scriptum esse, MASOR: quod verbum, si in præpositionem MA, & nomen SOR, dividatur, *de Tyro* intelligitur; sin autem unus sermo sit, *munitionem* sonat. Denique omnes περιοχὴν, καὶ περίφραγμα, καὶ πολιορκίαν, non *de Tyro*, ut LXX. sed *munitionem* & *ambitum muratæ urbis* transtulerunt. Hoc juxta Hebraicum, & vota carnei

Contra Judæos.

מצור

A Israel & populi concisionis, quasi ex superfluo otiosus sermo præluserit. Nunc veniamus ad intelligentiam spiritualem, & ipso Spiritu Sancto exponente, quo scripta sunt, in locis vel difficillimis desudemus. Videtur mihi omnis anima Jerusalem, in qua ædificatum fuit Templum Domini, & visio pacis, & notitia Scripturarum; & postea superata a peccatis, ducta est in captivitatem, tormentisque tradita, dicere contra Babylonem, id est, confusionem hujus mundi, & adversus contrariam fortitudinem, quæ huic mundo præsidet, Noli insultare mihi inimica mea, quia cecidi, & resurgam: Dominus enim allevat elisos, & loquitur per Prophetam. *Nunquid qui cadit, non resurget?* Et: *Nolo mortem peccatoris: tantum ut revertatur, & vivat.* Si autem ideo me * despicis, quia tormenta sustineo, disce per Ezechielem, pœnas primum sanctioribus irrogari, & dici a Domino: *A sanctis meis incipite*. Quia si ambulavero in tenebris, Dominus lux mea est. Licet enim rectores tenebrarum istarum me deceperint, & sedeam in tenebris, & umbra mortis, & pedes mei impegerint in montes tenebrosos, tamen sedentibus in tenebris, & in umbra mortis, lux orta est, & lux lucet in tenebris: Et: *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo*; & loquar ad eum, & dicam: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, & lumen semitis meis*. Ipse quippe mihi præcepit in tenebris hujus sæculi constituto: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris*. Sequitur: *Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei: donec justificet caussam meam, & faciat judicium meum, & educat me in lucem; & videbo justitiam ejus*. Omnis correptio ad præsens, non videtur esse gaudii, sed mœroris, & postea fructum pacificum justitiæ reddet his, qui per eam fuerint eruditi. Sentiens igitur anima se peccasse, & habere vulnera peccatorum, & in mortuis carnibus vivere, & indigere cauterio, constanter dicit ad medicum: Ure carnes meas, reseca vulnera, humores omnes, & ῥεῦμα noxium dura hellebori potione constringe. Mei vitii fuit, ut vulnerarer: mei doloris sit, ut tot tormenta sustineam, & postea sani-

Omnis anima Jerusalem.

Ps. 144.

Jer. 8. 4.

Ezech. 33. 11

* al. *desperas*.

Ibid. 9. 6.

Isai. 9. 2.

Ps. 26. 1.

Ps. 118. 105.

Luc. 12. 35.

Omnis correptio ad præsens est mœroris.

[a] Mss. nostri, *sed alegitima*, uno verbo, quod etsi barbarum, quæ tamen minime legitima sunt, utcunque sonat, & fortasse est verius.

sanitatem recipiam. Verusque medicus jam sospiti atque securæ ostendit caussam medicaminis, & recte se docet fecisse quod fecit. Denique post cruciatus atque supplicia, educta de tenebris exterioribus anima, & reddito novissimo quadrante, dicit: *Videbo justitiam ejus*, & loquar: Justificata sunt judicia tua, Deus. Si autem Christus (1. Cor. 1.) factus est nobis a Deo sapientia, & justitia, & sanctificatio, & redemtio: qui justitiam post iram Dei videre se dicit, Christi sibi repromittit aspectum. Et hæc duntaxat de pœnitentibus. Cæterum multo melius est, non habere vulnera, & [a] medico non egere. Curatio, non beatitudo sanatorum est, sed solatium post dolorem. (a Curatio non est beatitudo, sed &c.) Igitur qui curatus est, caveat, ne iterum peccet, & rursum ei aliquid deterius fiat. Legimus in Levitico (Levit. 13.), si tamen oculis apertis legimus, & velamen quod in Lege positum est, interioris oculi non excludit intuitum, in vibice & cicatrice combusturæ lepram solere generari, & mutare colorem pili, & ad priorem deformationem cicatricis novellam accedere fœditatem. Hoc propterea, ne quis securus de pœnitentia, eo quod post peccatum possit dicere: *Iram Dei sustinebo, quoniam peccavi ei, donec justificet caussam meam*, peccet & cauterio indigeat, & sanatus iterum vulneretur. Quum autem eduxerit nos Dominus in lucem, & viderimus justitiam ejus, tunc videbit inimica nostra Babylon, & operietur confusione, quæ prius loquebatur ad nos: *Ubi est Deus tuus*; æstimans Jerusalem post vulnera non posse sanari. Et respicient eam oculi nostri, & erit in conculcationem, ut lutum platearum. Et quia omnis pœnarum finis bonorum exordium est, & dolor proficit ad sanitatem, de luto illius lateres fient, & erit formatio laterum litura ejus. Et in die illa veteres abjiciet errores, civitatesque illius, quæ male munitæ fuerant, venient in conclusionem, sive in divisionem, & dividentur ab Assyriis; de Tyro quoque, quæ interpretatur στενοχὴ, id est, *angustia*, consurgent aliæ fortitudines, & erit seditio usque ad eos qui sæculi hujus rheumate delectantur, & libidines generant in hominibus. Et de mari usque ad mare, & de monte usque ad montem invicem bella consurgent, ut amaritudo pugnet contra amaritudinem, & erigens se humilianda sublimitas, contra aliam dimicet altitudinem, & tunc vere compleatur: *Venite, descendamus & confundamus linguas eorum, ne audiat unusquisque vocem proximi sui*, (Gen. 11. 7.) prodest quippe * fortitudines pessimas (* al. fortitudinibus pessimis.) inter se non habere concordiam. Et, cum satanas adversus satanam divisus fuerit, tunc demum omne regnum illius destruetur (Matth. 12.). Et quod frequenter in magnis exercitibus evenire solet, ut interfecto tyranno, satellites ejus regnum inter se dividant, contra seque consurgant, & intestinum inter eos bellum fit: hoc & in consummatione mundi fiet, quando Jerusalem maceriæ fuerint ædificatæ, & Babylon corruerit, Assyriique, & Tyrii de flumine, & de mari, & de montibus, id est, universæ inter se pugnabunt dæmonum nationes, & dissipato regno illorum, fiet regnum Domino Jesu, & omne genu flectetur, cælestium, & terrestrium, (Philip. 2.) & infernorum, & universa lingua confitebitur, quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris. Ut autem sciatis finem hujus seditionis profectum esse virtutum, erit tunc terra Babylonia in dissipationem cum omnibus habitatoribus suis, & nequaquam fructus faciet * Babylonios. (* al. Babylonicus.)

(V. 14. 15. & seqq.) *Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ: habitantes solos in saltu in medio Carmeli: pascentur Basan & Galaad juxta dies antiquos: secundum dies egressionis tuæ de terra Ægypti, * ostendam ei mirabilia.* (* al. ostendi) *Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine * eorum.* (* Vulg. sua.) *Ponent [b] manus suas super os: aures eorum surdæ erunt. Lingent pulverem sicut serpentes: velut reptilia terræ, * turbabuntur de ædibus suis.* (* Vulg. proturbabuntur.) *Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te.* LXX. *Pasce populum tuum in virga tua, oves hæreditatis tuæ, habitantes solas in saltu, in medio Carmeli pascentur Basanitin & Galaaditin juxta dies pristinos, & juxta dies egressionis tuæ de terra Ægypti, ostendam eis mirabilia. Videbunt gentes, & confundentur in omni fortitudine sua: ponent manus super os suum, aures eorum surdæ erunt. Lingent humum sicut serpentes, quæ trahunt terram: turbabuntur*

a Unus Palatinus, & *medici non egere curatione. Non beatitudo* &c.

b Ad Vulgatæ exemplar Victorius, *Ponent manum super os*, & mox, *sicut serpens*, minori numero.

tur in concluſionibus ſuis : ſuper Domino A *Deo noſtro formidabunt , & timebunt a te*. Hoc quod dicitur : *Paſce populum tuum in virga tua* , Deus Pater loquitur ad Filium , id eſt , ad Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum , ut quia paſtor bonus eſt, & ponit animam ſuam pro ovibus ſuis [Joan. 10.], paſcat populum ſuum in virga ſua , & oves hæreditatis ſuæ. Ac ne putemus eoſdem eſſe populos , quos & oves , in alio loco legimus : *Nos autem populus tuus, & oves paſcuæ* B *tuæ* [Pſ. 78. 21.]. Populus refertur ad rationabiles quoſque, oves autem ad eos , qui necdum ratione [a] utentes , tantum ſimplicitate contenti ſunt , & appellantur de hæreditate Dei . Tam populus autem quam oves indigent virga paſtorali, de qua loquitur & Apoſtolus [1. Cor. 4. 21.]: *Quid vultis, in virga veniam ad vos , an in caritate , & ſpiritu manſuetudinis ?* Ob hanc puto cauſſam , quia populus Iſrael duræ cervicis erat , & ſemper C carnes Ægyptias ſuſpirabat , uſum eſſe Moyſen non ſolum adverſum Ægyptios , quos percuſſit decem plagis, ſed etiam adverſus populum in ſolitudine, virga legali , virga percutiente , & omnia vaſa teſtea , & fragilia confringente [1. Cor. 2. 1. Joan. 4.]. Apoſtolis autem Domini Salvatoris , qui ſapientiam loquebantur inter perfectos , virgam excuſſam eſſe de manibus , quia perfecta dilectio foras mittit timorem . Quod ſi quis nobis oppoſuerit , quomodo nunc dicatur D ad Chriſtum , hoc eſt , ad bonum paſtorem, qui utique major Apoſtolis, & melior eſt , ut utatur virga , quum majoris profectus ſit virgam non habere , quam virga populos oveſque corripere: reſpondebimus eis ſecundum illud quod Dominus pollicetur Apoſtolis ſuis [Joan. 14.], majora eos ſigna in populis eſſe facturos , quam ipſe fecerit . Et quia adhuc Dominus loquebatur ad E carneum Iſrael , & necdum ad eum , qui perfecte poterat noſſe myſteria, idcirco dictum eſſe de eo , ut paſcat in virga populum & gregem ſuum, Apoſtolis autem virgam excuſſam eſſe de manibus, & ſeveritatem Legis , Evangelii clementia temperatam . Porro hi populi & iſtæ oves propterea percutientur , & paſcentur in virga , quia habitaverant ſoli in ſaltu . Quod quidem poſſumus , & de his accipere, qui ſe de Eccleſia ſeparantes , conviviis

dedunt amicitiiſque gentilium : necnon & de his, qui odio generis humani vitam appetunt ſolitariam , qualem Timonem [Timon Athenenſis.] fuiſſe Athenis legimus : non quod ſolitaria vita & prophetica quam habuerunt Elias & Joannes [3. Reg. 17. & 19. Matth 3. & 11.], condemnanda ſit ; ſed quia ſi cæteros deſpiciens, ipſe ſuperbiat, & habitet in ſaltu vitiorum , virga corripienda ſit . Qui ſolus habitat , & non habitat in ſaltu , iſte in laude virtutum eſt : qui autem ſolus eſt , & non facit opera juſtitiæ , & quietis tantum fruitur voluptate , & non in Chriſti opere & labore deſudat , nec propriis manibus quærit cibum quod Apoſtolus jubet [1. Cor. 4.], & in ſuperbiam erigitur : hic habitat in ſaltu , & inter infructuoſa ligna verſatur . Sed tamen quia bonus paſtor eſt, & virga ejus ob hoc percutit ut emendet , meliora ſermo propheticus pollicetur, & dicit : *In medio Carmeli paſcentur Baſanitidem & Galaaditin* , juxta dies æternitatis , & juxta dies egreſſionis tuæ ex Ægypto . Carmelus , interpretatur , *ſcientia circumciſionis*: Baſanitis , *confuſio* , & Galaad, *tranſmigratio teſtimonii* . Populus ergo Dei , & oves paſcuæ ejus , quæ prius paſcebantur abſque grege Domini , & extra Eccleſiam ejus , in ſaltu verſabantur errorum , poſtea transferentur ad notitiam veræ circumciſionis , & ſervient Deo in ſpiritu , & gloriabuntur in Domino , & non in carne confident , & erunt vera circumciſio, & non conciſio . Quumque paſti fuerint ſpirituali circumciſione, intelligentes peccata priſtina , confundentur in vitiis ſuis , & erubeſcent, & erunt in confuſione quæ ducit ad vitam [Eccl. 4.], quia eſt & alia confuſio quæ ducit ad mortem , in qua habitavit quondam Og, rex Baſan , ſiquidem *Baſan* interpretatur *confuſio*: de qua confuſione peſſima & Dominus repromittit liberaturum ſe populum ſuum : *Dixit Dominus , ex Baſan convertam , convertam de profundo maris* [Pſ. 67. 23.]. Quumque ſcierimus veram circumciſionem , & confuſi fuerimus ſuper peccatis noſtris , tunc erimus in Galaad , quæ interpretatur *tranſmigratio teſtimonii* , in Eccleſia Chriſti , ad quam teſtimonia Legis , & Prophetarum eloquia tranſcenderunt , & hoc fiet nobis ſecundum dies antiquos , ſecundum dies , quando egreſſi ſumus de terra

a Sic habent ſeptem Florentiæ mſſ. Victorio teſte: antea erat *viventes*.

Deut. 32. 7. terra Ægypti, de quibus Moyses dicit: *Recordamini dies æternitatis*, non dies hujus fæculi, qui appellantur mali, fed dies perpetuos. (Qui recordatur æternitatis.) Recordatur autem dierum æternitatis, qui non afpicit præfentia, furrexitque cum Chrifto, & fedet cum eo in cæleftibus, jam mente præfumens fe de diebus præfentis fæculi liberatum. Promittit quoque fermo divinus, quod oftendat populo fuo, & ovibus hæreditatis fuæ mirabilia: *Tunc*, inquit, *videbunt gentes, & confundentur in omni fortitudine fua*, quia vaftaverant quondam, & prævaluerant adverfus populum Dei, & confufio earum habebit profectum, quum fua intellexerint mala. Ponent enim manus fuas fuper os fuum, malaque opera omnem eis loquendi auferent libertatem. Quomodo autem impiarum gentium manus claudunt ora eorum, fic juftorum manus eorum ora referabunt, ex opere bono loquendi cum Deo accipientium facultatem. Aures quoque eorum obfurdefcent, quia malitia non folum oculorum obcæcavit intuitum, fed & aures fecit obfurdefcere; noluerunt enim audire vocem incantantium, & venefici incantantis fapienter. Et juxta
Isai. 33. Ifaiam: *Auribus fuis graviter audierunt:* quanquam multo minus fit graviter audire, quam penitus non audire, & furdum fieri ut verbum non audiat veritatis. Poft tanta mala dicitur de eis, quod lingent humum quafi ferpentes, quæ trahunt terram, ambulantes in ventre fuo, & comedentes terram omnibus
Gen. 3. diebus vitæ fuæ. Et carnis, id eft, terrena opera facientes, & trahentes fecum ufque ad diem ultionis, & vifitationis Domini, non pulverem, non terræ parva veftigia, fed totam humum. Quod quum fecerint, & ad judicium Dei venerint, & conclufi fuerint atque turbati, tamdiu turbabuntur, & conclufi erunt, quamdiu terra quam traxerant quafi ferpentes, permanferit in eis. Quum autem illa defecerit, obftupefcent, & admirabuntur, non in Domino Deo fuo (necdum enim merebuntur, ut dicatur Dominus Deus eorum) fed in Domino Deo noftro. Et fubito fit ἀποςροφὴ ad Chriftum diciturque ad eum:
Prov. 7. *Et timebunt a te*: Principium enim fapientiæ, timor Domini. Et hæc fient, ut videant gentes, & confundantur in omni mala fortitudine fua; & ponant manus fuper os fuum, & auribus obfurdefcant, & lingant terram velut ferpen-

A tes, qui trahunt humum, ut primum concludantur, conclufique turbentur, inde territi obftupefcant ad Dominum Deum Sanctorum, & ad extremum ipfi quoque timeant illum. Hoc juxta LXX. Porro quia non multum ab eis, in præfenti dumtaxat loco, noftra difcordat Editio, quod in illis dictum eft, etiam in hac dictum exiftimemus.

Quis Deus fimilis tui? qui aufers iniquitatem, & tranfis peccatum reliquiarum V. 18. 19. & 20.
B *hæreditatis tuæ. Non immittet ultra furorem fuum: quoniam volens mifericordiam eft. Revertetur, & miferebitur noftri: deponet iniquitates noftras, & projiciet in profundum maris omnia peccata noftra. Dabis veritatem in Jacob, mifericordiam Abraam, * quam jurafti patribus noftris a diebus antiquis.* (* Vulg. quæ.) LXX. *Quis Deus ficut tu? auferens iniquitates, & tranfcendens injuftitias his qui reliqui funt de hæreditate tua? Non tenuit in teftimonium iram fuam,*
C *quia volens mifericordias eft. Revertetur, & miferebitur noftri, demerget peccata noftra: & projicientur in profundum maris omnia peccata noftra. Dabit veritatem Jacob, mifericordiam Abraam, ficut jurafti patribus noftris juxta dies * priores.* (* Ial. priftinos.) Intelligens Propheta, gentium multitudinem propterea in conclufione fua effe turbatam, ut obftupefceret, & timeret Deum, & idcirco Dominum defævire, ut peccata auferat, & donet falutem, laudat
D Dominum atque miratur, & dicit: *Quis Deus ficut tu? auferens iniquitates, & tranfcendens injuftitias:* ut quomodo exterminator in Ægypto tranfcendit populum Ifrael, & non vaftavit eum (unde a tranfitu, *phafe*, id eft, *pafcha*, nomen accepit) fic tu parcas gentibus, nequaquam illis imputans iniquitates fuas. Porro quod fequitur: *His qui reliqui funt de hæreditate ejus, non tenuit in teftimonium iram fuam*, hic eft fenfus: Si gen- Exod. 12.
E tibus pepercit, quæ Legi ejus credere noluerunt, & qui fuperflui & reliqui de populo funt relicti, iniquitates fuas eis noluit imputare, nec in teftimonium jufti fupplicii eorum intulit iram fuam, quid faciet de grege fuo, qui pafcitur in medio Carmeli, & in Bafanitide, & in Galaad? Volens enim mifericordiam eft, & revertens miferebitur noftri, & gravia peccata noftra, & iniquitates quæ fedent fuper talentum plumbi, ipfe portabit, & demerget in mare, & parere non faciet. Dabit veritatem Jacob, & mifericordiam Abraam: ut fupplantatori populo & novello, & femper in lucta Zach. 5.

poli-

* al. *Christus.*

posito, reddat * in Christo veritatem suam, & multitudini gentium (*Abraam* quippe vocatur *pater multarum gentium*) tribuat misericordiam, sicut juravit eis, qui patres exstiterunt fidei nostræ secundum dies antiquos: quod de tota hominum multitudine alios salvet in veritate alios in misericordia. Porro ubi nos interpretati sumus, *Non immittet ultra furorem suum*, pro *ultra*, Symmachus transtulit *in sempiternum:* Theodotio, *in finem*: Septuaginta & quinta Editio, *in testimonium*: pro quo positum est in Hebræo LAED; & tam *ultra*, quam *sempiternum*, & *testimonium* intelligi potest. Dicam & ego in fine voluminis, laborem opusculi mei, Domini invocatione consignans: *Deus quis similis tibi?* aufer iniquitatem servi tui: transi peccatum reliquiarum animæ meæ, ne immittas in me furorem tuum, neque in ira tua

לעד

Consignat laborem opusculi invocatione Domini, & orat pro remissione peccatorum.

corripias me: quoniam misericors es, & multæ miserationes tuæ. Revertere, & miserere mei: præcipita iniquitates meas, & mitte eas in profundum maris: ut salsugo & amaritudo vitiorum in salsa regione dispereat. Da veritatem quam promisisti servo tuo Jacob, & misericordiam quam pollicitus es amico tuo Abraam, & libera animam meam a persequutoribus Prophetarum tuorum, Achab, & Jezabel, sicut jurasti patribus meis in diebus antiquis, dicens: *Vivo ego, dicit Dominus: Nolo mortem peccatoris, tantum ut revertatur, & vivat.* Et alibi: *Statim ut conversus ingemueris, salvus eris.* Tunc videbit inimica mea, & operietur confusione, quæ nunc dicit ad me: *Ubi est Dominus Deus tuus?* Videbo in ea ultionem tuam, & erit quasi lutum platearum, atque calcabitur, ne amplius de luto & paleis Ægyptias exstruat civitates.

Ezech. 33. 11

Ibid. 19.

Finit Explanatio in Michæam Prophetam.

FINIS PARTIS PRIMÆ TOMI SEXTI.

Date Due

